Kadir Mısıroğlu

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ İLE HİLÂFET

Bu Bir Sebil Yayınıdır

GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ
İLE
— HİLÂFET —

© Copyright Sebil Yayınevi
ISBN 975 - 7480 - 28 - 2

KADİR MISIROĞLU

GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ İLE

HİLÂFET

LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ?!. İSİMLİ ESERİN
ÜÇÜNCÜ CİLDİNDEN AYRI VE GENİŞLETİLMİŞ BASIM

BİRİNCİ BASIM

Sebil Yayınevi

Babıâli Cad. Vilâyet Han Kat: 1
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel: 526 38 96 - Fax: 527 20 99

SEBİL YAYINLARI NU : 175
DİZGİ : UKAZ
BASKI : YAZI OFSET
KAPAK : YILMAZ YAÇINER
CİLD : İRFAN MÜCELLİDHÂNESİ

İSTANBUL
1993

İTHAF:

Büyük mücâhid, allâme Şeyhulislâm
MUSTAFA SABRİ EFENDİ'
nin
necip hâtırasına...

Kadir Mısıroğlu

MÜELLİFİN YAYINLANMIŞ ESERLERİ

★ GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. I (1993)
★ CEMRE (1992)
★ HİCRET(1990)
★ İSLÂMCI GEÇLİĞİN EL KİTABI (1981)
★ ALİ ŞÜKRÜ BEY (1978)
★ ZAFERDEN ZAFERE (1978)
  a — KANLI DÜĞÜN
  b — UZUNCA SEVİNDİK
  c — KIRIK KILIÇ
★ OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI (1974)
★ LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. I. (1965)
★ LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. II. (1974)
★ LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C. III. (1977)
★ YUNAN MEZÂLİMİ (TÜRK'ÜN SİYAH KİTABI) (1966)
★ MACAR İHTİLÂLİ (1966)
★ AMERİKA'DA ZENCİ MÜSLÜMANLIK HAREKETİ (1967)
★ KURTULUŞ SAVAŞI'NDA SARIKLI MÜCÂHİDLER (1967)
★ MOSKOF MEZÂLİMİ C. I. (1970)
★ MOSKOF MEZÂLİMİ C. II. (1970)
★ MUSUL MES'ELESİ ve IRAK TÜRKLERİ (1972)
★ ÜSTÂD NECİP FÂZIL'A DÂİR (1993)
★ DOĞRU TÜRKÇE REHBERİ YAHUD BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT (1993)
★ HILÂFET (1993)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ VE BUNUN TABİÎ BİR NETİCESİ OLAN HİLÂFET'İN ŞER'Î MÂHİYETİ

I — İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ
A — DÜNYA GÖRÜŞÜ NE DEMEKTİR?! 19
B — İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ DİĞERLERİNDEN AYIRAN HUSUSLAR 20
II — HİLÂFET'İN ŞER'Î MÂHİYETİ
A — HİLÂFET'İN İKTİSABI 26
1 - Seçim 49
2 - Ta'yin 49
3 - Tavsiye veya Şûra 50
4 - Kılıç zoru veya Irsiyet 51

B — ŞERİAT NAZARINDA USÛL-İ VERÂSET YAHUD
SALTANAT MES'ELESİ 52
C — İSLÂMÎ İDÂRENİN VAZGEÇİLEMEZ ŞARTLARI 56
1 - Ahkâm-ı Şer'iyyenin Tenfizi 57
2 - Emânetin Ehline Tevdii 57
3 - Biat..... 58

İKİNCİ BÖLÜM

HILÂFET'İN TARİHÇESİ

I — RAŞİDÎN HALİFELER DEVRİ 65
II — HZ. ALİ VE HZ. MUÂVİYE ARASINDAKİ IHTİLÂFA KISA
BİR BAKIŞ 84
III — HİLÂFET TARİHİNDE EMEVİLER DEVRİ..... 96
IV — HİLÂFET TARİHİNDE ABBASİLER DEVRİ 104
V — HİLÂFET TARİHİNDE FETRET DEVRİ 109
VI — HİLÂFET TARİHİNDE OSMANLILAR DEVRİ 114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HILÂFET'İN İLGASI VE BUNUN AKİSLERİ

— HİLÂFET'İN ILGASI
A — HİLÂFET'İN İLGASINA TEKADDÜM EDEN.....139
GÜNLER 139
a - Hazırlık Safhası 13
b - Âlem-i İslâm'daki Endişe 22
c - Hind Hilâfet Komitesi 239
d - Lozan'da Oynanan Oyun 256

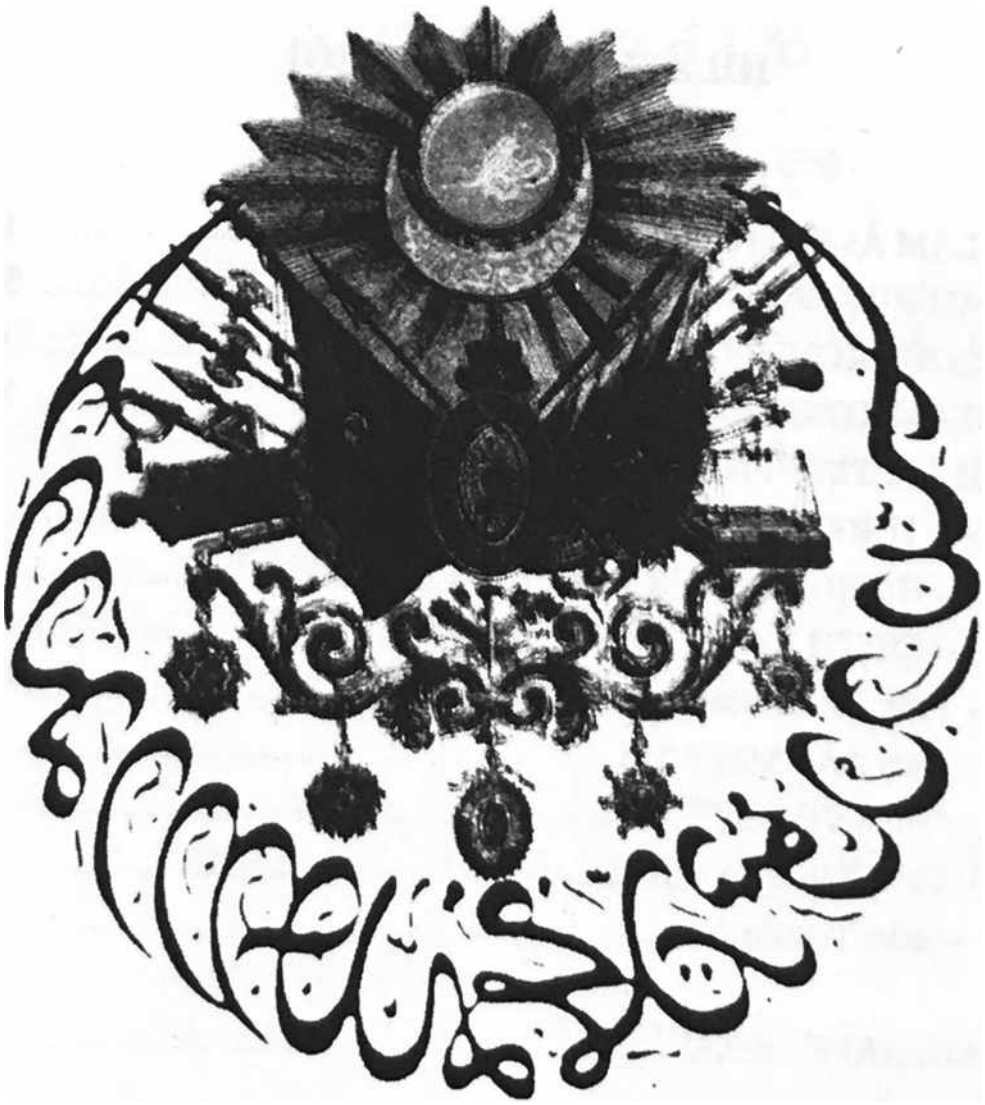
B — İLGANIN GERÇEKLEŞMESİ 265
II — HİLÂFET'İN İLGASININ ÂLEM-İ İSLÂMDAKİ AKİSLERİ 347

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂFET'İN GELECEĞİ

I — İSLÂM ÂLEMİ NDEKİ OTORİTE BOŞLUĞU 357
A — KAHİRE KONFERANSI 359
B — KUDÜS KONFERANSI 361
C — İSLÂM KONFERANSI 363
II — HİLÂFETİN YENİDEN İHYASI TEKLİFLERİ
A — TÜRKİYE'DE YENİ GELİŞME 368
B — HİZBUTTAHRİR HAREKETİ 375
C — ÇEŞİTLİ TEKLİFLER 377
a – Prof. Dr. M. Hamidullah 378
b – Bazı Arab Müellifleri 379
c – "Hilâfet'in Sesi" 387
d – Dr. Şahin Uçar 389
e – Şahsi Teklifimiz 394

ŞAHIS ADLARI İNDEKSİ 397

ÖNSÖZ

İslâmî idârenin en vazgeçilemez müessesesi olan Hilâfet'in ilgası üzerinden takriben yetmiş yıl geçmiş bulunmasına rağmen, O'nunla alâkalı mes'eleler etrafındaki münâkaşalar, hâlâ kapanmış değildir. Hatta kapanmak şöyle dursun, son zamanlarda daha da alevlenmiş gözükmektedir[1].

Bu münâkaşalarda aleyhteki beyanları — az çok — anlamak ve izah etmek kabilse de lehte olanların bir kısmını sırf islâmî bir hassasiyet ve temâyüle bağlamak mümkün görünmemektedir.

---

1 — İlk olarak bir holdingin sahibi olan **Besim Tibuk** "Barometre" isimli dergide şu kısa fakat mânidar yazı ile perdeyi açtı:

HİLÂFET

Marksizmin dehşetli çöküşü dinlerin önemini arttırdı. Müslümanlık dinamik bir şekilde gelişiyor, etkinliği artıyor, Hıristiyanlık ve diğer önemli dinler gibi insanlara, bilhassa fakirlere, huzur, güven ve umut veriyor. Ancak

Gerçekten "Hilâfet aleyhtarlığı" öteden beri, O'nun yerine "İmâmet"i benimsemiş bulunan Alevîler'in, daha sonra da islâmî her usûl ve esasın düşmanı olan Kemalistler'in kendi bâtıl görüşleri sebebiyle dâima mevcud olmuş bulunan bir keyfiyettir. Son zamanda Kemalistler cephesinde yeni bir gelişme müşâhede olunmàmaktadır. Fakat, İmâmet'e müstenid Şia, İran'da iktidarı ele geçirmiş ve mezhebî görüşlerini bu ülkeye hâkim kılabilmiştir.

Şiâ'nın davası — hiç şüphesiz — mahallî olmayıp beynel-

Müslümanlığın önemli bir eksiği var; liderlik. Dünya tarihinin en başarılı, en toleranslı dini bugün bir baştan yoksun.

1924 yılında Hilâfet'in nasıl, niçin kaldırıldığını, Meclis'in böyle bir yetkisinin olup olmadığını, yapılan işin haklı veya doğru olup olmadığını tartışmıyorum. Ancak, bu konunun çok yönlü şekilde tartışılmasının yararlı olacağını düşünüyorum.

Teklifim, Hilâfet müessesesinin İstanbul'da yeniden kurulmasıdır. Hilâfet makamına Osmanlı Hanedanı'nın erkeklerinin kendi aralarında seçecekleri şahsın getirilmesi uygun bir çözümdür. İslâm'a en büyük hizmeti Osmanlı Hanedanı yapmıştır. Dünya tarihinin en asil, en vatansever, en hoşgörülü yöneticileri Osmanlılardır. (Beyinleri resmî tarihle yıkananlar yukarıdaki cümleyi çok yadırgayacaklardır. K. M.)

İslâm Hilâfeti'nin yeniden kurulması ve bu makama Osmanlı Hanedanı'nın getirilmesinin Dünya için, İslâm için, Türkiye için kutsal emânetleri sinesinde bulunduran Dünyanın hoşgörü başkenti İstanbul için sayısız yararları vardır. Hiçbir mahzuru ve zararı, çekinilecek yanı yoktur.

Düşünelim... (Barometre, 13.7.1992 Sayı: 178.)

Yazarın bu düşünceleri daha sonra başka gazete ve dergilerde de ropörtaj ve beyanat şeklinde yer almıştır.

Bunun arkasından bir çokları sökün etmiştir: Aynı yılın Temmuz ve Ağustos ayları *"Hürriyet"* ve *"Sabah"* gibi gazetelerin sütunları manşetten fıkralara kadar çeşitli kalemşörün bu mahiyetteki yazıları ile süslendi...

Türkiye'ye dâvet edilen Hanedan reisi şehzâde **Orhan Efendi** Hürriyet'in misâfiri olarak Çırağan Sarayı (şimdi otel)nda ağırlandı. Sıradan sözleri manşetten verildi?!. Acaba niçin?!. Doğrusu bir muamma ki, çözebilene aşk olsun!.. Bu Hürriyet 1974 afv-ı umûmisine Osmanlı Hânedanı'nı dahil ettirmemek için düzmece tefrikalar yayınlamış olan dünkü Hürriyet (Bak: **Kadir Mısıroğlu,** Osmanoğulları'nın Dramı, İstanbul 1992, sh. 337) değil mi-

islâm bir şumûle sâhiptir. Âlem-i İslâm'ı bütünüyle alevileştirmek Onun temel dâvâlarından biridir. Bu gâyenin önündeki en büyük engel ise, hiç şüphesiz ehl-i sünnet Müslümanlığı ve O'nun temel direği Hilâfet'tir!..

Ancak hazin olan bir gerçek varsa, o da alevî propagandalarının — bilhassa ülkemizde — bazı saf veya gâfil Müslümanları da ağına düşürebilmiş olmasıdır. Yıllardan beri horlanmakta bulunan "Şeriat" kelimesinin İran'da sırf — lâfzan da olsa — bayraklaştırılmış bulunması, muhteva ile alâkalı sakatlıkları tahfife sebep olan bir psikolojik vasat ihdas etmiştir. Bununla birlikte, Alevîler'in an'anevî bir surette takib edegeldikleri "takıyye" de bu yanılmanın diğer bir sebebi olmuştur.

Ancak gitgide daha da şiddetlenen bu propagandalara öylesine aldatıcı ve kavranması güç bir islâmî renk verilebilmiştir ki, "Saltanat" ve "Hazreti Muâviye" düşmanlığı en ummadık kalemlerde bile, izahı imkânsız bir çirkinlikle tezâhür etmeye başlamıştır[2] *Bunların içinde avrupaî*

---

dir?!. Acaba Türkiye'de ve Dünya'da ne değişti?!. Ve ne yapılmak isteniyor?!.

2 — Bunlara misal olmak üzere sadece bir tek esere işâret edelim:

Uslûbu ve muhtevâsı itibâriyle cephemizde umûmî bir tasvibe mazhar olmuş bulunan merhume **Sâmiha Ayverdi**'nin kaleminden çıkmış şu satırlara esef etmemek kaabil midir?!.

".....

Fakat İslâmiyet'i içinden tehdid eden başka unsurlar da vardı. **Ebû Süfyan**'ın oğlunun beşerî tamah ve hırslarla zehirlenmiş zekâsı, elbette ki, **İmam Ali**'nin ikbal ve devlet hevesinden uzak tab'ı ile pençeleşirken, İslâm bu mücâdeleden de mânevî haysiyetine ağır bir sille yiyecekti.

Bâhusus **Muâviye** bir vakitler **Benî Ümeyye**'nin efendisi olan babasının, İslâm'dan sonra Benî Hâşim'in iktidarı gölgesinde kalmasının intikamını almak şehvetini iliklerinde duyuyordu. Ancak rakipsiz bir saltanat, O'na bu aşağılık hissini unutturabilirdi. Uzun ve kanlı mücâdeleler sonunda her nâlâyık çareye başvurarak emeline muvaffak oldu. Fakat onbeş yıllık Şam Vâliliği, te'sis ettiği otorite ve edindiği muazzam hazineler gözünü doyurmamıştı. Cerbezeli ve mahâretli politikacılığı ve sonsuz nüfûzu, O'nu küçük

ilmilik (!..) iddiası ile ortaya çıkıp Arab'ın en büyük dâhilerinden biri olan ***Hazreti Muâviye***[3] *ve O'nunla birlikte hareket etmiş bulunan birçok seçkin sahabiden bir "hazret" sıfatını bile esirgeyenlerden*[4] *Şia mugalatalarını* ***İmam-ı Azam***

---

adam olmaktan kurtaramadı. Yanar döner zekâsıyla **İmam Ali**'yi de, O'nun evlâtlarını da kılıçtan geçirerek dinin temiz ve saf yüzüne kanlı ve arınmaz lekeler sürmek pahasına devlet reisi oldu..."

(Bkz. **Sâmiha Ayverdi** — Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, C. I, İstanbul 1993 sh. 20 - 21.)

Bırakınız, bir sahabi hakkında her Müslümanın vazifesi olan edebin şu denlû çiğnenmiş olmasını da hırs ve hissiyatın insanları ne ölçüde yanılttığına bakınız. Bu satırları okuyan, **Hazreti Muâviye**'yi Hazreti **Ali**'nin ve hatta evlâtlarının kaatili sanmaz mı?!. "... **İmam Ali**'yi de, evlâtlarını da kılıçtan geçirerek..." diyor!.. Peh, peh, peh!.. Şu kadın böyle yaptıktan sonra, eser (!..) yazmak cür'etinde bulunan birtakım çoluk çocuk ne yapmaz!..

Bu gibi mes'elelere yeri geldikçe cevap verileceğinden burada bir tek misal ile iktifa ediyoruz.

3 — İleride şahsiyyeti üzerinde gerekli tafsilat verileceğinden burada şu kadarını söyleyelim ki, **Hazreti Muâviye** meşhur allâme **İbni Haldun**'un dediği gibi *"Râşidiyn Halifeler"*e dâhil edilmesi gereken bir şahsiyyettir.

4 — Bkz. **Vecdi Akyüz** — Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi (doktora tezi) İstanbul 1991 — Müellifi bırakın da bu eseri takdim eden yazısında **Hayreddin Karaman,** "... Bu kitaplar (yani Ahkâm-us-Sultaniye gibi kitaplar) Kur'an-ı Kerim'in, Sünnet'in, Râşid Halifeler devri uygulamalarının lâfız ve ruhundan hareketle esas teşkilât ve idâre konularında İslâm'ın getirdiği ilkeleri ve hükümleri ortaya koyacak, tartışacak yerde, emr-i vâkileri (Saltanat ve istibdadı) kitabına uydurmak ve meşrûlaştırmakla meşgul olmuşlardır." demektedir. Bütün bir ulema silsilesini böylesine tahkir ve tezyif, bilmeyiz bu genç âlime yakışıyor mu?

Ancak, maslahattan bizzarure doğmuş bulunan "Saltanat"ın asla "Hilâfet" sayılamıyacağını iddiada **Vecdi Akyüz** yalnız değildir. Bu mevzu etrafında son zamanlarda yayınlanmış eserlerin hemen hemen tamamında aynı iddia mevcuddur. Bunlara umulmadık bir misal **Mevdudi**'dir.

Hazret diyor ki:

"... Yani hem **Muâviye**'nin hem de kendisinden sonra gelen hükümdarların **Padişah** veya **Emir** oldukları, fakat **Halife** olmadıkları meydandadır. (Bkz." **Mevdudi** - Hilâfet ve Saltanat, İstanbul 1972 sh. 491)

Hazretlerinin mübeccel namı ile perdelemeye kalkışanlara kadar[5] kimler yoktur!..

Peki ama, niçin?!.. Seçim yapılmamış da onun için iş seçime gelip dayanıyorsa **Hz. Ebû Bekir**'in ehl-i hal velakd mârifetiyle yapılmış ve hakkında *"İcma"* vârid olmuş seçimine bile itiraz eden akl-ı evveller var. Bunlardan biri diyor ki:

"Hz. Ebu Bekir'in devlet başkanı olmasına karşı çıkan **Hz. Ali** de O'nun Benî Saide'de ileri sürdüğü delillerin islâmîliğini tartışmamıştı. Halbuki **Hz. Ali**'den, **Hz. Ebu Bekir**'in hilâfetine itiraz ettiği kadar, velâyetin kureyşleşmesine itiraz etmesi beklenirdi. O, devlet başkanını hiç olmazsa Medine'de bulunan Müslümanların belirlemesini istiyebilir ve bunda da direnebilirdi. Sonradan, **Muâviye**'nin kendisinden istediği şûra olması esasını, haklı olarak O da **Hz. Ebu Bekir**'den isteyebilirdi. Fakat bu durumda da Kureyş hilâfeti kaybedebilirdi. Oysa ki; **Hz. Ali**'nin hedefi halife olmaktı, siyâsi bir kurumlaşmanın temelini atmak değildi. Bu bakımdan, **Hz. Ali**'nin tarihî görevini yapmadığına inanmaktayız.

Sahabenin, en azından Medine'de bulunanlarının bir araya gelerek İslâm Devleti'nin başına birini seçememelerinin bugüne kadar tutarlı bir izahı yapılamamıştır. Hz. Peygamber'in cenazesini defnetmeden halife seçiminin yapılmış olmasının anlaşılması da mümkün değildir. İslâm öncesi Mekke Site Devleti'nin yöneticilerinin seçimi kadar bir siyâsî katılım, Müslümanlardan esirgenmişti. Bu durumun asıl sebebinin, Hilâfet Makamı'nı, çoğunluğu sağlayan Ensâr'a kaptırma endişesinin olması, mümkündür. Görülüyor ki, İslâm'da siyâsî anlamdaki ilk sapma Benî Saide Hadisesi ile başlamıştır.

Benî Saide ile başlayan velâyetin kureyşleşmesi, **Hz. Ebu Bekir**'in, **Hz. Ömer**'i halife tâyin etmesi ve **Hz. Ömer**'in de içlerinden birini seçemediğinden, devlet başkanını seçmek için hepsi de Kureyş'den olan altı kişilik bir "komite" tâyin etmesi, siyâsî konularda diğer Müslümanların dışlanmasına da sebep olmuştu.

Hz. Peygamber'in bütün ısrarlara rağmen, devletin başına kimseyi tayin etmemesine karşılık, **Hz. Ebu Bekir** ve **Hz. Ömer**'in bu konudaki tasarruflarını anlamakta zorluk çekilmektedir. Acaba Hz. Peygamberden daha mı çok ümmeti düşünmüşlerdi? Çoğunluğun, kendini ilgilendiren bir konuda kullanamadığı bir hakkı, toplumun yerine kişilerin kullanmasının yanlışlığı tartışılamaz. Muhtemelen, **Hz. Osman**'ın, isyancı Müslümanlar tarafından, Medine'de bulunan diğer Müslümanların gözlerinin önünde öldürülmesinin temelinde de bu birikim yatmaktadır.

Bu yeni ve tehlikeli cereyanın arkasında — bazan sarih, bazan müphem — bir sûrette İran Şiası'nın mevcud olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Kendileri "i m â m e t "i Hazreti Ali ve evlâdına mahsus olarak benimsemişken "s a l t a n a t "ı İslâm'da yasaklanmış bir usûl gibi göstermeleri ne korkunç bir tezaddır?!.

Bunlara göre, hükûm "H â n e d a n - ı E h l - i B e y t "te ise saltanat meşrû, aksi halde gayri meşrudur. Zira böyle eserler de, "s a l t a n a t" usûlünü tervic etmiş olmalarından ba-

---

Hz. Osman'ın şehid edilmesi olayı **Muâviye** tarafından dinî kavramlar da istismar edilerek, isyan aracı olarak kullanılmıştır. Onun bu tavrının, Müslümanlar arasında *"i ç t i h a d h a t a s ı"* olarak kabul edilmesinin mantığını da anlamak mümkün olmamaktadır. Bir vâlinin, halifeye karşı isyan etmesinin hiçbir meşru sebebi olamaz. **Muâviye**'nin sebep olduğu Müslümanlar arasındaki kitlesel çatışmalar, bizzat İslâm'a karşı da kuvvetli bir reaksiyon meydana getirmiştir. Kur'ân'ın getirdiği dünya görüşünü gerçekleştirmekle görevli Müslümanların, bundan böyle İslâm dâvasına yük olduklarını söylemek mümkündür.

Müslümanlar arasında cereyan eden Cemel ve Sıffîn Savaşları'nın siyâsî olmaktan başka hiçbir amaçları yoktu. Hz. Peygamber'den sonra kurulan siyâsî sistem, bu savaşlardan sonra çökmüştür. Aslında **Hz. Osman**'ın öldürülmesi, Cemel ve Sıffîn Savaşları, sonraki nesillerce ideal siyâsî model olarak dahî takdim edilen "Hilâfet Rejim"inin iflasıdır." (Bkz. Dr. **Ahmed Akbulut** – Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri, İstanbul 1992 sh. 341 - 342) Doğrusu şu kadar az yazıya bu kadar çok yanlışın nasıl sığdırılabildiğine şaşmamak mümkün değildir!.. Pes doğrusu, hakkında *"i c m a"* vâki olmuş bulunan **Hz. Ebu Bekir**'in seçimine de itiraz edilebildikten sonra tenkidden masun olarak geriye ne kalır?!.. İyi ki; Hz. Peygamberi yerine geçecek olanı sağlığında belirlememiş olduğu için tenkid etmiyor!.. Bu satırları nakletmekten maksadım Hilâfet mes'elesinde suların ne denli bulanıklaştırılmak istendiğini göstermektir!.. Yoksa birer bedâhet olan hususlara karşı vâki bu gibi mugalatalar cevaba değmez!..

5 — Bkz. **Mustafa İslâmoğlu** — İmamlar ve Sultanlar (iç kapakta ayrıca şehid **İmam Ebu Hanife**) İstanbul 1991 - Bu kitabın nevzuhur yazarcığı da kendisini "ehl-i sünnet" olarak yutturmaya çalışıyor. Ancak alevî kitaplarının uydurma lisana basit bir intikalinden ibarettir. Cevaba değmez.

hisle, Emevîler, Abbasiler ve Osmanlılar kötülenirken İmamet de Hazreti Ali ve hanedanın saltanatı demek olduğu halde hiçbir tarize mevzu kılınmamaktadır. Sırf şu nokta bile bu gibi kimselerin hakikat endişesi ile hareket etmeyip alevî güdümlü bulunduklarını ispata, yeter. Doğru olan şudur ki, ne saltanat ve ne de diğer bir sistem ne emredilmiş ve ne de nehyedilmiştir. Şekil maslahata havâle olunup, ruh tâyin edilmiştir ki, saltanatın câiz olup olmadığı hususu ile birlikte eserimizde ele alınıp izah edilmiştir.

Diğer taraftan, bu günlerde bir kısım masonik çevrelerde görülen "Hilâfet" ve hatta "Hânedan-ı Al-i Osman" taraftarlığı bu hususstaki düşmanlıkları anlayıp izah edebilmekten daha da müşkül görünmektedir. Osmanlı Hanedanı ve Hilâfet'in hasm-ı biamanı siyonizmin Bab-ı Âli'deki en büyük karargâhı "Hürriyet Gazetesi" acaba niçin masraf edip hânedan reisi Orhan Efendi yi Paris'ten İstanbul'a getirtmiş ve "Çırağan Sarayı"nda ağırlamıştır?!. O'nun, sözlerini sekiz sütunluk manşetten halka duyurmuştur?!. Ne oluyor?!. Dünya tersine mi döndü?!. Bütün bu olanların mutlaka bir sebebi olması gerekmez mi?!. Alem-i İslâm'da çoktan beri bir Sünnî-Alevî çatışması arzu eden siyonizm beş sene evvel İran Ahundları'na "yeşil ışık" yaktığı gibi bu defa da Hilâfet'e aynı imkânı tanımak mı istemektedir?!. Eğer öyleyse niçin?!.

Bütün bu muammaların çözülebilmesi için, Hilâfet'in sırf geçmişinin değil, geleceğinin de münâkaşa edildiği bir esere olan ihtiyaç âşikârdır. Halbuki mevcud eserler, ya O'nun şer'î mâhiyetini veya yıkılış macerası ile tarihçesini veyahud da her ikisini birden ihtiva etmektedir.

Biz de, "Lozan" adındaki eserimizin üçüncü cildinde bu kadarla iktifa etmiş iken, bu defa onu genişleterek Hilâfet'ın bugünü ve yarınını da eklemek suretiyle yeniden telif etmiş bu-

lunmaktayız. Zira Hilâfet etrafında leh ve aleyhteki gelişmelerin Müslümanlarca doğru bir sûrette kavranması hayatî bir ehemmiyeti hâiz bulunmaktadır. Görünen odur ki, Hilâfet'le alâkalı olarak kritik bir dönüm noktasına doğru anbean yaklaşmaktayız!.. Bu noktada gaflet, telâfisi imkânsız zararlara sebep olabilir. Çâre ise, fikir ve harekette (aksiyonda) Masonların önüne geçebilmektir. Nâçizâne eserimizin böyle bir görüş ve harekete âmil olabilmek hususunda küçük bir hizmeti dokunursa kendimizi bahtiyar sayacağız!..

veminellâhitteyfik

Kadir Mısıroğlu

19 Mayıs 1993

Dikilitaş / İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ VE BUNUN TABİÎ BİR NETİCESİ OLAN HİLÂFET'İN ŞER'Î MÂHİYETİ

I — İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜ

A — DÜNYA GÖRÜŞÜ NE DEMEKTİR?!..

Dünya Görüşü insan aklına gelebilecek her suale kendi içinde tezada düşmeksizin — cevap verebilen bir görüş demektir. Buna göre böyle bir görüşte aranacak temel vasıflar ikidir:

a - Şumûl,

b - Tezadsızlık.

Bir dünya görüşündeki kıymet hükümlerinin şumûlü için sınır tasavvur olunamaz. Çünkü, o hayat ve Kâinat'ın kâmil bir

izahı iddiasında olduğundan akla gelebilen hiçbir suali cevapsız bırakamaz. Ancak ihtimaller sonsuz olduğundan her ihtimale göre cevaplar verilerek nihâyete ulaşılması da imkânsızdır. Buna göre bir dünya görüşünden beklenen her ihtimali kucaklayabilecek umûmî prensiplere (umdelere) sâhib bulunmasıdır. Bu prensiplerin miyar olarak kullanılması sûretiyle ortaya çıkacak kıymet hükümleri manzûmesinin *"hak"* veya *"bâtıl"* olması da mevzuubahs değildir. Beklenen sâdece şumûl ve tezadsızlıktır!.. Zira *"hak"* vak'alar ve keyfiyetleri mizan ederken temel ittihaz edilecek umdelere göre taayyün edeceğinden onun herkese göre başka bir muhtevaya izâfe olunması kaçınılmazdır!..

Diğer taraftan şu husus da ifâde edilmelidir ki, dünya görüşünde mevcud olması gereken şumûl sırf mevzu ve muhteva itibariyledir. Yoksa inanan ve tatbik edenlerinin sayısında Dünya çapında bir genişlik beklenmez. Hatta hiçbir taraftarı olmasa bile bir görüş hayat ve kâinatı tezadsız bir sûrette izah edebiliyorsa o bir *"Dünya Görüşü"*dür. Tıbkı hiçbir tâbii olmayıp sırf kitaplarda kalmış bazı hak mezhepler gibi!..

B — İSLÂM DÜNYA GÖRÜŞÜNÜ, DİĞERLERİNDEN AYIRAN HUSUSLAR

*"Islâm Dünya Görüşü"*nü sâir dünya görüşlerinden ayıran iki husus vardır:

a - **Ilâhîlik**

b - **Dualistlik**

İslâm Dünya Görüşü'nün vâzıı Cenab-ı Hak'tır. Bu yüzden o, *"beşerî"* değil *"ilâhî"* bir kıymet hükümleri sistemidir. İslâm'dan gayri semâvî dinler, meselâ Hıristiyanlık veya Müsevilik hayat ve Kâinat'ın ancak bir kısmını tanzim ve izah eylediklerinden onlar menşe itibariyle ilâhi iseler de şûmullerin-

deki noksanlık sebebiyle bir dünya görüşü değildirler. Bu husta İslâm tektir!.. Beşerî irâdeler, ilâhi irâdeye muvâzi (paralel) bir sûrette izhar edilmedikçe meşrû olamazlar!.. İslâm Dünya Görüşü'ne inanıp bağlanmanın ilk ve en ehemmiyetli neticesi budur!..

İslâm Dünya Görüşü'nü başkalarından ayıran diğer bir husus da "dualistlik"tir!.. Zira İslâm'a göre bu âlem'i mümkün kılan hususlardan biri de zıtlıktır!.. Zıddı olmayan bir şey kabil-i idrak değildir!.. *"Vücud"*un karşısında *"adem"* *"hüsn"* ün karşısında *"kubh"* (çirkinlik) *"hayır"*ın karşısında *"şer"* vardır. Varlıkların sonsuz teselsülü içinde her şey zıddı veya mütenâzırı ile kaaimdir!.. Erkek, dişi ruh, beden Dünya Ukba, soğuk, sıcak, ilim, cehil!.. Sonsuza kadar sayılabilir!..

Bazı görüşler birçok sebebi teke irca ederler. Bunlara *"monist"* görüşler denir. Materyalizm ve Froydizm gibi...

İslâm Dünya Görüşü'nün bu, nev'i şahsına münhasır (orijinal) vasıflarından maada, başka görüşlerde de bulunabilen birçok diğer husûsiyeti daha vardır. Bunları mevzuumuzla alâkaları olmadığı için burada ayrı ayrı şerh ve izah etmek ihtiyacını hissetmiyoruz.

Ancak İslâm Dünya Görüşü'nün sâir beşeri telâkkılere nazaran üstünlüğünü ortaya koyan birkaç husûsa dikkati çekmekle iktifa edeceğiz:

1 — Beşeri telâkkilerin vâzıı, aklı da ilmî de, her türlü selâhiyet ve iktidarı da mahdud olan bir insanken, İslâm Dünya Görüşü'nün vâzıı Cenab-ı Hak'tır!.. Artık ikisi arasındaki nispetsizlik üzerinde konuşmak abes değil midir?!.[6]

2 — Beşerî telâkkiler ilâhî olan İslâm Dünya Görüşü'nü "nass"a dayanmakta olması sebebiyle dogmatiklikle itham edegelmişlerdir. Halbuki O, naklî olmasına rağmen her yeni icab

---

6 — İsteyenler tafsilât için **"İslamcı Gençliğin El Kitabı"** isimli eserimize bakabilirler.

ve ihtiyacı değerlendirebilmek için *"ictihad kapısı"* diye bir kapı ihdas ile müstakbel gelişmeleri de kucaklamak imkânını ortaya koymuştur. Hangi beşerî telâkkide böyle bir esas mevcuddur!..

Şu memlekette, darağaçları sâyesinde gerçekleşmiş inkılâpların hür tenkidine müsaâde etmeyen kanûnî müeyyideler dehşetli bir taassubun fiilî delilleri değil midir?!. Bir kimse isterse Müslüman olur, isterse olmaz!.. Bu hususta tamamen hürdür!.. Acaba kemalist olup olmamak da öyle midir?!. Sırf gönlünüzde antikemalist olabilirsiniz!. Bu hisler dışa vuruldukça inkılâbın kılıcı başınızın üstünde parıldamaya başlar!.. Bir fâninin irâdesi ile bütün gelecek nesilleri bağlamak (hem de kaanun zoruyla) hayatın dinamizmine meydan okuyarak inatlaşmak ne çirkin ve gülünç bir taassuptur!..

Hangi "nass"a bağlı sistemde bu ölçüde bir katı mevcuddur.

3 — İslâm'da en mükemmel davranışlar için, başka sistemlerde mevcud olmayan birçok fiilî kıstaslar vardır: Ef'al-i Peygamberî!..

Cenab-ı Hak yüce peygamberini bir cemiyet içinde en âciz bir ferd olan *"yetim çocukluk"*tan en üst kademeye yani devlet reisliğine kadar bütün merhalelerden geçirerek yükseltmiş ve böylece her meslek ve seviyedeki insanlar için fiilî kıstasların ortaya çıkmasını te'min buyurmuştur.

Diğer taraftan, *"Hadîs"* ve *"Siyer"* ilimleri *"nakdürrical"* denilen bir yardımcı ilimle techiz olunarak Peygamber hakkındaki haberlerin güvenilirliği sağlanmıştır. Nakdürrical, Peygamberimizin söz ve hareketleri hakkında rivâyette bulunan kimseleri bu rivâyet dışında,

a - ahlâkca,

b - hâfızaca,

c - zekâca,

tahlil edip hükme bağlayan bir ilimdir. Henüz tarih ilmi bile bu

mükemmelliğe kavuşmuş değildir!..

4 — Her görüşün gerçekleştirmek istediği bir esas gâye vardır. O'nun muhtevasındaki kaaideler hep bu gâye ile alâkalıdır. Muhtevayı, müdir fikir demek olan aslî hedef şekillendirir!..

Bu ölçü ile bakıldığında İslâm Dünya Görüşü'nün insan şeref ve haysiyyetine kıyasen en azametli bir gâyeyi ortaya koymuş olduğu görülür: *"Vâsıl-i ilellah"* olmak!.. Cenab-ı Hakkı müteal (en mükemmel) olarak tavsiften sonra, ruh ve bedenden ibâret olan insanı O'na ulaşıncaya kadar tasfiye ve terakkiye memur kılmak!.. Dünya ve Ukba saâdetini o hayâl edilemez kemalât ufuklarında aramak!..

Böyle muazzam bir gâyeye göre yönlendirilmek, insanoğluna en büyük bir şeref ve değer izâfe etmek değil de nedir?!. Peki böyle azametli bir gâye ne sûretle gerçekleşebilir?!.

a - Halâ-yı batın,

b - İçtimaî nizam.

Halâ-yı batın, iç dünyanın temizlenmesi demektir. Bu da iman ve amel-i salihâdan sonra takvâ yolundan yürüyerek ruhun merhale merhale tasfiyesidir ki, burada mevzuumuz haricidir.

İçtimaî nizam ise, sulh ve sükûnun te'mini, hayat ve inancın korunması, nesil ve davânın temâdisi gibi hayatî ehemmiyeti hâiz hususların sağlanması için "İslâm Dünya Görüşü"nde en ehemmiyetli bir mes'ele teşkil eder. İçtimâî nizamda siyasî hiyerarşi ve O'nun zirve noktası olan Devlet Reisliği, İslâm'da Hilâfettir!.. Peygamber vekilliği demek olan Hilâfet'i islâmî idârenin vazgeçilmez bir müessesesi kılan hususlar şöylece hulâsa edilebilir:

İslâm, bütün insanlığı bir tek babanın çocuklar tarafından teşkil edilmiş geniş bir âile gibi telâkki eder[7]. Onlar arasındaki

---

7 — "Ey insanlar, hakıykat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki; sizin Allah nezdinde en şerefliniz takvâca en ileride olanınızdır. Hakıykat Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır." El-Hucurat Sûresi, âyet 13.

farkı sadece *"iman"* ve *"takvâ"*ya inhisar ettirir. Dâveti ise, bütün beşeriyete şâmildir. Allah *"Rabbülâlemîn"*dir.

Fahri Kâinat efendimiz ise *"âlemlere rahmet"* olarak gönderilmiştir[8]. Bu sebeple hitab ve dâveti bütün insanlığı ihâta eder. Beşeriyet, tekmil âzâsı ile O'nun — tâbir câizse — sulta-yı nübüvveti altındadır. Bi'setinden itibâren kıyâmete kadar devam edecek olan bu husus, bütün insanları O'nun ümmeti kılmıştır. Mesud dâvetine icabet edip imân dâiresine girenlere *"ümmet-i icâbe"* denilir ki, *"Ümmet-i Muhammed"* sözünden evveliyetle bu kısım anlaşılır. Fakat O'na inanmak şerefinden mahrum kalanlar da dâvetine muhatab olmak yönünden *"ümmet-i gayr-i icâbe"* adını alırlar. Zira zaman, nübüvvet selâhiyet ve iktidarı bakımından, kıyâmete kadar O'na tahsis edilmiştir. Bu durum, İslâm'a âlemşümûl bir karakter kazandıran âmillerin başında gelir.

İslâm'da hâkimiyet kayıtsız ve şartsız Allah'a mahsustur. Kur'an-ı Kerim'de bu rakib kabul etmez hükümranlığı ilân eden pek çok âyet-i celile mevcuttur[9]. İslâm'da gâye, Hakkın emir ve irâdesini kuvveden fiile çıkarmak yâni gerçekleştirmek ve yürütmektir. Bunu temin için de kendini kabûl ettirmiş bir sulta (otorite) lâzımdır. İşte bu ihtiyaç devleti zarûri kılar.

Cemiyeti, alâmeratibihim (hiyerarşik bir sûrette) taazzuv

---

8 — "Biz, seni (Habibim) âlemlere (başka bir şey için değil) ancak rahmet için gönderdik." El-Enbiyâ Sûresi, âyet 107.

9 — Birkaç misâl vermek gerekirse:

"Göklerin ve yerlerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah her şeye hakkıyla kaadirdir." Âl-i İmran Sûresi, âyet 100. "Göklerde de, yerde de büyüklük ancak O'na mahsustur. O mutlak kaadirdir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir." El-Câsiye Sûresi, âyet 37.

"(Habibim) deki: "Ey mülkün sahibi olan Allah! Sen mülkü kime dilersen ona verirsin, mülkü kimden dilersen ondan alırsın. Kimi dilersen, onun kadrini yükseltir, kimi dilersen onu alçaltırsın. Hayır, yalnız senin elindedir. Şüphesiz ki; sen her şeye hakkıyla kaadirsin." Âl-i İmran Sûresi, âyet 26.

etmiş bir emir ve nehiy mekanizmasının mevcudiyeti nizâm ve intizama sokar. Bundan mahrûmiyet yani anarşi, *"Fitne katilden beterdir"*[10] meâlindeki âyet-i kerime ile reddolunmuştur. Çünkü İslâm'da aslolan sulh, sükûn, nizam - intizâm ve adâlettir. Bunlar, ancak gerçek bir devletin varlığıyla kaimdir. Bu sebepledir ki; insanlara Allah ve Resûlüne itaatin hemen arkasından "ululemr"e itaat emredilmiştir[11].

İslâm, devlete hikmet-i vücûdu mefkûre olan bir siyasî vâkıa nazarı ile bakar. Bu sebeple, insanlar, inananlar (mü'minler) ve inanmayanlar (kâfirler) olmak üzere ikiye taksim olunur. İnanmayanlar, aralarındaki çeşitli farklılıklar nazar-ı itibâre alınmaksızın bir ve beraber telâkki edilir[12] Buna mukabil inananlar da tek bir ümmet (millet) teşkil ederler[13]. Hatta aynı siyasî câmia içinde bulunmasalar bile, İslâm nazarında tek bir ümmet (millet) sayılırlar[14].

İslâm'da devleti sevk ve idâre edenlerin kullandıkları sulta (otorite)nin menşei ilâhîdir. Kadim İslâm müellifleri bu otoritenin ilâhî vahye mazhar olan peygamberler vasıtasıyla teselsül edip gelen bir vekâlet olduğu hususunda müttefiktirler. Şu hâle nazaran Dünya ve Âhiret'in yegâne hükümrânı (sultanı) olduğu kabul edilen Allah, sultasını (otoritesini) insanlara emânet etmiştir. Devleti idare edenler, bu iktidarı O'nun emrettiği şekilde kullanmaya mecburdurlar. Yani İslâm'da devlet,

---

10 — El-Bakara Sûresi, âyet 217.

11 — "Ey iman edenler!.. Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin..." En-Nisâ Sûresi, âyet 59.

12 — "Küfür bir tek ümmet (millet)tir." Hadîs-i Şerif.

13 — "Onlar, diğer insanlar karşısında tek bir ümmet teşkil ederler." Hadîs-i Şerif.

14 — İslâm nazarında "ümmet"le "millet" arasında bir dinî ve siyâsî ıstılah olmak itibariyle hiçbir fark mevcud değildir. Ancak bu kelimelerin yüklendikleri mânâ, bugünkü sosyoloik telâkkilerin onlara atfettiği mânâdan tabiatıyla farklı bulunmaktadır.

tam manâsıyle bir *"hukuk devleti"*dir. Çünkü hukukun üstünlüğü mutlak bir sûrette ve her şeyden evvel kabul edilmiştir. Ayrıca, idâre edenlerin tatbik edecekleri hukuk kâideleri, kendi irâdelerinin bir mahsûlü de değildir. Tatbikatta onların irâdeleri ilâhî kaidelere uygun bir sûrette izhar edilmedikçe hiçbir hüküm ifâde etmez. Bunun devirlere göre çeşitli kontrol mekanizmaları da kurulmuş ve işletilmiştir.

Siyasî *"sulta"*nın başı, devlet reisidir. Amme iktidarını kullanan diğer kimselerin hareketleri onun adınadır. Bu bakımdan ilâhî irâdenin insanlar arasında kuvveden fiile çıkması keyfiyeti, evveliyetle devlet reisine havâle edilmiş demektir.

İslâm'da *"dinî"* ve *"siyasî"* gerçekler bir bütündür. Garpta olduğu gibi, *"rûhânî"* ve *"cismânî"* veya *"dünyevî"* ve *"uhrevî"* tefrikine yer verilmemiştir. Zira, İslâm insanla alâkalı bütün vâkıaları bir ve beraber mütâlâa eder. Dünya ve Ukba'yı bir kopukluk olmadan birbirinin devamı hâlinde benimseyip tanzim etmek ister. Beşerin saâdetini *"saâdet-i dâreyn"* yani iki âlemin saâdeti olarak tekeffül ve gâye ittihaz etmiştir. İşte bu sebepledir ki; islâmî devlette siyâsî iktidârın başı olan zat, aynı zamanda dinî iktidârın da başı addolunur.

İslâmî devletin ilk örneğini teşkil eden Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimizin tatbikatından çıkan bu neticeler, devlet reisinin aynı zamanda bir din reisi yani "halîfe" olmasını gerektirmiştir.

II — HİLÂFET'İN ŞER'Î MÂHİYETİ

A — HİLÂFET'İN İKTİSABI

Hilâfet kelimesi lügat mânası itibâriyle herhangi bir kimsenin yerine geçmek ve ona halef olmak demektir[15]. İstılâhî -

15 — Hilâfet kelimesi lügavî mânâda hâiz olduğu bu şümûle rağmen yine

daha emin bir tâbirle söylemek gerekirse - şer'î bakımdan çok daha dar bir mânâ taşıyan bu kelime, sırf âmme-i müslimînin riyâsetinde bulunmayı ifâde eder. Aynen Hz. Peygamber gibi dinî ve siyâsî riyâseti birlikte hâiz olmak şartıyla islâmî idârenin başında bulunarak O'na halef olan zat, müstahlef olduğu yüce Peygamberin siyret-i celiline yani, güzel davranışlarına ne ölçüde uyabilirse kendisinde hilâfet sıfatı da o nisbette tecellî ve tahakkuk etmiş olur. Ancak şurası ehemmiyetlidir ki; **İmam İbni Hazm** gibi bazı meşhur İslâm âlimleri, *"halife"* denilecek zatın mutlaka müstahlef olmasına lüzum göstererek bu

---

de tahsisen muayyen mahallerde kullanıla gelmiştir:

a) - Tarikatlarda, şeyhlik makamını ifâde etmek üzere istimal olunur: Fakat hiçbir zaman *"şeyh"*, *"pir"*, *"dede"*, *"baba"*, *"efendi baba"* vs. gibi çeşitli lâkablarla anılan şeyhlere yani tarikatta en üst makamları işgal edenlere *"halife"* denilmez ve denilmemiştir. Bu gibi kimselerin, kendi yerlerine zikirleri idâre etmek ve buna mümâsil işleri görmek üzere tevkil ettikleri şahıslara, niyâbet ettikleri şeyhe nispetle *"falanın halifesi"* denilir. Yoksa kendilerinden *"halife"* diye bahsedilmez. Halifeler müteaddid olabilirler. Aralarında mânevî bir derecelenme de bulunabilir. Kendilerine verilen icâzetnâmelere de *"hilâfetnâme"* denilir. Her tarikatta birbirinden az çok farklı, ayrı bir hilâfet anlayışı vardır. Bununla beraber bütün tarîkatlarda umûmiyetle *"mânâ"* ve *"makam"* hilâfetleri olmak üzere iki nevi hilâfet kabul olunur.

b) - Halife kelimesi, "Ve elbette âdemoğulları mükerrem olarak halk olunmuştur." meâlindeki âyet-i kerimede yer alan tekrimden dolayı ve kinâye olarak *"insan-ı kâmil"* hakkında da kullanılagelmiştir. Bu istimâl mahalli için daha ziyade "Biz onu (insanı) yeryüzünde halife kıldık." mealindeki âyet-i kerime mesned alınmıştır.

c) - Halife kelimesi Osmanlı tarihinde bir kısım *"kâtip"* veya *"muhâsebeci"*'ler hakkında da kullanılmıştır. Gerçekten Bâb-ı Âli'nin kalemlerinden birinde çalışan kâtiplere de uzun müddet halîfe denilmiştir. Bunlar üç derece idiler. Halîfe-yi evvel, Halîfe-i sâni gibi adlarla anılırlardı. Hepsine birden *"Bab-ı âli hulefâsı"* denirdi. Tanzimattan sonra *"başkâtip"* ve *"mümeyyiz"* tâbirleri çıkmış, halife-i evvel yerine mümeyyiz-i evvel, halife-i sânî yerine de mümeyyiz-i sânî denilerek halife kelimesinin bu tarzda kullanılması tarihe karışmıştır.

sıfatı sadece **Hz. Ebû Bekir**'e hasr ve tahsis etmişlerdir. Gerçekten kelimenin lügat mânâsına sâdık kalındığı takdirde Hz. Peygamber tarafından istihlâf olunmak şerefinin sadece O'na âid bulunduğuna hükmetmek mecbûriyeti vardır[16]. **Hz. Ömer**'e ise, ancak "peygamber'in halîfesinin halîfesi" denilmiş, bu tâbir, daha sonra pek uzun olmasından dolayı terkedilerek "emîrilmü'minîn" revaç bulmuştur[17]. Ancak "hilâfet" kelimesinin lügat mânâsının tahakkukunda da istihlâf olunmak yani yeri alınacak şahıs tarafından kendisine halef gösterilmiş bu-

16 — İstihlâf kelimesi, yerine bir başkasını bırakmaktan ibâret olan mânâsıyla sâbık olana âid bir sıfattır. Böyle olduğu halde Türkçemizde — bilhassa son zamanlarda — lâhik olan yani başkasının yerini alan hakkında kullanılmaktadır. Hz. Peygamber kendilerinden sonra riyâset-i âmmeyi deruhte etmek üzere hiç kimseyi sarâhaten istihlâf etmiş değillerdir. Hilâfetin ilgası hengâmında bu islâmî müesseseyi şer'î bir mesnedden mahrum göstermek gayreti ile üzerinde pek çok durulmuş bulunan bu mes'ele, ileride tafsilâtıyla izah edilecektir. Ancak burada şu kadarını söyleyelim ki; Hz. Peygamber bu hususta sarih bir beyanda bulunmamışlarsa da kendilerinden sonra riyâset-i âmme makamını **Hz. Ebû Bekir**'in işgal etmesini arzu buyurduklarını gerek işâret ve gerekse delâlet tarikiyle belli etmekten de geri kalmamışlardır. Bu sebepledir ki, Ashab-ı Kiram hazerâtı, **Hz. Ebû Bekir**'e ittifakla *"Halife-i Resûlüllah"* ünvânını vermişlerdir. Bu ittifak yani *"icma"* hem *"Hilâfet"* yani imam nasbının vücûbuna ve hem de **Hz. Ebû Bekir**'in hilâfetinin meşruiyyetine kâfi bir delil ve mesneddir.

17 — Rivâyete nazaran **Hz. Ömer**'i *"emîrülmü'minîn"* tâbiri ile ilk defa yad eden **Abdullah İbni Cahş,** yahud **Ömer İbnu'l-As** ile **Mugiyret' Ibni Şâ'be**'dir. Diğer bir rivâyete göre de bir taraftan bir fütuhat haberi getiren bir zât Medine'ye ulaştığında:

" — Emîrülmü'minîn nerede?" diye sormuş. Bu hitap tarzını beğenen Ashab-ı Kiram hazerâtı da bu güzel tâbiri benimseyerek onu **Hz. Ömer** hakkında bilittifak kullanmaya başlamışlardır.

İlk zamanlarda **Hz. Ebû Bekir**'e *"halîfetullah"* yani Allah'ın halifesi diye hitap edilmiştir. Bunlar Cenab-ı Hakk'ın "Ben âdemi yeryüzünde kendime halîfe yapacağım." (Âl-i Imrân Sûresi, âyet 28) ve "Allah sizi yeryüzünün halîfeleri kıldı." (Sûre 6, âyet 165 - Sûre 10, âyet 15, 74) gibi âyetlere istinad ediyorlardı. Ulemanın cumhuru halifeye bu tarzda hitab edilmesini men etmişlerdir. Çünkü mesned ittihaz edilen âyet-i kerimelerden buna

lunmak şartı aranmaz. Bir makama istihlâf olunmadan geçen bir kimseye o makamı evvelce işgâl eden zata izâfeten "halife" denilmesi lügaten doğrudur. Bu itibarla riyâset-i âmme makamına **Hz. Ebû Bekir**'den sonra geçenlere de *"halife"* denilmesi için hiçbir mâni mevcud değildir. Elverir ki; Hz. Peygamber'in emir ve davranışlarına mümkün olduğu kadar uymaya çalışsın!.. Esâsen O yüce varlığa hakkıyla niyâbet pek güç ve nâdiren gerçekleşebilecek bir durum olduğundan fıkıh kitaplarında *"hilâfet"* tâbiri yerine daha ziyâde *"imamet"* kelimesi tercih ve isti'mâl olunmuştur. Maamafih bunu namazdaki imâmetten tefrik için de *"imâmet-i kübrâ"* denilmiştir.

Hz. Peygamber'den, kendilerinin hakkıyle temsil edilebilmelerindeki güçlükten dolayı "Benden sonra Hilâfet otuz senedir. Ondan sonrası melikiyet (saltanat)tir." meâlindeki hadîs-i şerif vârid olmuştur. Ancak bu hadîs-i şerifin mânâsı, Hz. Peygamber'in vefatından itibâren otuz sene geçtikten sonra gelen halifelerin halife sayılamayacakları tarzında telâkkî edilmemelidir. Gerçekten hilâfetin ilgası hengâmında böyle bir iddia ile karşılaşılmıştır. Bu iddiânın sahiplerinden bazıları, her devirde mevcud olup geçimlerini, hakkı, gâlibin irâde ve efkârına inhisar ettirmekte bulan kalemşörlerdir. Bu cumhuriyet tüfekçilerinin sağdan soldan edindikleri mesmuat ile ağızdan dolma atışları elbetteki cevaba değmez. Ancak ne yazık ki; böylelerine kılavuzluk edenler bazı sözde din âlimleri olmuştur. Meselâ bir *"fıkıh usûlü"* hocalığından gelme **Seyyid Bey!..** (Bkz. **Seyyid Bey**'in hilâfetin ilgası sırasında *"adliye vekili"* sıfatıyla yaptığı ve 1341 (1924) yılında İstanbul'da *"Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi Hakkında Bir Nutuk"* ünvânıyla basılmış bulunan konuşması.) Hal-

---

dâir sarih bir cevaz istidlâl etmek imkânsızdır. Esâsen **Hz. Ebû Bekir** de kendisine *"halîfetullah"* denilmesini men etmiş ve:

" — Ben Allah'ın değil, ancak O'nun Resûlü'nün halifesiyim!.." demiştir.

buki bu hadîs-i şerifin mânâsı, Hilâfet'in kâmil, yani tam bir hilâfet olarak ancak otuz sene devam edebileceğini beyandan ibârettir. Esâsen târihî gerçekler de bu hadîs-i şerifin yüklendiği mânânın bundan ibâret bulunduğunu teyid eden bir seyir takip etmiştir.

Filhakika hilâfeti deruhte eden bir şahsın, kendisine niyâbet eylediği Hz. Peygamber'in dört temel vazifesi vardır.

Bunlar:

1. Cenâb-ı Hakk'tan ahkâm telâkki etmek, yani vahye muhatap olmak.

2. Bu ahkâmı şerh ve izah etmek, yani hadîs-i şeriflerde vârid olduğu üzere ictihadda bulunmak.

3. Cenâb-ı Hakk'tan telâkki olunan ve hadîs-i şeriflerle şerh ve izah edilen ahkâm-ı şer'iyyeyi tatbik ve icra etmek.

4. Ruhlarda tasarruf etmek, yani mânevî bir selâhiyetle mücehhez olarak islâmî gâyeleri ferd ve cemiyet plânında gerçekleştirmek.

Bu maddelerin birincisi nübüvvet sıfatı ile kaim olduğu cihetle Peygamber'e niyâbetle riyâset-i âmme mevkiinde bulunan halifede mevcud olamaz. müteâkip üç maddede yer alan içtihadda bulunmak, ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfiz etmek ve ruhlarda tasarrufla islâmî gâyeleri gerçekleştirmek ise, bir halifenin temel vazifelerini teşkil eder. Ancak Hilâfet tarihi incelendiğinde ibretle görülür ki; Hilâfet'i, "Peygamber aleyhisselât-ü vesselâm hazretlerinin vefatlarından itibaren ilk otuz sene" içinde deruhte edenler, bu üç vazifeyi de bihakkın ifâ edebilecek mümeyyiz vasıflar taşıdıkları halde daha sonra gelenler, sohbet-i peygamber bereketi ile ancak mümkün olabilen bu kemâli ihraz edememişlerdir. Bu yüzden hilâfet *"hilâfet-i kâmile"* ve *"hilâfet-i sûriye"* yani tam hilâfet ve şeklî hilâfet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. "Hülefâ-yi râşidîn" denilen ilk dört veya beş (**Hasan**'la) halifeden sonra ge-

lenlerde hilâfetlerinin kâmil bir hilâfet olabilmesi için bulunması gereken yukardaki üç selâhiyet ve iktidardan bir veya ikisi dâima eksik kalmıştır. Bu hüküm, bunlar arasında bulunan **Ömer İbni Abdülâziz** ve birçok değerli Osmanlı halifesi için dahi doğrudur. Bu târihî gerçek bile tek başına yukarıdaki hadîs-i şerifin mânâsını nasıl telâkki eylemek gerektiği hususunda doğru yolu göstermeye kâfidir, sanırız. Osmanlılar ise "sohbet-i peygamber" bereketinin yokluğundan bizzarûre doğmuş bulunan şu güçlüğü telâfi için, "icra"yı Padişah'ta bırakmış, "ictihad"ı devrin en muteber din adamına *"Şeyhülislâm"* sıfatıyle havâle etmiş, *"ruhlarda tasarruf selâhiyeti"*ni de meşâyihten birinde telâkki ederek kendileri de O'na tâbi olmuşlardır. Böylece üç vazife (fonksiyon) nin üç ayrı şahısta tecellisi ile mümkün olanı yapmaktan geri kalmamışlardır.

Bu, "Benden sonra Hilâfet otuz senedir, ondan sonrası ısırıcı melikiyet (meliken aduda)tir!.." meâlinde olmak üzere rivâyet edilmiş olan hadîs-i şerifin mânâsının, bunu **Hz. Muaviye** ve saltanat sistemini tahkir için kullananların anladığı gibi olmadığını kavramak için zamanımızın en büyük âlimlerinden olan **Ömer Nasuhî** Efendi'yi dinleyelim:

".....

Evvelâ: Böyle bir hadîs-i şerîf rivâyet olunmaktadır. Fakat hadîs kitaplarının birçoğu ve bilhassa **İmam Ahmed, Tirmizî, İbni Hayyan** gibi yüksek muhaddisler bunu — yukarıda da yazmış olduğumuz veç-(الخلافة بعدى فى امتي ثلاثون سنة ثم ملك بعد ذلك) hile — diye nakletmişlerdir. Binâenaleyh *"adûd"* tâbirinin esasen mevcud olup olmadığı tetkike muhtaçtır. Hattâ **İbni Haldun,** bu hadîs-i şerif hakkında bile فانه لم يصح (= Çünkü bunun sıhhati sâbit değildir) diyor, ve **Hazreti Muaviye**'nin de hulefa âdâdına dahil olduğunu hak görüyor ve "Hâşâlillâh ki; o, kendisinden sonra gelenlere benzesin, o Hulefa-yı Râşidîn'dendir"

diyerek uzun bir mütâlea dermeyan ediyor*.

Maâmafih bizim yazdığımız hadîs-i şerif, birçok muhaddislerce sâbittir. Süaldeki hadîs de her veçhile Sahihüssübut olsa bile **Hazreti Muaviye** aleyhinde bir delil olamaz. Nitekim aşağıdaki izahatımızdan da anlaşılabilecektir.

Sâniyen: *"adûd"* kelimesinin mânalarının kaydedelim: (عَضْ A'd) adûd kelimeleri, birçok mânalara gelir. Ezcümle bunlar, âfet, dâhiye, kelp, nâsı dilâzar eden şiddetli ve mihnetli zaman, suyu çok olan kuyu, ısırılmak sûretiyle yiyilecek şey, nihâyet derecede fetânet, meziyet, kuvvet mânalarını ifade eder. Bilhassa "a'd" (عَضْ) kelimesi, bir şey'i diş ile ısırmak mâ-nasına gelip bir kimseyi lisan ile âzerde, rencide etmek mânasında mecaz olarak kullanılır.

"I'd" (عِضْ) kelimesi de bedhûy mânasına geldiği gibi pek fatîn, fehîm, muktedir, kavi, yavuz, rabt ve zapta kaadir, harpde mübârizelere muâdil mânalarına gelir. Adûd kelimesi, nâsa zulm ve sitem eden emir, şah mânasında da müstameldir. Aynı zamanda kudretli, inzibata kaadir, dâhî mânasını da ifade eder, *"'udûd"* ise ıddın cem'î bulunmaktadır.

Artık *"adûd"* kelimesini, ısırıcı kelb mânâsında göstermek doğru değildir.

Görülüyor ki, bu kelimelerin birçok mânaları vardır. Bu mânalardan hangisinin maksud olduğu kat'î sûrette sâbit değildir. Bu hususta birçok tevcihat ihtimali vardır. Bunlara kısmen aşağıda işaret edeceğiz. Bir şeyde ihtimal sâbit olunca da, istidlâl sâkıt olur, bu usulce bir kaidedir.

Sâlisen: Bahis mevzuu olan hadîs-i şerîf sâbit ise bununla hilâfet-i kâmilenin otuz seneden ibaret olduğu beyan edilerek ondan sonraki devirlerde birtakım hâilelerin yüz göstereceğine işaret olunmuş demektir. Çünkü *"tasiru"* kelimesi gösteriyor ki, bu hadîsdeki (ملك) kelimesi, *"melik"* değil

---

* — İbni Haldun Tarihi, c. 2, s. 188.

*"mülk"*dür. Zira hilâfet, mülke inkılâb edebilir, melike inkılâb etmez. İbaredeki tekabül ve tenâzür, bunu müstelzimdir. O halde hadîsin meali şudur: "Hilâfet müddeti otuz senedir, ondan sonra hilâfet, hâileli, fitneli bir mülk ve hâkimiyet haline girer."

Rabian: Bu hadîs: (الخلافة بعدى ثلثون سنة ثم يكون ملك عضوض) ve (ثم تكون ملوك عضوض) diye de rivâyet edilmiştir. Bu halde hadîs-i şerîfin meali: "Hilâfet-i kâmile otuz senedir, sonra bazı sitemkâr veya birçok sitemkâr hükümdar devri başlar" demek olabileceği gibi, "Bil'âhare şiddetlere, hâilelere ma'ruz hükümdarlar devri başlayacaktır" demek de olabilir.

Artık bununla muayyen bir hükümdarın tahkir edilmesi, aslâ kasdedilmiş olamaz. Camiüssağir'in muhaşşişi Allâme **Hafnî** merhum diyor ki: "Hadîs-i şerîfte beyan olunan otuz seneden sonra birtakım fitnelerin zuhurundan dolayı ümmetin umûruna tevelli eden zata *"melik"* denir. Seyyidimiz **Muaviye** her ne kadar âdil, mahfuz ise de, O'na da bu isim verilir. Çünkü zamanında fitne zuhur etmiş, sünnet ile âmel edilmemiştir. Melik odur ki, ya kendisi sünnet ile amel etmez, veyahud kendisi sünnet ile amel ettiği halde, zamanında başkaları sünnet ile amel etmezler."*

Demek oluyor ki, riyâset-i âmmeyi hâiz olan zatın zamanında fitne bulundu mu kendisine *"melik"* ünvanı veriliyor. Velev ki, kendisi sünnet-i nebeviye ile âmil olsun. Binâenaleyh **Hazreti Muaviye** gibi sünnet-i seniyye ile amel ettiğinde, **Ömer İbni Aziz** gibi zühd-ü takvâsında ve **Selâhüddin-i Eyyûbî** gibi mücâhedelerinde şüphe edilemeyecek olan zatlara *"melik"* denilmesi, onların kadirlerini tenzil edemez. Hattâ **Hazreti Osman** ile **Hazreti Ali**'nin zamanlarında az çok fitneler zuhur ettiğinden dolayı olmalıdır ki, bir hadîs-i şerîfde de: "Halife, benden = الخليفة بعدى ابوبكر ثم عمر ثم يقع اختلاف sonra **Ebû Bekir,** sonra da **Ömer**'dir, daha sonra ihtilâf vâki olur buyurulmuştur**.

---

* — Sahife: 276.

** — Kenzülhakaik: c. 2. s. 60.

Şimdi bu hadîs-i şerîf, yanlış tefsir ve telâkki edilerek **Hazreti Osman** ile **Hazreti Ali**'ye de *"melîk"* ünvanı mı verilecek?.. Yoksa bununla onların kadirleri — haşa — tenzil edilmiş mi denilecek?..

Hâmisen: Hadîs-i şerîfteki "Sümme (sonra) kelimesi, lisan-ı Arabda mutlaka terâhî, mühlet içindir. Bir hâdisenin diğer bir hâdiseden sonra vaku' bulduğunu veya bulacağını ifade eder, sonra bu ikinci hâdisenin birinci hâdiseye muttasıl olarak hemen onun arkasında vuku' bulduğunu veya bulacağını ifade etmez. Nitekim جاء زيد ثم عمرو (Zeyd geldi, sonra da Amr) denilse bununla Zeyd'den sonra yalnız Amr'ın gelip başkasının gelmemiş olduğu ifade edilmiş olmaz. Belki Amr'ın Zeyd'den evvel değil, sonra geldiği haber verilmiş olur.

Binâenaleyh Hilâfet devrinden sonra hâileli mülk ve saltanatın hemen **Hazreti Muaviye** zamanına müsâdif olması icap etmez, ve bunlar ile yalnız O'nun hâkimiyeti kasdedilmiş olamaz. Buna ibrârenin mazmunu müsâid değildir.

Maahaza bu *"melik-i adûd"* ta'birini yalnız **Hazreti Muaviye** veya O'nun zamanına hasretmek, söylenilen bir sözün mânasını anlamamak demektir.

Madem ki Hilâfet, otuz seneye munhasırdır, deniliyor. Artık ondan sonra gelenlerin hepsi de, *"melik-i adûd"* olmak lâzım gelir. Bunun yalnız **Hazreti Muaviye**'ye inhisarı iddia edilirse o halde **Hazreti Muaviye'nin** dereceten pek dûnunda bulunan kimselerin, meselâ **Yezid** ile **Mervan'ın** bu vasıftan berî, Halife veya Melik-i Âdil ünvanile muttasıf olmaları icab eder. Halbuki hiçbir âkıl, böyle bir iddiada bulunamaz.

Artık anlaşılmış oluyor ki, bu "melik-i adûd" vasfının **Hazreti Muaviye'ye** mahsus, tahkiramîz bir vasıf olduğuna aslâ hükmedilemez.

Şunu da biliriz ki, daima ekser için hükmi kül vardır. Bu bir kaide-i umûmiyedir. Hulefa-yı Raşidîn'den sonra birçok si-

temkâr hükümdarlar vücûda geleceği cihetle umûmuna birden *"mülûk-i udûd"* denilmiş olabilir... Bunların arasında Hulefa-yı Raşidîn mesleğini takip eden birtakım âdil, İslâm Milleti hakkında hayırhah hükümdarların bulunmasına bir mâni' teşkil etmez. Nitekim İslâm Âlemi'nde bir itilâ, bir refâhiyet devrinin zuhuruna hizmet etmiş nice İslâm hükümdarlarının varlığını İslâm tarihi kaydetmektedir. İşte **Hazreti Muaviye**'nin zaman-ı hükümetinde de bu itilâ ve refah âsârı görülmüştür. Nitekim ileride bunlara işaret edeceğiz.

Sadisen: Sâilin **Hazreti Ebû Bekir**'den rivâyet edildiğini söylediği (سترون بعدی ملکا عضوضا) haberine gelince bu sübûtu takdirinde ne için **Hazreti Muaviye** hakkında söylenmiş olsun?.. **Hazreti Ebu Bekir**'den sonra makam-ı hükümete gelen zat, **Hazreti Muaviye** midir ki, bu sözün ona âidiyeti iddia edilsin?..

Sâilin birinci hadîse nasıl mâna verdiği görülmüştü. O halde bu habere de bu vechile mâna verilince bunun **Hazreti Muaviye**'ye değil **Hazreti Ömer**'e ve onun haleflerine âid olması lâzım gelmez mi?.. Bunları arada bırakıp da **Hazreti Muaviye**'ye intikal, nereden neş'et ediyor?..

Gülüyor ki, adâvet, insanları ne yanlış yollara sevkedip duruyor.

Eğer bu haber, sâilin telâkkisi veçhile olsa bununla ilk evvel — haşa — **Hazreti Ömer** tahkir edilmiş olur. **Hazreti Sıddık** ise, bizzat veliyyiâhd ta'yin ettiği kıymetli, sevgili refikini hiç tahkir eder mi?..

Demek oluyor ki, *"melik-i adûd"* tâbiri öyle mutlaka hakaret için istimal edilen bir söz değilmiş. Bizim itikadımıza göre eğer bu haber, **Hazreti Ebu Bekir**'den sâdır olmuş ise o, bununla kendisinden sonra fitneli, hâileli hakimiyet devrelerinin görüleceğine işaret etmek istemiştir. Nitekim öyle de olmuştur. **Hazreti Ömer** de, **Hazreti Osman** da, **Hazreti Ali** de şehid

edilmiş, Müslümanlar'ın arasında ne kanlı hâdiseler vücûda gelmiştir!..

Vel hasıl: Bu sözü yalnız **Hazreti Muaviye**'ye hasretmek câiz olamaz. Bu gibi sözlerin nerelere varacağını, bundan ne kadar eâ'zıma karşı hürmetsizlik gösterilmiş olacağını düşünmek iktiza eder.

"Adûd" tâbirini sûiistimal edenlere şunu da hatırlatalım: Madem ki, Hilâfet zamanı otuz seneye münhasır olup ondan sonra her kim riyâset-i âmme makamını ihraz ederse *"melik-i adûd"* vasfını alacaktır, o halde **Hazreti Ali**'nin muhterem evlâd ve ahvadından olanlar da o makama gelselerdi halîfe olmayıp *"melik-i adûd"* ünvanını alacaklardı. O halde ne için bu makam yalnız onların haklarıdır, onlardan gasbedilmiştir diye çırpınıp duruyorsunuz?.. Yoksa o mübârek zatların böyle bir sıfatla tahkir edilmiş olmalarını mı arzu ediyorsunuz?

Hayır hayır, bu tâbir ile öyle hakaretâmîz bir mâna kasd edilmemiştir. Müslümanların riyâset-i âmme makamını asırlardan beri nice zâhid, i'lâ-yı dine hâdim zatlar işgal etmişlerdir. Artık bu *"melik-i adûd"* tâbirini öyle yanlış tefsir ederek birçok tarihî zevata hakaret etmeye kimsenin hakkı yoktur.

Büyük bir muhaddis, kuvvetli bir fakîh olan **Şehâbüddîni Haytemî**'nin bu hususlaki sözlerini de bu yazılarımıza ilâve edelim. Müşârünileyh diyor ki: "**Muaviye** (radıyallâhü anh)ın hükûmeti, bir mülk-i add olsa da hakkında zarar vermez. Çünkü Hulefa-yı Raşidîn'in zamanlarında görülüp ülfet edilmemiş birçok şeyler, **Hazreti Muaviye** zamanında vukû buldu. Bu şeyleri müştemil olduğu cihetle onun hükûmetine *"mülk-i add"* adı verilmiştir. Her ne kadar **Hazreti Muaviye** ictihadı dolayısıyle mecur ise de. Çünkü bir hadîs-i şerîfde, "Bir müctehid ictihadında isabet ederse iki ecre, hata ederse bir ecre müstehik olur" buyurulmuştur. **Hazreti Muaviye** ise bilâşek müctehiddir. Eğer ictihadında hata etmiş ise, yine sevap ka-

zanmıştır. Bu, O'nun hakkında bir nakise değildir. Velev ki, O'nun bunları müştemil olan, mülkine, bir *"mülk-i add"* denilsin. Sonra musarrah bir hadîs gördüm ki, **Muaviye**'nin mülkü her ne kadar bir veya mütaaddid cihetlerden bir mülk-i add olsa da onda yine bir rahmet vardır. O hadîs, **İbni Abbas** Hazretleri tarafından: (قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اول هذه الامة نبوة ورحمة ثم يكون خلافة ، حمةٌ ثم يكون ملكاً ورحمة ثم يكون امارة ورحمة)

diye rivâyet edilmiştir.

Ya'ni: "Bu ümmetin evveli nübüvvettir, rahmettir, sonra Hilâfet ve rahmet olur, sonra mülk ve rahmet olur, sonra da imâret ve rahmet olur..."

Bu hadîs-i şerîfi **Taberanî** naklediyor, râvîleri de sikadırlar*.

Cevdet Paşa merhum da şöyle yazıyor: "Şu hale nazaran **Muaviye,** Selâtin-i İslâmiyye'nin birincisi demek olup ancak anın eyyam-ı saltanatı, Hûlefa-yı Raşidîn Hazeratı'nın ahd-ı hilâfetlerine şebîh idi. Zira asrında nice ashab-ı güzîn ve kibar-ı tâbiîn berhayat idi. Kendisi dahi Ashab-ı Kiram'dan ve iltifat-ı Nebevîye nâil olan ekâbir-i Kureyş'ten bir zat idi. Bu makam-ı âliye kuvve-i asabiyye ile terakki etmiş ise de anın kuvve-i kahiresi sayesinde hilâfet-i nebeviyyeye müterettib olan mesâlih-i müslimîn görülmekte bulunmuş ve Hilâfet sanki kaba-yı saltanata bürünmüş olduğuna nazaran ana *"Halîfe-i Resûlillah"* ve ehlâfına dahi "hulefa" denilmiştir**.

Artık düşünmeli!.. Böyle Ashab-ı Kiram'dan olan, Resûl-i Ekrem Efendimizin iltifatlarına nâil bulunan bir zat hakkında *"melik-i adûd"* tabiri behânesiyle bir Müslümanın hakarete cür'et etmesi câiz olabilir mi? Biz bu cür'etin mânevî

---

* — Tathirülcenan, s. 31.

** — Kısas-ı Enbiya, cüz 7, s. 157.

mes'uliyetinden titrer, siyânet-i ilâhiyyeye iltica ederiz." [18].

İşte gerçek âlimin sözü böyle olur!..

Netice olarak şunu söyleyelim ki, öteden beri üzerinde çok şey yazılmış, söylenmiş bulunan **Hazreti Ali - Hazreti Muaviye** ihtilâfını tazelemenin Müslümanlar'a hiçbir faydası yoktur. **Hazreti Ali,** nefsinde *"Aşere-i mübeşşere", "cihar-ı yâr-ı Güzin", "vahiy kâtipliği"* gibi en şerefli zümrelere dahil olmak, Sevgili Peygamberimizin amcazâdesi ve damadı bulunmak kabilinden emsalsiz şerefleri cem'etmiştir. Bu yüzdendir ki, O'nunla **Hazreti Muaviye** arasındaki ihtilâfı, edebe mugâyir olarak bir *"şahsiyetler mukayesesi"* şekline dökmeyip bir *"içtihad mes'elesi"* telâkki etmek ve Allah'a havâle eylemek en doğru yoldur. Hikmeti tam olarak ancak Cenab-ı Hak tarafından bilinen bu ihtilâfların *"tasavvufî cereyanlar"*la *"ilmî çalışmalar"*ın başlamasına âmil olmak gibi umulmadık neticeler tevlid etmiş olduğu da tarihî bir vâkıadır. Gerçekten bu ihtilâflara karışarak günaha girmekten korkan birtakım zühd ve takvâ ehli, tasavvufî bir yaşayışa yönelmiş, bir kısım kimseler de tahaddüs eden kargaşalıklar yüzünden — kaybolacağından korktukları — islâmî esasları tesbite koyulmuş ve bu sûretle islâmî ilimlerin temellerini atmışlardır.

Bu hususta serdedilecek dinî deliller pek çoktur. Biz bunlardan sâdece bir tânesini nazar-ı dikkatlerinize arz ile iktifa ediyoruz. Büyük İslâm âlimlerinden **Kadı I'yaz**'ın *"Şifa-yı Şerif"* adıyle telif eylediği eserde denilmektedir ki:

"Resûlullah (s.a.v.) Hazretleri **Muaviye**'ye memleketlere hâkim olması için duâ buyurmuşlardır. Bu sebeple, **Hazret-i Muaviye** de Hilâfet Makamı'na nâil olmuştur. **İbn-i Mes'ud** (r.a.) Resûlullah'ın bu hususstaki duasını şöyle rivâyet etmiştir:

---

18 — **Ömer Nasuhî Bilmen** — Ashab-ı Kiram, sh. 54 vd.

"Allahım!.. **Muaviye**'ye Kitâbın ilmini, fıkhını öğret, beldelere hâkim kıl ve O'nu azaptan muhafaza eyle!.." Diğer bir rivâyette ise "**Muaviye** kat'iyyen mağlûb olmaz" buyurulduğu rivayet edilmiştir.

Hazreti Ali bunu duyunca: "Eğer bu hadîs-i şerifi bilseydim **Hazreti Muaviye** ile harb etmezdim!.." demişti [19].

Ancak şunu ifâde etmek lâzım gelir ki, her Müslüman için tabiî ve zarurî olan **Hazreti Ali** ve *"Ehl-i Beyt"* muhabbetini bir paravan olarak kullanmak sûretiyle bu ihtilâfı körüklemeyi millî siyâset haline getiren İran, İslâm tarihinde çok meş'um bir rol oynamıştır. Hakikatte dinî olmaktan ziyâde siyâsi maksadlara bağlı olarak ortaya çıkan bu *"Şia Siyâseti"* her şeyden evvel Ön Asya Türklüğü ile Orta Asya Türklüğü arasına bir karakedi gibi girmiş ve Büyük Türk Âlemi'nin parçalanmasına veya en azından birleşmemesine sebep olmuştur. İran, Ön Asya'da kurulan Selçuklu ve Osmanlı devletlerinden, kendi ırkî ve millî varlığı için duyduğu endişeyi bertaraf etmek maksadıyla Şia'yı mutaassıbâne bir sûrette benimsemiştir. O kadar ki, Anadolu'nun gizli gizli şiîleştirilmesi hususundaki gayretlerle iktifa etmeyerek, Rumeli'ye sıçrayıp Osmanlılar'ı hem önden ve hem de arkadan hançerlemeye çalışarak onların, küfür ve ilhâd âlemi olan Garb'a karşı cansiperâne mücâdelesini zaafa uğratmak için asırlarca çalışmıştır.

İran, Osmanlılar'ın tarih sahnesinden çekilmelerinden sonra da yakamızı bırakmış değildir!..Bu sinsi düşmanlık hep sürüp gitmiştir.

Ancak 1979 yılında Şia'nın İran'da yeniden devlet gücüne ulaşması bu propagandayı eskilerine rahmet okutacak bir şiddete ulaştırmıştır. Zira İran bu defa daha büyük bir gayretle Âlem-i İslâm'ı şiîleştirmek emeli peşinde koşmaya başlamıştır. Bunun Afganistan'dan Mısır'a kadar çeşitli tezâhürleri görülmüş

19 — Sifa-yı Şerif, c. I, sh. 660.

ve görülmekte ise de asıl hedef, Türkiye'dir. Zira tarihî Acem emellerinin karşısında bugün de *"Ehl-i Sünnet Müslümanlığı"* nâmına aynı mânî mevcuddur: Müslüman Türk Milleti!..

Bu yüzdendir ki, Şii propagandasının asıl hedefi biziz!.. Bu hususlaki Alevî faaliyetleri cildlerle yazılsa bitmez. Bu eser için biraz saded dışı olması sebebi ile birkaç madde halindeki şu hulâsa ile iktifa edelim:

1 — İran, giriştiği propaganda ile Türkiye Alevîleri'ne cesâret vermiş, onların Diyânet Teşkilatı'nda temsil olunma hakkı isteme ve televizyonlarda görüşlerini ortaya koymalarına zemin hazırlamıştır. Hiç şüphesiz onlar da bu vatanın evlâdıdır ve herkes akıdesinde hürdür!.. Ancak İran'ın tahriki eski düşmanlıkları uyandırarak bizi bir iç çekişmeye sürüklemek içindir. Kürt mes'elesinden sonra bir de bu yolda bir kavga sebebi zuhur ederse, bu aziz vatanın istikbali bakımından cidden mühlik olur!..

2 — İran, Türkiye Alevîleri'ne bir ayrılık şuuru vermeye çalışmakta ve onları bu istikamette teşkilâtlandırmaya başlamış bulunmaktadır. Daha şimdiden yurtdışında *"Alevî Kongreleri"* toplamaya başlamıştır. 1991 yılında bu nam ile Hamburg'da toplanan bir kongreye mâhud dinsiz **Aziz Nesin** de katılmış ve orada bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada;

"Ben alevî değilim, sünnî değilim, Allah'a hiç mi hiç inanmıyorum. O halde ben bu toplantıya niye geldim?!. Birincisi dâvet edildiğim için geldim. İkincisi; Türkiye'de yayınlanan alevî bildirgesine imzamı attığım için geldim. Üçüncüsü, ezilenlerle dayanışma içinde olduğumu göstermek için geldim. Aleviler, Türkiye'de ezilen bir topluluktur!.. ilh." [20] demiştir!..

---

20 — Bakz. Hürriyet Gazetesi Nisan 1991.

Solcuların alevî vatandaşlarımızı tahriki yeni değildir!..

3 — Başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerindeki Alevî vatandaşlarımız için İran parası ile *"Ehl-i Beyt"* adıyla camiler açılmakta, bunların hocaları İran'dan gönderilmektedir!.. Bunların sayıları da her gün biraz daha artmaktadır.

4 — Alevî vatandaşlarımızın çocukları — bilhassa — Almanya'dan toplanıp İran'a götürülmekte ve ayrılık şuurunu destekleyecek ahundlar olarak yetiştirilmektedir.

5 — Türk insanını sapıttırmak için İran menşeli sayısız mecmua ve kitap yayınlanmakta, bunlar Avrupa'daki işçilerimiz arasında bedâva dağıtılmaktadır. Tabiî aynı faaliyetin Türkiye'de de eksik olmadığını bilmeyen yoktur.

6 — Asıl tehlike ehl-i sünnet maskesi takmış Alevî propagandacılarıdır. Bunlar da İran güdümlüdürler. Nedense, bunların maskesini indirmekte pek geç kalınmış olduğunu söyleyelim ve asıl mevzuumuza dönelim:

Halîfe nasbı, Ümmet-i Muhammed üzerine şer'an "vâcib" olan bir keyfiyettir. Bu da Ashab-ı Kiram hazeratının icmaı ile sâbit olmuştur. Gerçi ashab arasında *"Resûlullah'ın halîfesi"* sıfatı ile ilk olarak anılan **Hz. Ebû Bekir**'e başlangıçta muhâlif kalan bâzı zevat görülmüştür. Fakat bunlar, imam yani halife nasbının zarûretine değil, nasb edilen imamın nasbediliş şekline ve şahsına muhâlif kalmışlardır. Bu husus şununla da sâbittir ki; **Hz. Ebû Bekir**'e muhâlif olanların başında bulunan **Hz. Ali**'nin kendisi de bilâhare bu vazifeyi kabûl ve ifâ eylemiştir. Kaldı ki, imam nasbının ümmet üzerine vâcib olduğunu bâzı âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerden de istihraç etmek mümkündür. Esâsen Ashab-ı Kiram hazerâtını icmaa sevkeden de bu şer'î delillerdi. Meselâ:

"Ey iman edenler!.. Allah'a, Resûlü'ne ve sizden olan

ulûlemre itaat ediniz..."[21] meâlindeki âyet-i kerimeyi alınız, ulûlemr mevcud olacak ki; ona itaate mahâl olsun!..

Peygamber aleyhissalâtu vesselâm Müslim'de mevcud olan bir hadîs-i şeriflerinde, "Bir kimse imama bîat etmeden önce ölürse, onun ölümü câhiliyyet (devri) ölümü gibidir." buyurmuşlardır. İleride mevzuubahs edileceği üzere imamların Kureyş'ten olması[22] lüzumuna dâir de bir hadîs-i şerif vârid olmuştur. Resûlullah diğer bir hadîs-i şeriflerinde de: "Elini ve kalbini vererek bir imama bîat eden bir kimse (artık) bütün gücüyle ona itaat etmelidir. Bir başkası bîat edilen imamdan imâmeti almak isterse (bu maksadla ortaya çıkarsa) onun boynunu vururuz!.."[23] buyurmuşlardır.

Hz. Câbir (r.a.)den rivâyet olduğuna nazaran Resûlullah, yanında duran **Hz. Ebû Bekir** ile **Hz. Ömer**'i işâretle "... Benden sonra gelenlere bîat ediniz!.."[24] diye buyurmuşlardır. **Huzeyfe** (r.a.)den mervidir ki; Resûlullah "... Müslümanların topluluğundan ve onların *"imamlar"*ından ayrılmayınız!.."[25] buyurmuşlardır. Nihâyet Kur'an-ı Kerim'de yukarda bahsi geçen âyet-i kerimenin[26] sonunda "... Bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Resûlü'ne döndürün." Yani o hususta Kur'an-ı Kerim'e ve sünnet-i seniyyeye müracaat edin, buyrulmuyor mu?..

Gerçekten ahkâm-ı şer'iyyenin tenfizi için gerekli bütün işleri yapmak üzere bir imam nasbının zarûreti hakkında ittifak (icma) mevcuddur. Ancak **"Havariç"**[27]ten bazıları ile "Mûte-

---

21 — En - Nisâ Sûresi, âyet 59.

22 — El - eimmetü min Kureyş, (Hadîs-i şerif).

23 — İbn-i Mâce ve Ahmed b. Hambel.

24 — İbn-i Mâce.

25 — Buharî ve Müslim.

26 — En - Nisâ Sûresi, âyet 59.

27— "Havâriç" Hilâfet târihinin başlangıcında ortaya çıkmış bulunan siyâsî bir hizbin adıdır. Bunlar, önceleri sırf siyâsî olan düşüncelerine daha

zile"[28]den **Isam,** "Ümmet dinî hükümlere kendiliğinden ve hakkıyle uyduğu takdirde imam nasbına lüzum yoktur!.." demişlerdir[29]. Fakat bu düşünüş tarzı istisnâî olarak kalmıştır.

Nasbı şer'an vâcip olan imam veya halifede bulunması şart

---

sonra tamamen dinî bir renk ve mâhiyet kazandırmışlardır. Bu hizbi, **Hz. Ali** ile **Hz. Muâviye** arasındaki *"Sıffîn"* karşılaşmasında ihtilâfın hakeme havâlesini kabul etmeyenler teşkil etmişlerdir. Bunlar, hakemi kabul etmenin küfür olacağını, zira hakeme ancak şüpheli işler karşısında kalındığında baş vurulabileceğini söylemişler, hakemi kabul ettiği için **Hz. Ali**'nin bile haşâ küfrüne kail olarak tecdid-i iman etmesini istemişlerdir. Hattâ **Hz. Ali** Kûfe'de hutbe okurken "Lâ hakeme illâllah..." yani Allah'dan başka hakem yoktur, diye karar vererek Kûfe'nin yakın köylerinden biri olan *"Harura"*ya çekilmişlerdir. "Bir kimse Allah ve O'nun Resûlü'nün rızasını kazanmak için evinden muhâcir olarak çıkar ve bundan sonra ölürse o kimseyi ecir ve sevapla mükâfatlandırmak Allah'a âiddir." meâlindeki âyet-i kerime ile amel ettiklerine kani bulunduklarından bu âyette çıkmak mânâsında geçen *"huruç"* kelimesinden isdidlâl ile kendilerine *"havâriç"* adını vermişlerdir.

Emeviler ve hatta **Hz. Ali** ile birçok kereler savaşmışlar ve gittikçe çoğalmışlardır. Bunlar, halifenin seçimle iş başına gelmesini ve Kureyş'ten olmak şartının aranmamasını iddia ederler. Havâriç'e göre seçimle riyâset-i âmmeye geçen halifeye itaat Müslümanlar üzerine farzdır. Seçilen habeşli bir köle olsa bile ona itaatin farz olduğunu ve hilâfetinin sahih bulunduğunu söylerler.

Havâriç'in dâvâları arasında **Abdülmelik bin Mervan** zamanında bir de "amel imandan bir çüzdür" iddiasının yer aldığı görülmüştür. Bu iddiâya göre, amelden herhangi birini terk eden kâfir olur.

Havâriç tâifesi hiçbir zaman bir bayrak altında toplanamamışsa da, İslâm Âlemi'nin her tarafına yayılmış ve kendilerine birçok taraftarlar bulmuşlardır.

28 — "Mutezile" kulun fiillerini kendisine isnad edip kaderi inkâr eden mezheptir. Kendilerine itizalleri yani doğru yoldan sapıtmaları sebebiyle bu ad verilmiştir. Günah ehli hakkında "Ne kâfirdir ve ne de müslim, belki fâsıktır. İman ile küfur arasında bir fısk vardır." derler. Sonradan inkâr-ı sıfat gibi bir bid'at daha ortaya atmışlardır. (Tafsilât için Bkz. **İsmail Hakkı Izmirli** - Yeni İlm-i Kelâm, c. 1, sh. 129 vd.)

29 — Bunların düşüncelerini ele alıp uzun uzun tahlil ve tenkid eden **İbni Haldun:**

"... Bazı kimseler cumhurun yukarıda andığımız fikrinden ayrılarak imam nasbetmenin aklen de şer'an de vücûbunu inkâr etmiştir. Mûtezile'den **Isam**

olan temel vasıflar şunlardır:

1. İlim
2. Adâlet
3. Kifâyet
4. Âzâ ve havassa âid selâmet.

Bunlardan başka bir de *"Kureyş'den olmak"* gibi diğer bir şart daha mevcuddur. Fakat halifelerin mutlaka neseben Kureyş'ten olması şartı üzerinde ittifak mevcud değildir. Bu kabul edildiği takdirde Kureyş'ten olmayan hiçbir kimsenin hilâfeti sahih olmaz. Bu yüzden birçok değerli İslâm âlimi *"Hilâfet için neseben Kureyş'den olmak şart değildir"* demişlerdir. Bunlar arasında Kureyş'in eski safvet ve satvetini muhafaza edemeyerek Hilâfet yükünü taşıyabilecek bir durumda olmadıkları devri bizzat idrak etmiş

---

ile Havâriç'ten bazıları ve başkaları imâmetin vücûbunu büsbütün inkâr edenlerdendir. Bunlara göre, ancak şeriat hükümlerini amelde tatbik etmek vâciptir. Ümmet adâleti hâkim kılmaya ve yüce Allah'ın hükümlerini amelde tatbik etmeye karar verir ve bu hususta ittifak ederler ise, imam nasbına lüzum kalmaz ve imam nasbı vâcip olmaz derler. Bunların bu fikirleri ümmetin icmaı ile reddedilmiştir..."

"... Üstelik imam nasbetmenin vâcip olmadığına dayanarak, hükümdar tâyin etmenin lüzumundan kaçınmaları, onların lehinde bir hüküm teşkil etmez. Çünkü onlar da şeriat hükümlerini tatbik etmenin vâcip olduğuna kaanidirler. Şeriat hükümleri ise, ancak asabiyet, şevket, kuvvet ve kudret ile amelde tatbik edilebilir. Asabiyet ise, tabiatı ile devlet kurmaya sevk eder. İmam nasbedilmediği takdirde dahi devlet kurulabilir. Bunu onlar da kabûl ediyorlar. İmam nasbının ümmetin icmaı ile vücûbu kararlaşır ise, imam nasbı, farz-ı kifâyeden olup, imam seçmek akd ve hal ehline yani imam seçmek hak ve selâhiyetini hâiz olan kimselere âid olur. Bunlar imamı seçerler, bütün halka, bu imama itaat etmek vâcib olur..."

(**İbni Haldun** - Mukaddime c. 1, İstanbul 1954 sh. 513 - 15 **Kadirî Ugan** tercümesi.)

olan **Kadı Ebûbekir Bâkillâni**'yi zikredebiliriz. Yukarıda bahsi geçen *"Havâriç"* ile *"Mutezile"* de Hilâfet için neseben Kureyş'ten olmanın şart olmadığını iddia ederler. Bu düşüncede olanlar "Başınıza geçen habeşli bir köle bile olsa ona itaat ediniz" meâlindeki hadîs-i şerifi sened ittihaz ederler. Bütün dünyada "Târih Felsefesi" ilminin kurucusu sayılan büyük İslâm âlimi **İbni Haldun**[30] İmam, yani halifenin Kureyş'ten olması şartının hikmeti üzerinde durarak:

"... Kureyş üstün kuvvetiyle halka dilediğini yaptırmaya muktedir olduğu için başkalarının onlara aykırı hareket edeceğinden, cemiyetin dağılacağından korkulmaz... Çünkü bu gibi kımıldama vukua geldiği takdirde Kureyş bunu bastırmak ve halkı bundan alıkoymak kudretindedir. İşte bundan dolayı halifenin onlardan olması şart edilmiştir. Bunlar, kudretli bir asabiyet sahibi oldukları için onların devletin başında bulunmaları ile milletin düzeni son derecede mükemmel ve birlik kuvvetli olacaktı..."[31].

Ve,

"... Biz şâriin hüküm ve kaideleri yalnız bir kavim ve bir yüzyıl ve herhangi bir ümmet için koymamış olduğunu biliyoruz. Bu incelemelerden bu şartların her birinden maksad, ik-

---

30 — 1332 yılında Tunus'ta doğmuş, 1406 yılında Kahire de vefat etmiş olan **İbni Haldun** Endülüs, Tunus ve Mısır'da birçok yüksek me muriyetlerde bulunarak oldukça mâcerâlı bir hayat sürmüştür. Tarihî hâdiselerin derûnî sebepleri üzerinde durarak *"Tarih Felsefesi"* çığırını açmış olan büyük bir âlim ve mütefekkirdir. Görüşlerini aksettiren asıl eseri, tarihine yazdığı bir mukaddimeden ibâret olduğundan "Mukaddime-i İbni Haldun" diye meşhur olmuştur. Devlet telâkkisinde uzviyetçi (biyolojik) görüşü benimseyen **İbni Haldun** tarihî vâkıaların çeşitli içtimâî âmilleri üzerinde durarak birçok batı mütefekkirine tekaddüm etmiş ve onların mübeşşiri olmuştur. Başta **Nâima** olmak üzere yerli ve yabancı tarihçilerin pek çoğu O'nun derin tesirlerini taşımaktadırlar. (Fazla bilgi için bkz: **Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu - H. Ziya Ülken** - İbni Haldun, İstanbul 1940.)

31 — **İbni Haldun** - a.g.e. sh. 522 - 23.

tidar ve idâre kuvveti olduğunu anlıyor, bütün bu şartları iktidara hamlederek halifelik için Kureyş'ten olmanın şart edilmesinin illet ve sebebini Kureyş'te asabiyet yani devleti korumak için gereken kudretin bulunmasından ileri gelmiş olduğunu anlıyor, Müslümanların idâresi başında bulunmak için o kavmin asabiyet sâhibi ve kendi çağlarında diğer kavimlerden üstün olmasını şart koşuyoruz. Bu takdirde Müslümanların idâresi başında bulunan bir kavim diğerlerini kendisine boyun eğdirecek ve devleti güzel bir sûrette korumak için birleşecektir. O çağda Kureyş'de bulunan bu kudretin yeryüzünün diğer taraflarında yaşayan başka kavimlerde bulunduğunu bilmiyoruz. Çünkü bunların üzerlerine aldıkları İslâmiyeti kabûle dâvet işi, umûmî olup Arap asabiyeti bu çağrıyı yerine getirmeye yeter derecede idi. Araplar bu asabiyet kudreti ile diğer kavimlere üstün geldiler. Bu açıklamamızdan halifeliğin her asırda Kureyş'e mahsus olmayıp her ülkenin de o çağda kudretli ve üstün asabiyet sâhibi olan kavmin elinde olacağı anlaşılır. O kavim devletin başına geçer. Halifeliğin sır ve hikmetini düşünür isek, hakikat burada anlattıklarımızın öbür tarafına geçmez. Çünkü yüce Allah kullarını kendi menfaat ve maslahatlarına uygun olarak iş görmeye ve kendilerine zararlı olan işlerden korumak maksadıyla Halifeyi yeryüzünde kendinin nâibi olarak seçmiştir. Halife buna me'murdur, bu hususlarda ona hitab edilmektedir. Yani bu vazife ona yükletilmiştir. O bundan mes'uldür. Bir vazifeye ancak o vazifeyi görebilmek kudretinde olan çağrılır..."[32]

İşte İslâm âlimleri arasında müftüyüssakaleyn[33] namıyla

---

32 — **İbni Haldun,** a.g.e. sh. 524 - 25.

33 — Müftüyüssakaleyn, insanlara ve cinlere fetva veren müftü demek olup tarihte mahdud birkaç fakih için kullanılmış bir tâbirdir. "*Sekaleyn*" insanlar ve cinleri birlikte ifâde eder. Bundan dolayı Peygamberimizden de "*Resûl-üs-sekaleyn*" yani insanlar ve cinlerin peygamberi diye bahsedilir.

şöhret bulmuş olan İmam **Necmeddin Ömer Nesefî** gibi halifenin mutlaka Kureyş'den olması gerektiği, bu şartı hâiz bulunmayan bir kimsenin imâmetinin câiz olmayacağı reyinde bulunan kimseler mevcud olmakla berâber, ekseriyet **İbni Haldun**'un yukarıya dercedilen rey ve mütâleası üzerinde ittifak etmişlerdir. Filhakika Hilâfet'in tarihi de bu görüşün umûmen kabul ve tatbik edildiğini göstermektedir.

Alevi propagandalarına kapılarak Osmanlı Halifeleri'ne bir de bu cihetle târizde bulunanlar düşünmüyorlar ki, **Osman Gâzi Hazretleri**'nin hanımı, **Şeyh Edibali**'nin kızı seyyidedir. Kadın diye buna itiraz edilse, hatırlanmalıdır ki, seyyidliğin başı da bir kadın yani **Hazreti Fâtıma**'dır!..

Sadece *"Şia"*ya[34] dahil olanlar, bu şartı daha da daraltarak

---

34 — *"Şia"*, lügat mânası itibariyle "arkadaş" ve "etba" demek ise de ıstılah olarak kısaca **Hz. Ali** ve O'nun evlâdlarına taraftarlık ifâde eden bir tâbirdir. Birçok kollara ayrılan ve dinî olmaktan ziyâde siyasî bir mâhiyeti bulunan *"Şia"*nın hemen bütün kollarında, imam nasbı gibi ehemmiyetli bir mes'elenin Hz. Peygamber tarafından halledilmeyip ümmetin rey ve mütâleasına ve binnetice maslahatın iktizasına terkedilmiş olmayacağı iddia edilir. Bunlar, imamın *"mâsum"* yani küçük ve büyük günahlardan berî' olmasını da zarûrî addederler. **Hz. Ali**'nin Peygamber aleyhissalât-ü vesselâm tarafından bizzat ve sarahaten imam tâyin edilmiş bulunduğunu iddiâ ederler. Bu maksadla birtakım âyet ve hadîsleri tefsir ve te'vil ederek görüşlerini isbat etmeye çalışırlar. İstinad ettikleri delilleri, O'nun oğullarına da teşmil edenler, *"Şia"*nın *"İmâmiyye"* kolunu teşkil ederler. Kendilerine tercih ederek **Hz. Ali**'ye biât etmedikleri için iki ihtiyar mânâsında *"Şeyheyn"* diye anılan **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer**'i sevmez ve onların hilâfetini kabûl etmezler.

Halbuki **Hz. Ali** Hilâfet'i hiçbir zaman irsî bir mes'ele olarak telâkki etmemiş ve şeyheynin hilâfetini de kabûl eylemiştir. Ancak kendisinin imâmetin şartları bakımından bu makama diğerlerinden daha fazla müstahak olduğu görüşünde bulunarak **Hz. Muâviye** ile harb etmeyi dinî bir vazife saymıştır.

Hal böyleyken, bunlar arasında *"Gulat-ı Şia"* denilen son derecede müfrid zümreler görülmüştür. Meselâ **Abdullah İbni Sebe** nâmındaki Yahudi

Hilâfet'i imâmet adıyla **Hz. Ali** ve O'nun evlâdlarına âid bir hak olarak kabûl etmişlerdir. Hilâfeti irsî bir mes'ele olarak mütâlea eden ve onu münhasıran Âl-i Resûl'e âid bir hak olarak gören Şia'nın görüşleri, başlangıçta olmasa bile sonradan dinî olmaktan ziyâde siyasî bir mâhiyet iktisab ettiğinden biz onu bir tarafa bırakarak daha ziyâde ehli sünnetin anlayışını aksettirmeye çalışacağız. Buna göre, Hilâfet Makamı'nı işgâl edecek şahısda bulunması gerekli şartları bir de şöyle sıralamak mümkündür:

1. Müslim olmak[35].
2. Takvâ sahibi ve âdil olmak[36].

---

kasden **Hz. Ali**'nin ulûhiyeti fikrini yayarak Müslümanlar arasına fitne ve fesat sokmaya çalışmıştır. Bu sûretle çığırından çıkan "Şia"da Peygamber ve O'nun "Ehl-i Beyt"ine taraftarlık sahte bir perde olarak kullanılmak sûretiyle Şiilik görüşleri içine pek çok "İsrâiliyat" sokulmuştur. Bu dâvâyı bilâhare benimseyen İran, İslâm tarihinde çok meş'um bir rol oynamıştır. (Tafsilât için bakınız: **Tâhir Harimî Balcıoğlu** - Türk Tarihinde Mezheb Cereyanları, İstanbul - 1940.)

"Şia" **Hz. Ali**'den sonra kimin halife olacağı mevzuunda hâlâ sürüp giden derin tefrikalara düşmüştür. İmâmeti, **Hz. Ali** evlâdından ehil olup, halkı kendine bîate çağırana hasreden görüşte olanlara bu mezhebin kurucusu **Hz. Hüseyin**'in oğlu **Zeyd**'e nisbetle *"Zeydiyye"* denilmiştir. **Zeyd**'in şeyheynin imâmetini sahih addetmesine kızarak ayrılanlara *"Râfiza"* adı verilmiştir. Bu şekilde saymakla bitmez fırkalara ayrılmışlardır. İmâmiyenin bir kolu da "İsnâaşeriye"dir. Bunlar **Hz. Ali** soyundan oniki zatın imâmetine kâildirler. Kabul ettikleri imamların onikincisi **Muhammed bin Askerî**'nin ki; bunun lâkabı *"Mehdî"*dir, esrârengiz bir sûrette kaybolduğunu, kıyâmete yakın tekrar ortaya çıkarak adâletle hükmedeceğini iddiâ ederler Bunlara mehdiyi beklemelerinden dolayı "Muntazar" adı verilir. Mehdi zuhur edinceye kadar İmâmet Makâmı'nın herhangi bir kimse tarafından işgal edilmesini meşrû, addetmezler.

Bu sakat görüşler yüz yıllarca İran'ın propagandaları sebebiyle Anadolu içlerine girmiş ve bilhassa kuruluşunda Sünni olan bazı tarîkatlara oldukça te sir icra etmiştir. Anadolu "Türk Birliği"ni parçalamak maksadına mâtuf siyâsî entrikaların eseri olan bu Şii hareketinin en tipik misali *"Bektaşilik"* Tarikatı'nın sonradan aldığı vahim şekildir.

35 — Âl-i İmran Sûresi, âyet 19 - 85.

36 — El-Bakara Sûresi, âyet 124 - 204 - 205.

3. Müctehid olmak[37].
4. Selâmet-i havâssa sâhib olmak[38].
5. Erkek olmak[39].

Bunlardan başka bir de *"tehdidini îkâa kaadir olmak"* yani istediği şeyi zorla yaptırabilecek güce sâhip olmak gibi bir şart daha vardır. Bu da halifenin, siyâsî iktidârın başı olarak ona sahib ve mutasarrıf bulunması ile kaimdir.

Bütün bu şartları hâiz olan bir şahsın, Hilâfet Makamı'na geçebilmesi için de şer'î ve fiilî dört yol vardır:

1. Seçim

Bu "ehl-i hal vel akd" denilen seçme ehliyetini hâiz olanlar tarafından gerçekleştirilir. Bunlar müslim, istikamet sâhibi, rey ve ictihadlarına itibar edilen mütehayyizandan kimselerdir.

Dikkat edilecek olursa, herkesin reyi aranmamaktadır. Bir kere gayri müslimlere bu hususta hiçbir şey sorulmadığı gibi Müslümanlardan da ancak belli vasıftaki bir kısmının reyi alınmaktadır. **Hz. Ebû Bekir**'in seçimi böyle olmuş ve Sahabe'nin kabulü ile bu hususta *"icma"* vâkı olmuştur. Zira emredilmiş bir şekil mevcud olmadığından mes'ele ictihad için maslahata bırakılmış demektir!..

2. Tâyin

Bir halifenin kendisinden sonra gelecek halifeyi bizzat tâyin edip, halka ona bîat etmelerini emretmesidir. Meselâ **Hz. Ebû Bekir** kendisinden sonra gelecek halifeyi bizzat ve ismen tâyin

---

37 — Ez-Zümer Sûresi, âyet 9.
38 — El-Bakara Sûresi, âyet 247.
39 — En-Nisa Sûresi, âyet 34.

etmiştir. Bu bir nevî *"vasiyet"*tir. Hatta buna *"veliahd"* tâyini bile diyebiliriz. İleride anlatılacağı üzere son Abbasî Halîfesi **Mütevekkil Alellah** da Hilâfet i **Yavuz Sultan Selim**'e vasiyet etmiştir.

Verâset usûlü de bir nevî tâyin olmakla beraber biraz aşağıda anlatılacağı üzere ondan bir hayli farklıdır. (Bugün daha çok Osmanlı'ya hücum için bu usûlün islâmî olmadığı iddia edilmektedir. Bu sebeple alevî propagandalarının eseri olan bu görüş, ileride müstakillen ele alınıp tafsilâtiyle yazılmıştır.)

3. Tavsiye veya şûra

Bir halîfenin kendisinden sonra yerini alacak şahsı ümmete tavsiye etmesi usûlüdür. Bu, bir şahıs olabilecei gibi birkaç şahıs da olabilir. Meselâ **Hz. Ömer** Aşere-i Mübeşşere'den o sırada hayatta olan altı kişiyi müntehib tâyin ederek, bunları aralarından birini halife seçmek hususunda vazifelendirmiştir. Bunlara *"Ashab-ı Şûra"* denilmiştir. **Hz. Ömer** bu arada Ashab-ı Şûra'ya oğlu **Abdullah**'ı bilhassa seçmemelerini de tavsiye etmiştir. Hilâfet'in ağır mes'ûliyetini müdrik bulunan bu büyük insanın böyle hareket etmesine sebep olarak da "Bir evden bir kurban yeter!.." dediği rivâyet edilmektedir.

Hz. Ali de aldığı yaradan ağır bir sûrette hasta olduğu ve hayatından ümid kesilecek bir durumda bulunduğu sırada taraftarlarının:

" — **Hz. Hasan**'a biat edelim mi?" suâline karşılık olarak:

" — Size bunu ne tavsiye ederim ve ne de yapmayınız derim!.." buyurmuşlardır.

Medeniyet-i İslâmiye Tarihi müellifi, Ashab'ın halîfe seçiminde tâkip ettikleri usûlü fevkalâde takdire şayan görerek:

"...Halife intihabında Hulefa-yı Raşidîn'in tuttukları yol, mil[illegible] mütemeddinenin (medenî milletlerin) şimdiye kadar bu-

labildikleri turuk-ı intihâbiyyenin (seçim yollarının) en iyisidir. Çünkü bu sûret-i intihab cumhuriyeti, saltanat-ı mutlakayı ve meşrûtiyeti, üçünü birden camidir, cumhurdur, çünkü halîfe cumhur-i İslâm tarafından bilâ kayd-ü şart intihab olunur. Meşrutîdir, çünkü intihabı meşveretle olur.

Saltanat-ı mutlakadır, çünkü halife makam-ı hâkimiyete geçince istediği gibi hareket eder. Buna bâlâda (yukarıda) zikrolunan dört şart da ilâve olunursa Cihan'ın alelıtlak (umûmî olarak) en güzîde hükümeti bu olur. Çünkü bir hükümdar ilim ve adâleti, kifâyet ve ehliyeti selâmet-i havâssı kendi nefsinde cem ederse memleketin terakki ve tevzi-i adâlete, reâyâsı arasında ittifak ve muhabbetin hükümran olmasına hizmet edecek en muktedir adam olur. Hulefâ-yi Raşidîn terâcim-i ahvâlinde görüldüğü üzere öyle bir hükümdara o salâh-ı hâli o zühd-ü takvayı da veriniz, Cihan'da bundan daha mükemmel, daha âdil, daha lâyık bir hükümet tasavvur olunur mu?"[40] demektedir.

4. Kılıç zoru veya irsiyet (Hakk-ı Seyf)

Bu usûl, Hilâfet Makamı'nın kılıç zoruyla elde edilmesi ve intikalinin irsen sağlanması yoludur. İslâm tarihinde bu yolu ilk olarak ihdas eden **Hz. Muâviye**'dir. O, bu hususta, evvelemirde yakınları ile istişâre etmiştir. **Muğiret'ibni Şa'be** de kendisini bu yolda harekete teşvik edenler arasındadır. Hilâfeti kendisinden sonra muallakta bırakmaktan doğacak mahzurları göz önüne getiren **Hz. Muâviye** veraset usûlünü şer'î bulduğundan değil, maslahatın iktizâsından dolayı ihdas ve tercih etmiştir.

Zuhur edebilecek ihtilâflar ve dökülmeye âmâde Müslüman kanı hesapsızdı. Gerçekten o devirde mevcud içtimâî şartlar göz

40 — **Corci Zeydan** - Medeni .. İslâmiye Tarihi c. 1, sh. 106.

önüne getirilir ve az bir müddet evvel bu mes'ele etrafında kopan fırtınalar hatırlanırsa **Hz. Muâviye**'nin niçin bu yola gittiği daha iyi anlaşılır.

Hz. Muâviye — hiç şüphesiz — bu mülâhazalarla oğlu **Yezid**'i kendisine *"Veliahd"* tâyin etti. Ondan sonra da maslahat iktizâsından doğan bu usûl hep devam edip gitti. Bu tarz hilâfete *"hilâfet-i sûriye"* yâni şeklî hilâfet denildiğinden evvelce bahsetmiştik.

Bu usûle baş vurmanın bir sebebi de anarşi ve efkârın bir noktaya cem'indeki fevkalâde güçlüktür. Kuvve-i kaahireye (susturucu kuvvete) baş vurmadıkça netice almanın imkânsız görüldüğü ahvalde müracaat edilen bu usûl fiilî bir zarûretin icabı ve eseridir.

Böyle olduğu halde, son zamanlarda bir kısım alevî çömezlerinin ortalığa yaydıkları mugalataya göre; Hilâfet başka, Saltanat başkadır. Bunlar **"Hilâfet'in Saltanata dönüşmesi"** veya **"İmamlar ve Sultanlar"** diyerek şeriat tatbik edilse bile saltanatın öz islâmî idâreden ayrılmak manâsına geldiğini iddia etmekte ve hatta bunu bir "lâiklik tatbikatı" olarak ilân etmektedirler. Cevap vermeye bile değmez şahsiyyetlerin bu vâveylası karşısında mes'eleyi onların şahsiyyetlerinden kat'annazar bir nebze tafsil etmek istiyoruz:

B — ŞERİAT NAZARINDA USÛL-İ VERÂSET YAHUD SALTANAT MES'ELESİ

Bir kere daha tekrar edelim ki, islâmî idârede hiyerarşinin teessüsü için emredilmiş bir şekil mevcud değildir. Bunun manâsı bu mes'elenin maslahata göre hareket edilmek üzere ictihada havâle edilmiş olmasıdır. Ashab-ı Kiram Hazeratı'nın ise, hepsi de müctehiddir. Bu itibarla onların tatbikatında tebellür etmiş bulunan her şekil bir ictihadî rey demektir. Peki bu alevî bulaşığı adamlar, Sahabe'nin tatbikatındaki şu gerçekleri nasıl

da bilmemezlikten gelebiliyorlar:

1 — Evvelce zikretmiş olduğumuz üzere **Hz. Ömer**'e ölüm döşeğinde sormuşlardır;

" — Yerine oğlun **Abdullah**'ı seçelim mi?!."

Cevap:

" — Hayır, bir evden bir kurban yeter!.."

Peki, **Hz. Ömer** bu teklif karşısında acaba niçin;

" — Hayır, bu iş babadan oğula geçmek sûretiyle olmaz!.." demiyor!.. Eğer bu usûl iddia edildiği gibi İslâm'ın ruhuna taban tabana zıd olsa idi, **Hz. Ömer**'in adem-i kabûlü evveliyetle bu sebebe istinad etmesi gerekmez miydi?!. Yoksa O'nun, yükün ağırlığı sebebine dayadığı itirazı karşısında oğlunu vikaye gayretini islâmî prensibi korumaya tercih ettiği mi söylenecek!.. Olabilir, Acemler, **Hz. Ömer**'i — ihtimal İran'a İslâm'ı ulaştırdığı için — sevmezler ve böyle söyleyebilirler!.. Peki şuna ne buyururlar:

2 — **Hz. Ali**'ye de ölümü yaklaştığı anda sordular:

" — Senden sonra oğlun **Hasan**'a bîat edelim mi?!."

Cevap:

" — Bunu size ne tavsiye ederim, ne de yapmayınız derim!.."

Yine iddia edildiği gibi "Saltanat belâsı"[41] onbeş asırlık İslâm tarihinin en büyük yarası ise[42] **Hz. Ali** bunu niçin şiddet ve nefretle reddetmemiştir. Şu gerçekler hangi kaynağa bakılsa açıkça görüleceği halde bu nâdanlar ne cesâretle Müslüman mahallesinde salyangoz satabilmektedirler?!.

3 — Usûl-i verâseti ihdas eden **Hz. Muâviye** de bir sahabe değil mi?!. **Hz. Ali** ile vâki ihtilâflarda **Hz. Muâviye**'nin yanında yer alan aşere-i mübeşşere'den **Hz. Talha** ve **Hz. Zübeyir** de

---

41 — **Mustafa İmamoğlu** — İmamlar ve Sultanlar, İstanbul 1991 sh. 7. veya **Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma** - Hilâfetten Saltanata, İstanbul 1991 sh. 134

42 — a. y.

mi sahabe sayılmayacak!..

Tamamen maslahatın bir gereği olan usul-i verâset için asıl tafsilâtı "Devlet-i Ebed Müddet" adıyla yazılmakta olan eserimize havale ederek burada şu kadarını söyleyelim ki, bu nâdanlar galiba Kur'ân-ı Kerim'e de bakmıyorlar!.. Baksalar Cenab-ı Hakk'ın takdiri ile bazı peygamberlerin evladlarının da peygamber olduğunu göreceklerdi. Peygamberin oğlu hem de Cenab-ı Hakk'ın tensibi ile peygamber olabiliyor da acaba halifenin oğlu niye halife olamıyor?!.

Hangi alevîlik kokan esere bakarsanız bakınız *"Saltanat"* asla *"Hilâfet"* değildir, hükmünün bazan tahkir ve tezyiflerle, bazan da imâ ve alaylarla ifâde edilmiş olduğunu göreceksiniz!.. Biri çıkıp da neden sormaz: Hilâfet için usûl-i verâseti yasaklayan şer'î bir kaide mi vardır?!. Allah, Allah!.. Bunlara göre Hilâfet, **Hz. Ali**'den sonra Saltanata dönüşmüş, yani Hilâfet olmaktan çıkmışmış!.. Demek ki, Hulefa-yı Raşidin'den sonraki tatbikat İslâmî değildir!.. Bütün bu asırlar kimine göre *"ilkel lâisizm"*[43] kimine göre de tam bir lâisizmdir[44] Demek ki, İslâmiyet ancak *"otuz sene"* tatbik olunabilmiş!.. Tabii bunların *"imâmet sistemi"* hakkındaki beyanlarına bakılırsa, Şia'yı istisna etmek gerekmektedir!.. Bunlar "köpeksiz köy bulmuş, değneksiz gezen"lerdir!.. Yoksa koskoca İslâm tarihi, en metin usûl ve esaslarla İslâmî ilimleri tedvin eden ulema sahipsiz midir?!. Bütün tarihi ve ehl-i sünnet ulema silsilesini tahkir eden, onları tama-

---

43 — **Mustafa İslâmoğlu** — a.g.e. sh. 26.

44 — Bu safsatanın kaaili de nevzuhur bir alevî propagandistidir ki, o kendini bildiği gibi herkes de O'nu bilir!.. O'na verilecek cevap şu kadardır:

"Sen bırak âlemi düzeltmeyi, meal çıkarmayı da önce bir alnını secdeye koy!.. Sonra da âilenin başını ört!.. Ondan sonra seni müslüman diye kaale alıp cevap verelim!.."

Zira O'nun kırdığı ceviz kırkı geçti. Böyle bir dipnotla hak ettiği cevap verilemez!..

men zulme boyun eğmiş gösteren bu nâdanlar İran'dan başka nereden cesaret alıyorlar dersiniz?!. Ortalığı alevî propagandasının sisine boğanların, eserlerine ilmîlik süsü vermek için dipnotlarda gösterdikleri kaynakları inceleyiniz, müelliflerin çoğu alevî çıkacaktır.

Dikkat olunursa bunlar çoğu kez farsça değil, arapça birtakım kaynaklar gösterirler!.. Sanki eserin arapça olması, müellifin alevî olmasına mânidir!..

Bunlar ya *"maslahat"* nedir bilmeyenler, veyahud da sünnî maskesi takmış alevîlerdir. Yirmi dört milyon kilometre kare bir vatanda o günün iptidâî şartları ile seçim yapmayanları kınayan ve İslâm'dan inhiraf etmiş olmakla itham edenler eğer hüsnüniyetli iseler zerre kadar iz'an sahibi değildirler. Peki, bir an için usûl-i saltanatı "Bu İslâmî değildir!.." diyerek bir kenara bırakalım. İhtilâfsız ve hilesiz bir sûrette halife nasbı için ne çâre ve imkân gösterebiliyorlar!.. İmamet mi? O da bir saltanat değil mi?

Bugün şu küçücük Türkiye'de isabetli bir seçim yapılamadığını görüp duran bir kısım talihsiz cumhuriyet çocukları ecdadlarını yirmi dört milyon kilometre karelik bir ülkede seçim yapmadıkları için tenkid ederken acaba samimi midirler?!. Eğer böyleyse bunların câhilliklerine şaşmamak elden gelmez. Bugünkünün belki binde biri kadar, haberleşme, namzedleri tanıma şansı yokken İslâm'ın Medine ve havâlisine münhasır olduğu zamanın şartlarına göre teessüs etmiş bir usûlün tatbikini beklemek maslahatın ne olduğunu, ahkâmın tebeddülünde ne rol oynadığını bilmemek değil de nedir?!.

Saltanat bu kadar İslâm'a aykırı bir müessese ise, Peygamber aleyhissalâtu vesselâm "âdaletle hükmeden sultanlar"ı neden medh-u senâ etmiştir. Bu, adâletle hükmedildiği takdirde saltanatta bir beis olmadığını ifâde etmez mi?!. Hem ne medih!.. Onları "zıllullah" yâni Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak tav-

sif eden bir medih:

İşte "Kütüb-i ehâdis"ten "El - Câmi - üs Sagîr" de münderiç yedi tane hadîs-i şerif: *"Essultanü zıllullahi fil-ard.* ibaresiyle başlar. Bunlardan birincisinde *"Essultanü zıllullahi filardiye'veileyhiz zâıfü ve bihi yentasir'ul mazlûm* Yani Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. İstinadgâhı olmayan zuafâ ona iltica eder ve bir taraftan zulüm görenler, haksızlığa mâ'ruz kalanlar da onun sayesinde intikam alırlar, haklarına vâsıl olurlar." buyuruluyor.

Bu hadîslerden biri de *"Essultan - ül mütevadı zıllullah ve rimhuhû fil ardı yurfeu lehü amelü seb'îne sıddîka."* (El Cami - üs Sagir c. II, sh. 25 - 26) ibaresinde olarak Cenabı **Ebubekir - is - Sıddık** tarafından rivâyet edilmiştir. Âdil ve mütevâzı bir sultan, bir reis-i hükümet yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve mezra'ıdır ki; vazifesini ifa ile geçen her gününde yetmiş sıddîk kadar iş görmüş ve sevab kazanmış olur" demektedir[45].

Gerçek şudur ki, şekil değil, ruh emredilmiştir. Zamanın icabına göre, İslâm'ın gâyesini gerçekleştirmeye yarayan her şekil meşrûdur. Zira ictihad ile ictihad nakzolunamaz!.. Demek oluyor ki, halîfe ne sûretle seçilmiş veya iş başına gelmiş olursa olsun, hilâfetinin meşrû' addedilebilmesi için şu şartların gerçekleşmesi lâzımdır: Şeriatin aradığı sâdece budur:

C — İSLÂMÎ İDÂRENİN VAZGEÇİLMEZ ŞARTLARI

Bunlar *"Amir hüküm"* vasfın da olarak sadece üç tanedir:

---

45 — Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** — Cühela Marifetleri, Yarın Gazetesi (Gümülcine 1928) sayı 2, sh. 2.)

1 — Ahkâm-ı Şer'iyenin Tenfizi

Bir halîfenin idâresinin meşrû' addedilebilmesi için, onun, şeriat hükümlerinin kuvveden fiile çıkmasını temin etmiş olması lâzımdır. Bu yapılmadıkça ne onun idâresinin islâmî olduğunu ve ne de hilâfetinin meşrûiyetini iddiaya imkân vardır[46].

2 — Emânetin Ehline Tevdii

Bir halîfenin ve başında bulunduğu idârenin şer'an meşrû' ve mûteber addedilebilmesinin şartlarından bir diğeri de, mevki' ve mansıbların ehliyet ve liyâkat derecelerine göre lâyık olanlara tevzi edilmesidir.

---

46 — Halîfenin en birinci vazifesi, — hiç şüphesiz — ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi yani ilâhî emirlerin kuvveden fiile çıkması, yürütülmesidir. Fakat onun emirler ve nehiylerle mer'iyyetini sağlamaya memur olduğu hükümler, sâdece bu ahkâm-ı ilâhiye değil, aynı zamanda örfî ve ictihâdî hükümlerdir. Ancak ahkâm-ı ilâhiye karşısında bir tercih hakkı bulunmayan halîfe, tabiaten çeşitlilik arzeden örfî ve ictihâdî mes'elelerde dilediği rey ve usûlü emretmek veya nehyetmek selâhiyetini hâizdir. Bu sebepledir ki; ilâhî hükümlere uymayanlar, halîfe, bunlara riâyeti emretmemiş olsa bile Cenâb-ı Hakk'a karşı âsi ve günâhkâr oldukları halde bu durum, örfî ve ictihadî kaidelerden herhangi biri için ancak halîfenin onları tasdik etmesine ve riâyet olunmasını emretmesine bağlıdır.

Halîfenin ibâdet ve itikadâta müteallik mes'elelerde müctehidlerden herhangi birinin kavlini tercih ve onu emretmek selâhiyeti yoktur. Bu, ferdin kendisine terkedilmiş bir haktır. Yani her mü'min dilediği itikadî veya amelî içtihadı benimseyebilir ki; bu, mezhep seçmek hakkıdır. Fakat füruâta müteallik olan veya teâmülî esaslardan doğan rey ve içtihadların mer'iyyeti için bunların halîfe tarafından kabul ve ilân edilmeleri şarttır. Ancak bu takdirdedir ki; bu gibi kaideler de ahkâm-ı şer'iyyeye dâhil ve onlara riâyet etmeyenler Cenâb-ı Hak ve devletin nizam ve kanunları karşısında mes'ul ve âsi olurlar.

3 — Bîat

Bîat[47] Müslümanların bir halifeye itaati kabûl ettiklerini gösteren herhangi bir beyan ve harekettir[48]. Bunun için de ehl-i hal ve'l-akd'in bîatı kâfi olup her ferdin bîatı gerekmez. Diğer

---

47 — Araplar, bir emire bîat ettiklerinde, bunu bir akid sayar ve bunda taraf ve hissedar olduklarını tebârüz ettirmek üzere ellerini o emîrin elleri üzerine koyarak kendisine bağlılıklarını ifâde ederlerdi. Bununla alış verişteki ne benzer bir hareket yaptıkları düşüncesinde bulunduklarından bu fiili bey' (alım satım) kelimesinden türeterek *"b e y 'a"* olarak yâdederlerdi.

Kamus-i Osmanî'de bu kelime "asıl mânâsı lüzûm-i âdî alâkasıyla akdolunan safhadır. Muahharan hükümdarın, itaat ve inkıyad ile hükümetini kabûl ve tasdik etmek ve elle tutup muâhede eylemek mânâsında istimâl olunmuştur" sûretinde tarif edilmektedir.

C. Huard, İslâm Ansiklopedisi ne yazdığı *"b e y 'a"* maddesinde şu izahatı vermektedir:

"Aslında herhangi bir satış akdinin, el sıkma ile tamamlanmasını ifâde eder. Bir halîfenin cülûsunda eli üzerinde edilen sadâkat yemini mânâsına gelişi bundan dolayı olup, Türkçe'de bu merâsime biat denilir. Bu merasim, hükümdârın açık eline el konması ile yapılır. Bunun şekli Sakîfe gününde **Halife Ömer** tarafından tesbit edilmiştir. **Ömer:**

" — Ey **Ebû Bekir,** elini aç, dedim. O elini açtı ve ben O'na bîat ettim" demiştir. Bu hareket selâhiyetin bir diğerine devrinin remzidir."

48 — Bîat merâsimi târih boyunca birçok şekillerde ifâ olunmuştur. İslâmiyet'te ilk vukû bulan bîat, Hz. Peygamber zamanında olup *"A k a b e B î a t ı"* nâmıyla meşhurdur. Akabe'deki bu bîatların birkaç kere tekrarlandığı da malûmdur.

C. Huard, adı geçen makalesinde bu hususta şu bilgiyi vermektedir:

"İslâmiyet'te ilk vuku bulan biat *"A k a b e B î a t ı"*dır. Bu bîat yemininden sonra hulefanın ahd-ü misakta devam için ettirdikleri bîat yemini neş et eylemiştir. Bu yemin ne kadar yeminler varsa cümlesini hâvidir.

Hulefaya biat yemini devletlerin ve ahvalin ihtilâfına göre muhtelif şekillerdeydi. Ensar, Cenab-ı Nebiye Akabe'de bîat ettikleri zaman şöyle demişlerdi:

"Ey Resûlullah!.. Diyarımıza gelinceye kadar senin hak ve hürmetinden mes ul değiliz. Bize gelirsen hak ve hürmetin üzerimize vâcib olur. Kendimizi, çocuklarımızı, kadınlarımızı her neden sıyânet edersek seni de ondan sıyânet ederiz."

taraftan bîat şartlı ve müddetli olmaz. Zira İslâm'da devlet reisi yani halîfenin tayini belli bir müddetle 4 sene 5 sene gibi tahdid olunamaz. Madâm-ul hayattır!..

Osmanlılar, bu lâzımeyi yerine getirmek için imparatorluğun geniş ülkelerinden ileri gelen âilelerin çocuklarını merkeze ge-

---

Akabe'de vuku' bulup *"Biat-ün-nisa"* nâmı ile mâruf olan diğer bir bîatın nassı da şöyleydi:

"Allah'a şerik ittihaz etmemeye, sirkat, zina irtikâb eylememeye, çocuklarımızı öldürmemeye, iftira ve bühtanda bulunmamaya, Cenab-ı Hakk'a karşı iyilikte âsî olmamaya bîat ettik."

Bîat merâsiminin Emeviler ve Abbasiler devirlerinde muhtelif şekil ve suretlerde ifâ edildiği ve biatde verilen sözün metninin de az çok değiştiği görülmektedir. Abbasiler'de herkes, ismiyle dâvet olunarak ayrı ayrı yemin ettirilirdi. En evvel askerler ve Bağdat kadıları yemin ederlerdi. Yeminden sonra yeni halîfeye birtakım elkab arzolunur, o da kendisi için bunlardan birini seçerdi. Başlangıçta Abbasi Halîfelerine emîn, me'mûn ve reis gibi basit lâkablar verilirken sonradan ism-i celâl ilâvesiyle "Mu'tesim Billâh" gibi lâkablarla anılmak bir âdet hükmüne konulmuştur. Bîatde *"Hilâfet Alayı"* tertib edilir, süslenmiş atlardan ve müzeyyen elbise giyinmiş seyislerden mürekkeb bir alay ile yeni halîfe hilâfet sarayına getirilirdi.

Yukarda da söylediğimiz gibi bîat merâsimi, hilâfet alayı ve yemin şekli târih boyunca pek çok değişiklikler göstermiştir. Meselâ hicrî sekizinci asırda hilâfet makamına geçen Abbasi Halifesi **Hakîm Billâh**'a yapılan bîat yemini sûreti dört sahife teşkil edecek kadar uzundu.

Son Osmanlı vak'anüvisi **Abdurrahman Şeref Efendi** Sabah Gazetesi'nde çıkan bir târih müsahabesini (17 Zilka'de 1336 târih ve 10344 numaralı Sabah'da yer alan 28. târih müsâhabesi) biat ve kılıç kuşanma bahsine tahsis ederek burada çok geniş ve faydalı bilgiler vermiştir. Osmanlılar'da bu an anenin tatbik şekli hakkında muhtasar bir fikir verebilmek için oradan alınmış bir iki paragrafı dikkatlerinize arzediyoruz:

"... Resm-i bîat Topkapı Saray-ı Hümayunu'nda Bab-üs-saâde önünde icra olunmak minelkadim mutâddır. Taht-ı saltanat Bab-üs-saâde önüne çıkarılır ve vüzera ve vükelâ ve ulema ve ümerâ-yı askeriyye ve mütehayyizan-ı ricâl-i devlet ve millet pâdişah-ı nevcaha arz-ı bîat eyler. Esnâ-yı bîatta el ele tutuşmak âdeti, mürür-i zaman ile lağva ve yerine asitin (yen) ve dâmen pus (etek öpme) olmak usûlü kaim olmuştur. Fransızca'da bizim muâyede

tirerek saraydaki şehzâdelere mahsus olup "Enderun" denilen mektebde yetiştirirler ve yeni bir halîfenin Makam-ı Hilâfet e geçmesi halinde, mensup olduğu memleket adına ondan bîat

---

merâsimine "dest-pus resmi" (= cérémonie de baise - main) tâbiri hâlâ müstameldir. Eski kisvelerin yenleri müsâid olduğundan pâdişah-ı izam tahtın iki tarafına uzun yenlerini salıverir ve bendegân onları bus eylerdi. Kisveler tebeddül edip de cüppe ve ferâce yerine setre kaim olunca asitin makamına kaim olmak üzere saçak öpmek usûlü ihtiyar olunmuştur ki, ilâ yevminâ bilcümle merâsimde bu usûl-i teşrifâtıyye bâki ve câridir.

"Gâile ve iğtişaş hengâmelerinde cülûs vukû bulduğu takdirde resm-i bîatın bervech-i meşruh ifasına hal ve imkân musâid olmadığından zamanımızda **Sultan Murad Han-ı Hâmis**'e ve **Sultan Mehmed Reşad Hâmis**'e Bâb-ı Seraskerîde bîat edilmiştir. Hatta cennetmekân **Sultan Mehmed Han-ı Hâmis**'e Harbiye Nezâreti'nde bîat olunduğu sırada mebusanın tarîk-i ilmiyyeye mensup olanlarından birçoğu Zat-ı Şâhânenin elini öpmek veya tutmak sûretiyle deb-i kadîmi yerine getirmişlerdi.

"Ulemâ-yı selef mütâlea-i malûmeye mebni bîat ve muâyede merasımında ibtida nakib-ül eşraf'ın huzur-i şahâneye varmasını tensib etmişlerdir. Çünkü nakib-ül-eşraf seyyid-i sahih-ün-nesep zevattan müntehap olmakla sâdata ve şürefanın vekili addolunurdu. Şeyhülislâm-ı esbak **Saadeddin Molla** merhumdan naklen mesmû-u âcizanem olmuştur ki; **Sultan Abdülâziz Hân**'ın cülûsunda nakib-ül-eşraf **Tahsin Bey** müsâreatle ibtida bîat etmiş. **Saadeddin Efendi** dermiş ki: "Ben de sâdattanım, en evvel bîat etmek istedim, fakat **Tahsin Bey** koştu. Bana takaddüm eyledi. Kendisi alil olduğundan (bir gözü sakat idi). **Hazret-i Ali**'nin bîatı hatırıma geldi, bu işin sonu hayır olmaya deyû teşeüm ettim." Vâkıa **Hazret-i Ali**'ye iptida bîat edenin kolu çolak olduğundan huzzardan teşeüm eden olmuştu. **Hazret-i Ali**'nin cam-ı şehâdetinin cür'asını **Sultan Abdülâziz Hân** nûş eylemiştir."

Osmanlılar'da bîat merâsimine büyük bir ehemmiyet verilirdi. Merasim ileri gelen devlet memurlarına resmî tezkere ile bildirilir, bu sûretle çağırılmaları usûlden olmayan daha küçük rutbeli memurların gelmeleri ise Divan-ı Hümâyun çavuşları vâsıtasıyla sağlanırdı. Devlet erkânının bu merâsime "divanî" denilen elbiseleri ile iştirak etmeleri âdetti. Yeni padişah "yusûfi" tâbir olunan serpuşu ve "kapanice" tâbir olunan mücevher şemseli ve kebir yakalı kürk ile gelerek tahta oturur ve çavuşlar tarafından alkışlanırdı. Bundan sonra ilk önce "nakib-ul-eşraf" olan zat eğilerek etek öper ve müteâkıben de duâya başlardı. Duâ bittikten sonra en evvel Şeyhülislâm efendi yaklaşıp bîat eyler müteâkıben de diğer vüzerâ ve erkân bîat resmini ifâ ederlerdi."

alırlardı.

Osmanlılar'da biat *"kılıç kuşanma"*[49] merâsimi ile nihâyet bulurdu. Bîat alan gibi verenin de *"müslim"* ve *"hür"* olması şarttır. Mutlaka erkek olması gerekmezse de teâmülen çok defa erkeklerin bîatı ile iktifa edilmiştir.

Bu şartlar, bir hilâfetin meşrûiyyetini sağlayan üç temel

Sultan Reşad'ın bîat merasimi şimdiki Üniversite Merkez Binası olan Harbiye Nezareti'nde yapılmıştır. Halbuki âdet bu merâsimin Topkapı Sarayı'nda icrası sûretinde yerleşmişti. Hatta **Sultan Vahideddin**'in bîat merâsimi dahi Topkapı Sarayı'nda yapılmıştır.

49 — Osmanlı padişahları hükümdarlık alâmeti olarak tac giymez, bunun yerine kılıç kuşanırlardı. Bîatden sonra icra edilen bu merâsime zamanın tâbiriyle taklid-i seyf yani kılıç kuşanma veya *"kılıç alayı"* denilirdi.

Her yeni padişahın tahta geçişinde tekrarlanan bu *"kılıç alayı"* merâsimi an'anesinin hangi padişah ile başladığı bilinmiyorsa da bunun en son pâdişaha kadar tatbik edildiği bir gerçektir.

Kılıç kuşanma merâsimi yeni pâdişahın tahta geçişinden hemen sonra yapılırsa da bunun için belli bir gün ve müddet yoktur. Padişahın arzusuna ve hâlin muktezasına göre tahta geçişten bir müddet sonra icra edilirdi. Meselâ **Sultan Reşad**'ın kılıç alayı cülûsundan ondört gün sonra **Sultan Vahideddin**'in ise yirmibir gün sonra icra edilmiştir.

Kılıç kuşanma merâsimi **Eyüp Sultan**'da yapılır ve burada yeni padişaha merâsimle **Hz. Ömer**'in kılıcı takılırdı. Umûmiyetle devrin en mûteber din adamları tarafından padişaha bu kılıç takma işinden sonra dua edilir ve padişah tebrikleri kabul ederdi.

Mukaddes addedilen **Eyüp Sultan**'a gayrı müslimlerin ayaklarının basmasına mâni olmak için ecnebi sefirlerin tebrikleri padişah tarafından Edirnekapı surları dışına kurulan Otağ-ı Hümâyun'da kabul edilirdi.

Yeniçeriliğin ilgâsına kadar pâdişah kılıç alayından sonra Perşembe Pazarı'ndaki yeniçeri ortalarına gelirdi. Burada kendisini yeniçeriler adına tebrik eden yeniçeri ağası elinden bir tas şerbet içerdi. Şerbetin içi altınla doldurulmuş kupasını alarak geri geri çekilen yeniçeri ağası padişaha ilk seferin Garbî Roma üzerine olması temenniyatını izhar eder, padişah da "inşallah" diye mukabelede bulunurdu. Bu an'ane her iki Roma'nın da yani Bizans ve Garbî Roma'nın mutlaka fetholunacağına dâir vâki' olan bir hadîs-i şerif'e istinad ederdi.

esası göstermektedir. Hilâfet ve idarenin meşrûiyeti için emredilmiş bulunan şartlar bunlardan ibârettir. Gerisi zaman ve zeminin icabına yani maslahata terkedilmiştir.

Halife her hususta etrafı ile istişâre ederse de aldığı reylerle bağlı veya ekseriyete tâbi değildir. Kararını re'sen verir. Mes'ûliyeti sâdece Cenâb-ı Hakk'a karşıdır. Ancak bazan beşerî ve dünyevî mes uliyeti de mevzuubahs olabilir. Bu da hal' yani mevkiinden uzaklaştırılmak sûretiyle ortaya çıkar. Gerçekten bir halifenin iktidârı, kayd-ı hayat şartiyledir. Yani belli bir müddetle tahdid edilmez. Ancak muayyen sebeplerin ortaya çıkması hâlindedir ki, ölmeden mevkiinden uzaklaştırılması yani hal'i mümkün olabilir. Fıkıh kitapları bu neticeye götüren sebepleri ve bunların kifâyet derecelerini uzun uzun tafsîl etmiştir. Bu sebeplerin aranılan evsafta tahakkuku hâlinde ümmet için *"huruç alessultan"*[50] denilen tabiî bir karşı koyma hakkı doğar. Zira halifelerin sahip oldukları salâhiyet ve iktidarlar hududsuz değildir. Bir halifenin başı, dâima şerîata yani ilâhi emirlere bağlıdır. İrâdesini şer'î hükümlere muvâzî bir

---

50 — Huruç alessulta ulûlemr olan halifeye itaatden vazgeçmek demektir. Bunu dinen kendisine itaat vâcip olan bir halifeye karşı meşru kılan iki şart vardır:

a) Halifenin adâletden ayrılması

Adâletin zıddı, zulümdür. Zulmün hangi ölçülere varması halinde halifeye itaatden vazgeçilebileceği hususu fıkıh kitaplarında tafsil edilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse zulmün azı, isyan yani huruç alessultan için kâfi bir sebep addedilmemektedir. Halifeye itaatle mükellef olup olmama mes'elesinin kendisinin hilâfete geçmesi için aranan şartlar bakımından da incelenmeğe değer. Aslî şartlar, (hür olmak, müslim olmak, erkek olmak, v.s. gibi hususiyetler) zâil olduğunda ona itaatin de vâcip olmaktan çıkacağı âşikârdır.

b) Halifenin bedenî bir sakatlığa mâruz kalması

Bu husus da çok çeşitlilik arzeder. Meselâ: Havass-ı hamse (beş duygu)deki noksanlıklar:

Bunlar üç kısımdır. Bir kısmının hilâfete engel olduğu, bir kısmının ise engel olmadığı hususunda ittifak mevcuddur.

Diğer bir kısmı ise ihtilâflıdır.

sûrette izhar etmedikçe, bu irâdenin hiçbir meşrûiyeti yoktur. Bunun, devir devir çeşitli kontrol müesseseleri de kurulmuştur. Meselâ Osmanlı tarihinde görülen ve devleti bugünkü şekilden daha üstün sûrette bir hukuk devleti hâline getiren "Şeyhulislâmlık" bu hukuka bağlılığın kontrolünü temin ihtiyacından doğmuş olan bir müessesedir.

Gerçi halifeler târih boyunca *"Hilâfetpenâh"*[51] veya

Hilâfetin devamına engel olan sıhhî ârızalar arasında görme noksanlığı ile bir kısım akıl hastalıklarını zikredebiliriz. Ârızî akıl hastalıkları, tedâvi ile geçebileceğinden halife olmaya mâni' bulunmakla beraber hilâfetten çıkarılmaya sâlih bir sebep addedilmemişlerdir. İyileşmesi mümkün olmayacak derecede bir akıl hastalığına müptelâ olanın hilâfeti bu hastalık eğer seçilmezden önce de mevcud ise, bâtıldır. Ancak sonradan ortaya çıkmışsa iyileşme ümidinin mevcud olup olmadığına bakılır. Eğer iyilik zamanları hasta zamanlarından fazla ise, halife seçilmek için tam bir aklî olgunluk aranıyorsa bu makamdan azil için de bu dirâyetin kâmil bir sûrette zâyi' edilmesinin gerektiği kabul edilmektedir. Görme zaafı da hilâfete belli ölçülerde mânidir. Esâsen başlangıçta görme iktidarı mevcud olmayanların hâkimlik ve şâhidliği gibi hilâfeti de mûteber değildir. Ancak görme zayıflığında gördüğü şahısları tanıyabilip tanıyamamasına bakılır. Tanıyorsa hilâfetin devamına mâni bir sebep teşkil etmez.

Halifenin sâir uzuvlarında husûle gelen sakatlıklar da dört kısma ayrılır.

1. Hilâfetin devamına mâni olmayan noksanlıklar, normâl tefekküre ve makûl harekete mâni olmayan aksaklıklardır.

Meselâ husyelerin kesilmesi gibi.

2. Halife olmaya da, bu vasfı devam ettirmeye de mâni olan uzvî aksaklıklar da vardır. İki elin veya ayağın kesilmesi gibi.

3. Halife olmaya kat'î sûrette engel olan fakat bu sıfatın devamına engel olup olmadığı ihtilaflı bulunan noksanlıklar: İki el veya iki ayaktan birinin olmaması gibi.

4. Halifeliğin devamına engel olmayan noksanlıklar: Bu türlü noksanlıklar onun vazifesini ifâya hiçbir tesiri olmayan cinstendir. Yüzünün çirkin olması gibi.

51 — **Hilâfetpenah;** hilâfetin dayanağı olan veya hilâfeti koruyan demektir. Halifenin oturduğu şehre de *"dar-ül hilâfe"* veya *"merkez-i hilâfe"* denilmiştir.

"zıllûllahi fil-arz" yani Allah'ın yeryüzündeki gölgesi[52] gibi birçok haşmetli ünvanlar taşımışlardır. Fakat bu "zıl" yani gölge tâbirinin zâhirine bakarak onların Allah'ın yeryüzündeki maddî bir gölgesi olmak iddiasında bulunduklarını sanmak aslâ doğru değildir. Zira bu "gölge" kelimesi "himâye" mânâsını mutazammın olmak üzere hadîs-i şeriflerde vârid olduğu içindir ki, fütursuzca kullanılmıştır. Yoksa bir gurur ve azamet taslamak için değil!..[53]

52 — Bkz. Lozan, Zafer mi, Hazimet mi? isimli eserimizin birinci cildinin 70. ve müteâkip sahifelerinde yer alan 47 numaralı not.

53 — Bilhassa Osmanlı halifeleri taşıdıkları bu şatafatlı ünvanlara rağmen mütevâzı bir hayat sürer ve bu tavâzuu korumaya son derecede dikkat ederlerdi. Her cuma selâmlığında, kendi emir ve irâdeleri ile bir tabur askere:

"Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!.." diye bağırttıkları malûmdur. **Yavuz Sultan Selim**'in adının hutbede ilk defa anılışında hatibin O'nu "Hâkim-ül Haremeyn-üş - Şerifeyn" yani iki şerefli haremin (Mekke ve Medine) hâkimi olarak tavsif etmesine yerinden ve heyecanla müdâhale ederek bunu "Hâdım-ül Haremeyn-üş Şerifeyn" yani şerefli iki haremin hizmetkârı olarak düzelttirdiği meşhur bir tarihî hâdisedir. Osmanlı halifelerinden bir çoğunun, bu hizmetkârlığı ifâde etmek üzere sarıklarının üzerine süpürge şeklinde bir sorguç taktıkları hatırlanırsa onların tevâzuları ve şerîat karşısındaki mevkilerini nasıl telâkki eyledikleri daha kolay anlaşılır.

İKİNCİ BÖLÜM

HİLÂFETİN TÂRİHÇESİ

I — RÂŞİDÎN HALİFELER DEVRİ

Devlet reisliği makamını Hz. Peygamber (s.a.v.) den sonra kimin ve ne sûretle işgâl edeceğine dâir âyet ve hadîslerde herhangi bir sarahat yoktur. Bu sebeple, böylesine nâzik bir mes'elenin halli için içtihadda bulunmak gerekiyordu. Ashâb-ı Kiram Hazerâtı'nın herbiri — hiç şüphesiz — çeşitli görüş farkları yüzünden ittifak kadar ihtilâf etmeye de müsâid bulunuyorlardı. Nitekim daha Hz. Peygamber'in vefatı günü ortaya çıkan *"Hilâfet mes'elesi"*nde önce anlaşamadılar. Bu sırada ileri sürülen reyleri üç grup altında toplamak mümkündür:

1. Emâret, yani reislik, ümmetin siyâsî ve dinî işlerini sevk ve idâreye ehil ve lâyık olanın hakkıdır. Bu, umûmiyetle Ensar'dan olanların ileri sürdüğü bir fikirdi.

Bunlar diyorlardı ki:

" — Muhtelif Arap kabileleri İslâm'a bizim kılıçlarımızın zoru ile boyun eğmiştir. Bu yüzden emâret bizim hakkımızdır..."

Bu düşüncede olan Ensâr'ın namzedi **Sa'd bin Ubâde** idi. Bilâhare *"Mutezile"* ile *"Havariç"*in ekseriyeti de bu reyi kabûl etmiştir. Bu rey, "Başınıza bir habeşî köle bile geçse ona itaat ediniz!.." mealindeki hadîs-i şerife muvâfık idi.

2. Hilâfet için, ümmetin işlerini sevk ve idâreye liyâkat ve kifâyetin yanı sıra *"Kureyş"*ten olmak vasfı da aranmalıdır. Muhâcirin'den olanların ekserisi bu reyde bulunuyordu. Bunların namzedi de **Hz. Ebû Bekir**'di. Bunlar da *"El eimmetü min Kureyş"* yani "İmamlar Kureyşten'dir!.." hadîs-i şerifine istinad ediyorlardı.

3. Gayret-i akrabiyye ile düşünenler ise, emâretin, Hz. Peygamber (s.a.v.)e — kan bağı itibariyle — en yakın olanın hakkı bulunduğunu iddia ediyorlardı. Benî Hâşim'in ileri sürdüğü ve halifenin hâşimî olmasını müdâfaa eden bu görüşün taraftarlarının namzedi de **Hz. Ali** idi. Gerçi bu sırada Hz. Peygambere kan itibariyle en yakın kimse amcası **Hz. Abbas**'tı. Fakat o, Muhâcirin'in en sonuncularındandı. Bu yüzden *"Aşere-i Mübeşşere"*[54]den olmak ve Hz. Peygamber'in biricik kızı **Fâtımetüzzehra**'nın kocası bulunmak gibi çeşitli meziyetleri nefsinde cemeden **Hz. Ali** varken **Hz. Abbas**'ı ileri süremiyorlardı.

Bu babda en isâbetli görüş, — hiç şüphesiz — Sahâbe-yi

---

54 — Müjdelenmiş on kişi demektir ki, bunlar henüz hayatta iken Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından cennetlik olarak tavsif ve ifâde buyurulmuş olan şu şahıslardır:

Ebûbekiri's-Sıddık, Ömerü'l-Fâruk, Osman b. Affan, Ali b. Ebî Tâlib, Talha İbni Ubeydullah, Zübeyr İbnü'l - Avvam, Sa'd İbni Ebî Vakkas, Said İbni Zeyd, Abdurrahman İbni Avf, Ebû Ubeyde İbni Cerrah.

Kiram hazerâtının ekseriyetinin katıldığı ikinci görüştü. Zira Ensar'ın İslâmiyet'e yaptıkları büyük yardım veya Haşimîler'in Hz. Peygamber'e neseben yakınlıkları fevkal'âde hürmet ve riâyete lâyık idiyse de Hilâfet ne geçmiş hizmetlere bir mükâfat ve ne de akrabaya kalan bir miras gibi telâkki olunabilirdi[55]. Bu görüşte yer alan "Kureyş'ten olmak" vasfı dahi neseb ve sıhriyyetten ziyâde o sırada Kureyş'in Arap kabileleri içinde en kuvvetli ve itibarlı olmasından ve sultasını (otoritesini) kabûl ettirmesi ihtimalinin daha ziyâde bulunmasındandı. Hakikaten halifenin Kureyş'ten olması şartı üzerinde fikir yürüten müellifler — evvelce bir nebze bahsetmiş olduğumuz üzere — Kureyş'in muhtelif Arap kabileleri üzerindeki rakip kabul etmez otoritesi üzerinde durmuşlardır[56]. Hilâfet Makamı'nı işgâlden murad ise Müslümanlar arasında sûlh, sükûn ve ittihadı sağlamaktır. Bu-

55 — **Cevdet Paşa** — Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ c. 4 İstanbul, 1331 sh. 413.

56 — "... Bununla beraber fikri şu merkezde idi ki, vâkıa Medine ahalisi din yolundaki azîm mücâdeleleri, takdirin fevkinde sabır ve tahammülleri, dinin telkin ettiği ahkâm ve hakâyıka karşı gâyet metin ihlâsları sâyesinde Kureyş üzerinde bir rüçhan mevkii kazanmış oldukları inkâr kabul etmez. Şu kadar var ki; Mekke fetholunup da Cezîretü'l - Arab'ın her tarafındaki kabileler fevç fevç İslâm dâiresine dahil olduktan sonra Arap kavmi arasında onların kuvvet, azamet, nüfuz itibariyle kaale alınmaya değer bir mevkileri kalmamış idi. Kudret ve kemiyet itibariyle Kureyş'le aralarında bir nisbet olmadığı halde onlarla rekabet ve münâfese (gizli düşmanlık) edebilmeleri imkân hâricine çıkmıştı. Bâhusus ki, Kureyş câhiliyette Kâbe-i Muazzama'nın muhâfızları, Mekke ve Arap kabilelerinin pişvâ ve rehberi olmak, sonra da şüphesiz **İsmail** Aleyhisselâm'ın evlâdı bulunmak gibi birtakım meziyetlerin kendilerine kazandırmış olduğu rûhanî mevki dolayısiyle bütün Arab kavimlerinin hürmet ve inkiyadına mazhar oldukları gibi İslâm Âlemi'nin de aynı sûretle itaat ve merbûtiyetlerini kazanmışlardı. Mekke'nin fethi senesi Kureyş, İslâm dâiresine dâhil olur olmaz, bütün Arab kabilelerini İslâm'ın feyz ve kudsiyet harîmine dehâlet hususunda yekdiğerine müsabaka edercesine gösterdikleri tehâlük Kureyş'in nüfuzunun tesiriyle vukua gelmiş bir hal ve bir şey değildi. Hâl böyle iken Arap câmiasının Kureyş'ten başkasına imtisal etmesi, onlardan

nun ise kuvvet ve otorite sâyesinde gerçekleşebileceğini söylemeye hâcet yoktur. O sırada Ensar'ın nüfuzu Medine hâricine çıkmıyordu. Halbuki Kureyş, eskiden beri Arab Beldeleri'nin her tarafında müthiş bir ihtiram görmekteydi. Bu itibarla Hz. Peygamber'den sonra ümmetin riyâseti mevkiine ancak Kureyş'den olan, fakat liyâkat ve kifâyeti ile de ekseriyetin tasvibine mazhar olabilecek birinin geçmesi en tabiî bir netice idi. Ancak o sırada Kureyş'in en kalabalık ve kuvetli kolu *"Benî Ümeyye"* idi. Benî Ümeyye'nin reisi de Hz. Peygamberin kayınpederi **Ebû Süfyan**'dı. Fakat **Ebû Süfyan,**

---

maadasının hüküm ve nüfuzuna ram olması imkânı yoktu. Bu tesir avam sınıfına münhasır değildi. Arabın mülûk ve ümerâsı bile Kureyş Müslümanlığı kabul ettikten sonra Risâletpenâh'ın huzuruna hey'etler göndermek sûretiyle, yahud mükâtebe yoluyla peyderpey Müslüman olmaya başladılar."

"Aleyhisselâtü vesselâm Efendimiz senelerce Medine ahalisi arasında bulunarak halkı İslâm'a dâvet, dinin neşri yolunda onlarla birlikte bunca mücâhede ettiği halde Mekke'nin fethi ile Kureyş Müslümanlığı kabul ettikleri zaman olduğu kadar halk, dâvete icabet husûsunda bir hırs ve tehalük göstermediler. Çünkü Arabın gerek avam sınıfı, gerek mülûk ve ümerası Medine ahalisinden ne bir korku hissediyor, ne de onların tesirine iktifa, emirlerine imtisal kaydında bulunuyordu. İşte Risâletmeab Efendimiz bütün bu sebepleri gözönünde bulundurduğu için ölümü sırasında Hilâfet'in Kureyş'e (Ensar'a değil) âid olmasını vasiyet etmiş, bir taraftan da Kureyş'e İslâm'ın kökleşmesi yolunda pek güzide hizmetleri sebketmiş ve üzerlerine harb açan müşriklerin şiddetli savletlerine sırf dinin teyidi maksadıyla göğüs germek sûretiyle emsâlsiz fedakârlık göstermiş olan Ensar'a karşı son derece iyi muamele etmelerini tavsiye ve ihtardan da hâlî kalmamıştır. Nitekim şu hadîs-i şerif irtihal-i Nebevî'den bir ay mukaddem şerefvârid olmuştur: "Ey muhâcirin cemaati, siz günden güne çoğalıyorsunuz. Ensar ise çoğalmıyorlar. Ensar benim, daraldıkça muâvenetlerine sığındığım bir melce ve penâhımdır. Onların uslu, akıllılarına hürmet ve ikram ediniz. Fenalığı görünenlerin de kusuruna bakmayınız!.."

"Risâletmeâb Efendimizin ölümünü müteakip Muhâcirin ile Medineliler arasında zuhurundan endişe ettiği hal kısmen vukua gelmiş ise de vasiyyet-i seniyye-i nebeviyye işin had bir şekil almasına, iki fıkranın da mahvını intac edebilecek azim bir fitnenin hüküm sürmesine meydan bırakmamıştır.

Uhud Harbi'nde Müslümanların pek çok zâyiat vermesine sebep olmuş ve Mekke'nin fethi sırasında *"Müellefetü'l - Kulûb"*[57] meyanına dâhil olmuş bir kimse idi. Sonradan çok kuvvetli bir Müslüman haline gelmişse de henüz mâzisinin tesirleri tamamen zâil olmamış bulunuyorlu.

Bu sebeple en evvel İslâm'la müşerref olan ve Hz. Peygamberin vefatından önce onun emriyle cemaate imamlık eden **Hz. Ebûbekir** dururken başka birinin seçilmesi imkânsızdı. Gerçekten, Hz. Peygamberin vefatı hengâmında **Hz. Ömer** bile telâş ve şaşkınlık içinde kalıp **"Ebû Ubeyde bin Cerrah'**a:

Yukarıdaki sözlerden anlıyoruz ki, Aleyhisselatü vesselâm Efendimiz'in ölüm döşeğinde bu şekilde vasiyyette bulunmasının hikmeti bütün Arap kabilelerinin Kureyş'e karşı müfrid bir taassup hissi beslemesi, havas ve avam bütün Araplar ın Mekke ehline mûtî' ve münkad bulunması idi. Bu bize gösteriyor ki, Arapda unsûrî taassup rûhu bilâhare zaafa uğrayınca bizzat halifeler bahis mevzuu olan vasiyyet-i seniyyeye imtisal etmeye bir mecbûriyet görmemeye başladılar. Bu kabilden olarak **Ömer İbn-i Hattab** ölürken demişti ki: **"Muaz İbni Cebel** sağ olaydı hilâfeti ona tefviz ederdim. **Huzeyfe'**nin kölesi **Sâlim** berhayat bulunaydı Onu halife yapardım." Bunlardan birincisi Medine ahâlisinden, ikincisi bilmükâtebe âzad edilmiş bir köle olup hiç birinin neseben Kureyş ile bir alâkası yoktu.

Yalnız şurasını nazar-ı dikkatten uzak tutmamalıdır ki; Risâletmeab Efendimiz Hilâfet'in Kureyş'e tefvizini vasiyet ettiği esnada onların da adl ve istikamet dâiresinde vazife görmelerini şart koşmuş ve bunu söyledikten sonra, "Müstakimâne hareket etmezlerse kılıçlarınızı boynunuza takıp ocaklarınızı söndürünüz. Yapamazsanız hakikaten sersem ve bedbahd kimselersiniz!.." buyurmuştur. Bunu **Trablusî** ile **Taberânî** ruvat-ı sika olan hadîsden ihraç etmişlerdir." (Bkz. **Abdülaziz Câviş** - Müslümanlıkta Hilâfet - Sebilürreşad c. 14, sh. 215 ve müteâkib.)

57 — Müellefetü'l - Kulüb, kalbleri kazanılacak olan bir zümreyi ifade eder ki, bunlar nüfuzlu aşîret reisleri veya henüz ihtida etmemiş kimselerdir. Hz. Peygamber tarafından İslâm'daki kardeşlik ve içtimâî muâvenetin tezâhürüne vesile olmak üzere kendilerine hazineden bir miktar yardım yapılması ve bu sûretle İslâm'a meyillerinin takviye edilmesi düşüncesinden hareket edilmiştir.

" — Elini uzat, sana biat edeyim!.. Zira, Resûlullah'ın buyurduğu üzere sen bu ümmetin emînisin!.." demesi üzerine muhatabının:

" — **Ya Ömer!..** Senin İslâm'a geldiğin günden beri böyle zayıf bir reyini görmedim. İçimizde *"sıddıyk"* ve mağarada iki kişinin ikincisi olan bir zat varken, bana nasıl biat edersin?!." dediği meşhurdur.

Hakikaten Ashab-ı Kiram hazeratı bir yere toplanıp da reye müracaat olunsaydı, kaahir bir ekseriyetle **Hz. Ebûbekir** üzerinde birleşileceği muhakkaktı. Fakat ne yazık ki; buna imkân bulunamadı. Şöyle ki:

Hz. Ebûbekir, diğer ileri gelen Ashab-ı Kiram hazeratı ile Hz. Peygamberin teçhiz ve tekfini ile meşgul bulunmakta iken, oraya gelen **Mugireti'-bni Şû'be, Hz. Ömer**'in kulağına eğilip:

" — Ensar, "Beni Saîde Sakafı"nda toplandılar. Re'sen bir şeye (yani halifenin kim olacağına) karar verirler ise, aramızda muharebe zuhur eder!.." demesi üzerine **Hz. Ömer** yanına **Hz. Ebûbekir** ve **Ebû Ubeyde**'yi alarak Beni Sâide Sakafı'na vardı. Meclise dahil olduklarında Ensar'ın **Said bin Ubâde**'ye biat etmek üzere olduklarını gördüler. Muzâkerenin kendileri yokken bir hayli gelişmiş ve tehlikeli bir mecraa sürüklenmiş olduğunu anlamakta gecikmediler. Bunun üzerine söz alan **Hz. Ebubekir,** Ensar'ın faziletlerini ve İslâm'a hizmetlerini bir bir güzelce sayıp döktükten sonra Arab kabilelerinin Kureyş'ten başkasına biat ve itaat etmelerini mümkün ve muhtemel görmediğini söyledi. **Hz. Ömer** de O'nu teyid edince Ensar:

" — Öyleyse bir bizden, bir de sizden emir (yani halife) seçilsin!.." mütalâasını dermeyan ettiler. Bu ise, üzerine titrenilen vahdet-i islâmiyeyi kökünden sarsacak çok tehlikeli bir yoldu. Bu tarz-ı hareketin vahâmetini **Ebû Ubeyde** pek müessir bir sûrette izah etti. Bu müzâkere bir hayli uzamış ve kılıçların sıyrılmasına ramak kalmıştı. **Hz. Ebûbekir** bir eliyle **Hz.**

Ömer'i diğer eliyle de **Ebû Ubeyde**'yi tutarak:

— Size bu iki zattan birine biat etmenizi tavsiye ediyorum!.." dedi.

Her ikisini de öne doğru çekerek aralarında durdu. Bu tavır, son derecede gergin olan havayı biraz yumuşattı. Fakat, **Hz. Ömer**:

" — İçinde **Hz. Ebûbekir** gibi bir yüce zatın bulunduğu bir cemaate asla riyâset edemem!.." diye bağırarak elini uzatıp O'na biat etmekle kopmak üzere olan fitnenin yatışmasına imkân hasıl oldu. Gerçekten herkesin **Hz. Ömer**'in kendisi halife olmak istediğini ve bunun için münakaşa ettiğini sandığı bir anda O'nun **Hz. Ebûbekir**'e biat etmesi ortalığı yatıştırmış, O'nu gören diğer ashabın da biatleriyle mes'ele kökünden halledilmiş oldu. Sadece, **Sa'd bin Ubade** reyinde mûsır davranmışsa da bu durum O'nun tek kalması sebebiyle gergin âsabların yatışmasına mâni teşkil etmemiştir.

Ertesi gün herkes Mescid'de toplandı. **Hz. Ebûbekir** minbere çıkarak ilk hutbesini irad etti:

" — Ey nas!.. Sizin en iyiniz olmadığım halde sizin başınıza geçmiş bulunuyorum. Vazifemi yollu yolunda ifâ edersen bana yardım ediniz, yanılırsam bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk, emânet, yalancılık hıyanettir. İçinizde zaif, hakkını alıncaya kadar benim nazarımda kuvvetlidir. İçinizde kuvvetli ondan başkasının hakkını alıncaya kadar zayıftır. Bir millet Allah yolunda cihaddan fâriğ olursa o millet zillete dûçar olur. Bir millette fenalık revaç bulursa bütün o millet belâya uğrar. Ben Allah ve Peygamber'e itaat ettikçe siz de bana itaat ediniz. Ben Allah'a ve Peygamber'e isyan edersem, sizin bana itaatiniz lâzım gelmez. Haydi namazınıza!.. Cenâb-ı Hakk cümlenizi rahmetine lâyık eylesin!.."

Bu sûretle **Hz. Ebûbekir** Hilâfet Makamı'na ümmetin icmaı

ile geçmiş olmasına rağmen yine de bazı muhalefetlerle karşılaştı. Beni Saîde Sakafındaki toplantıya **Hz. Ali** ile Haşimîler'den gayrısı iştirak etmiş ve **Hz. Ebûbekir** bir tek muhâlife **(Sa'd bin Ubâde)** karşı ittifakla halife seçilmişti. **Hz. Ali** ise bu sırada **Hz. Fâtıma'**nın hânesine çekilmiş ve müstenkif kalmayı tercih etmişti. Orada Beni Hâşim'in ileri gelenleri ile aşere-i mübeşşere'den **Zübeyr** ve ashabın ileri gelenlerinden **Mikdad bin-ül Esved, Selman-ı Fârisî, Ebû Zer, Ammar bin Yâsir** ve **Kâ'b** gibi zatlar içtima etmişlerdi. Bunların hepsi de **Hz. Ali'**ye biat etmek istiyor ve mes'elenin Beni Saîde Sakafındaki içtimada böyle âniden kararlaştırılarak kendilerinin istişâre harici bırakılmalarına gücenmiş bulunuyorlardı. Gerçekten bu zatların hepsinin de böyle mühim bir mes'elede reyleri alınmak gerekirdi. Fakat ne yazık ki; hadiselerin gelişmesi karşısında fitneyi önlemek korkusuyla buna imkân bulunamamıştır.

Bunlar arasında bulunan **Hz. Abbas, Hz. Ali'**ye:

" — Gel ben sana biat edeyim. Nas da biat eder!.." demesi üzerine **Hz. Ali** böyle bir hareketin fitne ve fasad doğurmaktan başka bir fayda sağlamayacağı yolundaki bir itirazla O'na mâni olmuştur. Yeni Müslümanlardan olduğu için câhiliyyet devri alışkanlıklarından kurtulamayan **Ebû Süfyan** ise **Hz. Ali'**ye:

" — Peygamberin Hilâfeti'nin Kureyş'in en küçük şûbesine bırakılması ne demektir?.. (Çünkü **Hz. Ebûbekir'**in kabîlesi Beni Ümeyye'ye nazaran azlıktı.) Elini uzat sana biat edeyim!.. Vallahi istersen etrafı atlı ve piyâde ile doldururum" deyince **Hz. Ali:**

" — **Yâ Ebâ Süfyan!** Sen Müslüman arasına nifak mı sokmak istiyorsun?"[58] karşılığını vermiştir.

---

58 — "... İçlerinde Beni Hâşim'den ve Ehl-i Beyt-i Nebevî'den Amm-i Nebi (yani Hz. Peygamberin amcası) Abbas ve amcazâdesi **Ali bin Ebûtalib** v.s. gibi zevat bulunduğu halde sair muhâcirîne biat edilmeyip de **Ebûbekir'**e

Bununla beraber, **Hz. Ali, Hz. Ebûbekir**'e, biat işinde bir hayli gecikmiştir. Fakat bunun asıl sebebi **Hz. Fâtıma**'nın, **Hz. Ebûbekir**'e son derecede kırgın olmasıydı. Bu da Hz. Peygamber'in mirası meselesinden doğmuş bulunuyordu[59].

---

tevcih-i Hilâfet olunması şâyân-ı nazarı dikkat görülür. Bu hususta gerek **Hz. Ömer** ve gerek sâirler tarafından muhtelif mevâkide vâki olan beyanata nazaran Beni Hâşim, nûr-i nübüvvet kendilerinden zuhur etmiş bulunmakla zaten büyük bir makam ihraz etmişlerdi. Bu büyük ve mümtaz mevkie bir de Makam-ı Hilâfet'i ilâve etmek büsbütün fazla olacaktı. İhtimâl ki; İslâmlar bu hususta Hz. Nebevî'nin eserine iktidâ etmişlerdi. Çünkü Amm-i Nebî (**Hz. Abbas**) bir defa Hz. Nebî'den kendisini bir işe memur yapmasını istemiş iken Hz. Nebî O'nun mes'ulünü is'af etmemişti. Ezcümle İmam **Hasan bin Ali, Muâviye**'ye terk-i hilâfet ettiği zaman "Cenâb-ı Hakk, nübüvvet ve Hilâfet'in her ikisini birden bizde cem etmeyi arzu etmemiştir." demişti. (Bkz. **Corci Zeydan** - Medeniyet-i İslâmiye Tarihi - c. 1, İstanbul 1328 sh. 51.)

Üstad Bediuzzaman da bu görüşü paylaşarak diyor ki:

"... Âl-i Beyt ise, hakaik-ı İslâmiyeyi ve ahkâm-ı Kur'aniyeyi muhafazaya memur idiler. Hilâfet ve saltanata geçen, ya Nebi gibi masum olmalı veyahut Hulefa-yı Raşidîn ve Ömer İbn-i Abdülaziz-i Emevî ve Mehdi-i Abbasî gibi harikulâde bir zühd-ü kalbi olmalı ki aldanmasın. Halbuki Mısır'da Âl-i Beyt nâmına teşekkül eden Devlet-i Fâtımiye Hilâfet'i ve Afrika'da Muvahhidîn Hükûmeti ve İran'da Safeviler Devleti gösteriyor ki; **saltanat-ı dünyeviye, Âl-i Beyt'e yaramaz; vazife-i asliyesi olan hıfz-ı dini ve hizmet-i İslâmiyeti onlara unutturur. Halbuki saltanatı terk ettikleri zaman, parlak ve yüksek bir sûrette İslâmiyete ve Kur'an'a hizmet etmişler.**

İşte bak! **Hazret-i Hasan**'ın neslinden gelen aktablar; hususan Aktab-ı Erbaa ve bilhassa Gavs-ı Azam olan Şeyh **Abdülkadir-i Geylanî** ve **Hazret-i Hüseyin**'in neslinden gelen imamlar, hususan **Zeynelabidin** ve **Câfer-i Sâdık** ki, herbiri birer mânevi mehdi hükmüne geçmiş, mânevi zulmü ve zulümatı dağıtıp envar-ı Kur'aniyeyi ve hakâik-i imaniyeyi neşretmişler. Cedd-i emcedlerinin birer vârisi olduklarını göstermişler." (Bkz: Mektubat sh: 99 - 100)

59 — Hz. Peygamber, *"Fedek Bahçesi"* denilmekle mâruf bir bahçeyi hayatda iken kızı **Hz. Fâtıma**'ya bahşetmişti. **Hz. Ebû Bekir** "Peygamberler miras bırakmazlar!.." hükmüne istinaden bu bahçeyi Beyt-ül mâle intikal ettirmiş ve **Hz. Fâtıma**'nın itirazını kabul etmemişti. Bundan bir güceniklik hasıl olmuş, ihtimal **Hz. Ali** de muhterem zevcesinin hissiyatına hürmeten **Hz. Ebû Bekir**'e biat için ta **Hz. Fâtıma**'nın vefatına kadar gecikmişti.

Gerçekten, **Hz. Ali,** pederinin vefatından ziyâdesiyle müteessir olan **Hz. Fâtıma** ile birlikte ve O'nu teselli maksadıyla bir müddet daha kûşe-i inzivada kaldı. Fakat çok az bir müddet sonra (altı ay) **Hz. Fâtıma**'nın da vefat etmesi üzerine inzivâdan çıkarak **Hz. Ebûbekir**'in etrafındaki arkadaşlarına katıldı ve O'nun en samimi bir yardımcısı oldu. Bu da şöyle gerçekleşti:

Hz. Ali'nin **Hz. Ebûbekir**'in hilâfeti karşısındaki tavrına bir nevi adem-i tasvip mânâsı verenlerin tezvirleri devam etmekte olduğundan **Hz. Ebûbekir** kâmilâne bir hareketle bu durumu düzeltmek yoluna gitmiştir. Hakikaten **Ebû Ubeyde**'yi **Hz. Ali**'ye göndererek, biat etmekte gecikmesinin Müslümanlar arasında fitne çıkmasına ve dedikoduların yayılmasına sebep olduğunu, bu işe bir son vermek gerektiğini söyletti. **Hz. Ali** de biat işinde gecikmesinin ve evine kapanmasının **Hz. Ebûbekir**'in hilâfetini tasvip etmediğinden değil, Hz. Peygamber'in vefatından duyduğu büyük teessürden olduğunu bildirdi. Ancak bu hareket tarzının yanlış anlaşıldığına bu sûretle muttali olunca ertesi gün mescide giderek **Hz. Ebûbekir**'e biat etti. Bu sûretle **Hz. Ebûbekir**'in hilâfeti hakkında ittifak vâkî oldu.

Sahih-i Buharî'de deniliyor ki: "... **Ali, Fâtıma** yüzünden herkesten hürmet görüyordu. **Fâtıma** irtihâl ettikten sonra herkesın kendisine karşı yüzünü astığını gördü. Bunun üzerine **Hz. Ebû Bekir**'le barışmak ve O'na bîat etmek için çâre aradı. **Ebû Bekir**'e haber göndererek O nu dâvet ettı ve yalnız başına gelmesini istedi. Çok samimi görüştüler. **Hazreti Ali, Ebû Bekir**'in faziletinden bahsetti, yanlış bir zehaba kapıldığını söyledı, ıtızar ettı. **Hazreti Ebû Bekir**'in gözleri yaşardı ve **Resûl-i Ekrem**'in akrabasına karşı olan büyük hürmetinden bahsetti. Öğle namazından sonra mınbere çıktı. Şehâdet getirdi. **Ali**'nin bîat husûsunda gecikmesini mevzûbahs ederek O'nun mâzeretini kabûl ettiğini söyledi. Sonra istiğfar etti.

Ebû Bekir'i müteakip, **Ali** şehâdet getirerek **Hz. Ebû Bekir**'in tazime şâyân olduğunu söyledi. Bîatta gecikmesinin **Ebû Bekir**'e rekabetinden ileri gelmediğini anlattı. Ancak garâbet (akrabalık) dolayısıyle bir hisse sahibi olduklarını, **Ebû Bekir** mani olunca müteessir olduklarını beyan etti. Bu sûretle **Ali**'nin de **Ebû Bekir**'e biatı Müslümanları sevindirdi. (Sahih-i Buharî: Cüz. 5, sh: 83, İstanbul tab'ı.)

Hz. Ebûbekir pek kısa süren hilâfeti esnasında (632 - 634) çok büyük işler başarmış ve ümmeti dirayetle idâre etmiştir. O, insanlık tarihinin en büyük simalarından biridir. Garezkâr olmayan herkes bu hususta müttefiktir.

Hz. Ebûbekir, kendisi seçimle halife olduğu halde, yerine geçecek olanı *"tâyin etme"* yolunu tercih etmiştir. Bunun için Kureyş ve Ensar'ın ileri gelenleri ile istişâreler yaptıktan sonra kararını verdi. Tercihi **Hz. Ömer**'di.

Hz. Osman kâtipliğini yapmakta olduğu halde, ölümünün yaklaştığını hissettiği bir sırada bu hususstaki kararını şu sûretle yazdırmaya başladı:

"Bismillahirrahmanirrahiym. Aşağıdaki ahidnâme Muhammed Resûlullah (a.s.)in halifesi Ebûbekir'in dünyaca en son ve âhiretçe en evvel deminde kâfirin imana ve fâcirin ikana geldiği bir halde ettiği vaad ve vasiyettir." diye yazdırdıktan sonra:

" — Ben sizin şu şahsa bîat etmenizi istiyorum!.." cümlesinden sonra O şahsın, adını söyleyemeden bayıldı. Bu beyanı kaleme almakta olan **Hz. Osman** O'nun vefat ettiğini sandı. Bu sûretle halifenin kim olacağını tâyin edilememiş olmasından doğması muhtemel ihtilâfları düşünerek oraya **Hz. Ömer**'in adını bizzat ilâve ederek ahidnâmeyi tamamladı.

Az bir müddet sonra **Hz. Ebûbekir, Hz. Osman**'ın tahmini hilâfına ayrıldı. Yazıya devam için yazdırdığı kısmı okumasını **Hz. Osman**'a emretti. Okunan metinde yarım kalan kısmın **Hz. Ömer**'in adı yazılarak tamamlanmış olduğunu görünce pek memnun oldu ve;

" — Yâ **Osman!..** Sen de halife olmak için bütün şartları hâiz olduğun halde oraya kendi adını değil de **Ömer** (r.a.) adını yazman ne büyük bir fazilettir. Allah senden râzı olsun!.." dedi. **Hz. Osman**'a dil uzatan alevî cığırtkanların kulakları çınlasın!..

Hz. Ömer'in bu tâyinine Ashab-ı Kıram'dan hiç kimsenin itiraz ettiği görülmedi. Cümlesi;

" — Mâdem ki, O'nu **Ebû Bekir** (r.a.) seçmiştir. Bizim makbulümüzdür!.." dediler.

Bu seçime itiraz, sadece **Hz. Ebûbekir** hayatta iken bir kısım sahabe tarafından vâki olmuştu. Onlar **Hz. Ömer**'i mizac itibariyle sert bulduklarını söyleyerek itiraz etmişler, **Hz. Ebûbekir** de tercihinin sebeplerini sıralayarak onları ikna etmişti.

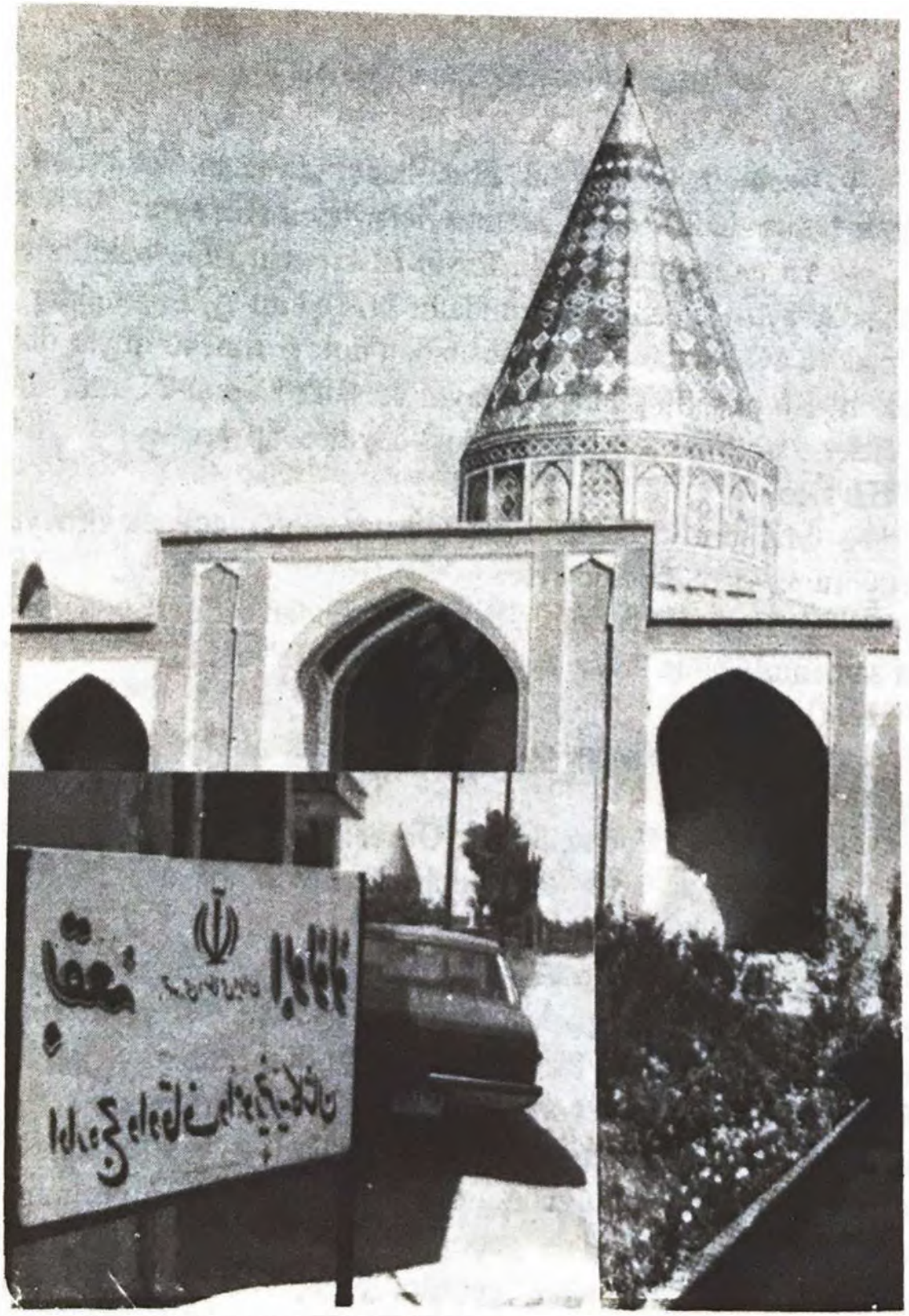
Böylece Ashab'ın ictihadı ile sabit olmuş bulunmaktadır ki, halife nasbı, evvelki halifenin tâyini sûretiyle de olabilirmiş!..

Hz. Ömer'in tam on yıl birbirinden parlak zaferlerle sürüp gitmiş olan hilâfeti nihâyete erdiğinde "beytülmal" denilen devlet hazinesi tıklım tıklımdı. Halk da o nisbette zenginleşmişti. İslâm tarihindeki ilk büyük fitnenin tohumlarını her şeyden önce bu ölçüsüz zenginlikte aramak lâzımdır. Bu duruma dikkati çeken **Ahmed Cevdet Paşa** şöyle demektedir:

"... Bir milletin içinde birden bire bu mertebe servet ve gınâ husûlünden dolayı beynennâs (insanlar arasında) a'raz-ı dünyeviye (dünyevî emeller) hâdis ve bu da ihtilâl ve fitne hudûsuna bâis (ortaya çıkmasına sebep) olmak bu âlem-i kevn-u fesadın muktezâ-yı ahvalinden (gerektirdiği durumdan) olmakla burası **Hazreti Ömer**'in zihnini tahriş (rahatsız) ediyordu.

Bir de Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ümmetinin a'dâlarına (düşmanlarına) galebe Mekke ve Yemen ve Kudüs ve Şam'ı feth ve Kısra ve Kayser'in hazinelerini taksim edeceklerini ve aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsâniyetler hâdis olarak mülûk-i sâlife (geçmiş melikler) meslekine gireceklerini beyan buyurmuştu. Ve **Ömer** berhayat (hayatta) oldukça fıtne zâhir olmayacağını dahi haber vermişti.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Hazretleri böyle mugayyibata (gâib olan şeylere) dâir olan esrarın ba'zısını bazı havass-ı ashabına (seçkin sahâbelerine) ve cümlesini mahrem-i esrarı olan "**Huzeyfe-t ibni Yeman** (r.a.) Hazretleri'ne bildirmişti. Birgün **Hz. Ömer,** huzurunda bulunan bazı ashab-ı kirama:

Hz. ÖMER'İ ŞEHİD EDEN MECÛSİ EBÛ LÜLÜ ADINA TAHRAN'DAKİ CADDE VE TÜRBE .

Mecûsî EBÛ LÜLÜ Hz. Ömer'i şehid etmekle bir marifet mi yapmış ki, adı tahran'da bir caddeye veriliyor ve kendisine türbe yapılıyor!.. Şeriat getirdiğini iddia eden bugünkü İran idarecileri şu manzaradan rahatsız olacakları yerde mel'unun türbesinin kart-postalının alenen satılmasına göz yumuyorlar!.. (Not: Bu kart bize İran'dan post-alanmıştır.)

" — Resûlullah (s.a.v.)in fitne hakkında olan sözü hanginizin hatırındadır?" deyû sormuş, içlerinden **Huzeyfe:**

" — Ya emirelmü'minin!.. Resûl-i Ekrem'in fitne hakkında olan sözü ayniyle benim hatırımdadır ki, kişinin 'ıyâl (çocuklar) ve mal ve evlâdından ve komşusundan dolayı fitneye dûçar olmasıdır. Bu misullû günahlara savm ve salât ve emr-i bilma'ruf ve mehy-i an-il münker kefâret olur" deyû cevap vermiş.

Hz. Ömer:

" — Muradım o değil, deniz gibi temevvüç edecek fitneyi soruyorum." dedikde **Huzeyfe:**

" — Yâ Emîrelmü'minîn!.. Senin için ondan bir beis yok. Senin zamanınla onun arasında kapalı kapı var!.." demiş.

Hz. Ömer:

" — Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?" dedikte **Huzeyfe:**

" — Kırılacak!.." demekle **Hz. Ömer:**

" — Öyleyse artık kapanmaz!.." deyip izhar-ı teessüf etmiş."[60]

Her ne kadar ülkenin genişlemesi, işlerin çoğalması, adâlet ve asâyişin te'minini güçleştirmiş ise de, **Hz. Ömer**'in muhatapları üzerinde derin bir haşyet uyandıran mehâbeti ve devlet işlerini takipteki dirâyet ve çalışkanlığı sayesinde içtimâî istikrar az çok sağlanabilmişti. Fakat O'ndan sonra işlerin nasıl şirâzesinden çıkmış olduğunu görmeden önce **Hz. Osman**'ın ne sûretle Hilâfet Makamı'na geçtiğini izah edelim. Zira bu da bize, Hilâfet Makamı'na geçişte diğer bir usûl olarak *"Şûraya havâle"*nin yine Ashab-ı Kiram'ın ictihad ve tatbikatı ile sâbit ve meşrû olduğunu gösterecektir.

Hz. Ömer, Mugire bin Şu'be'nin kölesi[61] **Ebu Lü'lü** ta-

---

60 — **Ahmed Cevded Paşa,** a.g.e. sh. 591.

61 — **Ebu Lü'lü,** İran'lı bir mecûsî yani ateşperestti. İran'da bu mel'unun

rafından hançerlenip ölüm döşeğine düşünce, kendisini halefi üzerinde düşünmeye mecbur hissetti. Tatbikatta iki tarz hareket ile karşılaşmıştı:

Bunlardan biri Hz. Peygamber'in tatbikatı idi. O, kimseyi yerine sarahaten tâyin veya teklif etmemişti. Halifesi **Hz. Ebûbekir** ise, kendisini bizzat tâyin etmişti. Peki, o ne yapmalıydı?!. Bu usûllerden hangisi zamanın maslahatına daha uygundu?!. Öteden beri düşünmekte olduğu ve bir türlü karara varamadığı bu mes'elede, artık kat'î bir karar vermesi gerekiyordu. Karara varamıyordu, çünkü kendisi gibi yamalı gömlekle gezecek ve devesine kölesi ile nöbetleşe binebilecek bir halife namzedi arıyordu. Halbuki şartlar çok değişmiş, evvelce onbeş yirmi dirhemlik bir servete sahip olan zengin sayılırken bu defa en fakir Arab'ın bile bundan fazla dünyalığı vardı. Nihâyet işi, şûraya havâle etti: Bu şûra da Aşere-i Mübeşşere'den hayatta olanlardan teşekkül edecekti. Oğlu **Abdullah'**ı da seçilmemek şartıyla bu şûraya dahil etti. Aşere-i Mübeşşere o anda sekiz kişi kalmıştı. Bunlardan biri olan kendisi istisna edilince geriye yedi kişi kalıyordu. Bu yedi kişinin biri uzun yolda seyahatteydi. Müteâkıb altı kişi, bu işi halletmeliydi. Ancak üç kişi bir reyde diğer üç kişi de başka bir reyde olur da karar çıkmaz korkusu ile yedinci şahıs olarak da oğlu **Abdullah'**ı sırf teknik bir zarûretle ve selâhiyeti tahdidli olarak bunlara kattı.

Buna ilâveten, şûraya dahil olanların karar verinceye kadar bir odaya hapsedilmelerini, ekseriyetle alınacak karara uymayan olursa boynunun vurulmasını emreden **Hz. Ömer** bu iş için bir de komiser tâyin ve tespit etmişti.

---

mutantan bir türbesi vardır ki bugün Şeriat davâ eden sözde İslâm Cumhuriyeti (!..) O türbeye varan sokağa *"Ebu Lü'lü Caddesi"* adını vermiştir. **Huneyni** İhtilâli'nden sonra İran Şiası'nın değiştiğini iddia eden madrabazların kulakları çınlasın!..

Hz. Ömer'in vefatını müteâkıben toplanan şûrada önce kimin *"namzed olmadığı"* soruldu. Üç kişi:

" — Ben namzed değilim!.." diyerek hârice çekilince, ortada diğer üç kişi kaldı.

Bunlar, **Abdurrahman bin Avf, Hz. Ali** ve **Hz. Osman**'dı. **Abdurrahman bin Avf, Hz. Ali** ile **Hz. Osman**'a:

" — Ben de namzed değilim, siz ikiniz kalıyorsunuz!.. Beni aranızda hakem tâyin eder misiniz?!." diye sordu. Onların her ikisi de bunu kabul ettiler.

Esasen **Hz. Ömer** yaralandığı zaman **Abdurrahman ibni Avf** Hazretleri'ni çağırtmıştı. O bunun halifelik için olabileceğini düşünerek peşinen:

" — Beni veliahd tâyin etme!.. Ben bunu istemiyorum!.." demiş, **Hz. Ömer** de O'nu, kendi yerine namazı kıldırmak üzere vazifelendirmişti. İşte **Abdurrahman ibni Avf** bu hususta böyle müstağni bir zattı. Taraflardan böylece vekâlet alınca Medine çarşısına çıktı. Günlerce ahalinin her tabakası ile görüşüp **Hz. Ali** ile **Hz. Osman**'dan hangisinin tercih edildiği hususunda fikirler edindi.

Ibn Kesir'e göre bu yoklamada iki kişi (evet sadece iki kişi) müstesna herkes Hazreti **Osman**'ı tercih etmiştir.[62] Buna rağmen **Abdurrahman ibni, Avf** Şûra'ya dönerek **Hz. Ali** ve **Hz. Osman** ile tekrar görüştü. Her ikisine de şu suali sordu:

" — Şâyet ben seni seçmezsem, sen bunu gönül rızası ile kabul edip seçtiğim kimseye bîat eder misin?!." Her ikisinden de müspet cevap aldığı halde onlara bir de *"sadakat yemini"* yaptırdı.

Bundan sonra Mescid-i Nebevî'de sabah namazını kıldıktan sonra minbere çıktı ve cemaate:

" — Dağılmayınız, size halifenizin kim olduğunu bildireceğim!.." dedi.

Minberden ve cemaat önünde namzedlerden her ikisine de

62 — Bkz: **Prof. Dr. M. Hamidullah**-İslâm Müesseseleri'ne Giriş, sh:135

ayrı ayrı şu suali sordu:

— Şâyet ben, halife olarak seni seçersem, her zaman Kur'ân-ı Kerim'e, Hz. Peygamber'in sünnetine ve **Hz. Ebûbekir** ile **Hz. Ömer**'in tatbikatına uyacağına söz verir misin?!." Bu suale **Hz. Osman** kayıtsız ve şartsız "evet!.." dediği halde **Hz. Ali**:

Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetine "evet" fakat **Ebûbekir** ve **Ömer**'in tatbikatına uymaya mecbur değilim!.. Ben de müctehidim. Her hususta onlara uymaya mecbur değilim!.." cevabını vermiştir:

Bunun üzerine **Abdurrahman ibni Avf, Hz. Osman**'ı seçtiğini bildirmiş ve O'nu minbere dâvet ederek, ilk biat eden kendisi olmuştur.

İşte bu sûretle halife seçilen **Hz. Osman** (r.a.) son derecede halim bir insandı. Ne yazık ki, bu sırada Resûl-i Ekrem devrini görmüş ve ondan feyz almış Ashab'ın ileri gelenlerinden pek çoğu ihtiyarlamış ve gitgide çoğalan servet ve ihtişamın dağdağasına karışmamak için bir kenara çekilmiş bulunuyorlardı. Halbuki İslâm Ülkesi'nin hududları alabildiğine genişlemiş, henüz tam manâsıyla temessül edilmemiş pek çok anâsırı ihtiva eder bir hâle gelmişti. Bunların bir kısmı İslâm hâkimiyetinden çıkmaya can atıyor ve bu vâdide her türlü fitne ve fesada teşne bulunuyorlardı.

Buna rağmen **Hz. Osman**'ın 12 yıllık hilâfetinin ilk altı yıllık devresi, yine de oldukça huzur ve sükûnet içinde geçmiştir. Fakat müteâkip altı yıl, **Hz. Osman**'ın şehâdetine müncer olan ihtilâf ve şikâyetlere sahne olmuştur. Bunların sebepleri şöyle hulâsa edilebilir:

1 — **Hz. Osman** Kureyş'in *"Benî Ümeyye"* kolundandı. Bu kol, Kureyş'in en kalabalık ve itibarlı kısmıydı. Fakat bunların ekseriyeti İslâm'ı Mekke'nin fethinden ve reisleri **Ebû Süfyan**'ın ihtidasından sonra kabul etmişlerdi. Bu yüzden

ilk muharebelerde hiçbir hizmetleri geçmemişti. İhtimâl bu sebepten dolayı **Hz. Osman**'ın hilâfetinden önce kendilerine pek fazla memuriyet verilmemişti. Fakat **Hz. Osman** oldukça mülâyim ve halûk tabiatlı idi. Bu yüzden onların memuriyet isteklerini reddetmeyip bol bol is'af eylemişti. Bu durum zamanla diğer kabilelerin bâhusus Hâşimîlerin rekâbet hissini uyandırmakta gecikmemiştir.

2 — Genişleyen fetihler sonunda Mekke ve Medine'ye korkunç bir servet akmış, bu da bir kısım insanları takvâdan uzaklaştırmıştı. Bu hâl, daha önce yani **Hz. Ömer** zamanında başlamış ve onu endişeye garketmişti.

Gerçekten servetin eninde sonunda mutlaka sefâhati getireceğini hesâb eden bu büyük insanın bilhassa İran'ın fethinden sonra Medine'ye binlerce devenin sırtında taşınan ganimet yığınlarını görünce:

" — Ah ne olurdu, İran ile bizim aramızda ateşten bir dağ olsa idi de biz oralara varmasaydık!.." dediği rivâyet olunmuştur. İşte çeşitli ihtiras ve husûmetlere gebe olan bu müthiş servetin olanca mahzurları **Hz. Osman** devrinde ortaya çıkıp bu devri dahilî ihtilâflara garkeylemiştir.

3 — İlerleyen zamanla nûr-i nübüvvetten feyz almış insanlar gitgide ihtilâflara karışarak kirlenmemek için bir kenara çekilmeyi tercih etmiş bulunuyorlardı.

4 — Sür'atle ilerleyen fetihler esnâsında İslâm topluluğuna lâyık-ı veçhile temessül edilmeden karışanlar oluyordu. Bunlar beliren zaaf alâmetleri karşısında baş kaldırmak için fırsat kollamaktaydılar. Hiç şüphesiz, bu gibilerin hissiyatını istismar ile Müslümanlar arasına nifak tohumları ekmeye çalışan birtakım kötü ruhluların zuhuru da gecikmemiştir. Bunların en meşhuru malûm olduğu üzere, Yahudi asıllı **Abdullah İbni Sebe**[63]'dir.

---

63 — Çeşitli fırkalara ayrılmış bulunan şia içinde **"Sebeiyye"**nin kurucusu olan **Abdullah İbn-i Sebe** aslen San'alı bir Yahudi'dir. **Hz. Osman** za

Bu fitne kumkuması Yahudi'nin çıkardığı karışıklıklar, hicretin 35'inci yılında halûk mizaçlı **Hz. Osman**'ın bir gece evinde Kur'ân-ı Kerîm okurken şehid edilmesine müncer olmuştur.

Bu fecî cinayet üzerine boş kalan Hilâfet Makamı'na **Hz. Ali** geçirilmiş, fakat işlenen cinâyetin uyandırdığı ruhî ve ictimaî sarsıntının önü bir türlü alınamamıştır. Zira, fitne alabildiğine derinleşmiş, alev bacayı sarmış bulunuyordu. Bu sebepledir ki, **Hz. Ali** (k.v.) Hazretleri'nin devri de baştan başa aynı fitnenin devamı mâhiyetindeki ihtilâflara sahne olmakta devam etmiştir. O, Hilâfeti, **Hz. Osman**'ı şehîd eden âsiler güruhunun kendisine biat husûsundaki tehâlüklerine rağmen önceleri kabul etmek istememişti. Lâkin az sonra Ashab'ın ileri gelenlerinin ısrar ve ittifakları karşısında daha fazla mukâvemet edemeyerek bu makama geçti. Zaman fevkalâde nâzikti. Anarşi, Medine'de kol geziyordu. Böyle buhranlı bir zamanda hizmetten kaçılamazdı. Üstelik, Ashab kendisi üzerinde ittifak eylemişti. O kabul etmese, ihtilâfsız halife seçilebilecek bir başkası yoktu. Lâkin biri çıkıp da O'na da muhalefet edince, ihtilâf kıvılcımları yeniden parlamış ve **Hz. Ali** (k.v.) Hazretleri'nin şehâdetine kadar gelişerek "Hûlefâ-yı Râşidîn"[64] devrinin son bulmasına müncer olmuştur. Bu biri de, Kureyş'ten Benî Ümeyye'nin reisi **Ebû Süfyan**'ın oğlu Şam Vâlisi **Hz. Muâviye**'den başkası değildi.

---

manında güyâ Müslüman olmuş fakat dâima perde arkasında kalmayı başararak Müslümanlar arasında sapık fikirlerin yayılmasına önayak olmuştur.

Birtakım gizli mektuplarla çeşitli İslâm beldelerinin halkını birbirleri ve idârecileri aleyhine tahrik etti. Binbir çeşit yalan uydurup yaydı. Nihâyet bu tahrikler sonunda milâdî 656 yılında Mısır'dan altıyüz kadar atlı *"umre zâhirî sebebi"* ile yola çıkıp Medine'ye gelmişlerdir ki, bilâhare aynı yıl içinde **Hz. Osman**'ın şehâdetine müncer olan karışıklıklar, bunlar ve daha sonra aynı şekilde gelenlerin eseri olmuştur. (Tafsilât için Bkz. **Doç Dr. Yaşar Kutluay** - İslâm ve Yahudi Mezhepleri, Ankara 1965 sh. 34 vd.

64 — **Hulefâ-yı Reşidîn,** doğru yolda olan halifeler demek olup, bununla ilk dört halife kastedilir.

II — HAZRETİ ALİ VE HAZRETİ MUÂVİYE ARASINDAKİ İHTİLÂFA KISA BİR BAKIŞ

İHTİLÂFIN KÖKLERİ VE YAHUDİ PARMAĞI

Mü'minûn sûre-i celilesinin nâzil olduğu anda vahiy kâtipliği vazifesini deruhte edenlerden biri de **Abdullah İbni Sa'ad ibni Serah** idi. Bu sûrenin ondördüncü âyet-i kerimesi yazdırılırken henüz Peygamber (s.a.v.) söylemeden kâtip - vahyin şavkı gönlüne aksettiğinden:

"Fetebârekellahu ahsenû'l - hâlikıyn" (Yaratanların en güzeli olan Allah, ne mübârek ecell-ü âlâdır.) deyiverdi.

Hz. Peygamber:

" — Evet, yazınız, aynen öyle vahyolundu!.." buyurdu. Bunun üzerine Medine çarşısına giden **Abdullah İbni Sa'ad** etrafta:

" — Ben de peygamberim, bana da vahiy geldi!.." demeye başladı. Bunu haber alan Peygamber (s.a.v.) O'nu çağırttı. Dâvete icabet etmediği gibi cezalandırılmaktan korktuğu için kaçıp Mekke'ye gitti. Mürted oldu ve müşriklere iltihak etti.

Mekke'nin fethinde ilân olunan umûmi afvdan:

"Kâbe'nin örtüsüne bürünmüş olsa da öldürünüz!.." diye emredilerek istisna edilmiş olanlardan biri de buydu. Fakat rakikül kalp olan **Hz. Osman**'ın süt kardeşi idi. O'nu alıp huzur-i risâlete getirdi. Biatının tekrar kabul edilmesi için ricada bulundu. Hz. Peygamber cevap vermedi. **Hz. Osman**'ın ricasını üç kere tekrarlaması üzerine Peygamber (s.a.v.) **Abdullah İbni Sa'ad**'ın biatını kabul etmekle beraber sahabilere dönerek:

" — İçinizden bu adamı biat etmeden önce katledecek biri çıkmadı mı?!" dedi.

Yeniden Müslüman olan **Abdullah İbni Sa'ad, Hz. Ömer**

zamanında **Amr İbnü'l As**'ın kumandası altında Mısır'ın fethine kalıtdı. Başarılar elde etti. Mısır'ın bir vilâyeti olan Said'in Vâliliğini elde etti. **Hz. Osman** zamanında ise bütün Mısır'ın umûmî valiliğine getirildi. Kuzey Afrika'da ilerleyen İslâm ordularının baş kumandanı oldu.

Mısır valiliğinde zulüm etti ve bir adamı döverek öldürdü. Mısırlılar O'nun hakkında Medine'ye şikâyetçi bir heyet gönderdiler. **Hz. Osman, Hz. Ali**'nin de tavsiyesi ile **Abdullah İbni Sa'ad**'ı azletti. Yerine **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu **Muhammed** tâyin edildi. Fakat eski vâli **Abdullah İbni Sa'ad**'ı azleden mektup, **Hz. Osman**'ın kâtibi Mervan elde edilerek değiştirildi. Bu hileyi, bilâhare gelişecek olan ihtilâflarda baş rolü oynayacak olan Yahudi asıllı **Abdullah İbni Sebe**'nin bir tertibi olarak değerlendiren **Prof. Hamidullah** diyor ki:

"... Uzun zaman bu meseleyi araştırdım. Sonuçta edindiğim kanaat şudur ki bütün bu hadiseler, Yahudilerin çevirdiği bir oyun, bir komplodan başka bir şey değildir. **Hz. Osman**'ın katli, **Hz. Ali** ile **Hz. Âişe** ve daha sonra **Hz. Muâviye** ile olan savaşların hepsi, bir Yahudi oyunu (komplo) idi. Ve bu komplonun idarecileri, kendilerine Müslüman diyen Yahudiler'di. Taberi Tarihi'nin bu mevzudaki rivâyetleri, dikkatlice okunacak olursa mesele daha iyi anlaşılır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Müslüman olmayan, **Hz. Ömer** zamanında ve belki de daha sonra Müslüman olan **İbni Sebe** adında bir Yahudi vardı. O'na aynı zamanda **İbn Sevda** da deniliyordu. **İbni Sebe,** Müslüman olduktan sonra, İslâm devletinin her tarafına seyahat eder: Suriye, Irak, Mısır, Türkistan, Medîne gibi. Gittiği her yerde, kendisine arkadaşlar bulup bunlara belli vazifeler verir. O zamanlar uçak gibi vasıtalar olmadığı için, **İbni Sebe**'nin seyahatı birkaç sene sürer. O aynı zamanda, çok iyi Müslüman görünen, namaz kılan, câmiye giden ve fakat içten içe İslâm düşmanı Yahudileri seçer ki, bu da

kolay bir iş değildi. **İbni Sebe**'nin işi bitince, yani her tarafta, kendisine uygun arkadaşları bulunca, onlara sinyal (işaret) verirdi ve hep beraber, kendilerine verilen işe başlarlardı. **İbni Sebe**'nin başlattığı, iş çok enteresandı.

Mısır'dan, Medîne'ye bir mektup gelir. Şüphesiz bu mektup, bir Yahudi'den, diğer bir Yahudi'ye yazılmıştı. Mısır'dan yazan Yahudi, Medîne'deki Yahudi'ye şöyle yazıyordu: "Bizim memleketimiz olan Mısır'da, İslâmiyet namına hiçbir şey kalmadı, valimiz şarap içiyor, namaz kılmıyor, oruç tutmuyor, zinâ yapıyor, İslâm'ın yasakladığı bütün işleri yapıyor ve birçok Müslüman da valinin yaptığı şekilde hareket ediyor."

Mısır'dan bu mektubu yazan Yahudi, aynı mektubu, Suriye'ye, Irak'a, Basra'ya, Türkistan'a vs. yazıyor. Şam'daki Yahudi de aynı meâlde, yani "bizde İslâmiyet kalmadı, vali kâfirdir vs." gibi yazdığı mektupları, bütün İslâm âlemine gönderir. Aynı şekilde Medîne'deki Yahudi de her tarafa: "Halifemiz kâfirdir, şarap içiyor, namaz kılmıyor..." vs. meâlinde mektuplar yazar. Böylece, bütün İslâm devletinde aynı haberler dolaşır. Ve bu mektupları alan Yahudiler, onları kendi bölgelerindeki câmilerde okuyorlar. Ve bu, bir sefer olmaz; mektuplar devam eder.

Meselâ; Medîne'deki Yahudi, aldığı mektubu namazdan sonra câmide okur ve "Bu ne korkuç şeydir? Halifemiz uyuyor mu?" deyip, halkı kışkırtır. Ertesi gün, aynı meâldeki mektubu, "Şam'dan aldım", "Basra'dan aldım" şeklinde okur ve işine devam eder.

Hergün aynı haberlerin geldiğini tasavvur edin, neticesi ne olur, ne anlaşılır? Ve neticede de diğer Müslümanlar bu haberlere inanır.

Medîne Müslümanları düşünmeye başlarlar: "Suriye, Irak, Mısır kâfir olsa da elhamdülillah, bizde hâlâ İslâmiyet var. Herkes ibâdetini yapıyor." Mısır Müslümanları da aynı şekilde

düşünür: "Elhamdülillah, Mısır Müslüman kaldı, Medîne ve diğer yerler kâfir olmuş..." Ve böylece, her bölge, Müslüman kaldığını düşünmeye başlar. İşte bu, **İbni Sebe**'nin idare ettiği şeytanî propaganda idi.

Bir müddet sonra Medîne Müslümanları **Hz. Osman**'a gelerek: "Sen uyuyor musun? Suriye, Mısır ve Irak kâfir oldu, sen ne yapıyorsun?" dediler. **Hz. Osman,** onlara. "Sizin de güvendiğiniz birkaç kişi seçelim ve bu yerlere gönderelim. Onlar bunun doğru olup olmadığını bize bildirsinler" der. Bunun üzerine bir heyet seçilir ve İslâm devletinin her tarafına yollanır. Bu heyet, birkaç ay sonra dönerek:

" — Bu söylenenler asılsızdır. Her tarafta İslâm kanunu câri olup, valiler de çok iyi Müslümanlardır: bunun bir tek [illegible] var" diye rapor verirler.

Bu giden heyet içinde, **Hz. Ebu Hureyre** de vardı. O der ki:

" — Her tarafta İslâmiyet câridir, valiler iyidir. Fakat Mısır valisinin iyi olmadığını duydum". Bu sırada **Ibni Sebe** Mısır'da bulunuyordu."

.....

"... **Hz. Osman,** Müslümanlarla müşâvere ettikten sonra, **Hz. Ebû Bekir**'in oğlunu Mısır'a vali tâyin eder ve tâyinine dair olan mektubu da kendisine verir. Bunun üzerine **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu, vazifesine başlamak üzere Mısır'a hareket eder. Yolda, aynı istikâmette süratle giden birine rastlar. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu onu durdurarak, kim olduğunu, nereye gittiğini sorar. Bu yolcu şu cevabı verir: "**Hz. Osman,** Mısır'a gidip bu mektubu valiye vermemi, yeni bir valinin tayin edildiğini, ona görevi terk etmesini söylememi ve senden daha hızlı gitmemi emir buyurdu". Bunun üzerine, **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu mektubu ister.

Hz. Ebû Bekir'in oğlu mektubu açar ve kendisini şaşırtan bir cümle ile karşılaşır. Mektupta "size gelince' diye başlayan

cümlede nokta konmamış bir kelime ile "Onu kabul ediniz!.." veya "onu öldürünüz!.." şeklinde okunabilen bir kelimeyle (قاميله) karşılaşır. Bunu bize nakleden **Süyuti**'dir. Tâyin edilen vali, yani **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu bu kelimeyi "Onu öldürün" şeklinde okur. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu, hiddetlenerek Medîne'ye döner ve doğruca câmiye giderek, Müslümanlara şöyle hitab eder:

" — Siz bu halifeyi görüyor musunuz? Beni Mısır'a vali tâyin ediyor, arkamdan da öldürülmem için mektup yazıyor". Bunun üzerine Müslümanlar, **Hz. Osman**'a gidip durumu sorarlar. **Hz. Osman,**

" — Vallahi ben böyle bir şey yazmadım, haberim yok" diye cevap verir. İşte, Mısırlı olup Mısır tarihi üzerinde mütehassıs olan **Süyuti** böyle yazıyor ki, bu böyle olabilir.

Ben şahsen, bu mektubun **İbni Sebe**'nin ajanları tarafından yazıldığını zennediyorum. Bunlar mektubu yazdıktan sonra özellikle **Hz. Ebû Bekir**'in oğlunun yanına yaklaşıyorlar ki O, bunların kim olduğunu sorsun ve mektubu istesin. Gerçekte bu normal bir davranış değildir. Fakat bu, bir Yahudi ajanı olursa, böyle yapar ve bu şekilde hareket etmesi normal olur. Eğer o mektubu Halife yazdırmış olsa, **Hz. Ebû Bekir**'in oğluna görünmemesi lâzımdı. Ne olursa olsun, bazı Müslümanlar **Hz. Osman**'ın yeminine inanıyor, diğerleri inanmayıp O'nun, **Hz. Ebû Bekir**'in oğlunu öldürmek istediğini zannediyorlar.

Bilhassa, **İbni Sebe**'nin Medîne'deki ajanları, Halife'nin böyle bir şey yapabileceğini, O'nun bir yalancı olduğunu etrafa yayıyorlardı.

Ayrıca, Mısır'da bulunan **İbni Sebe,** Müslümanları kışkırtarak:

" — Halife, bize bir vali tâyin etmiş, sonra da O'nu öldürme emri vermiş. O iyi bir halife değil, kâfirdir; onu öldürmek lâzımdır" diyerek ve bir isyan ordusu teşkil ederek, Mısır'dan,

Medîne üzerine yürür. **İbni Sebe**'nin kumanda ettiği bu ordunun çoğu Yahudi idi.

Mısır ordusu Medîne'ye gelip, **Hz. Osman**'ın evini kuşatır. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu kışkırtılır ve ona:

"–Halife seni öldürmek istedi" deyip, kandırılır. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu, bu isyancılarla **Hz. Osman**'ın evine gider. Kapılar kapalı olduğu için merdivenlerle dama çıkıp, Halife'nin evine girerler. **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu, **Hz. Osman**'ı öldürmek için sakalından tutar. **Hz. Osman** ona:

" — Şayet senin baban, hayatta olup, seni bu halde görseydi, ne düşünürdü?" der. Bunun üzerine **Hz. Ebû Bekir**'in oğlu titremeye başlar ve bir şey yapmadan çekip gider. Fakat O'nunla beraber içeri giren Yahudiler, meseleyi hallederler ve Halife'yi öldürürler.

Ve kaynaklarımız, **Hz. Osman**'ın o anda oruçlu olup, Kur'an okuduğunu yazıyorlar. Ve onu öldüren şahsın, Kur'an'a bir tekme vurduğunu belirtiyorlar. Hiçbir Müslüman bu hakareti yapamaz. Bunu yapanın bir gayr-ı müslim olması lâzımdır. Daha başka şeyler de olur. Teferruâta girmek istemiyorum. **Hz. Osman** şehid edilir. Bu Yahudiler, **Hz. Osman**'ı öldürdükten sonra, korkmaya başlarlar. Hatta **Hz. Osman**'a muhalif olan Müslümanlar dahi;

"**Hz. Osman** nasıl öldürülür?" diye şaşırıp, üzülürler. Onun için, suçlunun derhal yakalanıp, kısas tatbik edilmesini isterler. O dönme Yahudiler şöyle düşünürler:

" — Bizi koruyacak bir Müslüman bulalım, yoksa Müslümanlar bizi yakalayıp, başımızı vuracaklar."

İlk önce **Hz. Ali**'ye gidip,

"—Halife öldü, müsaade et, sana biat edelim, sen çok iyi bir Müslümansın" derler. **Hz. Ali,**

"—Hayır, istemiyorum" der. Daha sonra Yahudiler, **Talha, Zübeyr** ve diğerlerine giderlerse de hiç kimse onların teklifini

kabul etmez. Yahudiler tekrar **Hz. Ali**'ye gelerek, çok ısrar ederler. Sonunda **Hz. Ali** der ki:

" — Ben bunu, siz istediğiniz için değil, fakat bütün Müslümanlar isterse kabul ederim". Bunlar, şehirde ilân ederek **Hz. Ali**'nin Müslümanlarla konuşmak için câmiye toplanmalarını istediğini söylerler.

Hz. Ali câmide minbere çıkar ve,

" — Bizim mâsum Halifemiz öldürülmüştür. Yerine bir halife seçmemiz lâzım. Aranızdan birini seçin" der. Herkes **Hz. Ali**'nin halife olmasını ister ve kendisine biat olunur. Fakat orada bulunanlar, alelâde insanlardı. Mühim olan şahsiyetler, oraya gelmemişlerdi. **Abdullah b. Ömer, Talha, Zübeyr** vs. gibi yüksek şahsiyetler, oraya gelmemişti. İsyancı Yahudiler, **Hz. Talha** ve **Zübeyr**'i tevkif ederek onlara,

"— Şayet biat etmezseniz, sizi öldürürüz" diye tehditte bulunurlar. Bunun üzerine anılan şahıslar, tehidid altında biat ederler. Medîne'deki İslâm ordusu, Hac için Mekke'ye gittiğinden, **Hz. Ali**'yi koruma vazifesini, Mısır'dan gelen bu Yahudi ordusu üzerine alır. Bunlar, kısası tatbike izin vermezler. Yani **Hz. Osman**'ın katilinin yakalanıp, öldürülmesini istemezler. Bunun üzerine ne yapacağını bilmeyen **Hz. Ali** bekler. Yahudiler, bununla iktifâ etmeyip, fitne fesatlarına devam ederler.

İslâm Devleti'nin her tarafına mektuplar yazıp şöyle propaganda yaparlar: "Halife öldürüldü. Onun yerine geçen yeni Halife, yani **Hz. Ali,** kısas tatbik etmek istemiyor; işte bunun için, yeni halifeye isyan etmek lâzımdır. Bu hususa dair, müşahhas delillerimiz vardır". **Hz. Aişe**'nin ağzından, birçok mektup yazılır. Ve bu mektuplarda, güyâ **Hz. Aişe** şöyle der:

" — Ey Müslümanlar! **Hz. Ali**'ye isyân ediniz." Daha sonra **Hz. Âişe**'ye,

" — Sen böyle mektuplar yazdın mı?" diye sorulduğunda o,

" — Vallahi, ben hiçbir zaman böyle şey yazmadım" demiştir. Ve böylece aynı komplo devam eder. "

....."

Her ne sebep ve sûrette ortaya çıkmış olursa olsun, önce şunu söyleyelim ki, **Hz. Ali** ile **Hz. Muaviye** arasındaki ihtilâfı Şia'nın yaptığı gibi, bir *"Şahsiyetler Mukayesesi"* sûretinde anlamak yanlıştır. Bu, farklı içtihadlardan doğmuş bir mes'eledir. Şia propaganlarından ayıklanmış olarak mes elenin ilmî ve tarihî hulâsası şudur:

Hz. Ali ve "Ehl-i Beyt-i Resûlullah" ile herbirine hürmetle mükellef olduğumuz Sahabe den pek çoğuna karşı çeşitli hürmetsizliklerin yapılması sûretile sürüp giden ihtilâfların zuhurunda **Hz. Muâviye**'nin hiçbir rolü olmamıştır. O, bu ihtilâflara bilâhare ve alev bacayı sardıktan sonra dâhil olmuştur. Hatta meşhur "Hakem Hâdisesi"[66] ne kadar da Hilâfet hususun-

---

65 — **Prof. Dr. M. Hamidullah** - a.g.e. sh. 142 vd.

66 — Hicretin otuzyedinci yılında **Hz. Ali**'ye bağlı kalanlarla **Hz. Muâviye** taraftarları arasında çıkan *"Sıffîn Harbi"*nde mağlûb olacağını anlayan Şam ordusu bir hile olarak Kur'an-ı Kerim'lerini mızraklarının ucuna takarak yukarı kaldırdılar. Bununla Kur'an-ı Kerime müracaat edilmesini istediklerini bildirmiş oluyorlardı. **Hz. Ali** bunun hile olduğunu anlamıştı. Fakat taraftarlarına söz geçiremedi. İki taraf da, ihtilâfı, Kur'an-ı Kerime göre halledecek birer hakeme havale eylemeyi kabul ettiler. **Hz. Muâviye, Amr İbni'l-As**'ı hakem seçmişti. **Hz. Ali** de yine taraftarlarının zoruyla kendisine **Ebû Muse'l-Eş'arî**'nin temsil etmesini kabul zorunda kalmıştı. Bir tahkimnâme yazılarak ihtilâf bu hakemlere havale edildi.

Hakemler aralarında anlaşarak hem **Hz. Ali**'yi ve hem de **Hz. Muâviye**'yi Bey. azledip halka dilediğini yeniden halife seçme imkânının verilmesini kararlaştırdılar. Bu hususta **Hz. Ali**'nin hakemi oyuna gelmişti. Zira o ana kadar **Hz. Muâviye**'nin halifeliğinden asla bahsedilmemişti. Ortada böyle bir iddia yoktu. Gerçi O, **Hz. Ali**'ye bîat etmemişti. Fakat bunu kendisinin Halife olduğu iddiasına istinad ettirmiyor, evveliyetle **Hz. Osman**'ın katillerinin yakalanıp tecziye edilmesi gereğini ileri sürüyordu. Böyle olduğu halde önce **Ebu Muse'l - Eş'arî** kararı açıkladı. Bundan sonra söz alan **Amr İbni'l - As** hileye baş vurarak:

" — Muhterem sahâbî'nin ne söylediğini hepiniz iyice duydunuz. O kendi

da herhangi bir iddiâsı olduğuna dâir kendisinden hiçbir söz veya davranış sâdır olmamıştır. Bu ihtilâflar, — evvelce temas edildiği üzere — **Hz. Osman** zamanında **Abdullah İbni Sebe** adındaki Yahudi'nin tahrikiyle başlamıştır. Gariptir ki, **Hz. Ali** bu ihtilâflarda önceleri kendisine hududsuz bir sûrette bağlı bulunan "Harîciler"den biri tarafından şehid edilmiştir.

Hz. Muâviye'nin babası **Ebû Süfyan,** Bedir Gazası'ndan sonra Kureyş'in reisi olmuştu. Mekke'nin fethini müteâkıben İslâm'ı kabul etmiş ve oğullarıyle birlikte gelip Medine'ye yerleşmişti. Büyük oğlu **Yezid,** Şam vâlisi iken vefat edince yerine küçük birâderi **Hz. Muâviye** tâyin olunmuştu. Bu esnada halife, **Hz. Ömer**'di. Bilâhare **Hz. Osman** zamanında civardaki yeni fethedilen birçok yerler de Şam vâlisinin idâresine verilince **Hz. Muâviye**'nin sâhib olduğu kuvvet ve servet bir hayli çoğalmıştı. Bizans üzerine re'sen sefer eder ve ülkeler fetheder olmuştu. Bu haliyle O, Mısır hududundan Fırat Nehri'ne kadar hükmü geçen bir *"yarı hükümdar"* durumuna gelmişti.

Hz. Osman'ın vefatından sonra, Kureyş'in bir kolu olan Benî Ümeyye'nin reisliği de kendisine geçmiş bulunduğundan bahisle esâsen amcâzadesi olan bu büyük şehidin kanını dâvâ etmeye başlamıştır. İşte **Hz. Muâviye**'nin mevcud ihtilâflara karışması böyle başlamıştır.

Gerçekten bigayrı hakkın şehid edilen **Hz. Osman**'ın kaatilleri yakalanıp kendilerine şer'an kısas tatbik edilmek lâzım gelirdi. Fakat tevâlî eden karışıklıklar yüzünden buna imkân bulunamadı. Bu hâle kızan ve ekseriyeti Benî Ümeyye'den olan

---

adamını (**Hz. Ali**'yi) azletti. Ben de şimdi aynı şekilde **Hz. Ali**'yi Hilâfet makamından azlettim. Fakat kendi adamımı (**Hz. Muâviye**'yi) O'nun yerine Halife tâyin eyledim. Zira **Hz. Muâviye, Hz. Osman**'ın velisi, O'nun kanını dâvâ eden ve O'nun yerine geçmeye lâyık olan kimsedir." dedi.

Hz. Ali bu kararı kabul etmemiştir. İşte buna *"Hakem Vak'ası"* denilir.

pek çok kimse Şam'a gidip **Hz. Muâviye**'nin etrafında toplanmıştı. Böylece Şam muhiti muhâliflerin karargâhı hâline geldi. Muhâlefetin tebellür eden başı da **Hz. Muâviye** idi. Zira vâliler içinde yalnız O **Hz. Ali**'ye bîat eylememişti. Bîat için **Hz. Osman**'ın kaatillerinin yakalanıp tecziye edilmesini şart koşuyordu. **Hz. Ali** ise *"şartlı bîat"* olmayacağını söylüyor, önce bîat etmelerini ve sonra taleblerini ileri sürmelerini şart koşuyordu. Gerçi, kaatilleri tecziye hususunda kararlı idi. Fakat hilâfeti herkes tarafından kabul edilmedikçe, bu işe teşebbüs cür'etini nefsinde göremiyordu. Elinde buna imkân verecek bir kuvvet olmadığı kanaatini taşıyordu. Gerçekten Medine'de hâlâ ikibin kişilik bir âsiler güruhu mevcuttu.

İki taraf arasındaki bu anlaşmazlığın *"Cemel Vak'ası"*[67] ve "Sıffin Muhârebesi" gibi gâyet kanlı iki çarpışmaya müncer olduğu malûmdur. Bu çarpışmalarda mecmuan seksen bin İslâm mücâhidinin hayatını kaybetmiş bu-

---

67 — İslâm Tarihi'nde *"Cemel Vak'ası"* denilen hâdise hulâsaten şudur:

Hz. Osman'ın icraatına en ziyâde muhâlif olanlardan biri de **Hz. Peygamber**'in pâk zevcelerinden **Hz. Âişe** idi. Fakat muhâlefetin **Hz. Osman**'ı şehid etmeye kadar varması üzerine, O'nun kanını dâvâ edenlerden olmuştu. Bu hususta **Hz. Ali**'nin gerekeni yapmadığı, yani kaatillere kısas tatbik eylemediği mülâhazası ile muhâlefet safına geçmiş ve Mekke'de âdetâ bir muhâlefet fırkası teşkil eylemişti. Başta **Hz. Ali**'ye daha önce bîat etmiş bulunan Aşere-i Mübeşşere'den **Talha** ve **Zübeyir** Hazretleri olmak üzere bir kısım sahâbî de O'nunla fikir birliği ederek Mekke'de kendisinin etrafında toplanmıştı. Bunlar önce Şam'da aynı tavır içinde bulunan **Hz. Muâviye**'nin yanına gitmeyi düşündülerse de, sonra civarda müstereddid davranan bazı mûhitleri kendilerine ram etmeyi daha doğru bulduklarından, Basra üzerine hareket ettiler.

Bu sefere **Hz. Âişe** de deve (cemel) sırtına binmiş olarak katıldığı için buna "Cemel Vak'ası", O'nunla birlikte hareket edenlere de, *"Ashâb-ı Cemel"* adı verilmiştir.

lunması, anlaşmazlığın Müslümanlara ne ölçüde pahalıya mal-olduğunu gösterir sanırız. Hatta İslâm vahdetini parçalayıp bozan bu fikrî ve fiilî ayrılık, zaman zaman yenilenerek, günümüze kadar sürüp gelmiştir.

Ancak bunu şahsî veya zümrevî çıkarlarına âlet edenlerin sebep oldukları zarar, İran'ın mes'eleye dahil olarak asırlarca sonra, Şia'yı benimsemesine kadar yine de mahdud kalmıştır. Fakat iki sünnî Türk topluluğu (Anadolu Türklüğü ve Türkistan Türklüğü) arasında sıkışıp kalan İran, kendisine İslâm Dünyası içinde ayrı bir varlık sebebi ve dava olarak Şia'yı benimseyince, ihtilâf çok daha fazla bir şumûl ve ehemmiyet kazanmıştır ki, bu husus saded hârici olduğundan tafsilâta girişmiyoruz.

Şu kadarını söyleyelim ki; **Hz. Ali** ile **Hz. Muâviye** arasındaki bu ihtilâf ve onun doğurduğu fiilî çatışmalar, **Hz. Ali**'nin hicrî 40 yılında, evvelce şiddetle taraftarı olup sonra baş

Yolda *"Hav'eb Suyu"*na vardıklarında köpekler havlamaya başlamıştı.

Hz. Âişe:

" — Bu ne suyudur!.." diye sorup da,

" — Hav'eb suyudur!.." cevabını alınca, feryada başladı. Zira Resûlullah (s.a.v.) diğer zevceleri de yanında olduğu bir sırada:

" — Nola, nola bilsem ki; hanginize Hav'eb köpekleri ürüyecek?" buyurmuşlardı. Bunu hatırlayan **Hz. Âişe:**

" — Meğer Hav'eb Suyu sâhibesi benmişim!.. Beni geri çevirin, geri çevirin!.." diyerek devesini çökertmişti. Ancak, O'nun avdeti halinde, teşekkül eden ordu dağılacağından etrafındakiler buna imkân vermediler.

Hz. Ali ise bu sırada Şam üzerine sefer ederek **Hz. Muâviye**'yi itaat altına almayı düşünüyordu. Fakat Aşere-i Mübeşşere'den **Talha** ve **Zübeyir** Hazretleri gibi iki büyük sahâbinin de iltihakıyla bir hayli kuvvetlenen ve **Hz. Âişe** etrafında toplanan *"Ashab-ı Cemel"* üzerine gitmeyi daha uygun buldu. Kendisinden önce Basra'ya varmış ve birçok mücâdele ve mukatele ile burasını ele geçirmiş olan "Ashab-ı Cemel" ile **Hz. Ali** arasında burada vâki olan çarpışmada iki taraf birden mecmuan önüç bin zâyiat vermiştir. Hicri 36 yılında ortaya çıkan bu muhârebeyi **Hz. Ali** kazanmıştır.

muhâlifi kesilen Havâriç'ten **İbni Mülcem** tarafından Kûfe'de şehid edilmesine kadar sürüp gitmiştir.

Bu bahse son verirken umûmî bir kanaat olarak şunu ifâde etmek isteriz ki, **Hz. Ali** ile **Hz. Muâviye** arasındaki ihtilâfı tazelemek ve bu mes'eleyi bir nevi şahsiyetler mukayesesi sûretinde ele almak yanlıştır. Gerçekten bu ihtilâfı tazelemekte bugün için hiçbir fayda yoktur. Zira, iki tarafın da Ashab'tan olması ve mürevvicleri arasında Ashab'ın ileri gelenlerinden pek çok kimse bulunması dolayısıyla mes'eleyi bir *"içtihadlar farkının eseri"* sayıp geçmek lâzımdır. Yoksa şahsiyyet itibariyle **Hz. Ali**'nin üstünlüğü söz götürmez bir gerçektir. Böyle yapmayıp da mes'eleyi falan haklıydı, filân haksızdı sûretinde ifâde etmek, mecbur olmadığımız bir hakemliğe teşebbüsle muhtemelen günâha girmekten başka hiçbir netice doğurmaz. Bu mevzuda zannederiz en doğru sözü **İmam-ı Gazalî** söyleyerek münâkaşaların yersizliğini ifâde etmiştir. Bu büyük zat demiştir ki;

" — Onlar kılıçlarını kana boyadılar, biz lisanımızı boyamayalım!.."

Ne yazık ki; bizim memleketimizde öteden beri bu mes'eleyi tazelemekte şahsî veya zümrevî çıkar umanlar görülmüştür. Eskiden İran, Avrupa içlerine doğru uzanan Osmanlı - İslâm fütûhatını arkadan vurmak üzere Anadolu içlerine sokulan birtakım ajanları vâsıtasıyla Şia taassubunu bir hayli tahrik etmiş ve bu da millî tarihimiz içinde pek çok yersiz kan dökülmesine ve asırlar süren huzursuzluklar çıkmasına sebep olmuştur. Son zamanlara kadar komünistler benzer bir gâye ile kendilerine alevî denilen ve Ehl-i Beyt'e muhabbeti paravan olarak kullanan bir kısım saf vatandaşlarımızı, tarih boyunca *"ikinci sınıf vatandaş"* muâmelesi göndükleri ve ezildikleri yolundaki propagandalarla dâvâlarına çekmeye çalışmışlardır. Hakikatte islâmî şuur ve amel bakımından pek çok eksiklikleri bulunan bu

zümreyi kendi bâtıllarına teşne gören komünistler, bu sûretle vatanımızda kendilerine gerekli bir taban sağlamak gayesi peşinde koşmaktadırlar. Eğer alevîler bu hareketin tarihinin ilk yıllarından beri iddiâ edildiği üzere, Ehl-i Beyt-i Resûlullah'a fart-ı muhabbetin ortaya çıkardığı bir zümre iseler, komünizm gibi dini topyekün reddederek onu beşeriyet için *"afyon"* sayan bir ideoloji ile teşrik-i mesâi etmemeleri gerekirdi. Heyhat!..

Buna bugün bir de İran'ın petrol parası ile yürüttüğü müthiş ve anlaşılması zor bir tahrik inzimam etmiştir. Bundan evvelce bir nebze bahsetmiş olduğumuz cihetle burada daha fazla tafsilâta girişmiyoruz.

III — HİLÂFET TARİHİ'NDE EMEVÎLER DEVRİ

Hz. Ali'nin vefatı üzerine O'nun hilâfetine inanıp bağlananlar, bu sefer de O'nun oğlu **Hz. Hasan**'a bîat ettiler. Bu sırada **Hz. Muâviye** ise Şam'da tam mânâsıyla hâkim bir duruma gelmişti. Civarını ve bilhassa Mısır'ı kendine tabi' kılmıştı. Bu bölgenin ahâlisi de **Hz. Hasan**'a yapılan bîatı öğrenince **Hz. Muâviye**'ye bîatlerini tekid ve tekrar eylediler. Bu tarihten itibarendir ki; **Hz. Muâviye**'ye *"Emiri'l-Mü'minîn"* denilir oldu.

Bu sûretle ortada meşrûiyyet iddiâ eden iki halife mevcud olduğundan çatışma mukadderdi. Kûfe'de bulunan **Hz. Hasan**'ın etrafında kırk bin kadar silâhşor toplanmıştı. Bunlar **Hz. Muâviye**'nin ordusu ile ilk karşılaştıkları anda dağılıp; bîat ettikleri o halûk mizaclı insanı yalnız bırakmış ve hatta O'nun şahsî mallarını yağmalamaktan bile hazer etmemişlerdi. Kûfeli askerlerin bu vefasızlık ve sebatsızlığını gören ve esâsen mizacı harb ve darbe müsâid olmayan **Hz. Hasan** borçlarını ödemek üzere Kûfe hazinesindeki beş milyon dirhemin kendisine terk

olunması ve geçimini sağlayacak bir tahsisat bağlanması gibi şartlarla Hilâfeti **Hz. Muâviye**'ye bıraktı. Âile efradı ile birlikte Medine'ye gelip yerleşmişti. Böylece O'nun hilâfeti ancak altı ay kadar sürmüş oluyordu[68]. Bu sûretle **Hz. Muâviye**'nin durumu başlangıçtan itibaren meşrû bir halifeye (**Hz. Ali**'ye) isyankârlık ifâde etmekteyse de bu hâdise üzerine meşrûiyet kazandığını kabul etmek gerekir.

Kısa zamanda **Hz. Muâviye**'ye bîat etmeyen hemen hemen hiçbir kimse kalmadı. En son bîat eden **Sa'd İbni Ebi Vakkas**'ın kendisine selâmdan sonra, "Ey melik!.." diye hitab etmiş olmasına temas eden **Cevded Paşa**, O'nun hilâfetinin aşağı yukarı bütün Emevî halifeleri için müşterek olan husûsiyetlerini ifâde eder bir tarzda:

---

68 — **Cevded Paşa:**

"**Hz. Hasan,** zaten kan dökmeyi sevmez iken askerin böyle yolsuz hareketini görünce muhârebeden bütün bütün nefret eyledi ve böyle râbıtasız askerle harbe girişmekten bir netice-i hasene hâsıl olmayacağını gereği gibi anladı. Çünkü Arabın eski sâdedilliği (saflığı, ihlâsı) kalmayıp beyinlerinde ağrâz-ı dünyeviyye (dünya menfaatları) çoğalmış ve türlü ihtilâflar peydâ olmuş ve evvelki gibi yalnız halifenin emriyle nâsın zabt-u rabtı kaabil olmayıp **Muâviye** gibi bir hükümdar-ı kaahir'in (zora koşan ve cebreden hükümdarın) vücuduna lüzum görülmüş idi.

Bir de Resûlullah (s.a.v.) hazretleri, "Benden sonra Hilâfet otuz senedir. Sonra mülk ve saltanat olur" diye buyurmuş olduğunu Resûl-i Ekrem'in azadlılarından **Sefine** (r.a.) rivâyet eylemiştir.

Reviş-i hal-ü zaman (hal ve zamanın gidişatı) bu hadîs-i şerifin müfâdına (mânâsına) muvâfık görünmüştür ki; Hulefâ-yı erbaanın müddet-i hilâfetleri yirmi dokuz buçuk sene olup **Hz. Hasan**'ın altı ay kadar hilâfetiyle otuz seneye bâliğ olmuş idi" (Bkz. **Cevded Paşa** - a.g.e. sh. 600 vd.) demektedir ki, bu hadîs-i şerifin gerçek mânâsı etrafında evvelce geniş bir sûrette izahat verilmiş ve bununla otuz senelik devirden sonra gelen halifelerin hilâfetlerinin gayrı meşrûluğuna hükmedilmesine imkân olmadığını, belki ve ancak otuz seneden sonra gelen halifelerin hilâfetinin *"Hilâfet-i kâmile"* derecesine yükselemeyip *"Hilâfet-i sûriye"* vasfında kaldığının söylenebileceğini delilleriyle izah etmiş idik.

"Filvâki sâbıkîn-i evvelîn'den (ilk Müslümanlardan) olan Sahâbe-i güzin (seç kin sahâbe) alelhusus Aşere-i Mübeşşere mülk ve saltanat dâiyesinden ırak idiler. Muâviye ise Ashab-Kiram'dan olduğu halde bu mertebeye kuvve-i kaahiresiyle gelmişti. Lâkin zaman bunu icab ettiriyordu. Nâs evvelki gibi yalnız halifenin sözüyle kullanılmayıp icabına göre kuvve-i cebriye icrâsına hâcet mess etmiş (ihtiyaç duyulmuş) idi.

Elhasıl mülk ve saltanat devri gelip o zaman ise bu işe **Muâviye** (r.a.) ehâk ve evlâ idi."[69] demektedir.

Hz. Hasan'ın, bazı taraftarlarının itirazlarına aldırış etmeyerek Hilâfet'i **Hz. Muâviye**'ye terkedip Medine'ye yerleşmesi ortalığın ancak bir yıl kadar sükûnet bulmasını sağlamış ve bu yıla *"Cemaat Yılı"* adı verilmiştir. Fakat Hâricîler'in Hilâfet'i Ehl-i Beyt'e mahsus bir hak telâkki ederek önce **Hz. Hüseyin**'e müracaatları sonra da **Hz. Ali**'nin küçük oğlu **M. Hanefî**'ye gizlice bîat eylemeleri bu sulhu bozmuştur. En nihayet **Hz. Muâviye**'nin hicri elli altı yılında verâset usûlünü ihdas ederek oğlu **Yezid**'i kendisine veliahd yapması, muhâliflerinin yeniden harekete geçmelerini ve **Hz. Hüseyin** etrafında toplanmalarını intac eylemiştir[70]. **Hz. Muâviye** bunu efkâr-ı umûmiyeye kabul ettirmek için Mekke'ye giderek Ashabın berhayat olanlarına daha önceki ihtilâfları ve dökülen kan-

---

69 — **Ahmed Cevded Paşa,** a.g.e. Sh. 603.

70 — **Hz. Muâviye**'nin alevîlerce, ithamına en ziyâde sebep olan mes'elelerden biri de oğlu **Yezid**'i kendisine veliahd tayin etmiş olmasıdır. Bu hususu evvelce *"usûl-i verâset"* cihetiyle tahlil etmiştik. Burada bir nebze de *"Yezid'i tercihan veliahd tâyin etmiş olması"* noktası üzerinde duralım:

Hz. Muâviye'nin bu tercihi hiç şüphesiz birtakım sebepler ve hatta mecbûriyetlere mebnidir.

İslâm topluluğunun sürüklenmiş olduğu derin ihtilâfları müşâhede eden **Hz. Muâviye** kendinden sonraki halifeyi, hayatta iken tespit etmeye mecburdu. Aksi halde fikirlerin bir noktada toplanması müşkil olacaktı. Oto-

ları hatırlatarak böyle bir hareketi şu ihtilâf ve istikrarsızlığın

---

ritesizliğin sebep olabileceği felâketleri takdir etmek zor değildi. Kuvve-i kaahire ile bu otoriteyi tesis etmiş ve islâmî fütuhatın çapını kıt'alararası bir vüs'ate ulaştırmış olan **Hz. Muaviye,** dahilî ihtilâfların yeniden canlanmasını önlemek istiyordu.

İbn-i Haldun'a göre, Beni Ümeyye'nin ekseriyeti, **Hz. Muâviye**'nin tercihinden evvel **Yezid**'e ittiba ve inkiyad etmişlerdi. Bunlar başka birinin veliahd olarak tâyinine asla râzı olmazlardı. O diyor ki;

"Eğer **Muâviye, Yezid**'i veliyyiahd tâyin etmeyip serir-i devleti âhâra tefviz edeydi, Cumhur-i Beni Ümeyye nizaa kıyam ile müslimîn beyninde (aralarında) fitne-i azîme hudusuna bâis olurdu..." (**İbni Haldun** - a.g.e. c. II, sh. 21.)

Üstelik **Yezid**'in o vakitki ahvalinde bir bozukluk da müşâhede edilmemekteydi. Bilâkis cihadlara iştirak ile âmme-i müslimînin maslahatını deruhte edebilecek bir dirayette görünüyordu. Bu hususa dikkati çeken **Ömer Nasuhî** Efendi, şöyle demektedir:

"Velhasıl; **Hz. Muâviye, Yezid**'in âtideki mesâvisini (ma'siyetlerini) bilemezdi ve ondan riyâseti esirgemesi, bir fitne zuhuruna sebep olabilirdi. Bütün bunlardan ve daha bilemediğimiz sebeplerden dolayı **Yezid**'i veliyyiahd ta'yin etmiş olması melhuzdur.

Maahaza **Hz. Muâviye,** bir hutbesinde şöyle duâ etmişti: "Ya ilâhi!.. Ben **Yezid**'i görmüş olduğum faâliyetinden dolayı veliyyiahd tâyin ettim, artık sen onu umduğuma kavuştur, kendisine mûin ol!.. Eğer O'nu veliyyiahd tâyin etmeye beni babanın evlâdına olan muhabbeti sevk etmiş, o da ta'yin ettiğim şey'e ehil bulunmamış ise, O'na kavuşmadan ruhunu kabzet!.."

Bu dua, müstecap olmuş, **Yezid** âmme riyâsetinde uzun bir müddet durmadan vefat etmiştir." (**Ömer Nasuhi Bilmen,** a.g.e. sh. 89.)

Hz. Muâviye, kendisinden sonra vâki olmuş bulunan **Hz. Hüseyin**'in şehâdetinden de mes'ul tutulamaz!.. Bu hususa temas eden **Ömer Nasuhi Efendi** diyor ki:

. . . . . .

Tarih kitapları müttefikan yazıyorlar ki, **Hz. Muâviye,** Hanedanı nübüvvete ve bilhassa **Hz. Hüseyn**'e riayet ve ta'zim edilmesi için **Yezid**'e kat'î surette emir ve tavsiyede bulunmuştu. Sonra Münahicüssünnede de beyan olunduğu üzere **Yezid, Hazreti Hüseyin**'in katli için emir vermemişti. Maamafih farz edelim ki, **Hz. Hüseyin**'i, **Yezid** şehid etmiştir, fakat oğlunun bu günahı, **Hz. Muâviye** için bir günah olmaz." (a.g.e. sh. 90.)

zarûrî kıldığı yolunda telkinlerde bulundu. Aynı şekilde Medine'ye de gitti. Minber-i Saadet'te hutbe irad ederek kendisinin vefatından sonra yeniden Hilâfet için kan dökülmesini is-

---

Nasuhi Efendi, devamla "... **Hz. Hüseyin**'in şehâdeti, İslâm Âlemi'ni ilelebed büyük bir hüzün ve teessür içinde bırakmıştır. Fakat bu hâdiseyi hissiyata kapılmaksızın muhâkeme etmelidir. Denilebilir ki, **Yezid** Şam'da İslâm Hükümeti'nin riyâsetini işgal etmişti. Haklı olsun, olmasın hiçbir hükümdar, kendi aleyhine bir kuvvetin teşekkül etmesini hoş görmez. Aksi takdirde mevkiini hasımlarına terk etmesi lâzım gelir. Sonra **Yezid,** babasiyle **İmam Ali** arasındaki muhâsemat neticesinde Müslümanların büyük zararlara uğramış olduklarını görmüştü. Artık yeniden böyle bir fitnenin, felâketin zuhûruna meydan verilmesi, savap (doğru) görülemezdi. Beri taraftan ise Kûfeliler, Şam Hükümeti'ne karşı durmak için hazırlıklarda bulunmak istiyor, başlarında da — maksadlarını terviç için — **Hz. Hüseyin**'i bulundurmak arzusunu gösteriyorlardı. Halbuki, Medine-i Münevvere'deki zevat, bilhassa **İbni Abbas** Hazretleri, hâlisâne tavsiyelerde bulunarak: "Sakın Kûfelilerin dâvetine icâbet etme, onlar sözlerinde durmazlar, icabında seni müdâfaaya koşmazlar" diyorlardı.

Filhakika Kûfelilerin mâhiyetleri ma'lûm idi, **İmam Ali**'ye ne kadar zahmet vermiş, o mübârek zatı ne kadar dilgir etmişlerdi. **Hz. Ali**'nin hutbeleri buna şâhiddir. Fakat **Hz. Hüseyin,** yapılan tavsiyeleri dinlemedi. Takdir-i ilâhî, kendisini kutsal yuvasından çıkardı. Kûfe'ye müteveccihen hareket etti. Kerbelâ Sahrası'nda bütün ehl-i imanın gözlerini yaşlar, kalblerini hüzünler içinde bırakan o pek dilsûz şehadet hâdisesi vuku buldu. Acaba bu hâdisenin bu suretle tecellisine **Yezid** razı mı idi?.. Onu ancak Allahü Teâlâ bilir." (a.g.e. sh. 90.)

Yezid'in bile, bu **Hz. Hüseyin**'in şehâdeti fâciasını hem arzu etmediği ve hem de tasvip eylemediği bütün ehl-i sünnet kaynaklarında mezkûrdur. Biz bunlardan **Ahmed Cevded Paşa**'yı dinleyelim:

".....

Ba'dehu **İbni Ziyad, Hz. Hüseyin**'in ser-i saâdetini vesâir şüheda-yı Kerbelâ'nın rüus-i saidelerini ve nisvan ve sıbyanı Şam'a gönderdi. **Zeynelabidîn** dahi anlarla beraber olup ancak ellerine bilekçe ve boynuna zincir urdurdu. Şam'a vardıklarında **Zübeyr İbni Kays, Yezid**'in huzuruna girdi, müjde verdi, Kerbelâ vak'asının tafsilâtını bildirdi. **Yezid**'in gözleri yaş ile doldu. "Allah, **İbni Sümeyye**'ye lânet etsin" dedi, ve **Hz. Hüseyin**'e rahmet okudu. "Bana gelseydi anı afv ederdim" dedi ve **Zübeyr**'e bir şey vermedi... Sonra kadınlar, **Yezid**'in harem dairesine idhal olundular, hep saray halkı olan

temediğini, bu işi bir esasa bağlamak lüzumunu izah ile kiminin de sükûtundan istifade ederek hemen hemen herkese, **Yezid'**in veliahdlığını tasdik ettirdi.

Hz. Muâviye'nin devri, birçok hatırın kırılmasına, oluk gibi kan akıtılmasına ve bazı aslî islâmî usûllerin çiğnenmesine rağmen, "Hulefa-yı Râşidîn'in bir benzeri" idi[71]. Bu hükme varan **Ahmed Cevded Paşa:**

"Zira, asrında nice ashab-ı güzin ve kibar-ı tâbiîn berhayattı. Kendisi dahi Ashab-ı Kiram'dan ve iltifat-ı Nebeviye'ye nâil olan ekâbir-i Kureyş'ten bir zat idi."[72] demektedir.

Nisbî sükûnet sağlayan **Hz. Muâviye'**nin hicri 60 yılında vefatı üzerine, fitne ateşinin üzerindeki küller savrulmaya ve muhalefet kıpırdanmaya başladı. Ölürken[73] oğlu ve veliahdı **Yezid'**e yaptığı hakîmâne vasiyette **"Hüseyin İbni Ali,** hafif bir zattır!.. Ehl-i Kûfe O'nu, senin üzerine huruç ettirebilirler. O'na zaferyab olduğunda afv ve safh (af ve bağışlama) ile muâmele

---

kadınlar gelip anlara ta'ziyet ve anlarla beraber mâtem ettiler ve neleri ahz-u gasb olunmuş ise, sordular. Zayiatlarını kat kat verdiler. Ba'dehu **Yezid, Zeynelabidin** Hazretleri'nin demirlerini çözdü, anı yanına götürdü ve anı ve nisasını hareminde ayrıca bir dâireye kondurdu, akşam sabah sofrasına davet eylerdi."

"Mervîdir ki, **Yezid** bu Kerbelâ vak'asından nâşi kulûb-i ehl-i islâmın pek ziyade müteessir olduğunu görünce: "Allah **İbni Mercâne'**ye lâ'net eylesin!.. **Hüseyin'**in tekâlifini kabul etmeyip de ani katlettirdi ve anın katliyle nâsı bana gücendirdi. Kulûb-i enamda benim için adâvet tohumu ekdirdi, berr-ü fâcir hep halk, **Hüseyin'**in katlini îzam ederek bana buğz eder oldular, dermiş." (**A. Cevded Paşa** - a.g.e. c. 7 sh. 225 - 28.)

İşte, Âleviler'in bugüne kadar istismar edegeldikleri hâdiselerin ehl-i sünnet âlimlerine göre gerçeği — hulâsatan — bundan ibârettir!..

71 — **Ahmed Cevded Paşa** - a.g.e. sh. 607.

72 — **Ahmed Cevded Paşa** - a g.e. a y.

73 — Hayatı binbir mücâdele içinde geçmiş olan **Hz. Muâviye'**nin ölürken "Zituvâ nam mahalde sâkin bir kureyşî olup da emâret ile meşgul bulunmayaydım." dediği, bütün kaynaklarımızda kayıtlıdır.

et. O'nun bize karabeti ve büyük hakkı vardır ve sıbt-ı Nebî (Peygamberin torunu)dir."[74] demiş olan bu uzak görüşlü insanın yanılmadığı kısa bir müddet sonra ortaya çıkmıştır.

Yerine geçen **Yezid**'e bîat etmeyenlerin başında **Hz. Hüseyin** geliyordu. Başta Kûfe ahâlisi olmak üzere Emevîler'e ötedenberi muhâlefet edenlerin gözü O'nun üzerindeydi. Kendisine Kûfe'den yüzlerce dâvet mektubu gönderilmişti. Otuzbinden ziyade, Kûfeli **Hz. Hüseyin** namına, amcazâdesi **Akîl İbni Ebî Tâlîb**'e bîat etti.

Bu durum **Hz. Hüseyin**'in etrafında toplananlarla birlikte Kûfe'ye doğru harekete geçmesine sebep oldu. Fakat, milâdî 680 tarihinde yolda kendisini kuşatan **Yezid**'in askerleri tarafından âile efrâdı ile birlikte, fecî bir sûrette katledildi. Resûlullah'ın bu sevgili torununun susuzluktan kıvranmasına aldırış etmeyerek şehid edildiği 10 Muharrem günü Alevîlerce mâtem günü ilân edilmiştir.

Bu fâcia Emevî Hilâfeti'ne taraftar olmayanların ve onlarla birlikte taraftarlık taassubundan berî bulunan bütün Müslümanların ruhlarında derin bir ızdırap husûle getirdi. Emevî saltanatına karşı gizli gizli çalışılmasına yol açtı ki; bu, onların yıkılışına kadar devam etmiştir.

Milâdî 661 yılından 750 yılına kadar doksan sene kadar devam etmiş bulunan Emevî Hilâfeti zamanında, İslâm futuhâtı yeniden canlanmış ve birçok beldeler fethedilmiştir.

Şimâlî Afrika'da ilerleyen fetihler Ispanya'ya sıçramış, kuzeyde Kafkas Dağları'na, Doğuda ise Orta Asya'ya kadar genişlemişti. Bu bakımdan dahilî ihtilâfları bastıran otoriter davranışlarını — bir dereceye kadar — hoş görmek belki de kabildir.

---

74 — **Ahmed Cevded Paşa** - a.g.e. sh. 634.

Emevî sülâlesinden ondört halife gelmiştir[75]. Bunların müşterek vasıfları debdebe ve ihtişam içinde yaşamak, en küçük bir muhâlefete göz açtırmamaktır. İçlerinden **Velid** gibi ayyaş ve ümmetin başına zulmü dillere destan **Haccac'ı** musallat eden, bu da yetmiyormuş gibi içkili bir halde iken Kur'an-ı Kerim'le fal açan, falı istediği gibi çıkmayınca da O'nu havuza fırlatıp atacak kadar alçak şahsiyyetler bulunduğu gibi, **Ömer İbni Abdülaziz** ölçüsünde kimseler de vardır. Gerçekten **Ömer İbni Abdülaziz,** kendisine intikal eden serveti, Beytülmal'e devreden, son derecede müttakî bir zattı. O'nun devri âdetâ Hulefâ-yı Râşidîn devrini andırır. Hilâfet Makamı'na geçtiği zaman hanımlarını toplayarak kendilerine:

" — Bana ağır bir yük teveccüh etti. Belki sizlerle gereği gibi meşgûl olmak imkânını bulamam. Serbestsiniz. Dileyen nafakası verilmek şartıyle benden tatlikini isteyebilir." dediği meşhurdur.

Emevî Hilâfeti'nin diğer bir husûsiyeti de fethettikleri ülkelerdeki insanlara karşı dehşetli bir sûrette temsil temessül gayreti güdülmesidir. Bu durum, yeni fethedilen ülkelerin ahâlisinin büyük ölçüde islâmlaşmasını hatta birçoğu itibariyle arablaşmasını sağlamakla beraber, yer yer bazı aksülâmeller ve muhâlefetlere de sebep olmuştur. Bu muhâlefet ve aksülâmeller, tâ **Hz. Ali** zamanından beri sürüp gelen ve Emevî idâresinin şedid otoritesi sebebiyle zâhiren bastırılarak kül altındaki ateş gibi mevcûdiyetini devam ettiren ihtilâflara eklenince Emevî Hilâfeti'nin uzun müddet devam etmeyerek yıkılmasını intac etmiştir. Gerçekten Hilâfet'i deruhte eden devletler içinde en kısa ömürlüsü Emevîler olmuştur.

---

75 — Bu ondört halife, Emevî Sülâlesi'nin *"Şam Şûbesi'*ne âittir. İleride görüleceği üzere bu sülâlenin bir de *"Endülüs Şûbesi"* vardır ki, ondan da onbir halife gelmiştir.

IV — HİLÂFET TARİHİNDE ABBASİLER DEVRİ

Emevî halifelerinin ekserisi ümmetin gönlünü kazanamamış ve zuhurları hengâmında başlayan ihtilâfların ortadan kalkmasını sağlayamamışlardı. Bu sülâlenin en son hükümdarı **II. Mervan** (682 - 750) zamanında halkın artık had safhaya varan hoşnutsuzluğundan istifade ederek Emevî Devleti'ni yıkan Abbasoğulları (Abbasîler) Hilâfet Makamı'nı ellerine geçirmişlerdir. Bunlar **Hz. Peygamberin** amcası **Hz. Abbas**'ın ahfadıydılar.

Emevî idaresinin çeşitli kusurları yanında bir de aşırı ırkçı tavırları vardı ki, bu artık hududları bir hayli genişlemiş ve çeşitli kavimleri içine almış olan İslâm Devleti'nin gerçekleriyle bağdaşmıyordu. Bu yüzden *"acem"* veya *"mevâli"* denilen Arabın gayri unsurlar ve bunlar arasında bilhassa Türkler'in aksülâmellerinin ortaya çıkması gecikmemiş, *"Horasan Bölgesi"* bir nevî muhalefet merkezi hâline gelmişti. Tarihlerde **Ebu Müslim Horasânî** denilen zat, hareketin başına geçmiş ve Emeviler'e isyan bayrağını çekmişti. Bu bayrak, **Hz. Hüseyin**'in mâtemini ifâde etmek üzere siyah bir bezden ibaretti ki, sonradan Abbasîler'în de resmî bayrağı olmuştur.

Ebu Müslim, 750 yılında önce Horasan'ı daha sonra da Irak'ı Emevîler'in elinden alarak bu devlete son verdi. Kûfe'de **Ebu'l-Abbas Abdullah**'ı halife ilân etti. Emevîler'in zulmünden bıkıp usanmış olan halk, fevc fevc gelip bu yeni halifeye bîat ettiler. Ancak ne yazık ki, öteki İslâm beldelerini de idaresi altına almak için harekete geçen **Ebu'l-Abbas Abdullah,** Emevîler ve onların idaresine iştirak etmiş olanlardan şedid bir sûrette intikam almaya kalkıştı. O derecede ki, Emevî halifelerinin Şam'daki kabirlerini açtırarak kemiklerini çıkarıp yaktıracak kadar ileri gitti. Emevîleri — bütün taraftarlariyle

birlikte — toptan kılıçtan geçirtti. Bu yüzden kendisine *"sefah"* lâkabı verilmiştir ki, bu çok kan dökücü demektir. Tarihler, sâdece **Ebu Müslim**'in altıyüzbinden ziyâde insan öldürdüğünü kaydetmektedir. Bu katliamdan ancak bir tek Emevî hânedan mensubu canını — o da binbir güçlükle — kurtarabilmiştir. Son Emevî halifelerinden **Hişam**'ın torunu olan **Abdullah** adındaki bu genç, mâceralı bir yolculuktan sonra Ispanya'ya geçerek orada Emevî hânedanı'nın *"Endülüs Şûbesi"*ni kurmaya muvaffak olmuştur.

Hilâfeti Emevîler'den Abbasîlere intikal ettiren hareketin başı, Arabın gayrı unsurlardan büyük bir ordu teşkil eden **Ebu Müslim Horasânî** idi. Fakat kaide odur ki; "İhtilâller çocuklarını yer!.." Bu defa da öyle olmuş, **Ebu'l-Abbas Abdullah**'ın yerine geçen kardeşi **Ebû Câfer Mansur, Ebû Müslim**'i sarayına dâvetle bir hile ile sofra başında katlettirmiştir.

Abbasîler zamanında Hilâfet merkezi Bağdat Şehri olmuştur. Bu devlette bütün hizmetler, hangi ırktan olursa olsun, her Müslümana açıktı. Yani Emevîler zamanındaki gibi Arab olmak şartı aranmıyordu. Yalnız, İran Sâsâni usûl ve âdetleri benimsendiğinden halife ile artık, ancak bir mâbeyinci vasıtası ile görüşülebiliyordu. Debdebe ve ihtişam içinde yüzen bir saray kurulmuştu. Halifeler, devlet idâresini ekseriyetle Arab'ın gayri ırktan olan vezirlere bırakarak bu sarayda umûmiyetle sefâhat içinde yaşamışlardır.

Abbasî İmparatorluğu, kısa bir müddet zarfında Endülüs dışındaki bütün İslâm beldelerini hududları içine almış ve buna muvâzi olarak maddî zenginlik de had safhaya ulaşmıştı. Bir misal vermek gerekirse bu devletin en meşhur hükümdarı **Harunurreşîd** (786 - 809) zamanındaki geliri dört yüz onbir milyon altın liraya yükselmişti. Karısı **Zübeyde Hanım** Mekke-i Mükerreme'de hâlâ hizmet görmekte olan su te'sisleri için yir-

miüç milyon altın lira teberruda bulunabiliyordu.

Abbasî halifeleri zamanında bu maddî zenginliğe muvâzi olarak büyük bir ilmî gelişme de müşâhede olunmaktadır. Kadîm Yunan eserleri Arapça'ya tercüme edilerek korunmuş, fîzik, kimya ve astronomi gibi müsbet ilimlerin temel kanunları keşif ve tesbit edilmiştir. Bağdat büyük bir ilim ve fen merkezi haline gelmiştir.

Abbasî İmparatorluğu bu maddî ve mânevî seviyesi ve kudretine rağmen sultasını uzun zaman sürdürememiştir. Zira geniş hududlarına rağmen bir kara imparatorluğu olmaktan kurtulamamıştır. Çünkü büyük denizlere açılan belli başlı stratejik kapılara sahip ve hâkim olamamıştı. Bu yüzden kısa bir müddet sonra, kıyı eyâletleri ile olan irtibatı gevşemeye başladı. İlk olarak Mağrib denilen Fas, bilâhare de Cezayir ve Tunus Bağdat'la alâkasını keserek müstakil hale geldi. Mağrib'de *"İdrisoğulları"*, Tunus'da ise *"Ağleboğulları"* kendi hânedanlarını kurarak ayrı birer devlet haline geldiler.

Harunurreşid'in oğlu **Mutasım** (776 - 842)den sonra bu ayrılmalar diğer vilâyetlere de sirâyet etmiş, vâliler artık Bağdat'daki halifeleri dinlemez olmuşlardır. Hatta Bağdat'ın içinde bütün kuvvet, *"Emir-ül ümera"* denilen ileri gelen Türk kumandanlarının eline geçmiştir. Bunlar dilediklerini, Hilâfet Makamı'ndan indirir, — Abbasoğulları'ndan olmak şartiyle — dilediğini bu makama geçirir olmuşlardı. Bunun neticesi, geniş Abbasi ülkesinin *"Tevâif-i Mülûk"*[76] denilen bir-

---

76 — Bunlar:

a- Afganistan ve Hindistan'da kurulan, **Gazneliler**

b- İran'da kurulan, **Saffariler**

c- Kuzey Afrika'da kurulan **İhşidoğulları**

ç- Horasan'da kurulan, **Sâmanoğulları**

d- Irak'da kurulan, **Büveyhoğulları**

e- Tunus ve Mısır'da kurulan, **Fâtımiiler** ve;

f- Kuzey Afrika ve Mısır'da kurulan, **Tulunoğulları**'dır.

takım müstakil beyliklere ayrılması olmuştur. Halife'nin nüfûz ve kudreti sarayının dışında geçmiyor, sadece hutbelerde adı hürmetle (!..) anılıyordu.

Nihâyet, İran ve Irak'da hâkim olan *"Büveyhoğulları"* Bağdat'ı da kendi hâkimiyetleri altına alarak Abbasi nüfuz ve iktidarını en asgarî seviyeye indirdiler. O derecede ki, Abbasi halifelerinin elinde artık kuru bir *"halifelik sıfatı"*ndan başka bir şey kalmadı. Büveyhoğulları resmen Şiî olduklarından bu sıfatın icablarından herhangi birisinin yerine getirilmesine de müsaade etmiyorlardı.

Bu durum, *"Selçuklu Devleti"*nin kuruluşuna kadar ayni minval üzere devam etti. Bu devletin kurucusu **Tuğrul Bey** (993-1063) İran ve Horasan'ı da eline geçirip buraya yerleşince o sırada Abbasi halifesi bulunan **Kaaim bîemrillah** kendisini gizlice Bağdat'a dâvet etti. Bu dâvet üzerine ordusuyla Bağdat'a gelen **Tuğrul Bey,** Halife'yi Büveyhoğulları'nın sultası altında yaşamaktan kurtardı (1055).

Abbasî İmparatorluğu'nun eski topraklarının kısmı âzamı az bir müddet sonra Selçuklular'ın eline geçti. Fakat Selçuklu Sultanları Abbasî soyundan gelen halifelere fevkalâde hürmet ve itibar göstermişlerdi. İçlerinde **Tuğrul Bey** gibi Halife'nin bindiği atın yularını tutarak onun yanında piyade yürüyecek kadar tevâzu gösterenleri az değildi.

Abbasî halifelerinin bu itibarlı durumu, Selçuklu Devleti'nin 1157 yılında yıkılışına kadar devam etmiş, bu tarihden sonra gitgide fenalaşarak nihâyet, önce **Cengiz Han**[77] daha sonra da

---

Bunlardan **Fâtımîler** ile **Büveyhoğulları** Şiî, diğerleri ise, Sünnî görüşü benimsemişlerdi. Şiî olanlar Hilâfet hakkındaki – kendilerine mahsus görüşleri sebebi ile – Halife'ye karşı mânevî bir bağlılık hissî bile taşımıyorlardı.

Ayrıca zaman zaman kurulup sonra yok olan başka devletler de görülmüştü. **Eyyubiler, Karahanlılar** ve bunlar gibi daha başkaları da vardı.

77- **Cengiz Han,** Cumhuriyetin ilk yıllarında iddia edilmiş olduğu üzere asla Türk Irkı'ndan değildir. "Sarırk"a mensup bir Moğol'dur. Tabiatiyle

torunu **Hulâgû**'nun hücûm, talan ve mezâlimi Abbasî Hilâfeti'nin nihayete ermesine sebep olmuştur. 1258 yılında Bağdat'ı elli günlük bir muhasaradan sonra ele geçiren **Hulâgû** burada taş üstünde taş bırakmadı. Yüzyılların mahsûlü olan binlerce kitap yırtılıp yakılarak Dicle'ye atıldı. Tarihler kitap küllerinden Dicle'nin günlerce simsiyah aktığını kaydetmektedirler. Binlerce san'at eserini yıkan, ilim müesseselerini yerle bir eden, âlimleri asıp kesen ve müzeyyen câmileri atlarına ahır olarak kullanan **Hulâgû** bir zulüm senbolü haline gelmiş ve İslâm medeniyetinin zaafa uğrayıp gerilemesinde büyük ölçüde menfi bir rol oynamıştır.

Bu sûretle 508 yıl sürmüş bulunan Abbasîler devrinde otuzyedi şahsiyet "*h a l i f e*" sıfatını iktisab eylemiştir. Ancak **Hulâgû**'nun mezâliminden kurtulabilen Abbasiler Mısır'a kaçarak orada hânedanlarının "*M ı s ı r Ş u b e s i*" ni kurmuşlardır.

Bu sırada Mısır'da Türk " M e m l û k D e v l e t i " hüküm sürmekteydi. Memlûkler Abbasoğulları'nın hilâfetlerini tanımış ve onlara ihtiramda bulunmuş olmakla beraber kendilerini devlet idaresine asla karıştırmamışlardır. [78]

İslâm Medeniyeti'ni târûmar eden **Hulâgâ** da O'nun torunu olmak itibariyle aynıdır. Ancak bunların sürükleyip getirdikleri kitle içinde elbette ki; pek çok Türk vardı. Bazı eski kaynakların bunları Türk telâkki etmeleri bu hususdan doğmuş bir yanlıştır.

Fakat Cumhuriyetin ilk yıllarında Moğolların millî mefâhir (!..) meyanına ithali bilerek irtikâb edilmiş bir ilmî hatadır.

Moğollar'ın, bu devirde baş tacı edilmiş olmaları onların İslâm düşmanlığı istikametinde işledikleri cinayetlere karşı duyulan hayranlık hissinin tabiî bir neticesi olmuştur. Bu hususta müteaddid tab'ı yapılmış olan "*M o s k o f Mezâ l i m i*" isimli eserimizde kâfi tafsilât verilmiştir.

78- İleride görüleceği üzere gerek bu durum ve gerekse Selçuklular'ın tatbikatı Türkiye'de Hilâfet ve Saltanat'ın birbirinden ayrılması hengâmında bir nevî meşrûiyet sebebi gibi gösterilmiştir.

Halbuki, bu, fiilî bir durumdan, şer'î değil!..

Selim akıl ve muhakemeye göre, "*S â i m i s a l, m i s a l o l m a z*" ken **M. Kemal Paşa** ve arkadaşları bu mantığı ters çevirmişlerdir.

Abbasoğulları'nın Mısır Şûbesi de burasının **Yavuz Sultan Selim Han** tarafından alınışına kadar sürmüş ve Abbasiler'in bu şûbelerinden de onyedi halife gelmiştir.

V — HİLÂFET TARİHİNDE FETRET DEVRİ

Hilâfet tarihinde "**fetret devri**" diye halifenin kim olduğunun bilinemediği veyahud da birden fazla kişinin halifelik iddia ettiği zamanları kastediyoruz. Bu ölçüyle bakıldığında fetret devrinin ta **Hz. Ali** ve **Hz. Muâviye** zamanlarında başlamış olup zaman zaman tekrar ortaya çıktığı görülür. Fakat- tarihteki en uzun ve gerçek fetret devri, Endülüs'deki Emevî hükümdarlarının kendilerini "**halife**" ilân ederek bu durumu bazı Müslüman beldelere kabul ettirmeleriyle başlar.

Abbasiler'in katliamından kaçan son Emevî halifelerinden **Hişam**'ın torunu **Abdurrahman**'ın Endülüs'e geçerek burada Emevî Hânedanı'nın yeni bir şûbesini kurduğundan bahsetmiştik. O ve halefleri önceleri "*melik*" veya "*emir*" sıfatını taşıyor ve halifelik iddia etmiyorlardı.

Fakat **III. Abdurrahman** (892-961) bu tâbirleri beğenmiyerek kendisini halife ilân edince, İslâm Âlemi'nde aynı zamanda iki halife mevcud olmuş oldu. O ve selefleri Hilâfet'in asıl kendi hakları olduğunu iddia ediyorlardı. Üstelik bu sırada Mısır'da hâkim olan Fâtımî hükümdarları da Hilâfetin kendi uhdelerinde bulunduğu inancını taşıyor ve halife adıyle anılıyorlardı.

Bu durum Endülüs Emevî Devleti'nin ortadan kalkışına kadar sürmüş ve burada onbir şahsiyet "*halife*" sıfatıyla anılmıştır.

Hilâfet tarihinde en mümtaz bir mevkii hâiz olan "*Osmanlı Devri*"nde bu devletin rakip kabûl etmez otoritesi her tarafta tesirini göstermiş ve Osmanlı Halifelerinin adı, Fas hâriç

olmak üzere hemen hemen bütün *"Sünnî İslâm Âlemi"*nde cuma hutbelerinde okunur olmuştur. Ancak bu devletin bir nevi *"altınçağ"*ı kabûl edilebilecek olan 16. ve 17. asırlarda Hindistan'da hâkim bulunan Moğol imparatorları da kendi kendilerine *"halife"* adını vermiş bulunuyorlardı.

Bunlardan, dinî mes'elelerde mübâlâtsız ve arayış içinde olan ve hatta bir ara işi, Hindu - Müslüman münâsebetlerinde bir yakınlaşmayı sağlamak üzere *"Din-i Hak"* veyahud da *"Din-i İlâhî"* adını verdiği bir din icad etmeye kadar vardırmış bulunan **Ekber Şah** (1542 - 1605) zamanında O'nun emriyle devletin başşehrine *"Dâr-ûl hilâfe"* denilmeye başlandığı gibi bu hükümdarın altın parasına *"Büyük Sultan, Yüce Halife"* ibâresi de nakşedilmişti. [79] Ancak bu gibi davranışlar, Âlem-i İslâm'a şâmil bir Hilâfet iddiasından ziyâde, bazı hükümdarların sırf kendilerini yüceltmek veya birbirlerine iltifat etmek maksadının eseri olarak gerçekleşmiştir. Bunlar halife sıfatının kendi nefislerine hasrını dâvâ etmeksizin birbirlerine karşı "yüce halife" lâkabıyla hitab etmekte hiçbir beis görmemişlerdir.

Hilâfet tarihinde *"fetret devri"* diye birden fazla halifenin veya bu iddiada bulunan kimselerin mevcud olduğu veyahud da halifenin kim olduğunun bilinmediği yani halifesiz geçen zamanlar kestedildiğine nazaran 18 Kasım 1922 tarihinden günümüze kadar geçen zamanı da fetret devri kabûl etmek lâzımdır. Zira, bu tarihten bir gün evvel, **Sultan Vahideddin** merhumun — ileride tafsil edilecek olan şerâit altında — aziz vatanından müfârekatı (ayrılışı) vâki olmuş[80], bunun üzerine bir gizli celse akteden Türkiye Büyük Millet Meclisi uzun münâkaşalar sonunda O'nu Hilâfet Makamı'ndan az-

---

79- **S. Lane** - Poole Catalogue of İndia Coins in the British Museum. Th Mogul Emperors, ph. IXXIII

80- **Gotthard Jaeschke** - a. g. e. c. II. 12

lederek (!..) yerine Veliahd **Abdülmecid Efendi**'yi seçmiştir. Bilahassa *"İkinci Grup"* a mensup hoca meb'usların bu tasarrufun her türlü şer'î mesnedden mahrum bulunduğu yolundaki itirazları mesmû' addedilmiyerek **Abdülmecid Efendi**'nin hilâfeti ilân edilince ortaya *"meşrû halife kendisi olduğunuiddia eden iki şahıs"* çıkmış oluyordu ki, bu hâl de, o devrin fetret devri sayılmasını gerektirmektedir.

Esâsen **M. Kemâl Paşa**'nın *"TBMM Reis"*i sıfatıyla yeni Halife **Abdülmecid Efendi**'ye 19 Kasım 1922 tarihinde gönderdiği *"halife seçildiğine dâir"* mektup [81] *"hürmet-i mahsusa ile takdim"* edilmiş olmasına rağmen, O'nun tam bir istiklâl sahibi olmadığı ve binâenaleyh halife sıfatının meşkûk bulunduğu muhakkaktı.

Halifenin — İslâmî doktrin icabı — siyâsî iktidarın başı olmak lâzım geldiği, aksi halde hilâfetinin meşrû sayılamıyacağı mes'elesi, *"saltanatın ilgası"* sırasında ortaya çıkmış ve devrinin en iyi fakihleri arasında bulunan **Sultan Vahideddin** TBMM adına İstanbul'a gelen **Refet Paşa**'ya karşı alenen "Saltanatsız Hilâfet'i değil kendisinin, hânedânından hiçbir ferdin de kabûl etmeyeceğini" bildirmiştir. Ancak bunu —O'nun tahmini hilâfına— nihayet bir kabûl eden çıkmıştı: **Abdülmecid Efendi.** Fakat **Sultan Vahideddin** ne O'nun hilâfetini ve ne de kendisinin azlini meşrû addetmeyerek:

" — Beni ancak müvekkil-i zîşânım (yani Peygamber aleyhissalâtü vesselâm) hall edebilir." [82] demiştir.

16 Mayıs 1926 tarihinde İtalya'nın Sanremo Şehri'nde vukubulan vefatına kadar da her gittiği yerde *"halife"* muâmelesi görmüş ve öyle kabûl edilmiştir. Bunlar arasında bir ara kendisi de *"Hilâfet Makamı'n atâlib"* olmuş

81- **Gotthard Jaeschke** - a. g. e. c. 13

82- **Târık Mümtaz Göztepe** - Sultan Vahideddin Gurbet Cehenneminde, İstanbul 1969, sh. 25

bulunan **Şerif Hüseyin**'in[83] memleketi Hicaz da vardır. Halbuki bu sırada **Abdülmecid Efendi** de meşrû halifenin kendisi

83- **Şerif Hüseyin** Türkiye'de Hilâfet'in ilgasından çok önce Halife olmak hevesine kapılmış bulunuyordu. (Bkz. **Târık Mümtaz Göztepe**.. a.g.e. sh. 89 ve müt.) Esâsen o, daha Birinci Cihan Harbi başladığında büyük bir İslâm İmparatorluğu hayal etmiş ve bu uğurda metbuu olan Osmanlı Devleti ne karşı silâh çekmekten çekinmemişti.

(Tafsilât için bkz: **Nâci Kâşif Kıcıman** - Medine Müdâfaası İstanbul, 1971) Bu hususta dayanağı da —maâlesef— İngilizlerdi. O'nun bu niyette olduğunu çok iyi bilen **Sultan Abdülhamid,** saltanatı boyunca kendisini İstanbul'da tutmuş ve Hicaz'a göndermemişti. Fakat bu siyasetten bîhaber olan İttihatçılar **Şerif Hüseyin**'i Hicaz'a göndererek O'na devlete isyan etmek imkânını sağlamışlardır.

Şerif Hüseyin Hilâfet Makâmı'nı elde etmek için dehşetli bir propagandaya girişmişti. Esâsen bu sırada Mekke ve Medine gibi "*Mesned-i Hilâfet*" olan iki mukaddes beldeyi de eline geçirmiş bulunuyordu. Fakat çok geçmeden Suûdiler O'nu —yine İngiliz desteği ile— mağlup ederek buradan çekilmeye (1932) ve hayatını, Kıbrıs'ta menkûb olarak tamamlamaya mecbur edeceklerdir.

Ancak **Şerif Hüseyin** sonuna kadar, Hilâfet'i elde etmek sevdasından vazgeçmemişti. Fakat tuhaftır ki; O'nun bu arzusunun karşısına ilk defa yine kendi ırkdaşları çıkmışlardır. Gerçekten başlarında eski Kudüs Müftüsü **Emin el-Hüseyinî**'nin bulunduğu "*El-Meclis-ül İslâmiyetül-Ûlâ*" nın idâre hey'etî Kudüs'te bir toplantı yaparak birtakım kararlar almış ve **Şerif Hüseyin**'in Hilâfet mevzuundaki arzularının karşısına dikilmiştir. Bu kararlar şunlardır:

1 - "**Şerif Hüseyin** Hilâfet şartlarını hâiz değildir.

2 - Yalnız Kureyş kabîlesine mensup bulunmak şerefi, Halife olmak için kâfi bir meziyet teşkil etmez.

3 - **Şerif Hüseyin**, eğer asrın icaplarını ve İslâm Âlemi'nin yüksek menfaatlerini, terakki ve tefeyyüzünü lâyıkıyla kavrayabilecek bir "*Hilâfet Şûrası*" teşkil eder ve bu şûranın kararlarına tamâmıyla riâyet etmeyi taahhüd eylerse, ancak o zaman kendisine biat edilebilir."

Bu karşı koyuş, **Şerif Hüseyin**'in Hilâfet dâvâsını suya düşürmeye kâfi gelmiştir. O'nun **Sultan Vahideddin**'i mukaddes beldelerin ziyâretine dâvet etmesi de takip ettiği bu maksad için girişilmiş faaliyetler cümlesindendi. Fakat bu dâvet vâki olur olmaz Arap çöllerinde namlı liderlerinden **Seyyid**

olduğunu kabûl ve iddiâ ediyor ve bazılarınca —muvakkat bir müddetle de olsa— öyle telâkki olunuyordu. Ama bu hususta ittifak yoktu. Devrin büyük din âlimi Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** de **Abdülmecid Efendi**'nin hilâfetini meşrû kabul etmiyenler arasında idi[84].

Belki **Abdülmecid Efendi**'nin hilâfetini **Sultan Vahideddin** merhumun vefatından sonra meşrû' addetmek mümkündür denilebilir. Nitekim böyle düşünenler de vardı. Zira, **Abdülmecid Efendi, Sultan Vahideddin**'in veliahdı bulunuyordu. O'ndan sonra Hilâfet Makamı'na geçmesi icâb eden bir şahsiyetti. Bununla beraber bu görüş doğru değildi. Zira, **Sultan Vahideddin** merhumun vefatı ânında Hilâfet lâğvedilmiş bulunduğu gibi, **Abdülmecid Efendi**'yi o tarihten itibaren meşrû' bir sûrette halife olmuş kabûl edebilmek için bir hilâfetin meşrûiyetine dâir —evvelce zikrettiğimiz— şerâitin mevcud olması gerekmektedir. Bunların hiçbiri mevcud olmadığından, bu hilâfet de sırf

---

Tâlib'ün Nakib çektiği bir telgrafla **Sultan Vahideddin**'i O'nun niyetinden haberdar etmiştir. (Osmanlılığa son demine kadar bağlı kalan bu câlib-i dikkat Arap Lideri hakkında tefsilât için bkz: **Târık Mümtaz Göztepe** a.g.e. sh. 54 ve müt.) Esâsen, **Sultan Vahideddin**'in O'nun Birinci Cihan Harbi başlarından beri takip ettiği bu Hilâfet dâvâsından habersiz olmasına imkân yoktu.

84- "Hakikaten ne idi o, hükümetsiz Hilâfet!.. Ahkâm-ı şer'iyyenin icrâsına me'mur ve cismanî bir hükümet reisi olan Hazreti Peygamber'in halifesi ve vekili olacak zâtın elinden hükûmeti alınınca, o zat, Cenab-ı Peygamber'in nesine vekâlet edecektir? Dolmabahçe Sarayı'nda ikâmete me'mur olmaktan başka **Abdülmecid Efendi**'ye bir vazife ayrılmamış olduğundan müşârünileyhin nasbolunduğu ve bir buçuk sene işgal ettiği makam, kat'iyyen "Makam-ı Hilâfet" değildi. Dinî irşâdat tarzında uydurulan ve bir gün aslı çıkmadıktan başka şekli bile gösterilmeyen vezâif-i mev'ûde (va'd olunmuş vazife) ise, ulemâya âid vezâiften ibâret olacaktı. Çünkü ulemâ da verese-i enbiya olmak cihetiyle bir nevî hilâfet ve vekâleti hâizdirler. Ulemânın hilâfeti ile hulefânın hilâfeti arasında fark, birinin elinde hükümet ve maddî kuvvet bulunarak diğerlerinde bulunmamasıyla hasıldır" (Bkz: **Şeyhülislâm Mustafa Sabri**- İslâm'da İmâmet-i Kübra, Yarın Gazetesi, Nu. 34. Gümülcine 1928).

sözde kalmaya mahkûmdu.

Bu itibarladır ki, Hilâfet tarihinde 18 Kasım 1922 tarihinden günümüze kadar geçen zamanı da tamamiyle bir fetret devri kabul etmek mecburiyeti âşikârdır.

VI — HİLÂFET TARİHİNDE OSMANLI DEVRİ

Hilâfet tarihinde en uzun süren (1517'den 1924'e kadar 407 yıl) *"Osmanlı Devri"* dir. Üstelik bu devir, Hilâfetin Cihan siyâsetinde müessir bir sûrette kullanılması ile de Hilâfet tarihinin en alâka çekici kısmını teşkil eder. Gerçi Hilâfet'in ilgası hengâmında Osmanlı ulemâsının hükümdarlarını hiçbir zaman *"halife"* sıfatıyla yâd etmedikleri iddiâ edilmiştir [85]. Fakat ilim adına ileri sürülmüş olan bu iddiâ, doğru değildir. Bilâkis Osmalı pâdişahlarına daha Sultan **Birinci Murad** zamanından itibaren "halife" denilmekte olduğu *"fetihnâmeler"* in sarih kayıtları ile sabittir [86].

Osmanlı Devleti'nin üçüncü hükümdarı olan **Murad Hüdâvendigâr**'a kadar geri giden bu tâbir, gerektiğinde O'ndan sonra Hilâfet'in resmen alınışından önceki Padişahlar için de kullanılmıştır.[87]

85- **Seyyid Bey** - Hilâfet'in Mahiyet-i Şer'iyyesi, Ankara 1341, sh. 24 (Bu eser **Seyyid Bey**'in Hilâfet'in ilgâsı esnasında Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmayı ihtiva etmektedir. Zabıttan ayrı basım yapılmıştır. Bu itibarla mühim bir kısmını ileride diğer konuşmalarla birlikte takdim edeceğiz. **Seyyid Bey**, hızını alamamış olacak ki, bilâhare bu konuşmasını ayrıca kitap halinde bastırmıştır. Esâsen bu tarihten bir yıl önce de **"Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliye"** ismiyle imzasız ve tarihsiz yetmişsekiz sahifelik bir kitap daha yazmıştı. **Seyyid Bey** İslâm harfleriyle yayınlanmış olan bu kitabında da aynı görüşleri tekrarlamıştı.)

86- Bkz: İslâm Ansiklopedisi "Hilâfet" maddesi.

87- Meselâ; **Fâtih**'in vakfiyelerinde kendisinden *"Emir'il Mü'minîn, İmam-ul Müttekîn"* tâbirleriyle bahsedilmiş olduğu gibi (Bkz: Fatih Mehmed II Vakfiyeleri, Tıbkı Basım sh. 25) Oğlu **Şehzâde Mustafa**

Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan bir vesikada **Fâtih**'in oğlu **II. Bâyezid** için "a'nî Emir-il mü'minîn, Halîfe-i bi-l-bâhire" [88] denildiği gibi Selâtinnâmenin 926. varakında yine O'ndan *"adın halîfe olalı dünya sarayına"* [89] diye bahsedilmekte ve bunun kenarına da *"Selâtîn-i Osmaniyeye bu zamanda da halîfe ıtlak olunduğuna sarahat vardır."* diye bir kayıt düşülmüş bulunmaktadır [90].

Şâir **Ahmed Paşa** da Divanında Hilâfet resmen ancak oğlu **Yavuz Selim** tarafından alınacak olan bu büyük hükümdardan bir ara,

"Başında tac-ı saâdet zihî celâl-ü şeref
Elinde mihr-i Hılâfet zihî atâ vü neval" [91]

diye bahsetmektedir.

---

hakkındaki Mersiye'de de:

"Ol saltanatta fahr-i hilâfetpenah olan,
Al-i mülûk mefhari Şeh Mustafa kani."

(Bkz: **Ahmed Paşa,** Divan, **Ali Nihad Bey**'in neşri, İstanbul 1966 sh. 89) denilmektedir.

Fâtih Câmii Şerifi Vakfiyesi'nde daha sarih bir sûretle *"Hilâfet"* kelimesi zikredilmektedir.

"... Şems-ü semâis' saltanatı ve'l-hılâfeti ved- devleti ved- dünya veddîn. Ebû'l-feht vennâsü es-Sultan Muhammed Hân halledellâhu sübhânehû mülkehû ve sultanehü ebedil âbidîn. (Bkz: Fâtih Câmii Vakıfnâmesi sh. 8 İstanbul 1935 Zwei stiftugsurkunden Des Sultans Mehmed II. Fâtih, Von, **Tahsin Öz**)

Aynı Vakfiye'de tekrar yine:

"... İnnehû halledellahû zılle adlihî ve ra'fetihî vedâafa kadre celâletihî ve hılâfetihi. Feteha'l-Medinet-il hasine-til mevsûme bi Kostantınıyye elletî kânet memlüvveten mine'l küfri ve küfrân vezzulmi vel udvan. (Bkz: Aynı Vakıfnâme sh. 9) denilmektedir.

88- Topkapı Sarayı Arşivi no: 884 (**Dr. Selâhaddin Tansel - Yavuz Sultan Selim,** Ankara 1969, sh. 2137.

89- a.y.

90- a.y.

91- Ahmed Paşa Divan (**Ali Nihad Bey** neşri) İstanbul 1966, sh. 66

Osmanoğulları, Mekke ve Medine halkına *"surre"* adıyla, para, çeşitli hediyeler ve Kâbe-i Muazzama'nın meşhur örtüsünü göndermeye, hilâfetin resmen alınışından çok evvel başlamışlardı. Bu istikamette bilinen ilk hareket mâhud *"Timur Gâilesi"* nden sonra Padişah olan ve bu sebeple *"Bani-i Sânı"* diye anılmakta bulunan **Çelebi Sultan Mehmed** zamanındadır. Bu hareket hep devam etmiş ve meselâ II. Bâyezid devrinde Mekke ve Medine'ye gönderilen para ondört bin duka altınına[92] yükselmişti.

İhtimal bütün bu sebeblerden dolayıdır ki kaynaklarımızda **Yavuz Sultan Selim Han**'ın Mısır'ı fethettikten sonra, orada Memlûk sultanlarının elinde —âdeta— yarı esir bir durumda olan Halife **Mütevekkil Alellah**'dan hilâfet'i devir alışına büyük bir ehemmiyet atfedilmediği görülmektedir. Gerçi **Mütevekkil Alellah**'ın Câmi-ul Ezher uleması ile birlikte İstanbul'a gönderildiği, sefer dönüşü Ayasofya veyahud da Eyûb Câmii şerifinde yapılan mutantan bir merasimle Hilâfeti **Yavuz Sultan Selim**'e terk ve devrettiği hakkında pek yaygın bir rivâyet vardır[93]. Fakat câlib-i dikkat değil midir ki o devirde veya o devre yakın zamanlarda yazılmış olan tarihî eserlerde bu kadar ehemmiyetli bir hadiseden ancak bir iki basit cümle ile bah-

---

92- **Hammer** - a.g.e. c. IV, sh. 236.

93- Bkz: **İ. H. Uzunçarşılı** - Osmanlı Tarihi c. II. sh. 280 - **İ. H. Dânişmend** - Osmanlı Tarihi Kronolojisi, c. II. sh. 37 de: "Hilâfet Makamı'nın işte bu son halife tarafından İstabul'da **Yavuz Sultan Selim**'e resmen devredildiği hakkında bir rivâyet vardır. Bu rivâyete göre **Yavuz**'un Kahire'den İstanbul'a sevk ettiği Câmi-ül Ezher Arab uleması ile İstanbul'daki Türk uleması bir toplantı yapmış, bu toplantıda İslâm Hilâfeti'nin **Sultan Selim**'e devredilmesi lehinde dinî esaslar tespit edildikten sonra Halife **Mütevekkil**, Ayasofya Câmii'nde minbere çıkıp, Hilâfeti **Sultan Selim**'e devr ettiğini ilân ederek arkasındaki hil'ati çıkarıp kendi eliyle Osmanlı Sultanı'na giydirmiş ve bir rivâyete göre de Eyûb Câmii'nde Hilâfet kılıcını kuşatmıştır." demekte ve bu hususstaki rivâyetleri hulâsa etmektedir.

Osmanlı padişahlarına Hilâfet'in resmen alınışından çok önce 'halife' sıfatının verildiğini gösteren târihî bir vesika. Fatih Vakfiyelerinin (Tahsin Öz neşri) yandaki sekizinci sahifesinde "hilâfet" kelimesinin sarahaten zikredildiğini görüyorsunuz.

sedildiği görülmektedir [94].

Bazı tarihçilerin nakline nazaran **Yavuz Sultan Selim**, Merc-i Dabık Harbi'nde esir düşüp, Osmanlılar'ın eline geçmiş bulunan Halife **Mütevekkil Alellah** ile ilk olarak Halep civarındaki Gökmeydan Mevkii'nde görüşmüştü. Ona karşı îzaz ve ikramda bulunmuş ve kendisine hil'atlar giydirmiştir [95].

Mısır Memlûkları, **Mütevekkil Alellah**'ın esir düşmesi üzerine babası **Yakub**'u halife ilân eylemişlerse de, bu da —az zaman sonra— Mısır'ın fethiyle hiçbir hüküm ifâde etmez olmuştur. **Yavuz**'un namı Mısır'ın fethinden bile önce daha Halep'te iken, burada kılınan ilk Cuma namazında —hutbede— *"Hâdim'ul - Haremeyni'ş-Şerîfeyn"* olarak yâd olunmuştur [96].

Mısır'ın fethini müteâkiben, kendisine bir tebrik mektubu

94- Meselâ, **Hoca Sa'düddin Efendi**, eserinin ikinci cildinin 398. sahifesinde, **"Libas-ı Hilâfeti istihkak ile telebbüs eylemişken, dervişâne kisvet ve libâsı ihtiyar etmişti."** demekte ve 388. sahifesinde de Edirne'den *"Makarr-ı Hilâfet"* tavsifi ile bahsetmektedir.

95- İstanbul'a gönderilen son Abbâsi halifesi **Mütevekkil Alellah**'ın burada geçen hayatı hakkında kaynaklarda çeşitli rivâyetler vardır. **"Kendisine emânet edilen malları gasp"** ettiği ve **"kadınlarla düşük bir hayat geçirdiği"** için **Yavuz** tarafından Yedikule zindanlarına hapsedildiği ve Onun tâ, **Kanunî**'nin tahta geçişine kadar hapiste kaldığı, bilâhare afvedilerek Mısır'a gitmesine müsaâde edildiği, bu rivâyetler arasındadır. (Bkz. **İ. H. Uzunçarşılı** - a.g.e. c. 2, sh: 280)

96- Gerçi bu hâdisenin Halep'de değil de, Mısır alındıktan sonra Kahire'deki Melik Müeyyed Câmii Şerifi'nde kılınan bir Cuma namazı esnasında vâki olduğunu kaydeden tarihler de vardır. Hatta, rivâyete nazaran Hatib, **Yavuz Sultan Selim Han**'dan, önce *"Hâdim-ul Harameyn-iş Şerifeyn"* yani, iki şerefli harem'in (Mekke ve Medine'deki) hizmetçisi olarak değil de, *"Hakim-ül Haremeyn-iş Şerifeyn"* yani, şerefli iki haremin hâkimi, sahibi suretinde bahsetmiş, buna oturduğu yerden itiraz edip ifâdeyi düzelttiren **Yavuz**, halıyı kaldırıp başından da kavuğunu çıkararak gözyaşları içinde toprağa secde etmiş ve hatibi ihsanlara garkeylemiştir.

gönderen Nablus şeyhlerinden **Emir Karabay** da mektubunda Yavuz'u *"Sultan-ül Arab vel Acem ve Hâdim-ül Medine vel Harem"* ve *"Padişah-ul İslâm"* diye tavsif ediyordu. Bütün bunlar, **Yavuz**'un resmen halife sıfatını iktisab etmeden önce de "Hâdim-ul Haremeyn-iş Şerifeyn" yani, mesned-i hilâfet olan iki mübarek makâmın hâdimi olarak göstermek temâyülünün belirdiğini ispat eder.

Esâsen, bu sırada Mekke Şerifleri Mısır Memlûkları'na tâbi idiler. Mısır'ın fethi ile artık bu tebâiyet **Yavuz**'a râci olmak lâzım geliyordu. Hakikaten, daha Mısır'dan ayrılmadan önce Mekke Şerif'i **Ebu'l-Berekât**, oğlu **Ebû Nümeyy**'i Mısır'a göndererek Mekke ve Medine halkı adına **Yavuz**'a biat ettirmişti. Kaynaklar, bundan son derecede memnun kalan **Yavuz**'un **Ebû Nümeyy**'e pek büyük bir alâka gösterdikten maada, O'nun babası **Ebu'l-Berekât**'a emirlik beratı ve pek çok hediyeler gönderdiğini kaydetmektedir. Ayrıca, Mekke ve Medine'deki ileri gelen kimselerle fakirlere dağıtılmak üzere ikiyüzbin dinar ve nice nice hediyeler gönderilmiştir ki; bunlar daha önce Osmanlı Padişahları ve başka hükümdarlar tarafından buraya gönderilen hediyelerle ölçülemiyecek kadar muhteşemdi [97].

Bu sûretle, Yavuz *"hilâfet tarihi"*nde *"Osmanlı*

97- Bu para, yiyecek vesâir hediyeleri Mekke ve Medine'ye Mısırlı iki kadı götürmüş ve Şeriflere beşeryüz, Şeyhlere altışar, Mekke ve Medine mûteberânına üçer, fakirlere de birer dûka altını tevzî olunmuştur.

Yavuz'dan evvel başlamış olan bu, Mekke ve Medine'nin muteberanı ile fukarasına para gönderme an'anesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Her sene, Hac mevsiminden önce yetişecek bir sûrette yola çıkarılan ve adına *"Sürre Alayı"* denilen bir alayla, yol boyu hacıların da iştirakiyle Mekke'ye Kâbe'nin meşhur örtüsü ve bununla birlikte çeşitli hediyeler gönderilirdi. Buna dâir, en son gönderilen hediyelerin tevzî merâsiminde bulunmuş bir görgü şâhidinin anlattıklarını dikkatinize arzederek, devletin en zayıf zamanında bile teb'asına karşı vekar ve itibarının nasıl korunduğu gösterelim:

Devri"nin ilk halifesi olmuştur. Ondan sonra, Osmanlı Padişahları aynı zamanda *"halife"* sıfatını hâiz olarak Cihan siyâsetinde çok nâfiz bir rol oynamaya başlamışlardır. Fakat, uzun müddet bu sıfata istinad etmek ve bunu siyasî hadiseler üzerinde müessir olacak bir sûrette kullanmak ihtiyacı ve —daha emin bir tâbirle söylemek gerekirse— mecbûriyeti karşısında kalmamışlardır. Bu keyfiyet, tâ onsekizinci yüz yılın son çeyreğine kadar böylece devam etmiş ve durum bu tarihten sonra değişmiştir.

İslâm hukuk sisteminde, Müslümanın *"Dâr-ül Harb"* yani, İslâm'dan gayri bir nizamın câri olduğu bir ülkede ihtiyarî

"... Bu ihsanlar, şeyhlere verilirken, **Basri Paşa**, beni yanına çağırırdı. Her şeyhin kabiledeki silâh kuvvetine ve nüfus çokluğuna göre derecesini bilir ve atiyeleri ona göre verirdi. Bu Osmanlı Paşası'nın önündeki büyük kristal masanın altında biner liralık iki torba altın dururdu. Paşa kasden, bir ayağını bu binlik altın torbasının birine, diğer ayağını da öteki torbanın üstüne basar ve her kımıldanışında ses çıkartırdı. Bu durum, karşısında oturan şeyhler tarafından görülürdü.

Şeyhlerle sohbet tamam olunca Paşa altın torbasının birini kucağına çeker ve şeyhlerin kendisince malûm olan derecelerine göre, içinden bir avuç, orta avuç, yarım avuç alarak şeyhlere dağıtırdı. Bu zatlar, birer birer ayağa kalkıp keselerini alırlar ve el öperek Paşa'nın huzurundan ayrılırlardı. Ben de şeyhlere yol gösterir ve onları uğurlardım. Amma, Paşa yerinden kımıldamazdı.

Şeyhler dağıldıktan sonra Paşa,

"— **Nâci**, yaz!" derdi.

"— Ne yazayım, Paşa Hazretleri?"

Paşa düşünür:

"— Filân Şeyh-ül meşâyih idi. Ona dolu bir avuç altın verdim. Bu, seksen lira tutar. Ona seksen yaz. Filân şeyh idi. Ona yarım avuç verdim. Bu da elli tutar."

Parmaklarının arasından altınlar taşarsa, bunu bir avuç sayar ve seksen yazdırırdı. Bu esaslara göre, üç parmağının ucuyla verdiği hediyenin tutarı, yirmi beş altın idi. Bu hesapla, onun söylediği ve benim yazdığım pusulaları altın torbasının içine atar ve hesabı kapardı." (**Nâci Kâşif Kıcıman** - Medine Müdafaası, İst. 1976, sh. 77 - 78

olarak oturması tecviz edilmemiştir. Bu sebepledir ki, Osmanlı tarihinde ecnebi ülkelerle konsolosluk teâtisi de bir hayli gecikmiş olarak ortaya çıkmıştır. Müslümanın, gayri islâmî bir idâre altında cebrî bir sûrette yaşayışına da muvakkat nazarıyla bakıldığı içindir ki; İslâm Hukuku'nda *"Dâr-ül Harb"* kaideleri teferruatlı bir sûrette vaz' olunmayıp, birkaç ana kaideye inhisar ettirilmiştir. Halbuki, sanâyi inkılâbı sebebiyle dünya şartları değişirken, Osmanlı Devleti'nde bir geri kalma başlayınca, bunun neticesi olarak gayr-i müslim devletlerin idâresi altına düşen Müslüman topluluklara âid idarî kaidelerin ehemmiyet kazandığı görülmüştür.

Bu ihtiyaç ile, ilk olarak 1774 tarihli *"Küçük Kaynarca"* Muâhedesi'nin imzalanması sırasında karşılaşılmıştır. Gerçekten, bu muâhedenin imzalanmasiyle Kırım, Bucak ve Kuban Tatarları'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak müstakil (!) hâle geldikleri kabul olunuyordu. Bu takdirde, bunların Hıristiyan bir idâre altında, dinî hayatları nasıl dolacaktı? İşte, bu noktadan hareketle, Rusya'nın Osmanlı Devleti dâhilinde yaşayan Ortodoks Hıristiyanların hâmisi olmak iddiasına mukabil, aynı zamanda "halîfe" yani dinî (islâmî) lider sıfatını hâiz bulunan Osmanlı Padişahı'nın da Rusya'da yaşayan Müslümanlar için, aynı hakka sâhip bulunması lâzım geldiği ortaya atılmıştır. Filhakika, Rusya'nın Ortodoksları himâye talebine karşı, Osmanlı murahhaslarının bu talebi daha da makûldü. Zira, Ortodoksların dinî lideri Rus Çarı değil, Fener'deki Pat-rik'di. Böyle olduğu halde O, Ortodoks Cemaati üzerinde onların dinî hak ve hukuklarına müteallik bir selâhiyet sahibi olunca, Müslümanların en yüksek dinî mercii bulunan halife neden aynı hakkı hâiz olmasın; diye düşünülmüştü.

İşte bu haklı mülâzahalar sebebiyledir ki; 1774 tarihli *"Küçük Kaynarca"* Muâhedesi'yle Osmanlı Devleti'nden ayrılarak müstakil (!) hâle getirilen, hakikatte ise, Rus-

ya'ya müstakbel bir yem olarak hazırlanan Kırım, Bucak ve Kuban gibi yerlerin Müslüman olan halkının dinî işlerinde halifeye bağlı kalacakları kabul edilmişti. Andlaşma Türkçe, İtalyanca ve Fransızca olmak üzere üç ayrı lisanda tanzim ve imza edilmiştir ki; bunların her birinde de, halifenin sıfatı aşağı - yukarı aynı şekilde zikrolunmuştur. Türkçe metinde *"mü'minlerin imamı"* ve *"Allah'ın vahdeniyetine itikat edenlerin halifesi"*, *İtalyanca metinde ise "Yüce Muhammedan halife"*, Fransızca metin-de "Muhammedizm'in büyük halifesi" ve "Muhammedan dini-nin hükümdar halîfesi" [98] tâbirleri geçmektedir.

Bu tarihten itibaren milletlerarası hukuk sahasında halifenin fiîlen kendi idâresi altından çıkmış bulunan Müslümanların da dinî işlerini tanzim ve tedvire selahiyettar olduğu kabul edilmiş bulunuyordu ki; bilâhare bunun başka misallerine de şâhid olunmuştur.

Gerçekten 15 Ekim 1912'de Ouchy (Uşi) de imzalanarak bizim *"Trablusgarb Harbi"* dediğimiz gâileye son veren Osmanlı - İtalya Muâhedenâmesi'nde *"Küçük Kaynarca"* dakine benzer bir hükme yer verilmiştir. Buna göre Osmanlı Pâdişahı'nın aynı zamanda halife sıfatını hâiz olması sebebiyle, artık İtalya'ya bırakılan Trablusgarb ve Bingazi'deki Müslümanlar üzerinde sırf dinî bakımdan eski hak ve selâhiyetlerinin devam edeceği kabûl edilmişti. Orada bir *"Nâibu's-Sultan"* yani pâdişah vekili bulunacak ve hutbelerde halifenin adı eskisi gibi okunmaya devam edecekti.

29 Eylül 1913'de İstanbul'da imzalanan Türk - Bulgar Anlaşması da, Bulgaristan'da kalan Müslümanlarla alâkalı olarak

98- Avrupalılar İslâm'ın vaz-ı ilâhî eseri olduğu gerçeğini bazan kasden inkâr, bazan da böyle cehâletle kavrayamayıp onu *"Muhammedan"* (Muhammedîlik) suretinde Hz. Peygamber'e nisbet ederler ki, bu tavsif hiç şüphesiz bâtıldır.

benzer hükümleri ihtiva etmekteydi.

Bütün bu misaller, Hilâfet'in milletlerarası siyâset sahasında bir müessir olarak kullanılışını göstermektedir. Fakat bu dinî makamın, Cihan siyâsetinde ağırlık kazanması, asıl **Sultan İkinci Abdülhamid Han** devrinde ve O'nun dâhiyâne siyâseti sâyesinde gerçekleşmiştir.

Ondokuzuncu asır, Avrupa'da ortaya çıkan sınâî gelişmenin birçok mes'ele ve bâdirelere müncer olduğu ve milletlerarası siyâsete —âdetâ— bunların yön verdiği bir devirdi. Kısaca *"hammadde"* ve *"pazar ihtiyacı"* olarak hulâsa edebileceğimiz bu gâileler, dehşetli bir milletlerarası rekabete vücud vermişti. Bu rekabette başlıca hedeflerden biri de, geniş ve zengin Osmanlı topraklarıydı. Bu gerçeği bir an bile gözden uzak tutmayan **Sultan İkinci Abdülhamid Han** bir taraftan sınâî rekabet hâlindeki bu ülkeleri birbirlerinin gâyelerini baltalamaya imâle ederken, diğer taraftan da onları teb'aları arasında birçok Müslümanın bulunması sebebiyle– Hilâfet müessesesinin nüfuzuyla– korkutup frenlemekten geri kalmıyordu. Bu sâyededir ki, otuzüç yıl, ülkeyi düşmanlarına bir karış toprak vermeden [99] idare edebilmiştir.

Hakikaten bu dâhiyâne siyâset ile yıllardanberi Osmanlı topraklarını taksim için aralarında anlaşmalar yapan Avrupa devletleri ile Rusya'ya hemen hemen hiçbir şey kaptırmadan onları "muvâzene-yi düvel" yani devletlerarası muvâzenenin nâzik i-

99- **Sultan Abdülhamid** merhumun düşmana bir karış toprak dahi vermeden devleti otuzüç yıl dirâyetle idâre ettiği hususundaki görüşümüzde bir mübalâğa payı olduğu sanılmamalıdır. Zira O'nun arzusu hilâfına ortaya çıkan *"Doksanüç Harbi"* istisna edilirse, çoktanberi Osmanlı Devleti'ne pamuk ipliği ile bağlı bulunan Tunus'un Fransızlar tarafından ânî işgâli ve Mısır'ın İngilizler'ce zabtı hâricinde düşmana hiçbir toprak verilmemiştir. Mısır'da da **Mehmed Ali Paşa**yı bağlayan fermanların ana hukuku —yine Hilâfet siyâsetinin tabiî bir semeresi olarak— iptâl edilmemiş bulunduğu gözönüne alınırsa, **Sultan Abdülhamid**'in binbir muhâtaraya rağmen Osmanlı ülkesini nasıl dirâyet ve liyâkatle koruduğu kolayca anlaşılır.

caplarını hassasiyetle korumaya sevketmiştir.

Diğer taraftan gayri Türk ve Müslüman olan teb'asını ise, takib ettiği *"Hilâfet Siyâseti"* ile devletine sıkı bir sûrette bağlamaya muvaffak olmuştur. Hatta denilebilir ki, *"Hilâfet"*ı İslâm Dünyası üzerinde hâlâ da devam ettiği müşâhede[100] olunacak sûrette ve ilk defa ciddî ve müessir bir sulta (otorite) haline getirmiştir. Bu maksadla 1882'de Kuzey Afrika, 1897'de ise Ortadoğu ve Hind liderleriyle anlaşmış, bu siyâsetini takviye için de *"Hicaz Demiryolu"*nu inşa ettirerek bu vadide çok ehemmiyetli bir muvaffakiyet elde etmiştir. Bu hattın inşa masraflarının üçte bir nisbetinde Hind Müslümanlarından temin edilmiş bulunduğunu hatırlamak bile Hilâfet siyâsetinin kudretini anlamaya yeter bir husustur. Hatta İngilizler Hindistan'da çıkmak üzere olan bir isyanı ondan aldıkları bir "sükûnet fermanı" ile ancak önleyebilmişlerdir. O derecede ki, sâdece Hindistan'da değil Çin'de çıkan isyanlarda bile kendisinden yardım istenilir olmuştur[101].

Bu sûretle Hıristiyan Avrupalılara Hilâfet'in kudretini kabûl ettiren **Sultan Abdülhamid** İngilizler'in Ermeniler'i tahrik ve

---

100- Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı üzerine doktora yapmış bulunan genç Pakistan âlimlerinden **Muhammed Sâbir**, Pakistan'da bir Cuma günü hutbede **Sultan Abdülhamid Han**'ın adının okunma ve Ona **"zâdellahû ömrehû"** yâni Allah onun ömrünü artırsın diye duâ edilmesi üzerine câmiden çıktıktan sonra bu duânın manâsızlığını, zira **Sultan Abdülhamid Han**'ın çoktan ölmüş bulunduğunu söyleyince, halkın "Seni gidi, İngiliz casusu!..." diyerek hışımla üzerine yürüdüğünü İstanbul'da kalabalık bir gençlik topluluğu huzurunda bizzat hikâye etmişti. Aynı şekilde, Şam'ın merkezinde bâzı câmilerde de **Sultan Abdülhamid Han**'ın hutbelerde adının okunduğu bizim de dâhil bulunduğumuz kalabalık bir hacı grubunun defaatle mesmuu olmuştur. İhtimal bunun başka misalleri de vardır.

101- 1900 yılında Çin'de başgösteren ve tarihe *"Boxer Ayaklanması"* adıyla geçmiş olan hâdise esnasında, Avrupalılar **Sultan Abdülhamid**'den yardım taleb etmişlerdi. Bu ayaklanma, o sıralarda çeşitli Avrupa devletlerini nüfuz bölgeleri hâline gelmiş bulunan Çin'deki ecnebî is-

teşvikten vazgeçmelerini sağladığı gibi İngiliz ve Fransız sömürgesi olan Müslümanlara da nisbî muhtariyet veya birtakım imtiyazlar koparmaya muvaffak olmuştur. Bu Müslüman kitleleri Hilâfet siyâseti ile o devletlerin tahrik eylemekte olduğu gayr-ı müslim Osmanlı teb'asına karşı bir muvâzene ve tehdid vâsıtası olarak mâhirâne bir sûrette kullanmıştır.

Netice olarak bu siyâset, esâret altına düşmüş olan Müslüman toplulukların derlenip toparlanmalarına varacak bir siyâsî

---

tismarına karşı başlamıştı. Kurulan gizli bir teşkilâtın mensubu olan Çinliler *"Avrupalılara ölüm!* parolası ile sokağa dökülen önce Alman elçisi **Baron Ketteler**'i sokak ortasında linç etmişler ve sonra da tecâvüzlerini diğer ecnebilere doğru şümûllendirmişlerdi. Harekâtın büyümesi üzerine Çin'de menfaati bulunan Avrupa devletleri, müşterek bir cephe teşkil ederek harekete karşı koymak teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu, karşı hareketin baş organizatörü Almanlardı.

Bu sırada, Alman İmparatoru bulunan **II. Wilhelm** ile **Sultan Abdülhamid Han**'ın son derecede iyi münâsebetler içinde bulunduğu malûmdur. İngiltere'nin Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini frenleyebilmek maksadıyla, onların karşısına Almanya'yı çıkaran **Abdülhamid**, bu sebeple **Wilhelm**'in yakın dostu bulunuyordu. Çin'de ise, sadece Çin asıllı olarak elli milyonu mütecâviz bir Müslüman kitle vardı. Bunların, öldürülmekten korkan ecnebi diplomatları câmilerinde saklayarak himâye ettikleri de gelen haberler arasındaydı. Bu yüzden, **Wilhelm**, Çin Müslümanlarının daha fazla desteğini sağlamak maksadıyla **Sultan Abdülhamid Han**'a mürâcaat ederek Çin'e resmen bir heyet göndermesi teklifinde bulunmuştur. Öteden beri, Hilâfet'in âlemşümûl kudretini takviye etmek ve bütün düşmanlarına kabul ettirmek için her fırsattan istifadeyi kendisine temel bir siyasî prensip ittihaz etmiş bulunan **Sultan Abdülhamid**, bu teklifi cana minnet saymış ve derhal istenilen heyeti yola çıkarmıştır.

Bu hey'et, Polonya asıllı olup, 1848 isyanında Ruslar'a karşı muvaffakiyetsizliğe uğrayarak Türkiye'ye sığınmış ve **Mustafa Celâleddin** adını almış bulunan **Konstantin Bozeçki**'nin oğlu **Mirliva** (tümgeneral) **Enver Paşa** riyâseti altında beş kişiden teşekkül ettirilmişti. Gerçi bu hey'et Çin'e varmadan isyan yatışmışsa da, gittikleri her yerde büyük bir hüsn-ü kabul gören murahhaslarımız, Hilâfet'in âlemşümûl kudretini takviye hususunda bütün uzakşark ülkelerinde pek parlak hizmetler ifâ etmişlerdir.

gelişmeye âmil olmuştur. Bunun en tipik misâli —ileride tafsilâtıyla anlatılacak olan— Hind Müslümanlarının harekâtıdır.

İşte millî ve siyâsî bir uyanışa yaraması sebebiyledir ki, **Sultan Abdülhamid**'in *"Hilâfet Siyâseti"* sâdece Sünnîler değil, Şiîler tarafından bile büyük bir tasvibe mazhar olmuş, Rusya ve İngiltere için ürkütücü tesirler husûle getirmiştir.

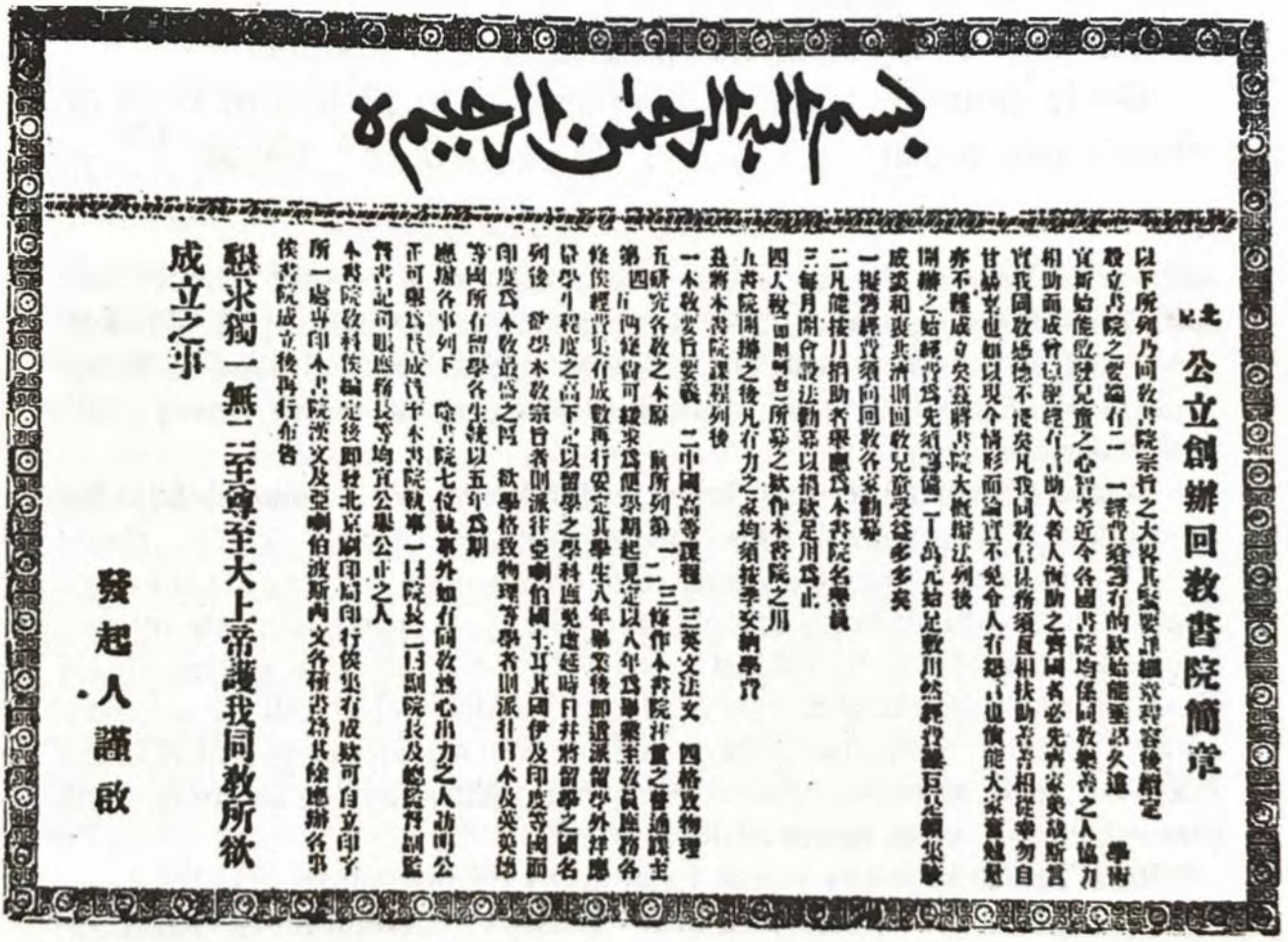
Ancak Hicaz Demiryolu'nun inşaası, Akabe Muzafferiyeti [102] ve Hilâfet müessesesinin bütün Dünya Müslümanları için kurtarıcı ve birleştirici büyük ve yegâne vâsıta olarak telâkki edilmeye başlanması gibi hâdise ve gelişmelere rağmen, düşmanın, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerinin tahakkukuna mâni saydığı **Sultan Abdülhamid**'i bertaraf etmek hususundaki faaliyetleri önlenemedi. Bilhassa içeride satın alınan hâinler ve teshîr olunan (büyülenen) gâfiller vasıtasıyla o büyük hükümdar taht'dan indirildiği gün Hilâfet'in hâilevî (dramatik) sonuna âid yeni bir safha başlamış oluyordu. Zira kendinden sonra olabilecekleri net bir şekilde tahminde güçlük çekmeyen bu büyük hükümdarın sık sık kendisinin *"hâtem'üs-Selâtîn"* veyahud da *"hâtem-ül hulefâ"* (halifelerin sonuncusu) olduğunu söylediği nakledilmektedir. Bununla, kendisinden sonra tahta geçeceklerin hem sultan ve hem de halife salâhiyet ve iktidârını hâiz olamayacaklarını ifâde etmek istediği âşikârdır.

Filhakika **Sultan Abdülhamid**'den sonra taht'a geçen şahsiyyetlerde "halife" sıfatı devam etmiştir[103]. Fakat bunlardan **Sultan Reşad** halîm selîm, yumuşak mizaçlı bir pâdişahtı. Üstelik kendisini ihtilâlci bir kadro taht'a geçirmişti ki; bu son

---

102- Sultan İkinci **Abdülhamid**'in İngilizler'i dize getirerek Hilâfet siyâseti hesabına parlak bir zafer daha kazanmasını sağlayan *"Akabe Mes'elesi"* nin tafsilâtı için Lozan, Zafer mi, Hazimet mi?!. isimli eserimizin ikinci cildinin 154. sahifesindeki dipnota bakınız.

103- Hakikaten **Sultan Abdülhamid**'i taht'dan indiren hâinler ve gâfiller kadrosu *"İttihat ve Terakki"* mensupları Hilâfet müessesine —hiç olmazsa zâhiren— dokunmadılar. Daha ziyâde onu 23 Kasım 1914'de ilân edilen *"Mukaddes Cihad Fetvası"*nda görüldüğü gibi kendi emel

بسم الله الرحمن الرحيم

公立創辦回教書院簡章

以下所列乃同教書院宗旨之大要其緊要詳細章程容後續定

設立書院之要端有二 一經費須籌有的款始能垂遠久遠 學術宜斯始能啟發兒童之心智考近今各國書院均係同教樂善之人協力相助而成曾見經有書助人者人慎助之舞國者必先齊家英哉斯言實我同教感恩不淺矣凡我同教信徒務須互相扶助善善相從勿自甘暴棄也如以現今情形而論實不免令人有懼心也倘能大家實踐是亦不難成功矣茲將書院大概指法列後

開辦之始經費爲先刻望備二十萬元始足數用然經費雖巨是賴集腋成裘和衷共濟則同教兄弟受益多多矣

一擬勸經費須向同教各家勸募

二凡能按月捐助者果總爲本書院名譽員

三每月開會設法勸募以捐款足用爲止

四大教四圖哥吉二所募之款作本書院之用

五書院開辦之後凡有力之家均須按季交納學費

茲將本書院課程列後

一本教要旨要義 二中國高等課程 三英文法文 四格致物理 五研究各教之本原 前所列第一二三條作本書院并重之普通課主 第四五兩條倘可緩求爲便學期起見定以八年爲畢業至教員應務各條俟經費充有成數再行妥定其學生八年畢業後即遣派留學外洋應照學生程度之高下定以留學之學科庶免虛延時日并將留學之國名列後 欲學本教宗旨者則派往亞喇伯國士耳其國伊及印度等國而印度爲本教最盛之區 欲學格致物理等學者則派往日本及英英德等國所有留學各生統以五年爲期

應辦各事列下 除書院七位執事外如有同教熱心出力之人請明公正可靠爲書院成就一本書院執事一日院長二日副院長及總院督副監督書記司賬應務長等均宜公舉公正之人

本書院教科條編定後即發北京刷印局印行俟出有成款可自立印字所一處專印本書院漢文及亞喇伯波斯西文各種書籍其餘應辦各事俟書院成立後再行布告

懇求獨一無二至尊至大上帝護我同教所欲成立之事

發起人謹啟

İBRETLİ BİR VESİKA

—Hâlâ Hilâfet'in bize hiçbir faydası olmadığını iddia edenlere ithaf olunur—

1900 yılında Çin milliyetçileri ayaklanmış, "Avrupalılara ölüm!.." parolası ile sokağa dökülmüşlerdi. Bunların Pekin'deki Alman sefiri **Baron Ketteler**'i sokak ortasında linç edişleriyle başlayan ve **"Boxer Ayaklanması"** denilen isyan bir türlü bastırılamıyordu.

Alman İmparatoru **II. Wilhelm, Sultan Abdülhamid** merhumdan yardım talep etmişti. Zira Çin'de —o gün için— en az elli milyon Müslüman vardı. Her vesile ile Hilâfet'in nüfûzunu Avrupalılar'a kabul ettirmek isteyen o koca hükümdar oraya derhal bir "nasihat hey'eti" göndermişti. Yukarıda bu hey'etin halka dağıttığı **Sultan Abdülhamid Han**'ın fermanının Çince metnini görüyorsunuz.

derecede saf ve hüsnüniyetli pâdişah o kadronun elinde âdetâ bir esir gibi idi. Bu bakımdan istiklâli olduğu söylenemez.

Böyle olmasına rağmen O'nun tarafından 23 Kasım 1914 tarihinde ilân edilen *"Cihad-ı Mukaddes"* fetvası [104] —

---

leri için kullanmak yolunu tuttular. Fakat kendilerini o büyük hükümdara karşı bir siyâsete imâle eden İngilizler'in O'nun taht'dan indirilişi ile iktifa etmeye râzı olmayıp bunlardan asıl Hilâfet'in mutlak olarak ilgasını beklediği muhakkaktı. Buna dâir serdedilebilecek delillerden sâdece bir tanesini dikkatlerinize arzedelim:

Sultan Abdülhamid'e karşı İttihat ve Terakki'ce girişilen muhâlefetin baş aktörlerinden olan filozof **Rıza Tevfik** bilâhare *"Sevr Sulh Projesi"*ni imzalayan murahhaslardan biri olduğu için *"Yüzellilikler"* listesine idhâl edilmiş ve bu sebeple uzun yıllar yurt dışında ikamete mecbur kalmıştı. Vefatından az bir müddet önce (1949 yılında) İstanbul'a gelen filozof **Rıza Tevfik**'in söz arasında bazı dostlarına anlattığı pek ibretli ve acı hakikatler mevcuttur. Bunlardan birini de gurbetteyken mektuplaştığı Kuleli Lisesi Edebiyat muallimlerinden rahmetli Albay **Sıdkı Karabaya**'ya anlatmış, O da bize nakletmiştir ki, bu naklin tafsilâtı şöyledir:

Rıza Tevfik yüzellilik olarak vatan dışına çıkınca bugün eski *"Beyrut"* vilâyetimizin bir banliyösü olan *"Cünye"* de oturmuştu. Fakat zaman zaman o civarda dolaşır ve sık sık Amman'a da geçerdi. Amman'da Türkler'e ihânetinin mükâfaatı olarak İngilizlerce taltif edilerek iki oğluna taç ihsan edilmiş bulunan **Şerif Hüseyin**'in oğlu **Abdullah** hükümdardı. O da **Rıza Tevfik** gibi eski bir Osmanlı idi. Enderun'da yetişmişti. Bu arada şunu ifâde edelim ki, **Sultan Abdülhamid** Arap ileri gelenlerinin çocuklarını Enderun denilen Saray Mektebi'nde okutur, Türk terbiyesi ile yetiştirir ve böylece onları devlete bağlamak gâyesini güderdi. **Şerif Hüseyin**'i devamlı bir sûrette İstanbul'da tutar, mezuniyetle dahi Arabistan'a göndermezdi. Çünkü O'nun İngilizler tarafından belli bir maksada imâle edildiğini çok iyi biliyordu. Bu gerçekten gâfil olan İttihatçılar **Şerif Hüseyin**'in Hicaz'a gitmesine göz yummuşlar ve bu sûretle O'nun meşhur isyanına zemin hazırlamışlardı.

Filozof Rıza Tevfik'in anlattığına nazaran, bir ara kendisini ziyârete gittiğinde Kral **Abdullah** O'na bir miktar maddî yardımda bulunmuş. Bu parayı henüz sarfetmeden o sırada İngiltere'de tahsilde bulunan oğlu **Nazif Bölükbaşı**'dan bir mektup almış. Bu mektupta, oğlu, mektep taksidini ödeyemediği için pek müşkül bir durumda olduğunu söylüyor ve gurbetzedeliğine rağmen imkânı varsa, kendisine bir miktar para göndermesi isteğinde bulunuyormuş. Bu mektup üzerine Filozof **Rıza Tevfik, Kral Abdullah**'dan aldığı parayı der hal el sürmeden oğluna göndermiş. Fakat az bir müddet sonra bu para bir

yeni de— umulandan fazla alâka görmüştür. Gerçi bugüne kadar bu fetvanın hiçbir işe yaramadığı hatta buna rağmen bin-

---

mektupla geri gelmiş. Oğlu, bu ikinci mektubunda diyormuş ki:

"Babacığım gönderdiğin paraya çok teşekkür ederim. Fakat artık buna benim ihtiyacım kalmadı. Zira sana mektup yazdıktan sonra, burada senin eski dostlarından **Mr. Nicholson** ile karşılaştım. Bana hâlimi sordu. Ona durumu anlattım. Bunun üzerine benim mektep taksidini yatırdı. Bu sebeple, gönderdiğiniz parayı size iâde ediyorum. Gurbettesiniz. Hiç şüphesiz maddî sıkıntılar içindesiniz. Fakat imkânı varsa bu parayı yol harçlığı yaparak İngiltere'ye kadar gelirseniz, bu vesile ile görüşmüş oluruz. İlh.."

Filozof **Rıza Tevfik** bu mektubu alınca eski dostu **Nicholson**'ı tanıyamamış. Oğlunun mektep taksidini ödeyecek kadar kendisine yakınlık hissi taşıyan bu İngiliz'i oğlundan ziyâde görmek arzusuna kapılarak, kalkıp İngiltere'ye gitmiş. Ziyâretinde bu **Nicholson**'ın vaktiyle kendileri **Sultan Abdülhamid**'le mücâdele ederken İngılız sefâretinde vazifeli küçük memurlardan biri olduğunu derhal hatırlamış. Yemek esnasında bahis eski günlere intikal edince Filozof **Rıza Tevfik** kendisine demiş ki:

"... **Mr. Nicholson**, içimde çok eski bir ukde vardır. Biliyorsunuz ki, biz **Abdülhamid**'le mücâdele ederken siz İngiliz sefâreti olarak bizi destekliyordunuz. Tuhaftır ki, O'nu taht'dan indirdiğimiz gün takdir ve tahsin edilmemiz ümidiyle sefârethânenize geldiğimizde bütün kapıları kapalı bulmuştuk. O günden sonra da hiçbir sefâret mensubunun yaptığımız işi beğendiğine dâir bir söz ve hareketine şâhid olamadık. Siz **Sultan Abdülhamid**'in taht'dan indirilmesini o kadar istiyor ve bu maksadla bizi bütün gücünüzle destekliyordunuz da neden bu işi gerçekleştirdikten sonra bizimle hiçbir sûrette alâkadar olmadınız?"

Filozof **Rıza Tevfik** bu suali üzerine **Nicholson**'ın hiddet ve şiddetten kulaklarına kadar kızardığını ifâde ile şu karşılığı aldığını nakletmiştir:

"... Siz bizi yanlış anlamışsınız. Hatta görüyorum ki, bugün bile anlamış değilsiniz. Biz bir halifenin indirilip yerine bir başkasının ikame edilmesini istiyor değildik. Kasdımız **Sultan Abdülhamid**'in şahsı değildi. Biz bu müesseseyi ilgâ etmenizi istiyorduk. Sizse **Sultan Abdülhamid**'i indirip bir başkasını halife ilân ettiniz. Bunun bizce beğenilecek ne tarafı vardır ki, sizi tebrik edecektik!.."

Filozof **Rıza Tevfik** Hilâfet müessesesinin kendilerini niçin bu kadar alâkadar ettiği yolundaki suâline de şu cevabını aldığını nakletmiştir:

"... Biz bu menhus (uğursuz) müessesenin başımız üzerinde "Demokles'in

Cihad-ı Mukaddes fetvasının Fâtih Câmii Şerifi medhalinde resmen okunuşu

Medîne-i Münevvere'de Sancak-ı şerîfin çıkarılması ve cihad fetvasının okunması münâsebetiyle yapılan miting.

lerce Müslümanın İngiliz, Fransız ve Rus ordularında yer alarak

Kılıcı" gibi durmasından bîzardık. Hindistan'ı, sizin halife'nizin tahrikleri yüzünden sükûnetle idâre edemiyor, bu hususta binbir müşkilât içinde bulunuyorduk. Biz, en küçük bir isyanı, yüzlerce adam asmadan yatıştıramadığımız halde, sizin halifeniz Hatt-ı Osmanla yazılmış Kur'an-ı Kerim'leri hediye etmek ve selâm-ı şâhânesini tebliğ ettirmek sûretiyle milyonlarca Müslümanı derhal istediği tarzda harekete sevkedebiliyordu. Biz bu kuvvetin aleyhimize işlemesinden devamlı bir surette tedirgindik. İşte bu sebepledir ki; yaptığınız işi beğenmedik ve kendimizi size teşekkür borcu altında hissetmedik!.."

104- Şeyhülislâm **Hayri Efendi** imzasıyla neşredilen *"Cihad-ı Ekber"* fetvasının orijinal metni şudur:

İslâmiyet aleyhine tahâcüm-i a'dâ vâki ve memâlik-i islâmiyenin gasp ve gareti nüfus-i islâmiyenin sebi ve esir edilmeleri mütehakkık olunca Padişah-ı İslâm hazretleri nefir-i âm sûretile Cihad emrettikte

(إِنْفِرُوا خِفَافاً وَثِقَالاً وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ)

âyet-i celilesi hükm-i münifince kâffe-i müslimîn üzerine cihad farz olup genç ve ihtiyar piyade ve süvari olarak bilcümle aktardaki müslîmînin mâlen ve bedenen Cihada müsareat eylemeleri farz-ı ayın olur mu?

Elcevap: Olur.

Bu sûretle elyevm Makam-ı Hilâfet-i İslâmiye ve memâlik-i mahrûsa-i şahâneye sefâin-i harbiye ve asakir-i berriyesile hücum etmek sûretile Hilâfet-i İslâmiyeye adüv ve neûzü billâhi teâlâ nûr-i âli-i islâmiyetin itfa ve imhasına sâi bulundukları muhakkak olan hükûmetlerin taht-ı idarelerinde bulunan kâffe-i müslimînin dahi mezkûr hükûmetlerin aleyhine ilân-ı cihad ederek bilfiil gazâya müsâreat eylemeleri farz olur mu?

Elcevap: Olur.

Bu sûrette maksûdun husulü cem-i müslimînin Cihada müsareat etmelerine mütevakkıf iken bazıları neûzu billâhi teâlâ tahallüf etseler tahallüfleri mâsiyet-i azîme olup gazab-ı ilâhiye ve bu masiyet-i şenîanın cezasına müstahak olurlar mı?

Elcevap: Olur.

Bu sûrette hükûmet-i islâmiye ile muharebe eden hükûmet-i mezkûre ehali-i islâmiyenin kendilerini katil ve hatta cemi ailelerini mavh ile ikrah ve icbar edilmiş olsalar bile hükûmet-i islâmiye asakirile muhârebe etmeleri şer'an haram-ı kat'î ile haram olup kaatil olmalarile nâr-i cahîme müstahak olurlar mı?

bize karşı fiilen silâh kullandığı iddiâ edilegelmiştir. Hilâfet müessesesinin hiçbir tesir ve faydası olmadığı görüşünü teyid ve isbat zımnında ortaya atılan bu iddiada hakikat payı yok değildir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu Müslümanlar iddia edilen hareketi kendi hür irâdeleri ile yapmış değillerdir. Bunlar ordularına katıldıkları Hıristiyan devletlerin esiri idiler. Kaldı ki, binlercesi de hapsedilmek veya asılmak suretiyle mâruz kalacakları tehlike ve musibetlere aldırmayarak metbûlarının bu hususta ki emrini dinlememişlerdir. Sadece Hindistan'da İngiliz idâresinin bu sebeple habsettiği Müslümanın adedi otuzbinin üstündedir.

Elcevap: Olur.

Bu sûrette harb-i hâzırda İngiltere ve Fransa ve Rusya ve Sırbiye ve Karadağ hükûmetlerile zahîrlerinin idarelerinde olan müslümanların hükûmet-i islâmiyeye mûin bulunan Almanya ve Avusturya aleyhine harb etmeleri Hilâfet-i İslâmiyenin mazarratını mucip olacağından ism-ü azîm olmakla azab-ı azîme müstahak olurlar mı?

Elcevap: Olur.

Şeyhülislâm
Hayri

İşbu fetvadan sonra, Âlem-i İslâm'a hitaben bir de *"Beyannâme"* neşredilmiştir ki,

Bu beyannâme 21 İkinciteşrin 1914, (2 Muharrem 1333) Cumartesi günü Şeyhülislâm kapısında toplanan *"Meclis-i âlî-i ilmî"* tarafından tanzim ve imza edilmişti. İki gün sonra da Padişah'ın elyazısı ve imzasile, şöylece tasdik olunmuştu:

İşbu beyannamenin kâffe-i aktaar-ı islâmiyede neşir ve ilânını irâde ederim.
Fi 4 Muharrem, sene 1333 **Mehmed Reşad**

Bunun üzerine mezkûr beyannâme Şeyhülislâm tarafından aşağıdaki tavzihle her tarafa neşrolunmuştur:

"Âtideki beyannâme, Müslimînin davet edildiği Cihad-ı ulvînin, İslâmiyet'in düşmanı olup adâvetlerini Makam-ı Hilâfet-i İslâmiyeye hücum ve savletlerile izhar ve isbat edenlere karşı olduğu ve Hükûmet-i Seniye ile beyinlerindeki uhûda riâyet ve ibraz-ı asâr-ı meveddet eyliyen ve düvel-i sâire teb'alariyle mütekabilen hüsnü muâşeret, İslâm'ın şiar-ı adil ve müsalemeti icabından bulunduğundan tâmimen tebliğ edilmiştir.

خدام الكعبه اشرفی - ۱

اسلامه چکیلن قلیچ

یاخود

علمداران اسلامی مدافعه

عثمانلی هیئت سرخصه سنك صلح تونفرانسه تقدیم ایتدیکی مخطر، وپاریس صلح تونفرانسنك اونلر محلسی طرفندن الدینی جوابه نظراً عثمانلی اسلام دولتی مسئله سنك انتقادی تتعدد ،

محرری

شیخ عشیر هجین قیداری

۱۵۸ فیلیت ستریت ، لوندوی سی . جـ ٤

۱۹۱۹

Hilâfetîn beynelislâm bir kuvvet olmadığını söyleyenlere ibretle takdim olunur:

Hind (şimdiki Pakistan) Müslümanları, ileride izah edileceği üzere Birinci Cihan Harbi nihâyetinde bizi ders ve ibret alınacak bir tarzda müdafaâ eylemişlerdir. Milyonlarca sterlinlik maddî yardımlardan başka, Türkiye aleyhine tavır almaması için İngiliz idâresine karşı miting ve protestolar yapmışlardır. Hem de sâdece Hindistan'da değil Londra'da bile.. Bir de çeşitli neşriyat ile yanımızda yer aldıklarını belirtmişlerdir. İşte onlardan birinin kapağı: **"Huddam-ûl Kâ'be"** neşriyatından olan bu eserin adına bakınız:

İSLÂM'A ÇEKİLEN KILIÇ
YAHUD
ÂLEMDERÂN-I İSLÂMI MÜDÂFAA

Hem de üçyüz sahifelik bu eser, 1919 yılında Londra'da basılıyor. Evet Londra'da... Türkçe, İslâm harfleri ile ve Londra'da tab edilme!.. İslâm kardeşliği ne büyük bir kuvvetmiş, ibretle görünüz!..

1914 yılında Türkler'e karşı döğüşmek üzere Irak Cephesi'ne gönderileceğini öğrenen Hindli Müslümanlar, ânî bir sûrette isyan ederek başlarındaki İngiliz subaylarını katlettiklerinden bunların binlercesi hemen oracıkta kurşuna dizilmiştir.

Mısır vesâir Arap ülkelerinde de —bir tesiri olmadığı söylenilen işbu cihad-ı mukaddes fermanı sebebiyle— ecnebî idârelere karşı birçok isyan ve karışıklıklar çıkmış ve binlerce Müslüman katledilmiştir.

Kaldı ki, Halife'nin dâvetine gönüllü olarak icâbet eden birçok Arap da görülmüştür ki, bunlardan teşekkül eden iki tabur'a Çanakkale'de bizzat **M. Kemal Paşa** kumanda etmiştir. İştirakin fazla olmayışı, İttihatçıların Arap ülkelerindeki yakışıksız tutumlarından ve Araplar'ın asırlardan beri gayr-ı muhârib bulundurulmalarından doğmuştur.

Kaldı ki, düşman saflarında yer alan Müslümanlardan dahi umulmadık istifadeler sağlanmıştır. İstanbul'da silâh depolarında bekçilik yapan Hindliler'in Anadolu'ya silâh kaçırılması işinde gösterdikleri kolaylıklar, kemalist kalemlerde bile ma'kes bulmuştur. Rus ordusundaki Müslümanlar ise, Rus - Ermeni mezâlimini önleyici istikamette pek büyük ve ehemmiyetli bir rol oynamışlardır.

Bütün bunlara ilâveten şunları da söyliyelim ki, cihad fetvasına rağmen Türkler'e silâh çektiği söylenen **Şerif Hüseyin** Medine'yi teslim almaya geldiği zaman emrinde sadece üçyüzelli kişi vardı. Üstelik bunlar da o derecede derme çatma insanlardı ki; kendisi Türk kumandanlarından silâh depolarının kapısında bir müddet daha Türk askerlerinin nöbet tutmalarını rica etmiş, bu silâhların kendi adamları tarafından yağmalanmasından korktuğunu açıkça ifâde eylemiştir [105].

Bu demektir ki, Ceziretü-l Arab'a oluk gibi akan İngiliz altınları, Türkler'e karşı silâh kullanabilecek ancak üçyüzelli

---

105 Bkz: **Nâci Kâşif Kıcıman** - a.g.e. sh. 473 - 74

تورکیا
اسلام ایمپراطورلغنك استقبالی

محرری
شیخ مشیر حسین کبروای

هندستانده « خدام الکعبه جمعیت مرکزیه‌سی » مؤسسلرندن وکالب عمومیه فخریسی
و « معجزهٔ محمدی » و « اتحاد اسلام » ... الخ مؤلفی

طابع وناشری
لوندره جمعیت مرکزیهٔ اسلامیه‌سی
۱٤۸ فلیت مستریت « لوندره

-Hilâfet'in bir faydası olmadığını söyliyenlerin kulakları çınlasın!..

Yukarıdaki klişe bir kitap kapağını göstermektedir:

TÜRKİYE İSLÂM İMPARATORLUĞU'NUN İSTİKBÂLİ.

Yukarıda 113. sahifede bir başka eserinin kapak klişesini takdim ettiğimiz **Şeyh Müşir Hüseyin Kaydavî** isimli Hindli... Eser **Huddam'ul - Kâ'be Cemiyeti**'nce Londra'da basılmış olup Türkiye'nin müdâfaasına tahsis edilmiştir.

Yukarıdaki yazı Yıldız Câmii Şerifi'ndedir. Muhyiddin-i A'rabi Hazretlerine isnad edilen bu Arapça beyitte Osmanlı Devleti'nin **"kıyamet alâmetleri zuhur etmedikçe yıkılmıyacağı"** ifade edilmektedir. Levha hâline getirilerek **Sultan Abdülhamid** merhuma takdim edilmiş, O da bunu Yıldız Câmii Şerifi'ne astırtmıştır.

Mâlum olduğu üzere Muhyiddin-i A'rabi Hazretleri yaşarken Osmanlı Devleti mevcud değildi!..

adam bulunmasını temin edebilmiştir. Halbuki aynı çarpışmalarda Türk ordusu tarafında yer alan Araplar bu sayıdan katbe kat fazla idi. Hem de bölgenin ileri gelen insanlarından olarak. **Şerif Hüseyin**'in sokaktan topladığı adamlar nevinden değil!..

Millî Mücâdele'de ordumuz Yunan'la harbederken arkadan *"Türk"* sıfatını hâiz olmak üzere isyan edenlerin adedinin –bu bir ictihad farkından doğmuş olsa bile– **Şerif Hüseyin**'in adamlarıyla kabil-i kıyas olmadığı meydandadır. Hilâfet'in tesir ve nüfuzu hakkında, devletimizin en zayıf zamanına âid olmak üzere zikrettiğimiz işbu misaller kâfîdir, sanırız.

Sultan Reşad'dan sonra taht'a geçen **Sultan Vahideddin**

merhum ise, fevkalâde zeki, dirâyetli ve âlim bir şahsiyet olmasına rağmen —ileride tafsil edileceği üzere— siyâsî ve askerî şartların o ölçüde menfî bir gelişme kaydettiği bir zamanda (4 Temmuz 1918) taht'a geçmişti ki, O'nun —hiç olmazsa zaman itibariyle— pâdişahlık ve dolayısıyla da *"halifelik"* yapmaya fırsat bulduğu pek söylenemez.

Netice olarak şunu söyliyebiliriz ki, Osmanlı devri, Hilâfet tarihinde en uzun sürmüş bir devirdir. 1517 yılından 1924'e kadar 407 yıl devam eden ve aynı zamanda askerî ve medenî çeh-resi kadar Hilâfet nüfuzunun şümûlü bakımından da *"Hulefâ-yı Râşidîn"* zamanından sonra en parlak bir devirdir. Bu devrede, son halife **Abdülmecid Efendi**'yi de hesaba katarsak yirmi sekiz şahsiyet *"halife"* sıfatını ihraz etmiştir.

Hilâfet tarihinde "Osmanlı Devri" için ileri sürülmüş iki târiz vardır ki; bunların hiçbiri muteber değildir.[106] Bu târizler:

a) Usul-i verâset yani, halifeliğin babadan oğula geçmesi. Bu târiz doğru değildir. Zîra Hilâfet'in iktisabı için şer'î mesnedimiz "icma"dır. Bu ise Sahabe-i Kiram Hazretlerinin icmaı ile sabit olmuş bir maslahatın icabıdır.

b) Kureyş'ten olmamak. Bu târiz de yersizdir. Âl-i Osman "kureyşî"dir. Zira **Osman Gâzi** Hazretlerinin hanımı **Mal Hatun** seyyide yani Hz. Peygamberin soyundandır. Ehl-i Beyt'in *"seyyid"* ve *"şerif"* olarak başı **Hz. Fâtıma** değil mi?! Anadan seyyidlik olmaz denilirse bu itiraz seyyidliği tamamen inkâra müncer olmaz mı?!

106- Bu ve benzeri târizler *"Devlet-i Ebed Müddet"* adlı eserimizde cevaplandırılmış olduğu üzere burada ayrıca tafsil edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂFET'İN İLGASI VE BUNUN AKİSLERİ

I- HİLÂFET'İN İLGASI

A- HİLÂFET'İN İLGASINA TEKADDÜM EDEN GÜNLER

a) Hazırlık safhası:

aa- Bugüne kadar birçok kemâlist veya öyle görünmek ihtiyacındaki yazar, *"Hilâfet'in ilgası"*nın daha Millî Mücâdele'nin başında düşünülüp plânlandığını iddia edegelmiştir. Bunu, **M. Kemal Paşa**'nın her şeyi evvelden görüp plânlayan bir büyük dahî olduğunu isbat (!..) zımnında ileri süren bu hususta ki ilk kaynak –kendisine inanılabilirse– **Mazhar Müfid** (Kansu) dir[107].

107- Gerçekten **Mazhar Müfid Bey**'e ne ölçüde güvenileceğini anlamak için O'nun reisliğini yaptığı Şark İstiklâl Mahkemeleri nin mâhiyetine ve bu mahkemelerde cereyan eden hâdiselere bir parça nüfuz etmek kâfidir.

Filhakika **M. Kemal Paşa**'nın *"Şark İstiklâl Mahkemeleri"*nde bir kasap gibi kullandığı bu dalkavuk, inkılâp silâhşoru, kendisine tâ Erzurum Kongresi hengâmında müstakbel inkılâp hamlelerinden bahsedilirken sarahaten *"Hilâfet'in ilgâsı"* keyfiyetinden değil de, cumhuriyet ilânından bahsedilmiş bulunduğunu beyan ve ifade etmektedir. Bunun zımnından, Hilâfet'in ilgâsı manâsı çıkarılabilir[108] ve işaret eylediğimiz gibi kendisine inanılabilirse, ilgânın çok evvel düşünülüp plânlandığına hükmedilebilir [109].

Bir de şu husus belirtilmelidir ki, **M. Kemal Paşa**'nın

Bu muhâkemelerde gerçi hukukun usulî kaideleri az çok yerine getirilmiş ve bazan da maznunlara beklenmedik ölçüde nezâket gösterilmiştir. Fakat bunlar, kararın evvelden –daha emin bir tâbirle– Ankara'daki zînüfuz şahıslarca verilmiş olmasındaki vahâmeti tebdil veya tahfif edebilecek hususlar değildir. Bu bakımdan şefine taabbudkârâne bir sûrette bağlı, O'nun gözüne girmek için riyâsetinde bulunduğu mahkemelerin fevkalâde selâhiyetine istinâden hiçbir vicdan azabı duymaksızın çoğu mâsum yüzlerce insanı asan bir kimsenin, bu beyanlarının da dalkavuklukları cümlesinden olmak ihtimali elbette ki gaaliptir.

108- Zira unutmamak gerektir ki, Saltanat'ın 1 Kasım 1922 tarihindeki ilgâsından sonra da, saltanatsız yani siyâsî iktidarsız bir Hilâfet, bizzat **M. Kemal Paşa** tarafından tervic edilmiş ve hatta 23 Ekim 1923'den itibaren 3 Mart 1924 tarihine kadar *"Hilâfet"* ve *"Cumhuriyet"* bir arada yürütülmüştür.

109- **Mazhar Müfid Bey** *"Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber"* isimli iki cildlik hâtırâtının birinci cildinin 35. sahifesinde bu mes'eleye temas etmekte ve vâki suâl üzerine **M. Kemal Paşa**'nın sarih bir cevap vermekten kaçınarak, "Azizim **Mazhar Müfid Bey,** bu mes'ele hakkında şimdiden bir şey söylemek istemem. Hatta mevzuubahs etmemek doğru olur." dediğini kaydetmekte ve yine aynı eserin 74. sahifesinde kendisine **M. Kemal Paşa**'nın cumhuri bir idare kurmak hususundaki kararını ilk evvel ne zaman açıkladığını soran **Mahmud Esad Bozkurt**'a –**M. Kemal Paşa**'nın müsaadesini alarak– verdiği cevabı dercetmiş bulunmaktadır. Bunda gününde tutulmuş bir not olarak 20 Temmuz 1335 (1919) tarihli bir notu aynen yazdığını belirterek nakletmekte ve **M. Kemal Paşa**'ya sorduğu bir suâlin cevabını: *"Açıkça söyliyeyim: Şekl-i hükûmet zamanı gelince cumhuriyet olacaktır!"* cevabını almış bulunduğunu dercetmektedir.

koyu bir ittihatçı olduğu [110] ve kâmil yaşına kadar da bu siyâsî fırkanın [111] içinde ve onların fikirleriyle yoğrulduğu muhakkaktır. Hilâfet'in ilgâsı keyfiyetinin ise ihtihatçılarca çok önceden düşünülüp plânlandığı fakat buna fiilen imkân bulunamadığı yaygın bir kanaattir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bilinen programına rağmen bir de gizli programı vardı ki, bunda **M. Kemal Paşa**'nın bilâhare gerçekleştirdiği inkılâpların cümlesinin mevcud olduğu iddiâ edilmiştir. Gerçi onlar bu vadide sarahaten fiilî bir adım atmamışlardır[112]. Fakat onları bu tarz harekete mecbur eden, gitgide vahameti artan siyâsi ve askerî hâdiselerdi. Karşılaş-

110- Bkz. **Falih Rıfkı Atay** - Çankaya, İstanbul 1967 sh. 47; **Afet İnan** - Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959 sh. 10.

111- İttihat ve Terakki ünvanının sonuna *"cemiyet"* kelimesini eklemiş bulunmasına rağmen kurulduğu andan itibaren tam manâsıyla bir siyâsi parti idi.

112- Filhakika Hilâfet ve hatta saltanat mevzuunda millet içinden çıkmış herhangi bir fert veya âile *"Al-i Osman"* ile boy ölçüşmeye ve O'nun yerini almaya teşebbüs etmemişti. Sâdece **Midhat Paşa**'nın "Artık bir müddet de Âl-i Midhat olsun!" dediği ve kendi âilesini hânedân-ı Âl-i Osman'ın yerine ikâme eylemek istediği söylenirse de, bu husus şimdiye kadar asla tevsik edilmiş değildir.

Birinci Cihan Harbi içinde Almanya'dan Türkiye'ye hareket eden bir trenin üzerine tebeşirle *"Nach der Enverland"* yeni **Enver**'in ülkesine, manâsında bir ibâre yazılmıştı. Bu biraz **Enver Paşa**'nın Almanya'da fazla tanınmış olmasına, biraz da O'nun kendi siyâsetlerinin dümen suyuna alınabilmesi için pohpohlanmasına bağlı idi. Bununla beraber kendisinin böyle bir iddiada bulunduğu görülmemiştir. Hatta **Şehzâde Süleyman Efendi**'nin kızı **Nâciye Sultan**'la evlenmiş, hânedana damad girmişti.

Bütün bunlara ilâveten şunu söyleyebiliriz ki, ilk defa İttihatçılar, Saltanat ve Hilâfet'in Osmanoğulları'ndan alınması hususunda bir temâyül izhar etmişlerdir. Bunun misallerinden sâdece bir tekini dikkatlerinize arzedelim:

Birinci Cihan Harbi içinde ilân edilen *"Cihad-ı Mukaddes Fetvası"*na Araplar beklenildiği kadar alâka göstermemişlerdi. Bu –evvelce izah edildiği üzere– Araplar'ın asırlardan beri gayr-ı muhârib bulunmalarından, Osmanlılar'la harb hâlindeki İtilâf Devletleri'nden çekinmelerinden ve bilhassa İngilizler'in –petrol siyâsetine bağlı olarak– onları aleyhimi-

tıkları vartaları atlatmak için aksine –belki de inanmadan– Hilâfet'e dört elle sarılmışlardır.

bb- Bununla beraber, **M. Kemal**'in *"Balkan Harbi"* gibi erken bir devrede *"Şarköy çıkarması"* sırasında mâruz kaldığı hezimet ve sebep olduğu büyük zâyiat (yirmi bin kişi) yüzünden Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı **Enver Paşa** tarafından sürgün edildiği Sofya'da O'nun ve dolayısıyla Almanlar'ın aleyhtarı ve binnetice İngiliz taraftarı mevkiine sürüklenmiş olduğu mâlumdur [113]. Hilâfet'in hasm-ı bîamanı olan İngilizler'le bu paralelliğin *"Filistin Cep-*

---

ze tahrik etmiş olmasından doğuyordu. Bu sebeple Araplar'a sözünü dinletebileceği ve onların Cihad-ı Mukaddes Fetvası'nın icabını daha fazla yerine getirmelerini sağlayacağı kanaatıyla, **Şeyh Ahmed es-Sünusî**'den istifade edilmek istenilmişti. Bu sırada İtalyanlar'la harb hâlinde bulunan Sünusîler'in bu kahraman lideri kendisini almak için gönderilmiş bulunan bir Alman denizaltısı ile İstanbul'a gelmişti. Vatanı olan Trablusgarp (Libya) İtalyan işgâline mâruz bulunuyor ve kendisi de müstevlı ile harbediyorken Halife'nin emrine ittibâı dinî bir vazife telâkki etmişti. Lâkin O'nun İstanbul'a muvasalatından az sonra, **Sultan Reşad** vefat etmiş, yerine **Sultan Vahideddin** geçmişti. Harb nihâyete ermek üzere idi. **Sultan Vahideddin** merhuma, **Ebâ Eyyub el-Ensarî Hazretleri**'nin türbesi önündeki an'anevî *"Kılıç kuşanma"* merâsiminde **Hz. Ömer**'in kılıcını o kuşatmıştı. Ancak cephelerden gelen mağlûbiyet haberleri üzerine kendisine verilmek istenen vazifenin ehemmiyeti kalmamış ve İstanbul'da ikamet ettirilerek Ceziret'ül-Arab'a gönderilmemişti.

İşte bu sırada harbin vahim neticeleri üzerine itibarı sarsılan İttihat ve Terakki erkânı kendisini ziyâret ederek O ndan lehlerine propaganda yapmasını istemişlerdir. Bunun temini için de "Vaziyeti kurtarırlarsa Hilâfet'in seçimle taayyün edeceğini, binâenaleyh kendisinin de Halife olabileceğini" söylemişlerdir. **Şeyh Sünusî**'nin sert bir mukabelesi ve Hilâfet hakkının "Âl-i Osman'a âid olduğu" hususundaki kat'î beyanı ile karşılaşan bu teklif, İttihatçıların Hilâfet'in istikbâline müteallik böyle düşünceler taşıdıklarını göstermektedir. (**Şeyh Sünusî** ile İttihatçılar arasındaki bu görüşmenin tafsilâtı için bkz. **Albay Hüsameddin Ertürk** - İki Devrin Perde Arkası, İst. 1957, sh. 197 vd. - sh. 476 vd.

113- Tâfsilât için bkz: **Kadir Mısıroğlu** Lozan, Zafer mi; Hazimet mi? C. I, İstanbul 1992 sh. 142 vd.

hesi"nde de devam ettiği bilinen bir husustur [114]. Fakat bu safhalarda **M. Kemal** ile İngilizler arasında Hilâfet ve buna benzer mes'elelerin mevzuubahs olduğu söylenemez. Gâye, olsa olsa, **Enver**'in sağladığı Alman desteğine benzer bir desteğe nâil olarak devlet kademelerinde bir yere meselâ Harbiye Nâzırlığı'na gelebilmekti[115]. Ancak hadiselerin gelişmesi **M. Kamal**'i *"Anadolu'ya gönderilmek"* gibi ehemmiyetli bir rol sahibi kılınca, O'nunla *"Türkiye'nin müstakbel hüviyeti"* üzerinde anlaşmanın gereğini ortaya çıkarmıştır.

Şöyle ki;

Hasta olan **Sultan Reşad** yerine Alman cephesini ziyârete giden **Veliahd Vahideddin Efendi**'nin bu seyahatte refakatındaki zabitlerden biri de **M. Kemal**'di. O'nu bu vazifeye tâyin eden İttihad ve Terakki Hükümeti olduğu halde **Veliahd Vahideddin Efendi**'nin **Enver Paşa** ve ittihatcıların şiddetle aleyhinde olduğunu görünce kendisi de bu istikamette fikirler sarfederek ikbal yolunda ilk ciddi adımını atmıştır. Buna dâir birkaç ecnebi müşâhedesi zikredelim:

"**Veliahd Vahideddin Efendi**'nin zekâ ve dirâyetinden takdirle bahseden **M. Kemal** trende kendisiyle pek samimi dost olmuş, Veliahd, kendisine karşı pek büyük itimad izhar ederek Paşa'yı daha evvel tanımadığından dolayı teessürlerini beyan etmiştir. Bütün seyahat esnasında ikisi ekseriya kompartımana kapanmışlar, samimî dost olarak görüşmüşlerdir [116].

"Pek fazla hasta olan **Sultan Reşad**'ın yerine yakında Hilâfet ve Saltanat Makamı'nı işgal edecek olan **Vahideddin**

114- Biraz ilerde tafsilât vardır.

115- Nitekim, ileride görüleceği üzere **M. Kemal**'in *"Filistin Hezimeti"*nden sonra İstanbul'a dönmekte iken Adana'nın Bahçe Kasabası'ndan Saray'a çektiği telgrafta kurulmasını istediği **Ahmed İzzet Paşa** Kabinesi'nde Harbiye Nâzırı olarak kendi adını kaydetmiştir.

116- **Armstrong** - a.g.e. sh. 93

Efendi, M. Kemal Paşa'yı müstakbel hükümetinin emin bir istinatgâhı yapmayı düşünüyordu [117].

"Dostlukları o kadar ilerlemişti ki, bir gün Berlin'de Adlon Oteli'nde **M. Kemal**, Veliahde:

" — Sizden sarahatle bir şey söylemek müsaadesini isteyeceğim. Size öyle bir teklifte bulunacağım ki, eğer kabul ederseniz beni hayatınız müddetince kendinize bend edeceksiniz." mukaddemesiyle İstanbul'a gidince bir ordu kurulmasını talep ve kendisini de bu orduya Erkân-ı Harb Reisi yapmasını teklif etti. Veliahd,

" — Reddedecekler!" dedi.

M. Kemal:

" — Cesaret edemeyecekler. Onlara gösteriniz ki, hesaba katılması lâzım gelen bir şahsiyetsiniz. Zat-ı necâbetpenâhîleri gölgede kalmamalısınız!.." dedi.

Veliahd:

" — İstanbul'a gidince görürüz!" cevabını verdi [118].

İstanbul'a avdetlerinde **M. Kemal**, Sofya'da yakalandığı hastalık tedâvi edilmediğinden tekrar hastalandı ve Almanya'nın Karlsbat şehri'nde tedaviye gitti [119].

Seyahatları esnasında bir gün de **Nâci Paşa, M. Kemal Paşa**'ya Veliahd hakkındaki fikrini sormuştu. **M. Kemal Paşa** şöyle cevap verdi:

" —Dâima gözönünde bulundurmak ve O'na sadâkatle hizmet etmek şartiyle bu adam ile çok iş görülebilir." [120].

Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere **M. Kemal**, İttihat ve Terakki'nin kendisine olan itimadından kendi namına pek güzel istifade etmiş ve bu seyahat esnasında Veliahd'a

---

117- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 139.

118- **Armstrong** - a.g.e. sh. 96.

119- **Armstrong** - a.g.e. sh. 98.

120- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 104

azamî sûrette tesir ederek bilâhare kendisinin yâveri olabilmek imkânını elde etmiştir.

Bu hususta diğer bir gerçek de şudur:

Veliahd **Vahideddin Efendi,** bu seyahat esnasında beraberindeki damadı **Şehzâde Ömer Fâruk Efendi'ye M. Kemal'in** hakiki düşüncelerini sezdirmeden öğrenip kendisine rapor etmesini emretmişti. **Ömer Faruk Efendi** de O'nu yol boyunca çeşitli sûretlerde yoklamış ve neticeten Veliahd'a **M. Kemal'in** İttihatçı aleyhtarı ve Hilâfet'e bağlı olduğu tarzında rapor vererek bilâhare Anadolu'ya gönderilmesi esnasındaki itimada zemin hazırlamıştır.

3 Temmuz 1918'de **Sultan Reşad'ın** vefatı üzerine Veliahd **Vahideddin Efendi,** *"Altıncı Sultan Mehmed"* ünvanıyla muazzam Osmanlı Tahtı'na oturdu.

M. Kemal tedâvide bulunduğu Karlsbat'tan bu padişah cülûsunu tebrik etti. Bütün arkadaşları O'nu derhal İstanbul'a çağırıyorlardı. Bu sırada Padişah'ın yâveri **İzzet Paşa** da kendisini dâvet etti.

İstanbul'a gelir gelmez huzura kabul olundu ve Filistin Cephesi'ndeki Yedinci Ordu Kumandanlığı'na tâyin edildi.

M. Kemal Yedinci Ordu Kumandanı olarak Nablus'a gitti. O'nun cepheye muvâsalatından sadece birkaç gün sonra İngilizler yeniden taarruza geçtiler. Kendisi diyor ki: "Bu gece şiddetli bir muhârebe ile geçti ve ordumun sol cenahı bozuldu ve esir düştü. Buradan düşman süvârisi geçti. **Liman von Sanders'in** karargâhına kadar vâsıl oldu." 121. "Ordumla sahralar ve nehirler geçerek Şam'a ric'ate mecbur oldum. Burada çekilen meşakkatin izahı uzun olur..." [122.] **M. Kemal Paşa'-**

122- **a.y.**

121- **Abdülâziz Hancî** - Mürekkerât **(M. Kemal)** sh. 68. Bu zat, **M. Kemal Paşa'yı** "Arap Âlemine tanıtmak (!) maksadıyla çeşitli kitaplar yazarak bunları Mısır'da bastırıp her tarafa parasız dağıtan (çünkü Türkiye "tahsisat-ı mestûre"sinden daha fazlasını alıyordu) aslen Ermeni bir yazardır.

nın tafsil etmek istemediği vukuatın içyüzü şudur:

Filistin Cephesi'nde üç ordumuz vardı. Dördüncü, Yedinci ve Sekizinci Ordulardan mürekkep olup *"Yıldırım Orduları"* adını alan bu kuvvetlerin Cephe Kumandanı, **Liman von Sanders**'di. Dördüncü Ordu Kumandanı **Mersinli Cemal Paşa,** Sekizinci Ordu Kumandanı **Arapgirli Cevad Paşa,** Yedinci Ordu Kumandanı ise **M. Kemal Paşa** idi. Cephe Umûmî Karargâhı Nâsıra'da bulunuyordu. Dördüncü Ordu'nun Merkezi Salt, Yedinci Ordu'nun Nablus, Sekizinci Ordu'nunki ise Tul-i Kerem kasabalarıydı. 31 Ağustos 1918'de bu Cephede o kadar âni bir çöküş vukûa geldi ve bu hal, o derece sür'atli bir hezimete yol açtı ki, kilometrelerce geride bulunan Ordu Kumandanları bile canlarını güçlükle kurtarabildiler. Gerçekten Devletimizi **"Mondros Mütarekenâmesi"**ni imzalamaya mecbur bırakan bu hezimet esnasında Sekizinci Ordu Kumandanı **Cevad Paşa,** Karârgahından kalpağını bile alamadan kaçıp kendisini Şam'a zor atmış ve burada Üçüncü Kolordu Kumandanı **İsmet Paşa (İnönü)** yı tellâl bağırtarak aramaya mecbur kalmıştı.

Bu hezimet, Yedinci Ordu Kumandanı **M. Kemal Paşa**'nın sağ ve solundaki Dördüncü ve Sekizinci ordulara haber vermeden âni bir şekilde ric'at etmesiyle ortaya çıkmıştır [123].

123- 8 Eylül 1950 tarih ve 25 numaralı Büyük Doğu Dergisi bu inanılmaz hadiseyi naklederken o zaman hayatta bulunan **Ömer Lütfü Bey** adında bir zatın muhatap olduğu İngilizler'le anlaşma teklifini şu suretle nakletmiş ve bu neşriyat tekzip edilmemiş bulunmaktadır.

"Günün birinde **M. Kemal Paşa,** Yıldırım Orduları Levazım Reisi, Merzifonlu Miralay **Ömer Lütfü Bey** (İstiklâl Harbi sırasında Nâfia Vekili) ile yine Ordular grubu Erkân-ı Harb Reisi **Diyarbekirli Kâzım Paşa**'yı nezdine çağırıyor ve diyor ki:

" — **Enver Paşa**'nın idaresi Ordu'yu ve vatanı her yerde felâkete sürüklüyor. Bu vaziyetten kurtulmak için tek çare İngilizler'le anlaşmaktır. Başka hiçbir çıkar yol kalmamıştır!.."

Her iki asker de bu teklifi şiddetle reddediyor ve böyle bir hareketin kor-

Bu sûretle merkezî durumdaki Yedinci Ordu'nun âni ve habersiz ric'ati ile cephede açılan boşluktan saldıran İngilizler, sağ ve soldaki Yedinci ve Dördüncü Orduları arkadan kuşatarak yetmişbeş bin esir ve üçyüz yetmişbeş adet top ele geçirmişlerdir [124].

"Bizzat **M. Kemal Paşa** bile az daha esir olacaktı. Emir zabiti Yüzbaşı **Bedri Bey**, "Şeria Nehri"nde tesâdüfî bir geçit buldu. Büyük şef, hayatını bu sûretle kurtarabildi. Altı yüz kilometrelik ric'at hattı üzerinde düşmana yetmişbeş bin esir ve üçyüz yetmiş top bırakmıştı..." [125].

Diğer Kumandanlar gibi **M. Kemal Paşa** da sekiz kişilik mâiyetiyle resmî elbiselerini bile giyemeden kendisini Şam'a atmış fakat burada da duramamıştır. Bakiye kuvvetlerin Kumandasını **Cemal Paşa**'ya terkederek trene atlayıp Rabat'a gelen **M. Kemal Paşa,** bu vakayı gazetecilere şöyle anlatmıştır:

"O gece şunu anladım ki: Bütün kıtaat ve cephelerde Kumandanlık kalmamıştı. Binâenaleyh mecnûnâne denecek bir emir verdim. Şam'da bıraktığımız kuvvetler **İsmet Bey**'in, Rabat civarındaki kuvvetler ise **Ali Fuad Paşa**'nın emrinde ve bu kuvvetlerin hepsi şimale doğru hareket etsinler!.."[126] Gazetecilere bir askerî emir gibi not ettirilmiş bulunan bu sözlerin mânâsı açıktır. "İstikamet kuzey, herkes başının

---

kunç bir şey olacağını söylüyorlar ve yerlerine gidiyorlar. Teklif neticesiz kalıyor! (İşbu **Ömer Lütfü Bey**, iman ve namusu ile tanınmış bir zattır ve elyevm çok şükür sağdır.) (Tabiî 1950'de)

124- Bakınız: **Kâzım Karabekir Paşa**'nın 1933 yılı Mayıs ayında İstanbul gazetelerinde çıkan mektupları. **Sultan Vahideddin**'in Hicaz'da yayınlanan ilk beyannâmesi, **Dr. Rıza Nur** - a.g.e. sh. 564'de esir miktarının altmış beş bin olduğu zikrediliyor.

125- Bkz. **Ârif Oruç** - Münci-i Azam ın Dehası Yaratmadı, Bulgaristan'da yayınlanan "Yarın" gazetesinin 20 Mayıs 1934 tarih ve 12 numaralı nüshası.

126- **Abdülaziz Hanci** - Müzekkerat-ı **M. Kemal Paşa**, sh. 81 - 82 - 83.

çaresine baksın!.." Filhakika bu emrin hakiki mahiyetinin tefsir ettiğimiz gibi olduğunu **M. Kemal Paşa** da teyit ederek: "Bu hareket amelî idi. Yedinci Ordu'nun isminden ve bazı döküntülerinden başka bir şey kalmamıştı. Bu döküntüleri Suriye'nin kuzeyinde Halep'te toplamak ve orada yeni bir karar vermek lâzım geliyordu." [127]demektedir. Gerçekten altıyüz kilometrelik mesâfeyi, yani ancak yirmi yirmibeş günde katedilecek bir yolu süratle aşıp Halep'e gelen **M. Kemal Paşa,** burada kendi ifâdesine göre, "Ahalinin hücûmuna uğramış ve sokak muharebeleri yapmış!" Kendisine ateş açıl-dığı bir sırada yanında buluna şoförüne işaretle yavaşlayan otomobile atlamış, atlarken de Halep Kumandanı'na emir vermiş:

" — Halep ve civarındaki kuvvetleri şimale çekin, orada harp edeceğiz..."[128] Bu emir üzerine, Yıldırım Orduları Karargâhı Halep'ten Fâtıma'ya naklolundu ve Yıldırım Orduları Kumandanlığı'na *"Umum Cenup Orduları Kumandanı"* sıfatiyle **M. Kemal Paşa,** Cephe Kumandanı tâyin edildi. Fakat bu ünvan da O'nun Halep civarında yeni bir müdafaa hattı teşkil ederek, düşmanı durdurmaya çalışmasını temin edemedi. Karargâhını ikiyüz kilometre daha geride bulunan Adana'ya çekti.

İşte tam bu sırada mukavemet imkânını kaybeden Osmanlı Devleti, Yıldırım Orduları Cephesi'ndeki bu hezimetin tevlid eylediği yılgınlıkla *"Mondros Mütarekenâmesi"*ni imzaya mecbur kaldı.

Bulgaristan'ın münferid sulh aktederek harb sahası dışına çıkması, Fransızlar'a Trakya ve İstanbul yolunu açmıştı. Güney Cephesi'ndeki bu hezimet de Güneydoğu Anadolu'ya kadar beşyüz yıldan beri düşman ayağı basmamış olan birçok vatan parçalarını, İngiliz işgal ve istilâsına âmâde hale getirmiş oldu.

127- **Abdülaziz Hanci** a.g.e. sh. 86.

128- **Abdülaziz Hanci** a.g.e. sh. 86.

Kemal Paşa, Adana'nın "**Bahçe**" Kasabası'ndan Padişah'a çektiği bir telgrafla "**İzzet Paşa**'nın Sadrazamlığa, kendisinin ise Harbiye Nazırlığı'na getirilmesi, **İsmet** ve **Fevzi Paşa**'larla **Fethi Bey** gibi daha bazı kimselerin de dahil olacağı yeni bir kabinenin kurulması" ricasında bulundu.

Sebep olduğu müthiş hezimete rağmen **M. Kemal Paşa**'nın **Sultan Vahideddin** üzerindeki tesir ve nüfuzunun devam etmekte bulunduğunu gösteren bir hadise olarak bu telgraf üzerine **İzzet Paşa**'nın Sadarete getirildiğini, **Fethi** ve **Rauf Bey** ile **Fevzi Paşa**'nın kabineye dahil edildiklerini ve **İsmet Paşa**'nın ise Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na tâyin edildiğini görüyoruz. Yalnız, panik halindeki Cenup Orduları'ndan kendisini ayırmak doğru görülmediği içindir ki, **M. Kemal Paşa**'ya tâlip olduğu Harbiye Nâzırlığı Sultan'ın arzusuna rağmen[129] verilemedi. **İzzet Paşa** kendisine "Bâdessulh refaketiniz eltaf-ı sübhâniyeden me'muldür." tarzında bir telgraf çekti. Burada hatırlatılacak ehemmiyetli bir nokta şudur ki; "**Mondros Mütârekenâmesi**"ni imzalayan kabine, **M. Kemal Paşa**'nın tavsiyesi üzerine kurulan; bu kabinedir.

Aziz vatanımızın bilâhare mâruz kaldığı işgaller de, bu mütârekenâmenin 7. Maddesine müsteniden gerçekleşmiştir.

Şartları gâyet ağır olan ve hele tehlikeli bir sûrette ifade edilmiş yedinci maddesiyle derhal suiistimal edilerek birçok meş'um işgal ve istilâlara sebep teşkil eden bu mütârekenin, akdinden pek az sonra, **İzzet Paşa** istifa etti. O'nun yerine Sadrazamlığa İngiliz taraftarlığı[130] ile tanınmış bulunan **Tevfik Paşa** getirildi.

129- **Fâlih Rıfkı Atay** - Çankaya, sh. 115, 19 Mayıs, sh. 5 - **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 148.

130- Osmanlı Devleti'nin son sadrazımı bulunan **Tevfik Paşa**'nın İngilizler'le münasebetini ve İngiliz siyâsetini tervic eylediğini şuradan anlamak lâzımdır ki, kendisi İngiliz Kraliyeti'nin en büyük madalyası olan "**Dizbağı Nişanı**" ile taltif edilmiştir. Bu madalya sahibinin vefatı halinde

İngiltere adına bu mütarekeyi imzalamaya memur olan **Amiral Galtrop** bir ültimatom vererek mütâreke şartları kabul edilmediği takdirde İstanbul'a gireceği tehdidinde bulunmuştur. Bu tehdid karşısında İstanbul'a müzakerelerin kesilmesi mi, yoksa teklif edilen mütarekenâmenin imzası mı emredildiği hususunu soran **Rauf Bey'e İzzet Paşa** kabinesi tam bir ittifakla "İmza ediniz!.." emrini vermiştir. Bu durumda **Sultan Vahideddin**'in Mondros Mütarekenâmesi'nin imzasına müteallik müzakerelere hiçbir sûretle dahil olmadığı meydandadır. Esâsen O, bu müzâkereleri yürütmeye **Ferid Paşa**'yı memur etmek istiyordu. Bu tâyine **Ferid Paşa** kat'iyetle itiraz etmiş ve böylece Mondros Mütarekenâmesi'nin imzası —Saray'a rağmen ve Sultan'ın tesirleri dışında— ortaya çıkmıştır. Bu yüzdendir ki; **Sultan Vahideddin** tasvip etmediği bu hareketi ele alarak kabineyi istifaya zorlamış ve neticede **İzzet Paşa** kabinesi iş başından çekilmiştir[131].

Sadrazam **İzzet Paşa** yukarıda bahsi geçen istifasını müteakib **M. Kemal**'i acele bir telgrafla İstanbul'a çağırmıştı. **M. Kemal Paşa** İstanbul'a gelir gelmez Meclis'e koşarak yeni kurulan **Tevfik Paşa** Hükümeti'ne itimatsızlık reyi verilmesini temin etmek için çalıştı ise de bu emeline muvaffak olamadı[132]. Hükümet itimad reyi alınca bu defa Padişah'la temas imkânı aradı. "*Cuma Selâmlığı*"ndan sonra bir

---

iade edilmek şartiyle verilmiş olmasına rağmen halen vârisleri elindedir.

Kuva-yı Milliye'ye karşı İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerinin maksadlı baskılarına rağmen mülâyim bir hatt-ı hareket tarzı takip etmesi ve bu yüzden de **M. Kemal Paşa** tarafından "**Vatanperver Vezir!**" tabiriyle tavsif edilmesi ve ayrıca "**Sevr**"i ıslâh mahiyetindeki Londra Konferansı'nda Kuva-yı Milliyeciler için aşırı bir taraftarlık göstermesi, Sadrazam **Tevfik Paşa**'nın şahsiyet ve siyasetinin anlaşılabilmesi için üzerine parmak basılacak noktalardır.

131- Tafsilât için **Hüseyin Cahid Yalçın**'ın 12 Kasım 1924 tarihli Tanin'de çıkan bu meseleye dair makalesine bakınız.

132- Bakınız: **Fâlih Rıfkı Atay** - 19 Mayıs, sh. 5 - 6.

saatten fazla konuştular. Bu konuşma esnasında Sultan kendisine,

" — İnanıyorum ki, kumandan ve zâbitlerin size büyük bir itimad ve teveccühleri var. Gerektiği zaman ordudan hiçbir korkum olmayacağını bana temin edebilir misiniz?" dedi.

Bu sözler, **Sultan Vahideddin**'in zihninde bir plân mevcud olduğunu ve bunun için Ordu'dan emin olmak ihtiyacında bulunduğunu gösteriyordu.

M. Kemal'in **Sultan Vahideddin**'e ne cevap verdiği meçhuldür. Yalnız bunun *"itimat telkin edici"* mâhiyette olduğunu tahmin etmek güç değildir. Çünkü **Sultan Vahideddin** sözlerini şöyle bitirmişti:

" — Siz pek zeki ve pek müdrik bir kimsesiniz. Eminim ki, arkadaşlarınıza sükûnet ve ketm-i esrar (sırları saklamak) la büyük bir nüfûz icra edebileceksiniz..." O zaman şâhidsiz ve pek uzun süren bu görüşme herkesin ziyadesiyle merak ve tecessüsünü davet etmişti [133].

133- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 154 - **Fâlih Rıfkı Atay,** bu görüşme hakkında **M. Kemal Paşa**'nın ağzından şu tafsilâtı vermektedir:

"Cuma günü Selâmlığa gittim ve dışarda bekleyenlerce hayli tefsire uğrayan mülâkatta bulundum. Konuşma uzun sürdü. Ancak konuştuklarımız çok kısa idi. Ben sözüme başlangıç ararken Padişah beni önledi, dedi ki:

" — Bilirim ki, ordunun zabitleri ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misiniz ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir!.."

Böyle bir sualin sebebi ne olduğunu hemen kavrayamadım.

" — Orduya âid bazı malûmat mı var efendim?" diye sordum. Gözlerini kapadı, ne evet, ne hayır dedi. Yalnız sualini bir daha tekrar etti.

" — Gerçi, dedim, ben İstanbul'a geleli birkaç gün var. Buradaki vaziyeti tamamiyle bilmiyorum. Yalnız ordu kumandan ve zâbitlerinde zât-ı şâhanenize karşı bir cereyan olması için sebep görmüyorum!.." Anlaşılmaz bir tavırla ilâve etti:

" — Yalnız bugünden bahsetmiyorum, bugünden ve yarından..."

" Padişahın verilmiş bir kararı olmalıydı. Biz ise bu kararın ne olduğunu bilmeyen veya anlamak istemeyen kimselerle konuşuyorduk. Zat-ı şâhane

Bu plânın ne olduğunu **Sultan Vahideddin**'in bilâhare — **M. Kemal Paşa** ile zikredilen mülâkatını tâkiben— ortaya çıkan tavır ve harekâtı aydınlatmaya başlamıştı. Gerçekten mülâkatın ferdası günü bir *"İrâde-i Padi-şahî"* ile Meclis dağıtıldı. **M. Kemal Paşa**'nın muhalefetine rağmen itimad reyi almış olan Sadrazam **Tevfik Paşa,** Padişah tarafından istifaya zorlandı. O'nun istifasını takiben de **Ferid Paşa** Sadrazamlığa getirildi. Bu sırada **M. Kemal**'in **Ahmed İzzet Paşa**'nın yeniden Sadrazamlığa getirilmesi hatta hakkında böyle söylentiler bulunan **Ahmed Rıza** ile de temaslarda bulunduğu [134] malûmdur.

. Meclisin dağıtılması ve **M. Kemal Paşa**'nın —o gün için— istemediği **Tevfik Paşa**'nın Sadaretten uzaklaştırılması tahakkuk edince **M. Kemal** arkadaşlarına bazı fikirlerini açmaya başladı:

" —Padişah gâliplerin elinde esirden başka bir şey değildir. Başımızda bulunan Hükümet kararlarında hür olamaz. Millî bir hareketin merkezini Anadolu içerlerine götürmek lâzımdır. Anadolu'da ortaya çıkarılabilecek bir *"Millî Hareket"* Hükümete istinatgâh yapılabilir ve Padişah'ın sallanan tahtını kurtarabilir." [135].

Bu sözler; vâki olan gizli mülâkatta Sultan'ın kendisine telkin eylediklerinin bir nev'î ifşası mâhiyetinde idi.

30 Ekim 1918'de imzalanan "Mondros Mütârekenâmesi"nin her türlü sûiistimale müsâid yedinci maddesine[136]

---

gözlerini açarken ayağa kalktı, şu sözlerle mülâkata son verdi:

" — Siz akıllı bir kumandansınız. Tecrübesiz arkadaşlarınızı tenvir edeceğinizden eminim." (Bakınız 19 Mayıs, sh. 6 - 7 - Çankaya, sh. 154.)

134- **Fâlih Rıfkı Atay** - 19 Mayıs, sh. 16 - 17.

135- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 162.

136- Mondros Mütârekenâmesi'nin yedinci maddesi, müttefiklere kendi stratejik emniyetleri için lüzum gördükleri yerleri işgal etmek hak ve selâhiyetini bahşediyordu.

istinaden henüz daha mütâreke metninin mürekkebi kurumadan âziz vatanımıza karşı feci işgal ve istilâlar baş gösterdi.

3 Kasım 1918'de İngilizler Musul'u işgal ettiler. Burası ile yetinmeyerek hemen arkasından Urfa, Maraş ve Ayıntab havâlisine kadar işgal ve istilâlarını teşmil ettiler.

Bu bölgede, İngilizler'e rakip bir siyâset takip eden Fransızlar da, onlara nazire olarak Adana dolaylarını işgal ettiler.

Bu yağmadan geri kalmak istemeyen İtalyanlar ise, Antalya'ya çıkarma yaparak Konya dolaylarına kadar yayıldılar.

1920 yılı Mayıs ayı başına gelindiği zaman ortaklıkta Yunanlılar'ın da İzmir'e bir çıkarma yapacakları şâyiaları dolaşmaya başlamıştı.

Hadiseler bu tarzda gelişirken İstanbul'da çeşitli hesap ve pazarlıklarla meşgul bulunan[137] **M. Kemal Paşa,** bir ara İstanbul'a gelmiş olan İngiliz Generali **Allenbi** tarafından direktif mahiyetindeki bir teklifle henüz mukavemet etmekte bulunan "Altıncı Ordu"nun kumandanlığına tâyin edilmek istenmişti[138]. **General Allenbi'**nin bu tâyinle takip ettiği

---

137- Bakınız: **Fâlih Rıfkı Atay** - Çankaya, sh. 159'da. "Gizli bir cemiyet kurma teşebbüsü" sh. 160 - 161'de, İngilizlerle temas ve **Papaz Fru** ile görüşme, sh. 162'de "İtalyanlar **Comte Sforça** ile mülâkat"dan yarı açık yarı tevilli bir surette bahsedilmektedir. Buna benzer hadiselere aynı müellifin "19 Mayıs" isimli kitabı ile **M. Kemal Paşa**'nın mâhud Nutku nda da temas edilmektedir.

138- Bakınız: **Fâlih Rıfkı Atay** - 19 Mayıs, sh. 14'de **M. Kemal Paşa**'nın ağzından "... O tarihlerde **General Allenbi** İstanbul'a gelmişti. Bir gün Harbiye Nâzırı'nı ve Erkân-ı Harbiye İkinci Reisi ni karşısına alarak cebinden çıkardığı bir not defterinden bazı şeyler dikte ettirmek ister. Nâzır ve ikinci Reis konuşmak isterlerse de **General Allenbi:** "Görüşmek için değil, bazı arzularımı söylemek için sizleri kabul ettim" cevabını verir.

"İşte bu konuşmalar sırasında **Allenbi** Altıncı Ordu Kumandanlığı'na benim tâyin olunmaklığımı da tavsiye eder..." demektedir. Aynı müellif Çankaya (Bakınız: sh. 163.) isimli eserinde de bu meseleyi aynı mâhiyette ifade etmektedir.

gâye, üzerine parmak basılacak bir noktadır.

Hadiseler bu tarzda gelişirken Padişah da zihninde tasarlamakta olduğu plânın tatbikatına girişmiş bulunuyordu. Bu plân gereğince, **M. Kemal**'i *"aşayiş-i dahiliyenin ıâdesi"* zahirî maksadıyla ordu müfettişi sıfatıyla Anadolu'ya göndermeye karar verdi. İşte bu hareket, bir müddet evvel; "Senden ve ordudan hin-i hâcette emin olabilir miyim?" sualinin altında yatan fikir ve tasavvuru açığa vurmuş oluyordu.

Milleti, içine düştüğü felâketlerden kurtarmak isteyen **Sultan Vahideddin,** Anadolu'da millî bir kuvvet teşkili ile kötü bir sulh teklifi karşısında bu kuvvete istinad ederek birtakım fiilî mukavemet hareketlerinde bulunmak ve bu sûretle *"Saltanat ve Hilâfet"*i ayakta tutabilmek ümidini besliyordu.

İngilizler'in sahte muhâlefetleri, güçlükle bertaraf edilerek **M. Kemal Paşa**'nın sadece, "Samsun ve havalisindeki asâyişliği yerinde görüp gerekli tedbirleri almak" bahânesiyle "Dokuzuncu Ordu Müfettişi" olarak Anadolu'ya gönderilmesi imkân dahiline sokuldu. **M. Kemal Paşa,** "İttihatcı aleyhtarı görünmek" sûretiyle Padişah ve Hükümetin itimadını o nispette kazanmış bulunuyordu ki; "Anadolu'da kendi iktidarını azâmî sûrette genişletebilmesi için vazife ve selâhiyetlerine müteallik talimatı, bizzat tanzim etmek imkâ-nına" bile mazhar kılınmıştır

Ayrıca Padişah'ın, kendi selâhiyetlerini O'na veren ve bir nevî *"Padişah Vekili"* gibi hareket etmesini temin eden bir "Ferman-ı Hümâyün"[140] ile de teçhiz edildi. Bütün

---

139- Bakınız: **M. Kemal Paşa** - Nutuk, sh. 7, **Armstrong** - a.g.e. sh. 108.

140- Bu fermanın Bahriye Nâzırı **Avni Paşa** tarafından istinsah edilmiş sureti için bakınız, **Kadir MISIROĞLU** —Sarıklı Mücâhidler— İstanbul 1969, sh. 61 - 62.

bunlar yetmiyormuş gibi yanına mâiyyet olarak istediği kimseleri almasına müsaade edilen **M. Kemal Paşa**'ya[141] "Tahsisat-ı Mestûre"den, "Hazine-i Hâssa"dan velhasıl her nerede mevcud ise oradan külliyetli paralar verildi[142]. Kendisi bu tâyin hakkında diyor ki:

"Bu vâsi selâhiyetin beni İstanbul'dan nef' ve teb'id maksadıyla Anadolu'ya gönderenler tarafından bana nasıl tevdi edildiği mûcib-i istiğrabınız olabilir! Derhal ifade etmeliyim ki, bana bu selâhiyeti verenler bilerek ve anlayarak vermediler." [143]. Düşünmüyor ki, maksad söylediği gibi İstanbul'dan nef' ve teb'id (yani uzaklaştırma ve sürgün) olsaydı Dokuzuncu Ordu Müfettişi ünvanı ile Anadolu'ya değil İttihatçılar meyanında Malta'ya gitmesi gerekmez miydi? Zaferden sonra İzmir Sporcuları'na İstanbul'dan "beş parasız" çıktığını söylemiştir. Halbuki, nef' ve teb'id maksadıyla gönderilirken tahsisat-ı mestûreden ve Hazine-i hâssadan kendisine para verilmesine lüzum yoktu ki, parasızlığından bahsetmeye mahal olsun!.. Bu aşikâr bir tezat ve hakikatin tersinden ifadesi değil midir?!..

Hiç nef' ve teb'id maksadıyla gönderilen bir kimseye *"Padişahın Mümessili"*[144] sayılabilecek bir selâhiyet vesikası[145] verilir ve bunun muhteviyatını bizzat tesbit eylemesine müsaade edilir mi?.. Eline mâruf *"Fermân-ı*

141- "Dokuzuncu Ordu Müfettişi - **M. Kemal Paşa,** Karargâhına alacaklarını kendi seçti" (bakınız, **Fâlih Rıfkı Atay** - Çankaya, sh. 171). **M. Kemal Paşa**'nın kendi seçtiği bu maiyyet erkânı yirmi yirmibeş kişiydi. (bk. aynı müellifin "19 Mayıs" isimli eseri sh. 22) Yalnız bu rakam bile O'nun fevkalâde bir vazifeye me'mur olduğunu ispata yetmez mi?"

142- **M. Kemal Paşa**'ya verilen bu paralar hakkında tafsilât için bakınız: **Kadir MISIROĞLU** - Sarıklı Mücâhidler - İstanbul 1969, sh. 56 - 60.

143- **M. Kemal** - Nutuk, sh. 7.

144- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 109.

145- İşbu selâhiyet vesikasının aslı ve tam metni için bakınız Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, c. I. (Ankara 952, sh. 6) da yer alan 3 numaralı vesika.

Hümayûn" tutuşturulur, cebine yüzbinlerce altın lira konur muydu? Hem de Mütâreke devrinin müthiş mâli müzâyakaları içinde kıvranılırken...

M. Kemal Paşa'nın bu beyanının, inkılâpların hatırı için mecburen *"hâin"* ilân edilmiş bulunan **Sultan Vahideddin**'in gâyet fedâkârane bir sûrette tezgâhladığı vatanın kurtuluşundaki temel hizmetlerini setretmek maksadına bağlı ve hilâf-ı hakikat olduğunda şüphe yoktur.

M. Kemal'e verilmiş olan Ferman-ı Hümâyun; bütün kumandan ve valilere bu yeni hareketin Padişah ve Hükümet tarafından gizlice tasdik edildiği intibaını vermiştir. Esasen [146] **M. Kemal Paşa,** Anadolu'da zaman zaman daha da sarih davranarak Sultan ve hükümet adına hareket ettiğini izhardan çekinmemiştir. Meselâ Erzurum'dan bütün Ordu Kumandanları ve valilere "silâhların İtilâf Kuvvetlerine teslim edilmemesi ve askerin silâh altına celbi" hakkındaki emri, Sultan namına vermiştir [147].

Bu mes'eleye temas eden **Edgar Pech** de, **M. Kemal**'i Anadolu'ya gönderen **Ferid Paşa** Hükümeti'ndeki Harbiye ve Bahriye Nazırları'nın, Erkân-ı Harbiye Reisi'nin ve bütün memurların zâbit göndermek ve silâh kaçırtmak sûretiyle "Millî Kuvvetler"e yaptığı yardımlardan bahsederek: "Hükümet, Harbiye Nezâreti'ndeki tertibat ve teşkilâttan bîhaber değildi. Gözlerini yumuyordu. Çünkü Hükümet bu askerî harekâtı çerçevesi teşekkül eder etmez müttefiklere karşı bir tazyik vasıtası olarak kullanmayı düşünüyordu. Fakat bu hareket Türk arazisini işgal eden müttefiklere tevcih edildiği gibi aynı zamanda **Damad Ferid Paşa** Hükümeti'ne de tevcih edildi ve bu hükûmet bizzat kendi kapanına düştü" demektedir [148]

146- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 171.
147- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh 115.
148- **Edgar Pech - Les Allies** et la Turquie, sh. 68.

Hakikaten hükümet, **M. Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya göndermek mes'elesini öyle tahâlükle benimsemişti ki, kendisine Harbiye Nezareti'nce verilen selâhiyet vesikasını inceleyip kabul etmekle yetinmemiş, 6 Mayıs 1919 tarihli tezkeresiyle yola çıkmak için acele etmesini istemiştir... [149.]

Buna mukabil **M. Kemal Paşa,** 13 Mayıs 1919 tarihinde yani Yunanlıların İzmir'e çıkarma yapmalarından sadece iki gün önce Harbiye Nezâreti'ne yazdığı 14 numaralı yazı ile "alelhesap bir miktar meblağın itâsı (verilmesi)" ile "Ekallî (en az) iki binek otomobili" talebinde bulunmuş ve ancak bunlar verildikten üç gün sonra hareket edebileceğini bildirmiştir... [150.]

149- Bak. Harb Tarih Vesikaları Dergisi - s. 1'de yer alan 4 ve 8 numaralı vesikalar.

150- Bu hususta şüphe ve tereddüde yer kalmaması için "Harp Tarihi Vesikaları Dergisi"nin "1" numaralı sayısında yer alan "11" numaralı vesikayı aynen takdim ediyoruz:

Numara	Vesika No: 11	13/5/335
14	Muhâsebat	
Aceledir	1121	
	Bütçe 335	
	2667	

Harbiye Nezaret-i Celilesine

1) 7/5/335 tarih ve 7 numaralı tezkire-i âcîzânemle karargâh mensubînin üç aylık muhassesat-ı âdiyelerinin şimdiden ve buradan itâsı lüzûmunu istirham etmiştim. Henüz devâir-i müteallikası neticelendirilmemiştir.

2) Masarifat-ı fevkalâde müfettişlikçe ba-del-tasdik kabul edilmesi, 6/5/335 tarih ve 5 numaralı tezkire ile istirham edildiği halde henüz bir karar itâ edilmemiştir. Bu kararın itasıyla beraber alelhesap bir miktar meblağın itâsı lüzumu tabiîdir.

3) Ekallî iki binek otomobili lâzımdır. Bu da henüz temin edilememiştir.

4) Muhassesat-ı zâtiyemle karargâhın seferî karargâh ittihazı hakkındaki, 12/5/335 tarih ve 12 numaralı tezkire-i âcizi de henüz mevki-i muâmelede bulunuyor. Bâlâda arz olunan mevad netâyice iktiran ettirildikten ve binâenaleyh mâiyetimdeki ümera ve zabitanın hazırlıklarını yapmak ve âilelerinin havâyicini te'min etmek gibi husûsatın muktazi olduğu parayı bilfiil vermek imkânı hasıl olduktan üç gün sonra hareket olunacağı muhakkaktır.

Her isteği yerine getirilen, hattâ askerî bir şahıs olmasına rağmen kendisine aynı zamanda "Mülkî Selâhiyetler"[151] de tefviz edilen **M. Kemal Paşa,** hareketi kat'ileşince vedâ ziyaretlerinde bulundu.

Bunları O'nun ağzından nakleden **F. Rıfkı Atay,** Dahiliye Vekili **Mehmed Ali Bey**'i ziyaretini şu satırlarla bitiriyor:

"...Mehmed Ali Bey[152] **Dahiliyeye âid işlerde bana her kolaylığı yapacağından, doğrudan doğruya muhabere-de bulunacağımızdan bahsetti. Pek samimi ayrıldık."** 153.

Yazar, **M. Kemal Paşa**'nın bu arada diğer birçok kimse ile görüşmesini de naklettikten sonra:

" — Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahideddin'le **âdeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine muvâzi hatlar düzeninde düşman zırhlıları! Bordolarındaki**

Bu işler için bir haftadan beri karargâhımın ümerâ ve zâbitanı bizzat takip ile meşgul oldukları cihetle bir an evvel işin kat'iyete iktiran ettirilmesini ehemmiyetle istirham eylerim.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi ve Fahri Yaver-i Hazret-i şehriyari
13/Mayıs/1335

Mirliva
M. Kemal

(Bu vesikanın aslı için bkz. Harb Tarihi Vesikaları Dergisi s. 1. vesika II

151- Bak. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi'nin birinci sayısında yer alan 4 numaralı vesika.

152- **Mehmed Ali Bey** - Sonradan **"Vatan Hâini"** ilân edilip "yüz ellilikler" listesine sokulmuştur. Bu yüzden Paris'e yerleşerek orada **M. Kemal Paşa** hakkında pek çok ifşaat ve tenkidlerde bulunan "La Republique Enchainee" (Zincire Vurulmuş Cumhuriyet) adında bir dergi çıkarmıştır.

153- **Fâlih Rıfkı Atay** - 19 Mayıs, Ankara, 1944, sh. 22 - 23.

toplar, sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş!.. Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfi idi. Vahideddin, **hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:**

" — Paşa, Paşa, şimdiye kadar bu devlete çok hizmet ettin[154] bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir." Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilâve etti: "Tarihe geçmiştir." O zaman bunun bir tarih kitabı oldu-ğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum:

" — Bunları unutun!" Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir, Paşa paşa!.. Devleti kurtarabilirsiniz."[155].

Bu sözleri **M. Kemal**'in ağzından nakleden **Fâlih Rıfkı** ve haberin kaynağı olan şahıs, **Sultan Vahideddin**'in vatan kurtarmak hususundaki karar ve azmi ile yâverine tevdî eylediği vazifenin hakiki mahiyetini açıkça ortaya koyan bu sözleri sûîtefsire uğratmak için çok yorulmuşlarsa da güneş balçıkla sıvanamamıştır. Çünkü **M. Kemal Paşa** sadece bir müfettiş olarak gönderilmiş olsa O'na **"Vatanı kurtarabilirsin!.."** demek biraz saflık hattâ aptallık olmaz mı? Öyle ya, "Samsun havalisindeki asayişsizliği yerinde görüp incelemek üzere gönderilen bir müfettişten böyle büyük bir iş beklenebilir mi? Hem de zekâsı **M. Kemal Paşa** tarafından bile tasdik edilmiş bulunan **Sultan Vahideddin** gibi bir şahsiyet tarafından!.. İsteyenler **M. Kemal** ve **Fâlih Rıfkı**'nın o tefsirlerini de okusunlar da astarın yüze nasıl uymadığını görsünler!..

154- Bu kelime, **Fâlih Rıfkı**'nın "Çankaya" isimli kitabında (bak. sh 175) "ettin" olarak yazıldığı halde "19 Mayıs" adlı kitabında "ettik" şeklinde geçmektedir. Biz Çankaya'nın tab' tarihinin yeni olması ve cümlenin siyak ve sibakını dikkate alarak birinci imlâyı tercih ettik.

155- Bakınız: Aynı eser sh. 28 - 29 veya Çankaya, sh 175.

Nihayet, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarma yapmış bulunan Yunanlılar'ın bu hareketlerinden bir gün sonra **M. Kemal Paşa,** İstanbul'dan Samsun'a hareket etti. Aldığı Ferman-ı Hümâyun, selâhiyetnâme ve paralara ilh.. rağmen günlerdir oyalanan **M. Kemal Paşa** için tam hareket edeceği gün "İngilizler tarafından yakalanıp tevkif edileceği şâyiası" [156] çıktı. Tuhafı şu ki, hadi **M. Kemal** elçabukluğuna getirip tevkif olmadan gemiye bindi diyelim. Amma Samsun ve Merzifon havalisinde İngiliz askerleri yok muydu? Neden O'nu tevkif edip İstanbul'a göndermediler de geri çağırması için Bab-ı Ali'ye tazyik icra etmeye koyuldular!.. Doğrusu bu bir muammadır!..

Hakikaten tam **M. Kemal**'in Samsun'a ayak bastığı gün harekete geçen İngilizler, "Bahri Sefid (Akdeniz) Kumandanı **General Milne** imzasıyla Harbiye Nezareti ne bir yazı [157] göndererek O'nun Anadolu'ya niçin gönderildiğini sormuşlardır. Harbiye Nezareti bu yazıya verdiği 24 Mayıs 1919 tarihli cevapta[158], "Mütareke hükümlerinin sür'atle tatbikini sağlamak" gibi bir maksad takip edildiği bildirilmişse de İngilizler tatmin olmayarak, 6 Haziran 1919 tarihli yazılarıyla [159] "**M. Kemal Paşa** ve mâiyet erkânının derhal İstanbul'a çağrılması"nı istemişlerdir.

Bu kat'î ifade karşısında bile direnmek ve **M. Kemal Paşa**'yı geri çağırmamak isteyen Harbiye Nezâreti, 8 Haziran 1919'da İngiliz talebini bir kere daha cevaplandırmışsa[160] da İngilizler nokta-i nazarlarında ısrar ettiklerinden işgal

---

156- Bakınız: **Fâlih Rıfkı Atay** Çankaya, sh. 175 - 176

157- **G. F. Milne** imzalı ve 19 Mayıs 1919 tarihli bu yazının İngilizce aslı için bakınız "Harp Tarihi Vesikaları Dergisi"nin birinci sayısında yer alan "15" numaralı vesika.

158- Bakınız: Aynı dergide yer alan "16" numaralı vesika

159- Bakınız: Aynı dergide yer alan "17" numaralı vesika

160- Bakınız: Aynı dergide yer alan "18" numaralı vesika

altındaki Harbiye Nezareti bu emrivâkiye mecburen boyun eğmiştir[161]. Bunun üzerine **M. Kemal**'in önce bir oyalama siyâseti[162] takip ettiği ve sonra da *"silk-i askerî"*den istifa ederek sivil olarak "Erzurum Kongresi"ne katıldığı mâlumdur.

Vâki dâvete rağmen, artık Erzurum'a kadar ulaşmış bulunan **M. Kemal Paşa**'nın İstanbul'a avdet etmeyeceğini Harbiye Nezâreti kadar İngilizler de elbette biliyorlardı. O halde Anadolu'daki harekât ile İstanbul Hükümeti'nin arasını açmaktan ve bunları karşı karşıya getirmekten başka hiçbir netice vermeyeceği muhakkak olan bu tazyiklere İngilizler niçin baş vuruyorlardı? Her şeyden önce bu düğümün çözülmesi lâzımdır.

Bu noktaların aydınlanması için İngilizlerin hareket tarzlarını tâ *"Mondros Mütârekenâmesi"*nin imzasından itibaren takip etmek lâzımdır.

30 Ekim 1918'de Osmanlı Hükümeti harbten çekildi ve **Amiral Galtrop** ile **Râuf Bey** (Orbay) arasında Mondros'ta bir mütârekenâme imza edildi. Amiral, mütâreke şartlarını Londra'dan alıyordu.

Bu mütârekenâme o kadar çabuk imzalanmıştı ki, Amiral, müttefikleri ile istişâreye vakit bulamamış! Hattâ **General Franşe Despere**'ye gönderilen telgraf bile bir hatâ neticesi kayboluvermiş!..

Kont Sforça, bu mütârekeden bahsederken İngilizlerin

161- Bakınız: Aynı dergide yer alan "19" numaralı vesika

162- Bakınız: Aynı dergide yer alan "20" numaralı vesika. Bu vesikada **M. Kemal Paşa** "kömür ve benzin" yokluğundan dolayı hareket edemediğini bildirmektedir. Aynı dergide yer alan "21" numaralı vesika **M. Kemal**'in İstanbul'a çağrılmasındaki gerçek sebebin "İngilizler" olduğunu beyan etmektedir. Fakat yine de devlet vekarı hesabına bu telgraf o ifade tarzı ile çekilmemiş, "İngiliz tazyiki" çıkarılmıştır. Bu sûretle davetin hükümet kararı olduğunu ifade eden ve aynı dergiye "22" numara ile dercedilmiş bulunan telgraf çekilmiştir.

kara ordusuna karşı mutedil davrandıklarını söylüyor. Donanma'nın hemen teslimi istendiği halde kara ordusunun ilgâsından veya hemen terk-i silâh etmesinden bahsedilmiyormuş. Bilâkis sadece seferberliği ilgası taleb olunurken, dahilde asâyişin temini ve hududların muhafazası bunun için lâzım gelen ordu miktarı terhisten istisna ediliyormuş

Kont Sforça, bunda bir gizli maksad görüyor ve diyor ki:

"İngiltere Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin mirasçıları arasında şimdiden bir ihtilâf görüyor ve mûtad olan iki yüzlü siyâsetiyle şunu istiyor: Eğer müttefiklerin talebleri İngilizler'i sıkacak bir şekil alırsa, henüz mukavemet kabiliyeti olan Türkler'i kendi menfaatleri için kullanabilir bir mevkiye koyabilsinler." [163.]

Bu durumdan anlaşılıyor ki, daha mütârekenin imzası günü yani Padişah'ın Anadolu'da bir kuvvet teşkilini hayalinden bile geçirmediği zamanda İngilizler, (**Kont Sforça'**nın fikrine göre) bu kuvvetin teşkilini düşünmeye başlamışlar, hattâ bunun için **M. Kemal Paşa'**yı, **Sultan Vahideddin**'den evvel bulmuşlardır. **Sultan Vahideddin** ve Sadrazam **Ferid Paşa, M. Kemal Paşa'**yı, "Memlekette büyük şöhreti vardır. İtimad edilecek namuslu bir adamdır" diye İngilizler'e karşı müdafaa edip Anadolu'ya göndermeye çalışırken **M. Kemal Paşa**'da İstanbul'da İtilâf Hükümetleri ileri gelenleri ile münâsebette bulunuyor ve onlardan talimat alıyordu." [164.]

Bundan başka, İngilizler'in İstanbul'da hafiye teşkilâtını ya-pan, "İngiliz Muhibler Cemiyeti"ni kuran hülâsa Şark'ta İngilizler'in siyâsî emellerini temine çalışan **Rahip Fro** daha evvel **M. Kemal Paşa** ile temasa geçmişti. Hattâ **M. Kemal Paşa** Pera Palas Oteli'nin müdürü, Fransız fakat İngiliz ajanı **Mösyö Marten** vasiyetiyle müteaddid defalar vâki

---

163- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 149

164- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 164

olan mülâkatlarında **Rahip Fro'yu** "insaniyete hâdim, adâlete hizmetkâr bir zât-ı faziletkâr telâkki etmiş olduğunu" bizzat ifade etmektedir [165].

İngilizler'in Kuva-yı Milliye'ye karşı bu alâkaları daha sonra da devam etmiştir ki, bunun pek çok misalinden bir ikisini zikredelim.

Üçüncü Ordu Kumandanı **Cevad Paşa** tarafından tâyin edilen **Miralay Selâhaddin Bey'i** Anadolu'ya bir İngiliz gemisi götürmüştü [166].

M. Kemal Paşa, Samsun'a muvasalatı sırasında Sadrazam **Ferid Paşa** ve Erkân-ı Harbiye Reisi **Cevad Paşa'ya** yazarak Samsun Müfettişliği'ne **Hamid Bey** isminde bir zatı tâyin ettirmiştir[167]. Bu zatın daha sonra Dâhiliye Nâzırı ile arası bozulduğu için azline karar verildiği halde İngilizler, yerinde bırakılması için İstanbul Hükümeti'ne müracaat etmişlerdir [168].

165- Bakınız: **M. Kemal Paşa** - Nutuk, sh. 186'da yer alan **Rahip Fro'ya** mektubu şu satırlarla nihayete ermektedir: "Zât-ı âlinizle vukû bulan mülâkatlarımda, sizi bu kabil bir recül-i siyasî değil, insaniyete hâdim, adâlete muhabbetkâr bir zat-ı faziletkâr telakki etmiştim..."

M. Kemal Paşa'nın İngiliz entelijansının İstanbul'daki reisi olan **Rahip Fro** ile daha Anadolu'ya gitmeden vâki olan münasebetlerini **Rauf Orbay** da ifade etmektedir:

"**M. Kemal Paşa'nın** İstanbul'da asker arkadaşlarından başka sivillerden ve bilhassa yabancılardan pek tanıdığı yoktu. Yalnız **İsmail Canbulat Bey'i** vaktiyle hapishaneden kaçırmış olan İtalyan uyruklu müteahhid **Dinari** vasıtasıyla İstanbul'daki İtalyan fevkalâde murahhası — sonraları Hâriciye Nâzırı olan — **Kont Sforça** ile birkaç defa temas etti.

Pera Palas Oteli'nde bulunurken de bu otelin müdürü **Mösyö Martin** delâletiyle İngilizlerin sonradan yaman bir entelijans servis elemanı olduğu anlaşılan **Papaz Fro'yla** iki üç defa görüştü." (**Feridun KANDEMİR**- Hatıraları ve Söylemedikleri ile **Rauf Orbay**- İstanbul 1965, sh. 31 - 32.

166- Bakınız: Nutuk, sh 30.

167- Bakınız: Nutuk, sh. 32.

168- Bakınız: Nutuk, sh. 35'de yer alan **Rafet Paşa'nın** telgrafı.

25 Eylül 1919 tarihinde yani daha Kuva-yı Milliye'nin herhangi bir mevcûdiyeti görülmeden **General Salliklad, Fuad Paşa** nezdine bir erkân-ı harb binbaşısı ile Eskişehir, İngiliz kontrol zabitanından mürekkep bir hey'et gönderdi. Bu hey'et, "İngilizlerin ahvali dahiliyeye ve Kuva-yı Milliye'ye kat'iyen müdahale etmeyeceklerine" dair söz verdi [169].

1919 yılı yazında **Sultan Vahideddin** Anadolu'daki isyanı bastırmak üzere güvenilir kuvvetlerinden iki fırka teşkil edip Anadolu'ya sevkedeceğini söyleyince İtilâf Devletleri mümessilleri buna asla müsaade etmediler. "Bu; mütâreke şartlarına aykırıdır, terhis yerine yeniden silâhlanma mı yapacağız?"[170] dediler.

Yine aynı tarihlerde İngilizler Merzifon'da bulunan İngiliz Kuvvetleri'nin geriye alınması halinde, "Kuva-yı Milliye'nin memnun olup olmayacağını" sordular. Kuva-yı Milliyece "Pek memnun oluruz!" cevabı verildi. Onlar da hemen Merzifon'daki kuvvetlerini ağırlıkları ile birlikte evvelâ Samsun'a oradan da İstanbul'a çektiler[171].

Dagobert Von Mikusch, bu husûsa dikkat çekerek, "Hakikaten şayan-ı hayret bir şey" diyor ve ilâve ediyor: "Gâlipler, General'e (yani **M. Kemal**'e) hazırlıklarını yapması için lâzım gelen bütün rahatı ve kâfi vakti verdiler ki, bunun neticesi kendi sulh muâhedelerinin bozulmasını mûcip olacaktı."

İngiliz siyâsetinin zâhir görünüşüne zıt düşen bu hadiseler, niçin ve nasıl oluyor da bu tarzda cereyan ediyordu?

Dagobert Von Mikusch'e bakarsanız: "**M. Kemal**'in İngilizler'le gizli bir anlaşma yapmakta olduğunu ve bu anlaşmanın daima da gizli kalacağını" [172] kabul etmek ge-

---

169- Bakınız: Nutuk, sh. 101.

170- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 184.

171- Bakınız: Nutuk, sh. 101.

172- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 224.

rektir. Anlaşılmaktadır ki; **M. Kemal Paşa,** harici görünüşe rağmen "İngiliz siyasetine uygun bir harekât tarzı" takip etmiştir. Ancak bu karara varıncaya kadar Rusya ile İngiltere arasında tereddüdler geçirmiştir.

Bu tavır bir *"tereddüd"* olarak ifâde olunabileceği gibi, Müttefikler'in ve bunlar arasında bilhassa İngilizler'in tehdid ve dengelenmesine çalışılması gibi bir sebeple de izah olanabilir. Zira; **M. Kemal Paşa,** Anadolu'ya gitmek üzere iken İstanbul'da Ruslarla temaslarda bulunmuştur[173]. Bu temaslarda Rus Albayı **İlyaçef** ile **M. Kemal Paşa** arasında neler görüşüldüğü bugüne kadar açıklanmamıştır. Ayrıca Samsun'a çıktıktan sonra da Havza'da Albay (Mareşal) **Budiyeni** reisliğindeki bir heyetle görüşmelerde bulunduğu bilinmektedir[174]. Buradaki müzâkereler tam yirmi iki gün sürmüştür. İhtimal ki, Rus heyetini **M. Kemal Paşa** ile görüşüp andlaşmaya imâle eden İngiliz entelijansına mensup kimseler olmuştur. Çünkü bilhassa İstanbul'daki görüşmelerin antikomünist Ruslar'la olmak ihtimali gâliptir. İngilizler'in bilâhare komünizme karşı **Batum**'a çıkarma yapacak kadar ileri gitmeleri bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Fakat Samsun'daki görüşmelerin komünist Ruslar'la olduğuna da şüphe yoktur[175]. Esâsen o, daha İstanbul'dan ayrılmadan, İngiliz entelijansına mensup bazı kimselerle de gizlice görüşmüştü[176]. Hatta bu temas, daha ve sonra 1921 yılında **M. Kemal Paşa** tarafından tâyin edilen **Refet Paşa** ile **General Harington**'un erkân-ı harbiyesine âit bir heyet arasında İnebolu yakınında bir çiftlikte bir kere daha ve gizli olarak gerçekleşmişti [177].

173- **Kâzım KARABEKİR** - İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1960, sh. 618 vd.

174- **Albay Hüsamettin ERTİRK** - İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1957, sh. 338, 342 (Rusya'nın, bütün ihtiyaçlarımızı tamamlamaya hazır bulunduğunu size arzetmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Yeter ki, siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı, Hilâfeti lağvediniz. Komünistliği ilân ediniz demişti..) sh. 341.

175- **Albay Hüsamettin ERTİRK** - a.g.e. sh. 338 - 342.

176- **Dagobert von Mikusch**-La Reserrection d'un Reuple, p. 164, 292.

177- **Pech Edgar** - Les Allies et la Turquie p. 200.

Daha ilk gündenberi bu Türk - Rus alâkasından memleketin istikbali bakımından ciddî bir endişeye kapılan **Kâzım Karabekir Paşa,** bu münâsebetleri tehlikesiz bir mecrâ içinde sevk ve idâre için hududsuz bir gayret sarfetmiştir. "Bolşeviklerin bize yardımı tabiî ve hoşa gider bir şey. Ancak bizi de Bolşevik yapmaya çalışmaları, **Mustafa Kemal Paşa** ve arkadaşlarının 23 Haziran Amasya Mukarraratı'nın üçüncü maddesinde, "Bolşevikliğin memleket için bir mahzuru olmadığı düşünüldü." tâbiri "beni epeyce düşündürdü." [178] demektedir.

Gerçekten bu devredeki Türk - Rus münâsebetleri bir yönü ile İtilâf Devletleri'ne karşı bir *"tehdid"* vasıtası olarak kullanılmıştır. O kadar ki, bu münâsebetlerden yukarıda da söylediğimiz gibi her safhada endişe duymuş bulunan **Kâzım Karabekir Paşa** bile önce bu tehdidi gereksiz ve erken bulduğunu bildirmiş olmasına rağmen [179] bir - iki ay gibi kısa bir müddet sonra **Rauf Bey**'in İstanbul'daki Amerikan mümessilini bu vasıta ile tehdid etmesini takdir etmekten de kendisini anlamamıştır [180].

Ruslar bu sıralarda Balıkesir'de bulunan **Kâzım** (Özalp) **Paşa**'ya da gizli bir **Rus** delegesi göndererek kendi fikirlerine çekmeye çalışmışlardı [181].

Erzurum'a gelen **M. Kemal Paşa** burada aktolunan kongrede de Rus - Türk münâsebetlerine temas ederek Sovyetleri ve onların yeni rejimlerini öven sözler söylemişti [182].

Sivas kongresinin aktinden pek az sonra ise Rus Dışişleri Komiseri **Çiçerin,** "Kaybolmuş hürriyetlerinin tekrar ka-

---

178- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh. 74.
179- **Kâzım KARABEKİR** a g.e. sh. 431.
180- **Kâzım KARABEKİR** a.g.e. sh. 513.
181- **Sebahattin SELEK** - Anadolu İhtilâli c. II. sh. 56.
182- **M. Kemal Paşa** - Nutuk III (Vesikalar) sh. 929.

zanılması için yaptıkları mücâdelede Müslüman Dünyası'na yardım etmek husûsundaki samimî arzumuzu Türkler'e ve her Müslüman ırkına mutantan bir şekilde ilân ettik." [183] diyerek **M. Kemal Paşa**'ya mukabelede bulunmuştur.

Bu sırada ayrıca Sovyetlerin Kafkas Bolşevik Orduları Başkumandanı bulunan **Chalva Eliav** reisliğindeki bir hey'et de gizlice İstanbul'a gelerek buradaki millî teşkilât mensupları ile temasa geçmiştir [184].

Kâzım Karabekir Paşa'nın Türk - Rus münâsebetlerini şahsen hassas bir kontrol altında yürütmek istemesinden dolayı bu münâsebetlerin Şark Cephesi kanalı ile idâme ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu maksadla **Ömer Lütfü** ve **Fuat Sabit** adlarındaki iki doktor, komünistlerle temaslarda bulunmak üzere Kafkasya'ya gönderildi [185]. **Dr. Rıza Nur,** bu iki şahıs ve onların faaliyetleri hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Bu aralık, Bolşeviklik Rusya'da alabildiğine gidiyor. **Enver Paşa** O'nun peşinde. **Dr. İbrahim Tali** (dürzü), **Halil Paşa, Cemal Paşa, Bedri, Küçük Talât** gibi birtakımları Rusya'da Bolşevikler ile beraber. **Mustafa Kemal** Bolşevikler'e ümid bağlamış, ora ile temâsa girmeye çalışıyor, adamlar gönderiyor. **Halil** ile muhâbere tesis ediyor. Zannınca Bolşeviklik ve Komünistlik çok iyi şey. Türkiye bu sistemle yaşamalı, Ruslar'la birleşmeli, aklınca Rusya'daki Türk ve Tatarlar'dan Ruslar'ın iştiraki ile yardıma bir ordu getirecek. Bunun adını da *"Yeşil Ordu"* koyuyor. Bu havâdis her tarafa yayılıyor. Herkes hayrette. "Yü'cüc me'cüc mü" geliyor! Bakû'da yapılan bir kongreye Erzurum ve Trabzon'dan, Ruslar'dan yardım ümidiyle birkaç kişi gitmişti. Keza Erzurum'lu **Dr. Fuad** adında biri Rusya'ya gidip Bolşevik olmuş, Ruslarla bilittifak Erzurum'a dönmüş, Türkiye'yi

183- Bak: **Prof. Fahir ARMAOĞLU** - Siyasî Tarih, sh. 629 - 630.
184- **Ali Fuat CEBESOY** - Moskova Hâtıraları, sh. 60.
185- **Kâzım KARABEKİR** a.g.e. sh. 75 - 167.

Bolşevik, kendisini reis yapmak fikrinde. Keza **Baha Said** adında biri Rusya'da Bolşevik olmuş, gelmiş idi. Bu, Şark Cephesi'nde hapsedilmiştir. Sonra Bolşevik aleyhtarlığına dönmüştür. Halinde bir zabt-u rabt görünmüyordu.

İşte Rusya'dan böyle gelenlerle temas oluyor, Şark mıntıkalarımız komünist yapılmak isteniyordu. Yeşil Ordu palavrası da Rusya'da Ruslar tarafından uydurulmuş, Şark Cephesi'ne aksettirilmiş, oradan Anadolu'ya yayılmış idi. İlk hamlede Şark vilâyetleri ahâlisinde komünistliğe büyük bir muhabbet uyandırılmıştı. Büyük bir tehlike idi. **Kâzım Karabekir** de bu fikre yatmış, Bolşeviklikle Ruslar Müslüman oluyor, diyor seviniyordu. Ve hattâ ordusunda rütbe ve nişanlara dâir bolşevikçe bazı tadilât yapmış, ordusunun elden gideceğini gördü. Kendini topladı. Fakat **Mustafa Kemal** bu yanlış fikre saplanmış hâlâ ısrar ve devamda. **Manastırlı Baha** da o esnada Azerbaycan'da. Yalnız o şiddetle komünistlik aleyhinde. **Karabekir** O'nu bu fikrinden dolayı hapsetmişti. Yeşil Ordu masalı Azerbaycan'ı, Ruslar'ın işgal etmesini kolaylaştırması için ihdas edilmiş bir yalandı. Güyâ bir ordu Azerbaycan'dan geçip Anadolu'ya gelip, Türkiye'ye yardım edecek. Ruslar Azerîleri böyle aldatıp muhârebesiz Azerbaycan'a girecek ve oturacaklar. Mes'ele bundan ibâret... **Mustafa Kemal,** Yeşil Ordu hakkında büyük bir propaganda yapmakta berdevam.." [186].

Yukarıda izah edildiği üzere **M. Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa**'nın kontrolünden geçecek bu temasla iktifa etmek istemiyerek Sivas Kongresi sırasında **Halil Paşa**'yı re'sen Kafkasya'ya göndererek bolşeviklerle irtibat kurmaya memur etmişti [187]. **Kazım Karabekir,** bu hareketi İngi-

186- **Dr. Rıza NUR** - Hayat ve Hatıratım, c. III. İstanbul 1968, sh. 592 - 593

187- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh. 444 - 445.

lizler'in Türkiye ile Ruslar arasına Kafkas Devletleri'nden müteşekkil bir mânia çekmek siyasetinin icabı kabul ederek bundan endişelenmişti [188].

Ayrıca İttihatçıların bu sırada ortaya çıkan yeni bir teşekkülü olan *"Karakol Cemiyeti"* de Sovyetlerle re'sen anlaşma zemini aramış, hattâ bir anlaşma metni [189] tesbit edilmişse de bu işleri inhisarında yürütmek isteyen **M. Kemal Paşa** tarafından "Hazırlayanların temsil selâhiyetsizliği" esbab-ı mucibesi ile tasdik edilmemişti [190].

Bu sırada Rusya'dan yardım almak mes'elesi İstiklâl Harbi kumandanları arasında sık sık yazışmalara ve bazan da anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Buna rağmen devam eden münasebetler, sonunda Rusya'dan bir miktar yardım sağlanabileceği anlaşılmıştır. Fakat Ruslar, böyle bir yardım karşılığında önceleri Türkiye'nin Bolşevik olması şartını mutlak olarak ileri sürdükleri halde sonradan, bu şimdilik tahakkuk etmese bile Anadolu'nun anti - Emperyalist bir tutum içinde bulunması kâfi addedilmişti.

Nihayet *"Bakü Kongresi"* adı verilen bir kongrede gayri resmi bir sûrette toplanan Türkiye Komünistleri bu mes'eleyi Rusya için daha câzip bir safhaya intikal ettirerek *"Türkiye Komünist Partisi"*'ni kurdular [191].

23 Nisan 1920'de Ankara'da *"Türkiye Büyük Millet Meclisi"* açıldıktan sonra Türk - Rus münasebetleri daha bariz bir sûrette ortaya çıktı. Gelişen diplomattik münasebetler ve **Lenin**'le **M. Kemal Paşa** arasında teati edilen telgraflar sonunda 24 Ağustos'ta Moskova'ya gönderilen bir Türk heyeti ile Ruslar arasında bir dostluk muahedesinin ilk

188- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh. 446

189- Muahede metni için bak: **Kâzım KARABEKİR**, a.g.e. sh. 628 - 630

190- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh. 630

191- **Kâzım KARABEKİR**, a.g.e. sh. 610

metni parafe edildi ise de müzakerelerde ortaya çıkan *"Ermeni Mes'elesi"* ile ilgili bir anlaşmazlık bu muahedeyi çıkmaza soktu. Ruslar, Ermenilere hâlâ Doğu Vilâyetlerimizi peşkeş çekmek istiyorlardı[192]. Bunun üzerine Türk Heyetinden **Yusuf Kemal Bey** Türkiye'ye dönmüş, **Bekir Sami Bey** ise Kafkasya'ya gitmişti. Aslen Kafkasyalı bir Asetin olan **Bekir Sami Bey,** bu sırada Türkiye'yi bırakmış da Asetinler için bir tamık faaliyetlerde bulunuyordu. [193] Hatta Rusya aleyhine bir tamık faaliyetlere bile girişmişti. [194]

Rusların bir Türk - Rus muahedesini imkânsız kılan Ermenilere Şark Vilâyetlerimizden toprak verilmesi mes'elesi **Kâzım Karabekir'**in Ermenileri hezimete uğratan Şark harekâtı ile suya düşünce, yeniden müzakerelere girilmiş ve 16 Mart 1921'de *"Moskova Muahedesi"* imza edilebilmiştir. Bu muahede, Kars, Ardahan ve Artvin'in eskisi gibi yine Türkiye'de kalması Batum'un serbest liman olması, buradaki Türklere millî ve dinî haklar tanınması ve Batum'a girip - çıkan türk mallarından gümrük alınmaması kapitilâsyonların kayıtsız - şartsız ilga edilmesinin Ruslar tarafından desteklenmesi gibi bazı şartlar ihtiva etmekteydi.

Bu anlaşmayı takip eden şiddetli *"Komünist Propagandası"*, memlekette komünizme karşı çok tehlikeli bir alâka uyandırmıştı. Henüz yeni bir hareket olan *"Bolşevik İhtilâli"* ve onu ortaya çıkaran fikirlerin korkunçluğu bilinemiyordu. Bu yüzden Meclis'te bile komünizmin resmen ilân edilmesini arzuluyacak kadar derin ve tehlikeli bir gaflete kapılmış olanlar görülüyordu.[195] Hatta bu meb'uslardan bir

192- **Ali Fuat CEBESOY,** a.g.e. sh. 98.

193- **Dr. Rıza NUR,** a.g.e. sh. 781 - **Yusuf KEMAL TENGİRŞENK,** a.g.e. sh. 164.

194- **Dr. Rıza NUR,** a.g.e. sh. 780 — **Damar** (Zamir) **ARIKOĞLU**· Hatıralarım - İstanbul 1961, sh. 215.

195- **Damar** (Zamir) **ARIKOĞLU,** a.g.e. sh. 151 - 152

çoğu, bu terihlerde biraz da efsanevî mahiyet arz eden ve komünizmin biraz da İslâma zıt olmadığını iddia ve ispata çalışan *"Yeşil Ordu"* isimli cemiyete dahil olmuşlardı. Yukarıda da geçtiği üzere Rusya müslümanlarından teşekkül edecek bulunan bir ordunun Anadoluya geçeceği rivayetleri dolaşıyordu. Bu ordu, İslâmın yeşil renge atfettiği kudsiyet sebebiyle *"Yeşil Ordu"* adıyla tanıtılıyordu. Gerçi bu sırada komünizme karşı çarpışan birtakım antikomünist kuvvetler vardı ki, bunların ekseriyetini Müslümanlar teşkil etmekteydi. Fakat bu kuvvetlerin Türkiye'ye yardım etmekle hiçbir alâkası yoktu. Bu propaganda ve mevhum *"Yeşil Ordu"* sırf istiklâline henüz kavuşmuş bulunan "Azerbaycan'ı boğazlamak"tan başka hiçbir işe yaramamış olan bir *"Moskof hilesi"* idi.

Bilahare meşhur Kuva-yı Milliyeci **Çerkez Ethem**'in de katılmasıyle *"Yeşil Ordu Cemiyeti"* daha da tehlikeli bir hal almışsa da bir müddet sonra ortaya çıkan **Çerkez Ethem - M. Kemal Paşa** çekişmesi sonunda ortadan kaldırılmıştır. Fakat onun yerine Ankara'da resmen *"Türkiye Komünist Fırkası"* kurulmuştu (18 Ekim 1920). Resmî görüşü temsil eden *"Hâkimiyet-i Milliye"* ve *"Yeni Gün"* gibi gazetelerde bu partinin görüşlerini aksettiren birçok yazılar çıkıyordu.

Bu telkinler bir hayli tesir husûle getirmişti. Gerçekten o sırada komünizmin gerçek mâhiyeti hakkıyla bilinemediğinden bazı safdil kimseler için bu menfur ideoloji adeta bir kurtuluş ışığı gibi görünmekteydi.

Fakat bu resmî partinin bir *"muvâzaa"* olduğunu kabul eden birçok gerçek ve iyi yetiştirilmiş komünist, gizli çalışmayı tercih ediyorlardı. Bunlar meşhur komünist **Mustafa Suphi**'nin Bakû'da kurmuş olduğu *"Türkiye Komünist Partisi"*nin bir nevî Anadolu şûbesi şeklinde faaliyet gösteriyorlardı. Komünizmi yaymaya çalışan birçok mevkute

çıkarılıyordu. Ankara'da açılan *"Rus Sefarethanesi"* el altından müthiş bir komünist şebekesini sevk ve idâre ediyordu. Teferruatına giremediğimiz böyle bin türlü tehlikeli faaliyet ve propagandanın ortaya çıkmasına sebep neydi? Hiç şüphesiz birinci derecede Rusya'ya şirin görünerek bir parça yardım koparmak!.. Yahud da evvelce arz etmiş olduğumuz üzere bu alâka ile İngilizleri tehdid etmek!..

Ancak **M. Kemal Paşa** sonunda Ruslar'a vedâ ederek İngilizlerle kayıtsız şartsız beraber olmuştur! Bu hareket tarzını *"mecburi hâle getiren"* âmiller Lozan'da ortaya çıkmıştır ki, bunlar ileride anlatılmıştır.

Bunun da sebebi kısaca söylemek gerekirse, evvelki taahhüdlerdi. Meselâ "1921 senesi **M. Kemal** tarafından tâyin edilen **Refet Paşa** ile **Harington'**un Erkân-ı Harbiyesi'nden gönderdiği murahhaslar İnebolu civarında bir çiftlikte içtima ederek siyasî ve iktisadî şeyler görüşürler "Saltanat ve Hilâfet"e müteallik birtakım siyasî meseleyi de mevzuubahs etmişlerdi" [196].

Bu anlaşma gereğince *"Hilâfet"*i halkın gözünden düşürmek için İstanbul'daki işgal kuvvetleri ile Ankara'daki **M. Kemal Paşa** gâyet akordlu bir şekilde faaliyette bulunmuşlardır.

Erzurum ve Sivas Kongreleri'yle, Büyük Millet Meclisi'nin ilk zamanlarında *"Makam-ı Hilâfet"* ve hattâ **Sultan Vahideddin'**in şahsına hududsuz bir sûrette bağlı gözüken **M. Kemal Paşa,** kendini sağlama aldıktan sonra artık meydan okumaya başlamıştır. Bu devredeki beyanlarının hâkim mânâsı şudur: "Halife ve O'na bağlı olanlar düşmanlarla beraberdirler, binâenaleyh hâindirler."

İngilizler'in bu ifâdeye mukabeleleri de "Halife bizimle hattâ Yunan'la beraberdir!" tarzında oluyordu ki, bu da mefhum-i muhâlif yoluyla aynı kapıya çıkıyordu.

196- **Edgar Pech** - a.g.e. sh. 209.

Gerçekten İngilizler Padişah'ı hâin gösterebilmek için birtakım hareketlere icbar ediyorlardı. Halife'nin İngiltere'ye karşı güya bir muvazaa silâhı olarak başvurduğu *"Kuva-yı İnzibatiye"*[197] ve mâhud *"fetva"*lar [198] gibi...

Hakikaten İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı bir beyannâmesinde: "Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti Makam-ı Saltanat ve Hilâfet'in nüfûzunu kırmak değil, bilâkis, idâre-i Osmaniye'de kalacak memâlikte emir ve nüfuzunu takviye ve tahkim etmektir... Her ferd Sultan'ın her emrine itaate kat'iyyen mecburdur..." demekteydi.

İngilizler, bu hususta o kadar mâhirâne bir siyâset takip ettiler ki: İstanbul'daki *"Meclis-i Meb'usân"*ı basıp dağıtmaları bile mebusların Ankara'ya gitmeleri ve bu sûretle İstanbul'u çökerterek orasının takviyesini temin içindi. Hattâ Ankara'ya kaçacak mebusların pek çoğunu *"hey'et-i nâsiha"* nâmı altında yine kendileri götürmüşlerdir [199].

Hakikaten İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasında Ankara'nın kuvvetlenmesini ve siyâsî faaliyetlerin merkezi haline gelmesini istemek gibi anlaşılması güç bir İngiliz siyâsetinin dahli olduğunda şüphe yoktur. Ancak ehemmiyetli olanı şudur ki, İngilizler bu hareketi **M. Kemal Paşa** ve **Rauf Orbay** ile anlaşarak yapmışlardı. **Rauf Bey** bu anlaşmayı, âdeta ifşa edercesine şöyle ifâde etmektedir: **"Rauf Bey'in** bu işte de üzerine aldığı "Anadolu'da Millî Meclis'in ve dolayısıyla Millî

197- Kuva-yı İnzibatiye, hareketinin mutlak manâsıyla bir muvazaadan ibaret olduğunu anlamak için bakınız: **Tarık Mümtaz Göztepe - Sultan Vahideddin** Mütareke Gayyasında - İstanbul 1969, sh. 269 vd.

198- **M. Kemal**'i âsi ve bagi ilân eden mâhud fetvanın tamamen İngiliz süngüsünün zoruyla temin edilmiş ve neşrettirilmiş olduğunu **Fevzi Paşa** (Çakmak)nın Ankara'ya iltihakında Büyük Millet Meclisi'nde irad ettiği nutuk kat'i bir surette ortaya koymaktadır. Bakınız: Zabıt Ceridesi, c. I. Ankara 1940, sh. 90 vd.

199- Hatta **Dr. Rıza NUR** ve **Yusuf Kemal** (Tengirşenk) bile Ankara'ya bu nam ile gitmişlerdir.

Hükûmet'in kurulmasını temin için İngilizler'i İstanbul'da toplanacak meclisi basmağa tahrik için gerekirse nefsini fedâ etmek" vazifesini yine bir büyük fedakârlık..." [200].

Daha ehemmiyetli olanı şudur ki, **Rauf Bey** Anadolu'da millî bir kıyam hazırlayan Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin "Hey'et-i Temsiliye" namı verilen icra hey'etine dahil olduğu ve bu bapta **M. Kemal Paşa**'dan sonra ikinci derecede faal bir şahsiyet bulunduğu halde 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılan Meclis-i Mebusan'a *"Sivas Mebusu"* sıfatı ile girmiştir. İngilizler Kuva-yı Milliyeci'lere yardım edenlerin idam edileceklerine dâir sokaklara çarşaf gibi ilânlar asmış bulundukları halde **M. Kemal Paşa**'nın bu en yakın arkadaşını daha İstanbul'a adım attığı anda tevkif etmek yerine O'na manidar bir hareket olarak Meclis'in dağıtılmasına kadar dokunmadılar!.. Malta dönüşünde İstanbul'a uğrayan bir gemiden çıkmayarak İnebolu'dan **M. Kemal Paşa**'nın yanına gitmesine de ses çıkarmadılar.

Aynı şekilde **İsmet Paşa** da — zorla götürülmüş olsa bile — bir kere Ankara'ya iltihak ettikten ve bu iltihak alâyişli bir sûrette efkârı umûmiyeye ilân edildikten sonra elini kolunu sallayarak İstanbul'a gelip tekrar Ankara'ya dönmüştür. Bu

---

200- **Feridun KANDEMİR** - a.g.e. sh. 45 vd.

Rauf Bey'in son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ını İngilizlerle anlaşarak bilfiil dağıttırmış bulunduğunu daha mufassal bir sûrette öğrenmek isteyenler şu kaynağa da bakabilirler: **Cemil KUTAY,** Tarih Konuşuyor, Cilt: I, sh. 152. Yalnız Fransız meb'usu **Andre Fruburg**'a atfen yapılan bu ifşaat bütün yazılarında **M. Kemal Paşa**'yı tebriye etmek gayretkeşliğinden kurtulamayan **Cemal Kutay** tarafından binbir teville ve bugüne göre tefsir edilerek takdim edilmektedir. Bu adamlar Osmanlı Devleti'ni yıkmayı ve bu iş için ecnebilerle işbirliği etmeyi ne yazık ki, hâlâ vatanseverlik olarak gösterebilmektedirler. Ayrıca bu kararın daha Sivas'ta **M. Kamal Paşa**'nın riyaseti altında kumandanlar ve sâir kimselerden müteşekkil bir grup tarafından alınmış olduğu **Feridun Kandemir**'in **Rauf Orbay**'la mülâkatlarını aksettiren adı geçen eserin 45'inci sahifesinde de sarahaten ifade edilmektedir.

mânidar ziyarete de İngilizler seyirci kalarak O'nu tevkif etmeyi acaba niçin düşünmemişlerdir!..

Hattâ **Mustafa Sagir**'in *"Casus"* sıfatı ile **M. Kemal Paşa**'yı öldürtmek (!) üzere Ankara'ya gönderilmesi ve sonradan **M. Kemal Paşa**'ya dolaylı bir sûrette ihbar edilerek yakalattırılıp astırılması da İngiliz siyâsetinin hakikî veçhesini gizlemek maksadına mâtuf bir hareketti.

Dikkat edilirse İstanbul'daki silâh depolarının kapılarına Hindli Müslümanları koyarak *"din kardeşliği"* sâikasıyla Kuva-yı Milliyeci'lerin bu depolardan, Anadolu Harekâtını muvaffak kılacak silâhları kaçırmalarına göz yummak da İngiliz siyâsetinin bir gafleti değil, mâhirâne bir sûrette ortaya çıkarılmış bir siyâsi taktiği idi. O kadar ki, İngilizler Kuva-yı Milliye ile ilk temas hattı olan Eskişehir havalisindeki kuvvetlerini de bu Hind Müslümanları'ndan seçmiş bulunuyorlardı!..

Diğer taraftan **M. Kemal Paşa** da İstanbul Hükümeti, Hilâfet ve Saltanat Makamı ile Anadolu'nun arasını açmak için hududsuz bir gayret sarfetmişti. Çünkü bu devleti ele geçirmeyi çoktan kafasına koymuştu.

Damat Ferid, Ali Rıza, Sâlih ve **Tevfik Paşa**'ların sadaretleri devrinde İstanbul'la Ankara arasında cereyan eden muhâberat, İstanbul hükümetlerinin hüsnüniyetlerini ve **M. Kemal**'in bu derece hüsnüniyetle mukabele gösterilmesine rağmen ihtilâf çıkarmak hususundaki gayretlerini açık bir surette aksettirmektedir[201]. Hattâ bu mânâ ve mâhiyeti göz boyamaz bir surette ızhar ve ifâdeye yarayan karşılıklı yazışmaları biz O'nun mahud nutkunda ve aşırı taraftarlarının hatıratlarında bile görmekteyiz [202].

201- Bakınız: Nutuk, sh. 117 ve müteakip sahife - **Dr. Rıza Nur** - a.g.e. sh. 593 ve müteakip.

202- Bir misal olmak üzere bakınız: **Fahreddin ALTAYLI** - a.g.e. sh. 221 - 222

Mâhud İstanbul işgali ile "İngilizler arzu etmedikleri (!) yardımlarıyla **M. Kemal**'i öyle bir neticeye isal ettiler ki; **M. Kemal** bizzat kendi dostları vasıtasıyla böyle bir neticeye vasıl olamazdı" [203].

Dagobert Von Mikusch, adı geçen eserinde 16 Mart işgali mes'elesini inceleyerek İngilizler'in bu yardımlarını bile bile yaptıklarını, bunun bir hatâ neticesi olmadığını, dolayısıyla ve müdellel bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bütün bu muvâzaa hareketlerini burada sayıp dökmeye ve tafsil etmeye gerek yoktur. Birçok askerî ve siyasî hatalara rağmen imanlı Türk Milleti'nin tahammülfersâ gayret ve fedakârlıkları sonunda zafer müyesser olunca, İstanbul Hükümeti, Ankara'ya müracaat ederek sulh için müşterek ve müttehid hareket edilmesi teklifinde bulundu. Çünkü, daha önce 11 Ekim 1922'de imza edilen *"Mudanya Mütarekenâmesi"*ne sadece Ankara Hükümeti iştirak ettiği halde Sulh Konferansı'na İstanbul Hükümeti de Ankara ile birlikte davet edilmiş bulunuyordu.

Bu müracaat **M. Kemal**'e beklenen fırsatı verdi. Böyle bir ikiliğin sulh masasında aleyhimizde olacağı noktası üzerinde durarak 1 Kasım 1922'de **"Saltanat"** ilgâ edildi. Halbuki ikilik nasıl mevzuubahs olabilirdi ki, Sadrazama **Tevkif Paşa**'nın **Mustafa Kemal Paşa**'ya müracaatı **"müşterek bir sulh hey'eti göndermek"** mâhiyetinde idi. Esasen ordumuzun zaferi bütün yurtta olduğu gibi İstanbul'da da hududsuz bir sevince vesile olmuştu. O kadar ki, İstanbul Hükümeti 12 Eylül'de müyesser olan zaferden dolayı **Kemal Paşa**'yı tebrik etmiş, **Sultan Vahideddin** de bir gün önce aziz şehidlerin rûhu için *"Ayasofya Câmii Şerifi"*nde Mevlûd okutturmuştu [204].

203- **Dagobert Von Mikusch** - a.g.e. sh. 273.

204- **Gothard Jaesehke** - Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi, c. I. İstanbul 1939. sh. 135.

Buna rağmen, *"Saltanat'ın Hilâfet"*ten ayrılarak ilgası 16 Mart 1920 tarihinden itibaren hüküm ifâde etmek üzere kanunlaştırıldı. **Dr. Rıza Nur**'un yazıp seksen kadar meb'usun imzaladığı takrir üzerine şu kararlar alındı:

1 — Teşkilâtı Esâsiye Kanuniyle Türkiye halkı, hukuk ve hâkimiyet-i hükümrânîsinin mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i mâneviyesini gayri kabil-i terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile, bilfiil istimale ve irade-i milliyeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Millî hududları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden başka şekl-i hükümet tanımaz. Binâenaleyh Türkiye halkı, hâkimiyet-i şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekl-i hükümeti 16 Mart 336'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakil addetmiştir.

2 — Hilâfet, Hanedan-ı Âl-i Osman'a âid olup halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen, ahlâken erşed ve eslâh olanı intihap olunur. Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfet'in istinatgâhıdır. Bugün ve bu gecenin bayram addi karargir olmuştur.

M. Kemal Paşa, taktik icabı böyle yapıldığını ifade maksadıyla "Hilâfet sarih bir hukuka mâlik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı." [205] demektedir. Halbuki takrir sahibi **Dr. Rıza Nur** ise bu iddiayı reddetmekte, bilâkis Hilâfet'i "Sarih hukuk ile ben ikba ettim."[206] diyerek bu bapta geniş tafsilât vermektedir.

Gerçekten hadiseler **Dr. Rıza Nur**'a hak verdirmektedir. **M. Kemal Paşa,** Saltanat'ın ilgası sırasında Meclis'te irad eylediği nutukta *"hâkimiyet-i milliye"* mefhumu ile *"Hilâfet"*i telif edebilmek için hududsuz bir gayret sarfetmiştir. Son-

---

205- Nutuk - sh. 418.

206- **Dr. Rıza NUR** - a.g.e. sh. 969.

raki vukuat ile anlaşılmıştır ki; kendisi halife olmak istemektedir. Bunun diğer delillerinden kısaca bahsedelim:

İzmir *"İktisad Kongresi"*ni açmaya giderken Balıkesir Paşa Câmii minberinden halka hitaben yaptığı konuşmasından aldığımız şu satırlar O'nun Halife olmak hususundaki arzularını daha bâriz bir sûrette göstermektedir:

"Ey millet! Allah birdir. Şanı büyüktür!.. Allah'ın selâmeti, âtifeti ve hayrı üzerinize olsun!.. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, Cenab-ı Hakk tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resûl olmuştur. Kanun-i esâsisi, cümlemizce malûmdur ki, Kur'an-ı Âzimüşşan'daki nususlur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikata tamamen tevâfuk ve tetâbuk ediyor. Eğer akla, mantığa, hakikata tevâfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânin-i tabiiye-i ilâhiye beyninde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavânin-i kevniyyeyi yapan Cenab-ı Hakk'tır." [207]

Acaba **M. Kemal** Saltanat'ı kötülerken Hilâfet'i neden bu kadar şiddetle müdafaa ediyordu? Bu, üzerinde durulup değerlendirilmesi lâzım gelen bir noktadır. Çok kısa bir zaman önce Meclis'te Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurduğu zaman Erzurumlular kendisine cephe alarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Ankara'dan ayırıp yeni bir şekle sokmak istemişlerdi. Cemiyet'in ünvanına *"Muhâfaza-i Mukaddesat"* ünvânını ilâve ederek Ankara'ya cephe alıyor ve Erzurum'u tamamen Erzurumlular'a mahsus bir idare altında yürütmek istikametinde bir arzu ortaya koymuş bulunuyorlardı. Bu teşebbüsün başında bulunan **Kadı Raif Efendi** bir beyannâme neşrederek Ankara'daki kadronun Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne zıd istikametlere doğru gitmelerinden dolayı kendilerinden ayrıldığını

207- **Atatürk**'ün - Söylev ve Demeçleri - c. I. İstanbul, 1945, sh. 270.

beyan ediyordu. Bu beyannamenin ana fikrini hülâsa etmek sûretiyle bir yazıya ekleyip Ankara'ya bildirmiş olan **Kâzım Karabekir**'e, **M. Kemal**'in gönderdiği cevapta:

"Hilâfet ve Saltanat mes'ele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak bir hükümdar Sultan bulunacaktır. Mevzuubahis olan mes'ele hükümdarın hukuku olup tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhumundaki millet hukukunun mana-yi hakikisi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'i bir düsturumuz yoktur"[208] diyordu.

Kadı Raif Efendi'nin beyannâmesinde ise ,

"Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden mezkûr grubun maksad ve gâyesi Devlet'in şekl-i idâresini büsbütün değiştiren siyasî bir gâyeyi istihdam etmekte ve Sivas Kongresi'nin tesbit ettiği esâsata nazaran Hilâfet ve Padişah'a âid hiçbir kaydı mevzuubahis etmeyen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu rehber-i faâliyet olarak kabul eylemektedir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ismini takınan bu fırkanın şahsiyet-i mâneviye ve hukukiyesi mezkûr cemiyet ünvanının sahib-i hakikisi olan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtları'nın vaziyet-i umûmiyeleri ile bir tezat teşkil eder. Bu itibarla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın mensupları kendilerinin hiçbir reyi, muvafakati alınmadan Ankara'da vücûda getirilen bir heyet-i idarenin mukarreratına adem-i ittibada mazurdur...

Velhasıl bu islâhatı halk idaresinin hakimiyet ve inkişafına müsâid sûrette Kanun-i Esasi'de yapılacak tâdilât ile temin ve hukuk-i padişahiyi tahdid edecek tarzda yaparak memleket ve Âlem-i İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstakbelesi için azim teşeddüd ve mahzurlar dâvet edecek Cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır." [209] denilmekteydi.

208- **Kâzım KARABEKİR** - İstiklâl Harbimiz - İstanbul 1960, sh. 984.

209- **Kâzım KARABEİR** - a.g.e. sh. 980 - 981.

Buna cevap olarak **M. Kemal Paşa**'nın **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderdiği yukarıda bahsi geçen yazıda:

"... Bu kanunda mânâ-yı cumhuriyet ifade eden hiçbir şey mevcud olmadığı gibi Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nun maksad-ı esasîsinde de kat'iyyen böyle bir netice mevcud değildir.

Binâenaleyh Raif Efendi'nin Saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğe kalb-i mahsus olduğu hakkındaki fikri bir vehm-i mahzdan başka bir şey olamaz..." [210] deniliyordu.

Kısa zamanda bu değişikliğin sebebi ne idi? Bu mesele üzerinde imâl-i fikretmeden önce bu düğümün çözülmesine yarayacağı için zaferden sonra İstanbul ahalisine karşı Şer'iye Vekâleti tarafından neşredilen beyannâmeyi de hatırlatmak isteriz ki, bu beyannâme bir nevî Hilâfet'e mahsus **"hakk-ı tâ'zir"** mâhiyetinde idi.

Kısa fasılalarla ortaya çıkan bu beyan ve hareketlerin mânâsı nedir? Acaba **M. Kemal Paşa** Saltanat ve Hilâfet meselesinde nasıl bir tavır alması lâzım geldiğinde tereddüd mü etmekte veyahud da adım adım bir plân üzerinde mi yürümekteydi?! **"Hilâfet Mes'elesi"**nin sırf bu safhasına âid bir hüküm olmak üzere, bizce birinci tez daha kuvvetlidir. Filhakika, Saltanat'ın ilgasını temin eden başlıca âmil, Hilâfet'in muhâfaza edileceği zannı olmuştur. Fakat sonradan şiddetle aleyhe geçmek hesapta olsaydı, sırf muvakkat bir zan hasıl etmek için Hilâfet'i mutaassıbâne müdafaa mevkiine geçmezdi. Bunun mantıkan böyle olması gerekir. Şu halde Hilâfet'e dâir bu devredeki müdâfaaları, samimî telâkki etmek lâzımdır. Şu şartla ki, Hilâfet'in Hanedan-ı Âl-i Osman'da değil, kendinde devam etmesi bahis mevzuudur. Çünkü yukarıda mevzuubahis ettiğimiz **Kâzım Karabekir Paşa**'ya gönderilmiş bulunan cevapta, "Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar Sultan bu-

---

210- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh 983.

lunacaktır" diyor. Fakat bu sıfatların veya hiç olmazsa sırf Hilâfet'in Âl-i Osman'da devam edeceğini söylemiyordu. Bu mes'eleye zihni takılan **Kâzım Karabekir Paşa:**

"Mustafa Kemâl Paşa'nın cevabındaki "Cumhuriyet olmayacak, Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacaktır" kaydı beni düşündürdü. İstanbul, cumhuriyet yapıyorlar diye endişe ederek propaganda yapıyordu. Padişah ve taraftarları bundan ürküyordu. Benim bugün anladığım ise, daha korkunçtu. O da **Mustafa Kemal'**in bir muzafferiyet neticesi Hilâfet ve Saltanat'ı alması idi. Bu ibareyi birkaç kere okudum: "Hilâfet-i İslâm olacak ve bir Hükümdar Sultan bulunacak!" diyor. Herhalde yeni fikirden cumhuriyet tesisi daha az korkuludur. Bakalım istikbal ne gösterecektir." [211] diyor.

Bu hususu **Kâzım Karabekir Paşa** ayrıca şu iki dipnotla da tavzih etmektedir:

1 — "Mustafa Kemal Paşa'nın Hilâfet'in lüzumu hakkındaki Balıkesir'deki hutbesi ve Meclis'deki nutku ve bu beyannâme (Şer'iye Vekâleti'nin yukarıda bahsi geçen beyannâmesini kastediyor.) **bir araya getirilir ve başlarına da mefkûre hatıratı hocalar grubu ortasında ve aynı kisvede Mustafa Kemal Paşa'nın resmi konursa vaziyet daha iyi anlaşılır. Gâzi'nin büyük bir taassupla Hilâfet ve Saltanat'ı şahsına almak istediği görülür. Buna muvaffak olamayınca da 180 derece aksine yürüdüğü müthiş garabetdir. İfrat ve tefritten bir türlü kurtulamıyoruz. Bu tamim ne kadar lüzumsuz ve hattâ zararlı ise, sulhden sonra mütezâyiden giden içtimâi tahribat da o kadar felâketdir. İhtarnameyi yazan Mustafa Fehmi Efendi'nin de reyi ile melon şapka ve lâtin hurufatiyle İstanbul'un asrî plâjlarında medeniyet yo-**

211- **Kâzım KARABEKİR** - a.g.e. sh. 978.

lunun yolcularını ara sıra seyrederek bu sâbık yazılarına mı yoksa hale mi acır acaba? Bilmek pek meraklı bir şeydir." 212.

2 — "Gâzi'nin vakit vakit yaptığı emrivâkileri de kabul ile İstiklâl Harbi pek şanlı ve şerefli kabul edildi. Fakat sonrası hiç de böyle olmadı. Mustafa Kemal Paşa bir zaman hocalardan mutaassıp bir halde hutbe ve nutuklarla Hilâfet ve Saltanat'ı almaya uğraştı. Muvaffak olamayınca müthiş sola kaydı. Dinî ve an'ânevî varlıkları kanla yıktı. Terakki ve tekâmül taraftarı olan arkadaşları bu sağa sola hareketlerde artık birlikte yürümediler. Hattâ muhâlefete geçtiler. Bunları kaybetmekle sukût da başladı ve devam ediyor." 213.

Gerçekten **M. Kemal Paşa** ve etrafındakiler bu devrede saltanatı kötülemişlerse de Hilâfet'i var kuvvetleriyle müdafaa etmişlerdir. Saltanatın ilgası kararından sonra hakkında Ankara'nın iyi düşünmediğini anlayan **Sultan Vahideddin** Türkiye'den ayrılınca yerine **Veliahd Abdülmecid Efendi**'yi Halife seçtiler. Bununla Meclis daha doğrusu **M. Kemal Paşa** arasındaki yazışmalar da hayli alâka çekicidir. Bunlar da Hilâfet'in muhafaza edilmek istediğine delil teşkil edecek bir uslûp taşımakta idi. Fakat...

Bütün tavırlar ve beyanatlar Hilâfet'in muhafazası istikametinde gelişirken Lozan Konferansı açıldı. Bu konferansın başarısızlığa uğrayarak kesilmesine kadar süren birinci devresinde de bu hissiyat devam etti. Hattâ **İnönü** bile Lozan'da mes'ele Hilâfet'e taallûk ettikçe celâdetle müdafaalarda bulunuyordu. Ve hele **Müslim Standart Gazetesi**'nin muhâbiri **Abdulkayyûm Mâlik**'e verdiği cevapta:

"... Türkiye'de Hilâfet masundur ve iktidara sahiptir!"

212- a.g.e. sh. 978.

213- a.g.e. sh. 978.

demiş ve yukarıda Saltanat'ın ilgası dolayısıyla zikrettiğimiz **M. Kemal Paşa**'nın müdafaasına eş bir ifade kullanmıştır. Fakat konferans çıkmaza girip isteklerimiz reddedilince, meşhur Yahudi Hahambaşısı **Hayim Naum Efendi** sahneye çıkmıştır. O'nun aracılığı ile Türkiye'nin başta Hilâfet olmak üzere birçok tâvizleri vermesine sebep olan Lozan Andlaşması'nın meşhur arka plânı tezgâhlanmıştır.

Hayim Naum Efendi ötedenberi Hilâfet'i yıkmaya uğraşan İngilizler ve hattâ Papalık ile Ankara arasında mekik dokumaya başlayınca **M. Kemal Paşa** Hilâfet'i almak kadar, yıkmanın da bir kuvvet gösterisi olabileceğini düşünmüş ve bu sûretle yurt gezilerinde Hilâfet'in aleyhine konuşmaya başlamıştır. Gerçekten Hilâfet'i kaldırmak bahasına da olsa hakikaten başarılı bir sulh muâhedesi ortaya çıkarılabilseydi bu da ehemmiyetli bir nüfuz gösterisi imkânı sağlayabilirdi. Fakat henüz muâhede imza edilmeden Türk Ordusu'nun büyük bir kısmını terhis etmek ve açıkça Makam-ı Hilâfet aleyhine konuşmak sûretiyle tavizler peşin verildiğinden[214] böyle bir fedakârlık karşılığında bile esaslı hiçbir şey alınamamıştır ki, bunun tafsilâtına girişmeden önce **Sultan Vahideddin** merhumun hususi durumunu bir nebze izah edelim:

cc— Hilâfet'in ilgâsına tekaddüm eden günlerin vâkıalarını anlatmaya vesile olan işbu *"hazırlık safhası"* faslında -hiç şüphesiz- **Sultan Vahideddin** merhumun husûsî durumunun da

---

214- Hakikaten "İktisad Kongresi"ni açmak üzere İzmir'de bulunan **M. Kemal**'e mâhud **Hayim Naum** mülâki olup da "Hilâfet yıkılmayıp muhafaza edilirse sulh olmayacağını" kendisine **Lord Gürzon** namına bildirince O yol boyunca söylediği lehteki sözleri –âdeta– unutarak mezkur kongreyi açıp konuşmasında Hilâfet'e çirkin bir uslûpla hücum etmiştir. Sonra da daha orada askerin yorgunluğunu ileri sürerek dört kur'â hariç olmak üzere askeri terhis etmiştir!.. Bu İngilizler'e Hilâfet'i muhafaza ederek kendisi halife olmak hususundaki kararından vaz geçmeye amâde bulunduğunu ifâde etmek için değil de nedir?!

aydınlığa kavuşturulması gerekir. Zira Saltanat ve hatta Hilâfet'in ilgâsı için **Sultan Vahideddin** merhuma isnad edilen suçlar (!..) müessir bir koz ve silâh olarak kullanılmıştır. Şahıslarla müesseseler arasında bir tefrike gidilmeyip şahısların –varsa– kusurlarını müesseselerden ayrı telâkki etmenin gereği o buhranlı günlerde dikkatlerden kaçmış veya kaçırılmıştır.

Bununla beraber **Sultan Vahideddin** merhumla alâkalı hâdiselerin aydınlatılması hem bir kısım sözde esbâb-ı mûcibelerin iptali ve hem de tarih önünde mâsum ve mağdur bir simânın kendisine isnad edilen çirkin suçlardan tebriyesi için millî, vicdânî ve insânî bir borçtur. Biz, bu vâdide daha evvel neşredilmiş olan eserlerimizde zuhur eden çeşitli vesilelerle [215] fiilen padişahlık yapma fırsatını bulamadığı halde, İttihat ve Terakki diktatoryasının vebâli üzerine yıkılarak şahsında bazı müesseselerin yıpratılıp itibardan düşürülmesine çalışılmış olan bu mazlum insan hakkında bugüne kadar pek çok şey yazıp söylemiş bulunmaktayız. Bunları burada tekrarlamaktan kaçınarak sâdece bir tek vesika derci yoluna gideceğiz. Bu da kendisinin acıklı gurbet günlerinde bizzat neşrettirdiği müdâfaanâme mâhiyetindeki beyannâmesidir.

Türkiye'de **Sultan Vahideddin** aleyhine çok şey yazılıp söylenmiştir. Tarih O'nunla alâkalı hâdiseler için –doğru veya yalancı– pek çok şâhid dinlemiştir. Bir davada ki, maznuna söz hakkı verilmez, onun adâletle neticelenmesine imkân yoktur. Şimdi biz bu vesikayı neşrederek tarih muhâkemesinde yetmiş yıldan beri devam eden bir davada, maznunun da dinlenmesini sağlamış oluyoruz. Artık bundan böyle **Sultan Vahideddin** devri için yazıp konuşacak olanlar, her halde Türkiye'de ilk defa olarak tarafımızdan neşredilen ve tamamı aslî hurufatı ile de

---

215- Bkz. **Kadir Mısıroğlu** - Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler, İstanbul 1974 sh. 41 vd. - **Kadir Mısıroğlu** - Osmanoğullarının Dramı - İstanbul 1976, sh. 210 vd.

klişe edilerek dercedilen bu müdâfaanâmedeki fikirleri kaale almamazlık edemezler. Elverir ki; tarafgir olmasınlar!..

Vesikanın serlevhası şöyledir:

"Şevketlû Sultan Mehmed Vâhideddin Efendimiz Hazretlerinin Beyannâme-i humâyunlarıdır".

Altında imza makamında *"Lit-tâbi"* kelimesi bulunduğuna göre bu müdâfaanâmeye şu ünvanı koyan matbaacının kendisidir. Mekke'de Türkçe ve Arapça olarak bir arada basılmıştır. Tarihsizdir. Türkçesi –İslâm harfleriyle– sâdece onüç sâhifeden ibârettir[216]. Şimdi size bu müdâfaanâmenin metnini aynen ve fakat anlaşılması güç gelebilecek olan kelimeleri parantez içinde açıklayarak takdim ediyoruz:

ŞEVKETLÛ SULTAN MEHMED VÂHİDEDDİN EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN BEYANNÂME-İ HUMÂYUNLARIDIR

Bismillâhirrahmanirrahîm

Bidâyet-i iştiâlinde (alevlenişinin başlagıcında) devletimizin iştirakine kat'iyyen rıza göstermediğim ve bütün müddet-i de-

---

216- İşbu beyannâme son devrin allâme şeyhülislâmlarından **Mustafa Sabri Efendi**'nin refâkatıyla **Sultan Vahideddin**'in Mekke'de bulunduğu sırada kaleme alınmıştır. Meydana gelen müsvedde 50 - 60 sahifeden ziyâde idi. Fakat **Sultan Vahideddin** merhumun yanında *"Baştabib"* sıfatıyla bulunup O'nun düşmanlarına casusluk etmekten başka bir işi olmayan **Reşad Paşa** çeşitli mülâhazalar ileri sürerek bunun orasının burasının metinden tayy edilmesine (çıkarılmasına) sebep olmuştur. İşte bu sebepledir ki, esas metne nazaran pek eksik olan bu onüç sahifelik beyannâme, takdim ettiğimiz şekliyle Mekke'de Türkçe ve Arapça olarak ikisi bir arada tab ve neşredilmiştir. Esas müsvedde Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**'nin henüz neşredilmemiş ve natamam olan hâtırâtında mevcud ve oğlu **İbrahim Sabri Bey** merhumun İskenderiye'deki kütüphânesinde mahfuzdur.

vamınca elimde bulunan bilcümle vesâitle (vasıtalarla) taharibât ve mazarratını tahdîde çalıştığım harb-i umûmî'nin avâkıb-ı vahîmesi (fecî âkibetleri) tamamiyle kendini göstermeye başladığı bir zamanda, biraderimin vefat-ı müessifi (esef verici vefatı) vukua gelerek Kanun-i Esâsi-i Osmaniye'nin (Osmanlı Anayası'nın) bahşeylediği hakka istinâden ve ehl-i hâl ve akd'in bîat-ı umûmiyesi ile Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'a câlis olmuştum (Oturmuştum). O günler gözönüne getirilirse makam-ı hükümdâriyi kabûl eylediğim zaman beni karşılayan müşkilâtın derece-i ehemmiyet ve azameti takdir olunur.

Bilâhare cephelerimizin birbirini müteâkip sukut etmesiyle sâbit olduğu üzere, hiçbir ümmîd-i galebeye makrun olmayan (gâlip gelme ümidi yakın olmayan) harb-i hâilin temâdisi, ve usûl-i meşrûtiyeti ilân ve tatbik ettirmek nikâbı (perdesi) altında 324 - 1908'den beri re's-i idâremize (idâremizin başına) yerleşmiş bulunan İttihat ve Terakki erkânından müfrid ve müteneffiz (nüfuzlu) kısmının harbden bilistifâde dâhil-i memlekette revaç verdiği yağma, ihtikâr ve anlaşılmaz maksadlarla yer yer îkâ ettikleri günâgün yangınlar sebebiyle pâyitahttan müntehâ-yı hududa kadar (başşehirden hududların sonuna kadar) memleketin her noktasında milletin varlığı erimekte ve usâre-i hayatiyyesi (hayat özsuyu) hevlengiz (dehşet verici) bir sûrette heder olup gitmekte idi.

Bu fecâyi' (fâcialar) karşısında tevcih-i mesâi edilecek (çalışılacak) hedef ve gâye bittabiî sûlh ve müsâlemetin iâdesinden başka bir şey olamazdı. Bu maksadın temini için de hiçbir terâhî (gecikme) tecviz edilmemiş ve mümkün olan her çâreye tevessül olunmuştur. Fakat harbin devamından müteneffi' (menfaatli) olmakla beraber, memleketimizde dâima idâre-i hukuk ve selâhiyetini tecâvüze alışmış olan o zamanın hükûmeti ile, yine o hükûmet-i mütehakkimenin (tahakküm eden hükümetin) etrafında tesis eylediği şebeke-i ihânet (ihânet

بسم الله الرحمن الرحيم

بدایت اشتعالنده دولتمزك اشتراكينه قطعيا رضا كوسترمديكم وبوتون مدت دوامنجه المده بولنسان بالجمله وسائطاله تخريبات ومضراتنى تحديده چاليشديغم حرب عمومينك عواقب وخيمه سى تماميله كندينى كوسترمكه باشلادينى برزمانده برادريمك وفات مؤسفى وقوعه كله رك قانون اساسىء عثمانينك بخش ايلديكى حقه استنادآ واهل حل وعقدك بيعت عموميه سيله مقام خلافت وسلطنته جالس اولمشدم. اوكونلر كوزاوكنه كتيريلير سه مقام حكمدارىيى قبول ايلديكم زمان بنى قارشيلايان مشكلاتك درجهٔ اهميت وعظمتى تقدير اولنور. بالاخره جبهه لريمزك بربرينى متعاقب سقوط ايتمسيله ثابت اولديغى اوزره هيچ برامید غلبه يه مقرون اولميان حرب هائلك تماديسى، واصول مشروطيتى اعلان وتطبيق ايتديرمك تقابى آلتنده ٣٢٤ — ١٩٠٨ دنبرى رأس اداره مزه برلشمش بولنسان اتحاد وترقي اركاندن مفرط ومتنفذ قسمنك حربدن بالاستفاده داخلي مملكتده رواج ويرديكى يا غماء، احتكار

şebekesi) mesâimin semeredar (çalışmanın verimli) olmasına hâil (mani) olarak münferiden (tek olarak) müzâkerât-ı sulhiyyeye (sulh müzâkerelerine) girişmekle elde edilecek menâfi' ve şerâit-i müsâideye (müsâid şartlara) ve muhterem milletin hûn-i mazlûmîni (mazlum kanını) bilâsebep heder olmaktan vikayeye (korumaya) imkân-ı vusûl (vâsıl olmak imkânı) bırakmadı. Ve harb bütün dehşet-i tahripkarânesiyle meş'um **"Mondros"** mütârekenâmesini imlâ mecburiyeti hâsıl oluncaya kadar devam eyledi. Bu mütârekenin akdine memur murahhasların, elyevm Ankara'daki Hey'et-i Vekile Reisi **Rauf Bey**'in taht-ı riyâsetinde (başkanlığı altında) ve o zaman memleketin en mühim kuvve-i askeriyesinin de şimdiki Ankara Meclisi Reisi **Mustafa Kemâl**'in kumandası altında bulunduğu herkesin hâtır-ı nişânıdır.

Âsâyiş mes'elesi vesile ittihaz olunarak lüzum görülen herhangi bir mahallin işgâli hak ve selâhiyetin düvel-i itilâfiyeye (İtilâf Devletleri'ne) bahşeden madde-i mahsûsasıyla (husûsî maddesiyle) Adana, Musul, Antalya, İstanbul, İzmir işgâlleri ki, sonraki bütün felâketlerin menşe' ve mastarı bulunan mezkûr mütârekenâmenin akd ve imzası mağlûbiyet ve mecburiyet-i ilcasıyla (zorlamasıyla) vuku bulmuş olduğu halde bilâhare İzmir işgâli dolasıyla beni ittihama (suçlamaya) cür'et edenlerin nokta-i nazarına göre, mezkûr işgâllere istinadgâh olan Mondros Mütarekenâmesi'ni akde bilfiîl iştirak eden **Rauf, Fethi** ve vaziyet-i askeriyesi ile devleti böyle bir mecbûriyet-i elîmeye düşürmekte cidden zîmethâl bulunan **Mustafa Kemal** gibi bugünkü rüesâ-yi milliyenin (millî reislerin) mes'ul ve müttehem (suçlanır) olması lâzım gelir. Zira gerek bu mütârekenin imzasından ve gerek ondan sonraki bütün mesâilde (mes'elelerde) Kaanun-i Esâsî (Anayasa) mûcibince mes'ûliyetten müstesnâ olan Makam-ı Hükümdârî için hükûmet-i mes'ûlenin (mes'ul hükümetin) mâruzâtını tasdik

واكلا شيلماز مقصدلرله بربرا يتماع ايتدكلرى كوناكون يانغينلر
سببيله پاينختدن منتهاى حدوده قدر مملكتك هر نقطه سنده ملتك
وارلغي اريمكده وعصارهٔ حياتيه سى هولا نكيز برصورتده
هدر اولوب كيتمكده ايدى . بو فجايع قارشيسنده توجيه مساعى
ايديلهجك هدف وغايه بالطبع صلح ومسالمتك اعادهسندن باشقه برشيء
اولهمازدى . بومقصدك تأمينى ايچوزده هيچ برتراخى تجويز ايديلهمش
وممكن اولان هرچاره يه توسل اولنمشدر . فقط ، حربك دوامندن
متنفع اولمقله برابر ، مملكتمزده دائما دائرهٔ حقوق وصلاحيتنى تجاوزه
آليشمش اولان او زمانك حكومتى ايله ينهاوحكومت متحكمه نك
اطرافنده تأسيس ايلديكى شبكهٔ اهانت ، مساعيمك ثمره دار
اولمسنه حائل اولهرق منفرداً مذاكرات صاحيه به كيريشمكله
الده ايديلهجك منافع وشرائط مساعده به و محترم ملتك خون
مظلومنى بلا سبب هدراولمقدن وقايه يه امكان وصول براقمادى
وحرب بوتون دهشت تخريبكارانه سيله مشؤم (موندروس)
متاركه نامه سنى املا مجبوريتي حاصل اولنجه يه قدر دوام ايلدى .
بومتاركه نك عقدينه مأمور مرخصلرك ، اليوم انقره ده كي
هيئت و كيله رئيسى رؤف بكك تحت رياستنده ، واو زمان
مملكتك الك مهم قوهٔ عسكريه سنك ده شيمديكى أنقره مجلسى

lüzumu gibi gayr-i kaabil-i itiraz bir sebep bulunduğu halde, ne kendi imlâ ve imza ettiği mütarekenin tatbiki demek olan felâketlere karşı bilâhare muhâlefette önayak olmak küstahlığını gösteren **Rauf Bey** için, ne de devletin belli başlı kuva-yi mevcûdesinin (mevcud kuvvetlerinin) kısm-ı küllisini esir vererek zilletle (Toros) eteklerine iltica etmesi yüzünden mütareke akdini gayr-i kaabil-i ictinab (kaçınılmaz) bir hâle getiren **Mustafa Kemal** için şayân-ı kabûl hiçbir mâzeret mevcud değildir. İşte Taht-ı Osmanîye cülûsumdan (Osmanlı tahtına oturuşumdan) sonra ilk mühim hatve-i siyâsiyeyi (siyâsî adımı) teşkil eyleyen mütarekeye kadar cereyan eden hâdisat karşısında benim vaziyyetim budur.

Mütârekeden sonra ittihaz ettiğim meslek ise, geri alınması mümkün olmıyacak bir hatve (adım) atmaktan ihtiraz (çekinme) ile beraber bir taraftan dâhilde mâkûl ve mûtedil islahat ve icraata germi (gayret) vermek, bir taraftan da hâriçte teşebbüsât-ı siyâsiyyeye (siyasî teşebbüslere) devam eylemek sûretiyle aleyhimizdeki gayz-ı umûmînin bertaraf olacağı müsâid zamanlara intizar edebilmek için vakit kazanmaktan ibâret idi.

İzmir işgâli hâdisesinin karşısında ittihaz ve takip ettiğim meslek ve gâye de bundan başka bir şey değildi. Çünkü Yunan askeri tarafından derhâl icra olunacağı bildirilen bu işgâl, düvel-i sâlise-i muazzamanın (üç büyük devletin) kat'î ve nâgihânî (ânî) kararına istinad etmekte olduğu gibi bu vak'anın bize tebliği de doğrudan doğruya düvel-i selâse-i müşârünileyhâ (işâret eylediğimiz üç devlet) tarafından vuku bulduğu cihetle, mes'ele düvel-i muazzama mes'elesi şeklinde tecelli etmiş idi. Hâdisenin Yunan mes'elesi hâline tahvili Yunanistan'daki vaz'iyyet-i siyâsiyyenin tebdili ile düvel-i muazzamayı müşârünileyhanın ittifakına halel târi (ârız) olduktan sonra husûle geldi. Ondan evvel bu mes'ele, büyük ve gaalip devletlerce müttefikan ittihaz olunmuş bu karar-ı kat'inin tebliği mâhiyetinde bulunduğu ci-

رئيسي مصطفي كمالك قوماندا سي آلتنده بولندیغی هر کسك خاطر نشانیدر .

آسایش مسئله سی وسیله اتخاذ اولنه رق لزوم کوریلن هرهانکی برعملك اشغالی حق وصلاحیتی دول اتتلافیه به بخش ایدن مادهٔ مخصوصه سیله اطنه ، موصل ، انطالیه ، استانبول ، ازمیر اشغالاري کي صوکره کی بوتون فلا کتلرك منشأ ومصدری بولنان مذکور متارکه نامه نك عقد وامضا سی مغلوبیت ومجبوریت الجاسیله وقوع بولمش اولدیغی حالده بالاخره ازمیر اشغالی دولایسیله بنی انسانه جرأت ایدنلرك نقطهٔ نظرینه کوره ، مذکور اشغالاره استنادکاه اولان موندروس متارکه نامه سنی عقده باعث اشتراك ایدن رؤف ، فتحی ، ووضعیت عسکریه سی ایله دولتی بویله بر مجبوریت الیمه یه دوشورمکده جدآ ذی مدخل بولنان مصطفی کمال کبی بو کونکی رؤسای ملیه نك مسؤل ومتهم اولمسی لازم کلیر . زیرا کرك بومتارکه نك امضاسنده و کرك اوندن صوکره کي بوتون مسائلده قانون اساسی موجبنجه مسؤلیتدن مستثنا اولان مقام حکمداري ایچون حکومت مسؤله نك معروضاتنی تصدیق لزومي کبي غیر قابل اعتراض بر سبب بولندیغی حالده ، نه کندی املا واملضا ایتدیکی متارکه نك تطبیقی دیمك اولان فلا کتلره

hetle, hakkımızdaki gayz-ı umûmî'nin zevâline intizâren (ortadan kalkmasını bekliyerek) teşebbüsât-ı siyâsiyye ile iktifâ mesleğini tercih ettirmekte olduğu gibi, işgâlin muvakkat mâhiyeti hâiz olması da, meslek-i mezkûru müeyyed (pekiştirir) görünüyordu. Mes'ele Yunan mes'elesi hâlini aldıktan sonra harbde mağlûp olmamak şartıyla mukavemete ben de taraftar idim. Ve nitekim bu hissile Kuva-yi Millîye'ye mütemâyil birtakım kabineleri de mevki-i iktidara getirdim. Şu kadar ki, o devrelerde **Mustafa Kemâl** devlet-i metbûasına (tâbi' olduğu devlete) itaat dâiresinden huruç etmiş (çıkmış) ve Anadolu'da birçok aksakallı müftülere varıncaya kadar asıp kesmek gibi mezâlimiyle vezâif-i milliye (millî vazifeler) hududunu tecâvüz ederek milletin başına tahammül olunmaz bir belâ kesilmiş idi.

Tıpkı İzmir hâdisesi gibi "Sevr Muâhedesi"ne âid teklif-i düvelî de (devletlerin teklifi) Yunanistan'da vaz'iyyet-i siyâsiyyenin tebeddülünden (değişikliğinden) ve devletlerin aleyhimizdeki ittifak-ı şedidine halel târi olmadan (şiddetli ittifaklarına halel gelmeden) mukaddem (evvel) olarak ve hiçbir noktasında tâdil teklifine müsaade edilmiyerek, yirmidört saat zarfında tamamen kabûl veya reddine mütedâir tazyikat ve tehdidâtı (tazyik ve tehdidleri) ihtiva ettiği cihetle, gâyet nâzik ve tehlikeli bir şekilde vuku bulmuş idi. Bununla beraber ben "Sevr" muâhedesini kesb-i kat'iyyet etmiş (kat'ileşmiş) addolunacak sûrette tasdik etmedim. Mes'elenin kat'iyyet kesbetmesi, Meclis-i Meb'usan'ın kabûlünden sonraki tasdikime mütevakkıf olduğunu ve hakk-u adâletle te'lif olunamıyacak sûrette gayr-ı tabiî olan böyle bir mûahedenin devam ve tekarrur edemiyeceğini bildiğimden, hakkımızın anlaşılmasına müsâid zamanın hulûlüne (gelmesine) kadar vakit kazanmak tarikinde (yolunda) devam ile mûhedenin hükûmetçe kabûlüne taraftar göründüm.

قارشی بالاخره مخالفتده اوك ایاق اولمق کستا خانئی کوسترن رؤف بك ایچون ، نه ده دولتك بللی باشلی قوای موجوده سنك قسم کلیسنی اسیر ویره رك ذلتله (طوروس) اتکارینه التجا ایتمسی یوزندن متارکه عقدینی غیر قابل اجتناب برحاله کتیرن مصطفی کمال ایچون شایان قبول هیچ بر معذرت موجود دکلدر . ایشته تخت عثمانی یه جلوسمدن صوکره ایلك مهم خطوه سیاسیه یی تشکیل ایله‌ین متارکه یه قدر جریان ایدن حادثات قارشیسنده بنم وضعیتم بودر .

متارکه دن صوکره اتخاذ ایتدیکم مسلك ایسه کری آلنمسی ممکن اولمیه جق بر خطوه آتمقدن احتراز ایله برابر برطرفدن داخلده معقول ومعتدل اصلاحات واجراآتمکرمی ویرمك ، برطرفدنده خارجده تشبثات سیاسیه یه دوام ایلمك صورتیله علیهمزده کی غیظ عمومینك بر طرف اولمه‌سنی مساعد زمانلره انتظار ایده بیلمك ایچون وقت قازانمقدن عبارت ایدی . ازمیر اشغالی حادثه سنك قارشیسنده اتخاذ وتعقیب ایتدیکم مسلك وغایه ده بوندن باشقه برشی دکل ایدی . چونکه یونان عسکری طرفندن درحال اجرا اولنه جغی بیلدیریلمن بو اشغال ، دول ثلثهٔ معظمه نك قطعی ونا کهانی قراریله استناد ایتمکده اولدیغی کبی وقعه نك بزه تبلیغنی ده دوغرودن دوغری یه دول ثلثهٔ مشار الیها طرفندن وقوع بولدیغی جهتله مسئله دول معظمه

Mondros Mütârekesi, İzmir hâdisesi, "Sevr" Muâhedesi gibi müstesnâ bir nokta-i nazarla telâkki ettiğim vekâyiden (vak'alardan) sonra gelen mesâilde (mes'elelerde) dâima icâbât-ı meşrûtiyete tevfik-i hareket eyledim. (Meşrutiyetin icâbatına hareketlerimi uydurdum). Bu sebeple muhtelif kabinelerin muhtelif ve belki mütehâlif ictihadlarına (farklı görüşlerine) riâyet ettim. **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya gönderen ve bilâhare devlet-i metbuasını (tâbi olduğu devleti) tanımadığı cihetle tenkili için kuvve-i askeriye sevkine lüzum gösteren kabinelere mümâşâtımda hükûmet-i mes'ule ile Makam-ı Hükümdârînin münâsebet-i mütekabilesine (karşılıklı münâsebetlerine) âid irâbat-ı meşrûtiyetten (Meşrutiyet'in icaplarından) ayrılmamak arzusu ve bazı esbâb-ı zarûriye-yi siyâsiye âmil olmuştur. Bundan maadâ gerek kabine tebeddülâtında (değişikliklerinde) gerek icraat-ı sâirede nâzım-ı harekâtım, efkâr ve hissiyât-ı şahsiyyemden ziyâde dâima efkâr-ı umûmiye veyahud gayr-i kaabil-i mukâvemet diğer müessirât olmuştur. Bunun en ziyâde delili son **Tevfik Paşa** Kabinesi'ni sırf aleyhinde efkâr-ı umûmiye tezâhürâtını meşhud olmadığı için, şahsım ve makamım hakkında sûiniyetleri zâhir olan kemalcilerin İstanbul'da te'sis-i nüfuz etmelerine müsâid bulunmasına rağmen, iki seneyi mütecâviz mevkı-i iktidarda tutmaklığımda görülebilir.

Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliğin izâlesi emrinde (ortadan kaldırılması işinde) bu gibi fedakârlıklardan geri durmamakla beraber, Hilâfet'in Saltanat'dan tefriki (ayrılması) ve Pâyitaht'ın (başşehrin) İstanbul'dan Anadolu'ya nakli hakkındaki karar ve tasavvurlarına muvafakat eylemek elimden gelmemiştir. Bunlardan birincisi, ulemâ-yı İslâm'ın malûmu olduğu vechile şer'i şerife kat'iyyen mugâyir ve müvekkilim bulunan Fahr-ul Mürselîn (Peygamber) efendimiz hazretlerinin hukukundan ferâgatı mutazammın olmakla benim için selâhiyet ve imkân hâricinde bir şey olduğu gibi İstanbul'un mânen Rus-

مسئله سی شکلنده تجلی ایتمش ایدی. حادثه‌نك یونان مسئله‌سی حالنه تحولی، یونانستانده کی وضعیت سیاسیه نك تبدلی ایله دول معظمهٔ مشار الیهانك اتفاقنه خلل طاری اولدقدن صوکره حصوله کلدی. اوندن اول بو مسئله، بویوك وغالب دولتلرجه متفقاً اتخاذ اولنمش بر قرار قطعینك تبلیغی ماهیتنده بولندیغی جهتله حقیزده کی غیظ عمومینك زوالنه انتظاراً تشبثات سیاسیه ایله اکتفا مسلکنی ترجیح ایتدیرمکده اولدیغی کبی، اشغالك موقت ماهیتی حائز اولمسی ده مسلك مذکوری مؤیدکور ونیوردی. مسئله یونان مسئله سی حالنی آلدقدن صوکره حربده مغلوب اولمامق شرطیله مقاومته بنده طرفدار ایدم، ونته کیم بوحس ایله قوای ملیه به متمایل برطاقم قاینه لری ده موقع اقتداره کتیردم. شوقدر وارکه اودوره لرده مصطفی کمال دولت متبوعه سنه اطاعت دائره سندن خروج ایتمش واناطولیده برچوق اق صقالی مفتیلره وارینجه یه قدر آصوب کسمك کبی مظالمیله وظیفهٔ ملیه حدودینی تجاوز ایدرك ملتك باشنه تحمل اولنماز بربلا کسیلمش ایدی.

طبقی ازمیر حادثه‌سی کبی، «سه‌ور» معاهده سنه عائد تکلیف دولی ده، یونانستانده وضعیت سیاسیه نك تبدلندن ودولتلرك علیهنده کی اتفاق شدیدینه خلل طاری اولمادن مقدم اولهرق، وهیچ برنقطه سنده تعدیل تکلیفنه مساعده ایدیلمیه رك، یکرمی

lar'a teslimi ile Bolşevikler'e cemîle ibrâzı (gösterilmesi) mâhiyetinde bulunan ikinci tasavvurları da Hilâfet'i İstanbul gibi siyâsî ve tarihî bir istinadgâhdan mahrum eylemek demek olduğu cihetle kat'iyyen gayr-ı kaabil-i kabûl idi. Bu gibi müfrid ve mecnûnâme arzularına tebâiyyet etmediğim (tâbi olmadığım) için bana hıyânet-i vataniyye azv-u isnad edenlerle (izâfe ve isnad edenlerle) beraber her akıl ve iz'an sahibinin bilmesi lâzım gelir ki, dünyanın en büyük câh ve mansıbı olan (yer ve mevkii olan) Hilâfet ve Saltanat Makamı'nı fiilen ve bil irsi ve'l-istihkak (verâset ve istihkak ile) hâiz bir hükümdârı hıyânet-i vataniyye gibi bir cürm-i şenîe (çirkin bir suça) sevkedecek hiçbir emel ve ihtiras mevcud değildir. Ben o makamların, resmen Hilâfet Makamı'nın şeref ve haysiyyetini muhafaza için muvakkaten tahtımdan, vatanımdan ve huzur ve rahatımdan cüdâ düşmeyi (ayrı kalmayı) bile gözüme aldırdım. Bu müfârakatim (ayrılığım) bilhassa Harb-i Umûmî'den sonra kendi ef'âlinin hesabını vermek mevkiinde bulunanlara karşı ef'âlimin hesabını vermekten korkmak kabilinden olmayıp, belki hiçbir kanuna tâbi olmayan insanlar elinde müdâfaa ve hakk-ı kelâmdan (söz hakkımdan) memnû' bir halde hayatımı göz göre göre tehlikeye teslim etmek gibi emr-i ilâhînin ve akl-ı selimin kabûl etmiyeceği bir şeyden ictinab eylemek (çekinmek) ve hem de "El-firâru mimmâ lâyütak min sünen-il mürselîn" (Takat getirilemiyecek güçlüklerden kaçmak peygamberlerin sünnetlerindendir) fehva-yı şerifi üzere müvekkil-i zîşânımın (Peygamberin) hicret-i nebeviyelerine âid olan sünnet-i seniyyeye ittibâ etmekten (uymaktan) ibârettir.

Müdâfaa-yı vatan gibi müstahsen (güzel) gâyelerle hiçbir münâsebeti olmadığı halde Ankara Meclisi'nin ittihaz ettiği mukarrerât-ı âhire (son kararlar) üzerine, muârızlarımla aramızda tahaddüs eden (ortaya çıkan) ve memleketimiz için hâsıl olan vaz'iyyet-i âhireyi telhîs (hulâsa) ederek derim ki:

درت ساعت ظرفنده تماما قبول ویاردینه متدائر تضییقات وتهدیدانی احتوا ایتدیکی جهتله، غایت نازك و تهلکه لی برشکلده وقوع بولمش ایدی، بونکله برابر بن، «سه‌ور» معاهده سنی کسب قطعیت ایتمش عداولنه جق صورتده تصدیق ایتمدم. مسئله نك قطعیت کسب ایتمسی، مجلس مبعوثانك قبولندن صوکره کی تصدیقه متوقف اولدیغنی، وحق وعداتله تألیف اولنه میه جق صورتده غیر طبیعی اولان بویله برمعاهده نك دوام وتقرر ایده میه جکنی بیلدیکمدن، حقمزك آکلاشیلمسنه مساعد زمانك حلولنه قدروقت قازانمق طریقیله دوام ایله، معاهده نك حکومتجه قبولنه طرفدارکورووندم موندروس متارکه‌سی، ازمیر حادثه‌سی، «سه‌ور» معاهده سی کبی مستثنابر نقطهٔ نظرله تلقی ایتدیکم وقابعدن صوکره کلن مسائلده، دائما ایجابات مشروطیته توفیق حرکت ایلدم، وبوسببله، مختلف قاینه لرك مختلف وبالکه متخالف اجتهادلرینه رعایت ایتدم. مصطفی کمالی اناطولی یه کوندرن وبالاخره دولت متبوعه‌سنی طاینما دینی جهتله تنکیللی ایچون قرهٔ عسکریه سوقنه لزوم کوسترن قاینه لره مساعده حکومت مسؤله ایله مقام حکمدارینك مناسبت متقابله‌سنه تمائدایجابات مشروطیتدن آیریلمامق ارزوسی وبعض اسباب ضروریهٔ سیاسیه عامل اولمشدر. بوندن ماعدا کرك قاینه تبدیل ایتمه، کرك اجراآت سائره‌ده ناظم حرکاتم، افکاروحسیات شخصیه‌مدن

Ceddim **Osman Gâzi'den Selim-i Evvel'e** (Yavuz'a) kadar Devlet-i Osmaniye nâmıyla Türk saltanatı var idi. Selim-i Evvel'den sonra ise bu saltanat, Hilâfet'in inzimâmıyla *Saltanat-ı Muhammediyye* hâline gelmişti.

Şimdi bana bigayr-i hakkın (haksız olarak) ihânet-i vataniyye isnad edenler, Hilâfet'i hukuk ve nüfuzundan tecrid ve ta'tiyl ederek bu Saltanat-ı Muhammediyye'yi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün Âlem-i İslâm'a ihânet etmişlerdir. Ben devleti tehlikeden vikâye için bilhassa Harb-i Umûmi'ye iştirâkimizdeki ifratların acısını tattıktan sonra, siyâset-i hâriciyede muârızlarımın tâbiri veçhile korkarak, yani itidâl ve ihtiyat ile hareket ettim. Daha doğrusu, vakit kazanmak için icap eder ise kendimi feda etmeye karar verdim. Bu mutedil ve ihtiyatlı meslek karşısında muârızlarımın müfrit ve herçibâdâbad (ne olursa olsun) mesleği müntic-i isâbet ve muvaffakiyet (isâbet ve muvaffakiyeti neticelendiren) olur ise, şahsen ben kaybedecektim, fakat devlet kazanacaktı, halbuki onlar, devlete, Saltanat-ı İslâmiyesini kaybettirdiler.

Eğer benim bir hatam var ise, din ve devletin bu derece tahrib ve tağyirine (bazı müstesna şahsiyyetlerden maada) bütün vükelâ (bakanlar) ve ulemâ (âlimler) ve ukelâ (akıllılar) ve ricâl-i memleket tarafından ses çıkarılmıyacağını ve bazı hasis menfaatler mukabilinde gizli ve âşikâr sûretlerle yardım edileceğine ihtimâl vermemeklığimdedir. Ben devletin hayat ve memâtıyla herkesten ziyâde alâkadar olan münevverân-ı milletimin vazife-yi vataniyye ve vicdâniyyelerini bu derece sû-i-istimâl etmiyecekleri hakkındaki hüsn-ü zannıma âid olan hatamı itiraf ederim.

Netice-yi kelâm olarak şurasını beyan ederim ki, Hilâfet mes'elesinin halli dini, kavmiyeti, vatanı meşkûk ve mahlud, (karışık) askerîden ve sunûf-i sâireden (sâir sınıflardan) mürekkep bir şerzemme-i kalile (az miktarda kötü kişiler) ile

زیاده، دائما افکار عمومیه ویاخود غیر قابل مقاومت دیکر مؤثرات اولمشدر . بونك الك بارز دلیلی؛ صوك توفیق پاشا قابینه سنی، صرف علیهنده افکار عمومیه تظاهراتی مشهود اولمادینی ایچون، شخصم ومقاوم حقنده سوء نیتلری ظاهر اولان کمالجیلرك، استانبوله تأسیس نفوذ ایتملرینه مساعد بولدقلرندن رغماً، ایکی سنه بی متجاوز موقع اقتداردہ طوتمقلغمده کورییه بیلیر ..

انقره ایله استانبول آره سنده کی ایکیلکك ازاله سی امر نده بو کبی فداکار لقلردن کری طور ما مقاله برابر ، خلافتك سلطنتدن تفریقی ویا تخلك استانبولدن اناطولی یه نقلی حقنده کی قرار وتصورلرینه موافقت ایله مك المدن کلمه مشدر . بونلردن برنجیسی، علماء اسلامك معلومی اولدینی وجهله شرع شریفه قطعیا مغایر ومو کلم بولنان فخر المرسلین افندیمز حضرتلرینك حقوقندن فراغتی متضمن اولمقله بنم ایچون صلاحیت وامکان خارجنده برشیء اولدینی کبی ، استانبولك معناً روسلره تسلیمی ایله بولشویکلره جیله ابرازی ماهیتنده بولنان ایکنجی تصورلری ده ، خلافتی استانبول کبی سیاسی وتاریخی بر استناد کاهدن محروم ایلمك دیمك آولدینی جهتله قطعیا غیر قابل قبول ایدی . بو کبی مفرط ومجنونانه ارزولرینه تبعیت ایتمدیکم ایچون بکا خیانت وطنیه عزو واسناد ایدنلرله برابر ، هر عقل واذعان صاحبنك پیلسی لازم کلیر که

kısmen mükrih (zorlayıcı) ve mücbir kısmen ahvâlin ledünniyatından (iç yüzünden) bîhaber olarak muğfil (iğfal edici) hâlinde bulunan beş - altı milyonluk mâsum Türk kavminin selâhiyeti dâhilinde olmayıp, bu üçyüz milyonluk Âlem-i İslâm'ın tamamına taallük edecek bir mes'ele-yi uzmâdır. Binâenaleyh şimdi ben Hilâfet hakkında Ankara'da ve İstanbulda verilen fuzûlî ve cebrî hükmü kat'iyyen kabûl etmiyerek hakkımda revâ görülen müfteriyâtı (iftiraları) isnad edenlere kemâl-i nefredle red ve iâde ederek, memleketin bilâ tefrik-i cins ve mezhep (ırk ve mezhep ayırmaksızın) bütün ahâlisinin saâdet ve refâhından başka bir emeli olmayan, ve adl-u itidâlin hâkim olmasını isteyen müsterih bir kalb ve vicdan ve hak ve hakikatın mağlûb edilemiyeceğine dâir kavî bir iman ile sevgili vatanıma avdet edinceye kadar, hâk-ı ıtırnâkinin (mübârek toprağın) ezelden müştakı (arzulayıcısı) olduğum Haremeyn-i Şerifeyn'de (Mekke ve Medine'de) ve şimdilik civar-ı Beytullah'da imrâr-ı evkat ediyorum (vakit geçiriyorum).

Beni "Beldetullah"a isâl eden (Allah'ın beldesine ulaştıran) şu muhâceret-i mûcib-i mefharet ile (iftiharı gerektiren muhâceret ile) Hilâfet'in Saltanat'tan tecridi (her halde "tefriki" yani ayrılması olacak) teklifine karşı sebât ve mücâhedem, nasîbe-i hestîmi ve zahr-ı ahretimi teşkil edecektir. (Şahsî nasibimi ve âhiret yükümü teşkil edecektir.)

Misafir olduğum bilâd-ı mukaddese-i arabiyyenin hükümdâr-ı âl-i tebârı ile (yüce hükümdârı ile) ahâli-yi necibesi taraflarından gerek benim hakkımda ve gerek vatancüdâ diğer hemşehrilerim haklarında gösterilen âsâr-ı mihmannüvâziyi (misafirseverliği) şükür ve mehmededle yâdettiğim gibi hâiz oldukları asâlet-i mümtâze ve mütahharaya (seçkin ve temiz asâlete) muvâfık bir sûretle hareket eden müşârünileyh Celâlet-ül Melik Hazretleri'yle (Şerif Hüseyin) âile-yi muhteremeleri erkânının teâli-yi şân ve şereflerini (şan ve şereflerinin

دنیا نك الك بویوك جاه ومنصبي اولان خلافت وسلطنت مقامنی
فعلا وبالارث والاستحقاق حائز برحکمداری ، خیانت وطنیه کبي
برجرم شنیعه سوق ایده جك هیچ برامل واحتراص موجودد کلدر .
بن اومقاملرك وسیما خلافت مقامنك شرف و حیثیتنی محافظه
ایچون موقتاً تختمدن ، وطنمدن وحضورور احتمدن جدا د و شمه بی
یله کوز یمه آلد یردم . بو مفار قتم ، بالخاصه حرب عمومیدن صوکره
کندي افعالنك حسابنی ویرمك موقعنده بولنالره قارشی افعالمك
حسابنی ویرمکدن قورقق قبیلندن اولمایوب ، بلکه هیچ برقانونه تابع
اولمیان انسانلرالنده مدافعه وحق کلامدن ممنوع برحالده حیاتمی
کوز کوره کوره تهلکه یه تسلیم ایتمك کبی امرالهینك وعقل
سلیمك قبول ایتمیه جکی برشیدن اجتناب ایلمك
وهم ده « الفرار مما لایطاق من سنن المرسلین » فحوای شریفی
اوزره موکل ذی شانمك هجرت نبویه لرینه عائد اولان سنت
سنیه یه اتباع ایتمکدن عبارتدر

مدافعهٔ وطن کبي مستحسن غایه لرله هیچ مناسبتی اولمادینی
حالده انقره مجلسنك اتخاذ ایتدیکی مقررات اخیره اوزرینه ،
معارضلرمله آرامزده تحدث ایدن ومملکتمزایچون حاصل اولان
وضعیت اخیره یی تلخیص ایدرك دیرم که :

جدم عثمان غازیدن سلیم اوله قدر دولت عثمانیه نامیله تورك

سلطنتی وارایدی، سلیم اولدن صوکره ایسه بو سلطنت، خلافتك انضمامیله
سلطنت محمدیه حائز کلمشدی

شیمدی بکا بغیر حق اهانت وطنیه اسناد ایدنلر، خلافتی
حقوق ونفوذندن تجرید وتعطیل ایدرك بو سلطنت محمدیه یی یاپمشلر
ویاانکار وطنلرینه دکل، بتون عالم اسلامه اهانت ایتمشلردر. بن،
دولتی تهلکه دن وقایه ایچون، بالخاصه حرب عمومیه اشتراك ایتمزدن
اقراطلرك آچیسنی طاتمقدن صوکره، سیاست خارجیه ده، معارضلریمك
تعبیری وجهله قورقارق، یعنی اعتدال واحتیاط ایله حرکت ایتدم،
دها دوغریسی، وقت قازانمق ایچون، ایجاب ایدر ایسه کندیمی فدا
ایتمکه قرار ویردم. بو معتدل واحتیاطلی مسلك قارشیسنده، معارضلریمك
مفرط وهرچه بادا باد مسلکی منتج اصابت وموفقیت اولورایسه،
شخصاً بن غائب ایده جکدم، فقط دولت قازانه جقدی، حال بوکه
اونلر، دولته، سلطنت اسلامیه سنی غائب ایتدیریلر.

اکر بنم برخطام وارایسه، دین ودولتك بو درجه تخریب وتغییرینه
(بعض مستثنا شخصیتلردن ماعدا) بتون وکلا وعلما وعقلا ورجال
مملکت طرفندن سس چیقاریلمایه جغنه وبعض خسیس منفعتلرمقابلنده
کیزلی وآشکار صورتلرله یاردیم ایدیله جکنه احتمال ویرمه مکلمکده در.
بن، دولتك حیات ومماتیله هکسدن زیاده علاقه دار اولان منورلرن

yücelmesini) ve bu sâyede bilâd-ı mukaddese-i arabiyyenin ve sekene-i necîbiyyesinin (temiz sâkinlerinin) tarihe zînet veren mâzileriyle lâyık oldukları inkişaf-ı mes'ûde mazhar olmalarını da cidden temennı ederim.

İstanbul'dan müfârakatimden sonra bu ilk beyannâmemdir. Vesselâmu alâ menittebeal huda! (Hidayete tâbi olanlara selâm olsun!..)

Mehmed Vahideddin bin Sultan Abdülmecid Han

Sultan Vahideddin merhumun, Türkiye'de ilk defa tarafımızdan neşredilen şu *"müdafaanâme"*, mâhiyetindeki beyannâmesinde yer alan gerçekler –belli başlıları itibariyle– şöyle sıralanabilir:

1 — **Merhumun taht'a geçişi, binbir felâkete sebep olan Birinci Cihan Harbi'nin sona ermek üzere bulunduğu günlere rastlar: 4 Temmuz 1918.** Demek ki mâhud *"Mondros Mütârekenâmesi"*nin imzalanmasına (30 Ekim 1918) sadece üç - dört ay gibi az bir zaman kalmış bulunuyordu. Bütün cephelerden mağlubiyet haberleri gelmeye başlamıştı. Memleket, İttihad ve Terakki mütegallibesinin ceberrûtî idaresi altında maddeten ve mânen bitkin ve perişandı. Bu husus, O devre âid bütün kaynaklarda âşikâr bir surette görülmektedir.

Gerçi, O, yâni **Sultan Vahideddin** *"halife"* sıfatiyle siyâsî, idârî ve hatta askerî kuvvet ve müesseselerin en yüksek âmiri idi. Fakat resmen *"başkumandan"* sayılmakla beraber, bu durum *"fiîlî"* değil, sırf *"hukukî"* idi. Hakikatte, iktidar tâ **Sultan II. Abdülhamid Han**'ın tahttan indirilişinden itibaren ittihatcı rüesaya (liderlere) intikal etmiş bulunuyordu. Bu sebeple mâruz kalınan mağlubiyet ve felâketlerden mesuliyeti asla mevzuubahs olamayacak biri

ملتمك، وظيفهٔ وطنيه ووجدانيه لرينى بودرجه سوء استعمال ايتميه جكارى حقنده كي حسن ظنمه عائد اولان خطامى اعتراف ايدبورم .

نتيجهٔ كلام اوله رق شوراسنى بيان ايدرمكه خلافت مسئله سنك حلى ، دينى ، قومپتى ، وطنى مشكوك ومخلوط ، عسكريدن وصنوف سائره دن مركب بر شرذمهٔ قليله ايله ، قسماً مكره ومجبر وقسماً احوالك لدنيا تندن بى خبر اوله رق منفعل حالنده بولنان بش التى مليون نفوس معصوم ترك قومنك صلاحيتى داخلنده اولمايوب ، بو ، اوچيوز مليون نفوس عالم اسلامك تمامنه تعلق ايده جك برمسئلهٔ عظمادر . بناءً عليه شيمدى بن ، خلافت حقنده انقره ده واستانبولده ويريلن فضولى وجبرى حكمى قطعياً قبول ايتميه رك وحقمده روا كورديلن مفتريانى ، اسناد ايدنلره كمال نفرتله رد واعاده ايدرك ، مملكتك وبلا تفريق جنس ومذهب بتون اهاليسنك سعادت ورفاهندن بشقه برامل اولميان ، وعدالت واعتدالك حاكم اولمسنى ايستهين مستريح بر قلب ووجدان وحق وحقيقتك مغلوب ايديله ميه جكنه دائر قوى برايمان ايله ، سوكيلى وطنمه عودت ايدنجه يه قدر ، خاك عطرناكنك ازلدن مشتاقى اولديغم حرمين شريفينده وشيمديلك جوار بيت اللهده اسرار اوقات ايديورم .

يني « بلدة الله » ه ايصال ايدن شوم هاجرت موجب التفخرت ايله ،

vardıysa, O da **Sultan Vahideddin**'di. Bırakınız, hükümdarın şahsını *"gayr-i mes'ul"* ilân eden *"Osmanlı Kanun-i Esâsîsi"*ni de fiilî vâkıalar bile, **Sultan Vahideddin** merhumun –herhangi bir sûretle– ittihamına imkân vermez. Bu gerçeği kavramak için sırf O'nun taht'a geçiş yani mes'uliyet yükleniş tarihinin 4 Temmuz 1918 oluşuna dikkat etmek bile kâfidir.

Hal böyleyken **Sultan Vahideddin**'in *"Vatan ihâneti"* gibi en ağır bir cürümle ittihamının ne çirkin bir hareket olduğunu takdirlerinize bırakıyoruz. O, böyle bir ithama mâruz kalmak için ne yapmıştı?! İngiliz gemisine binerek vatanı terketmesi, veyahud da Millî Mücadele'yi bastırmak üzere *"kuva-yı inzibatiye"* adıyla bir kuvvet teşkil etmesi mi afvedilmez bir cürüm sayılmıştı?! Bu gibi yersiz iddia ve ithamlara daha önce zikri geçen eserlerimizde [217] defaatle ve müdellel olarak cevap verilmiştir.

Vatanı terkettiği sırada hayat ve mematının mutlak bir tehlikeye mâruz bulunduğu her türlü şüpheden beridir. Bilhassa *"Ali Kemal Vak'ası"*[218] ndan sonra bu tehlikenin kat'iyyeti münakaşa götürmez bir hale gelmişti. Hiç kimsenin "niçin ölmeyip de kaçtığını" ileri sürerek O'nu vatan ihâneti ile suçlandırması akıl ve mantık işi değildir.

217- Gerçekten, **"Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücâhidler"** ve **"Osmanoğulları'nın Dramı"** adıyla İstanbul'da birçok kereler basılmış olan eserlerimizin alâkalı bahisleri **Sultan Vahideddin** hakkında sayısız delil, vesika ve hakşinas beyan ihtiva etmektedir.

218- **Ali Kemal Bey** (1867 - 1922) yakın tarihin tanınmış gazeteci ve nâzırlarındandır. İttihad ve Terakki Partisi'nin amansız muhaliflerindendi. Ankara'da başlatılan Millî Mücâdeleyi de İttihadcılığın bir devamı telâkki eylediğinden ona da cephe almıştı. Bu istikametteki yazılarından dolayı, İstanbul henüz istirdad edilmeden (18 Kasım 1922'de) Beyoğlu'nda derdest edilerek zorla İzmit'e götürülmüş ve orada halk yapmış gibi gösterilerek askerlere linç ettirilmişti.

خلافتك سلطنتدن تجريدی تكليفنه قارشی ثبات ومجاهدهم،
نصيبهٔ هستيمی وذخر آخرتمی تشكيل ايده جكدر

مسافر اولديغم بلاد مقدسهٔ عربيه نك حكمدار عالی تباری ايله
اهالیء نجيبه سی طرفلرندن كرك بنم حقمده وكرك وطن جداديكر همشهرلرم
حقلرنده كوسترديكلرن آثار مهمانوازی يی شكر ومحمدتله ياد ايتديكم كبی،
حائز اولدقلری اصالت ممتازه ومظهريه موافق برصورتله حركت ايدن
مشارالیه جلالة الملك حضرتلريله عائلهٔ محترمه لری اركاننك تعالیء شان
وشرفلرينی وبوسايه ده بلاد مقدسهٔ عربيه نك وسكنهٔ نجيبه سنك
تاريخه زينت وبرن ماضيلريله لايق اولدقلری انكشاف مسعوده
مظاهر اولمرينی ده جداً تمنی ايدرم

استانبولدن مفارقتمدن صوكره بوايلك بيانمذره.

والسلام على من اتبع الهدى ؟

محمد وحيد الدين بن السلطان

عبد المجيد خان

Sultan Vahideddin merhumun hem aslı ve hem de alafranga harflerle tamamının nakledildiği müdafaanâme mâhiyetindeki beyannâmesinin son sahifesi.

İlk olarak tarafımızdan gün ışığına çıkarılan bu vesika ile, *"tarih muhakemesi"*ndeki dosyasına O'nun ifâde ve müdafaası da idhal edilmiş oluyor. Hâlâ da bu mazlum insan hakkında uluorta yazıp söylemeye devam edecek olan varsa, kendi bilir!..

Kuva-yı İnzibatiye ise güyâ İngilizleri aldatmaya mâtuf bir muvazaadan [219] başka bir şey değildi. İzmit'e kadar gönderilmiş ve gemiden çıkmalarına müsaade edilmemiş olan birkaç yüz asker ile **M. Kemal Paşa**'ya karşı hiçbir müessir hareket yapılamayacağını hesap edememek, değil **Sultan Vahideddin** gibi çinfikirli[220] bir kimseden, normal zekâ sahibi herhangi bir adamdan da beklenilemez. **Sultan Vahideddin**'in **Şeyhülislâm Dürrizâde**'nin meşhur fetvasından dolayı da ittihamı câiz görülemez. Bunun için **M. Kemal Paşa**'nın en yakın mesâi arkadaşlarından **Fevzi (Çakmak) Paşa**'nın B.M.M.'ne ilk iltihakında Meclis kürsüsünden söyledikleri [221] bu iddianın en beliğ bir cevabıdır. **Fevzi Paşa**'nın bu konuşmasında **Sultan Vahideddin**'in hakkını teslim eden birçok beyanı yanında bir de şu cümle vardı:

"... Mâlumunuz vechile o fetva İngiliz süngüsü ile alınmış..."[222]

Şu bariz gerçeklere rağmen O'nu mes'ul addeden ve hakkında en ağır ithamları ileri süren [223] **M. Kemal Paşa**'nın

---

219- Kuva-yı İnzibatiye hareketinin bir muvazaa olduğunun anlaşılabilmesi için bkz: **Tarık Mümtaz GÖZTEPE - Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında,** İstanbul, 1969 sh. 269 vd.

220- **"Sultan Vahideddin ise, bilâkis cinfikirli ve seriül'intikal olup.."** (Bkz: **Ali Fuad Tükgeldi,** Görüp İşittiklerim, Ankara 1954 sh. 274).

"... Tab'an oldukça zekî fakat müteenni ve müttereddiddi. Diyebilirim ki, zihni idrak ve intikalde serî..." (Bkz: **Ahmed Reşid Bey** - a.g.e. sh. 256).

221- Bkz: Zabıt Ceridesi C. 5. de yer alan, **Fevzi Paşa**'nın bu uzun konuşması hulâsa edilerek broşür hâline getirilmiş ve tab edilerek her tarafa dağıtılmıştır. Bundan daha ziyade **Sultan Vahideddin**'in içinde bulunduğu şartlar, mâhud fetva ve İngiliz tazyiklerine âid sözlere yer verilmişti. (Bkz: Harb Tarihi Vesikaları Dergisi 367 ve 368 numaralı vesikalar.)

222- a.y.

223- **Sultan Vahideddin** merhumun vatanı terkedişini haksız bulanlar O'nun vatandan ayrılışını takip eden günlerde sözde Türk gazetelerinin yazdıkları ile, **M. Kemal Paşa**'nın Nutku'nu 423. sahifesinden itibaren oku-

gerçekler yerine –kendince mâkul– bir maslahat peşinde koştuğu şüphesizdi. Bu maslahat, hiç şüphesiz yeni rejim hesabına O'nun şahsı ve makamına âid korku ve endişelerden doğuyordu. Yoksa O devrin içinde yaşayan herkes gibi **M. Kemal Paşa**'nın da O'nun dâsitanî dürüstlüğü [224], vatanseverliği

---

malıdırlar. Burada *"sefil" "âdî mahluk", "hâin"* ... ilh gibi yakışıksız tabir ve ifadelerle dolu sayfaları gördükten sonra bir de kendilerini **Sultan Vahideddin**'in yerine koyarak insafla düşünmelidirler. O'nun yerinde kim olsa, başka türlü bir hareket edebilirdi?!.

224- "....

Politika adamı da her insan gibi göz göre göre canını tehlikeye atmaktan çekinir, **Vahidüddin Han** ile haşmetlû **Napoleon I.** arasında yaptığım kıyaslamada **Vahidüddin Han** elbette daha şerefli bir durumdadır. Zira, Malaya'ya binerken eşsiz devlet hazinesinden bir kıl dahi almamak asâletini göstermişti. Halbuki **Napoleon**'un İngiltere'ye sığınırken Beilerofon'a yüklettiği sandıklarda, Tuillöri Sarayı hazinesinden çaldığı dört buçuk milyon altın vardı. Bütün metresleri, bütün piçleri ve yedi silsilesi rahat yaşamış, rahat ölmüştür.

Bakkal hesabını ödeyemediği için tabutuna haciz konan bir **Vahidüddin Han,** elbette bu Fransız cihangirinden daha şerefli bir hâtıradır tarihte..." (Bkz: **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** - Hanedan ve Son Sultan, Yeni İstiklâl 30 Kasım 1966 tarih ve 977 numaralı nüsha).

"....

Sultan Vahideddin İstanbul'dan çıkmadan evvel, **Hazine-i Hümâyûndan, makbuz mukabilinde** *"Kıyametnâme"* adlı kitabı getirtmiş ve minyatürleri iki milyon değerinde olan bu eseri, makbuzunu getirterek yine Hazine'ye iâde etmişti.

O zaman yakınları:

"— Padişahım! Hazine-i Hümâyununuzdaki bütün eşya ecdadınıza ve hanedânınıza, hükümdarlar tarafından hediye edilen eşyadır. Bunlar sizin malınızdır! Bahusus iâde buyurmak istediğimiz kitabın iki, belki de üç milyona alıcısı hazırdır. Hiç olmazsa bunu bir ihtiyat olarak nezd-i şâhânenizde alıkoymak doğru değil midir?"

Sultan Vahideddin, şu cevabı verdi:

"— Haklısınız, bunlar hesabını kimseye vermekle mükellef olmadığımız, şahsî malımızdır. Fakat ecdadım bu milletin hükümdarları olmasa idiler, onlara kim bu hediyeleri verirdi? Binâenaleyh bu kıymet biçilmez eşya ve

[225] ve mâsumiyetinden haberdar olmaması imkânsızdı. Ama ne yapalım ki, hikmet-i siyaset böyle gerektirmiştir. Bunu anlamak kolaydır da, asıl bu yalanları yarım asır sonra bile gevelemekten vaz geçmemek anlaşılır şey değildir!.. Bu da olsa olsa aynı korku ve endişenin devamını ispat ve ifâde eder.

---

evânide, benim kadar milletin de hakkı vardır. Ben bu ihâneti kabul edemem!" (Bkz: **Refii Cevad Ulunay** - Bu Gözler Neler Gördü?... Tercüman Gazetesi 18 Kasım 1969 tarihli nüsha.)

225- "... Bu mebhası dercden maksadım ise nutkun irâdını müteâkip Hünkâr'ın meclisi terk ettiği bir sırada re'yul-ayn görmüş olduğum bir hâlini tasvirdir: Müşarünileyh meclisten çıkarak *Abdülmecid Efendi* de koltuğuna girerek, orta kattaki dâireyi husûsiyelerine avdet etmek üzere melûl mahzun bir halde servis merdiveninden inerken iki gözünden yaş akıp *"Karılar gibi ağlıyorum!* diyordu. (Bkz: **Ali Fuad Türkgeldi** - a.g.e. sh. 215)

– *Sultan Vahideddin* ile birlikte vatanı terkederek San Remo'da nihâyet Padişahını aldatmış olmanın ağır vicdan azabına dayanamıyarak intihar etmiş olan, (Bu esnada orada olan ve hâlen hayatta bulunan **Prens Sâmi Beyzâde Fethi Sami Bey,** bu vicdan azabını ve Padişahını aldatmış olmak itirafını ifâde etmek üzere **Reşad Paşa**'nın intihardan önce yazıp bıraktığı mektubun canlı şâhididir.) husûsî doktoru **Reşad Paşa** bir Fransız gazetesinde neşrolunan hatıratında aynen şöyle demektedir:

"Kendisi mühim anlarda birkaç defa baygınlık geçirmiş ve derhal müdâhaleye lüzum hâsıl olmuştu. Bunlardan bir tânesi, Sevr Muâhedesi şerâitini ve metnini tetkik için teşkil edilen Şûra-yı Saltanat'a riyâset etmek üzere Muâyede Salonu na girecekleri anda vukûa gelmişti. Sadrazam Damad *Ferid Paşa,* uzun süren ve telâşı mûcib olan baygınlıktan sonra içtimâın te'hirini istemiş, fakat Padişah, muvafakat etmemişti. Diğer bir baygınlık da, **General Harington**'u dâvet ederek bir gece içinde Malaya Zırhlısı ile İstanbul'dan müfârakat kararının İngiltere Devleti nce kabul edildiğinin Yâver **Hamdi Paşa** tarafından arzı sırasında vukûa gelmişti."

".....

Ramazan içinde bir sabah Nişantaşı'nda kâin ikametgâhımda henüz yatakta iken uykudan uyandırılıp Yıldız Sarayı'nın yanmakta olduğunu haber verdiler. Derhal giyinerek ve komşumuz Serkarîn Yaver Paşa ile birleşerek yaya olmak üzere Ihlamur tarikiyle yola revân olduk. Saraya vürûdumuzda Harem-i Hümâyun'da Sultan Reşad merhûmun vefat ettiği fevkanî

2 — O günlerde Türkiye için müttefiklerinden ayrılarak münferid sulh yapmak –ki, bunu **Sultan Vahideddin** çok arzu etmiş ve bu uğurda pek çok gayret sarfetmiştir– imkânı bulunamamıştır. Esasen bu hususta ittihadcılar arasında da fikir birliği yoktu. **Enver Paşa**'nın fedâilerinden **Yakub Cemil,** bu yoldaki düşüncelerinin kurbanı olarak kurşuna dizilmişti. Bu da kendilerine âid kaynakların çoğunun şahadeti ile sâbittir.

3 — Mondros Mütârekenâmesi'ni imzalayan heyetin başkanı **Rauf Orbay**'dı. **M. Kemal Paşa** da o sırada en kuvvetli bilinen askerî varlığın (Yıldırım Orduları) başında idi. Sonradan aziz vatanımızın her taraftan işgâle mâruz kalmasına sebep olan bu mütârekenâmeden dolayı mes'ul aranacaksa evvelemirde bu iki şahsın gösterilmesi gerekirdi. **Sultan Vahideddin** bu "*Mondros*"u imzalayan hükümeti iş başından uzaklaştırarak adem-i tasvibini ortaya koymuştur.

---

ahşap dâirede sabaha karşı elektrikten harik zuhur ve Hünkâr'ın beytutet eylediği alt kattaki dâireye de sirâyet ederek az zamanda o cihette bulunan dâireler yanıp kül olmuştu. İngiliz donanmasının itfaiye takımı sevk edilerek külliyetli miktarda su sıkılmak suretiyle harikin devâir-i sâireye men-i sirâyetine çalışmakta idi. Vükelâdan ve memûrin-i zâbıta ve belediyeden henüz gelen olmamıştı. Karşıdan harîkın zuhûrunu görüp en evvel yetişen Harbiye Nâzırı Şevket Turgut Paşa oldu. Zât-ı Şâhâne'nin nerede bulunduğunu sual ettiğimizde Harem bahçesinin nihayetinde Cihannûmâ Köşkü'nde olduklarını haber verdiklerinde **Yâver Paşa** ile birlikte yanlarına giderek resm-i tâziyeti îfâ ettik.

Küçük mâbeynin ak sakallı kalleş bir bekçibaşısı vardı. O da gecelik kıyafetiyle arkamıza takıldı. Zât-ı Şâhâne arkasında gecelik entarisi ve üzerinde pardesü olduğu halde köşkün önünde ayakta duruyor ve eser-i telâş izhar etmiyordu. Bekçibaşı hizmet ve fedakârlığının derecesini göstermek maksadiyle hüngür hüngür ağlayarak câlî teessürler ibrâz eylemeye başlayınca Hünkâr:

"Benim milletimin ocağı yanıyor; ben onu düşünüyorum; kendi evim yanmış ne ehemmiyeti var? dedi." (Bkz: **Ali Fuad Türkgeldi** - a.g.e. sh. 227)

Halbuki daha önce tafsil edilmiş olduğu üzere bu mütârekeyi imzalayan **Ahmed İzzet Paşa** kabinesi, **M. Kemal Paşa'nın** Adana yakınlarındaki Bahçe'den Saray'a çektiği bir telgraf üzerine kurulmuştu. Bu, *"Bahçe Telgrafı"* diye meşhurdur. Teklif ettiği kabinede kendisi de *"Harbiye Nâzırı"* olmak istiyordu. Filistin Cephesi'nde neler olup bittiğini O an için bilemeyen Saray, O'nu cepheden ayırmayı doğru bulmamış, fakat kendisi dışında, vâki teklifi aynen benimseyerek o kabineyi teşkil eylemişti.

İzzet Paşa kabinesi, **Sultan Vahideddin** tarafından azledilip de yerine **Tevfik Paşa** kabinesi kurulduğu hengâmda **M. Kemal Paşa,** Filistin Cephesi'ndeki hezimet ve bozgundan canını zor kurtararak kaçmış ve İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. Meclis-i Meb'usan'da **Tevfik Paşa** kabinesi itimatsızlık reyi verilerek O'nun bertaraf edilmesi ve yine **Izzet Paşa** riyasetinde bir kabine kurulmasını sağlamak üzere pek çok gayret sarf etmişse de muvaffak olamamıştır. O **İzzet Paşa** ki, Mondros'u kabul eden hükümetin reisiydi. **Bu** kabine adına o mütarekenâmeyi imza eden **Rauf Bey** de *"Bahriye Nâzırı"* idi. Sonradan, yani Malta dönüşü **Rauf Bey'i** Ankara'da İcra Vekilleri Hey'eti Reisi yâni *"başvekil"* yapan da **M. Kemal Paşa** değil midir?! Sevr'i imzalayan murahhasları hâin ilân ederek *"Yüzellilik"*ler [226] listesine koyanlar, acaba Mondros'a imza koyanları niçin böyle baştacı edinmişlerdir?!. Halbuki, aziz vatanımız, **Sultan Vahideddin** merhumun mukavemeti ile sırf bir *"proje"* halinde kalmaya mahkûm edilen Sevr'e değil Mondros'a istinaden çeşitli işgâl ve istilâlara mâruz kalmamış mıydı?!.

4 — İzmir'in işgâli, İtilâf Devletleri'nin müşterek karar-

226- "Yüzellilik" tâbir olunan sözde vatan ihânetinin nasıl bir hükm-i karakuşî ile ortaya çıkarıldığını kavramak için Lozan isimli eserimizin üçüncü cildinin 352. sahifesine bakınız.

larının eseri olarak gerçekleşmişti. Bunun bilâhare sırf bir *"Yunan Mes'elesi"* haline gelmesi, İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmanın zaafa uğramasından sonradır[227]. Bu devrede **Sultan Vahideddin**'in yaptığı "hakkımızdaki umûmî gayzın ortadan kalkması veyahud da azalması için vakit kazanmak"tan ibaretti. Yoksa O, *"Mecelle-i musîbet"* adını verdiği Sevr Sulh Projesi'ni, devrinin bütün münevverleri hilâfına –kerhen de olsa– kabule asla yanaşmamıştı. Sevr'in ıslahı için toplanan heyetlerin kazandırdığı zamandır ki, Anadolu'da toparlanmak imkânını sağlamıştır.

227- Aslında bu noktada, **Sultan Vahideddin** merhum da *"çıplak gerçek"*lerden haberdar değildir. Kısaca söylemek gerekirse, İtilâf Devletleri içinde en nüfuzlusu olan İngilizler, **Venizelos**'a İzmir'e çıkarma yapma müsaâdesini vermekle, hem Yunanlılar'a ve hem de bize –hâlâ lâyıkıyle anlaşılamamış olan– bir oyun oynamışlardır. Şöyle ki: Yunanlıları sonuna kadar desteklemek kararında değildiler. Fakat baştan bunu onlara belli etmediler. Maksad, Türkiye'deki islâmî rejimi –daha emin bir tabirle söylemek gerekirse– Hilâfet'i yıkacak bir buhrana âmil olmaktı. Bu sağlandıktan sonra Yunan'a yardımı kesecek ve onların Anadolu içlerinde re'sen devam ettirmeye güçleri yetmeyeceği muhakkak olan askerî harekâtlarını akamete uğratacaklardı. Böylece, bir taraftan bütün İslâm Dünyası ve bu arada pek tabiî olarak petrolü hâiz bulunan Cezîretü'l-Arab'ın nokta-i istinad ve vahdeti olan Hilâfet yıkılırken, Yunan'a galebe sağlayacak olan Anadolu'daki askerî rüesa da matlub olan inkılâplar için şükûh yani münakaşa edilemez bir otorite kazanacaktı.

Bu plânın İstanbul'un o zamanki Hilton'u demek olan Pera Palas Oteli salonlarında başlayıp Londra ve Ankara'ya kadar uzayan pazarlıkları ve bunun dakik teferruatının bugünkü çarpık mevzuatımız karşısında tafsili imkânsızdır. Biz bu hususta, dikkatli ve hakşinas okuyucularımızı, Eskişehir Örfî İdâre Mahkemesi'nde muhakeme ve hapsedilmemize sebep olan konferansı tetkike davet ederek mes'eleyi burada kapatırken biri bizden, diğeri de Yunanlılardan olmak üzere iki müdekkik âlimden alınmış birkaç cümleyi dikkatlerinize arz edelim. Bizden olan âlim Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**'dir. 1928 yılında Gümülcine'de çıkarmaya başlağı *"Yarın"* isimli haftalık gazetede tefrika suretiyle yayınladığı **"İslâm'da İmamet-i Kübra"** adlı eserinde diyor ki;

"....

5 — **Sultan Vahideddin** merhum, hiçbir zaman Millî Mücâdele'nin aleyhinde olmamış, bilâkis bu hareketi bidâyetten nihayete kadar desteklemiştir. **M. Kemal Paşa**'yı Anadolu'ya nasıl ve ne şartlar altında bizzat göndermiş ve O'nu maddeten

---

İngilizlerle **Mustafa Kemal** muvâzaasının âsârını (eserlerini), Lozan müzâkeratı zamanına kadar te'hir etmeyerek "Mudanya" Mütârekesi'nden Yunan inzihamından evvelki, yani İngilizlerle Anadolu'da zuhur eden Kemâl'î kıyamını bastırmak üzere hem İstanbul'daki halife hükûmetine cebr-u tazyik icra ettikleri, hem de müşkülât ikaından hâli kalmadıkları zamanlarda bile bulmak mümkündür. İstanbul'un ve Halife'nin ecnebi işgâl-i askerisi altında serbest hareketten mahrum vaziyeti, Anadolu'yu Halife aleyhine ayaklandıran **Mustafa Kemal**'i mücâdelede gâlip getirmeye sebep olduğu gibi meb'deinden itibaren üç sene süren **Mustafa Kamal** harekâtının Yunanlılar a karşı yüz ağarlamıyarak mağlubiyetle ve Anadolu dahilinde şehirden şehire çekilmekle geçen birinci, ikinci ve kısmen üçüncü senelerinde bile müdafaa-i memleket nâmına yine bu hareketten hayır ve menfaat husûlî ihtimâlini hatırından çıkarmayan ve esâsen **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya husûsî bir sıfat ve mâhiyette gönderen Padişah'ın hiçbir zaman bu kıyamı tam bir ciddiyetle bastırmak meslekini iltizam etmeyerek İngilizler'i savsaklamakla vakit geçirdiği ve **Mustafa Kemal**'le onlara oyun oynamaya çalıştığı esnada İngilizler de aynı adamla Padişah'a, Makam-ı Hilâfet'e oyun etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Harb-i umûmî neticesinde İzmir'i velev muvakkaten olsun, İstanbul'daki Hilâfet Hükûmeti'nin elinden alarak, Yunanlılar'a veren ve sonra bunu Ankara'nın lâik hükûmetine iâde eden İngilizler, kasden kabahatli vaziyete düşürdükleri Hilâfeti, bu alışveriş içinde Âlem-i İslâm'a sezdirmeden komisyon olarak aldılar." (Bkz: Yarın Gazetesi 1 Teşrinisânî 1929 tarih ve 53 numaralı nüsha.)

" ... Ve el altından **Mustafa Kemal** ile anlaşarak Türkiye nam ve hesabına müsaâdâtı O'na va'd etmek ve kendisini bu sûretle Halife'nin şahsına karşı takviye ve teşci' eylemek tarzında takip olunan plân sâyesinde Hilâfet'e âid İngiliz sûîkasdi yoluna girmiş olduğu gibi bu işi **Mustafa Kemal**'e gördürmekle şöyle bir sûhûlet ve mahâret de var idi ki Âlem-i İslâm'ın o zaman Münci-i İslâm ve Münci-i Hilâfet tanıdığı **Mustafa Kemal**'in Hilâfet'i yıkacağını kimse hatırına getirmiyor..."

(Bkz: aynı gazetenin 54 numaralı nüshası).

Yunanlı âlim ise **Dimitri Kitsikis**'tir. Paris'te verdiği ve dilimize *"Yunan Propagandası"* adıyla nakledilen doktora tezinde diyor ki:

olduğu kadar, eline bir *"ferman-ı hümâyun"* vererek mânen de desteklemiş bulunduğunu –evvelce bahsi geçmiş olan diğer– eserlerimizde çeşitli vesileler ve pek çok vesika ile ortaya koymuş olduğumuzdan burada tafsilâta girmek lüzumunu hissetmiyoruz.

Esasen müdekkik bir insan bu gerçekleri, başta Nutuk olmak üzere O'na muhalif eserlerde bile –hiç olmazsa– mazmun yoluyla ve çoğu kere tersinden bulabilir. Zira O'nun haklılığı o derecede zahirdir ki, bu hususta sırf selim bir muhakeme ve mantık bile kâfidir [228]. Ancak bunun için o devrin hadise ve şartlarını biraz bilmek lâzımdır. Malumdur ki, tarihî hadiseleri

---

"

"O sırada İşçi Sosyalist (Komünist) Partisi sekreteri olan **Yani Kordatos'a** bir gün bir adam geldi. Sovyet Hükümetiyle Üçüncü Enternasyonal'in temsilcisi olduğunu söyledi. Atina'ya bir İsveç pasaportuyla ve gizlice girmişti. Önce **Zinovyev, Troçki** ve **Çiçerin**'in imzalarını taşıyan itimad mektubunu gösterdi ve şunları söyledi:

"Sovyet Hükümeti Yunanistan'a Anadolu'nun işgâli konusunda düştüğü çıkmazdan kurtulması için yardıma hazırdır. Önce **Mustafa Kemal**'i maddî ve mânevî olarak desteklemekten vaz geçecek, sonra da..." (Bkz: **Dimitri Kitsikis** - Yunan Propagandası, İstanbul 1966 sh. 68 - 69).

".....

Daha şimdiden elimizde, Fransız kapitalistleri ve emperyalistleriyle ilişkileri bulunduğuna dâir işaretler değil, kesin deliller var. Yarın öbürgün, eğer bunlar harbi kazanır ve Yunanlılar'ı Anadolu'dan ve Trakya'dan kovarlarsa, başında **Mustafa Kemal** bulunsun, bulunmasın, Türkiye Batı ya yönelecektir..." (Bkz. a.g.e. sh. 69).

228- Gerçekten O'nu itham etmek isteyenlerin vukuat ve beşeri mantığı nasıl zorlamış oldukları sayısız misal ile ispat edilebilir. Biz bunlardan sadece bir tekini dikkatlerinize arz edelim: Meselâ **Sultan Vahideddin**'in vatanından ayrılışını dillerine dolayarak *"kaçtı"*, *"firar etti"* gibi sözlerle O'nu itham edenler, bundan çok az bir müddet sonra Hânedan'ın diğer bütün mensuplarının –uzak ve yakın akrabalarıyla birlikte– toptan yurd dışına sürüldüğünü neden unutuyorlar? *Sultan Vahideddin* biraz daha önce kendisi giderek hakarete uğramaktan kurtulduğu için mi hâin olmuştur?

onları ortaya çıkaran müessirlerden ayıklayarak ele almak tecviz edilmez. Edilirse pek yanlış neticelere varılır [229].

Üstelik –bazen– bir tek vesikaya istinad da tarihçiyi şaşırtıcı

Yoksa bir İngiliz zırhlısına bindiği için mi?! Peki ama, resmen sürülen diğer Hanedan mensuplarını yurt dışına Türk nakil vasıtaları mı götürmüştür? Ne gezer!.. Kim ne vâsıta bulmuşsa onunla gitmiştir. Kundaktaki çocukları bile sürüldüğüne ve bunlara da ihaneti mutazammın bir fiil isnâdı kabul olmadığına göre bu tasarruf için medar-ı itham bir mesnet de aranmamış olduğu meydandadır. O halde, sanki ***Sultan Vahideddin*** yerinde otursaydı O'na dokunmayacaklarmış gibi fikir yürütmek astarı yüzüne uydurmaya çalışmaktan başka nedir?

229- Meselâ, bu yola gidildiği takdirde **M. Kemal Paşa**'nın *"mandacılık"*la ithamı bile kabil olur. Bakın nasıl? **Kâzım Dirik** vefat ettiği zaman gazeteler O'nun bütün hayatı boyunca **M. Kamal Paşa**'ya sadık ve O'nunla beraber olduğunu yazmışlar. Bu hilâf-ı hakikat beyanlara üzülen **Rauf Orbay, Kâzım Karabekir Paşa**'ya uzun bir mektup yazarak, tarihî gerçeklerin henüz kendileri hayatta iken böylesine tahrif edilmesinden duyduğu teessürü bildirmiş ve **Kâzım Dirik**'in **M. Kemal Paşa**'ya hiç de sanıldığı gibi *"dâima"* bağlı kalmadığına dâir şahsi bir müşâhedesini nakletmiştir.

Kâzım Karabekir Paşa da bahsi geçen bu mektubu "İstiklâl Harbimiz" isimli eserinin en sonunda ek olarak neşretmiştir. Bu mektupta **Kâzım Dirik**'in Erzurum'a giderken yolda **M. Kemal Paşa**'ya ölünceye kadar kendisinden ayrılmayacağı tarzında teminatlar vermişken O'nun ordudan vâki istifası üzerine, huzura gelip: **"Paşam siz askerlikten istifa ettiniz. Benim bundan sonra bu vazifeme devam imkânı kalmadı. Müsaadenizle Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'dan askerî bir vazife isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi emrediyorsunuz?"** dediği hikâye edilmekte ve sonra mektup şu satırlarla devam etmektedir:

"**Mustafa Kemal Paşa** hiç beklemediği bu teklif karşısında sarardı ve çok sarsıldı. Tabiri mahsusiyle vurulmuşa döndü, ve, "Ya... öyle mi efendim? Peki efendim... Evrakı **Hüsrev Bey**'e devir ediniz efendim." sözleriyle **Kâzım Dirik**'e yol verdi. Erkân-ı Harbiye Miralayı **Kâzım Bey** de kendine has bir çalımlı tavırla odadan çıktı, gitti. **Mustafa Kemal Paşa** yığılmış bir halde koltukta bir müddet düşündükten sonra bana tevecüh ederek,

"**Rauf** gördün mü? Ben haklı değil mi idim? Devlet makam ve mes-

neticelere sürükler. Bu gerçeğin **Sultan Vahideddin** mevzunda tipik bir misalini dikkatlerinize arz edelim:

Sultan Vahideddin merhum Türkiye'den ayrıldıktan sonra

---

nedinin kıymetini gördün mü? Dün benim ile en yüksek gayret ve şüphe götürmeyecek kadar samimiyetle çalışan bu adamın gördüğün hareketi benim görüşümdeki isabeti teyid etmedi mi?" dedi. Paşa çok me'yus idi.

1919 senesinde 31 Mart İhtilâl-i askerisi yüzünden İstanbul üzerine yürüyen Hareket Ordusu'ndan Erkân-ı Harb kolağası olarak tanıdığım **Mustafa Kemal Paşa** ile İtalyanlar'ın Trablusgarb'e tecâvüzleri üzerine ve merhum **Enver Paşa** ile Bingazi mıntıkasının müdafaası için çalıştığım sırada kendisi ile iş birliği etmiş, Balkan Harbi'nde Gelibolu şibihceziresinin müdafaası için tertib edilen Kolordu Erkân-ı Harbiyesi'nde bulunduğu, benim de Çanakkale'de Hamidiye süvarisi olarak bulunduğum zaman Maydos'daki karargâhlarında sık sık buluşmuş ve çetin askerî meselelerin münakaşa ve tahlilinde derin nüfuz-i nazar ve amelî tecrübelerine ve sukûneti muhakemesine şahid olmuş, Harb-i Umumî esnasında iki defa çok makûs ve hayatına mal olabilecek kadar tehlikelere mâruz kaldığı zamanlarda kendisinin yanında bulunmak suretiyle hal ve tavrına yakından vakıf bulunmuş olduğum **Mustafa Kemal Paşa**'nın bu vak'a karşısında gösterdiği yeis ve füturun benzerine hiç şahid olmamış idim.

"**Miralay Kâzım Bey**'in ahdine vefasızlık ederek ayrılması çirkindir. Fakat "Sizin istifanız yüzünden bir kat daha artan mevki ve nüfuzunuza nakise vermez. Bu gibi zaif unsurların işin başında bertaraf olması daha çetin zamanlarda ayrılıklarından daha hayırlıdır ve isabet olmuştur." diyerek teskine çalıştı. Paşa:

"**Rauf,** bu görüş hissen doğrudur ama fiiliyatda yeri yoktur. Şimdi şahidi olduğumuz hareket inşallah başlangıç değildir. Seninle benim yapacağımız bir şey kaldı, o da emin bir yere çekilip ayak altında ezilmemeye çalışmaktır." dedi. Ben aynı kanaatda olmadığım, istifası suretiyle ve bir ferdi millet gibi vatanın müdafaa ve halâsına çalışacağı yolundaki beyanatı üzerine gerek ordu gerekse millet nazarında bir kat daha muhabbet ve emniyet celb ettiğini söyledim, ve her halde Kolordu Kumandanı **Kâzım Karabekir Paşa**'nın hakkınızdaki hürmet ve muhabbeti artmıştır, azalmamıştır diyerek bana birkaç gün evvel sizin,

"**Rauf,** bu dava her cephede müstevliler ile vuruşmakla başlıyacak ve askerî galibiyetle memleketimiz kurtulacaktır.

Bu halde bize kumanda etmek meziyet ve kudretini haiz yegâne şahsiyet de **Mustafa Kemal Paşadır,**" dediğinizi kendisine tekrar ettim.

–bilmecburiye– İngiliz gemisiyle o zaman İngiliz idâresindeki Malta Adası'na götürülmüştü. Burada kendisine son derecede nâzikâne davranılmasına ve hürmette kusur edilmemesine [230] rağmen O huzursuzdu. Bilâhare **Şerif Hüseyin**'in davetini kabul ile Hicaz'a gitti. İşte bu sırada İngilizler'in Cidde'deki sefirleri vasıtasiyle gelen bir parayı mahallî Hariciye Vekâleti marifetiyle tesellüm etmiş ve şu makbuzu tanzim ve imza eyleyerek alâkadarına vermişti:

							adet Mısır Lirası
2	adet	beheri	yüz	Mısır	lirası	evrak	200
3	adet	beheri	elli	Mısır	lirası	evrak	150
78	adet	beheri	on	Mısır	lirası	evrak	780
91	adet	beheri	beş	Mısır	lirası	evrak	455
312	adet	beheri	birer	Mısır	lirası	evrak	312
106	adet	beheri	yarımşar	Mısır	lirası	evrak	53
							1950

Müfredatı bâlâda (yukarıda) muharrer (yazılı) düyûn (borç) Britanya Hükûmeti'nin Cidde'de mukim nâib-i mutemed ve konsolosu Mister **T. E. Lawrence** tarafından Hükûmet-i Haşimiye Hâriciye Nezâret-i Celilesi vasıtasiyle namına mev-

---

"İnşallah öyledir... Allah belâsını versin, şu Amerikalılar manda mıdır, nedir? Bir ân evvel kabul etseler de memleket de, millet de bu herc-ü mercden kurtulsa." sözlerini fart-ı yeis ve heyecanla kendi kendine konuşur gibi tekrar etti..." (Bkz. **Kâzım Karabekir** İstiklâl Harbimiz İst. 1960 bilâ sahife numarası ek kısım).

230- İngilizler aslında böyle davranmaya mecburdurlar. Zira teb'aları arasında kendilerine aksine bir hareket sebebiyle cephe alabilecek yüz milyon Müslüman vardı. Fakat bu sırf zâhirde idi. Aslında O İngilizlerin elinde *"nâzik bir esir"* den başka bir şey değildi.

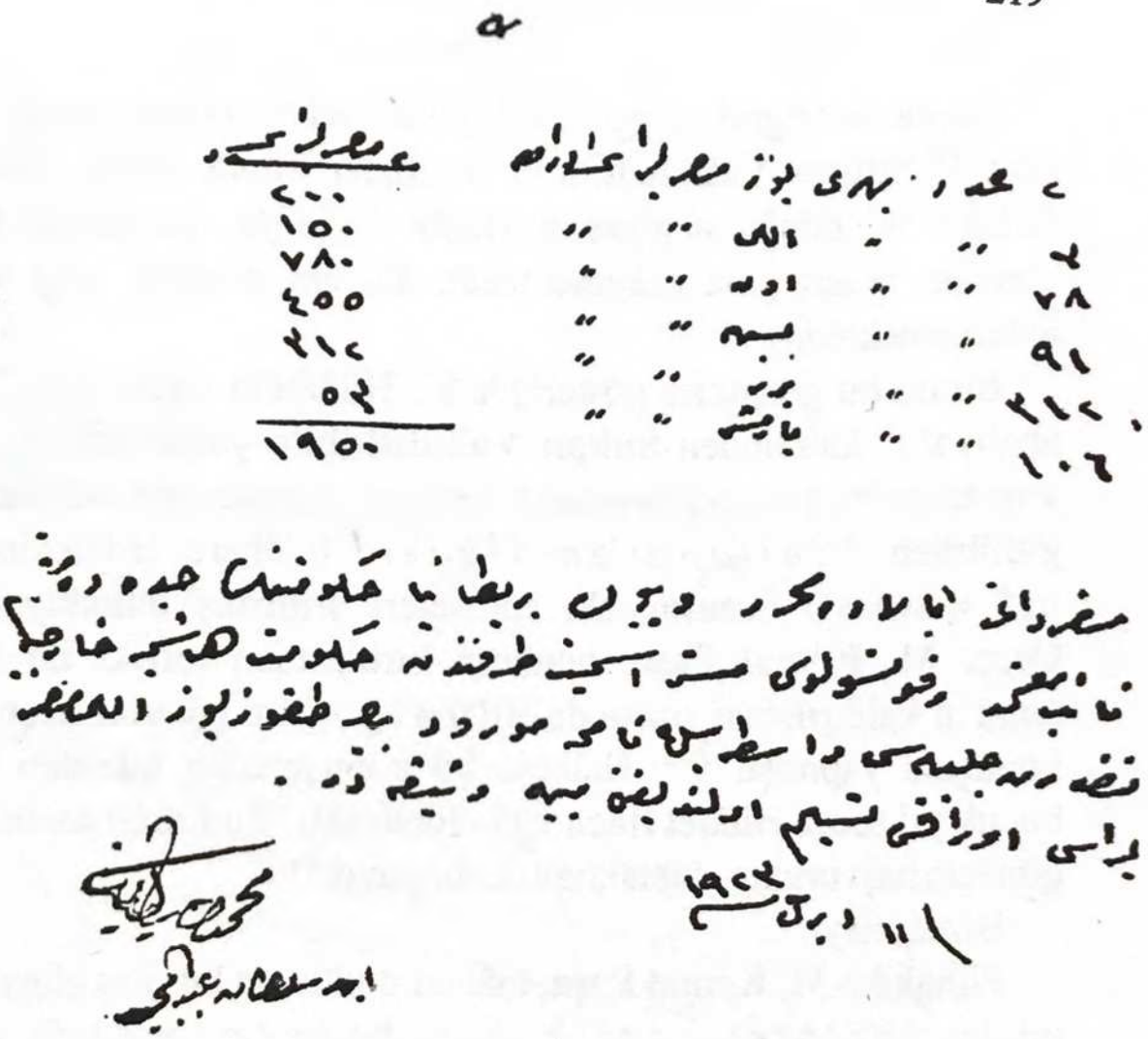
rud (vârid olan) bin dokuzyüz elli Mısır lirası evrakın teslim olunduğunu mübeyyin (bildiren) vesikadır..

Fi, 11 Rebiulevvel 1923
(imza)
Mehmed Vahideddin
İbn-i Sultan Abdülmecid

Şimdi bu vesikayı gören ve tek başına mütâlea eden bir kimse **Sultan Vahideddin**'in İngilizler'den para aldığını pekâlâ söyleyebilir. Zira bu vesika (makbuz) merhumun el yazısiyledir. Forein office F. O. 686/123 numara ile kayıtlıdır. Halbuki araştırma derinleştirilirse aynı yerde rastlanılacak bir başka vesika ile bu paranın **Sultan Vahideddin**'in kendi parası olduğu, Malta'daki İngiliz askerî **Vâlisi, Lord Plümer**'e müracaatla onu Cidde'ye getirttiği anlaşılır. Bunları ayrı ayrı mütalea ne kadar yanıltıcıdır. Üstelik bankadaki şahsî parasın-dan bir miktar alabilmesinin güçlükleri de böylece görülmekte değil midir?!..

Sultan Vahideddin merhum hakkındaki beyan ve ifâdelerin kaahir ekseriyeti, aşağılık bir propagandanın mahsulüdür. Böylelerinden –elbette– vicdanî bir mes'uliyet hissiyle hareket etmeleri beklenemez. Ama ne çâre ki hakikat ilânihâye gizlenemez!.

Hakikatin izah ettiğimiz şekilde olduğu kavramak için karşı sahifede yer alan **"Mareşal Lord Plümer"** hitaplı telgrafın metnine dikkat edilmelidir. Burada görüldüğü üzere merhum **Sultan Vahideddin** âilesinin Hayfa civarında ikameti için bile kendisini İngilizler'den, müsaade istemeye mecbur hissetmektedir!.

Sultan Vahideddin merhumun Cidde'deki İngiliz sefirinden aldığı paralara verdığı makbuz, işbu makbuz kendisinin el yazısıyledir.

Tarih yazmanın, tarihî hadiselere âmil olmaktan daha zor olduğunu anlamak için bu vesikayı 207. sahifedeki mütemmimi ile şöyle bir karşılaştırmak kâfidir.

Hakikaten bu vesikayı –kasden veya zuhûlen– tek başına ele alan bir yazar **Sultan Vahideddin**'in pekâlâ İngilizlerden para aldığını iddia edebilir. Bunun kimin parası olduğunu anlamak için başka vesikaları da görmenin gereğini kim kavrar?!.. veyahud da kim bu zahmete katlanacak derecede hakşinastır?!..

Bu ikinci vesika da **Sultan Vahideddin**'in **Lord Plümer**'e çektiği bir telgraftır ve onda şöyle demektedir:

MAREŞAL PLÜMER CENAPLARINA

MALTA

Sıhhî durumum burada ikâmetime müsâid olmadığından eğer İngiltere devleti mufahhaması âilemin Hayfa veya civarına naklinde bir mahzur görmez ve eskiden olduğu gibi bu hususta yardım ve kolaylık gösterilmesi imkânının mevcud olup olmadığı ve Hâriciye Nezâreti'ne bankadaki mevcud paramdan iki bin Mısır Lirası havalesini, Cidde Konsolosu vasıtasıyla ..... bu hususların telgrafımıza mümkün olan sür'atle cevap verilmesi ricasiyle .....

Gerek bu telgraf ve gerekse İngiliz Arşivleri'ndeki çeşitli vesika[231] **Sultan Vahideddin**'in İngilizler elinde âdeta esirden farksız bulunduğunu göstermektedir. Öyle ya, bankadaki hesabından re'sen para çekememekte, âilesini dilediği yere nakledememektedir.

Bütün bu gerçekler gösteriyor ki; Hilâfet'in ilgası için "Vur abalıya!.." kabilinden **Sultan Vahideddin**'e yüklenilmesi, sırf kurt-kuzu hikâyesindeki mantık icabıydı. Lozan müzâkerelerine gidilirken *"Saltanat'ın ilgası"* bilâhare Hilâfet'in de ilgâ olunacağı hususundaki endişeleri arttırmış bulunuyordu. Gerçi **M. Kemal Paşa,** bunların birbirinden tefriki ile Saltanat'ın kaldırılması sırasında Hilâfet'i göklere çıkaran uzun bir konuşma yapmıştı [232]. Halbuki bu konuşmadan takriben birbuçuk yıl sonra Hilâfet fiilen ilgâ olunacaktı. Bu tutum acaba, –o gün için başvurulan– bir taktiğin icabı mıydı?!..

Bizce, hayır!..

Filhakika **M. Kemal Paşa,** mâhud nutkunda bu mes'eleye temasla *"Hilâfet, sarih bir hukuka mâlik olmaksızın bir müddet daha bırakıldı* [233] demek sûretiyle bu hareketi, bir taktik olarak göstermektedir. Fakat bugün ortaya çıkmış olan sayısız vesika, hem kendisi ve

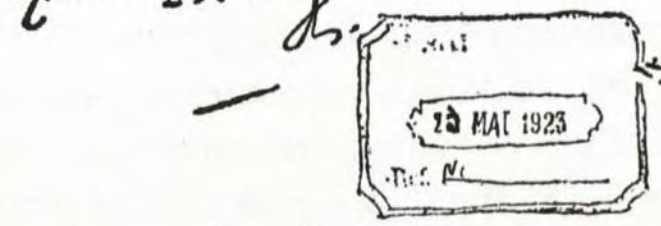

231- Forein Office'de merhuma âid birçok vesikanın sûreti elimizdedir. Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak tanzim edilmiş bulunan bu vesikaların tahlik ve değerlendirilmesi –şimdilik– mevzuumuz haricindedir. Bunlar tetkik edildiğinde O'nun adım adım nasıl hassasiyetle takip edildiği ve bir nevi göz hapsinde tutulduğu açıkça görülmektedir. O derecede ki **Lord Gürzon,** Lozan müzakereleri esnasında, oradan bile bu takibe devam etmiştir. Bunları da zamanı gelince açıklayacağız.

232- **M. Kemal Paşa**'nın Meclis kürsüsünden Saltanat'ı alabildiğine kötüleyip O'nun kaldırılmasını isterken, Hilâfet'i göklere çıkaran bu konuşmasının tam metni için bkz:

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İst. 1954, c.I, sh. 261 vd.

233- **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 418.

660 22.3.23
418/41.
H.B. British Agent, Jeddah.
After respects.
I have received the following telegram from H.M. Sultan Vahideddin with a request to have it sent to Malta and to inform Y.E. accordingly. With respect.
Read.
S.S. for FM.

Copy of the telegram.
Marshal
Malta. Rt. Hon. Plumer.
My state of health does not allow me to stay here always. I have no objection on the part of H.M.G. to have my family transported to Malta or the neighbourhood and it is probable that H.M.G. would help and facilitate their journey as before. And to inform the F.O. to issue £1000 of mine in the Bank through the Council of Jeddah. Please reply as early as possible to my telegram.

Lütfen, **Sultan Vahideddin**'in **Lord Plümer**'e çektiği telgrafın nerelerden dolaşıp geçtiğine dikkat buyurunuz ki O'nun vatandan ayrıldıktan sonra hangi şartlar içinde yaşadığını kavrayabilesiniz...

hem de Meclis'in o sırada Hilâfet'in ilgâsından değil, bilâkis muhâfazasından yana olduğunu göstermektedir [234]. Şu farkla ki, Meclis bu dinî ve tarihî müessesenin, Türkiye'nin istikbâli bakımından lüzum ve hemmiyetine inanıyor, O ise, *"halife"* olmak istiyordu [235]. Bunu ilk olarak fark edip bir beyannâme ile protesto eyleyen *"Erzurum Muhâfaza-i Mukaddesat Cemiyeti"* mensuplarına **Kâzım Karabekir**

234- Saltanat'ın ilgâsı kararının baş mürevvici olan **Dr. Rıza Nur** bu mes'eleye temasla diyor ki:

"... Sarih bir hukuk ile ben onu ibka ettim. İsteseydim o galeyan içinde Hilâfet de giderdi..." (**Dr. Rıza Nur** - a.g.e. c. III. sh. 969). **Dr. Rıza Nur,** daha ileri giderek, başlangıçta değil yalnız Hilâfet'i, Saltanat'ın ilgasını bile düşünen ve isteyen mevcud olmadığını söylemektedir. (Bkz. a.g.e. sh. 969 vd.)

235- **M. Kemâl Paşa**'nın bu devrede, –hiç şüphesiz sağlayacağı âlemşümûl sulta ve itibar sebebiyle– *"halife"* olmak istemesinin sebep ve tafsilâtı için bkz: **Kâzım Karabekir Paşa** - İstiklâl Harbimiz, İst. 1960, sh. 978 vd. - 1058 vd. - **Kadir Mısıroğlu** - Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücâhidler - İst. 1969, sh. 363 vd.

Bu istikamette bir beyan da bizzat **M. Kemâl Paşa**'dan da sâdır olmuştu. O, şartlar büsbütün değiştikten ve artık Hilâfet'i muhâfaza etmek imkânsız hâle geldikten sonra bu sıfatı kendisinin taşıması sûretinde bir teklifle karşılaştığını söyle anlatmaktadır:

" Halife hal' ve Hilâfet Makamı lağvolundu ve mahlû' halife ve Osmanlı Saltanat-ı münderisesi hânedanının bilcümle âzâsı, Türkiye Cumhuriyeti memâliki dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyyen mahrum kılındı.

Efendiler, Hilâfet Makamı'nın muhâfazasında, dinî ve siyâsî menfaat ve zarûret bulunduğu zehâbında bulunan bazı zevat, arzettiğim kararların alınmakta olduğu son dakikalarda Hilâfetin tarafımdan deruhte edilmesi teklifinde bulundular.

Bu gibilere icabı gibi derhâl red cevabı vermiştim.

Bilvesile diğer bir noktayı da arzedeyim. Büyük Millet Meclisi Hilâfet'i lâğvettiği zaman Antalya Meb'usu ulemadan **Râsih Efendi** Hilâl-i Ahmer (Kızılay) nâmına Hindistan'da bulunan bir hey'etin riyâsetinde idi. **Râsih Efendi** Mısır'a uğrayarak Ankara'ya avdet etti. Benden mülâkat talep ederek şu beyanatta bulundu:

- Tâlihsiz bir pâdişah -

SULTAN VAHİDEDDİN
Şehzâdeliğinde
- 1861 - 1926 -

Paşa aracılığı ile gönderdiği teskin edici cevap bile, bu husûsu ispat eden ipuçlarını ihtiva etmektedir. Bunları kitabına derc ile tahlil eden **Kâzım Karabekir Paşa** da bizimle aynı görüşü paylaşmaktadır [236]. Zira **M. Kemal Paşa,** bahsi geçen cevabında evvelce de temas ettiğimiz üzere:

"Hilâfet ve Saltanat mes'ele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Mezvuubahs olan hükümdarın hukuku olup tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhumundaki millet hukukunun mana-yı hakikîsi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturumuz yoktur." [237] dedikten sonra ilâve etmiştir:

"... Velhasıl bu islâhatı halk idâresinin hakimiyet ve inkişâfına müsâid sûrette kanun-i esâside yapılacak tadilât ile temin ve hukuk-i pâdişâhiyi tahdid edecek tarzda yaparak memleket ve Âlem-i İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstakbelesi için azîm teşeddüd ve mahzurlar dâvet edecek cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır." [238].

"Seyahat ettiğim memleketlerden ehl-i İslâm benim Halife olmamı istiyormuş. Sâhib-i selâhiyet İslâm hey'etleri **Râsih Efendi**'yi bana bu hususu tevdi etmek için tevkil etmiş..." **Râsih Efendi**'ye verdiğim cevapta İslâmların bana olan teveccüh ve muhabbetlerine teşekkür ettikten sonra dedim ki:

"Zat-ı âliniz ulemâ-i dindensiniz. Halifenin reis-i devlet demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan teb'anın bana îsâl ettiğiniz arzu ve tekliflerini ben nasıl kabûl edebilirim? Kabûl ettim desem buna o teb'anın metbûları râzı olur mu? Halifenin emr-u nehyi îfa olunur. Beni halife yapmak isteyenler emirlerimi infaza muktedir midirler? Binâenaleyh mevzuu, medlûlü olmayan mevhum bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?

Efendiler açık ve kat'î söylemeliyim ki, ehl-i İslâm'ı bir halife heyûlâsı ile hâlâ işgal ve iğfal gayretinde bulunanlar yalnız ve ancak ehl-i İslâm'ın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır..." (**M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 515)

236- **Kâzım Karabekir Paşa** - a.g.e. sh. 978.

237- **Kâzım Karabekir Paşa** - a.g.e. sh. 980.

238- a.y.

Biz, bahsi büsbütün uzatıp değiştirmemek için, bu hususu kâfi derecede ta'mik etmiş (derinleştirmiş) olan **Kâzım Karabekir Paşa**'ya havâle ederek[239] **Sultan Vahideddin** merhum etrafındaki gerçekleri O'nun müdâfaanâmesi zemininde ve hulâsatan anlatmaya devam edelim:

6 — Sevr Sulh *"Proje"*si, bize derhâl kabûl veya reddedilmek üzere bir ültimatom sûretinde tebliğ edilmişti [240]. **Sul-**

239- **Kâzım Karabekir Paşa**'nın bu hususlaki beyanlarından sâdece şu ikisi bile sanırız kâfi bir kanaat verebilir:

1- **"Mustafa Kemal Paşa**'nın Hilâfet'in lüzumu hakkındaki Balıkesir'deki hutbesi ve Meclis'deki nutku ve bu beyanname bir araya getirilir ve başlarına da mefkure hatıratı hocalar grubu ortasında ve aynı kisvede **Mustafa Kemâl Paşa**'nın resmi konursa vaziyet daha iyi anlaşılır. Gazi'nin büyük bir taassupla Hilâfet ve Saltanatı şahsına almak istediği görülür. Buna muvaffak olamayınca da 180 derece aksine yürüdüğü müthiş garabetdir. İfrat ve tefritten bir türlü kurtulamıyoruz. Bu tamim ne kadar lüzumsuz ve hattâ zararlı ise sulhden sonra mütezâyiden giden içtimâi tahribat da o kadar felâketdir. İhtarnameyi yazan **Mustafa Fehmi Efendi**'nin de reyi ile melon şapka ve lâtin hurufatiyle İstanbul'un asrî plâjlarında medeniyet yolunun yolcularını ara sıra seyrederek bu sâbık yazılarına mı yoksa hale mi acır acaba? Bilmek pek meraklı bir şeydir." (a.g.e. sh. 1058)

2- "Gâzi'nin vakit vakit yaptığı emrivâkileri de kabul ile İstiklâl Harbi pek şanlı ve şerefli kabul edildi. Fakat sonrası hiç de böyle olmadı. **Mustafa Kemal Paşa** bir zaman hocalardan mutaassıp bir halde hutbe ve nutuklarla Hilâfet ve Saltanatı almağa uğraştı. Muvaffak olamayınca müthiş sola kaydı. Dinî ve an'ânevi varlıkları kanla yıktı. Terakki ve tekâmül taraftarı olan arkadaşları bu sağa sola hareketlerde artık birlikte yürümediler, hattâ muhalefete geçtiler. Bunları kaybetmekle de sukût başladı ve devam ediyor." (a.g.e. sh. 978)

240- Tafsilat için bkz: **Dr. Cemil Topuzlu** - Seksen Yıllık Hatıralarım, İstanbul 1951, sh. 220 vd. - Musul'daki İngiliz tecâvüzlerini protesto eden **M. Reşid Paşa**'ya İngiliz **Webb**'in 30 Aralık 1918'de cevabı şu olmuştu: "Mütarekenin yenilmiş Türkiye'ye dikte olunduğu (imposed to the conquered Turkish Goverment) unutmamalıdır" (bkz. **Gotthard Jaeschke** - a.g.e. c. II, sh. 12).

tan Vahideddin O'nu devrinin –hemen hemen– bütün münevverleri ve hükümetin zorlanmasına reğmen[241] tasdik etmedi. Böylece kendisinin *"Mecelle-i müsîbet"* adını verdiği bu menhus muahede projesinin kuvveden fiile çıkmasını yani tam bir muâhede hâline gelmesini önledi. Bu maksadla topladığı *"Saltanat Şûrası"*na o devrin bütün ileri gelen şahsiyyetlerini dâvet ettirmişti. Bunlar da bir tek, evet bir tek muhâlife mukabil toptan Sevr Sulh Projesi'nin tasdikine taraftar olmuşlardı. Çoğu ittihatçı veya **Sultan Vahideddin** merhumun tâbiriyle *"ittihatçı bulaşığı"* olan bu adamlara toz kondurmayanların, **Sultan Vahideddin**'e târizde bulunmaya ne hakları olabilir?!..

7 — Başlangıçtan itibaren *"Kuvva-yı Milliye"*ye taraftar ve bu muâvenetkâr davranışına ilâveten Sadrazam **Tevfik Paşa**'yı sırf **M. Kemâl Paşa**'nın tasvibine mazhar olduğu için iki seneyi mütecâviz bir müddetle işbaşında tutmuştur. Bundan maksadı İstanbul ve Ankara hükümetleri arasındaki gerginliği azaltmaktı. **M. Kemâl Paşa**'nın mâhud nutkunda kendisinden *"vatanperver vezir"* diye bahsettiği **Tevfik Paşa, Ali Rıza Paşa** gibilerin kurdukları kabinelerin gayret ve faaliyetleri de bu maksadı temine kifâyet etmemişti [242]. Bu da yukarıda bahsedilen kurt - kuzu hikâyesindeki mantık ve zihniyet yüzündendi. Bu sebepledir ki; ortada **Sultan Vahideddin**'e kabil-i izâfe bir kusur mevcud olup olmaması hâiz-i ehemmiyet değildi. Lâzımsa, onu icad ve ihdas güç olmayacaktı. Nitekim öyle de oldu!..

241- O'nun bu hareketi, devrin Dahiliye Vekili nce şöyle teyid olunmaktadır:

"... Fakat Zât-ı Şâhâne'nin bu muâhedeyi –Sadrazam'ın (**Damad Ferid Paşa**'nın) ibramına (zorlamasına) rağmen– tasdikten sûret-i kat'iyyede ictinab ettiği şüpheden berîdir." (Bkz: **Reşid Rey** - Gördüklerim Yaptıklarım İstanbul 1945, sh. 299)

242- **M. Kemâl Paşa** - a.g.e. 117 vd. **Dr. Rıza Nur** - a.g.e. 591 vd

8 — Hilâfet ve Saltanat'ın birbirinden ayrılması ve Saltanat'ın ilgâsından sonra ortaya çıkan fiilî durumu asla tanımamış –öz islâmî doktrine bağlı kalarak– *"Saltanatsız Hilâfet olamayacağı"* görüşünde ısrar etmiştir. Bu hususta Kuvayı Milliyecilerin mümessili sıfatıyla İstanbul'a gelmiş olan **Rafet Paşa** ile görüşmesi meşhurdur [243]. Bu görüşme O'nun Halife **Abdülmecid Efendi** gibi asgariye râzı olabilecek bir kimse, yani makam sevdalısı bulunmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

9 — Vatanı terk edişi kemalist kalemşörlerce *"hesap vermek"*ten [244] kaçış olarak ifade edilmektedir. Yukarıdan beri serdedilen deliller, O'nun böyle korkulacak bir hesabı olmadığını açıkça göstermektedir. Esasen tab'an korkak bir kimse de değildi. Bu husus pek çok vak'a ile sabittir [245]. Bununla beraber O, *"halife"* sıfatıyla harekete mâruz kalmaktan endişe

---

243- Bkz: **Tarık Mümtaz Göztepe** - Osmanoğullarının Son Pâdişahı Vahideddin Mütâreke Gayyasında, İstanbul 1969, sh. 446.

244- Böyle bir hesap vermeyi önceleri bizzat arzu etmişti. Bu hususta Sadrazam **Tevfik Paşa** 4 Kasım 1922'de Akşam muhabirine bir beyanat vererek *"Sultan hazretleri şimdilik istifa etmek istemeyerek millete hesap vermek arzusunu izhar ediyorlar"* demişti.

245- İttihad ve Terakki'nin zulüm ve istibdadını tenkid ettiği için "Babı-âli Baskını"ndan sonra takibe mâruz kalan Mülâzım **Şaban Efendi** Şehzâde **Vahideddin Efendi**'nin Çengelköy'ündeki köşküne sığınmıştı. **Mahmud Şevket Paşa**'nın emriyle bu zatı yakalamak için gelen polisler, **Vahideddin Efendi**'den şu cevabı almışlardı:

"- Bana mensup olan, sarayıma iltica eden mâsumiyeti de bence malûm olan bir adamı garazkâr düşmanlarına teslim edemem. Cebren içeri girmek isteyenleri vururum. Beni öldürmedikçe **Şaban Efendi**'yi buradan alamazsınız." (Bkz: **Ahmed Reşid Rey** - H. Nâzım) - Gördüklerim, Yaptıklarım - İstanbul 1945, sh. 263

Henüz veliahd bulunduğu sırada Almanya'ya gitmişti. O zaman harb içinde bulunuyordu. Siperleri dolaşırken umulmadık bir tehlikeye karşı başını eğmesi ihtar edildiği zaman cevabı şu olmuştu: *"Türk başı düşman karşısında eğilmez."* Bk. **Adsız** - Türk Ülküsü - İstanbul 1956, sh. 85

etmiştir. Bunda da kendisini haksız bulmak, bilmeyiz ne derecede doğru olabilir?!.. Hele, meş'um *"Ali Kemal Vak'ası"* ve Meclis'in merhumu *"vatan hâini"* ilân eden mâhud kararından [246] sonra bu babta bir tenkid veya târiz mâkûl olabilir mi?!..

10 — **Sultan Vahideddin** merhumun şahsî görüş ve zihniyet bakımından millî tarihimizin dev şahsiyyetleri olan eslâfından farksızlığını O'nun müdâfaasında yer alan şu cümle açıkça ortaya koymaktadır:

"... Şimdi bana bigayri hakkın (haksız olarak) *ihanet-i vataniyye isnad edenler, Hilâfet'i hukuk ve nüfuzundan tecrid ve tâdil ederek* bu "Saltanat-ı Muhammediye" *yi yıkmışlar ve yalnız vatanlarına değil, bütün Alem-i İslâm'a ihânet etmişlerdir."*

Bu *"Saltanat-ı Muhammediye"* öyle bir tâbirdir ki, Osmanlı Devleti'ni bundan daha mükemmel bir sûrette ifâde edebilecek başka bir tavsif bulunamaz [247].

11 — **Sultan Vahideddin** merhum, memleket münev-

246- Bkz. **Gotthard Jaeschke** - Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi, C. I. Ankara 1972 sh. 512 - 30 Ekim 1922 tarihli bu karar için bkz: Tevhid-i Efkâr 16 Kasım 1922 tarihli nüsha veya Zabıt Ceridesi C. 24 sh. 251, 270, 291, 297.

247- Gerçekten bu tâbirin, itilâ (yükseliş) devirlerinde değil, devlet için birtakım ciddi beka endişelerinin belirdiği **II. Mahmud** zamanında bile kullanıldığı görülmektedir. Meselâ 1821 Mora isyânında hıyâneti sabit olduğundan asılan Patrik **Gregoryus** ve bâzı papazların idâm yaftalarında bu *"Devlet-i Âliye-yi Muhammediyye"* tavsifi geçmekte ve ayrıca *"Allah tarafından müeyyed ve bekası âyât-ı semâviyye ile sâbit bulunan din ve devlet"* denilmektedir.

Hattâ daha ümitsiz bir devir olan Harb-i Umûmî içinde neşredilen bir eserde *"Hükümet-i seniyye, vaziyyet-i tariyyesi itibâriyle himâye-i semedâniyyeye mevdudur. Devlet-i Osmaniye'ye bizzat Hazreti Peygamberin tesis bu-*

verlerine güvenmek gibi bir hatanın kurbanı olmuştur. Eğer, hata ise, bunu derc edilen müdâfaanâmesinde kendisi de mûteriftir. Fakat güvenmeyip de ne yapacaktı?!. Devleti tek başına sevk ve idâre edecek değildi ya!.. İş başına getirdiği insanların hepsi de Saltanat ve Hilâfet'e hattâ Pâdişah'ın şahsına sadakat yemini yapmış insanlardı. Düşman, nice zamandan beri memleket münevverlerini kendine bendetmiş ve bütün kaleleri içten fethetmiş bulunuyordu. Namuslu adam o kadar azdı ki... Namuslu ve muktedir... Zavallı **Vahideddin** ne yapabilirdi?!..

Memlekette iş görebilecek herkes ya İttihaçı ya da O'nun tâbiri ile *"İttihatçı bulaşığı"* idi. Üstelik merhum, buhranlar had safhaya ulaştıktan sonra taht'a geçmişti. Alev bacayı sardıktan sonra ne yapılabilirdi ki, O'nun bunu yapmamakla ithamı mâkul addedilebilsin?! Elhâsıl elli altmış yıl sonra olsun bir parça insaf ve müsâmahaya nâil olmak herkes gibi O'nun da hakkı değil midir?...

12 — Yurttan ayrılışının sebeplerinden biri de *"tekrar dönmek"* hususundaki kavi ümidi idi. Bu da gördüğü bir rüyanın tâbirinden doğmuştu [248]. Kim bilir bu tâbir –belki de– şahsı için değil de, temsil ettiği müesseseye âiddir. Bunu da zaman gösterecektir!..

b) Âlem-i İslâm'daki Endişe

Sultan Abdülhamid'in gayret ve faaliyetleri sonunda Hilâfet bütün İslâm Âlemi'nin en hassas mes'elesi hâline gelmişti. Hassas ve birleştirici... Bilhassa *"Balkan Harbi*

---

yurdukları hükümettir." serlevhasıyla bu görüş uzun uzun anlatılmaktadır. (Bkz: **Hüseyin Nesimi-i GİRİDİ** - Sâhib-i Zuhur İstanbul 1332, sh. 204 vd.)

Sıradan bir Türk münevverinin kaleminde ifâdesini bulan bu görüş, hem bir tarihî gerçeği ve hem de millî bir inanış ve an'aneyi aksettirmekteydi.

248- **Tarık Mümtaz Göztepe** - Vâhideddin Gurbet Cehenneminde, İstanbul 1969, sh. 31 - 32.

Bozgunu"ndan itibaren bu hassasiyet daha da artmıştı. Zira bu harbin başlangıcında Türkler'in gaalip geleceğini umduklarından "*Statüko değişmeyecektir!...*" demiş olan batılı devletler, tahminlerinin aksi zuhur edince bu kararlarını unutmuş gözükerek Avrupa'daki topraklarımızı Hıristiyan Balkan Devletleri'ne peşkeş çekmeye kalkışmışlardı. Bu tavır, başta Hindistan Müslümanları olmak üzere Âlem-i İslâm'ın Türkiye lehindeki protesto ve nümâyişlerine başlangıç teşkil etmiştir.

Esir Müslümanlar Hilâfet'i hâiz olan Osmanlı Devleti'ne taraftarlığı zamanla metbûları Hıristiyan idârecilerle aralarındaki anlaşmazlıklarla kaynaştırarak –âdeta– kendi mes'eleleri hâline getirmişlerdi. Bu sûretle başlayan "*Hilâfet Hareketi*" İslâm Dünyası'nda büyük bir endişe mevzuu hâline gelmiş ve iki safha arzetmiştir.

a) Önce Hilâfet'in dıştan gelecek bir darbe ile yıkılmasından korkulmuştur. Bu hususta en ziyade İngilizler'den, ikinci derece de Ruslar'dan çekiniliyordu [249]. Hilâfet etrafındaki endişeleri

---

249- Hilâfet'in ilgasının baş mürevviç ve tertipçisi İngilizler, ikinci derecede de Ruslar olduğunu ispat eden sayısız vesaikten sadece birini takdim ediyoruz:

Rusya'da Bolşevik İhtilâli gerçekleştikten sonra yeniler, Çar İdâresi'ni kötülemek maksadıyla Hâriciye Nezâreti'ndeki vesikaları resmen neşretmişlerdi. Bu vesika mecmualarından biri de "Türkiye Asyasının Taksimi" adlı eserdi. Bunu "Anadolu'nun Taksimi" adı altında (İstanbul 1926) tercüme ve neşreden **Hüseyin Rahmi** (Apak) böylece Türk umûmî efkârı önünde gizli İngiliz ve Rus emellerini ortaya koymuştur.

Bahsi geçen eserde yer alan 33 numaralı vesika:

Rus Hâriciye Nâzırı S. D. Sazanof'dan Londra'daki Büyükelçiye telgraf.

Nu. 1265 20 Mart 1915

Buradaki Büyük Britanya Büyük Elçisi'nin 12 Mart tarihli muhtırasına cevaptır:

Boğazlar ve İstanbul mes'elesinin Rusya'nın arzusuna göre halledilmesine İngiltere Hükümeti'nin tamamiyle ve nihâî bir sûrette razı olmasından dolayı...

İngiliz aleyhtarı siyâsetle kaynaştıran daha ziyade Hind Müslümanları'ydı. Onlar bu hususta o derecede geniş ve çetin bir mücadele vermişlerdir ki, bu hususu biraz aşağıda mahsus bir fasıl hâlinde tafsil etmek ihtiyacını hissediyoruz.

b) Zafere kadar yardım ve müttefik bulmak için Hilâfet'e bir *"can simidi"* gibi sarılmış olan Kuva-yı Milliyeciler'in zaferden sonra bu müessese hakkındaki tutum ve davranışları Hilâfet mevzuundaki endişenin, ikinci ve en ehemmiyetli safhasını teşkil etmiştir.

Gerçekten 2 Teşrinisâni (Kasım) 1922'de T.B.M.M.'nce ittihaz olunan *"Saltanat'ın ilgâsı"* kararı, Hilâfet'in geleceği bakımından büyük bir endişeye sebep olmuştu[250]. Çünkü

Mukaddes Müslüman beldelerinin müstakil bir Müslüman hükümetinin emr-i idaresinde kalması lüzumu hakkındaki Büyük Britanya Hükümeti'nin fikrine İmparatorluk Hükümeti tamâmiyle iştirak eder. Maamafih bu hususun da ne sûretle halledileceğini yani Türk Sultanı'nın halifelik ünvanı muhâfaza edilerek bu mevkilerin Türk idaresi altında mı bırakılması arzu ediliyor, yoksa yeni Müslüman ve müstakil hükümetler mi teşkili düşünülüyor, işbu keyfiyetin bilinmesi ve izahı lâzımdır. Çünkü her iki ihtimalde dahi İmparatorluk Hükümeti vaz'iyyetini tayin mecburiyetindedir. İmparatorluk Hükümeti kendi tarafından. **Hilâfet'in Türkiye'den ayrılmasına tamamiyle taraftar ve arzukeştir..."**

(**Hüseyin Rahmi** - a.g.e. sh. 145 - 156.)

250- Hakikatte, bu endişe Saltanat'ın ilgasından evvel dahi mevcuddu. Hem de bazı ileri görüşlü münevverlerle, Meclis'in muhâfazakâr mebuslarında bile... Çünkü İttihatçılar'ın bu istikamette bir düşünceleri olduğu etrafa az çok sızmıştı.

İttihatçılar'ın Şeyhülislâmlarından **Hayri Efendi**'nin oğlu **Münip Hayri Ürgüplü**'den şahsen dinlediğimize nazaran, bir gün Kastamonu Meb'usu ulemadan **İsmail Mâhir Efendi** Makam-ı Meşihat'a gelmiş. Başka gelenlerin de iştirakiyle sohbet yavaş yavaş koyulaşıp derinleşmiş ve Hilâfet bahsine intikal etmiş. Hâzirûndan birisi Şeyhülislâm'ın fısıldamasıyla **İsmail Mâhir Efendi**'ye Hilâfet'in ilgası hakkında herhangi bir kitapta bir kayda rastlayıp rastlamadığını sormuş. Efendi "Vardır!.." demiş ve eserlerinde mugayyebattan (gaip olan, bilinmeyen şeylerden) pek fazla bahsettiği bilinen **Muhiddini Arabî Hazretleri**'nin bir te'lifinden bahsetmiş. O kitap, Meşihat

bu kararla, Hilâfet muhâfaza edilmekle beraber siyâsî ve fiilî olarak *"iktidarsız"* bir hâle konulmuş oluyordu. Bu yoldan hareketle bir gün Hilâfet'in tamamen ilgâ olunmasından korkuluyordu.

Bu endişelerin belirdiği sırada Türk başmurahhası **İnönü** konferans müzâkereleri için Lozan'a ulaşmıştı (11 Kasım 1922). Konferansın alâkadarlarca 13 Kasım'da başlayacağı bildirilmişti. Fakat o sırada İngiltere'de **Lloyd George** Kabinesı düşmüş ve bu yüzden konferans bir hafta tehire uğramıştı. **İnönü** bu sebeple Lozan'da âtıl kalınca, Paris'e kısa bir seyahat yaptı. Burada ikamet ettiği Grillon Oteli'nde 17 Kasım 1922'de Hind Müslümanlarının nâşir-i efkârı olan *"Müslim Stan-*

Kütüphanesi'nde varmış. Alıp getirmişler. Efendi buradan Hilâfet'in ilgâsına âid kaydı arayıp bularak okumuş. Hâzirûna bir ye's hâkim olduğunu görünce; "Üzülmeyiniz, bu kitapta Hilâfet'in tekrar ihya olunacağına dair de beyan vardır" diyerek o kısmı da bulup okumuş. Bu vak'ayı **Sultan Vahideddin**'in yukarıda bahsi geçen rüyası ile birlikte mütâlea bilmeyiz, mahzun gönüllere bir parça ferahlık vermeye kâfi gelir mi?

Bu vak'ayı nakletmekten maksadımız, memleket münevverleri ve hatta bazı hoca efendilerde Hilâfet'in istikbaline dâir bir endişenin çok daha önceden mevcud bulunduğunu göstermektir. Şeyhülislâm Efendi'nin suali bu endişenin şümûl ve derecesini ortaya koymaktadır.

Kuva-yı Milliyeciler de ekseriyetle İttihatçı olduğundan, onların da Hilâfet'e iyi bir gözle bakmayacakları kanaati muhâfazakâr muhitlerde yaygındı. Bu endişenin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dindar meb'uslarında da mevcud olduğu **M. Kemal Paşa**'nın nutkundan bile anlaşılmaktadır:

"... **Rauf Bey**'den dinlediklerimin hulâsası şu idi: Meclis, Makam-ı Saltanat'ın ve belki Hilâfet'in ortadan kaldırılmak nokta-i nazarının takip edildiği endişesi ile müteezzîdir. Sizden ve sizin âtiyen (gelecekte) alacağımız vaziyetten şüphe etmektedir..." (**M. Kemal Paşa** a.g.e. sh. 418.)

Hilâfet'e aleyhtarlık o devrin münevverlerinin en umulmadık sîmalarında dahi mevcuttu. Hem de **M. Kemâl Paşa**'dan önce... Bir misâl olmak üzere **Süleyman Nazif**'in Kastamonu Valisi iken **Ebuzziyazâde Velid Bey**'e gönderdiği 29 Nisan 1911 tarihli mektubu zikredebiliriz. Tarihe lütfen dikkat

dart" Gazetesi Yazıişleri Müdürü **Seyyid Abdülkayyum Mâlik**'i kabul ederek, kendisine bütün İslâm Âlemi'ne duyurulması ricasıyla şu beyanâtı vermek lüzumunu hissetmiştir:

Türkiye'de Yeni Bir Devir:

Türkiye'de yeni bir devir başladığı mâlûm-ı Cihandır. Bugünkü Türk Milleti'nin muhârebe-i umûmiyenin bidâyet (başlangıç) ve bilhassa intihası (sonu) hengâmında dünya karşısındaki, millet olduğunu iddia etmek doğru olamaz. Türkiye'deki son dört senelik hayat-ı milliye ve bu hayatın mâlâmâl (dopdolu) olduğu vekâyi (vak'alar) Türk Milleti'nin Dünya'ya karşı olan vaziyyetini tamamiyle değiştirmiştir. Ve ümid ederim ki, Dünya'nın da O'na karşı olan nukât-ı nazarı (görüşleri) tebeddül eylemiştir. Son zamanlarda Türkiye'nin usûl-ı idâresinde bazı tahavvülât (değişiklikler) vukua gelmiştir. Meselâ en göze çarpan tahavvülü alalım: Türk Milleti'nin bugün erkek, kadın, her ferdi umûr-i dâhiliye ve hâriciyesine (iç ve dış

---

ediniz!.. Henüz **M. Kemal Paşa** ve arkadaşları ufukta bile yoktur. **Süleyman Nazif** bu mektubunda:

"... söz aramızda kalsın, Hilâfet bizim için dâima bir bâr (yük) olmuş ve dört asırdan beri şevket-i milliyemizi, kemirmekle tegaddî edip durmuştur." demekte ve yalnız Hilâfet'e değil, *"İttihad-ı İslâm"*a bile en ağır şekilde hücum ederek bunları birer hayal mahsûlü olarak göstermektedir. (Tafsilât için bkz: Resimli Tarih Mecmuası sayı 73, Ocak 1956 İstanbul.)

Ülkemizde münevver dinsizliğinden büyük ölçüde mes'ul olan ve sözde ilim adına onları ifsad eden **Ziya Gökalp, M. Kemal Paşa**'ya hitaben *"İstidâ"* isimli bir şiir yazarak bunda –şimdilik– Saltanat hakkında şu beyanda bulunmuştur:

".....
Kurtar bizi, cehaletten, noksandan!..
Göster şimdi ilmî, harsî hedefler!..
Kurtar bizi artık kara Sultandan"
(23 Ekim 1922, Küçük Mecmua, s. 20)

işlerine) hâkim olmuştur. Hâlbuki evvelce bir hâkim ve onun bir muâvini icra-yı hükmetmekte idi. Bu tahavvül, bu inkılâb, İslâm'ın ve Hilâfet-i İslâmiye'nin menâfiine hâdim olmadığını iddia edenler için müsaadenizle şu misali irad edelim: Hindli Müslüman kardeşlerimiz pek haklı olarak İslâm'ın mukaddes yerlerinin tecâvüzden masun (korunmuş) kalmasını talep etmişlerdir. Belki umumca malûm değildir. Fakat biz biliyoruz ki, bu mes'ele yani mukaddes makamâtın tecâvüzden masun kalması için olan Müslüman mürâcaatları bizim aleyhimize olarak istimâl olunmuş (kullanılmış) ve bizim bu makamât-ı mukaddesenin bulunduğu memâlik (mülkler) üzerinde emperyalist makasıd (maksadlar) ve ihtirâsât (ihtiraslar) perverde eylediğimiz (ileri sürdüğümüz) iddia olunmuştur. Bizi, *"Hilâfet"*ı Arabistan'ın serbest olan aksamını kabza-ı idâremize (idâremiz altına) geçirmek üzere bahâne olarak istimâl eylemekle ittiham eylemişlerdir. Biz buna karşı İslâmiyet'te hakimiyet-i siyâsiyye ile riyâset-i diniyyenin memzuç (meczolunmuş, birbirine karışmış) olduğunu söyleyebilirdik. Bu iddia dünyanın her tarafında bilhassa Hindistan'daki Müslüman kardeşlerimiz tarafından tasvip ve takdir olunabilir. Fakat muârızlarımızı, düşmanlarımızı ikna edemezdi. Yaptığımız tahavvülâtın vaz'iyyetin tevlid eylediği leh ve aleyhteki esbâb (sebepler) iyice tedkik edildikten sonra meydana getirildiği hakkında nazar-ı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu inkılâbın başlıca fevâid ve netâic-i hasenesi (faydaları ve güzel neticeleri) bunlardır.

Inkılâbın Fevâidi:

Fevâidden bahsetmekden evvel şunu söyleyelim ki, Arap kavmi de bugün benliğini idrak eylemiştir. Biz bu milliyet fikrini, benliğini idrak ile mukadderatını kendi eline almak isteyen herhangi kavimde olursa olsun hüsnü telâkki ve takdir eyleriz.

Biz Araplar'a: Cezîretü'l-Arap el'an bizimdir ve şu Hilâfet'i elinde tutan Müslüman kavmin arzularına tebaiyyet etmelisiniz, dersek: Araplar'ı ikna edemeyeceğimiz gibi Dünya'daki diğer milletleri de ikna edemeyiz. Biz dünya karşısına elimiz ve kalbimiz pâk olarak çıkmak isteriz. İslâmiyet'in eski an'anât-ı siyâsiyyesini ibkaya çalışırsak, bu hareketimiz Hilâfet'i bahane ittihaz ederek Türk olmayan milletleri kendi emperyalizmimize serfürû' ettirmek (baş eğdirmek) arzusu diye tefsir olunacaktır.

Biz yeni tarz-ı idâremizi bu gibi iddia ve ithamları kökünden söküp atacak sûrette kurduk. Biz kendimiz, hür bir milletiz ve diğer milletlerin hürriyet arzusuna mâni olmak istemeyiz. Bilhassa bu milletler Müslüman milletler olursa. Kanaatime kalırsa, yekdiğerin bu sûretle hürriyetine olan hürmet-i mütekâbile, Müslüman milletleri arasında kuvvetli bir Müslüman kavmimin hâkimiyetinin diğerine zorla kabûl ettirilmesinden daha ziyade hakikî, kalbî ve samimî bir ittihad temin edebilecektir. Filhakika Müslüman olup, yekdiğerimizin hürriyetini tanıdığımız için, bugün aramızda daha kuvvetli bir ittihad mevcuttur.

İddia Olunan Mehâzir (mahzurlar):

Bununla beraber yapılan inkılâbın bazı ciddî mehâziri olduğunu zannedenler vardır.

Türkler'in Makamât-ı Mukaddeseyi muhtevî memâlikle olan irtibât-ı müstakbeleleri hakkında yeni bir nazariye serdetmekle, İslâm Dünyası'nın teveccüh ve müzâheretini kaybedecekleri iddia olunmaktadır. Bu iddiaya karşı *Türk Milleti'nin kat'iyyen Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet'in müdâfii ve hâdimi olmaktan bir an geri kalmayacağını söyleyebilirim. Size ve sizin vasıtanızla bütün Müslümanlara diyebilirim ki, Hilâfet her zaman olduğu gibi dînen pek sıkı merbut olduğumuz gibi icab ederse O'nun müdâfaası için son damla*

kanımızı dökmeye her zaman hazırız. Türk Milleti İslâmiyet'in kılıncı olmakla müftehirdir.

Müslüman Dünyası bizi terk mi edecektir? Müslüman kardeşlerimiz düşmanlarımızın bizim hakkımızdaki müfteriyâtına mı kapılacaktır? Erkek, kadın, çocuk, Türk Milleti'nin fakir, zengin her ferdi Hilâfet-i İslâmiye'nin şan ve şerefine zahîr (yardımcı) ve hâdimdir. Ve bütün Türk Milleti diyorum, yalnız bir ferd değil. Bir ferdden ise, yekvücud bütün bir milletin Hilâfet'in müdâfii olması müreccah (üstün, tercih edilen) değil midir? Herkes bilir ki, bir ferdin hakimiyyet ve kuvveti zayıflayabilir. Kendisine bağlanan itimad ve emniyyete liyakat kesbetmiyebilir. Halbuki bütün bir millet Hilâfet'in şan ve şerefinin muhâfazasını esâsât-ı milliyesinden addederse elbette Makam-ı Hilâfet'in emniyyeti bin kat daha kuvvetli, daha şayân-ı itimâd bir zımân (kefâlet) altında bulunur. Son zamanlarda halifelerin ellerindeki Hilâfet kuvveti asla dinî olmayan birtakım makâsıda (maksadlara) âlet ettiklerini Müslüman Dünyası unutmamalıdır. Yeni tarz, böyle bir hareketi adîmu'l-imkân (imkânsız) kılmaktadır. Sizi temin ederim ki, biz Hilâfet'in bir emtia-yı siyâsiyye hükmüne geçmesine artık müsaade etmeyeceğiz.

Biz o kanaattayız ki; Dünya'nın her tarafındaki Müslüman rüesâ (reisler) akıllı, dirâyetli ve dûrbîn (uzak görüşlü) kimselerdir. Ve zâhirî bir şekil ile hakiki bir vücud arasındaki farkı kolayca takdir ederler. Türk Milleti kendisinin Hilâfet'in istinadgâhı ve zahîri (yardımcısı) olduğunu ilân etmekle bu yeni hayat devrinde büyük Müslüman kuvvetlerinin kendisine muîn (yardımcı) ve zâhir olmasını beklemektedir. Müslüman Dünyası'na bu millî kararda hiçbir şahsî ihtiras mevcud olmadığını söylemenizi rica ederim. Bu nokta her türlü şüpheden vârestedir. Diğer taraftan bu yeni sûretle Türkiye'de şahsî ih-

tirâsâtın bir rol oynamasına manî olunmuştur ve Türk Milleti'nin her ferdi bu vaz'iyyeti idâmeye ahdetmiştir. Asırlardan beri Hilâfet'in mücâhidi olan Türk Milleti yekvücud olarak O'nu müdâfaada devam edecektir. Hilâfet'in kuvvetini kaybeyleyeceği korkusu tamâmiyle esassız ve nâbemahâldir.

Diğer bir tenkid de milletin Sultan'ı, bilfiil Hilâfet'e sahip kılmadığı iddiasıdır. Zannetmem ki, bunu iddia edenler çok olsun. Mısırlı ve Hindistanlı Müslümanların Ankara rüesasına (reislerine) karşı verilen küfür fetvasını ne kadar harâretle reddettikleri hatırlardadır. Biz zannederiz ki, Müslüman kardeşlerimiz böyle fetvalar vererek hukuk-i Hilâfet'i sûiistimâl eden halifelerin nâmes'ul hareketleri ile bunların tekerrürünü men' için olan hareket-i vatanperverâneyi tefrik ederler. Müslüman Dünyası onları (yani Türkler'i) müşkilât içinde buldukları anlarda terk mi edecektir? Eğer siz bunu yaparsanız bizim ve bütün Müslüman Dünyası'nın menâfiimize (menfaatlerimize) karşı düşmanların âleti olursunuz.

Hukuk-i Cismâniye Nedir?

Hukuk-i Cismaniye ile kuvve-i tedâfüiye (müdâfaa kudreti), menâfi-i mâneviye ve maddiyeyi maddî tecâvüzlerden korumak kudreti murad olunur.

Başka sûretle hiç irâd-ı mesâi kaabil değildir. Türk Teşkilât-ı Esasiyesi'nde bütün kuva-yı tedâfüiyyenin Hilâfet uğrunda istimâli vardır. Böylece Hilâfet'i maddî vesâitten mahrum bıraktığımız nasıl iddia olunabilir?!

Hilâfet l l Türkiye'dedir. Türkiye'ye istinad eder. Hukuk-ı Hilâfet masundur (korunmuştur). *Ve O'nun müdâfaası için bütün Türk Milleti kanını dökmeye hazırdır.*

Netice

Hilâfet bu sûretle kesb-i za'f değil, kesb-i kuvvet etmektedir. Bizimle Hind Müslümanları'nın aramızdaki muhabbet kat'iyyen eksilmemektedir. Bugün Hilâfet, Müslümanlar arasında her zamandan fazla bir muhâdenet (yardımlaşma) menbaıdır. Bütün dünyadaki Müslüman kardeşlerimizin iyice tedkik etmesini ve onların muâvenetini beklememizin haklı bir talep olup olmadığını anlamasını temenni ederiz. Biz sizinle aynı âile efradındanız. Müşkilâtımız bitmemiştir. Sizin teveccüh, muhabbet ve müzâheret-i maddiyenizi isteriz. Siz şimdiye kadar fiilî teşvikatınızla ve Hilâfet hakkındaki hareketimizi muvafık bulmakla bu Makam-ı Mukaddes'in muhâfızı olmaklığa lâyık olduğumuzu tasdik ettiniz. Türk Milleti bununla pek müftehirdir. Hukuk-ı Hilâfet'in masun bulunduğu kanaatindeyiz. Lütfen bunu İslâm Dünyası'na bildiriniz [251].

Bu beyanattan asıl maksadın, İslâm Âlemi'nde beliren endişeleri dağıtmak olduğu, onun son cümlesinde bâriz bir sûrette ifâde edilmektedir.

Diğer taraftan, bu beyanat ile **M. Kemal Paşa**'nın Saltanat'ın ilgası sırasında irâd ettiği nutuk arasında bir paralellik mevcuddur. Her ikisinde de Saltanat kötülenirken, Hilâfet göklere çıkarılmakta ve O'nun Saltanat yani siyâsî iktidardan tefrik ve mahrum kılınmasının İslâm'a uygunluğunun (!..) ispatına çalışılmaktadır. Bu durum, **İsmet Paşa**'nın re'sen hareket etmeyip Şef'inden aldığı emirle konuştuğunu göstermektedir. Şefinin ise, bu sıralarda halife olmak istediği ve bu âlemşümûl müesseseyi sırf kendisi için bir kenarda tutmak emelinde bulunduğu hususuna evvelce –bir nebze de olsa– temas etmiştik.

251- Bkz. Tan Gazetesi - s. 4, Ankara 23 Kânunisâni 1923 - **F. Kandemir** - Hâtıraları ve Söylemedikleri ile **Rauf Orbay**, İstanbul 1965 sh. 95 vd. - Hilâfet ve Millî Hâkimiyet, Ankara 1339, sh. 218 vd.

Bu mes'elenin fiilen ilgâya kadar temâdî eden girift bir gelişimi ve tafsilâtı vardır ki, biraz ileride müstakil bir bahis hâlinde ele alınacaktır. Bu devre, Hilâfet'in ilgâ olunacağı hususunda yurt içinde ve İslâm Âlemi'nde izhar olunan mütevâlî endişeleri bertaraf maksadına bağlı beyanat ve hareketlerle geçmiştir. Bunları anlatmazdan önce *"Hilâfet Tarihi"*nde müstesnâ bir yeri olan *"Hind Hilâfet Komitesi"*nin faaliyetleri üzerinde bir nebze durmak istiyoruz:

c) Hind Hilâfet Komitesi

Hindistan'da uzun asırlar boyunca hâkim olmuş bulunan Hind - Türk İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra bu kıt'anın siyâsî birliği bozulmuştu. Bundan istifade eden İngilizler "Haydarabat" gibi bazı mahallî prensliklerin de yardımlarıyla buraya kısa zamanda hâkim oldular (1850). Bunda prenslikler arasındaki rekâbet ve mücâdelelerin de büyük ölçüde rolü olmuştu.

Güney doğudan kıt'a içlerine ve kuzeye doğru gelişen bu işgâl ve istilâ, İngilizler'i kısa zamanda Ruslar'la karşı karşıya getirmişti. Çünkü onlar da Türkistan'ı işgâl etmiş ve kuzeyden Hind Kıt'asına dayanmışlardı.

Bu durumda, Ruslar'ın daha fazla ilerleyip genişlemesini istemeyen İngilizler, Rus düşmanlığında Osmanlılara paralel bir siyâset takibine koyuldular. Bu siyâsetin tabiî bir neticesi olarak da Kırım Harbi'nde (1853) Osmanlılar'ın yanında yer aldılar.

İngiliz idâresi altındaki Müslümanların hissiyatına da uygun düşen bu siyâset ne yazık ki, pek fazla sürmedi. Bu tarihten çeyrek asır sonra ortaya çıkan Türk - Rus çatışmasında (Doksanüç Harbi) İngilizler aynı yardımı göstermediler. Fakat harbden sonra, Ayastefanos Muâhedesi'nin Rusya lehine olan hükümlerinin tâdili ve Ruslar'ın kazançlarının azaltılması için toplanan Berlin Kongresi'nde –kendi menfaatlerine de uygun

düştüğü için– bize oldukça müzâherette bulundular. Ancak *"Kıbrıs tâvizi"* mukabilinde gerçekleşebilen bu müzâheret, İngiliz siyâsetinin bizimle en son paralelliği olmuştur. Bundan sonra İngilizler, dehşetli bir Türk (Osmanlı) düşmanlığı siyasetini takibe koyuldular.

Hindistan'a hâkimiyet, İngilizler için, buraya varan yol üzerinde olması bakımından Malta ve Kıbrıs adalarıyla Mısır'ın da ehemmiyetini arttırmıştı. 1878'de Kıbrıs'a ayak basan İngilizler, 1883'de dahilî karışıklıklardan istifâde ile Mısır'a yerleştiler. Burasının tahliyesi için Bâb-ı Âli'ce yapılan ihtara kulak asmadılar.

Bilâhare Mısır'daki İngiliz idâresi ile Osmanlılar arasında çıkan *"Akabe Mes'elesi"*[252] de Türk - İngiliz münâsebetlerinin gerginleşmesine sebep oldu. Artık İngiltere, alttan alta *"Ermeni Harekâtı"*nı[253] da desteklemeye

---

252- **Sultan Abdülhamid** ve O'nun takip ettiği "Hilâfet Siyaseti"nin parlak bir zaferi olan "Akabe Mes'elesi"nin tafsilâtı için Lozan Zafer mi Hezimet mi? isimli eserimizin ikinci cildinin 154'üncü sahifesinde yer alan yüz numaralı dipnota bakınız.

253- Ermeniler tarih boyunca Osmanlı idâresi altında yaşamış bulunan gayrımüslimler arasında **"sadâkat"**leriyle temâyüz etmişlerdi. San'atkâr, çalışkan, milletimizin dilinden örf ve âdetlerine kadar hemen her şeyini benimsemiş faydalı bir unsurdular. Arada, onların Hıristiyanlık'a mensup olmalarından başka bir fark yok gibiydi.

Tarihte Ermeni harekâtı denilen mes'elenin ortaya çıkışı, kendileri üzerinde vâki' dış tahriklerin eseri olmuştur. Şöyle ki;

Ruslar **Deli Petro**'dan bu yana sıcak denizlere çıkmayı millî bir siyâset hâlinde benimsemişlerdi. Bununsa en mâruf yolu, Boğazlar'dan geçiyordu. Boğazlar fevkal'âde ehemmiyetli bir stratejik mevkidir. Bu sebeple Ruslar'ın eline geçmesi bizden başka diğer bazı devletlerin de işine gelmiyor ve devletler muvâzenesini ağır bir şekilde bozuyordu. İngilizler ve İtalyanların Kırım Harbi'nde bizimle birlikte Ruslar'a karşı harbetmelerinin sebeplerinden biri de buydu.

Ruslar, Boğazlar üzerinden Akdeniz'e çıkmanın güçlüğünü, bunun başka milletlerin husûmetini tahrik eylediğini görünce, bu maksada hizmet edecek

başlamıştı. Çünkü artık Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını arzu ediyordu. O, modası geçmiş bir teokrattı. Hıristiyan Avrupa'nın yanıbaşında böyle bir İslâm İmparatorluğu'na ne lüzum vardı?!.. Ayrıca Yahudiler'in Filistin'i ele geçirebilmeleri de Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasını gerektiriyordu. Onlar da İngilizler'in arkasına saklanarak bu uğurda çalışmaya başlamışlardı.

Diğer taraftan gelişen İngiliz sanâyiinin *"hammadde"* ve *"pazar"* ihtiyacı da geniş Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist İngiliz emellerini kamçılıyordu. Yirminci asrın başlarında arka arkaya ortaya çıkan, Hıristiyan Avrupa devletlerinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Müslüman topraklarına tasallutları, İslâm umûmî efkârının uyanmasına se-bep oldu. Zira Ruslar'ın Türkistan'a, İtalyan ve Fransızlar'ın Kuzey Afrika'ya hâkim olmaları, İngilizler'in Hindistan'ı ele geçirip Afganistan ve İran'ın dahilî işlerine müdâhale edişleri, Müslümanlarda İslâm'ı yeryüzünden silmek için dakik bir plânın tezgâhlandırıldığı intibaını uyandırdı ve onların in-

---

başka bir yol aradılar. Bu da Doğu Anadolu'da bir **"Ermenistan"** kurulmasını sağlayarak Kafkaslar'dan İskenderun'a kadar uzayan mıntıkayı **"himâye"** zahirî görünüşüyle ele geçirmek ve bu sûretle Akdeniz'e açılmaktı. Zira tahrike müsâid bir unsur olarak ortada Ermeniler'den başkası yoktu. Zira onlar bütün sadâkatlerine rağmen Hıristiyandılar.

İşte Ermeni harekâtı, bu Rus tahrikleriyle başlamış, bilâhare çeşitli sebeplerle mes eleye başka Hıristiyan devletler de el atmışlardır.

Devletin en zayıf zamanına rastlamış olmasına rağmen, silâhlanan ve milletimizi arkadan hançerlemeye kalkışarak çeşitli zulüm, yağma ve katliâm irtikâb etmiş olan Ermeniler'in bu hareketleri onların yanlarına bırakılmamıştır. Millet, –her şeye rağmen– Rus tahriklerinin iğfaliyle ne yaptığını bilmeyen bu canavar ruhlu Ermeni çetecilerine hak ettiği dersi vermiş ve Ruslar'ın ümidlerini kursaklarında bırakmıştı. Fakat Çarlık devrinden Bolşeviklik devrine geçen Ruslar, Akdeniz'e inmek hususundaki emellerinden vazgeçmemişler, tarihî ve emperyalist Moskof emellerini aynen kabul ve takipten asla geri kalmamışlardır. Bu sebepledir ki, bugün, tarihteki Ermeni mes'elesi yerine bir Komünist - Kürtçü hareket ikame ederek dün Ermeniler'le yapmak istediğini bugün birtakım gafil Kürt kardeşlerimizle tekrarlamak istemektedirler.

fiallerine sebep oldu.

Balkan Harbi ve akrasından Birinci Cihan Harbi ile bu hissiyat iyice bilendi. Zira bu harbin sonunda başta İngilizler olmak üzere müttefikler Hilâfet'i hâiz Osmanlılar'ı haritadan silmek emeli peşinde koştuklarını açıkça ortaya koydular. Teklif ettikleri *"Sevr Sulh Projesi"*nin muhteviyatı bunu inkârı gayrı kaabil bir sûrette gösteriyordu.

İşte bu tutum bilhassa Hindistan'da İngiliz aleyhtarı hissiyatı had safhaya ulaştırdı ve *"Hilâfet Cereyanı"* adıyla tarihe geçen bir harekete sebep oldu. Bu cereyana vücud veren temel görüşler, şöyle hulâsa olunabilir:

1 - Türkiye bugün (o gün için) Dünya'da mevcud tek müstakil İslâm devletidir. O'nun ortadan kalkması, İslâm için telâfisi imkânsız bir kayıp olur.

2 - Bütün Müslümanlar Türkiye'nin yardımına koşmak mecburiyetindedir. Çünkü bu ülke geçmişte İslâm Dünyası'nın asırlarca süren bir kalkanı olmuştur. Türkler kanlarını İslâm adına ve O'nun ihtişam ve muzafferiyeti uğrunda cömertçe dökmüşlerdir. İhtiyaç ânında böyle bir milletin yardımına koşmamak afvedilmez bir sadakatsizlik olur.

3 - Rusya'nın daha fazla genişlemesine mâni' olan Türk mukavemetidir. Bu durum da Hindistan'a hâkim olan İngiliz İmparatorluğu'nun dolaylı yoldan lehine olmuştur. İngilizler şimdi Türkler'e karşı olan bu borçlarını ödemeli ve şunu kavramalıdırlar ki, Türkiye'nin zayıflaması demek İngiliz - Rus mevkileri arasındaki müessir mânianın yok olması demektir. (Bu görüş İngiliz Kraliyeti'ne karşı alenen ve defaatle ileri sürülmüştür).

4 - Türkiye'nin İttihat Devletleri yanında Birinci Cihan Harbi'ne katılması, İtilâf Devletleri arasında Rusya gibi ezelî bir düşmanının bulunmasından doğmuştur. Bu, Rusya'nın malûm emelleri sebebiyle Türkiye için kaçınılmaz bir neticeydi.

Hind Hilâfet Komitesi Başkanı **Mehmed Ali Han** bu düşünceyi **Lloyd George**'un şu sözüne karşı ileri sürmüştür: "Türkiye'nin İngiltere ile hiçbir ihtilâfı yoktu. Binaenaleyh Almanlar'la birlikte harbe girmemeliydi."

5 - Ocak 1918'de **Lloyd George** şu beyanatta bulunmuştu: "İngiltere, Türkiye'yi eski ve meşhur topraklarından mahrum etmek için çarpışmıyor."

Hind Müslümanları İngiliz Başvekili'ne bu taahhüdünü defaatle hatırlatmış ve O'nu sözüne sâdık kalmaya dâvet etmişlerdir.

6 - Hindistan'ın harb içinde müttefiklere yaptığı yardım görmemezlikten gelinemez. Bu kıymetli yardımlarla kazanılan zaferden sonra buna, Hindistan Müslümanlarının arzu ve hissiyatına mugayir hareket etmek sûretiyle mukabele edilmemelidir. İngiliz İmparatorluğu, bugün Dünya'da en büyük *"İslam İmparatorluğu"*dur. İmparatorluk menfaatleri, bu geniş Müslüman teb'anın hislerinin Türkiye ve Hilâfet aleyhtarı hareketlerle rencide edilmemesini gerektirir.

7 - Hindistan kendi hesabına, Türkiye'nin geleceğine âid mes'elelerde birlik hâline gelmiştir. Sadece sünnîsi ve şiîsi ile Müslümanlar değil, Hindûlar bile aynı hissiyatı paylaşmaktadırlar. Böylece bütün Hindistan halkı Türkler'in ve Hilâfet'in aleyhindeki İngiliz tutum ve davranışlarını tasvip etmemektedir.

8 - Bunların topyekün kanaat ve hissiyatına göre Hilâfet'in bütün kuvvet ve iktidarı olduğu gibi muhâfaza edilmelidir. Halife'nin dünyevî otoritesi ve O'nu kullanma yolları islâmî bir itikad mes'elesidir ve bunun kuşa çevrilmesine Müslümanların tahammülü yoktur. Bu otoriteyi azaltmak İslâm'a karşı maksadlı bir harekettir. Mukaddes toprakların daimâ Halife'nin kontrolünde bulunması islâmî iktidarın tabiî bir neticesidir. Zira İslâm inançlarının icablarından birisi de odur ki, halife, mukaddes yerlerin yüce reisidir. Bu sebeple eğer Hicaz, siyâsî

Hindistan'da Hilâfet için çetin bir mücâdeleye girişen **"Comrade"** gazetesinin tahrir heyetinden bir grup. Ortadaki zat **Mevlâna Mehmed Ali Han**'dır.

bakımdan Türk kontrolünden ayrılıp müstakil hâle getirilecekse, bu takdirde dahi Hicaz Kralı Sultan - Halife tarafından tayin edilmelidir.

9 - Müslümanlar Cezîretü'l-Arab'ın gayrı müslim kontrolüne geçmesine asla rıza gösteremezler. Cezîretü'l-Arap, sadece Arap Yarımadası'nı değil ayrıca Suriye, Filistin ve Mezopotamya'yı da içine alır [254].

Bu görüşler o derecede kuvvetli delillere dayanıyordu ki, bunların hiçbirini dessas İngiliz politikacıları bile redde muktedir olamamışlardır. Hind Müslümanları İngiliz iddiaları istikametine kayarak Osmanlı Hilâfeti'nin meşrû' olup olmadığı hususunda bir tereddüde kapılmadan bu görüşleri sonuna kadar müdâfaa ettiler. Bu hususta herhangi bir ilm-i kelâm münakaşasına yaklaşmadılar. Onlar tarih boyunca Osmanlı Halifelerini meşrû tanımış ve bu halifelerin adını hutbelerinde dâima zikretmişlerdi. İslâm Dünyası'nın vahdeti için Hilâfet'i dokunulmaz bir müessese olarak kabûl ve bu sûretle metbûları İngilizlere karşı O'nu sonuna kadar müdâfaa eden Hind Müslümanları bu dava içinde dinî ve millî benliklerini bulmuş ve binnetice istiklâllerine kavuşabilmişlerdir.

Gerçekten *"Pakistan"* gibi büyük bir İslâm devletinin doğmasına âmil olan bu cereyanın son derecede dikkat çekici bir gelişme seyri vardır ki bundan kısaca da olsa bahsetmeden geçmeyelim.

254- Bu görüşler kısmen tercüme ve kısmen de hulâsa sûretiyle şu kaynaktan alınmıştır: **K. Aziz** - Th İndian Khılafat Movement - 1915 - 1913 - A Documentary Record, Karaçi 1972 pp. XVII - XXV - ayrıca fazla bilgi için şu kaynaklara da bakılabilir: **AFZAL IQBAL** - Select Writings And speeches of Maulana Mohamed Ali (Volume I - II) Lahore 1969 - **AFZAL IQBAL** - Life and Times of Mohamed Ali, Lahore 1974.

MOHAMED ALİ - My life a Fragmet Lahore 1966.

KHWAJA KAMAL-UD-DİN - The Hause Divided (England, İndia and İslâm) London 1922.

Türk - Hind İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra bu kıt'ada büyüklü - küçüklü pek çok prenslik teşekkül etmişti. Bunlar arasında bitip tükenmek bilmeyen kavgalar hüküm sürüyordu.

İngilizler, kendileri gibi bu ihtilâf ve çekişmelerden istifade ile buraya girmiş olan Fransızları kısa zamanda bertaraf ederek kıt'aya tek başına hâkim oldular.

1850 yılında tesis olunan İngiliz hâkimiyeti öyle hemen hazmedilmedi. Bilhassa Müslümanlar yedi yıl sonra (1857) eski Türk - Hind İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak üzere geniş çapta bir isyan hareketi başlattılar. Fakat ne yazık ki, muvaffak olamadılar. İngilizler'in intikamı pek kanlı oldu. Kalburüstü Müslümanların çoğunu yok ettiler. İngilizceyi resmî dil ilân ettiler. Bu durum Hind Müslümanları ile buradaki İngiliz idaresi arasında bir daha kapatılamayacak olan bir uçurum ve soğukluk doğurdu. Müslümanlar İngiliz mekteplerini boykot ettiler ve onların idârelerinde resmî vazife kabûl etmediler.

Bizdeki batıcılar tipinde bir şahsiyyet olan **Ahmed Han** 1857 yılında İngilizce tedrisat yapmak üzere meşhur *"Aligarh Koleji"*ni tesis etti. Maksadı İngilizlerle teşrik-i mesâiye müsâid yeni Müslüman münevverleri yetiştirmekti. Mektep zamanla pek çok alâka gördü. Bununla beraber Müslümanlar daha uzun müddet İngiliz idâresine yabancı kaldılar ve –tâbir câizse– kabuklarına çekilerek siyasi emeller bakımından âtıl bir hayat sürdüler. Vakta ki, malûm **Lord Gürzon** Hindistan Umûmî Valisi oldu ve burasını daha sıkı bir sûrette İngiliz İmparatorluğu'na bağlamak için birtakım reform hakeretlerine [255] girişti (1899 - 1905), işte o zaman Müslümanlarda birtakım kıpırdanışlar başladı.

1906 yılında Bengal'de büyük bir ayaklanma başgösterdi. İngilizler duruma hâkim olmakta pek çok müşkilâta uğradılar.

255- Fazla bilgi için bkz. **Marquess Curzon of Kedleston** - Leaves From a Viceroy's Notebook, London 1926 pp. 147 - 293.

Zira Müslümanı ve Hindusuyla halk birlikte hareket ediyordu. Maksat "kendi kendini idâre" hakkına kavuşmak sûretinde ifâde edilmekle beraber, hareket tam bir istiklâl savaşıydı. İngilizler'in Hindularla Müslümanları birbirlerine düşürmek için yaptıkları propagandalar semeresiz kaldı. Müşterek düşmana karşı birlikte hareket kararı alınmıştı.

Bununla beraber aynı yıl (1906) Müslümanlar *"Millî Hind Kongresi"*nden ayrılarak *"Umum Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi"* veya kısaca *"Müslümanlar Birliği"* denilen teşkilâtı kurdular. Bu cemiyet kısa zamanda kendisini İngiliz idâresine kabûl ettirerek onlardan 1909 yılında *"Meclisler Kanunu"*nu tâdil ile Müslümanlara ayrı bir temsil hakkı tanınması tâvizini kopardı.

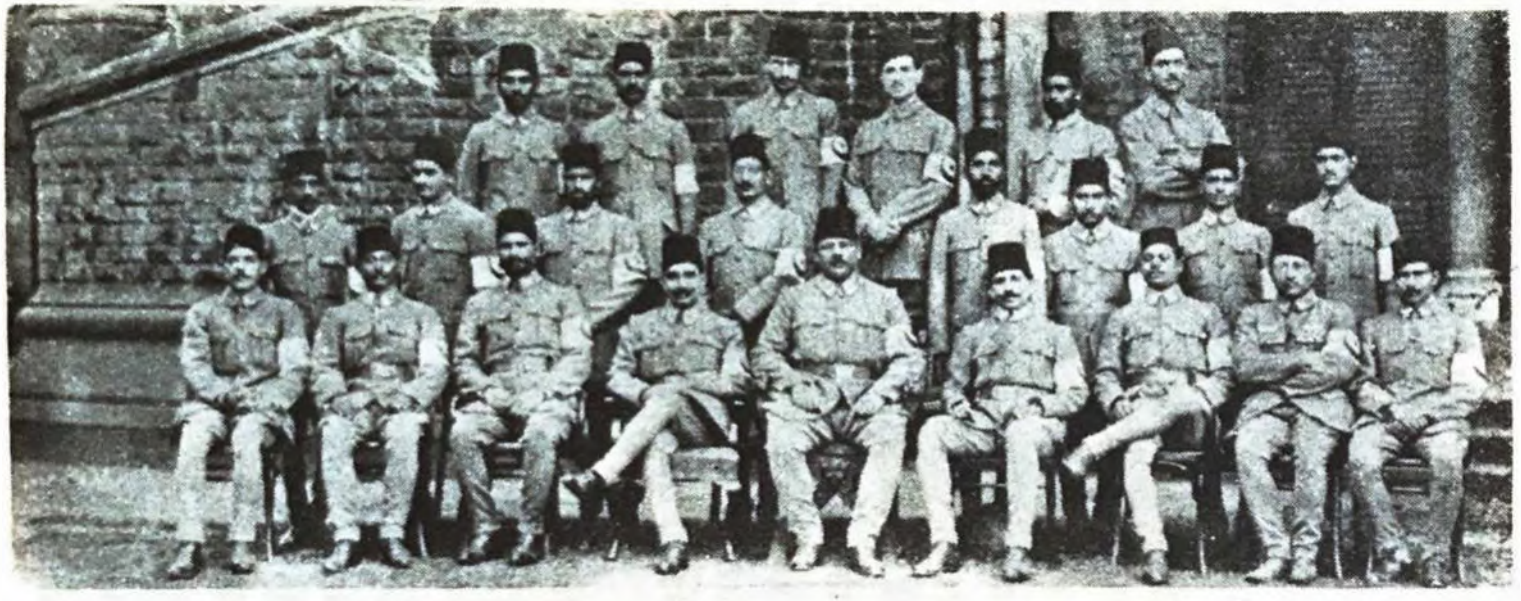
1923 yılında bu cemiyetin *"İkinci Reis"*i sıfatıyla Türkiye'ye gelen **Mehmed Veli Han**'ın ziyâreti sebebiyle, Trabzon meb'usu şehid-i muazzez **Ali Şükrü Bey** merhumun Ankara'da çıkarmakta olduğu *"Tan"* Gazetesi'nde yer alan bir yazıdan aşağıya aldığımız şu parça, Hind Müslümanlarının gayret ve faaliyetlerini hulâsaten ifade etmektedir:

".....

Umum Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi'nin ehemmiyet ve azametini hakkıyla anlayabilmek için bu cemiyetin raporlarını, onyedi senelik [256] tarihçe-i mesâi ve cihâdâtını tedkik eylemek lâzımdır.

Bu cemiyet, yalnız Hind Müslümanlarının muhafaza-i hukuku için çalışmadı, bununla beraber altıyüz seneden beri İslâm'ın seyf-i meslûlü (çekilmiş kılıcı) olan müessese-i mukaddese-i Hilâfeti metîn, fedâkâr omuzları üzerinde taşıyan kahraman Türk Milleti'ne dînen, siyâseten merbut bulunduklarını Hind Müslümanlarına pek âlî sûrette anlatmışlardır. Vahşî bahr-i muhitler, kum ummanları, karlı cibâl-i mehîbe ile

256- Yazının neşredildiği 1923 yılına nazaran onyedi senelik denilmektedir.

هندستانه مسلمانلری طرفندن کونده‌ریلمه هلال احمر هیئتی

بو هئیت هندستاندن کلدیکی زمان ایکی‌یه آیریلارق بر قسمی عمرلیده یتمش بش یاتاقلق بر خسته‌خانه تأسیس ایتمش و دیکر قسمی یتمش بش یاتاقلق سیار بر خسته‌خانه حالنده اجرای فعالیت ایتمك اوزره استانبولده‌قالمشدر .

Hindistan Müslümanları tarafından gönderilen Hilâl-i Ahmer (Kızılay) heyeti

ayrılmış iki hey'et-i İslâmiyenin zaten bir râbıta-i ebediyye ve ezeliyye ile yekdiğerine merbut, ateşli ruh ve kalblerini büsbütün birbirlerine kalbeylemiştir.

Türk Hükümeti'nin son onbeş sene zarfında uğradığı her felâkette, her bâdirede Hind Müslümanları'nın rûh ve fikrini temsil etmek üzere cemiyetin dest-i hamiyyet ve muâveneti ummanların üzerlerinden bu memleket ve millete uzanmıştır. İtalyanlar'ın Trablusgarb'e hücumları esnasında cemiyyet faaliyete geçmiş, cem'olunan mühim miktarda iânât-ı nakdiyye (para yardımı) o zaman sadâret mevkiini işgâl eden **Ahmed Muhtar Paşa** vasıtasıyla Türkiye'ye teslim edildiği gibi, **Mehmed Veli Han** dahi taht-ı idâresinde olan Hindli mücâhidîn kâfilesi ile Trablus'ta Türk ve Arap dindaşları yanında kan dökmeye gönderilmişti. Şark Âlemi'nden Garp bâdiyelerine koşan bu hamiyyetperverândan (iyilik severlerden) birçoğu şehid veya mecruh (yaralı) olmuşlar, **Mehmed Veli Han** da bu esnada yaralanmışlardır. **Veli Han** mecrûhen Mısır'da İskenderiye hastahanesine nakledilerek göğsündeki yarası üç ayda iltiyam bulmuş, **Veli Han** o zaman taraf-ı Hükûmet'ten mazhar-ı iltifat olmuşlardır. **Veli Han**'ın Hindistan'a avdetinde yani 1913 senesinde cemiyyetin Egre şehrindeki ictimâ-ı umûmîsinde de hıdematı (hizmetleri) hey'et-i umûmiye tarafından mazhar-ı takdir olunarak kendisine kıymettar bir madalya vesâire îtâ edilmişti.

Umum Hindistan Müslümanları Cemiyeti, Balkan Harb-i fecii esnasında dahi Doktor **Muhtar Ahmed'ül-Ensarî Efendi**'nin riyaseti altında İstanbul'a bir hey'et-i tıbbıye göndermiştir ki, bu hey'etin icraat ve müşâhedâtı fotoğraflar ve raporlarla tesbit ve muhâfaza olunduğundan icabında neşrolunabilecek kıymetli vesikalar teşkil eylemiştir. Ve hey'etin o harb-i meş'umdaki (uğursuz harbdeki) harekât-ı fedâkârânesi bu tarzda vâzıhan kaabil-i tâkip bulunuyor.

1914 senesinde Harb-i Umûmî başlar başlamaz Hindistan Vâli-i Umûmîsi **Lord Harding** merkezi Delhi'de bulunan Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi'ne müracaat ederek; Türkiye'nin düvel-i müttefikaya karşı Almanya ve Avusturya ile Harb-i Umûmî'ye müdâhale etmesi ve İngilizler'e muhâsım bulunmaması için Cemiyet-i İslâmiye tarafından **Talât** ve **Enver Paşa**'lara mürâcaat edilmesini talep etmişti. Fakat cemiyet de **Lord Harding**'e "Bu cemiyetin hikmet-i teşkili (kuruluş sebebi) istibdâdınız altında ezilen hukuk-i milliyemizi istirdat iken, nasıl olur da hür ve müstakil bir Türk hükümetinin tensip ettiği siyâset-i mahsusasına müdâhale ve mürâcaat edebiliriz?" tarzında şehid bir cevap vermişti. Fakat **Lord Harding** bu cevabı bir türlü hazmetmedi. Ve cemiyet âzasından birtakım zevat habsedildi. Tabiî ilk tevkif olunanlar **Mehmed Ali** ve **Şevket Ali** Efendilerle **Mehmed Veli Han** idiler ki, bu mahbûsiyet tam dörtbuçuk sene devam eylemiştir.

Bu zevat mahbesten çıkar çıkmaz *"Sevr"* muâhedenâmesiyle ortaya atılan İslâmiyet ve Türkler'in hukuk-i milliyelerinin müdâfaası için bir hey'et teşkil ederek **Mehmed Ali Efendi**'nin riyâseti altında Avrupa'ya geldiler. Londra'da, Paris'te, Roma'da bu hey'et pek büyük bir irfan, hamiyyet ve kıyâsetle çalıştı ki, bu mesâinin bazı safhaları Türk matbuâtında görülmüştür.

Hindistan'da Madras Vilâyeti'nde geçen sene zulüm ve istibdada karşı ayaklanan binlerce kahraman, fedâî, bîgünah Müslümanların hûn-ı şehâdetiyle idfâ edilen ihtilâlde dahi bu cemiyyetin büyük gayretleri görülmüştür.

Hindistan'ın şimâli garbî hududunda vâki' olan Peşâver vilâyetinde **Mehmed Veli Han** Hazretlerinin riyâseti altında *kırk günlük bir hükûmet-i cümhûriyye* bile teşekkül eylemişti.

1919 senesinde Afganistan'ın ilân-ı harbinde bu cumhuriyet

İngilizler'i pek ziyâde müşkilâta dûçar etmişti. Ancak İngiliz kuva-yı fâikesi (üstün kuvvetleri) karşısında bu fedâkârân nihâyet mecbûren ric'atle Afganistan kabâili arasına çekilmişler, meşhur Hayber Deresi'nde onlarla birleşerek çeteler teşkili ile İngilizler'e mühim zâyiat verdirdikleri gibi İngiliz karakollarını ve köprüleri baştan başa tahrip etmişlerdi. Bu hâdisâtın tafsilâtı o zaman İngiliz ordusu kumandanı olan zatın resmî raporlarında mündemiçtir.

Bir müddet sonra **Veli Han,** Afgan emiri **Emânullah Han** tarafından Kâbil Şehri'ne çağırılmış, rütbe ve nişanlarla taltif olunmuştu.

Mevlâna Şevket Ali'nin de hıdemât-ı mühimme-i İslâmiyesi (mühim islâmî hizmetleri) mütemâyiz olup bilhassa Hindistan'da *"Huddâm-ul Kâ'be"* Cemiyyeti ile Hindû ve Müslüman ittihadının bâni-i evveli (ilk kurucusu) olmakla mütemâyizdir." [257].

Hindistan'daki *"Müslümanlar Birliği"* faaliyetin hızlanması üzerine sırf Hilâfet mes'elesi ile ilgilenmek maksadıyla teşkilât bünyesinde bir *"Hilâfet Komitesi"* kurmuş ve sâdece bu mes'eleyi görüşmek üzere müteaddid konferanslar tertip etmiştir. Bu komite ve konferanslarda vazife alanlar arasında bazan o kadar az bir fikrî iştirak mevcuddu ki, bunların nasıl olup da bir araya gelebildiklerine şaşmamak imkânsızdır. Gerçekten Şiî liderlerin Sünnî ileri gelenleriyle birlikte faaliyet göstermelerini bırakınız da, doğrudan doğruya Hindû sıfatını hâiz kimselerin dahi Hilâfet müdâfii kesildiği görülmüştür. **Gandi, Nehru** ve buna benzer İslâmiyet'le alâkasız kimselerin dahi Hilâfet hareketi etrafında toplanması bu mes'elenin İngiliz siyâsetine karşı kıyamda, halkı harekete geçirmek hususunda en büyük câzibeyi taşımasındandı. Denilebilir ki, Hindistan Kıt'ası, Hilâfet harekâtı dolayısıyla tari-

257- Bkz: Tan Gazetesi - Sayı 40, Ankara, 6 Mart 1923 tarihli nüsha.

hinde bir daha gerçekleşmesi imkânsız derecede müthiş bir birliğe ulaşmıştı.

Bilhassa *"Sevr Sulh Projesi"* ortaya konulup da müttefikler arasında en kudretli olarak gözüken İngilizler'in İslâm halifesini her türlü hak ve hukukundan ve mesned-i hilâfet sayılan mukaddes yerlerin sâhipliğinden uzaklaştırmak hususundaki niyetleri açığa çıkınca, bu hal Hindistan Kıt'asında büyük bir dalgalanmaya sebep olmuştur. Arka arkaya konferanslar toplanmış, İngiliz siyâseti bu konferanslarda Sünnî, Şiî ve hatta Hindû liderlerce tel'in edilmiş, Hindistan Umûmî Valisi'ne muhtıralar tevdî edilmiş, alınan cevaplar gazete ve mecmualarda, miting meydanlarında tahlil ve tenkid edilmiş, İngilizler'e hakikatlerin kabûl ettirilebilmesi için hey'etler teşkil edilip bütün Dünya dolaşılmış, Roma'dan Londra'ya kadar belli başlı merkezlerde basın toplantıları yapılmış, hâsılı akla gelebilecek her vesile ve vâsıta kullanılarak Hilâfet mevzuundaki hassasiyet ve kararlılık ortaya konulmuştur.

Bu hususdaki faaliyetlerin gözyaşartıcı misallerini sayıp dökmek esas mevzudan bizi bir hayli uzaklaştıracağı için bu yola gitmekten ictinâb ediyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, Hindistan'da *"Comrade"* adında bir gazete çıkaran ve bu gazeteyi Hilâfet müessesesinin müdâfaasına tahsis eyleyen **Mehmed Ali** ve **Şevket Ali** kardeşler bize unutulmaz hizmetler ifa etmişlerdir. Bunların hapis tehdidlerine aldırmayarak İngiliz siyâsetine karşı koyuştaki hamâsî tavırları ayrı bir kitap mevzuu teşkil edecek kadar ehemmiyetlidir [258].

258- Hind Müslümanlarının sırf ***"Hilâfet'i deruhte etmemiz sebebiyle"*** bize karşı vaki' maddî ve manevî yardımları saymakla bitmez. Bunlar, o devre âid kaynakların hemen hepsinde az çok gözükür. Tabiî Hilâfet aleyhtarları sonradan bu gibi gerçekleri küllendirmiş, hatta çeşitli Müslüman anâsırın –halifenin cihad ilân etmiş olmasına rağmen– bize karşı harbettiklerinden bahsederek bu müessesenin güya pek bir işe yaramadığı yolundaki sakat görüşlerini ispata çalışmışlardır.

"Hilâfet Kuvveti'nin fiili ispatı"

Türklerin hizmetlerine koşan dindaşlar!.. Oksford Üniversitesi'nde okuyan Hindistanlı (bugünkü Pakistan) Tıp talebeleri Kızılay emrinde yaralı subay ve erlerimize hizmet ederken

Bugünkü Pakistan'ın kuruluşunda –fikir plânında da olsa– büyük bir emeği geçmiş bulunan meşhur şâir **Muhammed İkbal** de bizi tâ 1911 Trablusgrab Harbi'nden itibaren kalemiyle

---

Hind Müslümanlarının müzaheretlerine Hilâfet'in ehemmiyeti noktasından parmak basan **Dr. Rıza Nur** diyor ki:

"İngilizler Harb-i Umumî'de çok Hindli asker kullandılar. Bunlara halife ile yani Türkiye ile harb etmeyeceklerini söylediler. İngilizler bunları "Hayır siz Almanya ile harbedeceksiniz" diye kandırdılar. Irak vesaire her yerde Türkiye aleyhine kullandılar. Mütareke olunca Hindliler İngilizler'e "Siz bizi aldattınız, halife aleyhine harbettirdiniz!" dediler. Hind'de büyük bir hareket başladı. "Türkiye'nin bir karış toprağına dokunmayacaksınız" dediler. Mecusî Hindliler de bunlara iştirak ettiler. Nihayet Hindistan Vâli-i Umûmîsi **Montagü** de halkın arzusunu teyiden İngiliz kabinesine bildirdi. **Lloyd George** sıkışmış idi. Fakat yine aldırmıyordu. **Montagü'nün** raporunu İngiliz nâzırlarından biri matbuâta verip neşrettirdi. Bu da büyük bir gürültü ve o nâzırın istifasını mûcip oldu.

Hindu hareketleriyle herhalde İngiltere Hükümeti üzerine lehimize büyük bir tesir yapmıştı. Bu sûretledir ki, İngiltere aleyhimizde daha hafif harekete mecbur olmuştur. Hilâfet'in hiçbir faydası yoktur, diyen **Mustafa Kemal** buna ne diyecek? Bu babda çalışan Hind komitesi "Hilâfet Komitesi"dir. Bunun müsellâh şahısları **Mehmed Ali, Şevket Ali, Mecid** ve emsâlidir ki, Hindliler bize birçok para yolladılar. Yarım milyon İngiliz lirası kadar olan bu paraya da ne diyecek ki, el'an kendi ihtilâs ve sîrkatindedir. Millete sarfetmemiştir. Bu para macerasına tekrar geleceğiz. İşte Hindliler'in bu yardımlarından biri de Türkiye'ye getirilmiş olan Hind askerlerinin Türk'e karşı silâh istimâl etmemeleridir ki, Eskişehir'de de vâki' olmuştur. Demek silâh istimâl etmelerine ve bize yardım etmemelerine gelince –ki **Mustafa Kemal'in** Hilâfet aleyhine yegane silâhıdır– âşikârdır ki, edemezlerdi. Çünkü hür ve müstakil değil. Nasıl yapabilirler!..." (**Dr. Rıza Nur** - a.g.e. sh. 586 - 587).

Hind Müslümanlarının harb içinde bize yaptıkları yardımlardan birine bizzat tavassut eden eski sefirlerden **Galip Kemalî Söylemezoğlu** bu hususta sayısız resmî vesika nakletmektedir ki, mes'eleyi fazla genişletmemek için bunları iktibas edemiyoruz. Dileyenler daha fazla bilgi almak için şu kaynaklara başvurabilirler: **K. K. Azizi** - The İndian Khılâfet Movement A Documantrey Record Karachi 1972 - **Afzal IQBAL** - Select Writings And Speeches of Mualana Mohamed Ali, Lahor 1969 - **Galip Kemalî Söylemezoğlu** - Hariciye Hizmetinde Otuz Sene, C. 4, İst. 1955 sh. 82 vd.

destekleyen şiirler yazmaktan geri kalmamıştır. Bu şiirlerde – ihtimâl sırf Hilâfet'i hâiz bulunmamızdan dolayı– bizim zaferlerimiz aynen İslâm'ın ve umum Müslümanların zaferi olarak terennüm edilmektedir [259].

O derecede ki, Bilâhare Türkiye'de Hilâfet ilgâ edilince büyük bir şaşkınlığa kapılan Hind Müslümanları ve Hilâfet hareketinin öncüleri arasında **Muhammed İkbal** bu tarz hareketi dahi makûl veyahud da mâzur göstermek istikametinde bir gayrete kapılmaktan dahi kendisini kurtaramamıştır. [260] Bunu Hindistan'ın İslâm umûmî efkârı karşısında yanılmış olmanın verdiği buhran ve şaşkınlıkla izah etmek mümkün olduğu gibi **İkbâl**'in dinî salâbetine rağmen siyâsî mes'elelerdeki sığlık ve kavrayışsızlığıyla da izah kabildir.

Hilâfet'in ilgasının dıştan gelen bir tehlike ile ortaya çıkmasından korkan ve bunu önlemek için vargücüyle çalışan Hind Müslümanları korktukları hâl bizzat Türkiye'nin yeni idârecileri tarafından gerçekleştirilmesi gibi bir sukut-i hayâle mâruz kalınca dahi bizi tutmakla devam ederken **M. Kemâl Paşa** mâhud nutkunda onları hakir görmek gibi bir haknâşinaslıktan kurtulamıyordu.[261] Halbuki onlar evvelâ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin **Sultan Vahideddin**'i –ileride

---

259- Yalnız **M. İkbal** değil, hemen hemen o günkü Hind Müslümanlarının (Pakistan'ın) bütün şâirleri hüsran ve mağlubiyetlerimize göz yaşı dökmüş, zaferlerimiz içinse takdirkârane şiirler ve hatta destanlar meydana getirmişlerdi. Arab şâirlerinin bile dahil olduğu bu samimi alâkanın "Hilâfet"ten kat'annazar izahı imkânsızdır.

260- Bu gerçeği kavramak için **Muhammed İkbal**'ın **Sofi Huri** tarafından **"İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü"** adıyla dilimize çevrilmiş (İstanbul 1964) olan eserinin 176. sahifesinden itibaren dikkatle okunması kâfidir.

261- **M. Kemal** mâhud nutkunda "Efendiler açık ve kat'î söylemeliyim ki,- ehl-i İslâm'ı bir halîfe heyülâsı ile hâlâ işgal ve iğfal gayretinde bulunanlar yalnız ve ancak ehl-i İslâm'ın ve bilhassa Türkiye'nin düşmanlarıdır.... (Bkz. **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 515)

anlatılacağı üzere İslâmî doktrine aykırı bir sûrette– hal' edip yerine veliahd **Abdülmecid Efendi**'yi geçirmesi karşısında tereddüde düşmüş fakat derhâl bu tereddüdü yenerek 24 Kasım 1922 tarihinde yeni halifeye bîat karârı almışlardı. [262] Hind Hilâfet Komitesi'nin aldığı bu kararı bütün bir câmiaya mâledebilmek maksadıyla 27 Aralık 1922'de Goya'da bir *"Hilâfet Kongresi"* toplanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin paralelinde bir görüş belirterek resmen **Abdülmecid Efendi**'nin meşrû halife tanınması hususunda geniş tabanlı bir karar ittihaz olunmuştu. Buna ilâveten bu kongrede **M. Kemal Paşa**'ya *"Hilâfetin Kurtarıcısı"* ünvanı tevcih olunmuştur. [263]

Hind Hilâfet Komitesi ve Hindistan'daki Müslümanların Hilâfet mevzuu dolayısıyla gösterdikleri faaliyetler Hilâfet'in kurtarılmasına kâfi gelmedi ise de kendilerinin şuurlanıp yetişmelerine ve Hindular'dan ayrılarak *"Pakistan"* adıyla müstakil bir İslâm Devleti hâline gelmelerine âmil olmuştur. Filhakika onların hizmet ve faaliyetleri Hilâfet'in mâruz kaldığı yıkılma tehlikesini önlemeye kâfi gelebilecek bir vâsıfta idi. Ancak ne yazık ki, onu yıkacak asıl âmil'in dışta değil içte olduğu başlangıçta kavranılamadı!... Mes'elenin bu tarzda kavranamaması *"Lozan'da oynanan oyun"*'ların bir sürpriz olarak tecellisini önleyemedi.

d) Lozan'da Oynanan Oyun:

Hilâfet'in ilgâsını intac eden siyâsî manevra, Lozan Konferansı esnasında tezgâhlanmıştır ki, bu hususa dâir evvelce bir nebze tafsilât verilmiştir.

İsmet Paşa Lozan'a gittiği sırada **M. Kemâl Paşa** Türkiye'de halife olmak temâyülü içinde bulunuyor ve bu

262- Bkz. **Gotthard Jaeschke** - a.g.e. C. I, sh. 14.

263- Bkz. 3 Ocak 1923 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi.

temâyülü ifâde eden beyan ve hareketleri açıkça icra ve ifâdan ictinâb etmiyordu. Biraz aşağıda *"ilgânın fiilen gerçekleşmesi"* keyfiyetinin izahı sadedinde bu babtaki faaliyetlerin tafsilâtını nakledeceğiz. Aynı şekilde **İsmet Paşa** da Lozan'da Hilâfet'in muhâfaza edileceği kanaatini uyandıran beyânatlar veriyordu ki, bunlardan bir iki misâli evvelce zikrettik.

İngiliz Hâriciye Vekili **Lord Gürzon** Hilâfet mevzuunda yeni Türk idârecilerinin takındıkları bu tavrı görünce arada bir, onları yoklamaktan da geri durmuyordu. Lozan zabıtları dikkatle incelendiğinde, **Lord Gürzon**'un kasden bazı İslâmî mevzuulara temas ettiği, bununla Türk Başmurahhası'nın hissiyatını yoklamak maksadını takibettiği açıkça görülür. Bunlardan biri olarak öteden beri *"mesned-i hilâfet"* kabûl edilen *"Emânât-ı Makaddese"*nin ve bu meyanda meşhur Medine müdâfii **Fahreddin Paşa**'nın emniyet mülâhazasıyla Medine'den İstanbul'a naklettirdiği dinî ve tarihî kıymeti haiz bir kısım eşyanın yerlerine iâdesinden dem vuruyor ve bu taleb **İsmet Paşa**'nın dini bütün bir Müslüman ve bir nevi halife murahhası ölçüleri içinde hışımla cevap vermesine sebep teşkil ediyordu.

Bu yoklamalardan sonra **Lord Gürzon** müzâkereleri çıkmaza sokmuş, sulhün imkânsızlığına dâir beyanlarda bulunmaya başlamıştı. Bununla da iktifa etmeyerek **İnönü**'nün *"müşâvir"* sıfatıyla Lozan'a götürdüğü meşhur hahambaşı **Haim Naum Efendi**'yi **İsmet Paşa**'ya göndermiş ve *"eski taahhüdleri istikametin de kalarak Hilâfeti ilgâ etmemeleri hâlinde sulhün imkânsızlığı"*nı O'na açıkça söyletmişti. Sulhün gerçekleşmesi için Hilâfet'in ilgâsı şart koşulunca, Türkiye'den ayrılmazdan önce bu müessesenin muhâfaza edilmek istendiğini bilen, hatta **M. Kemâl Paşa**'nın halife olmak arzusunu taşıdığına vâkıf bulunan **İnönü,** "Böyle bir şeye re'sen karar vermek selâhiyetini hâiz bu-

lunmadığını" söylemiş ve **Haim Naum Efendi**'ye, mes'eleyi bizzat **M. Kemal Paşa**'ya anlatmak üzere Türkiye'ye gitmesini tavsiye etmişti. Bu sırada **M. Kemal Paşa** İzmir'de toplanacak olan *"İktisad Kongresi"*nde bulunmak üzere Ankara'dan yola çıkmış ve her gittiği yerde Hilâfet'i göklere çıkaran konuşmalar yapa yapa İzmir'e vâsıl olmuştu.[264] İşte, İzmir'e gelmiş ve henüz İktisad Kongresi'ndeki konuşmasını yapmamış bulunduğu bir sırada **Haim Naum Efendi** kendisine mülâki olmuş ve Lozan'da Hilâfet mes'elesi etrafında teessüs eden karar ve niyeti öğrenmiştir. Böylece Hilâfet muhâfaza edilmek istenildiği takdirde sulhün gerçekleşemeyeceğini anlayan, halbuki tasarladığı inkılâb hareketleri için bir an önce sulha nâil olmak hususunda dehşetli bir isticâli bulunan **Kemal Paşa** İzmir'de artık mukavemetten vazgeçmek kararına varmış ve bu kararı fiiliyata döken iki icraatı derhal orada gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi İzmir İktisad Kongresi'nde söylediği ve yol boyunca irad ettiği nutuklarla tezad teşkil etmek üzere Hilâfet'i tahkir eden [265] sözlere yer vermesi diğeri de

---

264- Matbuat Müdiriyet-i Umûmiyesi tarafından 1339 tarihinde Ankara İstihbarat Matbaasında basılmış olan *"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İZMİR YOLLARINDA"* ünvanlı eser bu konuşmaları ibretli seyri ve kronolojik sırası dahilinde ihtiva etmektedir.

265- **M. Kemal Paşa**'nın **"İzmir İktisad Kongresi"**nde yapmış olduğu uzun tarihî konuşma O'nun Hilâfet mes'elesindeki dönüşünün âşikâr delilleri ile doludur. Aşağıya alınan şu birkaç satır bile bu gerçeği ispata kâfidir sanırız:

"... Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesaî, milletin arzusu, âmâli ihtiyacat-ı hakikîyesi nokta-i nazarından değil, belki şunun bunun âmâl-i mahsusanın, ihtirasatını tatmin nokta-i nazarından vuku bulmuştur. Meselâ Fâtih İstanbul'u zaptettikten sonra, yani, Selçuk saltanatiyle Şarkî Roma İmparatorluğu'na tevârüs eyledikten sonra, Garbî Roma Imparatorluğu'nu da zaptederek azametli bir saltanat kurmak istedi. Böyle vâsi bir emel takip eyledi. Böyle bir emeli takip ve tatbik edebilmek için bütün milleti, unsur-i asliye arkasından bu hedefe doğru sev-

HAMAMBAŞI HAYİM NAUM EFENDİ

Hilâfet'in yıkılış tezgâhında İngilizler'in gizli elçisi ve sonradan Mısır Diktatörü **ABDUNNASIR**'ın İbranice muallimliği kılığı ile akıl hocalığını yapmış olan meşhur Yahudi

askerin yorgunluğunu ileri sürerek silâh altındaki efrâdın büyük bir kısmını terhis eylemiş bulunmasıdır. Bununla sûlhü Hilâfet'ten vazgeçmemek kaydıyla gerçekleştirmek istikametinde hareket etmeyeceğini, kısacası **Haim Naum** vasıtasıyla kendisine teklif edileni kabûle meylettiğini fiilen göstermek istemiştir. Sonra da bu kongreyi idâre etmesi mevzuubahs olduğu halde, bunu **Kâzım Karabekir Paşa**'ya terk ve havâle ederek geri dönmüştür ki, bu seyahat ve harekât tarzından ileride tafsilâtıyla bahsedilecektir.

Eskişehir'de Lozan'dan dönen **İsmet Paşa**'ya mülâki olan ve O'nunla birlikte trenle Ankara'ya gelen **M. Kemal Paşa,** yolda mes'elenin tâfsilatını öğrenmiş ve artık Hilâfet mevzuunda ta-

---

ketti. Meselâ Yavuz Sultan Selim, Fâtih'in açtığı garp cephesini tesbit etmekle beraber bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir İslâm İmparatorluğu vücûde getirmek üzere böyle bir meslek-i siyasî takip etti. Unsur-i asliyi bunun arkasından dolaştırdı. Kanunî Süleyman her iki cepheyi âzami derecede tevsi etmek, bütün Bahr-i Sefidi bir Osmanlı havuzu haline getirmek, Hindistan üzerinde nüfûzunu tesis eylemek gibi çok azametli, şahane bir siyaset takip etti. Bu siyasetin tatbiki için unsuru asliyi kullandı.

Arkadaşlar, bütün bu etvar ve harekât, tahkik olunursa, görülür ki bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri siyaset-i hariciyede kendi emelleri, hırsları ve arzularına istinat etmişlerdir. (Bkz: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. Ankara 1959 sh. 101)

"... Millet eshab-i hayatiyesile iştigalden memnu olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı bir çok istisnalara, bir çok imtiyazlara mâlik olarak çalışıyordu. Yani fâtihler, unsur-i asliyi peşine takarak kılıçla fütuhat yaparken, kılıç sallarken zaptolunan memâlik ahalisi kazandıkları istisnalar, mümtaziyetlerle sapana yapışıyorlar; toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fütuhat yapanlar, sapanla fütuhat yapanlara mağlûb olmaya ve binnetice terki mevki etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler sapanlarını yapmışlar, muhafaza-i mevcudiyet etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle Fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından nâşi bir gün onlara mağlûb olmuştur. (Bkz. a.g.e. sh. 102 - 103)

mamen rota değiştirmiştir. Bu değişikliğin fiilî emârelerinden biri de henüz tasfiye edilememiş bulunan Meclis'teki *"İkinci Grup"*un zoruyla icra edilen *"gizli celse"* deki sözlerin en hayatî bir kısmını ifşa etmek üzere kasden seyahate çıkmış bulunmasıdır. O sözler Türkiye'nin Musul mevzuunda daha fazla mukavemeti göze alamayarak yani İngilizler'le harbe cür'et edemeyerek gerekirse burasından vazgeçmenin lüzumuna dâirdi. Gizli celsede sarfedilmiş bir sözün, izhar edilmiş bir kanaatın, Konya'da gazetecilere alenen ifâdesi ne menem şeydi? Bu sözler binbir entrika ile Lozan'daki konferans müzâkerelerini inkıtâa uğratmış bulunan ve bu taktik ve siyâsetin ne şekil alacağını görmek üzere ses dinlemeye koyulan **Lord Gürzon**'a karşı uzaktan yükseltilmiş bir nevi teslim bayrağı gibiydi. Bu teslim bayrağının Türk siyâset ufkunda dalgalanışı nihâî olarak 3 Mart 1924'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde vâki' olacaksa da O'nun sırrî ve gayrı resmîsi daha önce böyle ve defaatle gerçekleşmişti.

Bu andaki taktik **"Hilâfet'in ilgası"** hususundaki eski taahhüdlere sâdık kalınacağı garanti edilmekle beraber bunun ancak II. Mecliste gerçekleşebileceğine İngilizler'i ikna etti.

Bu rotada gidebilmek için de, daha önce bazı hazırlıklar yapılmıştı. Bunlar kısaca şöyleydi:

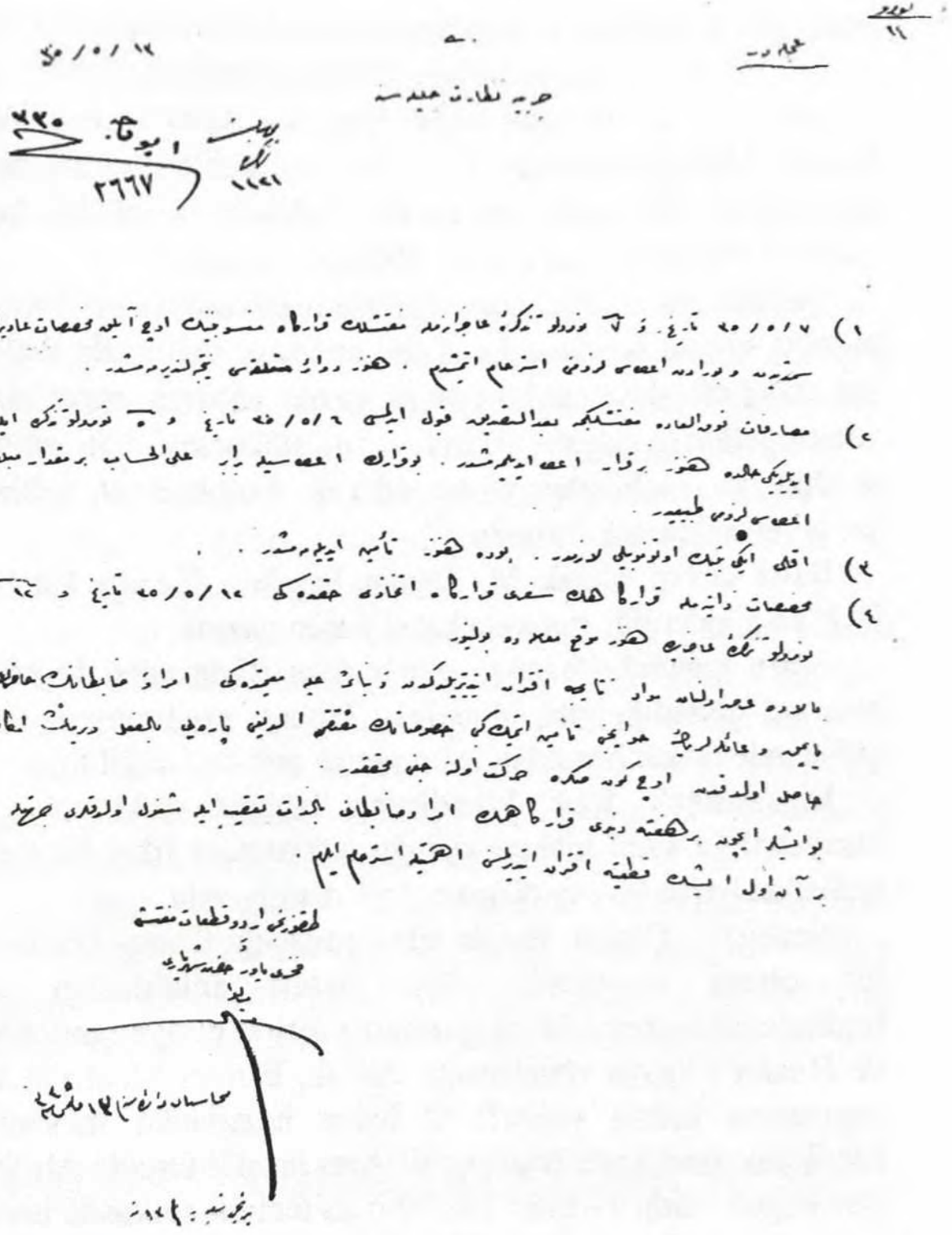
1- Önce bir **"Nisâb-ı Müzâkere Kanunu"** çıkarıldı. Buna göre Meclis âzâ (üye) tam sayısının yarıdan bir fazlası olunca toplanacak, toplantıya katılanların yarıdan bir fazlasının reyi ile istenilen kaanun çıkarılabilecekti. Bir misal vermek gerekirse, Meclis'in 400 meb'usu olduğunu düşünsek, 201 kişi ile top-lantı yapılabilecek, bunların 101 kişisin rey verdiği husus kaanuniyet kesbedecekti.

Bunun için de zâhiren çok haklı bir esbab-ı mu'cibe vardı: bazı meb'uslar cephelerde v.s. vazifeli olduğundan çoğu kere mutlak ekseriyet sağlanamıyordu. Onun için bu kaanun kolaylıkla çıkarılabildi.

2- Nisab-ı Müzâkere Kanunu çıkarıldıktan sonra hocalardan hey'etler teşkil olunup askere va'z etmek üzere ceplere sevkedildi. Sonra da onlar yokken bir kaanun daha çıkarıldı. Bununla **"Anadolu ve Rumeli" Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti"** üstü, kapalı şekilde bir "siyasi parti" durumuna yükseltildi ve **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Grubu"** teşkil edildi. Ancak bu gruba "Meclis'in vazifesi bittiğine hükmettiği an, onu feshetme selâhiyeti" verildi. Böylece Meclis'i feshetme selâhiyeti M. Kemal'in beş-on yakın adamına âid kaanunî bir hak olarak ortaya çıktı. Bu hareketin mânâsını sadece **"Erzurum Kongresi"**ni toplamış olan Kadı Raif Efendi fark etmiş ve bir beyannâme neşrederek Ankara'daki kadronun Erzurum ve Sivas Kongreleri'ne zıd istikâmetlere doğru gitmelerinden dolayı kendilerinden ayrıldığını beyân etmişdi. Bu beyannâmenin ana fikirlerini hülâsa etmek suretiyle bir yazıya ekleyip Ankara'ya bildirmiş olan Kâzım Karabekir'e M. Kemal Paşa'nın gönderdiği cevapta:

"Hilâfet ve Saltanat mesele-yi esâsiye olarak mevcud değildir. Türkiye'nin başında Halife-i İslâm olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır. Mevzubahis olan mes'ele, hükümdarın hukuku olup, tâyin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübe ve devlet mefhumundaki millet hukukunun mânâ-yi hakikisi âmil olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tesbit edilmiş kat'î bir düsturumuz yoktur."[266] diyordu. Kadı Raif Efendi'nin beyannâmesinde ise "Büyük Millet Meclisinde teşekkül eden mezkûr grubun maksad ve gâyesi, Devlet'in şekl-i idâresini büsbütün değiştiren siyasî bir gâyeyi istihdaf etmekte ve Sivas Kongresi'nin tesbit ettiği esasâta nazaran Hilâfet ve Padişaha âid hiçbir kaydı mevzubahis etmeyen Teşkilât-ı Esasiye Kanununu, rehber-i faaliyet olarak kabul eylemektedir. **"Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu"** ismini takınan bu fırkanın

266 Kâzım KARABEKİR: a.g.e. - sh. 984

Anadolu'ya gönderilmesi kararlaşınca bunu önce sürgün (Nutuk'ta teb'id) zannederek gitmek istemeyen, sonra da İngilizler'in verdikleri sözde durup durmayacaklarını görebilmek için oyalanma çâreleri peşinde koşan ***M. Kemal Paşa*** *Harbiye Nezâreti'ne yazdığı yukarıdaki tezkere ile "üç aylık işlememiş maaş"tan enaz iki binek otomobiline kadar bakınız neler istiyor (Bkz: Harb Tarihi Vesikaları Dergisi Sayı: 1 Vesika: 11)*

şahsiyet-i mâneviye ve hukukiyesi mezkûr cemiyet ünvânının sahib-i hakikisi olan Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtlarının vaziyet-i umûmiyeleri ile bir tezat teşkil eder. Bu itibarla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'nın kendilerinin hiçbir reyi, muvâfakati alınmadan Ankara'da vücûda getirilen bir heyet-i idârenin mukarreratına adem-i ittibâda mâzurdur.

Velhasıl bu islâhatı halk idaresinin hâkimiyet ve inkişafına müsâid sûrette Kanûn-i Esasî'de yapılacak tâdilât ile temin ve hukuk-i padişahîyi tahdid edecek tarzda yaparak, memleket ve Âlemi İslâm'ın hayat-ı hâzıra ve müstâkbelesi için azim teşeddüd ve mahzurlar dâvet edecek Cumhuriyet şeklinden kat'iyyen sakınmak lâzımdır.[267]

Buna cevap olarak M. Kemal Paşa'nın Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği yukarıda bahsi geçen yazıda:

"...Bu kanunda mânâ-yi cumhuriyet ifâde eden hiçbir şey mevcud olmadığı gibi Müdafaa-i Hukuk grubunun maksad-ı esâsîsinde de kat'iyyen böyle bir netice mevcud değildir.

Binaenaleyh Raif Efendi'nin Saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe kalbi mahsus olduğu hakkındaki fikri bir vehm-i mahzdan başka bir şey olamaz..."[268] deniliyordu.

Neden?!... Çünkü- ileride tafsil edileceği üzere- kendisi halife olmak istiyordu!... Yine ileride anlatılacağı üzere İngilizler'in Lozan'daki sıkıştırması üzerine geriye çark edecek ve Hilafet-i ilgaya yönelecekti. Ancak, Birinci Meclis'in bunu yapmasına imkân yoktu?! O halde hazırlanan mekanizma işletilerek meclis yenilenmeliydi! Ama nasıl?! Ortada Ali Şükrü Bey engeli vardı. 27 Mart 1923'te o da feci bir suikastle bertaraf edilince bu yol da açılmış oldu. 30 Mart'ta Ali Şükrü Bey'in cesedi bulunmuş, perde arkasını ifşâ edebilecek olan **Topal Osman** da bir kalleşlikle yok edilince Nisan başında C.H.P. ku-

---

267- Kâzım KARABEKİR: a.g.e. sh. 980-81

268 Kâzım KARABEKİR: a.g.e. sh. 983

rulmuş, bu partinin nizamnâmesine namzedleri umûmî reisin yani M. Kemal'in tespit edeceği yazılmış, Meclis "Yeni seçimler (!...)" için tatil edilmiştir.

Böylece hem Ankara'daki gergin hava dağıtılmış ve hem de "tek seçici" ile II. Meclis'in teşekkülü imkân dahiline sokulmuş oldu.

Yapılan pazarlık sonunda İngilizler Lozan Muâhedesi'ni usulen (Murahhaslarca) imza edecek, parlamentolarında görüşüp, tasdik eylemeleri Hilâfet'in ilgasından sonraya bırakılacaktı. Nitekim öyle de oldu. Lozan Muâhedenâmesi Lozan'da 24 Temmuz 1923 de imzalandığı halde, İngiliz Parlamentosu bunu 7,5 ay sonra 6 Mart 1924 tarihinde tasdik etmiştir. Yani Hilâfet'in ilgasından 3 gün sonra!...

Ancak, bu sûretle bir telgraf mantığı ile hulâsa edilen, vak'aların tafsilâtı elbetteki çok uzundur. Önce zâhiren Hilâfet'e aşırı bağlılık, buna rağmen arka plânda O'nu yıkmak üzere bir pazarlık, sonra da **M. Kemal**'de muhafaza etme gayretleri, derken **Hayim Naum** aracılığı ile sıkıştırma ve nihayet İngilizlerin siyâsî emellerine mutlak teslimiyet!...

İşte mâruz sebeplerle ortaya çıkan bu teslim oluşun bâtınî vechesine daha fazla yer vermek imkânı –şimdilik– mevcud olmadığından zâhirde cereyan eden ve Hilâfet'in ilgâsıyla neticelenen hâdiselerin panoromasını takdim etmek istiyoruz:

B) İLGANIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ:

Devleti, Avrupâî bir zihniyetle idâre etmek üzere ele geçiren İttihatçı kadronun işbaşına geçişiyle arka arkaya sökün eden harb-darb ve siyâsî buhranlar boyunca hiçbir resmî ağızdan "Hilâfetin ilgâsı"ndan bahsedilmemiş, bilâkis dâima mânevi bir kuvvet kaynağı olarak ondan istifâde çâreleri araştırılmıştı.

Gerçekten bu kadronun devleti sürüklediği ilk bâdire olan 1911 Trablusgarb Harbi'ne nihâyet veren 15 Ekim 1912 tarihli *"Üşi Andlaşması"* imzalanırken bu kadîm vatan parçasında –onu düşmana (İtalyanlar) terkederken bile evvelce de zikredilmiş olduğu üzere– *"Hilâfet Hukuku"*nun muhâfazasına itina gösterilmişti.

Balkan Harbi gâilesi sonunda Bulgarlarla imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Andlaşması'nda da benzer hükümlere yer verilmişti.

Birinci Cihan Harbi'ne iştirakimize âid karar da bir fetvaya istinad ettirilerek, Hilâfet'in nüfuzundan âlem-i İslâm çapında istifâde yolu tutulmuştu. Bugün Romanya'da kalmış olan Galiçya'dan Çanakkale ve Filistin çöllerine kadar her tarafta vatan müdâfaasına koşmuş olan mehmedcikler pâdişah-halîfeyi *"başkumandan"* olarak tanıyor ve O'nun nâmına verilen emirlere inkıyadla ölüme seve seve koşuyorlardı. Subayların hepsinde aynı hissiyat ve zihniyyetin mevcud olduğu söylenemezse de onlarda da aksine bir fiil veya fikrin tezahürüne şâhid olunmuyordu.

Askerî olmaktan ziyâde siyâsî sebeb ve sâiklerle ortaya çıkan hazin mağlûbiyetler ve bunların neticesinde asırlardan beri düşman yüzü görmemiş olan en bâkir vatan parçalarının işgâl ve istilâlara mâruz kalması üzerine başlayan *"Millî Mücâdele"* safhasında bu dinî hissiyata mürâcaat ihtiyacı, daha da çoğalmıştı. Çünkü yeniden bir harbe başlamak için kitleleri harekete getirmek son derece güçleşmişti. Bir kere milletteki maddî ve manevî güç on sene müddetle devam eden harblerde tükenmiş ve yeni bir kımıldanma ancak pek büyük müessirlerle mümkün olabilecek bir durum hâsıl olmuştu.

Ayrıca kumandanların dirâyet ve istikametleri hakkında umûmî efkârda şüphe ve tereddüdler husûle gelmişti. Millî Mücâdele'ye, mâruz kalınan mağlûbiyetlerden mes'ul tutulan

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (partisinin) hortlatılması tarzında manâ verenler az değildi ki, bu teşhisin yanlışlığını söylemek bir hayli zordur.

Hakikaten Millî Mücâdele'nin müdîr kodrosundaki zâbitler, tamamen İttihatçıydı. Bunlar tâ mâhud *"Hareket Ordusu"*ndan beri İttihat ve Terakki kadrosunda gözükmüşlerdi. Hatta yalnız zâbitler değil, siviller bile böyleydi.

Anadolu dâhilinde şu görüş ve ictihad sebebiyle yer yer başgösteren isyan hareketlerini bastırmak ve umûmî efkârı millî mücâdele hesabına kazanmak için son derecede dindar ve halîfeye bağlı görünmek mecburiyeti vardı. Bu mecburiyeti daha ilk günden itibaren kavramış bulunan **M. Kemal Paşa**'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından itibaren her yerde ilk ziyâret ettiği şahıslar müftüler olmuş ve O'nun bütün beyanatlarında makam-ı Hilâfet'e bağlılık hislerine hususî bir ağırlık verilmiştir. Biz bu hususu bir başka eserimizde sayısız delillerle mufassalan şerh ve izah etmiş olduğumuz[269] için fazla tafsilâta girmeye gerek görmüyor şu birkaç misâlle iktifa etmek istiyoruz:

Erzurum Kongresi'nde yapmış olduğu açış konuşmasını aynen şöyle bitirmiştir.

"–... En son olarak niyazım şudur ki, Cenab-ı Vâci-ül Âmal Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetime bu mübârek vatanın sahip ve müdâfii ve Diyânet-i Celile-i Ahmediyenin ilâ yevmilkıyam harîs-i esdakı olan milleti necibemizi ve Makam-ı Saltanat ve Hilâfet-i kübrâ-yı masûn ve mukadderatımızı düşünmekle mükellef olan hey'etimizi muvaffak buyursun. Âmin. [270]

Bundan sonra çalışmalarına başlayan kongrede uzun müzakere ve münâkaşalar cereyan etmiştir. Bunların en alâka çekici

---

269- bu tarz hareketin sayısız misâli için müteaddid baskısı yapılmış olan "Sarıklı Mücâhidler" isimli eserimize bakınız.

270- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri - c. I., İstanbul 1945, sh. 7.

olanı yine Hilâfet'e ve Halife'nin durumuna dairdir. Bu hususta Sivas Murahhası **Fazlullah Moral** şu bilgiyi vermektedir:

"... Cum'a tatilinden bilistifade arkadaşım **Ziya Bey**'le **Gazi Paşa**'yı ziyarete gittik. Bize İstanbul'un müttefik devletlerin işgal-i askerîsi altında bulunduğunu ve Padişahın adetâ esir olduğunu ve onlar orada bulundukça idaresi nâfiz olmadığından buna nihayet vermek üzere kendisini gizlice davet ederek bu hizmeti ifa etmek için Anadolu'ya gönderdiğini ve iki ellerini açarak: Aman oğlum! Milletimin yüksek sesini işitmeliyim, dediğini yana yakıla anlattı. Harbiye Nezâreti'den aldığı bazı şifre ve telgrafları okuyarak bütün askerî kumandanlar kendisiyle hemefkâr ve müttefik olduğundan yalnız Kuva-yı Millîye'nin birleştirilmesi mevzuundan ve sâireden bahsetmişti.

Ertesi gün de Meclis'te, Makâm-ı Hilâfet'in muhafazası mevzuubahs olmuştur. Ben bu hususta mâruzatta bulunmak üzere söz alarak ayağa kalktım: Muhterem Arkadaşlar Hepiniz bilirsiniz ki Makam-ı Hilâfet'in biri İslâmi, diğeri insanî olmak üzere iki vazifesi vardır. Osmanlı Padişahı "halife" olduğu için bütün Dünya'da mevcud Müslümanlar üzerinde hak ve Hilâfet hâkimiyeti vardır. Osmanlı Padişahı bulunduğu için de, Osmanlı câmiası altında mevcud bilumûm anâsır-ı müslime ve gayri müslimeye hakk-ı hükümranîsi bulunmaktadır. Gerek dinî, gerek insanî olsun, binaenaleyh her iki suretle de ifâ-yı vâzife etmekte bulunduğundan Hilâfetpenâhî'yi hepimizin muhâfaza ve müdâfaası zarurîdir, dedim. Bu da itiraz edilmeyerek heyeti umumiyece kabul edildi. [271]

M. Kemal Paşa'nın bu kongreyi kapatırken söylediği son cümle de şudur:

"... Bu felâhpîra içtimaımız hitampezir olurken Cenâb-ı Vâcib-ül Âmal Hazretlerinden avn-i hidâyet ve Peygamberi

271- **Vehbi Cem Aşkun**- Sivas Kongresi, Sivas 1945, sh. 80.

Zişanımızın ruh-i pür fütuhundan feyz-i şefaat niyaziyle vatan ve milletimize ve devlet-i ebedmüddetimize mes'ud âkıbetler temenni ederim." [272]

Kongre kararlarım *"maksad"* matlablı 2. maddesinde:

"Osmanlı Vatanı'nın tamamiyetini ve *Makam-ı Hilâfet ve Saltanat'ını ve istiklâl-i milliyenin masuniyetini temin zımnında* kuvva-yı milliyyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmaktır." [273].

Aynı ifade **Sivas Kongresi**'nde biraz daha makam-ı Hilâfet ve saltanatın lehine takviye edilerek gene kongre beyannâmesinin ikinci maddesinde yer almıştır. Burada makam-ı Hilâfet sözü *Makam-ı Muâllâ-yı Hilâfet ve Saltanat* olarak değiştirilmiştir.

Aynı beyannâmenin beşinci maddesinde ise, daha sarih davranılarak: "Hükûmet-i Osmaniyye bir tazyik-i harici karşısında memleketimizin herhangi bir cüz'ünü terk ve ihmal etmek ıztırarında bulunduğu takdirde *Makam-ı Muâllâ-yı Hilâfet ve Saltanat'la vatan ve milletin masuniyyet ve tamamiyyetini kâfil her türlü tedâbir ve mukarreat ittihâz olunmuştur* [274]. denmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul etmiş olduğu 1920 tarihli ilk hükûmet programının **Mevadd-ı Siyasiyye** başlıklı beşinci maddesinde: *"Hilâfet ve Saltanat Makamı'nın tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra Padişah ve Halife-i müslimîn, kavânin-i esasiyye dairesinde mevki-i muhterem ve mübeccelini ahzeder* [275]. denmiştir.

272- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri - c. I. İstanbul 1945, sh. 7.

273- Tarih Vesikaları (M.E.B.) Ankara 1941, sayı 2, sh. 87.

274- a.g.e. sh. 7.

275- **Kemal Arıburun** - Millî Mücadele ve İnkılâblarla İlgili Kanunlar, Ankara 1957, sh. 13.nolu vesika.

T.B.M.M. açılış beyannâmesi de aynı uslûbla kaleme alınmıştı. **M. Kemal** imzası ile her tarafa neşir ve tamim olunan bu vesikada da:

1 - Bimennihilkerîm.

Nisan'ın yirmi üçüncü cum'a günü cum'a namazını mütaakıp Ankara'da Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir.

2 - Vatanın istiklâli, Makam-ı Ref'i-i Hilâfet ve Saltanatın istihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâifi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadını cümâya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifade ve kablelküşad bil'umum Meb'usîn-i Kiram Hazeratiyle Hacı Bayram-ı Velî Câmii Şerîfi'nde cumâ namazı eda olunarak envar-ı Kur'an ve salâttan istifaza olunacaktır. Bâdessalât Lihye-i Saadet ve Sancak-ı Şerifi hâmilen Daire-i Mahsusa'ya kadar Kolordu Kumandanlığı'nca kıtaat-ı askeriye ile tertibat-ı mahsusa alınacaktır.

3- Yevmi- mezkûrun teyid-î kudsiyeti için bugünden itibaren merkez-i vilâyette Vali Beyefendi Hazretleri'nin tertibiyle Hatim ve Buhari-i Şerif tilâvetine bed' olunacak ve Hatm-i Şerifin akşamı teberrüken cum'a namazından sonra Dâire-i Mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4 - Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı sûretle bugünden itibaren Buharî ve Hatemat-ı Şerife kıraet edilerek cum'a günü ezandan evvel minarelerde Salâvat-ı Şerife....." denilmiştir [276]

Bilâhare T.B.M.M. adına bütün millete karşı yayınlanan beyannâmede de aynı hissiyat terennüm edilmiştir [277]. Nasıl ol-

---

276- Harb tarihi Vesikaları Dergisi - Sayı 14, Ankara 1955'te yer alan 363 nolu vesika.

277 - "**... Şevketpenâh Efendimiz: Millî müdafaamızı mübârek Makam-ı Hümayunlarına karşı bir isyan suretinde göstermek ve halkı iğfal etmek için müteâdi çalışan hâinler var. Onlar, milleti birbirine kırdırmak ve**

masınmasın ki; bütün millet efradı bir kitabın şirâzesi gibi altı asır boyunca hep o ulvî makamın etrafında toplanmıştı -78- Tarihi mefâhir nâmına neyi varsa hep o birlik ve bağlılığa borçluydu.

---

düşman fütuhatına yolu açık bırakmak istiyorlar. Halbuki vuran da vurulan da hepsi sizindir. Hepsi aynı derecede sâdık evlâdımızdır. Millî müdafaamızı, düşmanların bayrakları, babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terkedemeyiz. Her yeri bir büyük hakanımızın, aşk-ı dini ve ilâhisine mutantan ve mehib bir delil olan İstanbul mabedleri etrafında düşman askeri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yad adamların ayakları çekilmedikçe biz mücahedemizde devam etmeğe mecburuz (Alkışlar.)

Padişahımız: Kalbimiz hiss-i sadakat ve ubudiyetle dolu, tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir râbıta ile toplanmış bulunuyoruz. İçtimaının ilk sözü Halife ve Padişahına sadakat olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün yine bundan ibaret olacağını südde-i seniyelerine en büyük tâzim ve huşû ile arzeder." (Alkışlar).

27 Nisan 1336

(Zabıt Ceridesi c.I., Ankara 1940, sh. 123)

278- Halkta ve halk içinden seçilip gelen mebuslarda bu bağlılığın ne ölçüde mevcud bulunduğunu anlamak için onların yeminlerini hatırlamak kâfidir. Bu hususta 28 Nisan 1920 tarihli zabıt ceridesinden aynen iktibas ettiğimiz şu satırları birlikte okuyalım:

REİS - Efendim, rüfekâdan bazıları, âza-yı muhteremenin ifa-yı vazife edebilmesi için yemin etmelerini muvafık görüyorlar. Bunun için de bazı yemin suretleri teklif ediyorlar.

Riyaset-i Celileye:

"Makam-ı Muallâ-yı Hilâfet ve Zat-ı Akdes'i Hazreti Padişahî ile vatanın istiklâl ve istihlâsından ve âmali meşrua-i milliye dairesinde hareketten başka bir gaye takip etmeyeceğime ve bu Meclis'te hiçbir fırka ve zümre-i siyasiyenin efkâr ve âmaline hâdim olmayacağıma..." suretinde âza-yı Kiramın tahliflerini teklif eyleriz.

Yozgat	Kırşehir	Ankara
Hulûsi	**Müfid**	**Şemseddin**

REİS - Diğer bir takrir... Afyon Karahisar âzasından **Şükrü Bey** tarafından veriliyor.

– Karahisar-ı Sahip Mebusu **Şükrü Bey**'in, meb usların yemin şekline dair takriri:

Milleti dâvâya (Millî Mücâdeleye) kazanmak ihtiyacı karşısında dinî hissiyat ve Makam-ı Hilâfet'e sahib çıkmanın zafere kadar her gün biraz daha artan bir ölçü ile gerçekleşmiş olduğu hususu inkâr-ı gayr-ı kabil bir gerçektir. Fakat zaferden sonra bu tutuma devam edilmemiş ve bilhassa **M. Kemâl Paşa**'nın rota değiştirdiği görülmüştür. Şöyle ki:

Evvelce bir nebze bahsetmiş olduğumuz üzere zaferden sonra toplanacak sulh konferansına hem Ankara Hükümeti ve hem de İstanbul Hükümeti dâvet edilmişti. Bunun üzerine sadrazam **Tevfik Paşa** 27 Ekim 1922 tarihinde **Kemâl Paşa**'ya bir telgraf çekerek *"elde edilen zaferin Ankara ile İstanbul arasındaki ikiliği ortadan kaldırdığını"* bildirmiş ve sulh konferansında birlik ve beraberliği sağlayacak bazı teklifler ileri sürmüştür. Fakat **M. Kemal Paşa**'nın artık bir İstanbul Hükûmeti tanımak istememesi üzerine, *"Saltanat"* ve *"Hilâfet"*i birbirinden ayırarak Saltanatı lâğvetmek ve bu sûretle İstanbul Hükûmeti'ne son vermek yoluna gidildi. T.B.M.M. de bu maksatda fevkalâde bir celse aktolundu. **Dr. Rıza Nur** ve seksen kadar arkadaşının imzaladığı bir takrir görüşülerek iki maddelik bir kanun kabul edildi.

" 1 - Teşkilât-ı Esâsiye Kanunuyla, Türkiye halkı, hukuk

"**Makam-ı Saltanat ve Hilâfet-i Kübraya** ve vatana sadakata adem-i riayetten ve millet tarafından uhdeme tevdi kılınan vazife-i meb'usiyet ve vekâleti, milletin nef'i aleyhine istimalden tevakki ile vatan ve istiklâlimizin tahlis ve muhafazasına ve memlekette kavanini hâkim kılmağa bilâ amel-i hususî azîm ve iman ile çalışmaktan fariğ olmayacağıma ve bunların hilâfından mücanebet eyleyeceğime vallahi billâhi..."

Salâhiyet-i fevkalâde ile bu kere millet tarafından intihap edilen meb'us arkadaşlarımızla evvelce intihap edilip İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'dan firar ile buraya gelen milletvekillerinin balâdaki yemin ile tahliflerinden sonra işe mübaşeret edilmesini teklif ederim.

(Zabıt Ceridesi c. I., 6. içtima birinci celse, Ankara 1940, sh. 114)

ve hâkimiyet-i hukûmrânîsinin mümessil-i hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyyet-i mâneviyesini gayri kabil-i terk ve tecezzi ve ferâğ olmak üzere temsile, bilfiil istimâle ve irâde-i milliyeye istinad etmeyen hiçbir kuvvet ve hey'et tanımamaya karar verdiği cihetle Misak-ı Millî hududları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nden başka şekl-i hükûmet tanımaz. Binâenaleyh Türkiye halkı hâkimiyet-i şahsiyyeye müstenid olan İstanbul'daki şeklî hükûmeti 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyyen tarihe müntakıl addetmiştir.

2 - Hilâfet Hânedan-ı Al-i Osman'a aid olup Halifeliğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen, ahlâken erşed ve eslâh olanı intihap olunur. Türkiye Devleti, Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhıdır. Bugün ve bu gecenin (2 Kasım 1922) bayram addi karargir olmuştur."

Evet, saltanatı ilga ederek Osmanlı Devleti ve Hükûmetine son veren bu kanunun kabul târihinin *"bayram"* yapılması da kararlaştırılmıştır. Zira bu teklifi hükûmet nâmına müdafaa eden Başvekil **Rauf Orbay,** çok az bir zaman önce *"Hilâfet ve hatta Saltanat'a hissen ve fikren merbut"* bulunduğuna dair beyânını [279] unutmuş ve fazladan olarak da bugünün bayram olarak kabulünü talep etmişti.

Sultan Vahideddin gibi bir pâdişahın siyasî iktidardan mahrum bir Hilâfeti kabul etmeyeceği muhakkaktı. Nitekim az sonra Ankara Hükûmeti nâmına fevkalâde bir mümessil sıfatıyla İstanbul'a gelmiş olan **Refet Paşa** Yıldız Sarayı'na giderek huzûra kabul olunmuştur. Padişah'a alınan bu kararı büyük bir

---

279- **Rauf Bey**'in bundan çok az bir müddet evvel, **Refet Paşa**'nın Keçiören'deki evinde **M. Kemal Paşa**'ya karşı nasıl bir **"Hilâfet"** ve hatta **"Saltanat"** müdâfii sıfatı ile irad-ı kelâm etmiş olduğunun ibretle müşahedesi için Lozan Zafer mi, Hezimet mi? isimli eserimizin birinci cildinin 227 - 29. sahifelerine veyahud da mâhud **"Nutuk"**un 418 - 419. sahifelerine bakınız.

nezâket ve hürmetle arzetmişse de **Sultan Vahideddin:**

Saltanatsız bir Hilâfeti, Hanedânımızın en âciz bir ferdin bile kabul etmeyeceğinden emin olabilirsiniz, Paşa!..." diyerek görüşmeye son vermiştir.

Devrinin en iyi hukukçuları kadar fıkıh bilen **Sultan Vahideddin** bu durumu İslâm fıkhının devlet reisine âid kaideleri ile kabil-i telif görmüyordu. Hakikaten –eski tâbirle söylemek gerekirse– tehdidini ikaa kaadir olmayan bir halife, fıkhen halife sayılamazdı.

Aradan çok az bir zaman geçmeden **Sultan Vahideddin**'i son derecede düşündüren ve endişelendiren bir hadise oldu. Eski devrin en önde gelen nazırlarından biri olup Millî Mücadele'ye aleyhtar yazılarıyla tanınan **Ali Kemal Bey, İstanbul**'da yakalanıp zorla İzmit'e götürülmüş ve orada **Nureddin Paşa**'nın emriyle askerlere linç ettirilmişti. Saraya hergün **Sultan Vahideddin** için de iyi düşünülmediğini gösteren haberler gelmekteydi.[280] Halk zafer coşkunluğu içindeydi. Gündüzleri

---

280- Hakikaten **Sultan Vahideddin** merhumu, İzmit'de polis ve jandarmaya linç ettirilip halkın infiâline kurban etmiş gibi gösterilen **Ali Kemal**'inkine benzer bir tertibe mâruz kılmak isteyen resmî şahsiyetler bile mevcuddu. Bunu Lozan'a giden hey'ete dâhil olması sebebiyle İzmit'te **Ali Kemal Bey** merhumun linç ettirildiği günün akşamı **Nureddin Paşa**'nın murahhas hey'etimiz şerefine verdiği ziyâfette bizzat müşahede eden büyük şâir **Yahya Kemal Beyatlı** şöyle tesbit ve nakletmektedir:

"Vâkıâ, o sofrada hazır bulunan üç vekil ve birçok mebuslar bu linç vakasını tasvip etmiyor, hattâ içlerinden **Nureddin Paşa**'yı takbîh ediyorlardı. Daha doğrusu **Nureddin Paşa**'nın bu hareketinde tebellûr etmeğe başlayan mülkiye ve adliye teşkilâtımıza bir müdâhale görüyorlardı; **Nureddin Paşa**'nın Ankara üzerinde şahsî bir tesir hâsıl etmek siyâsetini de seziyorlardı. Yalnız mevki müşkildi. **Ali Kemal**'in ihâneti hakkında bütün milletin ittifakı, bir nevi icmâ-i ümmet vardı. Muzafferiyetin meşrû tedbirleri de henüz tâze idi. Askerlikle hükûmet-i mülkiyyenin salâhiyetleri birçok mıntıkalarda henüz ayrılmamıştı. İzmit ise o günlerde İstanbul'a hücûm edecek ordunun merkeziydi. Halk, muzafferiyyetin neşvesi içinde bütün nükteleri farketmiyordu.

meydanlarda toplanıyor, heyecanlı nutuklar irad ediyor, akşamları fener alayları tertip ediyordu. Araya karışan bazı kötü maksadlılar **Sultan Vahideddin** hakkında da ileri geri konuşuyorlardı. Hatta tramvaylara tebeşirle *"Kahrolsun Sultan Vahideddin!"* diye yazılmıştı. Bu durumda kendisini emniyette hissetmeyen ve "Halife" sıfatıyla hakarete uğramak veya binbir güçlükle düşmandan temizlenen vatanda yeni bir ihtilâfın zuhuruna âmil olmak istemeyen padişah, doğup büyüdüğü ve hükümdarı olduğu vatanından ayrılmak mecbûriyetinde kalmıştır (17 Kasım 1922). Esasen bir gün önce de T.B.M.M. O'nu hiyanet-i vataniye ile itham eden bir karar almıştı.

Bu hâdise üzerine T.B.M.M. fevkal'âde bir sûrette ictimâ ederek durumu müzâkere etmiştir. Halife ölmediğine, istifa etmediğine, azledilmiş de olmadığına göre Hilâfet Makamı boşalmış mıydı? Yerine yeni bir halife seçilebilir miydi? Yoksa **Sultan Vahideddin**'in hilâfeti devam mı ediyordu? Bu mes'ele etrafındaki münâkaşaları hulâsatan dikkatlerinize arzetmeden önce merhumun vatanını terkedişine âid bir noktayı kısaca izah etmek istiyoruz.

Sultan Vahideddin merhumun doğup büyüdüğü ve hükümdarı olduğu aziz vatanından ayrılışı, umûmî efkârda bir şok tesiri husûle getirmişti. Şaşırmayan ve hayret etmeyen sâdece Ankara'daki bazı şahıslarla onların İstanbul'daki mümessilleriydi. Zira bunlar şu neticeyi istihsâl etmek için işgal

---

Bütün bu düşüncelerin sevkiyle oradaki hükûmet mümessilleri bir müşâhid vaziyetinde susuyorlardı. Lâkin yemek esnâsında **Nureddin Paşa** bahse devam ederek: **"İnşallah yakında Vahideddin**'i de getirip cezâsını vereceğim." derken ikinci murahhas **Rıza Nur Bey**'in sabrı tükendi; önüne bakarak, lâkin **Nureddin Paşa**'ya hitâben: **"O'nu İnebolu'dan yola çıkaracağız, çünkü Ankara'ya gelip mahkeme karşısında hesap vermesi lâzımdır."** dedi.

(Bak: **Yahya Kemal BEYATLI - Ali Kemal** - Meydan Dergisi, - İstanbul 16 Şubat 155, Sayı 5, veya - Siyasî ve Edebî Portreler, İstanbul 1968, sh 95).

kuvvetlerine mensup bazı eşhas ile birlikte gece gündüz çalışmışlardı. Hazırlıkların bütün safahâtından ânı ânına haberdardılar. **Sultan Vahideddin** merhumun hayatına karşı ciddî bir tehlikenin mevcud olduğu kanaatini uyandıran hâdiseler hep bunların tertibiydi. Kısacası Pâdişah'ı şu neticeye doğru gitmek üzere mânevî bir baskı ve cebre mâruz bırakmışlardı.

Gerçekten İstanbul'daki işgâl kuvvetleri ve hasseten İngilizlerle Ankara'nın mümessilliğini yapan şahıslar, **Sultan Vahideddin** merhuma karşı oynanan bu oyunu birlikte plânlamışlardı. Meselâ Pâdişah nâmına **General Harington**'la bu mes'eleyi görüşen **Miralay Fahri** (Engin) **Bey** bütün konuştuklarını akrabası **Niyazi Bey** vasıtasıyla **Refet Paşa**'ya saati saatine intikâl ettirmişti.[281] Halbuki, **Refet Paşa** İstanbul'da **M. Kemal Paşa** nam ve hesabına bulunuyor ve **Sultan Vahideddin** merhuma muârız olanların başını teşkil ediyordu. **Miralay Fahri** (Engin) **Bey** ise güya **Sultan Vahideddin** merhumun en yakınlarındandı. O derece ki gurbete bile kendisiyle birlikte çıkmış ve O'ndan ölünceye kadar ayrılmamıştı. Şu sadâkat görünüşü içindeki insanların ne oyunlar oynadıkları tafsil edilmek istense, mevzu bambaşka vadilere dökülür. Bu cihetle biz sâdece şu bir misalle iktifa eyliyelim. **Sultan Vahideddin**'in yanında O'nun hususî doktoru olarak bulunan **Reşad Paşa** Sultan'ı vatandan ayrılmaya imâle eden Ankara ve **M. Kemal'in** casuslarından biri idi. Mason olmasına rağmen yine de asgari bir vicdan sahibi imiş ki Sanremo'da "Padişaha O'nu aldatıp ihânet ettiği yolunda bir mektup yazıp bırakarak" intihar etmiştir. Yakınlarından bizzat dinlediğimize nazaran **Reşad Paşa**'nın kendisinden af dileyen bu mektubunu diğer birok vesaikle ile birlikte **Sultan Vahideddin** Merhum tarafından zembile şömineye atılıp yakılmıştır.

Bir de şu hususu belirtelim ki; **Sultan Vahideddin** merhuma

281- **Gotthard Jaeschke** - a.g.e. c. 2, sh. 11.

sûret-i haktan görünerek oynanan bu oyunlar, sâdece vatandan ayrılış hâdisesine münhasır olmayıp taht'a geçtiği gün başlamıştı. Bunun **M. Kemal Paşa** ve İngilizler'le alâkalı mes'elelerde kazandığı kesâfet ve nezâket akla durgunluk verecek derecededir. Öyle ki, "Hilâfet" mes'elesinde en ehemmiyetli noktayı teşkil eden şu keyfiyyetin gerektiği şekilde şerh ve izahına –bugün için– en küçük ölçüde bir imkân mevcud değildir. Biz de ancak kırılmış bir vazodan bazı parçalar göstererek muhatabımızın o vazoyu zihninde tecessüm ettirmesini sağlamak nev'inden bir hareket ve imkân içindeyiz. Bu vesile ile şu muammaya ilk defa ve isâbetle parmak basan merhum Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**'nin şu dikkat çekici satırlarını arzedelim:

"İngilizlerle **Mustafa Kemal** muvazaasının asârını, Lozan müzakeratı zamanına kadar te'hir etmeyerek Mudanya Mütarekesi'nden ve Yunan inhizamından evvelki, yani İngilizlerin Anadolu'da zuhur eden kemalî kıyamını bastırmak üzere hem İstanbul'daki Halife Hükümeti'ne cebir ve tazyik icra ettikleri, hem de müşkilât ikaından hâli kalmadıkları zamanlarda bile bulmak mümkündür. İstanbul'un ve Halife'nin ecnebi işgal-i askerîsi altında serbest harekâttan mahrum vaziyeti, Anadolu'yu halife aleyhine ayaklandıran **Mustafa Kemal**'i mücadelede galip getirmeye sebep olduğu gibi meb'deinden itibaren üç sene süren **Mustafa Kemal** harekâtının Yunanlı'lara karşı yüz ağartamayarak mağlûbiyetle ve Anadolu dahilinde şehirden şehre çekilmekle geçen birinci, ikinci ve kısmen de üçüncü senelerinde bile müdafaa-i memleket namına yine bu hareketten hayır ve menfaat husulü ihtimalini hatırından çıkarmayan ve esasen **Mustafa Kemal**'i Anadolu'ya ususi bir sıfat ve mahiyetle gönderen padişahın hiçbir zaman bu kıyamı tam bir ciddiyetle bastırmak mesleğini iltizam etmeyerek (*) İngilizleri

* **Mustafa Kemal** üzerine İstanbul'dan ordu sevki, seneler geçtiği halde Yunan ordusuna karşı kendisinin bir iş göremediği ve bil'akis Anadolu'nun pek çok yerlerini Yunan ordusuna harben işgal ettirerek devlete **"Sevr"** Mu-

Son devrin allâmelerinden
ŞEYHÜLİSLÂM MUSTAFA SABRİ MERHUM

savsaklamakla vakit geçirdiği ve **Mustafa Kemal**'le onlara oyun oynamağa çalıştığı esnada, İngilizler de aynı adamla padişaha ve Makam-ı Hilâfet'e oyun etmek fırsatını kaçırmamışlardır. Harbi Umumî neticesinde İzmir'i velev muvakkaten olsun İstanbul'daki Hilâfet Hükümeti'nin elinden alarak Yunanlara veren ve sonra bunu Ankara'nın lâik hükümetine iâde eden İngilizler, kasden kabahatli vaziyete düşürdükleri Hilâfet'i, bu alış-veriş içinde Alem-i Islâm'a sezdirmeden komisyon ola-rak aldılar. [282]

Sultan Vahideddin merhumun vatandan ayrıldığı gün (17 Kasım 1922) **M. Kemâl Paşa** İstanbul'daki mümessillerine gönderdiği talimatta **Sultan Vahideddin**'in henüz halledilmemiş bulunduğunu, Meclis'ce seçilecek yeni halife için de bir karar mevcud olmadığını beyanla *"gâyet mahrem bir tarzda ve şahsî olarak"* **Abdülmecid Efendi**'nin hissiyât ve temâyülâtının tesbitiyle kendisine bilgi verilmesini" istemiştir. Karşılıklı muhabere devam etmiş ve Ankara nâmına çalışanların **Abdülmecid Efendi**'nin hissiyat ve düşüncelerinin kendi istikametlerinde olduğunu tesbit etmeleri üzerine mes'ele resmiyet ve aleniyete intikâl ettirilmiştir.

Tuhaftır ki, **İsmet Paşa**'nın evvelce nakledilmiş olan *"Muslim Standart"* muhâbiri **Abdülkayyum Efendi**'ye

---

ahedesindeki ağır şeraitin tahmiline sebep olduğu zamana müsadiftir. Yunan ordusuna karşı eser-i hayat göstermeğe başladıktan sonra ise **Mustafa Kemal**'in sarahaten Hilâfet'e isyan edecek derecede şımarması bile padişah tarafından ciddî bir mukabeleyi davet etmemiştir. Şayanı dikkattir ki **Mustafa Kemal** ilk perdebirûnâne telgrafını kendisi hakkında mülâyim ve müsaid bir meslek takip etmesinden dolayı vatanperver vezir namını verdiği **Tevfik Paşa**'nın zaman-ı hükümetinde çekti. Padişah da ondan sonra o hükümeti nihayete kadar değiştirmedi, değiştirmek için vuku bulan vesayayı da dinlemedi. (Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi** a.g. tefrika).

282- Şeyhülislâm **Mustafa SABRİ** - İslâmda İmamet-i Kübra, Yarın Gazetesi, 1 Teşrinisâni 1929, Gümülcine.

يارين

ΓΙΑΡΗΝ

صاحب امتياز : ح . فهمى
ادارەخانه :
كوملجنه ، حاريلائو جادەسى
نومرو : ١٥

Υπεύθυνος Διευθυντής
Χ. ΦΕΧΜΗ

ايكنجى سنه
نومرو : ٢٧
نسخەسى هريرده (٥) دراخيدر .

آبونه شرائطى :
داخلده : سنەلكى ١٥٠ ، آلتى آيلغى ٨٠ دراخيدر .
خارجه : سنەلكى ٢٠٠ ، آلتى آيلغى ١١٠ دراخيدر .

او آفتاب رهاكارى مطلقا حقك ،
دوغار ، زمان كلير ، اوستنده خون احرارك !

١٣٤٦

چهارشنبه ١٥ آغستوس — ١٩٢٨ (شر اولونور مستقل فكرلى مسلمان غزتەسيدر)

بتون حقوق محفوظدر .

اسلامده امامت كبرى

مصطفى صبرى

يعنى : خلافت معظمهٔ اسلاميه

١٩٢٦

سكز مبعوثلريكزى كنديكزه بكزەتيك !

يەنه

نمازلرينك مكسبده جامع اتخاذ اولونان قسمده ايقاسنى ترويج ايتمش اولديغمدن وبو صورتله اجتماعياتمزك بوكونكى « مذهب مجنونانه » اصحابنى ده قسماً اسكات ايتمكى ضامن بولنان كيفيتك طرف والالرندن ده ترويج وتسييق رجا ايلر وآتيده صورتى مندرج قير محله مكتبنك محله قهوەسى

اولديغمز بركره دها ثابت اولدى . ايمان قلبده اولور دييەرك مفتى حافظ نوزاد افندينك شاهقەلى تورلكلر حقندەكى معامله سنه قارشى كلمكه جاليشان سابق جماعت رئيسى حافظ حلمى افندى ، مكتب مديرينك

Şeyhülislâm **M. Sabri Efendi**'nin Gümülcine'de neşrettiği
Yarın Gazetesi'nin başlığı ve "İmamet-i Kübra" tefrikasının serlevhası

Hilâfet hakkında verdiği ve içinde "Türk Milleti İslamiyet'in kolu ve kılıcıdır.. Biz yaşadıkça kanımızın son damlasına kadar Hilâfet'i tutup yaşatacağız.." gibi cümleler ihtiva eden meşhur beyanatın verildiği tarih tam da **Sultan Vahideddin**'in Malta'ya gitmek üzere *"Malaya"* isimli İngiliz harb gemisine bindiği gündü.

Ertesi gün yani 18 Kasım 1922'de **Rauf Orbay, Abdülmecid Efendi**'den sağlanmış olan bir mektubu icra vekilleri hey'eti toplantısında okumuştu. Uçak mevcud olmayan bir devirde şu sür'ate bakınız! Bu mektupta, **Abdülmecid Efendi** Meclis'ce Hilâfet ve Saltanatın birbirinden ayrılması ve Saltanatın ilgâsı kararını tasvib ettiğini beyan ediyordu. Bunun anlaşılması üzerine o gün T.B.M.M. fevkalâde ve gizli olarak ictima etti. Söz alan Başvekil **Rauf Bey, Sultan Vahideddin** merhumun vatandan ayrılışıyla husûle gelen durumu izah etmiş ve *"... münhal kalan İslâmlığın imamlığına birinin seçiminin zarûrî olduğunu, bu seçimle Hilâfet Makamı'nı inhilâlden kurtarmak* (!...) gerektiğini" söylemiştir. **Rauf Bey** bu mes'ele etrafında hey'et-i vekilede (bakanlar kurulunda) cereyan eden görüşmeleri tafsil edince, bundan her şeyin çoktan kararlaştırılmış olduğu mânasını çıkaran *"İkinci Grup"*un liderlerinden **Çolak Selâhaddin Bey** "Hükümet kimi halîfe seçiyor?" diye bağırmış ve arkasından da "Halifeyi seçme hakkı Meclis'indir!" diye eklemiştir. **Rauf Bey, Abdülmecid Efendi**'nin üzerinde durulduğunu söyleyince Çankırı milletvekili ulemadan **Tevfik Efendi** bu işin *"fetvasız"* olamayacağı görüşünü belirtmiş ve şöyle sormuştur:

"– Makam-ı Meşihat'ın bir fetvasıyla Hilâfet'in **Vahideddin**'den alınması lâzımdır. Şer'iyye Vekâleti'nden böyle bir fetva alınmış mıdır?"

Rauf Bey, Şer'iyye Vekili **Mehmed Vehbi Efendi**'nin bu

mevzuda yapılmış olan icra vekilleri hey'eti toplantısına katıldığını ve yeni bir halifenin seçilmesi lüzumu üzerinde durduğunu söyleyince **Tevfik Efendi** böylece kanaat izharının kâfi gelmeyeceğini, mutlaka şer'î esaslara uygun bir sûrette mes'elenin fetva hâline getirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun üzerine Şer'iyye Vekili **Vehbi Efendi** söz alarak:

"– Makam-ı Hilâfet'de bulunan bir adam yabancı bir düşmanın himâyesine iltica ederek fiilen Hilâfet'den vazgeçmiştir. Binâenaleyh bir halifenin seçimi Müslümanlar üzerine vâcibtir. Meclisimiz buna memurdur. Fitne ve fesadın bâis olmaması için her şeyden önce bu seçim yapılmalıdır. Anadolu'nun, İstanbul'un ve bütün İslâm Âlemi'nin gözleri Meclisimize dikilmiş ne yapacağımızı bekliyorlar. Fetva istenmesi de doğrudur. Hazırladım zaten.. Buyurun kâtip bey okuyunuz!" demiş ve hazırlamış olduğu fetvayı divan kâtibine okuması için vermişti.

M. Kemâl işin bu noktasında müzâkereye müdâhele ederek, fetvanın divan kâtibince değil de Şer'iyye Vekilince okunmasını söylemiş bunun üzerine Şer'iyye Vekili **Vehbi Efendi** hazırlamış olduğu şu fetvayı okumuştur.

"İmamül müslimîn olan zeyd (kimse düşmanın umum müslimînin aleyhinde mûcib-i mahvolan tekâlif-i şedidesini bilâ zarûreten kabûl ile hukuk-i İslâmiyeyi müdâfaada aczini izhar ve müslimînin müdâfaa-i mücâhidânelerini düşmana muvafakatla ihlâl ve müslimînin intikasını (baş aşağı yuvarlanmasını) mûcib harekâta fiilen teşebbüs ve harekât-ı ihtilâlkârânede devam ve ısrar ve badehû ecnebi himâyesine iltica ederek Makam-ı Hilâfet'i terk ve firar ile Hilâfet'den feragat etmekle şer'an münhâl olur mu?"

"– Elcevap: Allah-u a'lem bissevap, olur."

(Ketebetülfakir **Mehmed Vehbi**)

"– Bu sûretle hukuk ve menafi-i İslâmiyeyi siyâneten Makam-ı Hilâfet'in lâyık bir zata erbab-ü hall-ü akd tarafından biat

olunmak vâcib olur mu?"

"– Elcevap: Allah-u a'lem bissevap, olur."

(Ketebetülfakir **Mehmed Vehbi)**

Fetvanın okunmasından sonra Meclis'te çeşitli münâkaşalar cereyan etmiştir. Bir kere fetva metninde *"hall"* kelimesinin yer almamış bulunması tenkid edilmiş, bunun şer'an zarurî olduğu ileri sürülmüştü. Bu mes'eleyi ilk defa ortaya atan Bitlis Meb'usu **Yusuf Ziya Bey** idi ki, bu celsede **M. Kemal Paşa** ile aralarında şiddetli münâkaşalar cereyan etmiş ve belki de bu sebepledir ki, bilâhare 1925 Şark Harekâtı'na adı karıştırılarak idam edilmiştir.

İtiraz edilen hususlardan biri de Şer'iyye Vekili **Mehmed Vehbi Efendi'**nin verdiği bu fetvanın evvelemirde Şer'iyye encümeninde tedkik edilmesi lüzûmuna dâirdi. Muhâlifler hemen hemen hepsi de *"İkinci Grup"*tandılar. Henüz meclis yenilenmemiş ve bunlar tasfiye edilememiş bulunuyor ve Meclisi sarsıyorlardı. İtirazların hemen hepsi uzun nükaşalar sonunda kabûl edilmişti. Ancak bazı meb'uslar, seçilecek halifenin Ankara'ya getirilmesini istiyorlardı ki, diğer tarafın bunu kabûl etmesine imkân yoktu. Zira Ankara'ya getirilecek halifeyi Meclis'in başına geçirmeyi düşünüyor ve bunu açıkça ifâdeden çekinmiyorlardı.

Gerçekten Bitlis Meb'usu **Yusuf Ziya Bey:**

"– Halifeyi hakimiyetimiz altındaki bir yerde seçmek ve O'na biat etmek şarttır. Bîat tamam olmadıkça seçim tam sayılmaz." demiş ve mes'elenin en hassas noktasına temasla:

"– Asıl mühimi seçeceğimiz halifenin vazifesi ne olacaktır?!.." diye bir sual sormuş ve bu suali yine kendisi şu sûretle cevaplandırmıştı:

"– İslâmiyet cumhur üzerine kurulmuş bir mevcudiyettir. İdâresi meşveretle yürütülür. Yani bir şûra gerektir. Şuranın tabiî reisi ise, ancak halife olabilir. O şuraya reislik edecek zat,

herhalde halife olacak zattır. Halife cismânî ve ruhânî sıfatları nefsinde toplar. Fakat onu mukayyet olarak cem'eder.

O'nu kayıt altına ancak ümmetin şûrası alır. Bugün bu yüzden İslâm âleminde teşevvüş olacaktır, hatta olmuştur da.." diye sözlerine devam eden **Yusuf Ziya Bey** kürsüden hocalara hitaben *"şeriatı bilen hocalar susmaya devam ederlerse yarın ruz-u mahşerde bunun hesabını vereceklerini"* de ifâde etmekten geri kalmamıştır.

İkinci Grup'un liderlerinden *"Çolak Selâhaddin"* denilmekle meşhur olan **Miralay Selâhaddin Bey** seçilecek olan yeni halifeye *"bîat"* edilmesi üzerinde ehemmiyetle duruyor ve mes'elenin hallî için **Refet Paşa** vasıtasıyla **Abdülmecid Efendi**'nin emîn ve millî hükümetin hâkim olduğu bir yere getirilip halife ilân edilmesini kendisine âcilen bîat olunmasını, bu husus gerçekleşinceye kadar da, telgraf telleri kesilerek hiç kimsenin dışarı çıkmasına ve dışarısı ile temas kurmasına imkân verilmemesini istiyordu.

Bu gizli celse hararetli münâkaşalarla saatlerce sürdü. İkinci Grup'un hatipleri o kadar mantıkî ve heyecanlı konuşuyorlardı ki, Birinci Grup'a mensup olanlardan **Tunalı Hilmi** gibi bazıları da heyecana kapılarak bunların fikirlerini destekler tarzda konuşmaya başlayınca **M. Kemal Paşa** müzâkerelere müdâhale ihtiyacını hissetmiş ve halifenin B.M.M.'ne başkan yapılması tarzında mevkiini kuvvetlendirecek iddiâ ve ifâdeleri şiddetle reddetmiş ve **"Türk Milleti ve O'nun Meclisi kendi varlığını halife adını taşıyan veya taşıyacak olan zatın eline veremez ve vermeyecektir, efendiler. Bundan dolayı İslâm Âlemin'de karışıklık varmış veya olacakmış, bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor."** demiştir.

M. Kemâl Paşa'nın biraz evvel bu fikirleri ileri sürmüş bu-

lunan Bitlis Meb'usu **Yusuf Ziya Bey** hakkında *"Yalan söylemiştir, yalan söylüyor"* gibi ağır ithamlarda bulunması, milletvekillerinin yerlerinden itirazlarına ve karşılıklı birbirlerini ithamına sebep olmuştur. Bunun üzerine müzâkere kesilmek noktasına gelmiştir. Reis, sükûneti güçlükle sağlıyordu. **M. Kemâl Paşa** Hilâfet'in mahiyetinden yeni Türkiye Devleti'nin durumundan, **Abdülmecid Efendi**'nin şahsiyetinden bahsederek konuşmasını sürdürmüş ve sözü Şer'iyye Vekili **Vehbi Efendi**'ye bırakmıştır. **Vehbi Efendi** İkinci Grup hatiplerinin itirazlarına güya cevaplar verdikten sonra kendi kendisiyle tezada düşerek "Hilâfet'in manâsı, dünyayı vakt-i merhununa kadar imara çalışmaktır. Halifenin Şeriat hükümlerini icraya memur olması lâzımdır. Hilâfet İslâmlara mahsus bir ünvandır. Buna temas etmenin sebebi de budur. İslâm'ın reisliğinde bulunanlara halife deniyor. Bu da Şeriatın hükümlerini icraya memurdur...

Bu şartların ve meziyetlerin tamamını bir kişide bulmak imkânı var mıdır, yok mudur? Elcevap, yoktur. Yok olunca ne oluyor?! Şer'an her işi ehline verip işbölümü kaidesine riâyetle Hilâfet Makamı'nda bulunulur.

Bizim bugünkü durumumuza gelince, evet biz bir halifeye bîat ederiz. Bu Müslümanlar için vâciptir, lâzımdır ve geciktirilmesi de câiz değildir. Bu halife de gereken şer'î vazifesini Meclis'e bırakır, Meclis vasıtasıyla icra ettirebilir. Hemen seçelim sonra sıfatlarını düşünelim." demiştir.

Şer'iyye Encümenine giden fetva, kısa bir müddet sonra ufak tefek değişikliklerle Meclis'e getirilmişti. Fakat Meclis, karara yanaşmıyordu. İkinci Grup'un hatipleri arka arkaya söz alarak Meclis'i tesir altına almışlardı. Bunlardan Malatya Meb'usu **Lütfi Bey** kürsünün önüne gelerek:

"– Bizim burda halife seçmemiz Şer'i Şerife uygun değildir." diye haykırmıştı. **Mehmed Vehbi Efendi,** sanki itiraz

"selâhiyet" hususuna değil de *"bîat şekli"*ne dâirmiş gibi:

"– Buradan şer'an bîat câizdir. Mağrib'de olan bir adama Maşrık'da bulunan herhangi bir Müslüman bîat edebilir. Bîatta hiçbir engel yoktur" diye karşılık vermişti.

İkinci Grup hatipleri halifenin mutlaka Ankara'ya getirilmesini istiyor ve bîatın vicâhen gerçekleşmesi üzerinde duruyorlardı. Birinci Grup bir kifâyet-i müzâkere takriri vermişti. Celseyi idâre eden **Dr. Adnan Adıvar** bunu reye koyacağı sırada, Afyon Meb'usu **Şükrü** (Çelikalay) **Hoca** bunun aleyhinde söz isteyip bir kimsenin gıyabında bîat olmayacağı istikametinde konuşması yeniden münâkaşalara ve karşılıklı hakaretâmiz kelimelerle atışmalara sebep olmuştu.

Bu sırada İkinci Grup'tan olduğu bilinen **Kara Vâsıf, Çolak Selâhaddin, Süleyman Necati, Ziya Hurşit** ve arkadaşlarının verdikleri bir takrir okunmuştu. Bu takrirde: "Halifenin İstanbul'da yabancı tazyiki altında kalarak vazifesini görememesi, mahzurlar tevlid eder. Halifeye burada bîat edilmesini, İstanbul yabancı işgâlden kurtarılıncaya kadar geçici olarak halifenin Ankara'ya çağırılmasını ve niçin İstanbul'dan ayrıldığının İslâm Âlemi'ne ve medenî cihana ilân edilmesini..." denilmekteydi. Yedi imzalı bu takriri onbeş imzalı bir diğeri takibetmişti. Bunda da:

"Hilâfet esâret kabûl etmez. Halife hakim bulunduğumuz bir yerde bulunmalı, Anadolu'ya getirilip and içirilmeli ve bîat olunmalıdır. Bu takririmiz ad açıklanarak reye vazedilmelidir." denilmekteydi.

Söz alan **Rauf Bey** İkinci Grup'u yatıştırmaya çalışan bir konuşma yapmış ve bu esnada **Rauf Bey**'le **Çolak Selâhaddin** arasında sert münâkaşalar cereyan etmiştir.

Bu sırada kürsüye çıkan Trabzon Meb'usu **Hafız Mehmed Bey** mes'elenin en hassas noktasına avdetle:

"– Meclis'in halife seçmeye hakkı, selâhiyeti yoktur. Çünkü Halife seçilecek zatın pâdişahlık kudreti olması lâzımdır. Madem ki Hilâfet dinî bir makam olmuştur, bu Meclis halifeyi seçemez ve seçmeye hakkı yoktur" diye bağırmıştır. Mâhud *"İzmir Sûikasdi"* mes'elesine adı karıştırılarak bilâhare nâhak yere idam edilen bu cesur hatibin şu sözü üzerine hava yine elektriklenmiş, karşılıklı münakaşalar başlamıştır. İkinci Grup, verdikleri takrirlerin ad okunarak reye konulmasında ısrar edince İkinci Reis **Adnan** (Adıvar) **Bey** henüz seçilmemiş bulunan halifenin Ankara'ya gelip gelmemesinin nasıl mevzuubahs olabileceği yolunda itiraz edip evveliyetle halifenin kim olacağının tayini ve seçimi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine teklif yapılmış, **General Harington**'dan **Sultan Vahideddin** merhumun kendilerine iltica edişi hakkındaki resmî yazı ve zikredilen fetvalar okunduktan sonra halife seçimi reye konulmuş. Neticeten 162 meb'usun rey kullandığı, bunların 148'inin **Abdülmecid Efendi**'ye 2'sinin Şehzâde **Abdurrahim,** 3'ünün ise şehzade **Mehmed Selim Efendi**'lere verilmiş olduğu, 9 meb'usun da çekimser kaldığı anlaşılmıştır. [283]

Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz edilen bu karar ve seçim üzerine **M. Kemâl Paşa** *"hürmet-i mahsusa"* kaydı ile **Abdülmecid Efendi**'ye aşağıdaki resmî mektubu göndermiştir:

Hânedân-ı Âl-i Osman'dan Halîfe-i Müslimîn ve Hâdim-ül Haremeyn'üş- Şerifeyn Abdülmecid Hazretlerine

Âmme-i müslimîn için mûcib-i mahvolan düşman tekâlif-i şedidesini kabûl ve müslimînin müdâfaa-i mücâhedelerinde düşmana muvâfakatle beynel müslimîn ikâ-i şerr-u fesad ve sefk-ü dımaa fiilen teşebbüs ve bu harekâtta devam ve ısrar ve

283- Bu heyecanlı celsenin tafsilâtı için gizli celse zabıtlarına bakmak lâzımdır.

binnihâye ecnebî himâyesine tevdi-i nefs ederek bir İngiliz gemisi ile Makar ve Makam-ı Hilâfet'ten firar eden **Vahideddin Efendi**'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iyye Vekâleti'nden verilen fetva-yı şerîfe mûcibince hal'ine Meclis heyet'i umûmiyesinin 18 Teşrinisânî 1338 tarihinde mün'akit yüzkırkıncı ictimâının beşinci celsesinde müttefikan karar verilmiştir.

Türkiye Devleti'nin hâkimiyetini bilâ kayd-u şart milletin uhdesinde mahfuz tutan Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na tevfikan icra, kudret ve teşrî, selâhiyeti kendisinde münceli ve mütemerkiz bulunan milletin yegâne ve hakiki mümessillerinden mürekkeb Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Teşrinisânî 1338 tarihinde müttefikan kabûl ettiği esbâb-ı mûcibe ve esâsât dâiresinde Meclis-i âlice 18 Teşrinisânî 1338 tarihinde mün'akıt celsede, Makam-ı Muallâ-ı Hilâfet'e intihab buyurulmuş olduklarını hürmet-i mahsusa ile Zât-ı hilâfetpenâhîlerine arzederim. Keyfiyet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Âlem-i İslâm'a ve Türkiye halkına iblâğ olunmuştur.

İntihâb-ı vâkiin Âlem-i İslâm için müteyemmen ve fuyuzatbahş olmasını eltâf-ı ilâhiyeden tazarru ve niyaz eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Gazi M. Kemal [284]

Bu sûretle **Abdülmecid Efendi,** Hilâfet Makamı'na *"Sultan sıfatını hâiz olmaksızın"* geçmiş oluyordu. Lâkin bu Hilâfet meşrû muydu?!.. Bu husus daha evvelce tafsil edilmiş olduğundan üzerinde durmuyoruz.

Sadece şu kadarını söyleyelim ki, Hilâfet mes'elesi ilga veya ibkâ yönünden birkaç safha arzetmiştir. Başlangıçta **M. Kemal Paşa** bu kadîm dinî müesseseyi ilgâ düşüncesindeydi. Bu hu-

284- **M. Kemal Paşa** - Nutuk (vesikalar kısmı) Ankara 1972, sh. 276.

susta O'nun mütârekede ikamet etmekte bulunduğu İstanbul'daki meşhur Pera Palas Oteli salonlarında başlayan pazarlık ve anlaşmalar hakkında evvelce nisbî bir izahat verilmiştir. Daha sonra Hilâfet'i şahsına almak ve bu sûretle muhâfaza etmek arzusuna kapıldığı hususundaki rey ve delilleri de evvelce -binnisbe- arzetmiştik. Sonra Lozan'daki sıkıştırmalar ve nihâyet malûm netice...

Abdülmecid Efendi Hilâfet gibi beynelmilel siyâsette ehemmiyeti hâiz bir müessese etrafında cereyan eden bu gibi pazarlıkları kavrayabilecek bir şahsiyyete mâlik değildi. **Sultan Vahideddin**'le O'nun arasında çok büyük farklar vardı. San'atkâr ruhlu bir insandı. İyi resim yapar ve hüsn-ü hat ile meşgûl olurdu.

Mensup olduğu âilenin birinci derecede rol oynadığı Osmanlı tarihini hakaretlere boğan **Tevfik Fikret**'in mâhud *"Sis"* şiirini tablolaştıracak ve oğlu **Ömer Faruk Efendi**'ye bir mürebbî ararken, seçimi **Tevfik Fikret**'in telkiniyle yapacak kadar saf bir kimseydi. Böyleleri insanlık cevheri bakımdan bir kıymeti hâiz bulunsalar bile buhranlı devirlerin vartalarını iktiham edebilecek (göğüsleyebilecek) dirâyeti asla gösteremezler. Nitekim son Halife **Abdülmecid Efendi** için de durum böyle olmuştur. Daha Millî Mücâdele esnasında Anadolu'ya geçmeye kalkışmıştı. *"Veliahd"* sıfatını hâiz bir kimsenin böyle bir hareketinin ne gibi karışıklıklara sebep olabileceğini hesap edemeyen bir kimseydi. İşgâl altındaki İstanbul'da **Sultan Vahideddin**'in durumundaki nezâketi hesaba katmadan O'nun bazı davranışlarını alenen tenkid etmiş ve Kuva-yı Millîye lehinde beyanatlar vermişti. [285] Ankara'ya gitmesi mevzuubahs olunca, Millî harekâtın başına hânedandan birinin geçmesini istemeyen İngilizler O'nu göz hapsine almışlardı. Ankara'ya karşı zâhirî bir

285- Hattâ son Halife **Abdülmecid Efendi** vatanından ayrıldıktan sonra bile Ankara Hükümeti ve **M. Kemal Paşa**'nın icraatını desteklemekten geri

aleyhtarlık tavrı takınan **Sultan Vahideddin** de **Abdülmecid Efendi'nin** Anadolu'ya geçmesinden endişe etmiş ve bu hususta gerekli tedbirleri almıştı. Hakikaten ikisi arasında daha o zamanda bir görüş ayrılığı belirmişti. **Sultan Vahideddin** Anka-

---

kalmamıştır. Gerçekten Mısır'da **Hafız İsmail Efendi** adında bir şahıs tarafından çıkarılan *"Müsavat"* isimli gazete **Abdülmecid Efendi'**nin bir nevi nâşir-i efkârı idi. Böyle olduğu halde Türkiye'de girişilen inkılâp hareketlerini göklere çıkarmakta ve bu yüzden antikemalistlere son derecede hâşin bir şekilde çatmaktaydı. 1929 yılında bu tutum o kadar ifrat bir şekle dökülmüştü ki; O'nu **Abdülmecit Efendi'**ye şikâyet ve bu neşriyatta O'nun rızası olup olmadığını sormak mecbûriyetinde kalınmıştır. Ancak şayan-ı dikkat olan şudur ki, **"Zeki Paşazâde Ali Rıfkı Bey"** imzâsıyla neşredilen bir açık mektupta son derecede câlib-i dikkat bir ifşaat yer almış bulunmaktadır. Şöyle ki; mektub sâhibi:

"Merhum ve mağfur **Sultan Vahideddin'**den sonra Makam-ı Hilâfet'i işgal buyurup biraz sonra da düşman-ı din-i mübîn Kemalistler tarafından bizim gibi envâ-i hakarâta ma ruz kaldığını görünce, bir zamanlar **Mustafa Kemal'**e kaçacağınız endişesiyle Halife-i meşrûa'nın sizi sarayınıza hapsettiğini bizzat âcizlerini de tevkif eden zabitan meyânında bulunduğunu unutmak isteyerek sizi de selefiniz gibi mağdur bir Pâdişah telâkki etmeye çalışmışım.." diyor ve soruyor:

"Böyle her satırı bir evvelkisini tekzib eden ve cinnet derecesine varan bir hamâkatle her fazilete hücum eden bir gazetenin halîfe tahsısâtiyle intişar ettiği şâyiası, Mısır meyhânelerinden sokaklara sızarken herhangi bir tekzibe mâ'ruz kalmazsa bilemeyiz ki; bu seyyiat yalnız *"Müsâvât"*a mı münhasır kalır?!" (Bkz: Açık Arîza - Abdülmecid Efendi Hazretlerine - Yarın Gazetesi, Nu: 46, Gümülcine 1929).

Bir müddet sonra *"El- Ehram"* Gazetesi'ne (27 Aralık 1929) bir beyânat veren **Abdülmecid Efendi,** Türkiye'nin I. Cihan Harbi ne girişine muhâlif olduğunu beyandan sonra:

"Harbde Türk kuvvetleri kırılınca **Mustafa Kemal'**in ilân ettiği cihâd-ı vatanîyi desteklemiştim" diyor ve ilâve ediyordu:

"Sulh-i münferid temini için **Franklen Buyyon'u** Ankara'ya ben gönderdim. Diktatörle de halkı kafile kafile tehcire başlayıncaya kadar temâsı muhâfâza ettim." Bu beyanatı ele alan **Rıfkı Bey** bu defa, bir kere daha **Abdülmecid Efendi'**nin Halîfe sayılamayacağını beyan ve bunun kendince delillerini tadâd eylemektedir. (Bkz: **Rıfkı - Abdülmecid Efendi'**den Halîfe Olur mu? Yarın Gazetesi Nu: 59 Gümülcine 1930).

ra'daki icraâtın nereye varacağını çok iyi takdir ve tâyin etmişti. Fakat vatanın düşmandan temizlenmesi için her şeyi sabır ve tevekkülle karşılıyordu.

Hakikaten Saltanat ilga edilirken sâdece iki kişinin muhalefet ettiği görülmüştü. [286] Zira bu mes'eleyi müzakere eden müşterek (Şer'iyye, Adliye, Esas Teşkilât) encümeninde **M. Kemal Paşa** matlub olan neticeye varmak için icâbında kan akıtmaktan bile çekinmeyeceğini ortaya koymuştu. [287]

Esasen ayni kararla birlikte İstanbul'daki hükûmet erkânının

286- Bu takrir okunduktan sonra ciddi olarak muhâlif vaziyet alanların başında iki zat göründü. Bunlardan biri Mersin Meb'usu bulunan Miralay **Selâhaddin Bey**'dir. İkincisi, İzmir'de asılan **Ziyâ Hurşid**'dir. Bunlar, Saltanat'ın lağvolunmaması kanaatinde bulunduklarını vâzıhan izhar ettiler." (Bkz: **M. Kemal Paşa** - Nutuk, Ankara 1927 sh. 421).

287- Üç encümen bir odada içtima etti. Riyâsetine **Hoca Müfid Efendi**'yi intihab eyledi. Mes'eleyi müzâkere etmeye başladılar. Şer'iyye Encümeni'ne mensup hoca efendiler, Hilâfet'in Saltanat'tan münfak (ayrılmış) olamayacağını, mâruf safsatalara istinad ettirerek, iddia ettiler. Bu müddeiyatın cerh ve nakzında serbest idâre-i kelâm edenler, ortaya çıkar görünmediler. Biz, çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münâkaşayı dinliyorduk. Bu tarzda müzâkerenin maksud neticeye iktiranına intizar etmek, beyhûde idi. Bunu anladık. Nihayet meşterek encümen riyâsetinden söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle, şu beyânatta bulundum: "Efendim," dedim. "Hakimiyet ve Saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, ilim icâbıdır diye, müzâkere ile, münâkaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milleti'nin hâkimiyet ve saltanatına vâ'zı-ul-yed olmuşlardı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idâme eylemişlerdi. Şimdi de, Türk milleti bu mütecâvizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivâkidir. Mevzuu bahs olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, mes'elesi değildir. Mes'ele zâten emrivâki olmuş bir hakikati ifâdeden ibârettir. Bu behemehal, olacaktır!. Burada ictima edenler, Meclis ve herkes mes'eleyi tabiî görürse, fikrimce muvâfık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usul-i dâiresinde ifâde olunacaktır. Fakat ihtimal bâ'zı kafalar kesilecektir!" (Bkz. **M. Kemal Paşa** - Nutuk, Ankara 1927, sh. 422).

Son Halife
ABDÜLMECİD EFENDİ
- 1868 - 1944 -

"Hıyânet-i Vataniye Kanunu'na istinaden tecziyelerinin istendiği" de görülmüştür.[288] Bütün bunlar, Saltanat ve Hilâfet'i birbirinden ayırarak, birini lâğvedip diğerini muhafaza etmenin, uzun sürmeyecek bir *"geçit devresi"* olduğunu [289] anlamaya kâfiydi. Fakat –evvelce de ifâde edildiği üzere– **Abdülmecid Efendi** bu işlerin adamı değildi. Bu sebeple **M. Kemal Paşa**'nın dercetmiş olduğumuz 19 Teşrinisânî 1338 tarihli mektubunu hüsni telâkki ederek 24 Kasım 1922 de Topkapı Sarayı'nda yapılan biat merâsimi ile Makam-ı Hilâfete geçti. Bu merâsimde **Refet Paşa** ile **Hoca Müfid Efendi**'nin de dahil olduğu meb'uslardan müteşekkil bir heyet de hazır bulunmuştur. Ancak yeni Halifenin hiçbir hareket serbestisine mâlik olmadığı derhal ortaya çıkmıştır. Gerçekten **M. Kemal Paşa,** İstanbul'daki mümessili **Refet Paşa** vasıtasıyla **Abdülmecid Efendi**'ye şu emirleri tebliğ ettiriyordu:

1 - Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini Hilâfet'e intihabından sarahaten beyan-ı memnûniyet olunacaktır.

288- **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 421.

289- "Efendiler! Saltanat devrinden Cumhûriyet devrine geçebilmek için, cümlenin mâ'lûmu olduğu veçhile, bir intikal devresi yaşadık. Bu devrede iki fikir ve içtihad, birbiriyle mütemadiyen mücâdele etti. O fikirlerden biri, Saltanat devrinin idâmesi idi. Bu fikrin taraftarları sarih idi. Diğer fikir, saltanat idâresine hitam vererek idâre-i cumhuriye te'sis eylemekti. Bu, bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi, sarih söylemekte mahzur görüyorduk. Ancak nokta-i nazarımızın kabiliyet-i tatbikiyyesini mahfuz bulundurup Saltanat taraftarlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecbûriyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça bilhassa, teşkilât-ı esâsiye kanunu yapılırken, Saltanat taraftarları Pâdişah ve Halife'nin hukuk ve selâhiyetinin tasrihinde ısrar ederlerdi. Biz bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını beyan ederek o ciheti meskût bırakmakta fâide görüyorduk.

İdâre-i devleti, cumhûriyetten bahsetmeksizin, hâkimiyet-i milliye esâsâtı dâiresinde, her an cumhûriyete doğru yürüyen şekilde temerkûz ettirmeye çalışıyorduk." (Bkz: **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 507 - 508).

2 - **Vahideddin Efendi**'nin tarz-ı hareketi mufassalan takbih edilecektir.

3 - Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nun onuncu maddesine kadar olan mevaddı muhteviyatı tarz-ı münâsipte ve mühim mâ'na ve müfâdı aynen zikredilmek sûretiyle Türkiye Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmetinin mâhiyet-i mahsusası ve usûl-i idâresinin Türkiye halkı ve bütün İslâm Âlemi için enfâ' (en faydalı) ve evfak (en muvafık) olduğu zikr-u tespit kılınacaktır.

4 - Türkiye millî halk hükûmetinin hıdemat-ı mesbûka ve mesâiyi meşkûresinden takdirkârâne bir lisan ile bahsolunacaktır.

5 - İşbu beyannâmede nukat-i mesrûdeden (serdedilen noktalardan) ma'da siyâsî addedilebilecek bir nokta ve fikir dermeyan edilmeyecektir. [290]

Refet Paşa, verdiği 19 Kasım 1922 tarihli cevapta, yeni Halife'nin imzasının üstüne *"Halife-i Müslimîn"* ve *Hâdim-ül Haremeyn"* ünvânını kullanmak, Cum'a günleri *"selâmlık resmine çıkmak"*, **Fâtih**'e âid olduğu söylenen şekilde *"sarık sarmak"* ve Âlem-i İslâm'a karşı neşri istenen beyannâmenin bir de Arapçası'nı neşretmek talebinde bulunduğu ve **Sultan Vahideddin**'i takbih hususunda mâ'zur görülmesini [291] istediği bildirilmişti.

Burada, câlib-i dikkat olan şudur ki, **M. Kemal Paşa**'nın mukabil cevabında **Abdülmecid Efendi**'nin *"Fâtih'in Sarığı"* yerine *"redingot"* giyebileceği bildirilmiştir. [292]Nihayet, Halife'nin, kendisinin Makam-ı Hilâfet'e seçildiğine dâir **M. Kemal Paşa**'ya çekilen telgrafta *"Halife-i Müslimin"* yerine *"Halife-i Resulullah"* tâbirini

---

290 **M. Kemal Paşa** - a.g.e. 424 - 425.

291- **M. Kemal Paşa** - a.g.e. (Vesikalar kısmı) 166 numaralı vesika.

292- Bkz. **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 425 vd.

kullanmış olması imzasını da *"Abdülmecid bin Abdülaziz Han"* tarzında yazması uzun münakaşa ve müzâkerelere sebep teşkil etmiştir. Bununla Saltanat fikrinin zâil olmadığı ileri sürülmüştür. [293]

Bundan bir müddet sonra, *"Hilâfet Mes'elesi"* nisbî bir sûrette yatışmış ve bu mes'ele etrafındaki münâkaşaların azalmış olduğu görüldü. Zira Halife **Abdülmecid Efendi,** Ankara'dan verilen bütün emirlere uymuş ve fazladan olarak da **Sultan Vahideddin**'i defaatle ve hiç de yakışık almayan kelimelerle takbih etmişti [294].

Hilâfet müessesesine verilen bu yeni şeklin benimsenmiş gibi göründüğü bir sırada Ankara'da 15 Ocak 1923 tarihinde Afyon Meb'usu **Şükrü Hoca** (Çelikalay)'nın yazdığı [295] *"Hilafet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi"* isimli broşür dağıtılmıştı ki, bunda T.B.M.M.'nın Hilâfet'i Saltanat'tan tefrik ederek onu siyasî iktidardan mahrum kılamayacağı ve sırf lâfzî bir müessese haline getiremeyeceği ileri sürülmüştür.

Bu sırada **M. Kemâl Paşa** İzmir'e kadar varmak üzere Ankara'dan ayrılmış ve bir yurd gezisine çıkmış bulunuyordu. 16 Ocak 1923'te İzmit'e geldiğinde **Şükrü** (Çelikalay)a **Hoca**'nın *"Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi"* adlı broşürünün orijinalleri bir kurye ile kendisine

---

293- a.y.

294- **Sultan Vahideddin**'in vatanı terkedişini haksız bulanların o zaman bütün gazetelerde yayınlanan bu beyanlarla **M. Kemal Paşa**'nın mâruf Nutku'nun 423. sahifesinden itibaren O'nun için "sefil" "âdi mahlûk" gibi yakışıksız kelimelerle lebâlep, ifâdelerini dikkat ve insafla okunmalarını tavsiye ederiz. Gerçi bunlar O'nun vatandan ayrılışından sonradır. Ama alâkadarların, O'nun hakkındaki niyet, fikir ve hissiyatlarını tespite yarayan son derecede ehemmiyetli delillerdir.

295- Rahmetli **Eşref Edip Bey**'in bize şahsen anlattığına nazaran bu broşür **Şükrü Çelikalay** tarafından değil, kendisi tarafından yazılmış, fakat üzerine meb us olması sebebiyle O'nun ismi konulmuştur.

ulaştırılmıştı. O gün İstanbul'un belli başlı gazetelerinin başyazarları İzmit'e dâvet edilmiş bulunuyordu. İzmit, İşgâl Kuvvetleri'ne âid mıntıkanın hududu sayılıyordu. Zira henüz işgâlçiler, İstanbul'dan çekilip gitmiş değillerdi.

Seçilişinden bu ana kadar Halife **Abdülmecid Efendi** Ankara'nın bütün emirlerine inkıyad etmiş, Meclis nâmına İstanbul'a giden bir milletvekili hey'eti kendisine resmen bîatta bulunmuş olduğu halde, İzmit'teki bu basın toplantısında yine ağırlığı Hilâfet mes'elesi teşkil etmiştir. Anlaşıldığına nazaran Hilâfet ve halifenin durumu üzerindeki tereddüdler devam etmekteydi.

M. Kemâl Paşa İzmit basın toplantısında Türkiye'de müstakbel dinî hayat ve Hilâfet'in durumu hakkındaki tutum ve davranışını bizzat şöyle anlatmaktadır:

"Efendiler Saltanat'ın ilgası, Hilâfet Makamı'nın selâhiyetsiz kalışı üzerine halk ile yakından temasa gelmek, ahval-i ruhiye ve temâyülât-ı fikriyeyi bir daha tedkik etmek mühimdi.

Bundan başka, Meclis son senesine dâhil olmuş bulunuyordu. Yeni intihab münâsebetiyle Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyâsî bir fırkaya (partiye) tahvil etmeye karar vermiştim. Sulh takarrur ettiği takdirde, cemiyet teşkilâtımızın, siyasî fırkaya inkılâbını lüzumlu görüyordum. Bu hususda da halk ile bizzat hasbıhâl etmeyi muvâfık ve fâideli mütâlea ediyordum. Zaferden sonra talim ve terbiye ile iştigâle başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksadlarla garbî Anadolu'da bir seyahat icra etmek üzere 14 Kânunusânî 39 tarihinde Ankara'dan hareket ettim.

Eskişehir'den itibaren İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı münâsip mahallerde toplayarak uzun hasbıhâllerde bulundum. Ahalinin bana istedikleri gibi serbest sualler tevcih etmesini taleb ettim. Sorulan suallere cevap teşkil etmek üzere altı saat,

yedi saat devam eden konferanslar verdim.

Muhterem efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği hususâttan nazar-ı dikkati celbeden noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı neticesi Hakimiyet-i Millîye ve Makam-ı Hilâfet ve bunların vaz'iyyetleri ve münâsebetleri ve bir de teşkil etmek niyetinde olduğum anlaşılan siyasî fırka...

Lozan Konferansı müzâkerâtını cereyan ettiği gibi, her yerde hulâsa ediyordum. Neticenin müsbet olacağı hakkındaki kanaatımı da beyan ederek milletin müsterih olmasına çalışıyordum.

Hakimiyet-i Millîye ve Makam-ı Hilâfet'in vaz'iyyetleri ve münâsebetlerin ne olduğu hakkında halkın merak ve endişe etmekte hakkı vardı. Zira Meclis 1 Teşrinisânî 338 tarihli kararıyla hâkimiyet-i şahsiyyeye müstenid şekl-i hükümetin 16 Mart 36 tarihinden itibaren ve ebediyyen tarihe intikâl eylediğini ilân ettikten sonra, birtakım **Şükrü Hoca**'lar *"efkâr-ı umûmiye-yi İslâmiye tereddüd ve ıztırâbâta düşmüştür"* diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. *"Hilâfet ayn-ı hükümettir. Hilâfetin hukuk ve vezâifini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir"* dâvâsını ortaya atmışlardı. Meclis'in, Millet'in lâğvettiği Saltanat-ı şahsiyyeyi Hilâfet Makamı'nda idâme ve Pâdişah yerine Halife ikame etmek sevdasına düşmüşlerdi... [296]

M. Kemâl Paşa mes'eleye bu sûretle girerek **Şükrü Hoca**'nın broşüründe yer alan fikirlere sayfalar dolusu hücum etmekte ve bununla alâkalı bazı yazışmalarını aktardıktan sonra şu tafsilâtı vermektedir:

"Efendiler, ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu ihzar edenlere (hazırlayanlara) bizzat riyâset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunla *"Ahkâm-ı Şer'iyye"* tâbirinin bir münâsebeti olmadığını anlatmağa çok çalışıldı. Fakat bu tâbirden kendi

296- **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 428

zumlarınca (kanaatlarınca) bambaşka bir manâ tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı.

İkinci nokta, efendiler yeni Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun ikinci maddesinin başında *"... Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslâm'dır."* cümlesidir.

Bu cümle daha Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na geçmeden çok evvel İzmit'te İstanbul ve İzmit erbâb-ı matbuâtı ile uzun bir mülâkat ve hasbıhâlimiz esnasında muhataplarımdan bir zatın şu suâline mâruz kaldım:

Yeni hükümetin dini olacak mı?"

İtiraf edeyim ki, bu suâle muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi pek kısa olması lâzım gelen cevabın [297] o günkü şerâite göre ağzımdan çıkmasını henüz istemiyordum. Çünkü teb'ası meyanında edyan-ı muhtelifeye (muhtelif dinlere) mensup anâsır (unsurlar) bulunan ve her din mensubu hakkında âdilâne ve bîtarafâne muâmelede bulunmağa ve mahkemelerinde teb'ası ve ecânib (ecnebiler) hakkında seyyânnen (eşit olarak) tatbik-i adâletle mükellef olan bir hükümet, hürriyet-i efkâr ve vicdana riâyete mecburdur. Hükümetin bu tabiî sıfatının şüpheli mânâ atfına sebep olacak sıfatlarla takyid edilmesi elbette doğru değildi.

"Türkiye Devleti'nin resmî dili Türkçe'dir" dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle muâmelât-ı resmiyyede Türk Dili'nin câri olması lüzumunu herkes tabiî bulur. Fakat *"Türkiye Devleti'nin dini İslâm"*dır cümlesi aynı sûretle mi tefehhüm ve kabûl edilecektir? Bu, bittabiî izah ve tefsire muhtaçtır.

Efendiler gazeteci muhatabımın suâline hükümetin dini olamaz! diyemedim. Aksini söyledim.

– Vardır efendim, İslâm Dini'dir, dedim. Fakat der'ekab "İslâm Dini hürriyet-i efkâr'a mâliktir" cümlesiyle cevabımı tav-

297- Yani "Hayır!.." diye kestirip atmak gerekirdi, demek istiyor.

zih ve tefsir lüzumunu hissetim.

Demek istedim ki, hükümet, efkâr ve vicdana riâyetle mukayyed ve mükellef olur.

Muhatabım verdiğim cevabı şüphesiz makûl bulmadı. Ve suâlini şu tarzda tekrar etti.

– Yani hükümet bir din ile tedeyyüm edecek mi?

– Edecek mi etmeyecek mi bilmem, dedim. Mes'eleyi kapatmak istedim. Fakat mümkün olmadı. O halde denildi, herhangi bir mes'ele hakkında itikadâtım (inançlarım) ve düşüncelerim dâiresinde bir fikir ortaya atmaktan hükümet beni men veya tecziye edecektir. Halbuki herkes kendi vicdanını susturmaya imkân görecek mi? O zaman iki şey düşündüm. Biri yeni Türkiye devletinde her reşid dinini intihabta serbest olmayacak mıdır? Diğeri **Hoca Şükrü Efendi**'nin *"Bazı ulemâ-yı kiram arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi Kütüb-ü Şer'iyyede mevcud muayyen ve müstakar Ahkâm-ı İslâmi'yeyi neşrederek... tağlid eylediği (karıştırdığı maalesef görülen efkâr-ı İslâmiyeyi tenvir etmeyi mütehattem bir vecibe telâkki ettik."* Mukaddemesini müteâkip *"Zikrolunan Hilâfet-i Islâmiye, emr-i dini (din işlerini) hıfz ve harâsette nübüvvete halef olmaktır. İkame-i şerîat hususunda Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından niyâbettir."*

Halbuki Hoca'nın sözlerini tatbike kalkışmak, hakimiyet-i milliyeyi, hürriyet-i vicdâniyyeyi kaldırmağa çalışmaktı. Bundan başka Hocanın hazine-i malûmatı **Yezid**'ler zamanında yazdırılmış ve istibdat idâreye mahsus formülleri muhtevî değil miydi?

O halde mefhum ve medlûlü (manası) artık herkesçe tamâmen tavazzuh etmiş bulunan devlet ve hükümet tâbirlerini

ve millet meclisleri vezâifini (vazifelerini) din ve Şerîat kisvelerine bürünerek kim ve ne için iğfâl olunacaktır?

Hakikat bundan ibâret olmakla beraber o gün İzmit'te matbuât erkânıyla bu zemin üzerinde daha fazla müdâvele-i efkâr etmek iltizam olunmadı." [298]

Bundan kısa bir müddet sonra, Hilâfet'i yıkacak ve O'nu *"heyulâ"* gibi yakışıksız tâbirlerle tavsif edecek olan bir şahsın İzmit'te gazetecilere karşı söylediği sözleri tarih ve millet önünde te'vil ve tefsir etmek ihtiyacı âşikârdır. **M. Kemal Paşa** şu satırları o ihtiyaç ile yazmışa benzemektedir. Zira Hilâfet ve Türkiye'nin müstakbel dinî hayatı hakkında mülâyim ve sonraki tutum ve davranışlarıyla hiç de bağdaşmayan bir uslûb kullanmıştır. Bunu *"o gün için başvurulmuş bir ihtiyat"* olarak ihtiyar eylediğini ve esas düşüncelerini ifâde için zamanı erken bulduğunu söylemesi tatmin edici değildir. Zira, aynı seyahatin devamında İzmir'de –evvelce nakletmiş olduğumuz– sözleri [299] söyleyebilmesi buradaki tevilci mantıkla bağdaşmaz. Bir hafta zarfında ne olmuştu ki, **Kemal Paşa** İzmir'e gidinceye kadar din ve Hilâfet mevzularında aksine bir lisan kullanırken, İzmir'de hava birden bire değişmiş ve bu kadim dinî müesseseye veryansın edebilmiştir. Yol boyunca vâkı bu tutuma *"ihtiyat"* yerine *"taraftarlık"* demek daha doğru olur.

M.Kemal Paşa'nın evvelce, İngilizler'le "Hilâfet'i yıkmak" esası üzerine anlaşmış olmasına rağmen, zaferden sonra bu vaadinden vaz geçerek "halife" olmak istediği kat'idir. Ancak bu, dinî bir zarûret ve inanıştan ziyâde âlemşumûl bir şahsi otorite sağlamak maksadının eseri idi.

Bilhassa güzergâhtaki Balıkesir Zağnos Paşa Câmii

298- **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 435.

299- Bkz: İşbu eserde yer alan 265 numaralı dipnot.

Şerifi'nde millete söylediği şu sözler bu görüşümüzü açıkça ortaya koyan aldatmaz bir delildir:

BALIKESİR'DE HALKLA KONUŞMA
(Şubat 1923)
– Paşa Câmii'nde minberden söylenmiştir –

Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti âtıfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri Cenâb-ı Hak tarafından insanlara hakayık-ı diniyyeyi tebliğe memur ve resûl olmuştur. Kanun-i Esâsisi (anayasası) cümlenizce malûmdur ki, Kur'an-ı Azîmuşandaki nusus (naslar, âyetler)'dur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir, ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa hakikate tamamen tevâfuk ve tetâbuk ediyor. Eğer akla mantığa ve hakikate tevâfuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavânin-i tabiiyye-yi ilâhiye beyninde (arasında) tezad olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevniyeyi (oluş kanunlarını) yapan Cenâb-ı Hak'tır.

Arkadaşlar Cenâb-ı Peygamber mesâisinde iki dâra, iki hâneye mâlik bulunuyordu. Biri kendi hânesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı. Hz. Peygamber'in isr-i mübârekelerine iktifâen (mübârek yol ve usûllerine uyularak) bu dakikada milletimize, milletimizin hâl ve istikbâline âit hususatı görüşmek maksadıyla bu dâr-ı kudsîde Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nâil olacağımı ümid ediyorum. Efendiler, câmiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Câmiler itaat ve ibâdet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lâzım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için istikbâl ve istiklâlimiz için bilhassa hakimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi

düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepimizin düşündüklerini anlamak istiyorum. Amâl-i milliye (millî emeller) irâde-yi milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil bilumum efrâd-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibârettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek ve ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim." [300]

M. Kemâl Paşa bundan sonra minberden inmiş ve fakat yine câmii şerifin içinde kalmak şartıyla halkın sorduğu yirmiden fazla suâli cevaplandırmıştır. Bunların ekseriyeti dinî mevzulara müteallikti ki, her birine verilen cevaplar incelendiğinde bu cevapları veren zatın bir sene sonra Hilâfet'i birtakım tahkir edici sıfatlarla vasıflandırarak yıkacak bir kimse olduğuna hükmolunamaz!..

Hatta Balıkesir Zağnos Paşa Câmii Şerifi'ndeki şu dinî konuşmalardan tam on gün sonra 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisad Kongresi'ni açarken söylediği ve evvelce çok az bir parçası iktibas edilmiş bulunan mâhud nutku söylemesi arasındaki tezad ve dönüşü izah mümkün değildir. On gün ara ile ortaya çıkan şu değişikliğin, sebeplerine çeşitli vesilelerle az çok temas etmiş bulunmaktayız. Bunu **Haim Naum Efendi**'nin tâ Lozan'dan kalkıp gelerek **M. Kemal Paşa**'ya İzmir'de mülâki oluşuyla başlayan girift tafsilâtının asıl yeri burası olmakla beraber biz –şu anki şartlar muvâcehesinde– şimdilik evvelki yazdıklarımızla iktifa etmek istiyoruz.

Bu seyahatte **M. Kemâl Paşa**'nın yaptığı bütün konuşmaları kronolojik olarak ihtiva eden ve resmen neşredilmiş bulunan *"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında"* (Ankara 1339) isimli eser konuşmaların istikametindeki değişikliği bâriz bir sûrette ortaya koymaktadır. Biz yine bu dönüşten sonra *"Hilâfet"* mevzuu etrafında cereyan eden hâdiseleri tedkike devam edelim!

300- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c.II., Ankara 1959, sh. 94 vd

Nihayet 15 Nisan 1923 tarihinde çıkarılan 334 sayılı *"Saltanata Aid Propagandaların Men'ine Dâir Kanun"* la bu mes'ele kapatılmak istenmiştir.

Ancak 29 Ekim 1923'te âni bir sûrette *"Cumhuriyet"* ilân edilince Hilâfet ve Halife'nin durumu yeniden günün mes'elesi hâline geldi. Gazetelerde Halife'nin istifa edeceğine dâir haberler çıkmaya başladı. Bizzat **Abdülmecid Efendi** tarafındanrafından yalanlanan bu dedikodular üzerine, eskidenberi *"meşruti"* bir idâreye taraftar olduğu bilinen İstanbul Barosu Reisi **Lütfi Fikri Bey,** 10 Kasım 1923 tarihli Tanin Gazetesi'nde[301] bir *"Açık Mektup"* yayınlayarak bunda, Halife'nin istifâ etmemesini talep etmiş ve ertesi gün, kendisini tenkid eden Akşam Gazetesi Başyazarı **Necmeddin Sâdık Bey**'le aralarında Hilâfet mevzuunda bir münâkaşa başlamıştı.

Hakikaten **Rauf Bey** gibi; Cumhuriyetin çok âni bir sûrette ilân edilmiş bulunmasından dolayı bu münâkaşalara, bazı beyânatlar vermek suretiyle başkaca dahil olanlar da olmuştur.

11 Kasım 1923 tarihli Tanin Gazetesi'nde *"Hilâfenin*

301- **Hüseyin Cahid Bey** bu tarihten on yıl sonra yani 1933 yılında neşretmeğe başladığı **"Fikir Hareketleri"** isimli mecmuanın bir numaralı sayısında yazdığı "Hilâfet Mes'elesi" serlevhalı bir makalede kendi kendini tekzib edercesine **Seyyid Bey**'in mahud nutkuna paralel görüşlere sayfalar dolusu yer verdikten sonra aynen şöyle demiştir:

"... Saltanat kaldırıldıktan ve Türk Milleti hâkimiyetini eline alarak cumhuriyeti ilân ettikten sonra, Hilâfet Müessesesi'nin siyâsî bir âlet makamında Türkler'in elinde kalması memleket için faydalı olabileceği fikrine bir aralık ben de sürüklenmiştim. Halbuki artık hiçbir yeri ve manâsı kalmamış olan bu müessese, kendi millî hududları dâhilinde kendi terakkisine çalışmak ve beynelmilel sahada bir sulh ve medeniyet âmili olmak isteyen Türk Cumhuriyeti'nin açık ve temiz siyasetine bir engel teşkil edecekti. Mâzinin hataları ve dalâletleri ile hesabı kat'î sûrette kesmek, gizli ve entrikalı siyâsetlerden çekinmek, Türk Cumhuriyeti'nin haricî siyâseti için hakiki kuvveti teşkil etmiştir." **Hüseyin Cahid** (Yalçın) - Fikir Hareketleri Dergisi, Nu. 1, İstanbul 29 Teşrinievvel 1930).

Şia'nın "İsmailiye Kolu"nun imamı
AĞA HAN
(1877 - 1957)

vazife ve Selâhiyetlerini gösteren bir kanun çıkarılmasını lüzûmu" üzerinde durulmuştur.

İşte tam, İstanbul gazetelerinde Cumhuriyetin aceleye getirilerek ilân edildiği iddiaları ve Halife'nin durumu etrafındaki münâkaşaların hararetlendiği sırada (5 Aralık 1923) Tanin ve İkdam gazetelerinde *"İngiltere İslâm Cemiyeti"* adına **Ağa Han** ve **Emir Ali** imzalarıyla Başvekil **İsmet Paşa**'ya gönderilmiş 24 Kasım 1923 tarihli bir mektubu tercümesi yayınlandı. Bunda *"Hilâfet Makamı'nın muhafazası ve hattâ takviyesi ve Halifenin şeref ve nüfuzunun iâdesi gerektiği"* üzerinde duruluyordu.

O günden beri çeşitli sûretlerde sû-i tefsire uğratılmış bulunan bu mektup, Hilâfet tarihinde son derecede alâka çekici bir vesika teşkil eder. Kemalist kalemlerce ötedenberi İngilizler'e paralel bir hayat ve siyâset içinde bulundukları bilinen mektup sahipleri **Emir Ali** ile **Ağa Han**'ın böylece, içişlerimize müdâhale etmiş olmalarından tutunuz da İngilizler'in onları kullanmak sûretiyle hakiki niyetlerini setretmeye çalıştıklarına kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Emir Ali ile **Ağa Han**'ın siyâseten İngilizler'in paralelinde bulundukları muhakkaktı. Ancak Türkiye'de Hilâfet'in muhâfazasını istemek ve bu istikamette bir teşebbüs ve harekette bulunmak İngilizler'in Hilâfet mevzuunda bilinen menfî tutumlarıyla kabil-i te'lif değildir. Bir zamanlar biz de bu iki şahısla İngilizler'in Türk umûmî efkârını yokladığını, Hilâfet'in muhâfazasından yana olanları bu sûretle ortaya çıkararak ezdirtmek istediği görüşünü taşıyorduk. Sonradan Hindistan'daki Hilâfet cereyanını tedkik edince, şu kanaate vardık ki, bu iş İngilizler'in nâmına değil rağmına yapılmıştır. Bu iki şahıs bağlı bulundukları itikadî esaslar bakımından Hilâfet Müessesesi'ne farklı bir gözle bakmak durumunda olmalarına rağmen, cemaatlerine

karşı Hilâfet'in yanında yer almaya mecburdular. Hind kıt'ası sünnîsi, şiîsi ve hatta hindûsu ile birlikte, topyekün *"Hilâfet'in müdâfii"* kesilmişti. Hissiyatı, İngiliz idâresine karşı olan bütün kıt'a halkı, İngilizlere karşı kullanabileceği her silâha yapışmak mevki ve mecburiyetinde idi. Cemaatlerin şu durumu sebebiyledir ki, **Ağa Han** ve **Emir Ali** Türkiye Cumhuriyeti Başvekiline aşağıdaki mektubu gönder-mişlerdi:

1 - Cihanın hür milletleri cemiyetinin müstakil bir âzâsı olan Türkiye'nin, sâdık dostları ve âmâlinin (emellerinin) hakiki taraftarları sıfatıyla biz Halife- İmam hazretlerinin şimdiki mübhem vaziyetinin Ehl-i Sünnet'den olan halk üzerine icra ettiği pek endîşebahş tesirâta Büyük Millet Meclisi'nin, müsâade-yi mahsusanızla nazar-ı dikkatini celbetmek istiyoruz.

Halife'nin şeref ve kudretine, nüfuz ve tesirine târî (ârız) olan zaafdan dolayı ictimâî ve mânevî büyük bir kuvvet addedilen İslâmiyet'in Ehl-i Sünnet'ten olan halkın şuabât-ı vâsiası (geniş şubeleri) meyanında gevşemekte olduğunu kemâl-i teessüfle müşâhede eyledik. Sıhhatı münâkaşadan münezzeh olan ve kayii, esbâb-ı malûmeden dolayı ayrı ayrı zikretmek istemiyoruz.

2 - Ehl-i Sünnet içinde riyâset-i ruhâniyenin bütün Müslümanları bir cemiyet şeklinde yekdiğerine bağlayan bir râbıta hâlinde bulunduğunu söylemeye hâcet yoktur. Hilâfet hâricî hücumlara mâruz bulunduğu zaman bütün yeryüzünde bulunan Müslümanların hissiyatı galeyana gelmiş ve Türkler'in hissiyatı için çalışmak, uğraşmak, yani zamanla Müslüman tesânüdünü temsil eden müessesâtı tam ve kâmil olarak muhâfaza etmek demek olduğu kanaatıyla Hind Müslümanları bu meyanda Türk Milleti'ne izhar-ı muhabbet ve muâvenet eylemişti. Bu tehlikeli zamanlarda biz Türkiye dâvâsı için ciddiyetle çalıştık. Trablusgarb ve

خلافت مسئله‌سنه دائر

آغا خان و امیر علی حضرتلرندن هیئت وکیله رئیسی عصمت پاشا حضرتلریله کوندریلن انکلیزجه مکتوبك صورت مترجمه‌سیدر

۱ ــ جهانك حر دنلری جمیعتك مستقل براعظامی اولان تورکیه‌نك صادق دوستلری و آمالنك حقیقی طرفدارلری صفتیله بز، خلیفه ــ امام حضرتلرینك شیمدیکی مبهم وضعیتلرینك اهل سنتدن اولان خلق اوزرینه اجرا ایتدیکی یك اندیشه بخش تأثیراته بویوك ملت مجلسنك نده رئیس جمهور غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلرینك نظر دقتی جلب ایتمك ایستیورز.

خلیفه‌نك شرف وقدرتنه، نفوذ وتأثیرینه طاری اولان ضعفدن دولایی اجتماعی ومعنوی بویوك برقوت عد ایدیلن اسلامیتك اهل سنتدن اولان خلقك شعبات واسعه‌سی میانده کوشه‌مکده اولدیغنی کمال تأسفله مشاهده ایلدك. صحی منافشه‌دن منزه اولان وقایی اسباب معلومه‌دن دولایی آیری آیری ذکر ایتمك ایستیورز.

۲ ــ اهل سنت ایچنده، ریاست روحانیه‌نك بوتون مسلمانلری بویوك بر جمعیت شکلنده یکدیگرینه باغلایان بر رابطه حکمنده اولدیغنی سویلمکه حاجت یوقدر. خلافت خارجی هجومله معروض بولوندیغی زمان بوتون پریوزنده بولونان مسلمانلرك حیاتی غلیانه کلش وتورکلرك استقلالی ایچون چالشمق، اوغراشمق عینی زمانده مسلمان قسمندن تشکیل ایدن مؤسسانی تام وکامل اولهرق محافظه ایتمك دیمك اولدیغی قناعتیله هند مسلمانلری ده بومیانده تورك ملتنه اظهار محبت ومعاونت ایلمشدی. بو نهلکه‌لی زمانلرده بز تورکیه دعوامی ایچون جدیتله چالیشدق. طرابلس غرب وبنغازیده وقوعه کلن تورك، ایتالیان حربندن بری بر انکلیز مسلمان مؤسسه‌سی تورکلر آراسنده‌کی یأس و اضطرابی تخفیف وتعدیله بوتون قواسنی حصر ایتدی. ایشته بو اعتبار ایله بوتون مسلمانلرله برابر دویدقلری علاقه دار اولدیغمز بو مسئله حقنده کی بوتون ملاحظات وتلقیناتمزك ذات دولتلرینك حکومتی طرفندن حسن قبول کوره جکنه اعتمادمز واردر.

۳ ــ ولوح! بولاجق ملاحظاتمزدن مات عمللری نفوذنی ذره قدر تنقیص ایتمك ایستدیکمز خلیفه‌نك نفوذینك تنقیصی ویا برعامل دینی کبی تورکیه تشکیلات سیاسیه‌سندن اونك تبعیدی بزم فکرمزجه اسلامك داغلمامی اومعنوی جزان قوتنك عملی صورتده ضیاعی دیمك اولاجقدر. بو اویله بر حالدرکه نه بویوك ملت مجلسنك نده رئیس جمهور غازی مصطفی کمال پاشا حضرتلرینك نظر دقتلرندن، تمکن دکل، قاچامازلر.

۴ ــ بزم فکرمزجه کوره خلیفه ــ امام اهل سنتك وحدتی تشیل ایدن خلیفه‌نك تورك ملتندن برفرد اولماسی، تورك دولتنك مؤسسلری اجدادندن بولونماسی ملل اسلامیه آراسنده تورکلکه مبجل بر موقع بخش ایدر.

۵ ــ بو، اون درت عصردن بری اهل سنت آراسنده بر اساس اولهرق تلقی ایدلشدر. پیغمبر وکیلی اولان خلیفه‌نك جماعت اسلامیه‌نك امامی اولدیغنده اجماع امت واردر. اونکله بوتون مؤمنین آراسنده اهل سنتی یکدیگرینه ربط ایدن برعلاقه موجوددر. عالم اسلام بیننده بر نفاق حاصل ایتمکسزین بوعنصر دینی اسلام فکرندن چیقاریلوب آتیلاماز.

۶ ــ خلیفه، نفوذ دنیویه‌سنی غائب ایتدیکی زمان بوتون ملکارله امیرلرك ادارهٔ امورده‌کی صلاحیتلرینی تأیید ودعا لرده عصری نفوذی استعمال ایچون اونك مساعده‌سنی استحصاله کندیلرینی مجبور طوتدقلرینی ذات دولتلرینه خاطرلاتمغه لزوم یوقدر. اکر اسلامیت دنیاده بویوك برمعنوی قوت اولهرق محافظه ایدمك ایستنیورسه خلیفه‌نك نفوذ وشرفی هیچ برزمان پایمال نفوذ وشرفندن آزاولماملیدر.

۷ ــ ایشته بو وبونلره مماثل دیکر اسبابدن دولایی تورکیه‌نك حقیقی دوستلری صفتیله بز، خلافت و امامك مسلمان ملتلرك اعتماد و حرمتنه لایق اولان بر موقعه وضع اولونمسنی و بوله‌جه تورکیه‌یه‌ده قوت و شرف بخش ایدلمسنی کمال حرمتله تورکیه بویوك ملت مجلسندن واونك بصیرتکار مدبرلرندن استرحام ایلرز.

Bingazi'de vukua gelen Türk İtalyan Harbi'nden beri İngiliz Müslüman müessesesi, Türkler arasındaki ye's ve ızdırabı tahfîf ve tâdile bütün kuvâsını (kuvvetlerini) hasretti. İşte bu itibar ile bütün Müslümanlarla beraber derinden alâkadar olduğumuz bir mes'ele hakkındaki bütün mulâhazât ve telkinâtımızın zât-ı devletlerinin hükümeti tarafından hüsn-ü kabûl göreceğine itimadımız vardır.

3 - Vuku bulacak mülâhazatımızdan millet mümessilleri nüfuzunu zerre kadar tenkis etmek istediğimiz, halifenin nüfuzunun tenkis veya bir âmil-i din gibi Türkiye teşkilât-ı siyâsiyesinden O'nun teb'idi bizim fikrimizce İslâm'ın dağılması o mânevi cihan kuvvetinin amelî sûrette ziyâı demek olacaktır. Bu öyle bir hâldir ki, ne Büyük Millet Meclisi'nin ne de Reisicumhur Gâzi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin nazar-ı dikkatlerinden mümkün değil kaçamaz.

4 - Bizim fikrimizce, Halife- Imam Ehl-i Sünnet'in vahdetini temsil eder. Halife'nin Türk Milleti'nden bir ferd olması, Türk Devleti'nin mümessilleri sıfâdından bulunması, millel-i İslâmiye arasında Türklüğe mübeccel bir mevki bahşeder.

5 - Bu, ondört asırdan beri Ehl-i Sünnet arasında bir esas olarak telâkki edilmiştir. Peygamber vekili olan halifenin cemaat-ı İslâmiyenin imamı olduğunda icma-ı ümmet vardır. Onunla bütün mü'minîn arasında Ehl-i Sünneti yekdiğerine rabteden bir alâka mevcuttur. Âlem-i İslâm beyninde bir nifak hâsıl etmeksizin, bu unsur, Din-i İslâm fikrinden çıkarılıp atılamaz.

6 - Halife nüfuz-i dünyeviyesini kaybettiği zaman bütün meliklerle emirlerin idâre-i umurdaki selâhiyetlerini teyid ve dualarda asrî nüfuzu istimâl için onun müsaadesini istihsâle kendilerini mecbur tuttuklarını zat-ı devletlerine hatırlatmaya lüzum yoktur. Eğer İslâmiyet Dünya'da

- Cumhuriyet devrinde Hilâfet'i ve meşrûtî idâreyi müdafaa eden bir fikir ve siyâset adamı -

LÜTFİ FİKRİ BEY
(1872 - 1934)

Mülkiye'yi bitirdikten sonra Paris Hukuk Fakültesi'nde lisans tahsili yapmıştır. 1908'de kurulan Meclis-i Meb'usan'a Dersim Meb'usu olarak katılmış ve İttihadcılarla yaptığı çetin mü-câdele ile ün kazanmıştır. Gazetecilik ve avukatlık yapmıştır. İstanbul Barosu Reisliği'nde bulunmuştur. Hilâfet'i müdafaa eden yazılarından dolayı, biri İstanbul'da, diğeri Ankara'da olmak üzere iki sefer *"İstiklâl Mahkemesi"*ne verilmiş-tir. Birçok eser ve makaleleri neşrolunmuştur. Son derecede dü-rüst, vatansever bir şahsiyetti. Samimi kanaatlerini yılmadan müdafaa eden cesur bir fikir adamımızdı.

حکمدارلق قارشوسنده ملیت

و

مسئولیت وتفریق فوا مسائلی

لطفی فکری

« آقشام ـ تشبث » مطبعه‌سی

۱۳۲۸

– Lütfi Fikri Bey'in siyâsi kanaatlerini ortaya koyan eserlerinden birinin kapağı –

büyük bir mânevî kuvvet olarak muhâfaza edilmek isteniyorsa, halifenin nüfuz ve şerefi hiçbir zaman Papa'nın nüfuz ve şerefinden az olmamalıdır.

İşte bu ve bunlara mümâsil diğer esbabdan dolayı Türkiye'nin hakiki dostları sıfatıyla biz Hilâfet ve İmâmetin Müslüman milletlerin itimad ve hürmetine lâyık olan bir mevkie vaz'olunmasını ve böylece Türkiye'ye de kuvvet ve şeref bahşedilmesini kemâl-i hürmetle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden ve onun basîretkâr rüesâsından istirham ederiz.

Biz Paşa hazretleri sizin mûtî bendeleriniziz."

Emir Ali - Ağa Han [302]

Bu mektubun –iddia edildiğine nazaran– muhatabı olan Türkiye Başvekili **İsmet Paşa**'ya ulaşmadan önce, bazı İstanbul gazetelerine gelmesi ve onlar tarafından neşredilmesine Kemalistler esrârengiz bir mâhiyet addettiler. Halbuki mes'ele gâyet basitti **Ağa Han** ve **Emir Ali, İsmet Paşa** vâsıtasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Hilâfet'in muhâfazası zımmında mürâcaat ederken, onların –tebellür etmeye başlayan yeni hissiyat ve tavırları karşısında– bu mürâcaatı kaale almayacaklarını da hesap etmişler kendilerini umûmî efkârın baskısına mâruz kılmak için, mektuplarının bir sûretini de bazı gazetelerin idârehânelerine postalamışlardır. Bundan daha makul ve tabiî ne olabilir? Lâkin şu mektubun gazetelerde yayınlanması ve tahlil ve tefsiri istikametinde neşriyat yapılması Hilâfet mevzuunda tedirgin olan resmî çevreler üzerinde büyük bir telâş husûle getirmiştir.

Hakikaten bu neşriyat üzerine, 8 - 9 Aralık 1923 gecesi T.B.M.M'nde aktedilen bir gizli celsede İstanbul'a Cebelibereket Meb'usu **İhsan Bey**'in (Topçu İhsan) riyâsetinde bir *"İstiklâl Mahkemesi"* gönderilmesi kararlaştırıldı.

15 Aralık 1923 tarihinde Fındıklı'daki eski Meclis-i

302- Bkz: 5 Aralık 1923 tarihli **"Tanin"** ve **"İkdam"** gazeteleri.

Meb'usan Binası'nda faaliyete geçen bu mahkeme **Hüseyin Cahid, Ahmed Cevded, Velid Bey** gibi mevkûfen muhâkeme edilmekte olan bâzı gazetecileri kasd-ı cürmîleri olmadığı esbab-ı mucibesiyle beraat ettirmiş, fakat **Lütfi Fikri Bey'e** beş sene hapis cezası vermişti.[303]

Bu sûretle *"Hilâfet Mes'elesi"* etrafındaki muhâlefet sindirilince sıra O'nu ilgaya gelmiş oluyordu.[304] Mecliste, bütçe müzâkereleri esnâsında Hânedan tahsisatı ve *"Şer'iye"* ile *"Evkaf"* vekâleti bütçeleri üzerinde görüşülürken **Vasıf Çınar** Hilâfet'e ve Halife'ye hücûm ederek *"Yüksek Meclis'in tasdik edeceği bütçede Hilâfet'in yeri olmadığı"* görüşünü ileri sürdü. Hakikatte **M. Kemal Paşa** birkaç ay önce re'sen Hilâfet'in ilgasına karar vermiş bulunuyordu[305]. Bütçe müzâkereleri bunun için münâsip bir vesile olarak seçilmişti. **Vâsıf Çınar'**dan sonra konuşan **Mazhar Müfid** de Hilâfet'in kaldırılmak istendiğini, şüphe ve tereddüde yer vermeyecek bir sûrette ortaya koymuştu. Nihâyet, 1 Mart 1924 tarihinde Meclis'te okuduğu nutukta buna temas eden **M. Kemal Paşa** tutulacak yolu kat'î olarak göstermiş oldu.[306]

303- **Lütfi Fikri Bey'**in bu cezası az bir müddet sonra TBMM tarafından afvedilmiştir.

304- Hilâfetin ilgasına tekaddüm eden günlerdeki münakaşalar için isteyenler şu kaynaklardan geniş malûmat alabilirler.

Nevsal-i Millî (1923) sh. 176 vd. - **Dr. Ziya GÖĞEM** - Halit Beğ c. I., İstanbul 1954 sh. 231 vd.

Hasan Rıza SOYAK - Atatürk'ten Hatıralar c. I., İstanbul 1973, sh. 191 vd.

305- "1340 (1924) senesi iptidâsında büyük mikyasta, bir ordu harb oyunu yapmak takarrur etmişti. Bu harb oyununu İzmir'de yapacaktık. Bu münâsebetle 1340 Kânunusâni (Ocak) iptidasında İzmir'e gittim. Orada iki ay kadar kaldım.

Hilâfet'in lâğvı zamanı geldiğine orada iken hüküm vermiştim." (Bkz: **M. Kemal Paşa** - a.g.e. sh. 511).

306- Gerçi bu konuşmada *"Hilâfet"* kelimesi telâffuz edilmiyordu.

Çünkü, T.B.M.Meclis'i **M. Kemal**'in korkulu rüyâsı **Ali Şükrü Bey**'in katlolunmasından hemen sonra feshолunmuş, tâyinle teşekkül eden II. Meclis'te, Lozan'da ki taahhüdlerin ifası zamanı gelmişti.

Ertesi gün toplanan Halk Fırkası Meclis Grubu:

aa - Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi** ve arkadaşlarının teklif ettiği *"Şer'iye"*, *"Evkaf"* ve *"Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye"* vekâletlerinin lâğvı,

bb - **Vasıf Çınar** ve arkadaşlarının teklif ettiği *"Tevhid-i Tedrisat"* ve;

cc - Urfa Meb'usu **Şeyh Saffet Efendi** ile elli üç arkadaşının teklif ettiği *"Hilâfet'in ilgası ve Hânedan'ın yurt dışına çıkarılması"*na dâir kanunları müzâkere ve kabul etmişti.

Bu sonuncuya *"böyle bir hareketin İslâm Âlemi'ni teessüre sevkedeceği, bundan ancak İngilizler'in memnun kalacağı ve Hilâfet'in Türkiye için lüzumlu bir müessese bulunduğu"* yolunda itirazlar vâki olmuşsa da bu itirazı ya-

---

Ama adı verilmeden O'na hücum ediliyordu. Esâsen buna hacet de yoktu. Zira Makam-ı Hilâfet'e birgün evvel dolu dizgin hücum eden **Vâsıf Çınar** da **Mazhar Müfid** de böyle ehemmiyetli bir mes'eleyi O'nun emir ve tensibi hâricinde ortaya atamazlardı. Hazırlık o kadar tamamdı ki bir gün sonra, TBMM'de **Şeyh Saffet Efendi**'nin teklifinin hiçbir değişikliğe uğramadan kabul edildiği görülmüştür. İhtimal ki bu *"Şeyh"* ünvanlı meb'us, kasden seçilmiş ve kendisine hazır bir metne imza attırılmıştı. Zira herhangi bir kanun teklifinin Meclis'ten hiçbir değişikliğe uğramadan çıkabilmesi ancak ve sırf **M. Kemal Paşa**'nın arzu ve hissiyatını aksettirmiş olmasıyla kabildi. O mec-liste böyle bir başka kimse mevcud değildi.

Üstelik bunlar, şeflerinin yarın ne yapacağını kestiremedikleri ve o günkü siyasete göre konuştuklarından hemen ekseriya tekzibe uğruyor ve tezâda düşüyorlardı. Meselâ şu Hilâfetin ilgası celsesine reislik eden **Fethi Bey** daha üç ay evvel gazetecilere şöyle demişti:

panlar (Konya Mebusu **Musa Kâzım** ve Eskişehir Meb'usu **Abdullah Azmî** Efendiler) azınlıkta kalmışlar ve parti grubu bu her **üç kanunu** da kabul ederek Meclis'e sevklerini kararlaştırmıştır.

3 Mart 1924 Pazartesi günü **Ali Fethi Bey**'in riyâseti altında toplanan Meclis müzâkerelere başlamış ve Hilâfet'in lâğvı ile birlikte başta Halife **Abdülmecid Efendi** olmak üzere Osmanoğulları'nın bütün fertlerini, damadlar da dahil olduğu halde vatandaşlıktan iskat eden ve yurt dışına çıkaran onüç maddelik şu kanunu kabul etmiştir.

HİLÂFET'İN İLGÂSINA VE HÂNEDAN-I OSMÂNÎ'NİN TÜRKİYE CUMHURİYETİ MEMÂLİKİ HÂRİCİNE ÇIKARILMASINA DÂİR KANUN

3-Mart-1924

Kanun Nu: 431

Madde: 1 - Halife hal'edilmiştir. Hilâfet, hükûmet ve cumhuriyet mânâ ve mefhumunda esâsen mündemiç olduğundan Hilâfet Makamı mülgadır.

Madde: 2 - Mahlû Halife, Osmanlı Saltanat-ı münderisesi hânedanının erkek, kadın bilcümle âzâsı ve damadlar Türkiye Cumhuriyeti memâliki dâhilinde ikâmet etmek hakkından ebediyyen memnûdur. Bu Hânedana mensup kadınlardan müteşekkil kimseler de, bu madde hükmüne tâbidirler.

"... Halife Hazretlerinin istifâsı etrafında işaa edilen haberler hilâf-ı hakikattir. Türkiye B. M. Meclisi bu mes'eleyi halletmiştir. Hilâfet, Âlem-i İslâm'ın malıdır ve Türkiye B. M. Meclisi'ne istinad eder. Bu ihak bizimdir. (Bkz: Tanin Gazetesi 22 Teşrinisâni 1923 tarihli nüsha).

Bu kaabil tezadların envaını bir arada müşâhede etmek isteyenler Hilâfet'in Saltanat'tan tefrikle birinin ilga diğerinin de ibka edildiği hengâmda basında yer alan makale ve beyanatları bir araya getiren ve resmen neşredilmiş olan **"Hilâfet ve Millî Hâkimiyet"** ünvanlı esere (Ankara 1339) bakabilirler.

Madde: 3 - Ikinci maddede mezkûr kimselerin işbu kanunun ilânı tarihinden azami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

Madde: 4 - Ikinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfûdur.

Madde: 5 - Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler, Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emvâl-i gayrimenkuleye tasarruf edemezler. İlişiklerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekâle mehâkim-i devlete müracaat edebilirler.

Madde: 6 - Ikinci maddede mezkûr kimselere masârif-i seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derece-i mevkilerine göre mütefâvit olmak üzere hükûmetçe tensip edilecek mebaliğ itâ olunacaktır.

Madde: 7 - Ikinci maddede mezkûr kimseler, Türkiye Cumhuriyeti arâzisi dahilindeki bilcümle emvâl-i gayri menkullerini bir sene zarfında hükûmetin malûmat ve muvafakatiyle tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emvâl-i gayri menkuleyi tasfiye etmedikleri halde, bunlar, hükûmet mârifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.

Madde: 8 - Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin, Türkiye Cumhuriyeti arâzisi dahilindeki tapuya merbut emvâli gayri menkuller millete intikâl etmiştir.

Madde: 9 - Mülga Padişahlık sarayları, kasırları ve emlâk-i sâiresi dahilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asâr-ı nefise vesâir bil'umum emvâl-i menkule millete intikâl etmiştir.

Madde: 10 - Emlâk-i hâkâniye nâmı altında olup evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga padişahlığa ait bilcümle emlâk ve sâbık hazine-i hümâyun, muhteviyatlarıyla, birlikte saray ve kasırlar ve mebâni ve arâzi millete intikâl etmiştir.

Madde: 11 - Millete intikal eden emvâl-i menkule ve gayri menkulenin tesbit ve muhafazası için bir nizamnâme tanzim edilecektir.

Madde: 12 - İşbu kanun, târih-i neşrinden itibâren mer'iyül icradır.

Madde: 13 - İşbu kanunun icra-yı ahkâmına icra vekilleri hey'eti memurdur.

Bu Kanunun TBMM'de Müzâkeresi:

3 Mart 1340 (1924) Pazartesi günü **Ali Fethi** (Okyar) **Bey'**in riyâseti altında toplanan TBMM bu kanunu müzakereye başladı. Teklif, Meclis riyâsetine şu esbab-ı mücîbe ile takdim edilmiştir:

RİYÂSETİ CELİLEYE

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde Makam-ı Hilâfet'in vücûdu, Türkiye'yi dâhilî ve hâricî siyâsette iki başlı olmaktan kurtaramadı. İstiklâlinde ve hayat-ı siyâsiyesinde müşâreket kabul etmeyen, Türkiye'nin zâhiren ve zımnen bile olsa, ikiliğe tahammülü yoktur.

Asırlardan beri Türk Milleti'nin sebeb-i felâketi ve ennihâye fiilen ve ahden bir Türk İmparatorluğu'nun vasıta-i inkirazı olan Hânedan'ın Hilâfet kisvesi altında Türkiye'nin mevcudiyetine daha müessir bir tehlike olacağı tecârib-i mütehammilâne ile kat'iyyen sâbit olmuştur. Bu Hânedan'ın Türk Milleti ile münâsebattar olan her vaziyet ve kuvveti, mevcûdiyet-i milliyemiz için mahz-ı tehlikedir. Esâsen Hilâfet, emâret evâil-i İslâm'da hükümet mânâ ve vazifesinde ihdas edilmiş olduğundan dünyevî ve uhrevî bilcümle vezâif-i mütevecciheyi ifâ ile mükellef olan zaman-ı hazır hükümat-ı islâmiyesi'nin yanında ayrıca bir Hilâfet'in sebeb-i mevcûdiyeti yoktur. Hakikat bundan ibârettir. Türk Milleti, İslâmiyet'i muhafaza etmek için hakikate ittibadan başka bir hatt-ı hareket ittihaz edemez. Terâküm edegelen teşevvüşâtın vâzıh ve kat'î bir sûrette halli

için mevadd-ı âtiyenin bugün, derekap ve müstâcelen müzâkeresiyle kanuniyet kesbetmesini teklif ederiz.

2-Mart-1340 ŞEYH SAFFET (URFA) [307]

Aman ya Rabbi!.. Bu kadar âşikâr yalanlara *"şeyh"* ünvanlı bir adam nasıl cür'et eder?! Hanedan, Türk Milleti'nin "asırlardanberi sebeb-i felâketi olmuşmuş!.. Nasıl'sa tahammül edilmiş olan tecrübelerle sâbit olmuş imiş ki, Osmanlı Hânedan'ın "Hilâfet kisvesi" altındaki her tesiri millî mevcûdiyetimiz için mahza tehlike imiş!.. Hem de İslâmiyet'i muhafaza için Hilâfet'in ortadan kaldırılması gerekirmiş!.. İnsanın gayri ihtiyari "çüş!.." diyeceği geliyor!.. Bu kadar herze, İslâm düşmanlarından bile sâdır olmamıştır. Bir zamanlar **"Tasavvufun Zaferleri"** isimli değerli bir eserin de müellifi olmuş bulunan şeyh ünvanlı şu soytarının sırf dünyalık bir mevki için hakikatı nasıl katledebildiğine bakınız!.. Şimdi O'nu diriltip de sorabilsek acaba âleti olduğu **Kemal,** O'nu veya kendisini kurtarabilmiş midir?! Gel de **Üstad Bediuzzaman** ile hemzeban o-larak "Yaşasın Cehennem!.." Diye bağırma!..

Bu şeyh ünvanlı herzevekil böyle söylerse diğer inkılab silâhşörleri ne demez!.. Ne O'nun ve ne de diğerlerinin safsatalarına cevap vererek sayfalarımızı doldurmak külfetinden kendimizi beri addediyoruz.

Elhamdulillah bu günkü imanlı gençlik böyle safsatalara kapılmıyacak kadar şuurlanmıştır. Biz sadece ibret için vâki konuşmaları aynen aktarmakla iktifa ediyoruz.

Teklifin hey'et-i umûmiyesi üzerinde müzâkereler başlayın-

307- Urfa Mebusu **Şeyh Saffet Efendi**'nin bu teklifini kendisinden başka elliüç kişi daha imzalamıştı. Bunlardan bazıları şunlardır: **Kılıç Ali, Mazhar Müfid, Yunus Nâdi, Recep Peker, Vâsıf Çınar, Celâl Nuri, Refik Koraltan, Şükrü Kaya, İlyas Sâmi, Rûşen Eşref, Ahmed Ağaoğlu, Tunalı Hilmi, Yahya Gâlib** vs.

ca[308] ilk sözü **Ekrem Bey** (Rize) almıştır. O'nun hücûmlarını Fatih'e kadar vardırdığı konuşması aynen söyledir:

EKREM BEY (RİZE) – Meşrûtiyetin bidayeti idi. Henüz mektepten çıkmıştım. Mekteb-i Harbiye'nin –biliyorsunuz– Tâlimhane'ye müteveccih olan mermer sütunlu, mermer merdivenleri vardır. Bunun kapısından bakıyordum. Mermer merdivenin aşağısında Sadâret Mevkii'ni işgâl etmiş vükelâmızdan birini ferik apoletleri ve mehâbetli vücûduyla arkasında bütün yâverleriyle ve mâiyyetiyle iyi tâlim ve terbiye görmüş bir nefer vaziyetinde gördüm. Bu zat ve mâiyyeti mükellef bir arabanın önünde duruyordu. Fakat arabanın içindekini göremiyordum. Tabiî merak ettim, baktım. Bu, **Sultan Hamid**'in ondört - onbeş yaşındaki şehzâdelerinden biriydi. Bu levha bana derhal garip bir te'sir yaptı. Çünkü bu çocuk bir hiçti ve hiç evsafı olmayan bir insancık idi.

Düşündüm: O zaman bu çocuğa eğer o hürmet **Sultan Hamid**'in oğlu olduğundan yapılıyorsa, **Sultan Hamid** denilen adam, o cânilerdendir ki, cinâyeti yalnız **Mithad Paşa** gibi nice insanları mahvetmekten ibâret değil, bir milleti inkıraza mahkûm etmiştir. Hâlâ O'nun cezâsını çekiyoruz. Sonra haber aldım ki, meğer saraylarda beş altı yaşındaki çocukların önünde vükelâ, ricâl ve ekâbir hepsi böyle el-pençe divan dururlarmış. İnsanların böyle kendi kendilerini esâret altına sokmalarına karşı o zaman derin bir nefret hissetmiştim.

Efendiler! Bugün bu mefkûre tamâmiyle değişmiştir ve ben bugünü gördüğüm için ölürsem de, gam yemem, rûhum ebediyyen istirâhat edebilir. Artık kimse beş altı yaşındaki çocukların önünde el-pençe divan durmayacak ve hiçbir zaman *"arzu-yı şâhânem, millete ihsan ettim"* sözlerini işitmeyecek. Yalnız milletin sâyesinde yaşadıkları halde

308- Bu müzâkereler için bkz: İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c. 7, sh. 31 ve müt.

onu uşak gibi kullanan bu saltanat devrildiği halde, garip olan şurasıdır ki; hâlâ biz gözümüzün önünde bu âilenin Hilâfet kisvesi altında, aynı debdebeyi sürmesine tahammül etmek ve rızâ göstermek safderûnluğunda bulunuyoruz. Bir gün gelecek istikbâlde bu günün târihini yazan müverrihler, Anadolu'da Türk İstiklâlini kazanmak için boğaz boğaza gelirken, İstanbul'da onun düşmanı ile danseden bu hânedan âileyi derhal tardetmediğimizden dolayı hayret edeceklerdir.

Târih bize gösterir ki; bu zevât, her zaman bu tahta bütün kuvvetleriyle sarılmışlar ve onu elde etmek için icâbında Türk Milleti'nin boğaz boğaza gelmesini istemişlerdir (Bravo sesleri). Niçin bunlar bu tahta bu kadar sarılıyorlar? Millet'e hizmet etmek için mi? Efendiler! Millete hizmet etmiş târihimizde birçok sadrazâmlar gösterebilirsiniz. Fakat Padişah göstermek için müşkilât çekeceksiniz. Bunların tahta merbut olmalarına sâik yalnız, menfaat, ihtiras bundan ibârettir.

Padişahların yapmış oldukları bu fenâlıklar üzerinde biraz durmak istiyorum. Çünkü, ben, inliyorum. Efendiler! Bugün memleketimin, milletimin terakkıyâtının bu kadar geri kalmasından dolayı inliyorum. Bir ecnebi ile karşı karşıya geldiğim zaman, onun memleketi ile kendimi mukayese ettiğim zaman, görüyorum ki; onun memleketindeki şimendüferler kadar, benim memleketinde yol yoktur. Bu üstümdeki başımdaki gördüğünüz düğmeleri ve hattâ bâzı yerlerde yiyeceğim ekmeğe varıncaya kadar onlardan satın almaya mecbur oluyo-rum. Bundan dolayıdır ki: bir ecnebi ile karşı karşıya geldiğim zaman yüzüm kızarıyor. O halde kendime soruyorum? Türk Milleti'nin bu kadar geri kalmasındaki sebep nedir? Ya Rabbi! Biz kabiliyetsiz, istidadsız olduğumuz için mi, bu kadar geri kaldık? Bütün ecnebi devletler en yüksek zirvede, biz alttayız... Buna sebep din midir? Bu suâlime karşı derhal görüyorum ki; mâzide Arap Milleti'nin, İslâm Dini ile mücehhez olan Arap Milleti'nin

medeniyeti bana gösteriyor ki; hiçbir zaman din buna mâni değildir.

O halde kabiliyetsiz olan biz Türkler miyiz? Hayır efendiler, bunu da görüyorum. Bir zâbit, bir doktor, bir mühendis, mûhitini bulduğu zaman derhal orada ferdî tefevvuklar yapıyor. Efendiler! Türk Milleti'nin bu kadar geri kalmasına sebep, mes'ul pâdişahlardır. Pâdişahlardır, çünkü onlar milleti kahhar bir irâde-i mutlaka altında boğarak ve yalnız kendi menfaatlerini düşünerek, onun terakkisi için hiçbir şey yapmamışlardır.

Millet mes'ul kendisi olurdu şâyet hâkimiyet kendi elinde olduğu halde bu kadar geri kalsa idi. Şöyle bir bakarsak ve son inkılâb fikri istisnâ edilirse, Türk Milleti'nin altı yüz sene evvelki ruhuyla son zamanlardaki ruhu arasında hiçbir fark yoktur. Hududlara bakınız. Aşağı yukarı altıyüz sene evvelki vaziyete şâhid oluruz. Ümran noktasından yollar, köyler hiç değişmemiştir. Yalnız ormanlar azalmıştır. Bütün bunların sebebi, mes'ulleri pâdişahlardır. Bugün İstanbul'da ve memleketin sâir tarafında elleri böğründe, kuvvetleri olduğu halde, iş bulamamaktan dolayı sefil kalan, binlerce halk bilmelidir ki, biz altıyüz senenin biriktirdiği nekâisin altında eziliyoruz. Ve bu altıyüz senenin biriktirdiği nekâise çâre bulmak birkaç senede mümkün değildir.

Bu padişahlar bidâyet-i saltanatlarında târihin kendilerinden evvel vermiş olduğu derslerden hiç ibret almamışlardır. Düşünmemişlerdir ki; bir yeri işgal etmek o yeri zatpetmek değildir. Memleketin ümranı nokta-i nazarından çalışmamışlardır. Hiçbir şey yapmamışlardır. Bana târih-i Osmânînin, **Sultan Osman**'ın, İstiklâl-i Osmâni'yi temin etti diye, tebcil ettiği yerlerden mi bahs olunacak? Efendiler! Ben bunu, bu efsâneyi on yaşında iken pek tatlı olarak dinledim. Fakat bugün artık bu masalları dinlemeye tahammülüm yoktur. Kimi esâretten kur-

tarmış, kimin istiklâlini temin etmiştir? Şark - Türk Hakanlığı'nın Türkleri bir noktaya toplamak için olan hareketine karşı bazı Selçuk sultanlarının yaptığı gibi ona tâbi olsaydı, bugün ihtimal ki; merkezi Asya'da olmak üzere büyük bir Şark veya Türk Hakanlığı te'sis etmiş olabilirdi. O zaman ecdadımız ha Şark - Türk Hakânlığı'nın idâresi altında bulunmuş, ha **Sultan Osman'ın** idâresi, yahud Karaman Bey'in idâresine girmiş. Bugün bu bizim için müsâvî olurdu. Bu ancak **Sultan Osman'ın** şahsı ve O'nun âilesi için, ihtiras nokta-i nazarından mühim olabilir.

Binâenaleyh efendiler, bu târihi yukarıdan aşağıya doğru tetkik edersek, hep cinâyet, şahsî ihtiras görülür. **Yıldırım Bayezid'ın** Kosova meydanında –tahtını, tabuta tahvil ettirdiği– birâderini görürüz. **Sultan Fâtih'ten** mi bahsedeceksiniz? Benim gözümün önünde O'nun sırf bir arzusu için, en kıymetli sadrâzamımız olan **Mahmud Paşa'yı** getiriyorum. Bu adamı çocuğu öldüğü akşam, beyaz entari giyerek, satranç oynadığı için katlettirmiştir. En kıymetli sadrâzamlar ki, o zaman yalnız onlar memleketi bir derece tedvir edebiliyorlardı. Hepsinin kadınların eli altında kesildiğini görüyoruz. Binâenaleyh yukarıdan aşağı hep bu taht'a ihtiras görürsünüz. Ve baştan aşağı cinâyetlerdir!..

Zanneder misiniz ki efendiler! Bu taht'a olan merbûtiyet, bugünkü tard etmek için teklif edilen şu âilede yoktur? Hiç şüphesizdir ki; vardır. Fakat o fırsatı bulamamışlardır. Binâenaleyh neticeye geliyorum. Hiç düşünmeksizin yapılacak olan şey, derhal bu hânedanın bilâ istisnâ hudud hâricine çıkarılmasıdır. Sâir Cumhuriyeti ilân eden milletlerin birçok kanlı tecrübeler pahasına bulmuş oldukları bu neticeyi elde etmek için aynı tecrübeleri yapmak ister misiniz? Bunlar çıktıktan sonra bir nokta gelebilir. Hilâfet Mevkii, bendeniz hakikaten hayretler içinde kalıyorum. Hilâfetle bu âilenin münâsebeti nedir?

Mazisi, cinâyetlerle dolu ve Türk Milleti'ne hizmet etmemiş olan bu âilenin Hilâfet'le münâsebeti nedir? Hilâfet, esasen İslâm Dini'nin hükûmetinde mündemiçdir, bundan ibarettir. Bununla beraber ben bu isme de çok ehemmiyet vermem. Artık bu ismin oynayacağı siyasî rol çoktan geçmiştir. Bugün pek güzel gördük, Harb-i Umumî'de, kanal seferi bize Hilâfet kuvvetinin hiçbir işe yaramadığını pek acı ve pek pahalıya oturtarak anlatmıştır. Irak ve Filistin cephelerinde Hind askerlerinin pek kanlı taarruzlarına bu isim hiçbir zaman mâni olmamıştır.

Son zamanda görüyoruz ki; Yunanistan'ın siyâsi bâzı menâfii, Hıristiyan olmasından ziyâde siyâsî bazı menâfi sebebiyle yardım görmüş, fakat Türk ordularının kahhar darbeleri altında ezilince bütün cihan tarafından terkedilmiştir. Binâenaleyh bu ismin artık oynayacak siyâsi rolü, tasavvur edemiyorum. Binâenaleyh neticeye geliyorum. Doğrudan doğruya teklifin gösterdiği veçhile, bilâistisna hânedan âilesinin hudud hâricine çıkarılmasından ibârettir."

Bundan sonra, Gümüşhane Meb'usu **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'in söz istediği görüldü. Bu zat, Halk Fırkası'na girmemiş veyahud da alınmamıştı. Meclis'e müstakil bir meb'us olarak gelmişti. **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'in yanına bilhassa oturmuş olan **Recep Peker** kendisini iknâ ederek, konuşmaktan vaz geçirmeye çalışıyordu. Çünkü tâ Erzurum Kongresi'nden beri **M. Kemal Paşa**'ya muhâlif olduğu bilinen, yakın tarihimizin bu en cesur ve câlib-i dikkat siyasî şahsiyetlerinden biri olan **Zeki Bey**'in aleyhte konuşacağını kestirmek güç değildi. O Meclis'in inkılâbçı silâhşörlerinin –hemen hemen– başında gelen **Recep Peker**'in O'nun konuşmasını önlemeye çalışmaktan maksadı, bu kanunun *"ittifakla"* çıkmasını sağlamaktı. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Makam-ı Hilâfet'in ilgâsını –güya– daha şerefli (!) bir sûrette gerçekleştirmesini istiyordu.

Esâsen bu iki inkılâbçı hamleler, birinci T.B.M.M. de asla mevzuubahs edilmemiş, İkinci Meclis'e bırakılmıştı. İkinci Mec lis teşekkül ettirilmeden de *"Cumhuriyet Halk Fırkası"* kurulmuş ve eski muhâliflerin hiçbiri bu siyâsî teşekküle alınmayarak *"tek parti ve tek liste"* usûlü ile gidilen şeçimlerle Meclis'i *"dikensiz bir gül bahçesi"* hâline getirmek gâyesi güdülmüştü. Ancak **Zeki Bey** seçimleri *"müstakil"* olarak da kazanabilmiş ve Meclis'e girmiş bulunuyordu. Yâni O Meclis'in tek müstakil meb'usuydu:

Zeki Bey, Recep Peker'in ısrarlarına aldırış etmeyip:

"– Bırak, ben de fikirlerimi söylemek istiyorum!.." diyerek kürsüye çıktı. **Zeki Bey,** sık sık sataşmalar ve aleyhte tezâhüratla kesilen bu târihî konuşmasında aynen şöyle demiştir:

"ZEKİ BEY (Gümüşhane) – Muhterem arkadaşlar! Geçen günkü bütçe münâsebetiyle **Vâsıf Bey** birâderimizin pek muhîk bir beyânâtları vardı. Bu kürsi-i milletten herkes, her bir sûrette istediklerini, hür fikirlerini, kanaatlerini söylemek hakkına mâliktir (İşitemiyoruz sesleri). Sesimin müsâadesi olmadığı için bu kadar söyleyebiliyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – O, yalnız **Vâsıf Bey**'in söylediği bir hakikat değildir.

ZEKİ BEY (devamla) – Hür bir fikir söylenmeyecek mi? Kezâ **Vâsıf Bey** biraderimiz Fransa'nın 1789 inkılâb-ı Kebiri'nden bahsederekten, Fransa İnkılâb-ı Kebiri'nden dolayı Fransa'daki hânedan-ı Krâlînin idâmından ve hudud-i millî harîcine atıldığından bahsettiler. Bendeniz yalnız o günkü nokta-i nazarla bugünkü vaziyeti görmek istiyorum.

Acaba bugün bizim vaziyetimiz dâhilinde biz Cumhuriyeti ilân ettiğimiz vakit, bizim karşımızda Saltanatı isteyen bir kuvvet var mıydı, geçebilir miydi ve olabilir miydi? Kezâ **Vâsıf Bey** birâderimiz umdelerimizden bahsederken, "meb'uslar

umde–i esâsiyeleri kabul ederek gelmişlerdir ve bu umde-i esâsiyeler dâhilinde ifâ-yı vazîfe etmek bir nâmus borcudur" dedi ki, çok doğru bir şeydir.

RÂGIP BEY (Kütahya) – O umdelerle senin alâkan yoktur.

ZEKİ BEY (devamla) - Ben milletin efrâdındanım. Fırkanın değilim. Umdelerden bahsetmeye selâhiyetim vardır. Burası hür kürsüdür. Zât-ı âlileri de çıkarsınız burada nokta-i nazarınızı söylersiniz!

Acaba bu umde-i esâsiyeler dahilinde böyle kanaat-i milliyemizi ânî sûrette sarsmak ve yıkmak usulleri de dâhil miydi? Bugün, memleketin herhangi bir tarafında mesâil-i iktisâdiyyeyi, mesâil-i siyâsiyeyi ve dâhiliyeyi ve zirâiyeyi hallettik de, yalnız bu vaziyet içerisinde yapılmak istenen bu mu idi? (Gürültüler). Bendenize öyle geliyor ki; bunun zamanı henüz gelmemiştir ve gelmediğine kaaniyim. (Çoktan geçmiştir sesleri).

RECEP BEY (Kütahya) – Ne vakit gelecek **Zeki Bey?**

ZEKİ BEY (devamla) – Yalnız hey'et-i celîlenizin enzâr-ı umûmiyesine arz ederim ki; bizim teşrinisânî tarihli bir kararımız vardır. Orada diyoruz ki ve umdelerimizle beraber halka ilân ediyoruz ki; bu, lâyetegayyerdir.

HÜSEYİN BEY (Elâzığ) – Senin karışmağa hakkın yoktur.

REİS – Hatibin sözünü kesmeyin!

ZEKİ BEY (devamla) – Hilâfet, Hânedan-ı Âl-i Osman'a âid olup, Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen erşed ve eslâh evlâdı, intihab olunur. Hey'et-i celîlenizin vermiş olduğu bu kararı kaldırmış olan ayrıca bir lâyiha-yı kanuniye var mıdır?

MUSTAFA BEY (Tokat) – O karar ile bunun arasında fark vardır. Ondan sonra neler oldu haberin var mı? Uyuma!

ZEKİ BEY (devamla) – Arkadaşlar! Bendeniz mutedil liberal ve bununla beraber müdhiş bir İttihad-ı İslâm taraftarıyım

(Türkçe söyle sesleri!..) Târihin bu azâmetini kendi milletimde görmek isterim. Benim gâyem budur. Bunun içindir ki; memleketimin siyâset-i dâhiliyesi ve hâriciyesi nâmına Hilâfetin ilgâsını kabul ederek, bugünkü vaziyet-i dâhiliyede bu müdhiş kuvveti düşmanların veyahud diğer hükûmetlerin kucağına atmayalım.

İHSAN BEY (Cebelibereket) – Kuvvet nerede?

RÂGIP BEY (Kütahya) – Muhâlefetin derecesine en büyük misâli..

ZEKİ BEY (devamla) – Arkadaşlar! Cumhuriyet (gürültüler) bendeniz, ağzımla müdafaa ediyorum. Sizin de lisânınızla müdafaa etmeniz lâzımdır (Hakkın yoktur sesleri). Benim de hakkım vardır. Ben de sizin gibi bir vekîlim. Bu kürsî-i millette istediğimi bilâpervâ söylerim. Kimseden korkum yoktur!..

ALİ RIZA BEY (İstanbul) – **Damad Ferid**'in dostusun!

ZEKİ BEY (devamla) – Levâzımdaki hırsızlardan değilim!

İHSAN BEY (Cebelibereket) – Fakat jurnalcısın!.. **Damad Ferid Paşa**'ya jurnal vermiş âdî bir adamsın!

RAHMİ BEY (Trabzon) – Efendim! Mebûs âdî adam olmaz, rica ederim.

FUAD BEY (Kırkkilise) – Şahıslardan bahsetmeyiniz ricâ ederim.

ZEKİ BEY (devamla) – Eğer onlar bahsetmemiş olsa idiler, arkadaşlarımın kanaatine hürmet ederdim, fakat edenler de, benden yüksek bir adam değildirler!.. Bunu söylemek mecburiyetindeyim. Biz, Cumhuriyet, hâkimiyet-i milliye ve teceddüd ediyoruz. Eğer bunlar halkın arzusu ise –ki olduğuna benim imanım var– bununla beraber, biz öyle zannediyoruz ki; bu esâsat dâiresinde ittifak ettiğimiz takdirde, halkın ihtiyacat-ı umûmiyesine âid olan bu esâsatı yine halktan veçhe olarak, o veçhe dâiresinde halkın ihtiyacât-ı umûmiyesini o veçhe üzerine teşkilât-ı esâsiyemiz ve fırkanın hey'et-i umûmiyesinin

HİLÂFET MÜDÂFİİ
KADİRBEYOĞLU ZEKİ BEY
(1884 - 1952)

– Yakın târihimizin az tanınmış bir büyük simâsı –
2. B.M.M.'de tek müstakil meb'us

bir umde-i esâsiye olarak kabul ettiği esâsât dairesinde hükûmete bir vecih vererek o suretle karar vermemiz icab ederdi. Yoksa, biz düşündüklerimizi, kendi arzu ettiklerimizi, doğrudan doğruya halka kabul mu ettireceğiz? Bendeniz, bugünkü vaziyet-i kanunîyemiz ve teşkilât-ı esâsiyemiz ve fırkanın hey'et-i umûmiye-i millete umde-i esâsiye olarak kabul ettirdikleri eşkâl-i muhtelife üzerinde bu hak ve selâhiyetin bugün için bizde mevcud olmadığını görüyorum. Yâ arâyı umûmiyeye mürâcaat yahud, yeniden tecdid-i intihâbat yapılması lâzımdır. (Gürültüler, aşağı! sesleri). Ve bunları bir umde-i esâsiye olarak yeniden millete bildirir, o sûretle o teşkilâtı ifâ ederdik. Efendiler! Hergün bir arz ve taleb karşısında bulunuyoruz. Bunun mebdeini anladık. Gâyesi nedir? Bunu bize söyleyin!..

ALİ SÂİB BEY (Kozan) – Seni damad yapalım, **Zeki Bey!..**

ZEKİ BEY (Gümüşhâne) – Sen varken bize sıra gelmez. Bunu bugün bir ecnebi diyarına atmaktansa, vaziyyet-i siyâsiyemiz icâbı acaba bu hânedandan yanındaki iki tâne sırmalı uşağı ile dört tâne adamdan mı, yoksa yine milletin mâiyyetine verdiği sekiz tâne askerden mi korkuyoruz? Hâkimiyet dâima milletindir, Meclis-i âlinizindir. Bunu buradan çekip de, Etlik'de bir köşkte oturtturabiliriz. Efendiler, bugünkü vaziyet karşısında, hâkimiyet...

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – Bilâkayd-u şart milletindir!.. (Handeler...)

ZEKİ BEY (Gümüşhâne) – Hâkimiyet bilâkayd-u şart milletin midir? Bilâkayd-u şart Meclis'in midir? Benim kanaatime göre, bugün hâkimiyet bilâkayd-u şart milletindir. Bunlar bugünden itibâren tavazzuh etmeli ve anlaşılmalıdır. (Meclis'te, milletindir sesleri...)

TALÂT BEY (Ardahan) – Yahu! Biz o milletin vekili değil miyiz?

ZEKİ BEY (Gümüşhâne devamla) – Öyle görüyorum ki; bugün verdiğimiz bir karardan ertesi gün nükûl ediyoruz. Efendiler! Bütçe müzâkeresi münâsebetiyle arz etmiştim ki, gerek ricâl-i hükûmet ve gerek mümessil-i millet olan hey'et-i celîleniz hüküm verdikleri zaman, en ziyâde milletin arzusunu efkârını düşünerekten ve onlara istinad ederekten hüküm vermek mecbûriyetindedir. Yoksa onların duygularının, hislerinin hâricinde vukûbulan şeyler, hiçbir şeye istinad edemez!

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – Bizim hükûmetimizde onlar da dâhildir. Hattâ ölenlerin ruhları bile dahildir.

REİS — Yahya Gâlip Bey hatibin sözünü kesmeyiniz!..

ZEKİ BEY (Gümüşhâne) devamla – Buraya çıkar söylersiniz. Bendeniz görüyorum ki efendiler! İyi bir çığıra doğru gitmiyoruz. Belki, Hânedan'a değil, efendiler, bugün kendi memleketimin, şu memleketimin vaziyet-i siyâsiyesini düşünüyorum. Ve bunu bu zaman için düşünmüyorum.

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – Biz onu üç dört sene evvel düşündük beyefendi!..

ZEKİ BEY (Gümüşhâne) – Tabiî siz daha akıllı olduğunuz için, daha çabuk düşündünüz. İstanbul'da bulunduğumu söyleyen beyefendi bilsin ki; –hangi zâtın söylediğini bilmiyorum– bu inkılâb vücûda geldiği zaman, kendisi belki İstanbul'da bilârdo oynarken, biz Erzurum, Trabzon kongrelerinde milletin mevcûdiyetini kurtarmak için ve O'nun hür bir fikirle çalışmasını temin için bütün canımızı fedâ ederek çalışıyorduk. Beyefendiler! Bunu bana söyleyen efendi, her kimse, buraya gelsin. Ben kanaatlerimi söylüyorum.

RÂGIP BEY (Kütahya) – Hayır efendiler! Böyle değildir. İstanbul'da **Vahideddin**'in Sarayı'na devam ediyordu.

ZEKİ BEY (Gümüşhâne devamla) – Efendi! Ben, ne Hânedan-ı Âl-i Osman'a ve ne de Hanedân-ı Saltanat'a mensûbum ve ne de başkalarının hissiyle hareket eder bir efendiyim. Ben

göründüğü gibi hareket eden bir adamım. Ben casus değilim. O lâkırdıyı sana iâde ederim ve reddederim. Ve Saray'a giden namussuzdur, onu söyleyenler büyük nâmussuzlardır.

REFİK BEY (Konya) – Efendim! Bu tecâvüzler ilânihâye devam edecek midir? Kürsi-i Millet, hürriyeti bu kadar sûiistimâle müsâid midir?

ZEKİ BEY (Gümüşhâne) – Efendiler! Biz Saltanata düşman değiliz, eşhasa düşmanız. Zira bugünkü günde gördüğüm vaziyet şudur: Cumhuriyet devam ettiği halde Saltanata doğru yürüyor (Gürültüler).

REIS – Biliyorsunuz ki, **Zeki Bey,** Halk Fırkası'na mensup olmayan yegâne azâdır. Bunun mütalâatını sükûnetle dinlemek mecburiyetindesiniz. Hiçbir zaman asâbiyet içerisinde bulunmak doğru değildir. Olmayacak bir hal oluyor.

MUSTAFA VASFİ BEY (Tokat) – Reis bey! Saçma sapan söylüyor.

İZZET ULVİ BEY (Karahisar-ı Sahib) – Muhterem arkadaşlar! Dünya'da her şey tekâmüle gidiyor. Mânevî şeylerde de tekâmül vardır. Hükûmet denilen müessesede de şüphesiz tekâmül kanunu câridir. Efendiler! Biz mutlakiyetin kanlı hükümdarlarının zulmü altında yaşamağa lâyık millet olmadığımızı çoktan ispat ettik. Efendiler! Bu gün Dünya'nın en mükemmel olduğunu kabul ettiği Cumhuriyeti ilân ettik. Efendiler, biz hürriyete, Cumhuriyete, halkçılığa, milyonlarla insanın kanı pahasına nâil olduk. Hâlâ bu kürsüde Hilâfet'in ilgâsına taraftar olmayanlar gördükçe hayret ediyorum. Hayretimden ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Efendiler! Hilâfet diye bir mefhum bir ünvân vardır. Acaba bu nedir? Hepiniz bilirsiniz ki, Hazreti Peygamber'in vefatından sonra gelen Hulefâyı râşidîn'e, hulefâ kelimesinden de anlaşılacağı üzere, Peygamber'in vekili, halifesi olmak üzere halife denilmiştir (Onlar mâlum sesleri). Evet şüphesiz mâlumdur. Efendiler! Târihin

safahatına geçecek değilim. Şunu demek istiyorum ki; Hilâfet emâretten, hükûmetten ayrı bir şey değildir.

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – O ünvan Yemen'de on milyon Türk yemiştir. Bunu kaydedin.

İZZET ULVİ BEY (Afyon Karahisar) – Eğer biz Cumhuriyeti ilân ettikten sonra böyle bir ünvân mâhiyetinde olan Hilâfet'i bırakacak olursak, bir gün mutlaka Saltanat'a gidecektir. Çünkü târihte hükûmetsiz halîfe yoktur. **El-Mütevekkil Alellah** Mısır Kölemenleri'nin eli altında iken, nihâyet Hilâfet'i başkasına vermekten başka çâre kalmadığını anladı. Eğer iktidarı olsaydı, saltanat kuracaktı. O'nun için şu kanun pek mükemmeldir. Hattâ bunun zamanı bile geçmiştir. Hilâfet'in ilgâsı, Hânedân'ın bilâistisnâ hudud hâricine çıkarılması, ileride kan dökülmemesi için milletin müsâlemeti nâmına en âdilâne, şefikâne bir muâmeledir (Kadınları.... sesleri). Hepsini de, hepsini de!..

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – Arkadaşlar! Gâyetle kısa söyleyeceğim (Kısa söyle sesleri). Yedi yaşında idim. (Ooo!.. Gürültüler, ayak patırdıları, alkışlar, handeler...) Arkadaşlar! Gâyetle kısa söyleyeceğim ve üç hatırâyı söyleyeceğim. Küçükken okuduğum ezberlediğim, ilmihaldeki birkaç satırı hatırlıyorum: Allah vardır, Peygamber haktır, O'nun mûcizeleri vardır.

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – Canım bilmediğin şeye karışıyorsun.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – Bu mûcizeleri sayarken, o küçük çocuk olan ben, şunu söylüyor idim: Peygamberimiz buyurmuştur ki, "Benden otuz sene sonra Hilâfet yoktur ve bitecektir" ve hakîkaten otuz sene sonra da bitmiştir. Ve bu da, diyordum, Peygamberimizin mûcizesidir. İkinci vak'a arkadaşlar! **Abdülmecid** devrinde mektepte idim. Buhari-i Şerif, **İbni Haldun** Târihi yakılacakmış deniliyordu. Onun

tercümeleri toplanıyormuş. Zira orada Hilâfete âid sahih bir hadîs varmış. Bunlar **Abdülhamid**'in damarına basıyormuş. Koştum **İbni Haldun** Târihi'nin tercümesinden o Hadîs-i şerifin kopyesini buldum, istinsah ettim. Yâni arkadaşlar, sizin gençleriniz bu ilmihali okumamıştır. Fakat benim çocukluğumda, hakîkaten İslâm'ın bizim gibi küçük çocukları bile vâkıf bulunuyordu. Lâkin zaman geldi, **Abdülhamid** o hakîkati, İslâm'ın o hakîkatini tahtının altına gömdü ve bütün Dünyayı sahih bir Hilâfet varmış gibi aldattı ve aldandı. Üçüncüsü arkadaşlar! O hâtırât bu mübârek meclisin bir alenî, bir hafî celsesinde mukayyeddir. **Zeki Bey** dikkat et! (Handeler). Vay milletimin hattâ Muhammed Ümmeti'nin Hilâfet gidiyor diye titreyen Müslümanları!..

YAHYA GÂLİP BEY (Kırşehir) – Hayır hayır, öyle şey yok!..

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak devamla) – Hayır hayır!.. Güyâ **Zeki Bey**'in kavlince...

ZEKİ BEY (Gümüşhane) – Öyle bir kavil yoktur.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – Arkadaşlar, bir gün bundan dört sene evvel bu kürsüden **Zeki Bey** gibi endişeyle söz söyleyen bir arkadaşa karşı bilirsiniz ki –biraz ara sıra atılırım– şu sıranın arasından yarım cümle fırlattım. Altı ay geçti, alenî celsede o endişeli bir sözü burada tekrar edince, ben de tekrar ettim. Üçüncü olarak tekrar ediyorum. Arkadaşlar! Hilâfet'in ilgâsı deniliyor. Arkadaşlar! Ben, Hilâfetin ilgâsını kabul etmiyorum. Arkadaşlar! Hilâfet ilgâ edilmiyor. Hilâfet'in makamı kaldırılıyor. Halbuki o Hilâfet mevcuttur arkadaşlar! Hilâfet de burada, imamet de burada... (Bravo, hayır sesleri).

REİS – Efendim müzâkerenin kifâyetine dâir takrirler aldım.

Buradan sonra bu hususdaki takrir okunmuş ve re'ye ko-

تصوفك ظفرلرى

يا خود

البرهان والدليل على ماحواه الشرح والتحليل من الاباطيل

صاحب ومحررى
اورفه مبعوثى
شيخ صفوت

اوقاف اسلاميه مطبعه‌سى
١٣٤٣

"Hilâfet'in İlgası"na âid kanun teklifini tanzim ve imza eden Urfa Meb'usu: **ŞEYH SAFFET EFENDİ**'nin **"Tasavvufun Zaferleri"** isimli eserinin kapağı... Aman ya Rabbi! Şu eseri yazan adam mı Hilâfet'in ilgası teklifini imza edip Meclis'e vermiştir. Allah bir kimsenin kalb gözünü kör ederse, âlim de olsa böyle dalaletlere sürüklenmekten kurtulamayacağına tipik bir misal!..

nularak kabul edilmiştir. Bu sûretle kanunun hey'et-i umûmiyesi üzerindeki müzâkereler bitmiş, maddelere geçilmiştir. İlk olarak söz alan teklif sahibi **Şeyh Saffet Efendi,** kürsüye gelerek şu konuşmayı yapmıştır:

ŞEYH SAFFET EFENDİ (Urfa) – İdâre-i Cumhuriyet vezâif-i asliyesinden biri ve en birincisi ahkâm-ı celîle-i islâmiyenin muhafazasıdır. Hulâfa-yı Râşidîn efendilerimizden sonra bu devr-i cumhuriyete kadar İslâmiyet nâmına deveran eden Hilâfet meselesi, hiçbir zaman ne tetkik edilmiş, ne de mâkul ve mantıkî bir hükm-i sahîha iktiran etmiştir. Cumhuriyet'in Türkiye Halkı'nda ispat eylediği rüşd ve kiyâset ve bize te'min eylediği hürriyet ve adâlet sâyesinde Hilâfet mes'elesinin mahiyetini artık bütün Âlem-i İslâm'a karşı tahlîl ve ilân edecek vaziyette bulunuyoruz.

Din-i İslâm'ın her veçhile ulviyyet ve nezâhetini muhafaza etmek için Hilâfet'in mâhiyetini tahlîl ve ilân etmekte bir gün bile teehhur etmek câiz değildir. Öteden beri harhangi bir sülâlenin, bir şahsın makam-ı hükümdâriye irsen musallat olabilmesiyle halife ünvânını ihraz etmesi, Din-i İslâm'ın muktezîyâtından imiş gibi, bundan evvel efkâr-ı âmmede bir telâkkî vardır. Fakat Hilâfet'in ne demek olduğunu hakkıyla bilen Urefa-yı Ümmet, Din-i İslâm'ın hakayık-ı âliyesiyle halkın seviyesini mütenâsib bulamadıklarından zevâhirin muhâfazasıyla idâre-i maslahat siyâsetini tâkip etmişler idi. Bugün mülkün her tarafından can ve gönülden hüsn-ü telâkkîye iktiran eden Cumhuriyet, halk seviyesinin en âli derecelerde olduğunu ispat eylemiştir. İşte bu sâyededir ki, bugün bu mes'elenin halli ile iştigal ediyoruz.

Efendiler! **Hazreti Davud** aleyhisselâm gibi mürselîn-i kirâm hazerâtından idâre-i umur-i âmmeye me'mur olanlar Hak Teâlâ Hazretleri'nin emreylediği adl-u ihsan ile her veçhile âmil olduklarından Kur'an-ı Kerîm bu zevât-ı kirâma halîfe ünvânmübeccelini ıtlâk buyurmuştur. Adâlet sıfat-ı ilâhiyedendir. Bu

sıfat-ı celîleye mazhariyet yeryüzünde Cenab-ı Hakka, Hilâfet mânâsınadır. Hak Teâlâ Hazretleri Davud aleyhisselâma hitâben "İnnâ ceâlnâke fil'ardı halîfe" buyuruyor. Bunu mütea-kip "fahküm beynennâsi bil hak" diyor. Şu halde Hilâfet'in manâ-yı hakîkisi Yeryüzü'nde hak ve adâlet üzere beynennas icra-yı hükûmet olduğu anlaşılıyor.

Rusul-i Kirâm Hazeratı her türlü segâir ve kebâirden mâsum ve her bir hareketlerinde âdil olduklarından Yeryüzü'nde Allah'ın birer halifeleri idiler. Hatem-ün-nebi Peygamberimiz, Efendimiz Hazretleri, dahî, Cenab-ı Hakk'ın en muazzam bir halifesidir. Peygamber Efendimiz Hazretleri'nden sonra cihar-ı yâr-ı güzîn efdalunnas bu dört zâtı mübeccel eser-i celîl-i nebeviye tamâmiyle iktifa ve idâre-i âmmede Asr-ı Saâdet'de olduğu gibi adl-u ihsanı bihakkın muhafaza buyurmuşlardı.

Bir mûcize-i nebeviye olarak "Hilâfet, yani adl-u hak ile kaim bir hükûmet benden otuz seneye kadardır." buyurulmuş idi. **İmam-ı Ali** efendimizin müddet-i hilâfetleriyle otuz sene tamam olunca, zulüm ve adâveti ile Emeviye Hükûmeti zuhur etmiş ve hakk-u adlin esâsatı sarsılmaya başlamıştır. Bu hadîs-i şerif ile sâbit oluyor ki, Din-i İslâm nazarında Hilâfet hak ve adl üzere icra-yı hükûmettir. Böyle bir hükûmet Peygamber Efendimiz'den sonra ancak "otuz sene" devam edebilmiştir. Halbuki bu Hânedan-ı Risâleti, Kerbelâ Çölleri'nde hâk-i helâke seren **Yezid** ve Kur'an-ı Kerîm'i maazallah yerlere çarpan **II. Velid** gibi hazeleye Halife deniliyordu. O zamanlar halkın seviyesi bu fecâatlere tahammül edebilirdi. Böyle bir lâfz-ı bîmânânın Din-i İslâm'a büyük bir iftirâ olduğu düşünülemiyordu.

Bunlar sarâhaten gösteriyor ki, herhangi bir hükûmet-i İslâmiye adl-u hak üzere umur-i âmmeyi idâre ederse, o hükûmet yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Adl-u haktan inhiraf eden hükûmetler, o mübeccel sıfatdan pek uzaktır. Mürûr-i asâr ile hâdisat-ı kevniyede beşeriyetin bittecrübe bulduğu bir

hakîkat vardır ki, Resûl-i Kirâm Hazerâtından sonra adl-u hak üzere kaim bir hükûmetin ancak idâre-i cumhuriyede bulunabilmesidir. Zaten Hulâfa-yı Râşidîn devrelerinde cumhur-i ashabın efkâr-ı umûmiyesi hâkim idi. Binâenaleyh mademki bugün hakk-u adl üzere icra-yı hükûmet ancak cumhuriyetle kaimdir ve idâre-i hâzıramız da hamdolsun bir idâre-i Cumhuriyettir.. huriyettir. Hilâfet'in mahiyeti aklen ve mantıken Büyük Millet Meclisi'nin şahs-ı mâneviyesinde tamâmiyle tecellî etmiş oluyor.

Şu halde, Din-i İslâm'ın kasd eylemiş olduğu Hilâfet'in hakikatı bu Meclis-i Muazzam'ın şahs-i mâneviyesinde tecelli etmekte iken Hilâfet sıfat-ı mübeccelesini Büyük Millet Meclisi hâricinde hakâik-i İslâmiyye hilâfına bir lâfz-ı bînânâ derekesine düşürmek Cumhuriyetle asla tavafuk etmeyecek bir hâlet-i garibedir. Artık böyle bir garâbete karşı her ne yapılmak lâzım ise, Hilâfet'in mânâ-yı aslîsîni hâiz bulunan hey'et-i celîlenize âittir. Lâyiha-i kanûniyedeki birinci madde tamâmiyle mâruzât-ı âcizânemin bir neticesidir. Binâenaleyh kabulünü istirham ederim."

Şeyh **Saffet Efendi**'den sonra söz alan Kastamonu Mebusu **Hâlid Bey**[309](Akmansü) de kanunun aleyhinde bir konuşma yapmıştır.

Hattâ bu yüzden Nutuk'ta O'ndan bu mevzuda *"ilk îtiraz eden şahıs olarak"* bahsedilirse[310]de, bu yanlıştır. Yukarıdan beri nakletmeğe çalıştığımız Meclis

---

309- Kurmay **Albay Dadaylı Hâlid Akmansü** adıyla bilinen bu değerli asker I. Cihân Harbi'nde Musul Cephesi'nde ve Millî Mücâdele'de Garp Cephesi'nde büyük muvaffakiyetler kazanmış bir kimseydi. İlk defa II. BMM'de Kastamonu meb'usu sıfatıyla siyâsî hayata atılmıştı. Meşhur Yunan Başkumandanı **Trikopis**'i esir alan O'dur. (Bkz: **Dr. Ziya GÖĞEM** - a.g.e. sh. 278 vd).

310- "İlk itiraz, Kastamonu Meb'usu **Hâlid Bey** tarafından vâki oldu." (Bkz: **M. Kemal Paşa,** a.g.e. sh. 514).

müzâkereleri göstermektedir ki, bu Kanun'a ilk itiraz eden **Kadirbeyoğlu Zeki Bey** olmuştur. Üstelik **Halid Bey** bu konuşmasında **Kadirbeyoğlu Zeki Bey** gibi Hilâfet'in ilgâsının kat'î bir lisanla aleyhinde bulunmamış sâdece, *"T.B.M.M. Makâm-ı Hilafet yerine kâim addedildiğine nazaran ilgâ kelimesinin zikredilmesini"* ileri sürmüştür.[311] **Hâlid Bey**'in bu mûtedil konuşması aynen şöyledir:

REİS - Buyurunuz **Hâlid Bey!**

HÂLİD BEY (Kastamonu) – Muhterem arkadaşlar! Bendeniz birinci maddenin ikinci fıkrası hakkında söylemek istiyorum. Onda deniliyor ki; "Hilâfet, Hükûmet-i Cumhuriye'nin mefhumunda mündemiç olduğundan Makâm-ı Hilâfet mülgâdır." Hakîkaten şimdiki şekliyle Makam-ı Hilâfet, bir heyûlâdan başka bir şey değildir. Hoca Efendi'nin buyurdukları gibi Hilâfet'in bilhassa bâzı şerâiti vardır ki; tenfiz-i ahkâm, memleketin müdâfaası, beyt-ül mal vesâire gibi şeylerdir. Halbuki bugünkü Hükûmetimizin vaziyetine göre bunlar Meclis-i Âli'de mevcuttur. Binâenaleyh şimdiki Hilâfet'in elinde hiçbir

---

311- **Hâlid Bey**'in yeğenine anlattıklarıyla vücûd bulan hatıratı göstermektedir ki; kendisi Hilâfet'in ilgâsı keyfiyetine tamâmen karşı olduğu halde o günkü siyâsî hava içinde ve hele **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'in konuşmasının karşılaştığı aksülamel karşısında böyle mûtedil bir yol tutmak mecbûriyetinde kalmıştı.

"... Parti grubunun çoğunlukla verdiği kararlara (tüzük gereğince) muhâlefet edenler tarafından da uyulması gerekiyordu. **Hâlid Bey,** bu müzâkereler sırasında, Hilâfet Makamı lehinde bulunmak maksadı ile söz istemişti. Lâkin müzâkerelerin yeterliğine dâir verilen bir takrir üzerine, fikirlerini söyleyememiş, bundan canı sıkılmıştı. Fırka mensubu olduğundan, ertesi günü Meclis müzâkereleri sırasında ne yapacağını, "Böyle târihî ve mühim bir mes'ele hakkında, milletvekili sıfatı ile ne rey" vereceğini düşünmekte, kalbinde bir sıkıntı hissetmekteydi. Nihâyet parti tüzüğüne uygun olmamakla beraber, Meclis'in açık toplantısında bu mesele müzâkere edilirken söz söylemeğe karar vermişti." (Bkz: **Dr. Ziya GÖĞEM** - a.g.e. sh. 161).

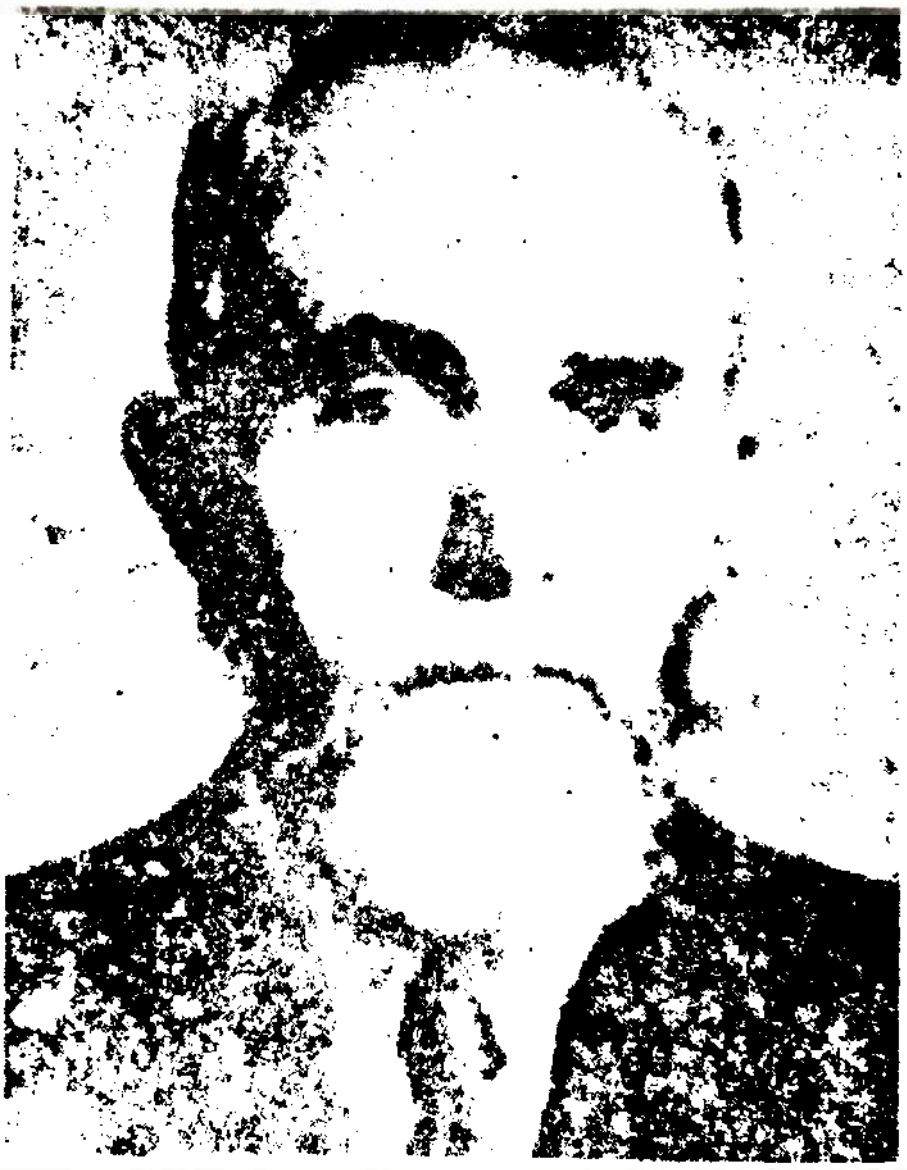
nüfuz ve kuvvet yoktur.

Binâenaleyh Hoca Efendi'nin buyurdukları gibi bir mahzur yoktur. Bendeniz şer'î cihetini değil, siyâsî cihetini düşünüyorum. Mâlum-i âliniz Hilâfet 1300 küsûr seneden beri, Hulefa-yı Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, sonra Fâtımîler, Mısır vesâireden geçerek bir silsiledir gidiyor. Binâenaleyh binüçyüz senelik bir müessesedir. Bunun için bu makamı, mulgâ demek için herhalde uzun boylu düşünmek icab eder kanaatindeyim. Cihet-i şer'isinde hiçbir mazhur yoktur. Bendeniz yalnız siyasi nokta-i nazardan arzediyorum.

Arkadaşlar! Hepimiz biliyoruz ki; İstiklâl Mücâdelâtı ilân edildiği zaman, halkımızın Hilâfet Makamı'na olan merbûtiyetini nazar-ı itibâre alarak hepimiz "Halîfe'yi kurtaracağız, şöyle yapacağız, böyle yapacağız!" diye telkinatta bulunduk. Hattâ birçok meşâyih ve ulemâyı Büyük Millet Meclisi'ne getirdik.. Bu sırf halkın hissiyatına hürmet için idi. Sonra arkadaşlar, ben bu İstiklâl muhâberâtında kâmilen bulundum. Askerlere, bütün arkadaşlarla beraber bu sûrette telkinatta bulunduk. "Makâm-ı Hilâfeti, bütün vatanla beraber kurtaracağız" dedik (Kurtaramadık mı? sesleri). Hay hay!.. Hamdolsun kurtardık!.. Böyle olmakla beraber bugün halk Makam-ı Hilâfet olmaz ise, Cum'a namazı kılınmaz itikadındadır. (Hayır, hayır sesleri). Ben de o itikatda değilim.

TUNALI HİLMİ BEY – O itikadı değiştireceğiz. Bundan böyle halkı aldatmak yok.

HÂLİD BEY (devamla) – İnşallah. Binâenaleyh bendeniz en ziyâde bunun dahildeki tarz-ı telâkkisine işâret ediyorum. Arkadaşlar! Bizim dinimizde, Müslümanlar, müminler kardeştirler. Bunun için diğer devletlerin Türkiye'ye olan nazarları Makam-ı Hilâfet'in burada olmasından dolayı değil, Türkler'in de bir Müslüman devleti olmasındandır deniliyor. Ve aynı zamanda deniliyor ki, "Biz bu Hilâfet'ten ne fâide gördük? Meselâ Harb-i Umûmi'de bilâkis Araplar bize hıyânet etti ve düşman

HALİD AKMANSÜ
(1884 - 1953)

Kurmay Albay'dı. Birinci Cihan Harbi ile İstiklâl Muhârebeleri'nde cepheden cepheye koşarak takdire şâyân hizmetler ifâ etmiştir. Meşhur Yunan Başkumandanı **Trikopis**'i esir alan O'dur. İkinci Büyük Millet Meclisi'ne Kastamonu meb'usu sıfatiyle katılmış ve kısa bir zaman sonra muhalifler arasında yer aldığı görülmüştür. Bu yüzden uzun bir menkûbiyet hayatı yaşamıştır. Mütevâzı, mazbut karakterli ve ferâgat-i nefs sâhibi örnek bir insandı.

saflarında bize karşı harbettiler. Hindliler kezâ, hiç fâidelerini görmedik" deniliyor. Doğrudur. Fakat arkadaşlar! Son Yunan taarruzunda Yunanlılar Eskişehir ve Afyon hattına kadar geldikleri zaman, işgal altında bulunan yerler garb vilâyatını kurtarmak için bir tek nefer gönderebildi mi? Hayır gönderemedi. Çünkü mâzur idiler. Onlar esir vaziyette idiler. Onlarla da münâkalâtımız yok idi. Binâenaleyh onları da, esîr farz etmek pek tâbiidir. Bu ciheti de nazar-ı dikkate almalıdır.

Bununla beraber bendeniz bu mütaleayı vârid görmem. Hangi muvasalayı temin etmişiz? Meselâ bugün hac farzdır. Haccın hikmet-i felsefesi o kadar büyüktür ki; acaba bundan siyâseten ne istifâde etmişizdir? Hiç!.. Sonra Araplar bize karşı şöyle yapmış, böyle yapmış diyoruz. Halbuki hep biliyoruz ki, bu Arabistan'da tâkip ettiğimiz hatâlı siyaset neticesidir. (Hayır, hayır sesleri. Başka birinin hatası bize terettüp etmez sesleri).

Bendeniz kanaat-i vicdâniyemi söylüyorum. Çünkü Reisicumhur Hazretleri burada îrad-ı nutuk ederken Makam-ı Hilâfet hakkında hiçbir kelime sarfetmediler. Yalnız Cumhuriyet'in hâlen ve âtiyen, masun bulundurulmasından bahsettiler. Bendeniz Hilâfet'i muhafaza edelim ve bu Hânedan'ı da bırakalım demiyorum. Ve o fikrim de yoktur. Yalnız Makam-ı Hilâfet hakkında mâruzatta bulunuyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – İşte burası.

HÂLİD BEY (devamla) – Binâenaleyh bendeniz bu itirazları pek vârid görmüyorum. Buna karşı belki birçok itirazlar ve cevaplar bulunabilir. Yalnız bütün Âlem-i İslâm'ın bize karşı gösterdiği teveccüh ve muhabbet zannediyorum ki, yalnız bir din kardeşliğinden değildir. Acaba niçin İran'a, Afganistan'a, Fas'taki İslâmlar'a gösterilen teveccüh bize gösterilen teveccüh kadar değildir. Bendeniz şu kanaatteyim ki, bu kadar asırlardan beri seyyiat-ı idaremize rağmen ve bütün Dünya'nın nazar-ı ihtirası, İstanbul ve Türkiye'nin vaziyeti üzerinde iken bekamızı, Makam-ı Hilâfet'in bizde olması ve Türkler'in bu makâmı mu-

hafaza ve dini muhafaza etmek için çarpışmalarında buluyorum. Sonra arkadaşlar! Madem ki Makâm-ı Hilâfet'in de hiç bir nüfuzu yoktu, biz altı ay evvel buraya hepimiz bir umde neşrederek geldik. Ve o umdeler ve Teşrinisânî 38 (1922) kararının lâyetegayyer bir düstur olduğunu ilân ettik. Ve sonra dedik ki: Türkiye'de Büyük Millet Meclisi, Makam-ı Hilâfet'in istinadgâhıdır. Ve Makam-ı Hilâfet beynelislâm bir makam-ı muallâdır, dedik.. Eğer o makam bir makam-ı muallâ değilse, neden halka ilân etmeyi lüzumlu gördük? Binâenaleyh bendeniz böyle Makam-ı Hilâfet mülgâdır demeyi doğru bulmuyorum. Son sözüm budur. Bendeniz bu son sözü yâni mülgâdır sözünü böyle açıkça söylemeyi ve kaydını şer'an değil siyâseten büyük bir mahzur telâkkı ediyorum.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – O halde kapalı kaydedelim.

HÂLİD BEY (devamla) – Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i mâneviyesinde deriz. Doğrudan doğruya mülgâdır demek hatâlıdır.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) – Büyük Millet Meclisi'nin şahsında mündemiçtir.

HÂLİD BEY (Kastamonu) – Az zaman sonra te'sirini görürüz."

Hâlid Bey'in bu mûtedil konuşması Hilâfet'i lâğvetmeye kararlı ve bu itibarla da muhâlif rey ve beyânları dinlemeğe mütehammil gözükmeyen Meclis'in heyecanını nisbeten teskin etmişti. Fakat ondan sonra söz alan **Vâsıf Çınar** bilhassa **Zeki Bey**'e karşı ağır bir sûrette târizkâr ve baştanbaşa demogojik konuşmasıyla tansiyonu yeniden yükseltti. O, yer yer karşılıklı sataşmalara sebep teşkil eden konuşmasına:

"Muhterem arkadaşlar!.. Cumhuriyet ilân eden bir milletin siyasî idâresi içinde Hilâfet'in bekasının ne kadar muzır olduğunu bütçenin hey'et-i umûmiyesinin müzâkeresi esnâsında söylemiştim." diye başlamıştı. **Vâsıf Çınar** bundan sonra daha

ziyâde **Kadirbeyoğlu Zeki Bey**'i hedef ittihaz ederek tamâmiyle şahsiyata kaçan bir konuşma yapmıştır. Bir zamanlar Bursa'da mubassırlık (Muallimle hademe arası bir vâzife. Talebeyi susturmak ve onlara nezâretle mükellef olanlara denirdi.) yapmış olan bu ayağı çarıklı açıkgöz kendisini Maârif Vekilliğine kadar yükselten sayısız ve emsalsiz dalkavukluklarının o gün en parlak bir misâlini vermişti.

Vâsıf Çınar'dan sonra söz alan **Seyyîd Bey** –bir hukukçu olması hasebiyle– kendini bu mevzuda en selâhiyetli bir insan addederek, müzakerelerin en uzun konuşmasını yapmıştır.[312] O'nun küçük bir kitap hacmindeki bu uzun konuşmadan ancak dikkate değer birkaç parçayı iktibas edebileceğiz.

Seyyîd Bey, bu uzun ve teferruatlı konuşmasına şöyle başlamıştır:

Muhterem Efendiler! Müsaâde buyurursanız bendeniz de bu Hilâfet mes'elesi hakkında biraz izahat vereyim. Mesele pek mühim olduğundan ve hattâ târihimizde ve belki de bilumun hâdisat-ı ictimâiyye arasında en büyük bir inkılâb demek olduğundan bu babda ne kadar söz söylense yine azdır. O'nun için sabrınızı suiistimal edersem beni mâ'zur görünüz.

Benden evvelki hatipler, bu babdaki kanaatlerini beyan ettiler. Pek güzel ve pek samimi söylediler. Bendeniz de bu mes'eleye dâir uzun senelerden beri icrâ ettiğim tetebbuat neticesinde hâsıl olan kanaatimi beyan etmek isterim. Nitekim, geçen sene Hilâfet hakkında *"Hilâfet ve Hâkimiyet-i*

312- Bir zamanlar İstanbul Üniversitesi'nde *"Usul-i Fıkıh"* hocalığı da yapmış olan **Seyyid Bey**'in Hilâfet'in ilgâsının lüzûmuna dâir irad eylediği bu uzun nutuk, Hilâfet aleyhtarlarını çok fazla memmun etmiş ve bu mevzuda mükemmel ve muazzam telâkkî olunmuş olacak ki; zabıtlardan ayrı olarak 63 sahifelik bir broşür halinde bastırılarak Türkiye'nin her tarafında meccânen dağıtılmıştır. (TBMM'nin 3 Mart 1340 Târihinde Mün'akit 2. İçtimâında "Hilâfetin Mahiyyet-i Şeriyyesi" Hakkında Adliye Vekili **Seyyid Bey** Tarafından İrad Olunan Nutuk - Ankara, TBMM Matbaası, 1340).

Milliye" ünvâniyetle bir de kitap neşretmiş idim.[313]

Dediği gibi târih-i İslâm'da azim bir inkılâb yapıyoruz. Diyebilirim ki bundan daha büyük bir inkılâb olamaz!.. Bu inkılâbın azametindendir ki; zihinler bununla pek meşguldür. Kalbler endişe ve tereddüd içindedir. Onun için cümlemizin vicdan ve iz'anı arzu ediyor ki, mes'ele tamâmiyle tavazzuh etsin!.. Yâr ve ağyar ne yaptığımızı ve ne yapmak istediğimizi bilsin. Şuurlu bir sûrette mi, şuursuz bir halde mi yapıyoruz, anlasın. Meclis-i Âli, Hilâfet mes'elesinin mâhiyet-i şer'iyye ve siyâsiyyesini bilerek mi ittihaz-ı karar ediyor, yoksa bilmiyerek mi?.. Bu ci-

---

313- Aslında bu kitap imzasız olarak neşredilmişti. Demek ki *Seyyid Bey* Hilâfet'in sadece defin merâsimine katılanlardan değil, bu neticeyi hazırlayanlardan biriymiş..!

Siyâset sahnesinde Osmanlı Meclîs-i Meb'usanı'ndaki ittihatçı meddah ve müdafiiliği parlamış olan **Seyyid Bey**'in medrese menşeli olmasına rağmen nasıl bozuk bir adam, olduğunu anlamak için yakın arkadaşlarından **Hüseyin Cadih**'in şu beyanına kulak veriniz:

Umûmî Harp içinde idi; Alman meb uslarının ziyâretini iâde için Almanya'ya bir heyet halinde gittiğimiz zaman aramızda **Seyit Bey** de vardı. Cenuptan başlayarak Almanya'nın küçük pâyitahtlarından bir haylisini dolaştıktan sonra, nihayet Berlin'e gelmiştik. Bir gün, Adlon Oteli'nin husûsî salonunda, öteden beriden konuşuyorduk. Birdenbire, başını kesik kesik bir hayli salladı, gözlerini evirdi, çevirdi. Kaşlarını kaldırarak:

-Olmayacak bu iş!" dedi.

Ben, harpten, sulhten, Almanlarla münasebetlerimizden bahsedecek zannediyordum.

"-Hayrola, dedim, nedir olmayacak olan iş?"

Seyit Bey, bir uzun muhakeme kararını tefhim eder gibi, ciddî tavır ile:

"- Bizim garının, dedi, "başına şapkayı giydirip sokağa çıkarmalı. Başka çare yok!"

O,"**k**" harfini telâffuz edemezdi. "**Kaanun**" derken Meclis'te "**gânun**" diye bağırırdı. Şimdi karısının başına şapka giydirerek sokağa çıkarmak lüzumundan bahsetmesi bizdeki tesettürün mânasızlığını ve zararını tasdik etmesi demekti. Konuştuğumuz lâkırdılarla hiç alâkası olmayan bu bahis, Avrupa seyahatine çıkalıberi onun zihninde yavaş yavaş vücûdbulan, nihayet te-

hetler tamâmiyle tavazzuh etsin. Çünkü tekrar ediyorum mes'ele hakikaten gâyet mühimdir. Âlem-i İslâm'da daha şimdiye kadar böyle bir ınkılâb vâkı olmamıştır. Değil Âlem-i İslâm'da belki Kürre-i Arz'da vâki olan inkılâbatın en büyüğü, en mühimidir.

Bunun için ezhanda, efkârda şüpheler, tereddüdler bulunmamak lâzım gelir. Mes'eleyi bilerek halletmek icab eder. Gerek dinî ciheti ve gerek siyâsî ciheti etrafiyle bizim bilmemiz lâzım gelir.

Bu cihetleri bilirsek ne yapmak istediğimizi, ne yapacağımızı bilmiş oluruz. Benim asıl maksadım mes'elenin dinî cihetini, İslâmiyet'in Hilâfet mes'elesi hakkındaki tarz-ı telâkkisini izah etmektir. Siyasî cihetini beyan, maksadımdan hariçtir."

Bundan sonra Hilâfet'in şer'î mâhiyetini kendine göre izah eden ve İslâm târihinden çeşitli misaller veren **Seyyîd Bey**'in başlıca mesnedi, *"Benden sonra Hilâfet otuz*

---

bellür eden bir kanaatin birdenbire kalbinden feveran etmiş bir ifadesi idi.

Seyit Bey tefekkür tekâmülünde son vardığı bu merhaleden maziye gözlerini çevirir gibi bir düşünceye dalmıştı. Böyle bir hakikate erişmek onda âdeta bir teessür uyandırıyor denilebilirdi. Fakat medrese terbiyesi onun gözlerini ve vicdanını körletmemişti. Boş şekillerden ziyade hakikate daha çok bağlı idi. Aynı seyahat esnasında, Essen'de Krupp âilesinin köşkünde, mükellef bir ziyâfette idik. Kış bahçelerinde yetişmiş nâdide ve turfanda türlü türlü yemişlerle en ince nefis şarapların süslediği sofra memleketin açlığı ve kıtlığı ile büyük bir tezat teşkil ediyordu.

Seyit Bey, çok eski ve nefis bir Chateaulquem şarabı ile dolu kadehini hafif bir tereddüd ile başlayarak nihaycı bir hamlede boşalttıktan sonra, hafifçe gürültülü bir memnuniyetle derin bir nefes aldı. Mütebessimane yüzüme bakarak:

Bizim Karşıyaka'nın şarabına benziyor!" dedi.

Eyvah, dedim, kendi kendime, Avrupa'yı görüş ve anlayışı da bu kadarsa..."

Böyle bir korkuya yer yoktu. O, gerçekten bu sosyal yenileşme ve Avrupalılaşma taraftarı olarak memlekete dönüyordu.

(Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, "Tanıdıklanın Seyit Bey", Yedigün, nu. 183, 9 Eylül 1936).

senedir. Ondan sonrası acı veya ısırıcı bir melîkîyettir meâlindeki hâdis-î şerif olduğu görülmektedir. **Seyyîd Bey**'in bu hâdîs-i şerifi telâkki tarzının yanlış olduğunu işbu eserin alâkalı bahsinde daha önce izah etmiş olduğumuzdan burada bunun üzerinde durmayacağız.

Yer yer Osmanlı Pâdişahlarına hücum eden, "Osmanlı Halifeleri'nin ise, saltanata olan hırs ve tamahlarından nice mâsum ve bîgünah şehzâde kanı döktüklerinin mâlum" olduğunu, onların hukuk-ı müslîminî müsâdere ederek emval-i devleti şuna buna peşkeş çektiklerini söyleyen **Seyyîd Bey** çok yakın bir gelecekte yapılacak işlerden habersizmiş ki ilmi, emre uydurmak için bir hayli zorladıktan sonra aynen şöyle demiştir:

"Son söz olarak şu ciheti de arz edeyim ki; ıslahat-ı adliye nâmı altında alelacele bir kanun yapmak doğru olamaz! Muzırdır. Almanlar son kanun-ı medenîlerini ancak onbeş senede vücûda getirebildiler. Memlekete, milletin, örf ve âdetine, milletin bünye-i içtimâiyyesine uygun kanunlar yapmak kolay bir şey değildir. Muhtelif devletlerin muhtelif usul ve kavânini var. Garbın örf ve âdeti ve hukuku olduğu gibi, Şark'ın da, memleketimizin de örf ve âdeti ve kavâid-i hukukiyesi vardır. Bunları uzun uzadıya tetkik etmek, etüd etmek, düşünmek, hangi kaıdelerin, hangi ahkâmın memleketimize, milletimizin şerâit-i içtimâiyyesine, ahval-i hayatiyesine uygun olduğunu tespit eylemek icab eder. Böyle yapılmayıp da alelacele, gelişigüzel bir kanun yapılacak olursa, fâide yerine mazarrat hâsıl olur. Sonra sık sık iki günde bir tâ'dile mecbur kalırsınız. Ben size bir ayda büyük bir kanun, devletin kanun-i medenîsini bile getirebilirim. Ne yaparım?! Alman veya İsviçre Kanun-i Medenîsini tercüme ettirerek hey'et-i âliyenize takdim edebilirim. Lâkin ona Türkiye kanunu denmez. Muhterem **Saraçoğlu Şükrü Bey**'in tâbiri veçhile Türk'ün ruhundan doğan kanun denmez. Alman veya İsviçre kanunu denir. Almanya ve İsviçre başka, Türkiye başkadır. Türkiye'de Türkiye kanunu

lâzımdır."

Zavallı **Seyyîd Bey,** ne bilsin ki uşaklığını yaptığı adamlar iki yıl sonra (1926'da) İsviçre Kanun-ı Medenisini cumburlop tercüme edip alacaklar!..

Seyyîd Bey'i bu uzun ve teferruatlı konuşmasından sonra Hükûmetin nokta-i nazarını ifâde etmek üzere kürsüye çıkan Başvekil **İsmet İnönü** söze:

"– Muhterem efendiler!.. Makam-ı Hilâfet hakkında verilecek karar için, açılan münâkaşat, dinî ve siyâsî iki zemine temas etti." diye başlayarak yapılan münakaşaları hulâsa ve tahlil etti. "Dinî bir zemin-i münâkaşaya girmek istemem". dediği halde bir hayli de dinî mülâhaza ileri sürdü. Hiç olmazsa bu hususta ileri sürülen fikirleri tasvip veya tenkit etti.

Sonra aleyhteki siyâsî mülâhazaları ele alarak, dahilî siyasette, halkın bu kararı acaba nasıl karşılayacağını düşünerek endişelenmenin yersiz olduğunu, Millî Mücâdelede askerlerin ancak *"Makam-ı Hilâfet'i kurtaracağız!"* diyerek, cepheye sevkedilebildikleri iddiasının vârid olmadığını, Hilâfet'in, şâyed muhafaza edilirse dış siyasette hiçbir fayda sağlamasının melhuz bulunmadığını ilh... ileri sürdü.

Nihayet O da uzun beyânatını şu sözlerle bitirdi:

"..... Bu esas dâhilinde Meclîs'i Âli'nin izhar edeceği karar, Türk Milleti için vesîle-i saâdet olacaktır. Kemal-i kat'iyyet ve samimiyetle tatbik olunacaktır!."

İsmet Paşa'nın bu konuşmasından sonra verilen kifâyet-i müzâkere takriri reye konularak kabul olunmuş ve müzâ-kerelere son verilmiştir. Kanun'un ikinci maddesine yapılan itirazlar da reddolunarak, teklif Meclis'e geldiği gibi ve beş saat gibi kısa bir müddet sonunda [304]kanunlaşmıştır.

304- "Bu muhâbereden sonra harb oyunu münâsebetiyle **İsmet Paşa** ve Müdafaa-i Milliye Vekili bulunan **Kâzım Paşa** da İzmir'e gelmişlerdi. Erkân-ı Harbiye-i Ummiye Reisi **Fevzi Paşa** da zaten orada bulunuyordu. Hilâfetin ilgâsı lüzûmunda kanaatlerimiz mutabık idi. Aynı zamanda Şer'îye ve Evkaf

Hilâfet'in ilgasının baş âmili bir zamanların Usul-i Fıkıh müderrisi,
Adliye Vekili **SEYYİD BEY**

Not: Usul-i fıkıh gibi bir ilme mensup oluduğu halde din düşmanlarına böylesine âlet olabilen bu adama mı yoksa son zamanlarda O'nu bu mel'unâne konuşmasıyla İslâmcı yazarlar meyanına ithal eden talihsiz bir eserciğin câhil müellifine mi acımak ve kızmak gerekir, bilemiyoruz. Yâ Rabbi, şu cumhuriyet çocukları ne zaman okuduğunu anlar hale gelebilecekler?!

II-HİLÂFET'İN İLGÂSININ İSLÂM ÂLEMİ'NDEKİ AKİSLERİ

Hilâfet'in ilgâsından sonra (3 Mart 1924) birbirini kovalayan inkılâbların ana hedefi sanıldığı gibi yalnız resmî hayatı değil,

---

Vekâleti'ni de ilgâ ve tedrisâtı tevhid eylemek kararında idik.

1340 senesi Mart'ının Birinci Günü Meclis'in tarafımdan küşâdı icap ediyordu. 23 Şubat 330 günü Ankara'ya avdet etmişdik. Orada da icâp eden zevâtı kararımdan haberdâr ettim.

Meclis'te bütçe müzâkeratı devam ediyordu. Hânedan tahsisatı ve Şeriye ve Evkaf Vekâleti bütçeleri üzerinde tevakkuf edilmek lâzımdı. Arkadaşlar münâkaşata müteveccih beyânat ve tenkidâta başladılar. Müzâkere ve münakaşa idâme ettirildi. Bir Mart günü Millet Meclisi'nin beşinci mesâi senesi münâsebetiyle verdiğim nutukta şu üç noktaya sûret-i mahsusada işâret ettim:

2 Mart günü Fırka Grubu ictimâ ettirildi. İşâret ettiğim bu üç mes'ele mevzuubahs ve müzâkere edildi. Esaslar üzerinde anlaşıldı. 3 Mart günü Meclis'in birinci celsesinde, evrak-ı vâride meyânında şu takrirler okundu:

1 - Hilâfetin ilgâsına ve Hanedân-ı Osmânî'nin Türkiye hâricine çıkarılmasına dair **Şeyh Saffet Efendi** ile elli refikinin teklif-i kanûnîsi.

2 - Şer'iye ve Evkaf, Erkân-ı Harbiye Vekâletleri'nin ilgâsına dair Siirt Meb'usu **Halil Hulki Efendi** ve elli refikinin teklif-i kanûnîsi.

3 - Tevhid-i tedrisat hakkında Saruhan Meb'usu **Vâsıf Bey** ve elli refikinin takrirleri vârid olmuştur.

Makâm-ı Riyâsette bulunan **Fethi Bey** "– Efendim! Müteaddid imzalarla gelen bu teklif-i kanunilerin derhal müzakeresine dair teklifler vardır. Rey-i âlinize vazedeceğim." dedi ve encümenlere gitmeden derhal müzakeresini re'ye koydu ve kabul edildiğini beyân etti.

İlk itiraz Kastamonu Meb'usu **Hâlid Bey** tarafından vâki oldu. (Bkz: 87 numaralı not) Müzâkerenin cereyânı esnâsında **Hâlid Bey**'e daha bir iki zat iltihak etti. Tekliflerin lehinde, uzun beyânâtta bulunan birçok kıymetli hâtipler kürsüye çıktılar. Takrir sâhiplerinden başka merhum **Seyid Bey**'in ve **İsmet Paşa**'nın ilmî ve muknî hitabeleri her zaman için mütalâaya şayândır. Müzâkere ve münâkaşa beş saat kadar devam etti. Saat altı kırkbeşte müzâkere hitam bulmuş olduğu zaman TBMM, 429, 430 ve 431'inci kanunları çıkarmış bulunuyordu.

Bu kanunlara nazaran Türkiye Cumhuriyeti'nde, muâmelât-ı nâsa dâir olan ahkâmın teşri' ve infazı TBMM ile, O'nun teşkil ettiği hükûmete âid ve Şer'iye ve Evkaf Vekâleti mülgâ oldu." (Bkz. **M. Kemal Paşa,** a.g.e. sh. 513 - 514).

aynı zamanda ferdî ve şahsî davranış, yaşayış ve hissiyatı da din dışı (lâik) kılmaktı[305] Ancak hayatı - memâtı takriben bin yıl müddetle din (İslâm) olan bir milleti ondan çekip koparmanın güçlüğü âşikârdır. Bu güç iş, dört sene gibi mahdud bir zamana sığdırılmıştır[306],ama nasıl?!. Anadolu dâhilinde fevkalâde selâhiyeti hâiz "İstiklâl Mahkemeleri" dolaştırmak ve çoğu hukukçu olmayan bu mahkemelerin sözde hâkimleri vâsıtasıyla mâsum kellelerinden ehramlar yükseltilmek suretiyle..

Bu bakımdan "Hilâfet'in ilgası"ndan sonra Türkiye'de herhangi bir kıpırdanış olduğu söylenemez. Yahud da bütün bu asıp kesmeler ve tenkil hareketlerine sebep ve bahâne olan

---

305- Bu mantık ve gâyenin çeşitli delilleriyle kanlı tatbikatı hakkında daha sonra neşredilecek olan *"Kemalist İnkılâbın Anatomisi"* isimli eserimizde geniş bilgi verilmiş olduğu cihetle burada ayrıca tafsiline lüzum görmedik.

306- İlki *"Hilâfet'in ilgası"* (1924), sonuncusu da eskilerin *"tebdil-i huruf"* dedikleri *"Lâtin alfabesinin kabûlü"* (1928) olan inkılâb hareketlerindeki baş döndürücü sür'at, âmillerinin hâlet-i rûhiyelerini tesbit bakımından son derecede ehemmiyetlidir. Sırf şu hız sebebiyle bile, onların üzerinde lâyıkıyla düşünülmemiş bulunduğunu söylemek ve isâbetlerinden şüphe etmek mümkündür.

Kaldı ki, bunların hâlâ objektif (afâkî) bir sûrette tahlillerine imkân vermeyen kanunî müeyyidelerle korunmaları da son derecede düşündürücüdür. 1961 Anayasası'nın 153. maddesinde tekmil inkılâb kanunlarını tadâd ederek (sayıp dökerek) bunların Anayasa'ya aykırılıklarının ileri sürülemiyeceklerine dâir bir hükme vücud vermek, bir korkunun eseri değilse nedir?! Bugün Yunan esiri Müslüman Türkler'in –hiç olmazsa– ahkâm-ı şahsiyye mesailinde şeriatı tatbik etmelerine imkân verilirken, Türkiye'mizde en basit dinî hürriyetleri (hassaten neşir ve propaganda hürriyetini) yasaklayan kaanûni esaslar, şu asrî taassub ve *"inkılâb yobazlığı"*nın tipik bir misâlidir. Hazindir ki, Yunanistan'da esir Müslümanlara en tabiî insan hakları cümlesinden olmak üzere verilenleri Türkiye'mizde sâdece istemek bile mâhud 163. maddeye göre onbuçuk sene hapsi müstelzim bir suç (!..) tur. (Filhakika bu madde artık ilga olunmuştur, ancak 5816 sayılı kaanun baaki kaldıkça hakikate tâlip olanlar için durum pek fazla değişmemektedir.)

hâdiseler hep Hilâfet'in ilgâsı ve O'nun tabiî bir neticesi olarak ülkeyi lâikleştirmenin aksülâmelleriydi [307].

Bu demektir ki, islâmî hissiyat kuvveden fiile çıkma imkânını bulamayınca kendi kabuğuna çekilmiş ve kül altındaki ateş gibi varlığını kendi imkânlarıyla idâmeye yönelmiştir. Bu, dinî mes'ele ve müesseselerin hiçbir zaman unutulmamış olduğunu gösterir. Bunların hâlâ da hiç olmazsa niyet ve arzu hâlinde gönüllerde yaşamakta bulunduğu gerçeğinin delilleri fikir ve siyâset sahasındaki –doğru - yanlış– beyanlar kadar, mahkemelere aksetmiş hâdiseler hakkındaki dosyalarda da mevcuttur. [308]

307- Gerçekten Şark vilâyetlerimizde birçok kereler ortaya çıkan *"tenkil hareketleri"* ve *"Menemen Vak'ası"* gibi hâdiseler tahlil edildiğinde bütün bunlara din dışı (lâik) inkılâblara karşı duyulan infiâlin sebep olduğu ibretle müşâhede olunur.

308- Başta Hilâfet olmak üzere islâmî mes'ele ve müesseselerin unutulmadığını, bunların resmî eşhasın vicdanında meknuz endişeler hâlinde dahi olsa devam eylediğini gösteren sayısız vâkıa mevcuddur. Bunun yanında, sırf bu müesseselerin ehemmiyetine dâir resmî eşhasın şuur altındaki kanaatlerini ifâde eden beyanlar da az değildir. Biz bahsi esas mecraından lüzumundan fazla ayırmamak için sırf şu son noktadaki ifâdelere bir iki misal vermek istiyoruz.

27 Mayıs İhtilâli'nden evvel Demokrat Parti bünyesinde başgösteren bir muhâlefet, grupta bütün bakanların istifa ettirilmesine müncer olmuştu. Bu sırada arkadaşlarını yatıştırmaya çalışan **Menderes** o zaman gazetelerde çeşitli tenkid ve münakaşalara sebep olan şu sözü söylemişti:

"Arslanlar, siz isterseniz Hilâfet'i bile geriye getirebilirsiniz!.."

Bu tarzda bir beyan da bir zamanların hırçın muhâlefet lideri **İnönü**'den sâdır olmuştur. O da 1966 yılında Türk Dili Kurumu'na vâki bir ziyâretinde: **"... Ne zannediyorlar? Hilâfet'i kucaklar da eski kuvveti ve itibarı olacak mı sanıyorlar? Gülünç bir şey olacak Hilâfeti getirseler.."** demiştir. (Bkz. 11 Kasım 1966 tarihli gazeteler) Ertesi gün Yeni İstanbul Gazetesi'nde **İnönü**'nün bu sözlerini ele alan **Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu** mes eleyi şu şekilde tahlil etmiştir:

"... Paşa hazretleri, Halife de Hilâfet de çok kolay yolcu edilmişlerdir. Ama öyle kolay kolay geri getirilemezler. Bu müessese ondört asra yakın pek

Resmî makamlar bu istikametteki tavır ve hareketleri takipte millî hududları bile aşan bir hassasiyet göstermişlerdi. Meselâ 1931 yılında Kudüs'de müftü **Emin el- Hüseynî** tarafından bir *"İslâm Konferansı"* toplanmıştı.

---

uzun bir zaman içinde binbir fâcianın yayığında döğüle döğüle nihâyet bir devamlı şekil alabilmişti.

Ve, bizde bir Büyük Millet Meclisi Kanunu'nun bir **Abdülmecid Efendi** hâlinde şahıslandırdığı günlerde değil, **Yavuz**'un yok ettiği Kölemen İmparatorluğu'nda bir **Mütevekkil Alellah** hâlinde acze düştüğü günlerde dahi gene bir mânâ ifâde etmişti. Hilâfet vatan sarayımızın pırlantadan bir penceresiydi. En az beş ciltlik bir eserle izah edilebilecek senetlerin tazyikiyle berhavâ oldu. Artık ne parçalarını bulmak, ne de yanyana getirip yapıştırmak kolay iştir. **Agâh Sırrı**'yı irşad ederken "Kursalar bile eski kuvvet ve itibarı olacak mı?" deyişinizden, sizin de 1924'te kaldırılan Hilâfet'in hâlâ cihan saran bir mânevî kuvvet ve itibar sahibi olduğunu kabûl ettiğinizi anladım."

Nizameddin Nazif, İnönü'nün bu beyanâtında bahsi geçen Hilâfet, lâiklik, lisan inkılâbı ve lâtin asıllı yeni alfabeye müteallik mes'elelere cevap vermeye ertesi gün de devam ederek:

"Lâiklik aslına bakarsanız Hilâfet'le hiçbir ilgisi olmayan bir müessesedir. Hiçbir ilgisi yoktur ve Hilâfet mevcud olsaydı lâik prensiplerle pek alâ bağdaşabilirdi (tâvizci mantık..) Halife neydi? İslâm Dini'nde idârî hiyerarşinin zirvesi.

Çok yanlış olarak propaganda edildiği gibi Osmanlı Devleti'nde Halîfe **"Emirülmü'minîn"** değildi. Emîrülmü'minîn olsan **"sultan"**dı. Bizdeki Halîfelik bir çeşit "Cesarı papisme" idi ki; dört halife devri ile ve Emevî, Abbasî, Fâtımî devirlerindeki halifeliklerle de bir tutulamaz. Sultanlık kalkın-ca otomatik olarak emirülmü'minlik de kalkmıştı. Nitekim Halife **Abdül-mecid Efendi**'nin ünvanları arasında Emîr'ülmü'minîn'lik yoktu.

Sultanlık kalktığı anda cismânî idâre ile ne siyasî ne askerî hiçbir ilgisi olmayan bir müessesenin lâikliğe dokunur hangi tarafı kalmıştır?

Doğu Roma Kilisesi Patrik'i efendi'nin lâiklik ilkelerine aykırı bir tarafı olduğu iddia ediliyor mu?

İslâm'ın halifesi sâdece **"Halife-i Rûyi Zemin"** diye anılırdı. Yani "Yeryüzü Halifesi".

Eh!.. Atenogoras efendi de "Patriarch Acumenique"dir, ki Türkçesi "Cihan Partriki" demektir.

Neden yardırganmıyor? demişti.

Türkiye bu konferansta *"Hilâfet"*in mevzuubahs edilmesi sûretiyle Türkiye'nin rahatsız edilmesinden"endişe etmiş ve Filistin'in hâkimi olması sebebiyle, İngilizler'den bu hususta teminat istemişti. Devrin Hâriciye Vekili Tevfik Rüştü Aras, 3 Aralık 1931 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu hususu şöyle izah ve ifâde eylemiştir:

"Kudüs'te oranın müftüsü tarafından şuradan buradan kendisine iltihak eden arkadaşlarıyla akdine teşebbüs edilen İslâm Kongresi'nin mâhiyeti ilân olunan ruznâmesine göre şeriatçidir. Bu kelimenin mânâsı evvelce vakit vakit Osmanlı İmparatorluğu'nda, diğer memleketlerde ve birkaç sene evvel de Afganistan'da bu nam altında tecelli eden vak'alar ile artık herkes için münâkaşa götürmeyecek sûrette mâlum olmuştur.

Hâriciyemiz haber alır almaz derhal alâkadar devletlerle temasta kusur etmedi ve Filistin idâresini elinde tutmak itibariyle İngiltere hükümetinden bu vak'a hakkında dostâne malûmat aldı.

İhtilâflı siyâsî mes'eleler akdi tasavvur edilen kongrede görüşülemiyeceği gibi onun mesâisinin tevcihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni rahatsız edecek hususâta meydan verilemiyeceği ve bilhassa bir Hilâfet mes'elesinin hiçbir sûretle mevzuubahs olamıyacağı ve..." [309]

1931 Kudüs İslâm Konferansı bu istikametteki toplantıların ilki değildi. 13 Mayıs 1926'da Mısır'ın başşehri Kahire'de hem de *"Hilâfet Konferansı"* adıyla bir konferans toplanmıştı. Çünkü bir taraftan İslâm Dünyası'nın ileri gelenleri

---

Türk basını ve siyasî mahfillerde **"Hilâfet Mes'elesi"**nin tazelenişi bu zikrettiğimiz misallere münhasır değildir. Zaman zaman -bilhassa-, inkılâb silâhşörleri en uzak ihtimâl ve alâkaları bahâne ederek müesseseye **"desteksiz atış"**la hücum etmişlerdir. Bunları tadâd eyleyerek okuyucularımızın zamanını israf etmek istemediğimizden bu kadarla yetinmekteyiz.

309- **Tevfik Rüştü Aras** - Lozan'ın İzlerinde On Yıl, İstanbul 1935 sh. 138.

Hilâfet'siz yaşamak istemiyor, bu hususdaki dinî vebalden korkuyorlar [310] diğer taraftan **Şerif Hüseyin** gibi bazı şahsiyyetler *"Halife"* olabilmeye can atıyor ve bu maksadla sağı solu tahrik ediyorlardı. Fakat bu gayret ve faaliyetler hiçbir semere vermedi.

1926 tarihli Kahire Hilâfet Konferansı, Hilâfet'in mâhiyeti ve geleceği hakkında birtakım akademik münâkaşalarla geçmiştir.

Arap Dünyası bu mes'ele ile pek alâkadardı. Bu alâka Suud Kralı **Faysal'**ın İslâm Dünyası'nda Hicrî Onbeşinci Asır başlamazdan önce gerçekleşmesini arzuladığı uyanış meyanında defaatle ele alınışına kadar sürüp gitmiştir[311]. Ancak Arab ileri ge-

---

310- "Bir kimse imama bîat etmeden önce ölürse, onun ölümü câhiliyyet (devri) ölümü gibidir." (hadîs-i şerif.)

311- Hilâfet'i âlemşumûl bir müessese haline getirmiş olan **Sultan Abdülhamid Han** merhumun en küçük oğlu şehzâde **Mehmed Abid Efendi Kral Faysal'**ın bu hususdaki düşünce ve tasavvurlarına ışık tutmak üzere, işbu eserin müellifine 1971 yılında Beyrut'ta ikamet etmekte olduğu mütevâzı talebe pansiyonunda aşağıdaki açıklamayı lütfetmişlerdir:

"– Henüz buraya gelmemiştim. Paris'te oturuyordum. **Kral Faysal,** oraya gelmişti. Beni aratıp buldurdu. Kendisiyle gâyet mahremâne bir görüşme yaptık. Öyle ki hiçbir yakınının bile bu görüşmede bulunmasına izin vermedi.

Uzun uzun İslâm Dünyası'nın içinde bulunduğu keşmekeşlikten şikâyet ettikten sonra sözü yakında gelip çatacak olan hicrî onbeşinci asrın ehemmiyetine intikal ettirdi. Bu münasebetle yapılmakta olan hazırlıkları anlattı ve bu meyanda **"yeni asra halifesiz girmek istemediklerini"** belirttikten sonra:

"– Geliniz Efendi Hazretleri!" dedi, "Sizinle Mekke'ye gidelim. Orada oturunuz. Hilâfet'in tarihî şan ve azametine yakışır bir merâsimle sizi **"halife"** ilân edelim. İlk önce ben size **"biat"** edeceğim, sonra da teb'am... Bilâhare bu biati şümullendirebiliriz. Merhum babanızın başta bütün Arab ülkeleri olmak üzere İslâm Dünyası'nın her tarafında gayet haklı bir şöhreti vardır..."

O'na cevâben dedim ki; "Önce bu teveccüh ve alâkanıza teşekkür etmeliyim. Sonra da böyle azametli bir davaya kendimi lâyık görmediğimi ifâde etmeliyim.

Sâniyen bu iş Mekke'de olmaz. Arab Âlemi'nin hâli pürmelâli mâlûm-i

lenlerinin Hilâfet'le ilgilenişleri –aynen bizdeki gibi– her zaman müspet olmamış, bazan da bu kadim islâmî müesseseyi tamamen inkâr edecek kadar ileri gidenler görülmüştür.

Diğer taraftan bir kısım Hilâfet müdafilerinin de bir müddet önce O'nun yıkıcılarını teşhiste hataya düşerek onlara methiyeler düzmüş kimseler olduğunu hatırlamakta fayda vardır. [312] Şeyhülislâm **Mustafa Sabri Efendi**'ye göre böyleleri **"M. Kemal**'in günahlarında kendisiyle müşterektirler. Zira evvelce kendilerine yapılan nasihatı dinlemeyerek O'nun meth etmişlerdir.[313] Merhum Şeyhülislâm bunlardan Mısır'da **"emir-üş şuara"** yâni şâirlerin emiri lâkabıyla anılan **Şevki Bey**'i **"İngilizlerin gözüne batan bir diken"**[314] olarak vasfettiği Hilâ-

---

âlileridir. Bunun altında hemen bir ecnebî parmağı ararlar. Bizde **"Yiğit düştüğü yerden kalkar!.."** tarzında bir atasözü vardır... Bu iş olursa Türkiye'de olur, olmazsa hiçbir yerde..."

Merhum, **Faysal**'ın kendisinin ne demek istediğini pekâlâ anladığını ifâde buyurmuş ve aslında bu teklifin arka plânından bizzat emin olmadığını da sözlerine eklemişti.

Kral Faysal'ın daha sonra 1973 yılında Pakistan'da toplanan **"İslâm Konferansı"**nda bu mes'eleyi tazelediği ve kuliste Türk murahhasları ile **"Emânat-ı Mukaddese"** mevzuunda pazarlıklara giriştiği duyulmuş ve İstanbul gazetelerine bu haber **"Kral Faysal'ın halife olmak istediği ve bu maksadla Emânat-ı Mukaddeseyi petrol karşılığında satın almak gayreti peşinde koştuğu"** suretinde aksetmişti.

312- Bu durum yine de takdire şâyândır. Gerçekten Pâkistan Şâiri **İkbal** eski ve hiç şüphesiz iyi niyet mahsûlü methiyeleri muvâcehesinde **"Hilâfet'in ilgası"**nı bir emrivâki olarak kabul eder ve ortaya çıkan yeni zihniyeti tevile çalışırken nâmı **"İslâmcı"**ya çıkmış birçok Türk şâir ve yazarı ise bu kadarcık olsun bir haysiyet kurtarma gayretine kapılmaksızın sükûtu veya iğrenç bir alkışı ihtiyar etmişlerdir. Buna mukabil Arab ileri gelenlerinde müşâhede edilen bu samimi dönüşü ve **M. Kemal**'i daha önce alkışlamış olmakla yanıldıklarını itiraf edişlerini takdir etmemek mümkün değildir.

313- **Şeyhülislâm Mustafa Sabri** –Mevkuf-ul Akli vel ilmi vel Alimmin Rabbilâlemin ve ibâdihilmürselîn– Kahire 1950 c. I., sh. 464.

314- Şeyhülislâm **Mustafa Sabri** - a.g.e. sh. 467.

fet'in ilgasına müteallik mes'eleler arasında ele alarak uzun uzun tenkid etmiştir.

Hakikaten, şâirlerin üstadı **Şevki Bey;** Hilâfet'in ilgasından önce **M. Kemal Paşa**'yı medih için yazdığı uzun ve heyecan verici şiirde O'nu büyük İslâm mücâhidi **Hâlid İbn-i Velid**'e benzeterek:

"Allahuekber, fetihlerde nice acâib şeyler vardır,
"Ey Türkler'in Hâlid'i, yenile Arablar'ın Hâlid'ini!.."

diyor ve Yunan'a karşı kazanılan zaferin İslâm Dünyası'nda uyandırdığı müşterek sevinci terennüm ediyordu.

Fakat **Şevk-i Mısrî**'nin bu coşkun hissiyatı, az sonra dehşetli bir mâteme dönüştü. Ümidler tahakkuk etmedi. Teşhisler doğru çıkmadı. Hilâfet'in, kurtarıcısı sanılanların eliyle harim-i ismetinde hançerlenip katledildiği müşâhede edildi. **Şevki Bey,** bu acı tecellî karşısında ye's ve ümitsizlik içinde **"Hilâfet Mersiyesi"** diye anılan aşağıdaki şiiri yazdı:

"Düğün türküleri, ağlayanların hıçkırıklarına dönüştü,
"Düğün-dernek kaybolup gitti.

"Hilâfet, zifaf gecesinde gelinlik elbiseleriyle kefenlendi,
"Sabah karanlığıyla kabre konuldu.

"Çığlıklar içinde her tarafta sırıtan bir ibretle,
"Bir sarhoşluk içinde uğurlandı.

"Ey hilâfet, minâre ve minberler senin için feryad etti.
"Hürler ve köleler sana ağladı.

"Hindistan ah-ü vah ile doldu, Mısır üzüntüye garkoldu..
"Yağmur gibi dökülen gözyaşları ile sana ağladı!..

"Şam, Irak Acemistan sorar;
"Yeryüzünden Hilâfeti kim sildi?

"Senin o büyük topluluğun mâteme büründü,
"Ağlayıp gözyaşı dökenlere dönüştü

"Eyvah efendiler! Vah o diri diri gömülene,
"Suçsuz ve günahsız katledilene..

"Savaşarak seni yenemeyen kimseler,
"Sulh masasında seni katlettiler!..

"Müslümanlar fetihlerin madalyalarıyla süslenen,
"Yorganlarını elleriyle parçaladılar.

"Boyunlarına takılan madalyonlarını çıkartıp attılar,
"Omuzlarından en güzel nişanlarını söküp aldılar.

"Uzun süre devam eden o şeref,
"Yatsıyla sabah arasında kaybolup gitti.

"Bütün canlılara gösterilen en merhametli alâka
"Bir anda beli kırılıp gitti.

"Hilâfet her toplu harekette müslümanları
"Birleştirip saflarını düzeltir yürüyüşlerini nizama koyardı.

"Namazlar bile inledi bu bir fitne idi,
"Şeriatle oynıyanın, sarhoş ve hayâsızın fitnesiydi.

"Gülünç fetvalar verdi, sapık sözler söyledi,
"Memlekete apaçık bir küfür getirdi.

"Ne yazık ki, hükmettiği insanlar,
"Önderlik ve iyilik için yaratılmışlardı."

Hilâfetle ilgili olarak O'nun ilgasından sonra yazılıp söylenenler –hiç şüphesiz– bu temas ettiklerimizden ibaret değildir. Türkiyemizde ve bütün İslâm Âlemi'nde kitabı, makalesi veya dinî ve siyasî konuşmasıyla O'na –müspet– menfî yönde birçok kimseler temas etmiştir!.. Yaş ve tecrübeden başka hiçbir liyakata –bunlar da liyakatsa– mâlik değilken, kendini dinî ve tarihî mevzularda selâhiyet sanan bir **Burhan Felek**'ten, hâlâ utanmadan **Sultan Abdülhamid Han** merhuma *"Kızıl Sultan"* diyebildiği halde nurcu bir kısım kardeşlerimizle –sinsi ve hesaplı– dirsek teması yüzünden olsa gerek adı sağcıya çıkmış bir **Cemal Kutay**'a kadar... El-mâlum **Çetin Altan**'dan **İhsan Selçuk**'a kadar... İrili ufaklı sosyalist (!..) ve kemalist hangi kalem Hilâfet için inciler döktürmedi ki!..

Hilâfet mes'elesine ilmî olarak eğilen **Prof. Hamidullah** ve El - Ezher Üniversitesi Profesörlerinden **Ziyauddin er-Reis** gibi âlimler de eksik değil... Bunlar ekseriya *"Hilâfet'in tarihçesi"* ile birlikte O'nun geleceği hakkında da üzerinde pek çok düşünmeyi gerektiren *"yeni teklifler"* ortaya koymaktadırlar. Bunlardan **Prof. Hamidullah**'ı Türkçemize de tercüme edilmiş bulunan "İslâm'a Giriş" adlı eserindeki dikkate değer görüşler, **Prof. Ziyauddin er–Reis**'i de sırf Hilâfet'e tahsis edilmiş **"İslâm ve Asrımızda Halifelik"** ünvanlı âlimâne eseri dolayısıyla bilhassa zikretmiş bulunuyoruz.

Hilâfet mevzuundaki bu alâka bilhassa son iki - üç sene içinde dikkat çekici ölçüde artmıştır. Hem de dindar çevrelerden ziyâde böyle bahislere ilgisiz ve hatta çoğu muhâlif kimselerde görülmekte olan bu yeni kıpırdanışın sebebi acaba nedir?! Şimdi biraz da bu yeni gelişmelerle Hilâfet'in istikbalini izah edelim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİLÂFET'İN GELECEĞİ

I — İSLÂM ÂLEMİ'NDEKİ OTORİTE BOŞLUĞU

Hilâfet'in 3 Mart 1924 tarihinde T.B.M. Meclisi'nce ilgası üzerine İslâm Âlemi'nde hâlâ devam eden bir otorite boşluğu husûle geldi. Bir müddet bu boşluğu doldurmak istikametinde hiçbir hareket görülmedi. Zira bir emrivâki halinde ortaya çıkan bu ilga keyfiyeti önce müthiş bir şaşkınlık yarattı. Bütün Müslümanların hak sahibi olduğu Hilâfet'i ortadan kaldırmaya, hiçbir devletin tek başına selâhiyetli olamıyacağı gerçeğini haykırabilecek bir kimse çıkmadı. Hele bir tek şahsın iradesi ile teşekkül etmiş [312] bir

312– Gerçekten Hilâfet'in ilgasına karar vermiş olan İkinci B.M. Meclisi bir tek şahsın iradesi ile teşekkül etmiş olan bir meclisti. O şahıs da **M. Kemal**'den başkası değildi. Zira 18 Haziran 1923 tarihinde seçim yapılmak üzere

meclisin bu hususta hiç ama hiçbir selâhiyeti hâiz olamıyacağı gerçeği fark bile edilemedi. Bunun başlıca iki sebebi vardı:

1 — Arab Âlemi ve Uzakdoğu Müslümanları bu hususta harekete geçebilecek hürriyet ve siyasî iktidardan mahrum bulunmaktaydılar. Her biri bir Hıristiyan devletin tam veya yarı müstemlekesi durumundaydı. Bu yüzden kimi *"Hilâfet'in ilgası"*ndan doğan şoku zoraki bir te'ville [315] atlatmaya çalıştı, kimi de gayrı resmî tenkid ve tarizlerle iktifa etti. Mısır'lı bazı âlim ve şâirlerin yaptığı gibi...

2 — Türkiye'de de herhangi bir kıpırdanış olmadı. Olamazdı da!.. Zira 1924'te Hilâfet'in yıkılışı ile başlayıp 1928'de

---

1 Nisan'da Birinci T.B.M. Meclisi dağıtılmış ve Cumhuriyet Halk Fırkası (partisi) kurulmuştur. Seçime tek başına giren bu partinin namzedleri bizzat **M. Kemal** tarafından tespit edilmiş ve başka bir partinin kurulmasına da imkân verilmemiş olduğu cihetle göstermelik bir seçim yapılmıştır. Adı cumhuriyet olan bir devlette tek parti ve tek şef yahud tek seçici ile yapılmış bir seçimle teşekkül ettirilmiş bir meclisin (İkinci Meclis) millî iradeyi aksettirmiş olamıyacağı bedihîdir.

315– Bu te'vilin tipik misali Hind Müslümanları'nın (bugünkü Pakistan) mütefekkir liderlerinden şâir **M. İkbal**'de görülmektedir. O, önce Hilâfet'in ilga edilmemiş bulunduğunu, sadece bu makamı tek bir şahıs işgal etmekteyken O'nun yerine artık T.B.M. Meclisi'nin ikame edilmiş olduğunu iddia etmiştir. (Bkz: **M. İkbal** – İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Canlanması, İstanbul 1964 sh. 176 vd.) Ancak bu te'vilde **M. İkbal** yalnız değildi. Öteden beri bazı Türkler bile –ihtimal sırf Hilâfet'in ihyasına hukukî zemini müsâid göstermek için– aynı te'vilden meded umar bir şekilde beyanda bulunmuşlardır. Böyleleri 431 sayılı kanunda yer alan *"Hilâfet, hükûmet ve cumhuriyet mânâ ve mefhumunda mündemiç olduğundan ..."* ibâresine istinad ederek Hilâfet'in değil, Hilâfet Makamı'nın mülga olduğunu iddia edegelmişlerdir. Halbuki zikri geçen ibâre, ilga için sırf bir esbab-ı mûcibe mâhiyetindedir. Zira cümle *"... olduğundan Hilâfet makamı mülgadır!.."* diye bitmektedir. Hilâfet Makamı mülga olunca Hilâfet kalır mı?! Kanunun adı bile bu te'vili mantıksız kılmaktadır: **Hilâfet'in İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kaanun!..**

*"İslâm Harfleri"*nin yasaklanması ile ikmal olunan öylesine hızlı bir İslâm düşmanlığı siyaseti takip edildi ve bu tatbikat o derecede korkunç bir devlet terörü ile gerçekleştirildi ki, bir karşı hareket hayal bile edilemezdi. *"İstiklâl Mahkemeleri"* adıyla çoğu azâsı hukukçu olmayan seyyar bir mahkeme, Anadolu'nun şehir ve kasabalarında dolaştırılarak onbinlerce mâsum insan –çoğu halka gözdağı vermek maksadı ile– yoktan yere darağaçlarında telef edildi [316]. Buna rağmen 1925 **Şeyh Said** Hareketi'nden itibâren vâki her aksülâmeli başta Hilâfet'in ilgası olmak üzere İslâm'ı yok etmek istikametindeki mütevâli inkılâplara karşı bir hissiyatın tezâhürü saymak yanlış olmaz!..

Diğer taraftan 1911 Trablusgarb Harbi'nden 1922 yılı nihâyetlerine kadar temâdi eden muhârebelerde milyonlarca zinde evlâdını şehid vermiş ve mukavemet gücü alabildiğine zâyi olmuş bulunan millet, kabuğuna çekilmek mecburiyetinde kalmıştı.

İşte bu sebeplerledir ki, içte ve dışta Hilâfet'in ilgasına karşı bir müddet hiçbir aksülâmel müşâhede olunmamıştır. Bu sükût ilgadan iki yıl sonra yarı İngiliz müstemlekesi olan Mısır'da toplanan *"Kahire Konferansı"* ile nihayete ermiştir.

A — KAHİRE KONFERANSI

1926 yılında Câmiü'l-Ezher âlimleri Kahire'de bir

316– Bu öyle müthiş bir devlet terörüdür ki, kurbanlarının hakiki sayısını tespit edebilmek mümkün değildir. Biz, vaktiyle bir eserimizde takribi on milyon nüfusa sahip bulunan o günkü Türkiye'de bu kurbanların sayısını *"en az beşyüzbin"* olarak göstermiştik. (Bkz: Sarıklı Mucahitler sh...) Bundan dolayı 1972 yılında Eskişehir Örfi İdare Makamlarınca muâheze edilmiş, sonra da birlikte hesap etmeye koyulunca muhatabımızın bundan sarfınazar ettiğine şâhid olmuştuk. Zira daha fazla çıkmak ihtimali belirmişti. Bunun tafsilatı *"Bir Muhakemenin Muhâkemesi"* isimli eserimizde hikâye edilecektir.

"Hilâfet Konferansı" toplamak teşebbüsünde bulundular. İngiliz güdümündeki bu konferansın gerçek gayesi –hiç şüphesiz– Hilâfet'in ihyası değildi. Bilâkis, O'nun ilgasından doğan boşluğun bir gün İngilizler'i rahatsız edebilecek bir tarzda doldurulması yolunu tıkamak ve belki biraz da nabız yoklamaktı. Böyle olmasa son halife **Abdülmecid Efendi** oraya çağrılır ve otoritesi takviye edilirdi. **Abdülmecid Efendi** Fransa'da dolaylı bir İngiliz tahsisatı [317] ile hareketsiz tutulurken, bu konferansa hemen her İslâm ülkesinden İngiliz dostluğu ile meşhur olmuş bulunan kimseler çağrılmıştı. Bunlardan biri olan Hindli **İnâyetullah Han** [318] mezhep ve tarikatların ilgası gibi selim bir islâmî tefekkürle bağdaşmayan ve "Hilâfet Mes'elesi" ile alâkası olmayan birtakım garip fikirler ortaya atmış, ittihada çalışacak yerde yeni yeni ihtilâflar ihdas etmeye çalışmıştır. Bu İngiliz adamı, hindli, bir de, şahıs hilâfeti olamıyacağını, artık olsa olsa *"Kavimler Hilâfeti"* (ne demekse!..) olab-

317– Son halife **Abdülmecid Efendi**'nin kızı **Dürrüşehvar Sultan**'ın Haydarabat Nizamı'nın oğlu **Muazzam Şah**'la, **Şehzade Selâhaddin Efendi**'nin (Sultan V. **Murad**'ın oğlu) torunu **Nilüfer Sultan**'ın da diğer oğlu **Azam Şah**'la evlendirilmeleri İngiliz Entelijansı'nın bir tertibinden ibaretti. Zira bu suretle teessüs eden sıhriyyete istinaden Halife **Abdülmecid Efendi** İngiliz müstemlekesi olan Haydarabat Nizamlığı tarafından küçük bir tahsisata nâil olmuştu. Ancak hayatını idâme ettirebilmeye yetebilen bu tahsisat ile son halife, ömrünün sonuna kadar Fransa'da âtıl tutulmuştur.

318– Bu konferans hakkında 25 Mayıs 1926 tarihli Vakit Gazetesi'ne *"Mısır Hilâfet Konferansı Komedisi"* adıyla yazdığı haber makalede **Ömer Rıza Doğrul** diyor ki:

"... İngiliz memurlarından olduğu söylenen bu zat konferansta Hilâfet Mes'elesinin te'hiri, fakat dâimî bir Hilâfet Hey'eti'nin teşkili, bu heyeti yaşatacak ve faâliyetini idâme ettirecek mâlî bir müessesenin meydana getirilmesi için **pek İngilizce fikirler** ortaya attıktan sonra Hilâfet'in bir kişiye tefvizini emreden bir dinî delil bulunmadığını, Hilâfet'in *"Hilâfet-i Akvam"* olduğunu beyan etmiş, sonra da Hanefîlik, Şâfiîlik, Hanbelîlik, Mâlikîlik gibi mezheplerin, Kadirîlik, Nakşibendîlik gibi tarikatların tamamen ilgasını teklif etmiştir!.."

ileceğini iddia etmiştir. Bu konferansa müsaade eden veya öyle görünerek bunu bizzat gerçekleştirmiş olan İngilizler'in asıl maksadlarını kavramak için sırf bu me'murlarının dermeyan eylediği bu fikirler, kâfidir, sanırız!..

Netice olarak 13 Mayıs 1926'da Kahire'de toplanan bu İngiliz güdümlü *"Hilâfet Kongresi"* şimdilik "şer'î şartları hâiz bir Hilâfet'in vücûda getirilemeyeceği" kararına varmıştır. Demek ki Hilâfet'i ihya için değil, ihya edilemiyeceğini ortaya koymak için toplanmışlar!.. Ayrıca İslâm umûmî efkârını takip (!..) için her yıl bir Müslüman ülkede *"İslâm Konferansı"* adıyla toplantılar tertip edilmesi de alınan kararlar arasındadır.

B — KUDÜS KONFERANSI

1931 yılında İngiliz işgali altındaki Kudüs'te yeni bir konferans toplanmıştır. Bunu tertip eden Kudüs Müftüsü **Emin el-Hüseynî**'dir. Bu konferansın asıl hedefi Hilâfet değildi. Daha çok Filistin, İngilizler'in eline geçtiği günden beri ortaya vâki *"Yahudi Muhâcereti"*nin sebep olduğu sıkıntıları istişâre etmek ve Arablar arasında bir tesânüd meydana getirmek maksadı ile toplanmıştı. Hatta Türkiye'nin müracaatı üzerine, İngilizler bu konferansta *"Hilâfet'in ihyası"* istikametinde bir çalışma yapılmıyacağı hususunda bir garanti de vermişlerdi [319].

319– Devrin Hariciye Vekili **Tevfik Rüştü Aras,** Kudüs Konferansı ile alâkalı olarak 3 Aralık 1931 tarihinde T.B.M. Meclisi'nde irad ettiği nutukta demiştir ki:

"Kudüs'te oranın müftüsü tarafından şuradan buradan kendisine iltihak eden arkadaşları ile akdine teşebbüs edilen İslâm Kongresi'nin mahiyeti, ilân olunan ruznâmesine göre, şeriatçıdır. Bu kelimenin manâsı evvelce vakit vakit Osmanlı İmparatorluğu'nda, diğer memleketlerde ve birkaç sene evvel de Afganistan'da bu nam altında tecelli eden vak'alar ile artık herkes için münakaşa

Fakat, Hicaz Kralı **Şerif Hüseyin**'in kendisini halife seçtirmek üzere bu konferansa baş vurması, burada ister istemez Hilâfet Mes'elesi'nin görüşülmesine sebep olmuştur. Eserimizde evvelce başka bir münâsebetle temas edilmiş ve gerekli izahat verilmiş olduğu cihetle[320] burada şu kadarını söyliyelim ki, Kudüs Konferansı, **Şerif Hüseyin**'in müracaatını "kendinin Hilâfet şartlarını hâiz olmadığı" yolunda bir esbab-ı mûcibe ile reddetmiştir. Bu da gayet tabiî idi. Zira Filistin İngiliz işgali altında olduğu gibi, Hicaz Krallığı da yarı İngiliz müstemlekesi durumundaydı. **Şerif Hüseyin**'i büyük bir "Arab İmparatorluğu" hayali ile kandırıp metbuu Osmanlı'ya isyan ettirmiş olan da onlardı. Ancak sukut-i hayale uğradıktan sonra, İngilizlere karşı zaman zaman serzenişlerini dile getiren **Şerif Hüseyin** için "Hilâfet davası gütmek," bardağı taşıran bir damla oldu. Ertesi yıl (1932) Arabistan'da fiilî bir derebeylik durumundaki Necid'den yürüyüp gelen Suudiler –yine aynı destekle– O'nun elinden Hicaz Mıntıkası'nı almıştır. Bu hadise karşısında **Şerif Hüseyin**'e yapılan iyilik (!..) O'nu bir İngiliz muhribi ile Kıbrıs'a nakletmek ve ölümüne kadar orada nazlı bir mevkuf olarak muhafaza etmek olmuştur. Kaçana da İngiliz yardım ediyordu, kovalayana da...

---

götürmiyecek sûrette malûm olmuştur. Hariciyemiz haber alır almaz derhal alâkadar devletlerle temasta kusur etmedi; ve Filistin idaresini elinde tutmak itibarile İngiltere Hükûmeti'nden bu vak'a hakkında dostâne malûmat aldı.

İhtilâflı siyasî meseleler, akdi tasavvur edilen kongrede görüşülemiyeceği gibi onun mesâisinin tevcihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'ni rahatsız edecek hususâta meydan verilemiyeceği ve bilhassa bir Hilâfet meselesinin hiçbir sûretle mevzuubahis olamıyacağı ve Büyük Britanya İmparatorluğu'nun bu kongreyi asla himaye ve teşvik etmediği ve ona karşı müdahalesiz kaldığı öğrenilmiştir. "

.....

"Hâdisenin inkişafını yakından takip ediyoruz..." (Bkz. Lozan'ın İzlerinde Onyıl, İstanbul 1935 sh. 138 - 139.

320– İşbu eserde yer alan 83 nolu dipnot.

C — İSLÂM KONFERANSI TEŞKİLÂTI

1926 yılı Mayıs'ında gerçekleşmiş olan neticesiz Kahire Konferansı'nda her yıl bir İslâm ülkesinde toplanılması kararlaştırılmıştı. Fakat bu karar kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdu. Nitekim öyle de oldu. Çünkü İslâm Âlemi'nde müthiş bir dağınıklık ve başsızlık hâkimdi. Hilâfet'sizlikten doğan boşluğu doldurmaya kim cür'et edebilirdi?!..

Ancak Hind Müslümanları'nın İkinci Cihan Harbi nihâyetinde Hindular'dan ayrılarak *"Pakistan"* adıyla müstakil bir devlet haline gelmeleriyle (1947) bu istikamette fikir ve beyanlar ortaya çıkmaya başladı. Zira Hind Müslümanları arasında bu işin bir an'anesi vardı.

Gerçekten, Hindistan buhranlı Birinci Cihan Harbi ve O'nu takibeden yıllarda gâyet canlı bir *"Hilâfet Hareketi"*ne sahne olmuştu. İtilâf Devletleri'nin bu harbi kazanmaları ve müteâkıben de Hilâfet Merkezi olan İstanbul'u işgal eylemeleri, büyük bir endişe doğurmuş, bu endişe ile Hindistan'da *"Hilâfet Komitesi"* adıyla siyasî bir teşekkül ortaya çıkmıştı. Evvelce anlatılmış olduğu üzere, bu komitenin topladığı birçok kongrede izhar edilmiş olan fikirler Pakistan'ı vücûda getiren şuurlanmanın asıl sâiki idi. Ancak Hilâfet'e karşı korkulan darbenin –zâhirde– İngilizler'den değil de ümid bağladıkları **M. Kemal**'den gelmesi onları şaşkına çevirmiş ve bir müddet hareketsiz kılmıştı.

1947 yılında istiklâllerini elde edince, kendilerinin varlık sebebi olan islâmî düşüncenin âlemşumul karakteri üzerinde yeniden fikirler beyan etmeye başlamışlardır. O tarihlerde Türkiye'de –âlemşumul siyasî cereyanların te'siriyle– güdümlü de olsa demokrasiye geçiş vetiresi başlamıştı. Bu sebeple kemalist diktatörlüğün sultası azalmaya başlamıştı. Bundan dolayı yalnız Pakistan'da değil, Türkiye'de bile beynelislâm bir tesânüd

arayışını ifâde eden makaleler yayınlanmaya başlamıştı [321].

Bu fikrî hazırlık kısa zamanda meyvasını vermiş ve Kasım 1949'da Karaçi'de çeşitli İslâm ülkelerinden gelen beşyüz kadar murahhasın iştirakiyle gayri siyasî (!..) bir *"İslâm İktisadî Konferansı"* toplanmıştır. Hareket bu iptidâî ve yoklama mâhiyetindeki toplantı ile kalmayıp gelişti. 1951 yılında yine Pakistan'ın elebaşılığı ile Karaçi'de *"Dünya Müslümanlar Birliği Konferansı"* toplandı. Bunda asıl gâye biraz daha sarih bir sûrette ortaya konuldu. Resmî ve gayri resmî otuz altı Müslüman ülkenin murahhasları ile toplanan bu kongrede esas itibariyle beynelislâm bir tesânüd sağlamaya mâtuf yine kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm birçok karar alınmışır. Bu kongre ertesi yıl aynı terânelerle tekrarlandı.

Burada ehemmiyetli olarak şu husus kaydedilmelidir ki, bu kongreye şahısları adına katılmış olan **Nuri Demirağ** ve **Ali Fuad Başgil** Türk oldukları için herkesten ziyade alâka görmüş ve alkışlanmışlardı. Bundan cesaret alarak ertesi yılın konferansının Türkiye'de yapılmasını teklif etmişler ve bu teklif ittifakla kabul edilmişti. O yıl, aynı zamanda, İstanbul'un fethinin beşyüzüncü yıl dönümü idi.

Türkiye'ye döndükten sonra hazırlıklara başlayan **Nuri Demirağ** resmî makamlardan gerekli müsâadeyi almak için

---

321– Bunlara bir misal olmak üzere merhum **Eşref Edip Bey**'in Ağustos 1949 tarih ve 54 numaralı **Sebilürreşad** Mecmuası nda yayınlanmış olan *"Müslüman Milletler Arasında İslâm Kongresi"* isimli makaleyi zikredebiliriz. Yazar bu makalesinde Müslüman milletler arasında gayri siyasî (!..) bir *"Yüksek İslâm Şûrası"* veya *"Kongresi"*nın kurulması lüzumunu müdafaa etmekte ve Millî Mücadele esnasında böyle kongrenin Ankara'da toplanması için **M. Kemal Paşa**'nın da dahil olduğu birtakım hazırlık faaliyetlerini nakletmektedir. Gerçekleşmemiş bulunan bu arzunun, henüz İslâm Âlemi nin müzâheretine muhtaç bulunulduğu ilk zamanlara âid olduğu düşünülürse, bunun muhtemel sebepleri daha doğru olarak kavranabilir.

teşebbüse geçmiş ve bu arada Kuzguncuk'taki korusunda [322] devrin siyasî liderleri **Bayar** ve **Menderes**'i ağırlıyarak onların da tasvibini almıştı. Çünkü konferansın gayrı resmî toplanacak olmasına rağmen, lâik Türkiye idarecileri bundan gocunabilirlerdi. Binâenaleyh o günkü çarpık lâiklik anlayışına göre de bir mahzuru olmadığı yolunda bazılarının ikna edilmesi gerekiyordu. Bu istikametteki müdafaalar kabule şâyan görülmüş ve **Menderes** hazırlık masrafları için hükûmetçe de elli bin lira yardım vaadinde bulunmuştu [323].

Konferans, o yılın Mayıs ayına denk getirilerek, İstanbul Fethi'nin beşyüzüncü yıl dönümü ihtifâli ile birleştirilecek ve böylece daha da mânîdar olacaktı. Fakat perde arkasında ne fırıldaklar dönmüştü ki, hükûmet başlangıçtaki müzâhir tutumunu değiştirmiş ve **Nuri Demirağ**'a İstanbul'da bir İslâm Konferansını –gayri resmî olarak da olsa– yapamıyacağı kat'î bir lisanla ve resmî olarak bildirilmiştir. Bu aynı zamanda İstanbul'un fethi şenliklerini engellemek isteyen Bizansçıların bir çelmesiydi [324].

322– Aslında Üsküdar'dan Kuzguncuk'a kadar devam eden bu muazzam koru **Sultan Abdülhamid**'in büyük oğlu **Selim Efendi**'ye âiddi. Hanedan'ın nâgihânî bir sûrette sürgün edilmesinden sonra Hazinece beşbin liraya satılmış, yarısına yakın bir kısmı masraf olarak alıkonulmuş (!..) bakiyesi de gelip alınmadığı için (!..) irad kaydedilmiştir. Hak sahibinin yurda girmesine kanun mâni olmakta iken şu muâmelenin ne demek olduğunu anlamak için Hanedan mallarının nasıl gasbedildiğine dâir biraz bilgi sahibi olmak gerekir.

323– Bkz: Sebilürreşad Mecmuası, c. VI, sayı 149, sh. 380.

324– Türkiye'de san'at ve arkeoloji maskesi altına saklanan Bizansçılar'ın her imar hamlesinde neler yapmış oldukları cildlerle anlatılsa bitmez.

Bunlara bir tek misal verelim:

1957 imarında yüce **Fâtih**'in Simkeşhânesi'nin yarısını acımadan, yolu genişletmek maksadı ile yıkanlar, enkaz altından birkaç Bizans taşı çıkınca onları orta yere dikerek yolu nasıl daralttıklarını Bâyezîd'e gidip de görünüz. Bu bir tek misal bile Bizansçı gizli eli ifşaya yeter!..

Fakat onlar asıl ihaneti İstanbul Fethi nin beşyüzüncü yıl dönümünde icra

Bir ara bu konferansın Türkiye yerine Amerika'da toplanacağı sâyiaları bile ortaya çıkmıştı [325].

Böyle tesânüd arayışı ifâde eden resmî veya gayri resmî çeşitli toplantılarla havanda su dövülürken 1968 yılına gelinmiş ve Arab - İsrail Harbi zuhur etmiştir.

Bu harbde yüz kızartıcı bir mağlûbiyete uğrayan Arablar, Müslüman devletlerin –hiç olmazsa– siyasî desteğine ihtiyaç hissettiler ve öteden beri yapageldikleri *"Arab Zirve Konferansları"* yerine daha şumullü bir destek ve tesânüd arayışı içine girdiler.

Suudi Arabistan'ın merhum Kralı **Faysal'ın** [326] elebaşılığı ile 1969 yılı Eylül ayında yirmibeş Müslüman ülkenin devlet ve hükûmet başkanları Fas'ın Başşehri Rabat'ta toplandı. Bu toplantı, *"Birinci İslâm Konferansı"* adıyla yadedilmiştir. 1970 yılında ise, Müslüman devletlerin Dışişleri bakanlarının her yıl bir araya gelerek müşterek bir siyaset tespit etmeleri kabul edildi. Bu hareket 1971 yılında Cidde Konferansı'nda resmîleşti ve 1972 yılında *"İslâm Konferansı Teşkilâtı"* adını alarak dâimi bir müessese hâline geldi. Resmen kuruluşundan iki yıl sonra yani 1974'te Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nca tescil edildi.

Kemalist inkılâblarla yüzü Kâbe'den Holivut'a çevrilmiş bu-

---

ettiler. Yunan Kralı'nı İstanbul'a getirterek "Misafire ayıp olmasın!.." kabilinden bir telâkki ile fetih programını kuşa çevirttiler. Bu sûretle, engellenen işlerden biri de işbu *"İslâm Konferansı"*dır.

325– Bkz: Sebilürreşad, sayı 149.

326– Suud Kralı merhum **Faysal** da diğer birçok Suud prensleri gibi Arabistan'ın bizden ayrılmasını sağlamış olan İngiliz casusu **St-John Philby'**nin yetiştirmesidir. Bu, Arabistan'da **Abdullah Filbi** diye meşhurdur. Fakat sonradan devlet yükü altına girince gerçekleri görmüş ve doğru yola gelmiştir. Hicri onbeşinci asra girmeden Hilâfet'i tesis gayretleri hakkında evvelce bir miktar izahat verilmişti. Amerikalıların Suud petrolleri üzerindeki hisselerini azaltma gayretleri hayatına mal olmuştur.

lunan Türkiye, İslâm Âlemi ve O'nun mes'elelerine bigâne idi. Hatta zaman zaman Batılılar'ın tâlimatı ile düşmanca tavır aldığı bile görülüyordu. Meselâ Cezayir'in Fransızlara karşı istiklâl istekleri Birleşmiş Milletler'de reye sunulduğunda Türkiye, dâima Fransa lehinde rey kullanmıştır. Türkiye'yi bu çirkin uslûptan vazgeçmeye mecbur bırakan âmil *"Kıbrıs Mes'elesi"*dir. Siyâset arenasında bütün Batı Âlemi bize karşı Yunanistan'ı tutunca, Türkiye yeni arayışlar içine girmiş ve –ister istemez– İslâm Âlemi'ne yönelmiştir. Bu tavrın gönüllü değil, mecburi ve istemiye istemiye olduğunu gösteren en iyi misal, İslâm Konferansı Teşkilâtı ile olan münasebetlerimizin seyridir. Gerçekten mezkûr teşkilâtın 1974 yılında Lahor'daki (Pakistan) toplantısına Türk Hariciye Vekili **Turan Güneş** sırf *"müşâhid"* olarak katılmıştır. Giderek bu alâka gelişmiş ve Türkiye İslâm Konferansı Teşkilâtı'na tam âza olarak dahil olmuştur. Olmakla da kalmamış, 1976 yılındaki Hariciye Vekilleri, Hazırlık Toplantısı'na İstanbul'da ev sâhipliği yapmıştır.

1979 yılında Mısır, Camp David anlaşmasından dolayı teşkilâttan ihrac edilmiş ise de, 1984 yılında tekrar kabul olunmuştur.

İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın, devlet ve hükûmet başkanları, Hariciye Vekilleri ve umûmî kâtiplik (genel sekreterlik) gibi üç ana uzvu (organı) vardır. Türkiye 1981 yılında Tâif'te toplanan Üçüncü İslâm Konferansı'na başbabakan, 1984 yılında Kazablanka'kadine ise, devlet reisi seviyesinde katılmıştır.

Teşkilâtın *"İslâm Haber Ajansı"* ve *"İslâm Kalkınma Bankası"* gibi çeşitli yan kuruluşları vardır.

İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın gâyesi, İslâm ülkeleri arasında siyasî tesânüdü sağlamak ve iktisadî, kültürel (harsî) işbirliğini gerçekleştirmektir. Bu hâliyle o, Hilâfet'ten beklenen vazifenin bir kısmını deruhte etmeye çalışmaktadır. Ancak bu nisbî vazifenin de henüz hakkıyle ifa edilmekte olduğunu söylemek mümkün değildir. Elli civarında, Müslüman devlet

çeşitli vesilelerle bir araya gelmekte ve –âdeta– havanda su dövmektedir. Bosna-Hersek Fâciası karşısındaki âtâlet bunun aldatmaz bir örneğidir.

Halbuki İslâm Âlemi bugün büyük bir iktisadî ve beşerî güce sahiptir. Üstelik bu hergün de artmaktadır. Sırf lâyıkıyla teşkilâtlanamamak ve bir birlik meydana getirememekten dolayı içine düşülen acz, mü'min gönülleri incitmektedir. Bu durum, mes'eleyi kökten çözecek bir temel teşkilâtlanmanın eksikliğini hissettirmektedir. O da âlemşumul *"Hilâfet"* etrafında Âlem-i İslâm'ın yeniden yapılanması ve izzet kaynağı İslâm'a dönmesidir.

Bir taraftan Müslümanların zihin ve gönüllerinde bu ihtiyaç ve arzu hergün biraz daha şekillenir ve netleşirken, bu gelişmeden büyük bir endişeye kapılan Batı Âlemi de kurduğu istismar düzeninin yıkılmasından korkmakta ve menfaatini bu yeni gelişmelerle te'lif gayretleri peşinde koşmaktadır.

Bütün bu gelişmeler, Hilâfet tarihinde yeni ve dikkat çekici bir safhanın başlayacağını haber veren ip uçlarıdır. Şimdi biraz da bu yeni gelişmeler üzerinde duralım:

II — HİLÂFET İN YENİDEN İHYASI TEKLİFLERİ

A — TÜRKİYE'DEKİ YENİ GELİŞME

1968 yılında Beyrut'ta, **Sultan Abdulhamid Han** Hazretleri'nin küçük oğlu merhum **Mehmed Âbid Efendi** daha önce yaşamakta olduğu Paris'te Suud Kralı **Faysal'**ın kendisini Mekke'de halife ilân etmek istediğine dâir vak'ayı [327] anlattığı zaman, zihnim karmakarışık olmuştu. **Faysal'**ın bunu Batılılar'a ve hassaten Amerika'ya rağmen teklif etmesi düşünülemezdi. Bu ülkenin önce İngilizler sonra da Amerikalılarla yakınlığı

327– Tâfsilat için bu eserde yer alan 308 numaralı nota bakınız.

herkesin bildiği bir gerçekti. İkinci Cihan Harbi esnasında İngiliz Başvekili **Çörçil** Tükiye'yi harbe dahil etmek için Adana'da **İnönü**'ye mülâkı olmuş ve bu görüşmenin ardından "Osmanlı'yı yıkmakla hata ettiklerini Dünya'nın, Ortadoğu'da Osman'lı tarafından sağlanan sulhe ihtiyacı olduğunu" ifâde etmişti. Acaba bu istikamette bir gelişme mi mevzuubahisti?!. Bu muammayı çözemiyordum.

Aradan bir iki yıl geçti. Sanırım 1971 yazında idi. Memleketim olan Akçaabat'ta idim. Fransa'dan İstanbul'daki adresime postalanmış bir mektup, İstanbul adresime uğramadan gelip beni Akçaabat'ta bulmuştu. Adreste bir düzeltme yapılmış değildi. Benim Akçaabat'ta olduğumu bilen bir yakınıma ulaşıp adres değiştirilmeden bu mektup bana nasıl ulaşmıştı?!.. Bu da bir ikinci muamma oldu!..

Mektup, Fransa'da oturmakta olan şehzâde **Mahmud Şevket Efendi**'den geliyordu. Bu zat pek öyle sıradan bir şehzâde değildi. Gurbet hayatı boyunca siyasetle meşgul olmuş, dirayetli bir insandı[328]. Mektubunda meâlen "İngilizler'in kendisine Hilâfet'le alâkalı bir senaryo (!..) ısmarladıklarını" bildiriyor ve bunu yapabilmesi için benden bilgi ve vesâik talep ediyordu. Garip şey!.. Bir şehzâdenin senaryo yazmakla ne alâkası olabilirdi?!..

Mahmud Şevket Efendi'nin İngilizler'e yakınlığını biliyordum. İsrail kurulmazdan önce İngilizler kendisini Filistin'e kral yapmak istemişlerdi [329]. Şüphesiz *"senaryo"* kelimesi mektubun okunmak ihtimaline karşı bir ihtiyat olarak kullanılmıştı. Bundan sonra Efendi ile bir daha yüzyüze görüşmek nasip olmadı. Zira ben ertesi sene Eskişehir'de hapsedildim,

---

328– Bu değerli şehzâdenin dirayet ve şahsiyeti hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler **"Osmanoğullarının Dramı"** isimli eserimize bakabilirler.

329– Bkz: **Kadir Mısıroğlu** - Osmanoğullarının Dramı, İstanbul 1992 sh. 253 vd.

Efendi de 1973 yılında oturmakta olduğu Bagnols S'ceze şehrind Hilâfet'le alâkalı faâliyetinin sebep olduğu bir handikap yüzünden hayata gözlerini yumdu [330].

Derken aradan üç beş yıl geçtikten sonra İstanbul'a zamanımızın en büyük hadis âlimlerinden biri geldi: **Muntasır Kettani**!.. O da bizden hayatta olan şehzâdeler hakkında bilgi

---

330– Bu hâdise de şöyle oldu:

Mahmud Şevket Efendi bahsi geçen mektubu yazıp gönderdikten ve bu istikamette bazı temaslara girişitikten sonra bir gün ziyaretine iki Türk genci gelmiş. Bunlar, Efendi'nin oturduğu Bagnols Şehrine yakın bir diğer Fransız şehrinde bir fabrikada çalıştıklarını ve mühendis olduklarını söylemişler. Hakikatte ise sırf Efendiyi takip için gönderilmiş iki MİT ajanı imişler.

Mahmud Şevket Efendi, 1968 yılına kadar yaşadığı Mısır'dan ayrılıp bu ücra Fransız kasabasına yerleştikten sonra nâdiren bir Türkle yüz yüze geliyordu. Adresini, daha önce kendisini Tercüman Gazetesi namına ziyaret etmiş ve röportaj yapmış olan **Murad Sertoğlu**'ndan temin ettiklerini söyleyince de şüpheye mahal kalmamıştı. Efendi o zaman yalnız oturuyordu. Biricik kızı **Nermin Sultan** hastahanedeydi. Misafirlerine kendi eliyle kahve, çay pişirip ikram etmiş, dereden tepeden konuşup dertleşmişler.

Gitgide bu ziyaretler sıklaşmış. Efendiye gayet muhafazakâr, hilâfet ve hatta saltanat taraftarı görünen bu sözde mühendisler evin girdisi çıktısını öğrendikten sonra birgün şehzâdenin evde olmadığı bir zamanda içeri girip evrakını araştırmaya başlamışlar. Tam o sırada Efendi eve gelmiş. Ev bir büro gibiydi. Efendi pek çok evrak biriktirmişti. Onları yerlere saçılmış bir durumda mechul misafirleri de her tarafı karıştırırken suçüstü yakalamış. Bunlarla boğuşmaya başlamış. Efendi, kollu kuvvetliydi. Fakat ne de olsa ihtiyardı. Genç ajanlar ağır basmışlar. Bir ara Efendi'nin eli cama çarpmış ve cam kırıkları ile avuçları perişan olmuş.

Efendi'de astım vardı. Bu boğuşma O'nun hayatına mal olmuştur.

Mahmud Şevket Efendi bir münzevi gibi göründüğü halde Dünya'dan haberdardı. 1968'de kendisini İslâmî hareket içindeki bir arkadaşla ziyaret etmiştik. Bu ziyaretin arkasından bana yazdığı bir mektupda:

" — Arkadaşının MİT'ci olduğunu biliyor musun?!." diye yazmıştı. Hâlâ da ön saflarda gözüken bu arkadaş için Efendinin tesbiti doğru çıktı. Ama işlerin perde arkalarına bu derece vâkıf olan Şevket Efendi yine de gaflet etmişti. Ne demeli!.. Kader gelince göz kör oluyor!..

istedi. Sonradan anlaşıldı ki; bu istintakın gâyesi Hilâfet'e elyak bir şehzâde tesbiti içinmiş!..

Daha önce Mısır'da bu maksadla bir diğer Osmanlı şehzadesi ile temasa geçilmiş olduğu da mesmuumuz olmuştu. Ne oluyordu?!.. Birileri bir şeyler plânlıyorlardı ama neydi?!.. Acaba hayır mı, yoksa şer miydi?!.. Doğrusu kestirmek kaabil olmuyordu.

Araya onbir yıllık bir gurbet faslı girdi. Dönüp geldiğimde Hilâfet mevzuunda –âdeta– bir propaganda furyası ile karşılaştım. Hem de *"İslâm Dâvâsı"* ile hiçbir alâkası olmayan masonik çevrelerdeki bu *"Hilâfet"* ve *"Hanedan-ı Âl-i Osman"* muhabbeti neyin nesiydi?!. İslâmî cephede kalem oynatan bir kısım alevi güdümlü sözde islâmcı yazarların –evvelce bir nebze bahsedilmiş olan– menfi beyanlarına mukabil bu umulmadık Hilâfet ve Osmanlı taraftarlığı ne demek oluyordu?!..

Önce bir holding sahibi **Besim Tibuk** kampanyayı iktibas edilmiş hacmi küçük manâsı büyük bir yazıyla başlattı[331]. Açıkça Hilâfet'in ihyasını istiyor ve halife olarak da Osmanoğulları Hanedanı'nı tercih ediyordu. Lâkin muhtevâ yani hukukî yapı ne olacaktı?! Temel islâmî ölçüler muhafaza edilmeyecekse o Hilâfet kime yarardı?! **Besim Tibuk**'un bahsi geçen yazısında bu hususta bir sarahat yoktu. Fakat **Besim Tibuk** daha sonra, gazetecilerin sıkıştırması üzerine bu noktayı da netleştirerek dedi ki:

"**.....**

Benim önerim şu: Osmanlı Hânedanı mensuplarının aralarından seçilecek biri, İslâm Âlemi'nin lideri olmalı. Devlet ona bomboş duran saraylarından birini meselâ Beylerbeyi'ni tahsis etmeli. Bütün İslâm Âlemi böyle bir lideri bekliyor.

331– Bkz: İşbu eserin önsözünde yer alan 1 dipnot

UMAR — (gazeteci) Hilâfet'in geri gelmesi birçok dinî fanatiklerin besledikleri gizli emellere kavuşmasını sağlamaz mı?

TİBUK — Bilâkis, gerçek dinciler yobazların sonunu getirir.

UMAR — Hilâfet'in devlet işlerine karışmaması nasıl sağlanır?!.

TİBUK — Sen, Vatikan'ın hükûmete karıştığını duydun mu?!. İstanbul Patrikhânesi'nin prestiji mâlum. Dünya'daki bütün Müslümanlar'ın İstanbul'daki halifesini ziyârete gelmesi bizim için ne kadar önemli olur!" [332]

Az sonra bu kampanyaya porno mecmuası Aktüel'den Hürriyet'e kadar kimler karışmadı, kimler?!. *"İkinci Cumhuriyet"* iddia ve talepleri ile bu tarzdaki *"Hilâfet"* ve *"Osmanlı"* taraftarlığı iddia eden yazılar, Bab-ı Âli'yi toza dumana kattı. Hele, hele Hürriyet Gazetesi'nin **Sultan Abdulhamid** merhum'un torunlarından Hanedan Reisi (sırf yaş itibariyle) **Orhan Efendi**'yi masraf edip İstanbul'a getirtmesi, Çırağan Sarayı'nda misafir etmesi basit, sıradan sözlerini günlerce halka manşetten duyurması bu turistik Hilâfet kampanyasını daha da alevlendirdi. Vatandan tekrar kovulmalarına sebep oluruz endişesi ile bize selâm bile vermekten korkan bazı Sultan Efendiler, bu kampanyanın aktörlerinden birine ellerindeki bütün vesâiki verip onlarla uzun uzun görüştüler ve suya tirid, davasız bazı eserciklerin ortaya çıkmasına âmil oldular [333].

Bütün bu arzu ve faaliyetlere âmil olan ruh, **Besim Tibuk**'un yukarıda iktibas edilmiş satırlarında ifâdesini bulunduğu üzere iki madde halinde hulâsa edilebilir:

1 — Kurulması düşünülen veya kurulmasına izin ve-

332– Bkz: Sabah Gazetesi 27 Temmuz 1992 tarihli, nüsha.

333– Bkz. **Murad Bardakçı** 'Son Osmanlılar, İstanbul 1991.

Hilâfet'in Âl-i Osman'da yeniden canlandırılmasını teklif eden işadamı **Besim Tubuk** ile Hilâfet'in ilgasını teklif eden "Şeyh ünvanlı Urfa Meb'usu **Safvet Efendi"**

rilebilecek olan Hilâfet, aynen Vatikan gibi siyasî ve icrâî selâhiyet ve iktidardan mahrum olacaktır. Yani bu Hilâfet ahkâm-ı şer'îyyeyi infaz etmeyecek ve tehdidini ikaa kaadir bulunmıyacaktır. Böyle bir Hilâfet'in şer-î şerife uygun olup olmadığını düşünen bile yok! Elbette... Çünkü bunların hiçbirisinin ölçüsü İslâm değil!..

2 — Böyle bir Hilâfet İstanbul'a İslâm Âlemi'nden –halifeyi görmek üzere– pek çok turistin gelmesine sebep olacaktır. İhtimal Türk resmî makamlarını razı edebilmek için –ağırlık verilerek– ifâde edilen bu husus, Hilâfet'i bir ticarî meta seviyesinde telâkki etmekten başka bir şey değildir. Demek ki; düşünülen Hilâfet, *"turistik bir Hilâfet"* olacaktır!..

Böyle bir Hilâfet'in siyâset arenasında kime yarayacağı ve bundan da bu senaryoyu hazırlayanların kimler olduğu bellidir. Demek ki, bazı güçler, Türkiye'nin arkasına saklanarak İslâm Âlemi'ni tek elden, istismarın plânlarını yapmaktadırlar!.. Tıpkı İslâmî fundamantalizme (şerîatcılığa) engel olmak için Rusya'dan kurtulan Müslümanlara karşı bize yüklenmek istenen taşaronluk gibi!.. Hepsi bu kadar mı? Hayır!.. Bir de kabaran İslâmî gücü bir muvâzaa mantığına oturtarak nisbi bir surette tatmin etmek istiyorlar. Mâlûm ya, bir barajda fazla su toplandığı zaman bendini tehdid ettiği için kapakları açıp bir miktar suyu akıtırlar!..

Varsın olsun!.. **İnönü** de 1950'den önce haleflerinin doğrusunu yapmalarına engel olmak için onar aylık kurslar halinde birkaç İmam Hatip açmış değil mi idi?! Bu da aynen öyle olacaktır!.. Zira olmayan bir Hilâfet'i yeniden te'sis etmenin güçlüğü elbette ki onu sağlam bir muhtevaya kavuşturmaktan daha fazladır:

Mekerû, mekerullah, fellâhû hayr-ûl mâkirîn yani insanlar bir plân yapar, Allah da bir plân yapar!.. Plân yapıcıların en hayırlısı Cenab-ı Hak'tır.

Bana öyle geliyor ki, küfrün iktidar olmasında, onun müminlerinin mesâilerinden çok, Müslümanların gafletleri müstefid olunmuştur. Gâliba muazzez şerîatın müstakbel galebesinde de bunun aksi olacak yani İslâm düşmanlarının gafletlerinden o mes'ud neticenin husûlünde, Müslümanların mesâilerinden fazla rol oynayacaktır!.. Zira herkes ve hatta her şey kaderin hem me'muru hem de mağlubudur!..

Ancak, Hilâfet'in ihyası için bu yeni cereyandan çok önce de bazı çalışmalar ve bu hususta ortaya konulmuş düşünceler vardı. Şimdi biraz da onlardan bahsedelim:

B — HİZBUTTAHRİR HAREKETİ

Hizbuttahrir, *"Hürleştirme Partisi"* demektir. Kuruluşu 1952 yılıdır. Bu hareketle hemen hemen ilk kurulduğu yıllardan itibaren (1954'ten beri) temasım olmuştur. Onlardan pek çok kimseyi tanıdım. Bir çokları ile münâkaşalar ettim ve kendilerine asla ısınamadım. Bunun başlıca iki sebebi vardır:

1 — Hareket aynen masonlar gibi müthiş bir gizlilik içinde yürütülmektedir. Bir çok mecmua ve kitaplarını okumuş ve pek çok mensupları ile görüşmüş olduğum halde nasıl bir Hilâfet düşündüklerini hâlâ anlamış değilim. Gerçi elde gezen bir *"Esas Teşkilât Kanunu"* yani Anayasa metinleri vardır. Fakat bunun samimi düşüncelerini aksettirip aksettirmediği mucib-i münâkaşadır. İleri gelenleri ile görüştüğünüzde hangi sözleri siyâseten söylediklerini, hangi sözlerinin de hakikî düşüncelerini aksettirdiğinden emin olmak kaabil değildir.

Şu muhakkaktır ki; bu hizbin (partinin) varlık sebebi Hilâfet'in ihyasıdır. Hatta "Hilâfet" adıyla Almanya'da Türkçe bir de aylık dergi çıkarmaktadırlar. Hilâfet ama nasıl? Usûl ve hatta muhteva bence mechul kalmıştır. Üniversite talebeliğimde, Arablardan, başta Ürdün'lüler olmak üzere bu partiye mensup pek çok kimse tanıdım. Bu makam için Âl-i Osman'ı

Hîzbm-ut-Tahrir Teşkilâtı'nın Almanya'da türkçe olarak yayınlanmakta olduğu
"Hilâfet Dergisi"nin kapağı

düşünmediklerinden eminim!.. Başka hiçbir hususa vuzuh kazandıramadım.

2 — Hizbuttahrir mensupları başta *"İhvan-ı Müslimin"* Hareketi olmak üzere, herkesi İngiliz ajanlığı ve hatta küfürle itham ederler. Yadırgayıp kendilerine ısınmamı engelleyen hususlardan biri de budur.

Hizbuttahrir'in kurucusu aslen Filistinli olan **Takıyuddin en-Nebhanî** (1909 - 1979)dir. 1948 felâketinden sonra Ürdün, Suriye ve Lübnan'da yaşadı. 1979 yılında Beyrut'ta vefat edinceye kadar hareketin liderliğini deruhte etti. Çeşitli resmî vazifelerde bulundu ve fikirlerini neşr için birçok eser te'lif etti. Kendisinden sonra hareketin başına **Abdülkadîm Zellum** geçti. Bu zatın "Hilâfet Nasıl Yıkıldı?!" adında Türkçemize de tercüme edilmiş (1962) bir eseri vardır.

Hizbuttahrir mensupları ehl-i sünnet itikadı üzeredirler. Fakat siyasî mücâdelede takip ettikleri metod yüzünden faaliyet gösterdikleri Ürdün ve Mısır gibi ülkelerde pek çok kereler iktidarı devirmek suçuyla tevkif ve hapsedilmişlerdir. Emr-i mâruf, nehy-i anil münker İslâmî devletin vazifesidir, derler. Mesih ve deccal'in zuhuru gibi mes'elelerde kendilerine göre görüşleri vardır. Ancak bunların –âdeta– alâmet-i fârikaları, bir an evvel Hilâfet'in tesisidir. Bunun için önce Arab ülkelerinde, sonra da diğer Müslüman ülkelerde şer'î esasların hâkim olduğu devletleri gerçekleştirmeyi plânlayıp çalışmaya koyulmuşlardır. Daha çok Arab ülkelerinde faaliyet göstermekle berâber Âlem-i İslâm'ın her tarafında mensupları vardır. Hatta Avrupa ve Amerika'da bile oralarda yaşayan Müslümanlar arasında fikirlerini yaymak için çalışmaktadırlar. Kültürel ve siyasî olmak üzere iki yönlü faaliyet gösterirler.

C — ÇEŞİTLİ TEKLİFLER

Hilâfet'in yeniden canlandırılması hususunda bugüne kadar

pek çok müellif ve mütefekkir fikirler beyan etmiş bulunmaktadır. Bunların çoğu da birbirine yakın düşünceler olduğu cihetle biz bunlardan sadece ehemmiyetli gördüğümüz birkaçına temas edeceğiz.

a – Prof. Dr. Muhammed Hamidullah

Ülkemizde de oldukça tanınmış bir Pakistanlı âlim olan **M. Hamidullah** *"İslâm'a Giriş"* isimli Türkçe'ye tercüme edilmiş eserinde çeşitli mes'eleler meyanında Hilâfet'i de ele alarak diyor ki:

"Kur'an kırallardan, onların iyilerinden, kötülerinden bahseder ve cumhuriyet gibi hükûmet şeklini misal getirmez. İrtihalinden sonra reylerdeki ihtilâflardan husûle gelmiş olan vâkıa, kendisinin yerine geçecek kimse hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.) in müsbet ve açık bir talimat bırakmadığını gösterir. Bazı gruplar devlet iktidarının kendi soyu içinde nesilden nesile intikal eden bir verâset olarak kalmasını; ve erkek evlâd terk etmediğinden amcâzadesi **Hz. Ali** (r.a.) nin en yakın akraba olarak kendisine vâris olmasını istiyorlardı. Başkaları buna mahsus husûsi bir seçim istiyorlardı; ve bu grubun içinde seçilecek namzed hakkında da ihtilâflar vardı. Ezici bir ekseriyet seçim lehinde tarafdar topladı. Böylelikle teessüs eden hükûmet şekli verasetle intikal eden bir monarşi ile cumhuriyet arasında mutavassıt bir şeydi: Halife kayd-ı hayat şartıyla seçiliyordu. Eğer intihabın oluşu onu cumhuriyete benzetiyorsa, salâhiyetin devam müddeti de onu monarşiye (saltanata) benzetiyordu." [334].

Daha sonra Hilâfet tarihini hulasatan anlatan müellif Hilâfet'in yeniden ihyası için şu teklifi ileri sürmektedir:

334– Prof. Dr. M. Hamidullah - İslâm'a Giriş, İstanbul 1971, sh. 96.

"... Dünya çapında bir halife Müslümanlar arasında bugün mevcud değildir; böyle olmakla beraber kütleler böyle bir şeyin olmasını arzu etmektedirler. Bazı Müslüman gruplarının teker teker istiklâllerine kavuşmaları da bahis mevzuudur. Cihan çapında bir Hilâfet'in yeniden tesisinden evvel coğrafi rekabetlerden ve alınganlıklardan kaçınmak için Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki emsallere müracaat edilebilir: Meselâ **Sünnî, Şiî, Kureyşli veya Kureyş'ten gayrı bütün Müslüman devletleri reislerinden mürekkeb bir** *"Hilâfet Komitesi"* olabilir ve münâvebe ile her üye bir sene için bu komiteye başkanlık edebilir" [335].

b – Bazı Arab Müellifleri

Hilâfet'in kaldırılmasından ilk ve en büyük üzüntüyü duyan ve o aynen ihya edilemiyecekse, yerine günün şartlarına uyan bir diğer müessesenin mutlaka kurulması zaruretine inananların başında Mısırlı büyük hukukçu **Abdurrezzak Senhuri** gelir. **Senhuri** Fransa'da medenî hukuk sahasında dikkate değer bir doktora tezi ortaya koymuştu. Ancak bu sırada Türkiye Cumhuriyeti Hilâfeti kaldırdığını ilân edince, İslâm Âlemi'nin birliğini temsil eden böyle bir müessesenin ceffelkalem kaldırılmasından büyük üzüntü duyan **Senhuri** bu defa Hilâfet sahasında ikinci bir doktora hazırlamaya başlamıştır. Kısa zamanda onu da tamamlayarak ikinci defa doktor ünvanı ihraz etmiştir. İlk defa *"le Califat"* ismiyle Fransızca yayınla-nan bu tez seneler sonra kızı **Nâdiye Abdurrezzak es-Senhuri** tarafından Arapçaya çevrilerek *"Fıkhu'l-Hilâfe ve Tatavvuruha"* ismiyle neşredilmiştir (Kahire 1989). Bu baskıya dipnotlar halinde **Senhuri**'nin tezi hazırlarken tutmuş olduğu hatıra notlardan pasajlar da eklenmiştir ki; bu ekler kita-

335– M. Hamidullah - a.g.e. sh. 98.

bı daha da kıymetli hale getirmiştir. Bu notlardan **Senhuri**'nin Osmanlı Hilâfeti'ne ne ölçüde bağlı olduğunu ve onun kaldırılmasından en kadar derin bir elem duyduğunu müşahede etmek mümkündür.

Senhuri kitabında Hilâfet'in dinî, hukukî ve tarihî temellerini inceledikten sonra, Müslümanların behemehal bu müesseseyi ihya etmeleri lüzumundan bahsetmekte ve bu ihya hareketi için teklifler ileri sürmektedir. Bugün kör topal bir şekilde mevcud olan İslâm Konferansı Teşkilâtı'na benzer bir müessese ilk defa **Senhuri** tarafından teklif edilmiştir.

Senhuri gibi samimi Müslüman ve gerçek âlimler ve Emir-uş-şuara **Şevki** gibi şâirler[336] Hilâfet'in ilgası keyfiyeti karşısında göz yaşı dökerken düşman boş duracak değildi ya! Mısır'da Mansura Kadısı olan *Ali Abdurrâzık "el-İslâm ve Usûlü'l- Hüküm"* adıyla bir eser yazarak, İslâm Dinî'nde Hilâfet'in yeri olmadığını iddia etmiştir. Bu eser, imam yani halife nasbının gelmiş geçmiş bütün ehl-i sünnet ulemasınca kabul ve te'yid edilmiş olan vücûbunu inkâr ederek İslâm'da cebri bir güç ve hükümete yer olmadığı görüşünü ileri sürmüştür.

Türkiye'deki tatbikatı teyid için yazılmış olan bu eser [337] Mısır'ın gerçek âlimlerince büyük bir aksülâmelle karşılanmıştır. Eserin müellifi Mansura Kadısı **Ali Abdurrâzık** Ezher

---

336– Emir-üş şuara lâkabıyla anılan **Şevkî**'nin Hilâfet'in arkasından döktüğü göz yaşları ve yazdığı "Hilâfet Mersiyesi" için bu eserin.... sahifesine bakınız.

337– Bu alâka şu sûretle sâbit olmuştur ki, **Ali Abdurrâzık**'ın adı geçen eseri **Ömer Rıza Doğrul** tarafından büyük takdirlerle tercüme olunarak önce "Vakit Gazetesi"nde tefrika edilmiş (1926), sonra da kitap haline getirilerek aynen **Seyyid Bey**'in mâhud nutku gibi her tarafa meccânen dağıttırılmıştır. Sonra da Mısır uleması bu herifi ilmiye mesleğinden tard edince Türkiye gazeteleri bu hâdiseyi *"Taassubun Zaferi"* başlığı altında halka duyurmuş ve tenkid etmişlerdir.

bünyesinde teşekkül ettirilen 25 kişilik bir ulema hey'eti önünde muhakeme edilmiş ve suçlu bulunarak mesleğinden tardına karar verilmiştir.

O zamanlar Gümülcine'de "Yarın" isimli bir gazete çıkarmakta bulunan Şeyhüli-İslâm **Mustafa Sabri Efendi** uzun uzun tahlillerle **Ali Abdurrâzık'**ın paçavrasını çıkardığı gibi [338]yazılışından çok sonra bir diğer Mısır âlimi tarafından da dikkat çekici bir sûrette tenkid edilmiştir. Bu âlim **Ziyâeddin Reyyis'**tir.

Ziyâeddin Reyyis'in "el-İslâm ve'l-Hilâfe fi'l-Asri'l-Hadîs" isimli eseri (Kahire 1976) **Ali Abdurrâzık** hakkında câlibi dikkat bir iddiayı ihtiva etmektedir. Şöyle ki: Kahire Üniversitesi'nde İslâmî doktrinler tarihi profesörü olan müellif, **Ali Abdurrâzık'**ın görüşlerini ikna edici delillerle çürüttükten sonra çok önemli bir meseleye temas etmektedir. O da bu kitabın gerçekte kimin tarafından ve ne maksatla yazıldığı husûsudur.

Ziyâeddin Reyyis'e göre İslâm Dini'ni ve Müslümanları tezyif edici ifadelerle dolu olan bu kitabın bir Müslüman hem de Ezher Üniversitesi mezunu bir kimse tarafından yazılması mümkün değildir. Uslûp bir Arap müellifin uslûbuna benzememektedir; daha çok bir yabancı müellifin kaleminden çıkmış gibidir. Esasen ne kitabın yazılmasından önce ve ne de sonra müellif bu mevzularda herhangi bir yazı yazmıştır. **Abdurrâzık'**ın bütün hayatı boyunca Arap edebiyatı ve icma mevzularında kaleme aldığı iki küçük kitapçıkla birkaç makalesi dışında bir telifatı da mevcud değildir. Muhtemelen bu kitap bir müsteşrik tarafından kaleme alınmış ve **Ali Abdurrâzık'**ın imzasıyla yayınlanmıştır. Bu müsteşrik **Reyyis'**e göre de **Arnold'**dur veya daha büyük bir ihtimalle **Margoliouth. Reyyis** bu düşüncesini kitabında çeşitli delillerle delillendirmektedir [339].

338– Bkz: Yarın Gazetesi'nde tefrika olunan "İmâmet-i Kübra" serlevhası ile yayınlanan eser (Gümülcine 1926).

339– **Ziyâeddin Reyyis** - el-İslâm ve'l- Hilâfe fi'l Asr-ıl Hâdis, Kahire 1976, sh. 203 - 223.

Reyyis'e göre kitabın kaleme alınmasında iki maksad müşâhede edilmektedir. Müellif kitabını 1915 yılında yazmaya başladığını söylemektedir. Bu tarih dikkat çekicidir. Bu Birinci Dünya Harbi'nin başlangıç yıllarıdır. Bu harpte Hilâfet'in sahibi olan Osmanlı Devleti İngiltere ile savaşmaktadır. Hindistan'daki Müslümanlar da Osmanlı Devleti'ne destek olmak için Hind Yarımadası'nda İngilizler'e büyük gâileler çıkarmaktadır. Keza Mısır'da da yine bu sebeple samimi Müslümanlar arasında halifelerine bağlılıktan dolayı İngilizler'e karşı büyük bir infial vardır. Bu kitabın müellifi her kimse, Hilâfet'e bağlılığı sarsarak Ingiliz emellerine hizmet etmek istemektedir. Fakat bu arada hâdiseler hızlı gelişmiş, Osmanlı Devleti yıkıldığı gibi, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından da Hilâfet ortadan kaldırılmıştır. Ancak bu defa da İslâm Âlemi'nin çeşitli mahfillerinde Hilâfet'i ihya arzu ve gayretleri vardır. İşte tam bu sırada **Ali Abdurrâzık**'ın Hilâfet'in İslâm Dini'yle bir ilgisi olmadığını iddia eden kitabı yayınlanmıştır [340].

Ziyâeddin Reyyis'in **Ali Abdurrâzık**'ın adı geçen eserinin bir İngiliz müsteşriki tarafından yazılmış olabileceği iddiası kabul olunmasa bile, kitabın hem yazılmaya başlandığı 1915'lerde ve hem de yayınlandığı 1925'lerde Hilâfet'i tamamen yoketmek isteyen İngilizler'in emellerine hizmet etmek için hâinâne bir niyetle yazıldığında şüphe yoktur!..

Ziyâeddin Reyyis, bahsi geçen âlimâne eserinde *"Hilâfet ve O'nun Asrımızdaki Yeri"* başlığı altındaki bölümünde diyor ki:

"Mevzuun nihâyetinde zihinleri kurcalayan bazı mühim sualler hâtıra gelir. Meselâ; Hilâfet nedir?! Günümüzde mevcud mudur?! Bu hususta Müslümanların tavrı ne olmalıdır?! Hilâfet'e asrımızda yer var mıdır?!.."

Müellif bu suallere cevap vererek diyor ki:

340– **Ziyâeddin Reyyis** - a.g.e. sh. 154 vd.

قرأت لك

الإسلام والخلافة في العصر الحديث

الدكتور محمد ضياء الدين الريس

الخلافة والدولة

كثير من الناس أصبحوا لا يفهمون ما هي الخلافة ؟ ونتج عن ذلك اصدار آراء خاطئة عن حقيقتها ومكانها من الاسلام .

والخلافة ليست الا انه عندما لحق الرسول ـ عليه الصلاة والسلام ـ بالرفيق الاعلى كان لابد ان يوجد من يخلفه في قيادة الامة وحفظ دينها ووطنها وتنفيذ مبادىء الاسلام .

مبلغ الدين وقائد الدولة

وكان النبي عليه السلام هو مبلغ رسالة الدين ، وفي الوقت نفسه هو قائد وامام ورئيس الدولة الاسلامية واذا كان تبليغ الدين قد انتهى بوفاة الرسول عليه السلام ، فان الرسالة كان لابد أن تبقى وتستمر وتنفذ ، وتبلغ الى سائر الامم . ولذا قال الله تعالى في كتابه الكريم : « وما محمد الا رسول قد خلت من قبله الرسل ، أفئن

ليخلف الرسول في ذلك . فهذه هي الخلافة . وتأسيسا على هذا أجمع علماء الاسلام على أن اقامة الخلافة وهذا النظام واستمرار دولة الاسلام هو الغرض الاول أو الاكبر في الدين ،

Hilâfet'in yeniden canlandırılması üzerine câlîb-i dikkat fikirler beyan eden Mısırlı âlim **Dr. Ziyâneddin Er-Reis**'in eserinin kapağı ve kendi resmi.

"Bütün Müslümanları temsil edebilecek olan bir hey'et kurulmalı, bu heyet beynelmilel bir mâhiyette ve şûra esasına müsteniden faaliyet göstermelidir. Hey'ete eksiksiz bütün Müslüman Devletler –mümessilleri ile– katılmalı ve alınacak kararlara harfiyyen uymayı peşinen kabul etmelidirler. Hey'et de kararlarında müşterek menfaatleri korumayı esas almalıdır. Takib edilecek siyâsetin ana hatlarını çizmeli, ve dış dünya ile olan alâkanın çerçevesini belirlemelidir.

Buna mukabil hey'ete dâhil olan Müslüman Devletler de dâhilî siyasetlerinde İslâm Dini esaslarına bağlı kalacaklarını taahhüd etmelidirler."

Daha sonra işin ameli yönünü ele alan müellif Müslüman Devletler arasında *"İslâm Devletleri Birliği"* adıyla bugünkü "İslâm Konferansı Teşkilâtı" gibi dâimî bir müessese düşünmekte, şûra esasına göre faaliyet gösterecek olan bu teşkilâtın devlet reisleri veya Hariciye Vekilleri seviyesinde olabileceğini ifâde etmektedir. Başkanlığın münâvebe ile olmasını teklif etmektedir. Hey'ette vazife alacak olan kimselerin vasıfları, karar ittihaz usûlleri, teşkilâtın bünyesinde yer alacak ihtisas komisyonları ve bunların faaliyet sahaları ile takip edilecek gâyeler üzerinde uzun uzun izahatlar veren müellif eserini Müslüman devletlere Hilâfet'in yerini tutacak böyle bir teşkilâtın kurulması için bir çağrı ile bitirmektedir!..

Arab Âlemi'nde islâmî şuura sahip gerçek âlimlerin, Hilâfet'in sukutu ve yeniden canlandırılması imkânları üzerinde his ve düşüncelerini aksettiren yazıları saymakla bitmez. Bunların hepsine temas imkânı olmadığından sadece şu kadarını söyliyelim ki; *"Hilâfet Mes'elesi"* bu en aslî dinî müessesenin **M. Kemal**'in bir dabesi ile yıkılıp gitmiş olması ile öyle kolayca kapanmış değildir. Zaman zaman çeşitli Müslüman müelliflerce ele alınmakta ve "yıkılışın nasıl olduğu", "tekrar ihya edilmesinin ne suretle gerçekleşebileceği"

üzerinde fikirler beyan edilmektedir. Size bu kabil yazılardan iktibas edilmiş beş on satırla bu bahse nihâyet vermek istiyoruz. Yazının adı şudur:

"Ey Batı, Türkiye'ye ne yaptın!.." Altında şu izah cümlesi vardır:

"Osmanlı Hilâfet'inin Sukutuna Âid Evrakın Yeniden Gözden Geçirilmesi..."

Makalenin muharriri **Dr. Uceyl eş-Şemmî** sözlerine şöyle başlamaktadır:

"Hilâfet'in sukutu İslâm Âlemi'nin temelini sarsmış ve İslâm devri ile sömürgecilik devri arasında bir dönün noktası olmuştur.

..... Bu hâdise fırtınalara karışıp giden, büyük çığlıklar koparmaya lâyık bir hâdise idi. Bu çığlıkların ardından yıkılan İslâm Hilâfet'i Kalesi'nin tekrar inşaası için çalışmaların aralıksız devam etmesi beklenirdi. Çünkü İslâm Hilâfeti'nin yıkılması demek Müslümanların ve İslâm Ülkelerinin mükemmel bir idareden mahrum kılınması demektir ki; işte düşmanlar bunun için binlerce tuzak kuruyorlardı.

Bu tuzaklar, Müslümanları her zaman koruyan yıkılmaz kalelerinden mahrum etmek için kurulan tuzaklardı. İslâm Hilâfet'i mükemmel bir şekilde işlediği devirlerde de, ısırıcı bir krallığın izlerini taşıdığı zamanlarda da dâima Müslümanları koruyan büyük bir hâmi idi. Müslümanlar her zulme uğrayışlarında İslâm Hilâfeti'ne sığınır ve düşmanlarının kalbine korku salarlardı.

İslâm Hilâfeti'nin yaklaşık onüç asır devam ettikten sonra sukutu mütefekkirlerin üzerinde ehemmiyetle durmaları icab eden bir mevzudur. Müslüman müellifler gerek dinî ve gerekse siyasî yönden bu hâdiseyi yeniden incelemelidir. Hilâfet'in varlığı ile yokluğu arasındaki kâr ve zararı kontrol etsinler.

Kendileri ve milletleri için *"İslâm Hilâfeti"* dosyasını tekrar açmak isteyen liderler, bu hâdiseden ders ve ibret alsınlar!.. Her şeyden önce İslâm dâvetçileri, bu mes'eleyi tetkik etsinler. O'nu tekrar gerçekleştirmek için plânlar hazırlasınlar!.. Zira İslâm Davası'nın asıl gâyesi ve çırpınışların asıl maksadı budur!..

Hilâfet Mes'elesi'ni yeni yetişen nesle aşılamak gerektir. Hilâfet İslâm topluluklarının günlük mes'elesi haline getirilmelidir!..

Bizim eğitim programlarımızda Hilâfet Mes'elesi sadece geçmiş bir tarihî hadiseymiş gibi anlatılır. Halbuki bu hâdise bir ümmetin düşüşünü, bir medeniyetin yıkılışını ve bir dinî otoritenin yok oluşunu ifâde eder.

Eğitim programlarımızın tamamında bu mes'eleye geniş yer verilmeli, dâvetçilerin toplantılarında, makalelerinde ve sohbetlerinde ehemmiyetli bir yer işgal etmeli ve bu mes'ele gençliğe iyice aşılanmalıdır!..

Hilâfet dosyasının tekrar açılması demek, içtimâî, iktisâdî, kültürel ve siyâsî mes'elelerimizin hallî için büyük bir gayret içine girmek demektir.

Haçlılar, Yahudiler ve bunlara uyan doğulu ve batılı kâfirler, İslâm Hilâfeti aleyhine işbirliği etmişler ve neticede O'nun sukutuna muvaffak olmuşlardır. Müslümanlar'ın topraklarını ve mallarını yağma etmişler ve ahlâklarını bozmuşlar, geri kalmalarının tek sebebinin Hilâfet olduğunu, ilerlemelerinin tek çâresinin ise, Hilâfet'in ilgası bulunduğu yalanını yaymışlardır.

Bu sinsi tuzakta da oldukça başarı elde etmişlerdir." ilh..." 341.

Muharrir milyonlarca dindaşının hissiyatına tercüman olan fikirlerini bu sûretle uzun uzun ifâde etmektedir.

341– **Dr. Uceyl eş-Şemmî** tarafından kaleme alınıp el-Müctema Dergisinde yayınlanan seri makalatın 13, ncüsü (1977).

c — "Hilâfet'in Sesi"

İslâm Âlemi'nde *"Hilâfet'in Geleceği"* ile alâkadar olmak yönünden Pakistan kadar hareketli bir diğer ülke mevcud değildir. Bu alâka Hilâfet'in yıkılma tehlikesinin belirdiği Birinci Cihan Harbi hengâmında had bir safhaya ulaşmıştı. O zaman, Pakistan mevcud değildi. Müslümanlar, Hindularla birlikte yaşıyorlardı. İslâmiyet'i kendileri için varlık sebebi sayan Hind Müslümanları *"Hilâfet Komitesi"* adıyla teşkilâtlanmışlar, ve Hilâfet'e karşı hâsımâne bir tavır içindeki metbuları İngilizler'e pek çok müşkülât çıkarmışlardı. Ancak daha sonra Türkiye'nin umulmadık bir sûrette Hilâfet'i ilga etmeleriyle sukut-i hayâle uğrayan Hind Müslümanları harekete geçmiş ve Müslüman olarak hızlanmışken Hindular'dan ayrılarak Pakistan'ı kurmuşlardır.

Pakistan, daha sonra da Âlem-i İslâm'ın derlenip toparlanmasına öncülük etmiş ve 1952 yılında ilk *"İslâm Konferansı"*nı toplamıştı.

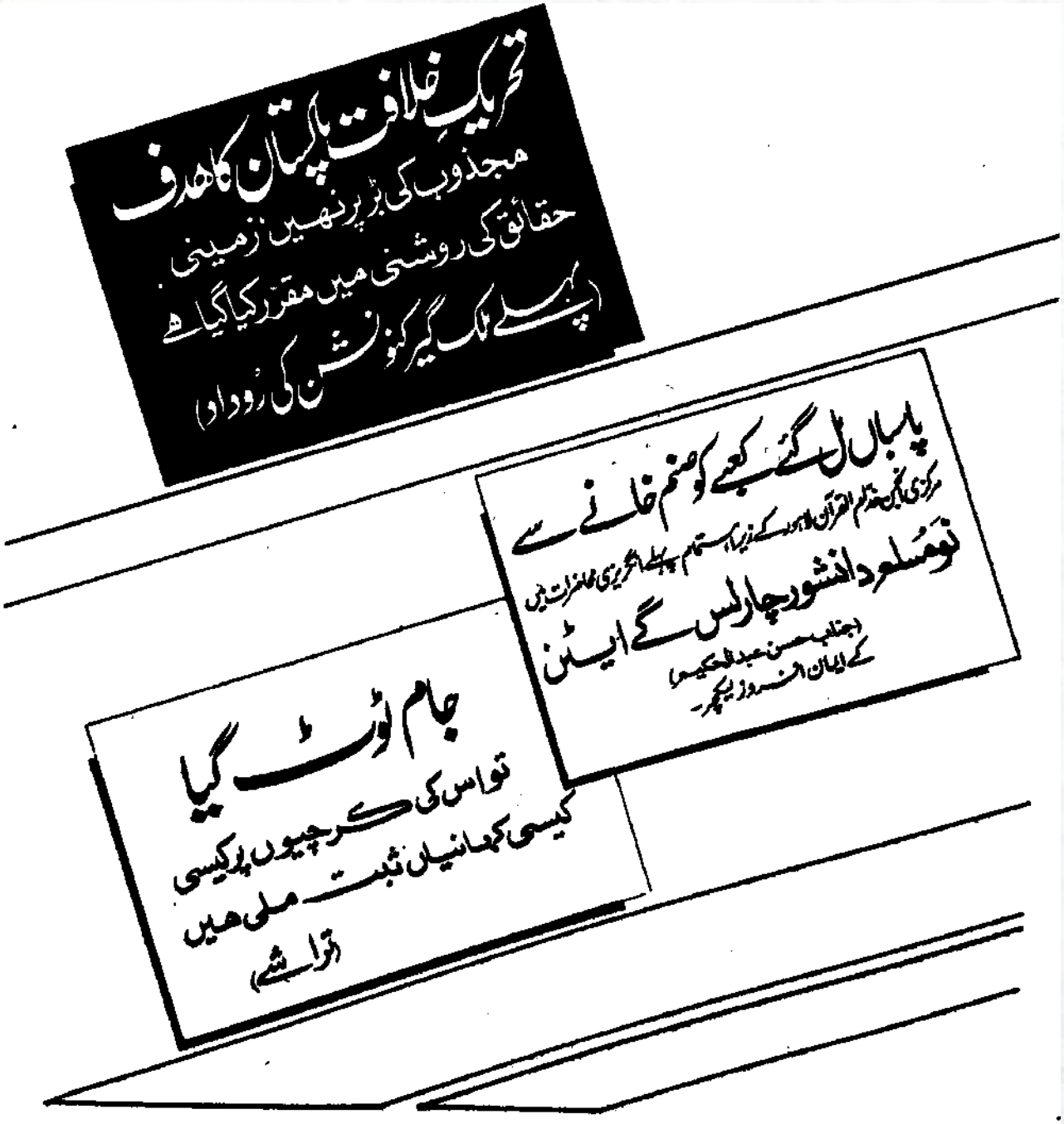
Şimdi ise, Pakistan'da Hilâfet'i canlandırma gayretlerinde yeni bir safha başlamış olduğu müşâhede edilmektedir. Şöyle ki, daha önceleri **Mevdudî**'nin *"Cemaat-i İslâmiye"*si içinde çalışmakta olan **Dr. Israr Ahmed** mensup olduğu teşkilâttan ayrılarak gâyesi Hilâfet'i yeniden tesis olan bir hareketi başlatmış bulunmaktadır.

Dr. Israr Ahmed 1950'li yıllarda henüz bir tıb talebesi iken talebe cemiyeti başkanlığını deruhte etmiş ve **Mevdudi**'ye yakınlığı ile tanınmış bir kimsedir. Gençliğinden itibâren islâmî ilimlerle de meşgul olmuş, dinî bilgilerini artırmış bir kimse olan **Dr. Israr Ahmed** mezuniyetinden sonra *"Huddam-ı Kur'an"* (Kur'an Hizmetkârları) Cemiyetini kurmuş, bizdeki Kur'an kursları nevinden Pakistan çapında hizmetler ifâ etmiş bir şahsiyyettir. Bu arada birkaç dinî mecmua da çıkarmış olan

ہفت روزہ
۱۶ مارچ ۱۹۹۲ء

ندائے خلافت

لاہور

Pakistan'da yayınlanmakta olan "**Nîda-yı Hilâfet**" isimli derginin kapağı

müşarünileyh, hitabeti kadar kalemi ile de İslâmî davaya hizmet etmiş gayretli bir şahsiyyettir.

Cemaat-i İslâmiye, Pakistan'a şerîatın demokratik bir yoldan gelebileceği düşüncesi ile bir siyasî parti haline dönüşünce, teşkilât içinde görüş ayrılıkları belirdi ve bir kısım insan bu hareketten koptu. Bu sûretle ayrılanlardan biri de **Dr. Israr Ahmed**'di.

O, Cemaat-i İslâmiye'nin daha aktif ve radikal (cezrî) hareket etmesini bekliyordu. Umduğunu bulamayan **Dr. Israr Ahmed** ayrılıp yeni bir hareket başlattı. Bu, hareketin adı Hilâfet'tir. Bu yolda pek çok meşakkati iktiham etmiş olan **Dr. Israr Ahmed,** bir yıldan beri Lahor'da *"Hilafet'in Sesi"* adıyla haftalık bir dergi yayınlamakta ve bununla "Hilâfet'in yeniden ihyası" için umûmî efkârı hazırlamaya çalışmaktadır.

Dr. Israr Ahmed, Hilâfet için eski şekilde mûsır görünmemekte –muhtevaya yâni ahkâm-ı şer'iyyeye sâdık kalındığı takdirde– başka bir idârenin de Hilâfet yerine kaaim olabileceğini müdâfaa etmektedir. O bir makalesinde diyor ki:

"Bugün İslâm Hilâfeti başkanlık sisteminde veya parlâmenter sistemde de olabilir. Yalnız bir şartla; Parlamento ve reisicumhur selâhiyetlerini kullanırken Kur'an ve sünnete bağlı kalmalıdırlar, o zaman bu modern sistemi de İslâm Hilâfeti sayabiliriz."

Dr. Israr Ahmed, Hilâfet'i ihya çarelerini arama yolunda çeşitli mütefekkirleri bu fikri olgunlaştırmaya dâvet etmektedir.

d — Dr. Şâhin Uçar

Hilâfet'le alâkalı olarak son zamanlarda pek çok eser yayınlanmıştır. Bunların çoğu Acem güdümlü Alevî propagandasının gizli veya âşikâr bir âleti görünümündedir. Böyle olmayanlar da eski kıymet hükümleri ve onları tesis etmiş olan

ulemayı hafife alan beyanlardan, indî mütalealardan hâlî değildir. Böyle eserlerde müşterek olan bir husus da Hilâfet'le Saltanat'ı birbirine zıt, biri diğerini nefyeden iki ayrı müessese olarak göstermektir. Şeriati tatbik etse bile Saltanat'ın islâmî sayılamıyacağını iddia için hiçbir şer'î esas yokken, şu yanlışı tarihî Alevî propagandalarından başka bir müessirle izah, kabil değildir.

Genç mütefekkir **Dr. Şâhin Uçar'ın** eseri de [342] pek çok doğru ve değerli fikirlerle birlikte mezkûr yanlışı da ihtiva etmektedir [343]. Buna rağmen, bu bahsi bitirmeden bir nebze ondan da bahsetmek istedik. Zira dikkate değer bir teklif ihtiva etmektedir.

Şâhin Uçar, eserinin daha başlangıcında *"İslâm Ortak Pazarı"* ve *"Islâm Devletleri Federasyonu"* kurulabileceğinden bahsetmekte, bunun için AET'yi emsal göstermektedir. Daha sonra Hilâfet tarihini kendine göre bir tefsire tâbi tuttuktan sonra "PAN İSLAMİCA" yani İslâm Sulhü başlığı altında Hilâfet'in adem-i mevcûdiyetinden doğan boşluğu doldurmak üzere Müslüman devletler arasında bir Federasyon teklifini dermayan etmektedir. Şöyle ki:

"Demek oluyor ki, bugünkü Dünya'nın şartlarını da hesaba katarak *"İslâmî Nizam"* problemi üzerinde düşünüp yeni bir hal çaresi bulmak ve bunu mevkii tatbike koymaya çalışmak bugünün Müslümanları'nın önünde duran en mühim mes'eledir. Modern bir teşrii meclisin de yardımı ile, el-mülkü lillâh idealini Hilâfet müessesesi hakkındaki haricî tepkilerini bilhassa ehemmiyetle göz önünde bulundurarak ele almak gerekir. Türk münevverlerinin AET ile ilgili teşebbüsler sebebiyle yakından

342– **Doç. Dr. Şâhin Uçar** – İslâm'da Mülk ve Hilâfet (Medine'yi Yeniden Kurmak) Konya 1992.

343– **Doç. Dr. Şâhin Uçar** - a.g.e. sh. 86 - 90 - 93 - 94 vs. Meselâ "**Muâviye**'den sonrası Hilâfet değil, mülktür" (sh. 130) müellifin eseri böyle iddialarla lebâleptir.

izlemek zorunda kaldığı Avrupa Birliği projesi gözler önündedir: Yani, menfaat birliktedir.

Esasen İslâmî ideallere ters düşmüş ve bugün artık ölmüş bulunan **Hilâfet müessesesini ihya etmek gibi bir tavsiye abes olur.** Ancak, potansiyel olarak, bir *İslâm Devletleri Federasyonu* kurmak imkânı vardır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın bünyesi, kötü de olsa, ibret alınması gereken bir nümûne teşkil etmelidir. **Bugün İslâm kavimlerinin, Mülk'ün** (siyasi hakimiyetin) **Allah'a âid olduğunu unutmaları ve onu kendi beşerî gayelerine âlet etmeleri İslâm Âlemi'ndeki parçalanmanın derûni sebebidir.** Sathî bir nazarla bile Milliyetçilik cereyanları (millî hakimiyet ülküsü) yahud her İslâm devletinin İslâm Âlemi'nden ziyâde kendi menfaatlerini düşünmek zorunda kalması, **birtakım meliklerin yahud milletlerin mülkü haline gelen İslâm Alemi'nin birleşmesi önündeki en büyük engeli teşkil ediyor,** denebilir. Bugünkü tarihî realite maâlesef budur ki; İslâm Âlemi, ideal plânda, **aynı idealleri paylaşan bir ümmet olmaktan uzaktır ve bir kavimler mozayiğindan ibâretdir.** Lâkin; farklı siyasî bünyeler, ve angajmanlara rağmen, yine de islâmî ideallerin hali hazırdaki Müslümanlara ve siyâset adamlarına hitabeden mühim bir mesajı vardır: Mesela, **Pax İslamica** şeklinde formüle ettiğimiz **bir İslâm Paktı, bir İslâm Devletleri Federasyonu, bugün sırf bir tasavvur olmakla beraber, ilerde gerçekleşebilecek bir imkândır.** Böyle bir İslâm Devletleri Federasyonu (İslâm Paktı) kurulabilmesi için, sadece güçlülerin seçilip, temsil edilebildiği birtakım parlamenter usûller yerine, **doğrudan doğruya demokrasi modelinin benimsenmesi gerekir,** kanaatindeyiz. Bugün İslâm Âlemi'nin müşterek menfaatlerinin önündeki başlıca engel, **harici sebeplerden ziyade, kendi menfaat çatışmalarından ibarettir.** İslâm Âlemi'ndeki yöneticilerden her birinin, eski Yunan demokrasisi modelinde olduğu gibi,

sırayla (seçimle değil) İmâm'ül-Müslimîn olarak, İslâm Âlemi'nin dış politikasını belirlemesi ve İslâm devletlerinin kendi problemlerini halletmek hususunda koordine işbirliğini temin etmesi mümkündür. Böyle bir hal çaresinin, Müslüman devletlerinin her birinin kendi husûsî menfaatlerine dahi hizmet edeceği için, gerçekçi ve politik bakımdan mümkün olduğunu düşündürecek sebepler vardır.

Şartlar olgunlaştığı zaman, herhangi bir İslâm ülkesinin yöneticisinden başlayarak, sırayla her İslâm ülkesi işbaşına gelip bir veya iki yıl gibi bir period boyunca böyle bir İslâm paktına liderlik etmek üzere, bir *"İmâm'ül-Müslimîn"* müessesesi kurulabilir. Bu yapılabildiği takdirde, AET misalinde olduğu gibi, İslâm ülkeleri arasında bir Ortak Pazar kurmak, Gümrük duvarlarını ve Pasaportu kaldırmak, tek bir para birimi kullanmak gibi hedeflerin gerçekleştirilmesine sıra gelmiş olacaktır. Mevcud İslâm devletlerinin kendi hukukî tercihleri bir yana, böyle bir federasyona danışmanlık yapacak ve ihtilâfları halledecek bir teşriî meclis dahi gerekecektir. Dünya'da şu andaki siyasi "status quo nunc" sebebiyle var olan birtakım menfaat çatışmaları, bu takdirde menfaat birliğine dönüşebilecektir. Belki de İslâm Konferansı Teşkilâtı bu ideal için çalışacak bir nüve olmak kaydı ile, İslâm Âlemi'nde böyle bir Pax İslamica (İslâm sulh ve selâmeti) tesis etmek bugünkü Müslüman ülkelerinin başlıca hedefi olmalıdır." [344]

Bundan sonra *"Medine'yi yeniden kurmak"* serlevhasıyla siyaset ve idarede Asr-ı Saâdet husûsiyetlerinin gerçekleştirilme imkânları üzerinde fikirler beyan etmektedir. Bu hususdaki düşüncelerini ihtiva eden şu satırları da dikkatlerinize sunuyoruz:

344– **Şahin Uçar** - a.g.e. sh. 103 - 105.

"Okuyucuyu, yakın geleceğin gündemindeki bu meseleler üzerinde düşünmeye davet ediyoruz. İdeal islâmî tatbikat olan, **Hz. Muhammed**'in Asr-ı Saâdeti, Medinet'ün-Nebî'deki tatbikat'ı, tegallüb esasına dayanan bir "devlet" (beşerî mülk) olarak görmüyoruz; Hilâfet rejimini de yetersiz buluyoruz. Gerek Müslüman Dünyası, gerekse insanlığın bugün yüzyüze bulunduğu problemin hal çaresi olarak; siyasî anlamda, **Yerinden Yönetim, Medine, yahud site devletlerinden mürekkeb bir Dünya Federalizm'i alternatifini** ortaya koyuyoruz. Böyle bir alternatifin, meydana getireceği *"özyönetim"* problemleri ve hal çareleri başka bir kitabın konusudur [345].

Hz. Muâviye'den sonrasını Hilâfet saymayan **Şahin Uçar**'ın bunların müesseselere ika edeceği te'siri kabul etmediğini söylemek de mümkün değildir. Zira "Tarihî zarûretler bütün dinlere olduğu gibi İslâmiyet'e dahi büyük ölçüde te'sir etmiş ve 15 asırlık macerası içinde islâmî idealleri büyük ölçüde değişikliklere uğratmıştır" diyen de O'dur [346]. İşte **Şâhin Uçar**'ın şu kendisinin de kabul ettiği *"tarihî zarûretler"*i bir kere daha tartıp dökmesi gerekir. Ondan sonra Asr-ı Saâdet'in peygambersiz nasıl gerçekleşebileceğini bir kere daha durup düşünmelidir. Ben şahsen sunî bir Hilâfet'e ve **Sultan Vahideddin** devrine razıyım. Malum ya, "Nasılsanız öyle idâre olunursunuz!.." hükmü bir hadîstir. Asr-ı Saâdet Ashab ile olur. Ashab'sa peygambersiz vücûda gelmez.

Bununla berâber, **Şâhin Uçar**'ın temas edilen eseri iyi niyet mahsûlü değerli bir çalışmayı aksettirmektedir. Mevzuların ağırlığı, üzerinde biraz daha durmayı gerektiriyorsa da okuyanlara yeni ufuklar açacak bir mâhiyettedir. Hilâfet'in yeniden ihyası mevsiminin başlamakta olduğu şu sıralarda, mes'eleye

---

345– **Şâhin Uçar** - a.g.e. sh. 164.

346– **Şâhin Uçar** - a.g.e. sh. 19.

böyle propaganda maksadı haricinde eğilen eserlerin mevcudiyeti, gençlerimiz için bir talihtir.

e — Şahsi Teklifimiz

"Hilâfet'in Yeniden İhyası Üzerine Düşünceler" adıyla müstakil bir eser halinde yazmayı düşündüğümüz bu hususta ki fikirlerimizi; burada hulâsatan arzederek esere nihayet veriyoruz.

Her on milyon nüfus için bir murahhas seçilerek İstanbul'da bir *"Hilâfet Şûrası"* teşkil edilmelidir. Merkez, dâimilik sıfatı ile mutlaka İstanbul olmalıdır. Bu, tarihî zarûretlerin bir icabıdır. Diğer taraftan bu şûra mutlaka "Hilâfet Şûrası" olarak adlandırılmalıdır. Federasyon v.s. gibi yeni mefhumlar ve Frenkçe kelimelerden ictinab edilmelidir. Bu da tarihî devamlılık şuurunun bir icabıdır.

"Hilâfet Şûrası"na gönderilecek murahhaslar, dinî, siyasî ve içtimâî maslahata bihakkın vâkıf ahlâk ve istikamet sahibi kimseler arasından hususî bir usulle ve kendisini gönderecek devletçe seçilmelidir. Bunlar muvakkaten değil, kayd-ı hayat ile bu vazifeyi deruhte etmelidirler.

Hilâfet Şûrası'na murahhas gönderen bir devlet bununla iki hususta bir taahhüd ve takayyüd altına girmeyi kabul etmiş olacaktır. Bunlar:

1 — Şeriata aykırı kaanun çıkarmamak. Böyle olduğu halde şayet çıkarırsa, Hilâfet Şûrası'nın bu kaanunu iptal etme selâhiyetini tanımak.

2 — Hilâfet Şûrası'nın alacağı kararlara harfiyyen uymak.

Bu iki taahhüdden sonra kendi devletinin dahilî nizamında serbest olduğu gibi milletlerarası şahsiyyetini de devam ettirir. Bunun mânası, millî iradelerin, ilâhî irade ile tahdid edilmesi ve bu tahdidin Hilâfet Şûrası'nca kontrolünün gerçekleşmesidir.

Şûra'ya katılma rızâîdir. Faaliyet baştan katılanlarca yürütülür. Tarafların, beynelmilel sahada karşılıklı tesânüd ile menfaatlendirilmeleri sûretiyle bir özendirme gerçekleştirilir. Buna rağmen inad edenlerin ülkesinde, umûmî efkâr baskısı vücûda getirecek fikrî faaliyetlerde bulunulur. Böylece bütün İslâm Âlemi'ne yaygınlaşmanın belli bir zaman zarfında gerçekleşmesinin teminine çalışılır. Nüfûsu on milyondan az olan ülkelerle gayrî müslim devletlerde yaşayan Müslüman azınlıklar da Hilâfet Şûrası'nda birer murahhas ile temsil olunurlar. Azınlık murahhaslarının seçimi cemaate âiddir.

Hilâfet Şûrası'nın fahrî başkanı Âl-i Resûl'den biridir. O'nun seçilişi Şûraca gerçekleştirilir. Osmanlı zamanındaki *"nakib-üleşraf"*ın gördüğü işleri ifâdan başka bir de *"surre eminliği"* ve *"hac emirliği"* yapar. Şûra'nın icrâî başkanı *"halife"* sıfatı ile Âl-i Osman arasından yine Şûraca seçilir. Ekber ve erşed evlât kaîdesi mevzûubahs değildir. Ancak kırk yaşını ikmal etmiş olması şarttır. Seçimi kayd-ı hayat iledir. Bu seçimde Hanedan mensubu erkekler de Şûradaki murahhaslar gibi rey sâhibidirler. Gerek Âl-i Osman ve gerekse Âl-i Resûl'ün idaresi birer hususi nizamnâmeye bağlanır. Âl-i Resûl'ün idaresi nakıbuleşrafa Âl-i Osman'ınki ise Halife'ye aiddir.

Şûra Halife ile birlikte yine Âl-i Osman'dan bir veliahd seçer. Halifenin vefatı halinde bu veliahd aynı gün Halife ilân edilip bilâhare yeni bir veliahd seçilir.

Halife sıfatını hâiz olacak şahsın Âl-i Osman'dan seçilmesi tarihî bir zarûrettir. Zira en az itiraza uğramak ihtimali olan onlardır.

Hilâfet Şûrası'nın ittifakı, Halifeyi kararlarında bağlayıcıdır. İttifak olmazsa son söz Halife'ye aiddir.

Gerek Halife ve gerekse murahhasların tâyin ve belli sebeplerle azilleri gibi hususlar, önceden bir nizamnâme ile tespit o-

lunur. Bunlar bir partiye giremiyecekleri, O'nun propagandasını yapamayacakları gibi başka bir resmî vazife de deruhte edemezler.

Şûraya katılmayan devletler için her on milyon nüfusa mükabil bir koltuk boş olarak bekletilir.

İşte Şûraya dayalı yeni bir Hilâfet'in temel esasları hulâsatan bence bunlar olmalıdır. Ancak bu esasların fiilî ve hukukî zaruretler muvâcehesinde teferruatına kadar tespiti gerektir. Biz bunu –inşallah– ileride müstakil bir eserle yapmaya çalışacağız!..

ŞAHIS ADLARI İNDEKSİ

— A —

Abbas (Hz.) —104
Abdülhamid — (Sultan) — 112 - 123 - 124 - 125 - 126
127 - 128 - 129 - 203- 229 - 240 - 318
331- 352 - 356 - 365 - 368 - 372
Abdullah (İbn-i Sebe) — 47 - 82 - 85 - 86 - 87 - 88 -
89 - 92
Abdullah (İbn-i Ömer) — 84 - 85
Abdullah (İbn-i Ömer) — 50 - 53 - 79-90- 104 - 105
Abdullah (İbn-i Cahş) — 28
Abdullah (Şerif) — 128
Abdullah Azmi - (Meb'us — 314
Abdullah Filbi - (Jonn, İngiliz) — 366
Abdulaziz (Han) — 60
Abdulaziz Çaviş — 69
Abdulaziz Hancı — 145 - 147 - 148
Abdulkadim Zellum — 377
Abdulkadir-i Geylânî — 73
Abdulkayyum Mâlik — 182 - 279
Abdülmelik bin Mervan — 43
Abdülmecid (Halife) — 111 - 112 - 113 - 138 - 182 - 203
227 - 256 - 279 - 280 - 284 - 285
287 - 288 - 289 - 290 - 292 - 293
294 - 295 - 296 - 303 - 314 - 330
350 - 360
Abdunnasır — 259
Abdurrahman Şeref — (vakarüvist) — 59
Abdurrahman İbn-i Avf — 66 - 80 - 81

Abdurrahman (Endülüs) — 109
Abdurrahman III — 109
AbdurrezzakSenhuri — 379 - 380
Adnan Adıvar — 286 - 287
Adnan Menderes — 249 - 365
Afet İnan — 141
Afsal İkbal — 245 - 254
Ağa Han — 304 - 305 - 306 - 307 - 311
Agâh Sırrı — 350
Ahmed (Paşa) — 115
Ahmed Ağaoğlu — 317
Ahmed Akbulut — 16
Ahmed Cevdet (Paşa) — 37 - 67 - 76 - 78 - 97 - 98 - 100
101- 102
Ahmet Cevdet — 312
Ahmed es- Sunisi — 142
Ahmed Han — 246
Ahmed İzzet (Paşa) — 143 - 145 - 149 - 150 - 152 - 211
Ahmed Muhtar (Paşa) — 249
Ahmed Rıza — 152
Ahmed Reşid (Rey) - 207
Âişe (Hz.) — 85 - 90 - 93 - 94
Akil İbn-i Ebi Tâlib — 102
Ali (Hz.) — 13 - 14 - 33 - 34 - 35 - 36- 38 - 39 - 41 - 43 - 47
48 - 50 - 53 - 54 - 60 - 66 - 72 - 73 - 74 - 80 - 83
85 - 89 - 90 - 91 - 92 - 93 - 94 - 95 - 96 - 97 - 98
100 - 103 - 109 - 378
Ali Abdurrâzık — 380 - 381 - 382
Ali Fuad (Başgil) — 364
Ali Fuad (Çebesoy) — 147 - 164 - 167 - 170
Ali Fuad (Türkgeldi) — 209 - 210
Ali Fethi (Okyar) — 314 - 316

Ali Kemal Bey — 205 - 274 - 275
Ali Nihad (Tarlan) — 115
Ali Rıza (Mebus) — 325
Ali Rıza (Paşa) — 175 - 226
Ali Saib Bey — 327
Ali Şükrü Bey— 247 - 313
Allenbi (General) — 153
Ammar bin Yasi — 72
Amr İbn-ü'l As — 85 - 91
Andre Fruburg — 174
Ârif Oruç — 147
Armstrong — 143 -144 - 154
Arnold (Toynbee) — 381
Avni Paşa — 154
Aziz Nesin — 40

— B —

Baha Said — 168
Baron Ketteler — 125 - 127
Basri Paşa — 120
Bâyezid II — 115
Bediuzzaman Said Nursî — 73
Bedri Bey (Yüzbaşı) — 147
Bekir Sâmi Bey — 170
Besim Tibuk — 11-371 - 372 -373
Budiyeni (Maraşal) — 165
Burhan Felek — 356

— C —

Câbir (Hz) — 42

Câfer-i Sâdık — 73
Cholva Eliav — 167
Celâl Nuri — 317
Celâl Bayar — 365
Cemal Paşa (Mersinli) — 146 - 147 - 167
Cemil Topuzlu — 225
Cemal Kutay — 174 - 356
Cengiz Han — 107
Corci Zeydan — 51 - 73
Cevad Paşa — 146 - 163

— Ç —

Çerkez Ethem — 171
Çetin Altan — 356
Çiçerin — 166 - 214
Çörçil — 369

— D —

Dagobert Von Mikusech — 144 - 149 - 151 - 152 - 155 - 156 - 162 - 164 - 165 - 176
Damar Arıkoğlu — 170
Davud (Hz) — 333
Deli Petro — 240
Dimitri Kitsikis — 213 - 214
Dürrüşahvar (Sultan) — 360
Dürrizâde (Şeyhülislam) — 207

— E —

Ebu'l Abbas — 104 - 105

Ebû Bekir — 15 - 16 - 28- 29 - 33 - 35 - 41 - 42- 47 - 49 - 56
66 - 69 - 70 - 71 - 72 - 73 - 74 - 75 - 76 - 79 - 81
85 - 87 - 88 - 89
Ebu'l Berekât — 119
Ebû Câfer Mansur — 105
Ebû Hureyre — 87
Ebû Lülü — 77 - 78 - 79
Ebû Muse'l - eş' arî — 91
Ebû Müslim Horasânî — 104 , 105
Ebû Nümeyy — 119
Ebû Sufyan — 13- 68 - 72 - 81 - 83 - 92
Ebû Ubeyde ibni Cerrah — 60 - 70 - 71 - 74
Ebû Zer — 72
Ebuzziyazâde Velid Bey — 232
Edgar Pech — 156 - 172
Ekber Şah — 110
Ekrem Bey — 318
Emin el - Hüseyin — 112 - 361
Emânullah Han — 251
Emir Ali — 305 - 306 - 307 - 311
Emin el - Hüseyni — 350
Enver Paşa — 125 - 141 - 142 - 143 - 146 - 167 - 210 -
216 - 250
Eşref Edip Bey — 295 - 364
Eyüp Sultan — 61 - 142

— F —

Fahreddin Altaylı — 175
Fahreddin (Paşa) — 257
Fâhir Armaoğlu — 167
Fahri Engin (Miralay) — 276

Fâtih Rıfkı Atay — 141 - 149 - 150 - 151 - 152 - 153 - 155 158 - 159 - 160
Fâtih (II. Mehmed) — 114 - 115 - 260 - 294 - 321 - 365
Fatma (Hz.) — 47 - 72 - 73 - 74 - 138
Faysal (Kral) — 352 - 353 - 366 - 368
Fazlullah Moral — 268
Ferid (Paşa) — 150 - 152 - 156 - 162 - 163 - 175 - 209 - 226
Feridun Kandemir — 163 - 174 - 238
Fethi Bey (Okyar) — 149 - 313 - 347
Fevzi Çakmak — 149 - 207 - 345
Franklen Buygan — 290
Franşe Despere — 161
Fuad Sâbit — 167
Fuad (Bey)— 325

— G —

Gâlip Kemali Söylemezoğlu — 254
Galtrop (Amirol) — 150 - 161
Gandi — 251
Gotthard Jaeschke — 110- 111 - 176 - 225 - 228 - 256 - 276
Gregoryus — 228

— H —

Haccac — 103
Hafni — 33
Hakîm Billâh — 59
Halid Akmansu — 335 - 336 - 337 - 338 - 339 - 340 - 347
Hâlid İbni Velid — 354
Halil Hulki Efendi — 313 - 347
Halil (Paşa) — 167 - 168

Hamdi (Paşa) — 209
Hamid Bey — 163
Hammer — 116
Hanefı — 98
Harington (General) — 165 - 172 - 209 - 276 - 287
Harunreşid — 105 - 106
Hasan (Hz.) — 50- 53 - 73- 96 - 97- 98
Hasan Ziya Soyak — 312
Hayim Naum Efendi — 183 - 257 - 258 - 260 - 265 - 302
Hayreddin Karaman — 14
Hayri Efendi — 132 - 133 - 231
Hişam — 105 - 109
Huard — 58
Hulâgû — 108
Hulûsî — 271
Humeyni — 79
Huzeyfe İbni Yeman — 42 - 69 - 76 - 78
Hüsameddin Ertürk — 14 2 - 165
Hüseyin (Hz.) — 48 - 73 - 98 - 99 - 100- 101- 102 - 104
Hüseyin (Bey) — 324
Hüseyin Câhid Yalçın — 150 - 303 - 312 - 342 - 343
Hüseyin Nesimi-i Giridi — 229
Hüseyin Rahmi Apak — 230 - 231
Hüsrev Bey — 215
Hilmi Ziya Ülken — 45

— I —

Isam — 43
Israr Ahmed — 387 - 389

— İ —

İbn-i Abbas — 37- 66- 72 - 73 - 100- 104
İbn-i Haldun — 14 - 31 - 43- 44 - 45 - 46 - 47 - 99 - 330 - 331
İbn-i Hayyam — 31
İbn Kesir — 80
İbn-i Mes'ud — 38
İbn-i Mercâne — 101
İbn-i Mülcem — 95
İbn-i Sümeyye — 100
İbn-i Ziyad — 100
İbrahim Sabri 185
İbrahim Tâlî (Dr.) — 167
İhsan Bey (Topçu İhsan) — 311 - 325
İhsan Süreyya (Prof. Dr.) — 53
İlhan Selçuk — 356
İlyas Sâmî — 317
İlyaçef (Albay) — 165
İmam Ali — 13-14-100
İmam Ahmed — 31
İmam İbn-i Hazm — 27
İmam-ı Gazali — 95
İnâyetullah Han — 360
İsmail Canbulat — 163
İ. H. Uzunçarşılı — 116 - 118
İ. H. Danişmend — 116
İ.H. İzmirli — 43
İsmail Efendi (Hâfız) — 290
İsmail Mâhir — 231
İsmet İnönü — 146 - 147 - 149 - 174 - 232 - 238 - 256 - 257 - 260 - 279 - 305 - 311 - 345 - 347 - 350 - 369 - 374
İzzet Ulvi — 329 - 330

— K —

Kaaim Bîemrillah — 107
Kâ'b — 72
Kadı Ebûbekir — 45
Kadı I'yaz — 38
Kadı Raif — 178 - 179 - 180
Kadir Mısıroğlu — 12 - 142 - 154 - 155 - 184 - 222 - 369
Kadirî Ugan — 44
Kâzım Dirik — 215
Kâzım Karabekir — 146 - 147 - 165 - 166 - 167 - 168 - 169
170 - 179 - 180 - 181 - 215 - 216 - 217
222 - 223 - 225 - 260 - 262 - 264 - 345
Kâzım Özalp — 166
Kemal Arıburun — 269
Kılıç Ali — 317
Konstantin Bozeçki — 125
Kont Sforça — 161 - 162 - 163
Khwala Kamal - ud- din — 245
K. Azizi — 245 - 254

— L —

Lenin — 169
Liman Von Sandres — 145 - 146
Lloyd George — 232 - 243 - 252
Lord Gorzon — 183 - 220 - 246 - 256 - 261
Lord Harding — 250
Lord Plümer — 218 - 219 — 221
Lütfi Bey — 285
Lütfi Fikri — 303 - 309 - 310 - 312

— M —

Mahmud II — 228
Mahmud Esad Bozkurt — 140
Mahmud (Paşa) — 321
Mahmud Şevket (Şehzâde) 369 - 370
Mahmud Şevket (Paşa) 227
Mal Hatun — 138
Margoliouth — 381
Marguess Curzon of Kedleston- — 246
Mazhar Müfid — 139 - 140 - 312 - 313 - 317
Mehmed Âbid — 352 - 368
Mehmed Ali Han — 243 - 244 - 252 - 254
Mehmed Ali (Paşa) — 123 - 158 - 250
Mehmed (Çelebi) — 116
Mehmed Han — 60
Mehmed Bey (Hafız) — 286
Mehmed Reşad Han — 60- 61 - 126 - 133 - 137 - 142 - 143 - 145
Mehmed Selim — 287
Mehmed Vehbi — 281 - 282 - 283 - 285
Mehmed Veli Han — 247 - 249 - 250 - 251
Mervan — 34
Mervan II — 104
Mevdûdî — 387
Mikdad bin-ül Esved — 72
Milne (General) — 160
Mithad Paşa — 141 - 318
Mohammed Ali — 245 - 254
Montago — 252
Mösyü Marten — 162 - 163
Muâviye (Hz.) — 13 - 14 - 15 - 16 - 31 - 32 - 33 - 34 - 35 - 36 37 - 38 - 39 - 43 - 47 - 51 - 52 - 53 - 73 - 83 85 - 91 - 92 - 94 - 95 - 96 - 97 - 98 - 99 - 101 - 109 - 390 - 393

Muaz İbni Cebel — 69
Muazzam Şah — 360
Muğiret İbni Şa'be — 28 - 51 - 70 - 78
Muhammed (S.A.V.) — 393
Muhammed İkbal — 254 - 255 - 353 - 358
Muhammed Sâbir — 124
Muhammed Hamdiullah — 80 - 85 - 91 - 356 - 378 - 379
Muhammed bin Askerî — 48
Muhiddini Arabî — 231
Muhtar Ahmed'ül- Ensarî — 249
Muntasır Kettanî — 370
Murad I. — 114
Murad Bardakçı — 372
Murad Sertoğlu — 370
Musa Kâzım — 314
Mustafa Celâleddin — 125
Mustafa Fehmi — 225
Mustafa İslamoğlu — 16 - 54
M. Kemal Paşa —108 - 111 - 135 - 139 - 140 - 141 - 142
143 - 144 - 145 - 146 - 147 - 148 - 149 -
150 - 151 - 152 - 153 - 154 - 155 - 156 -
157 - 158 - 159 - 160 - 161 - 162 - 164 -
165 - 166 - 167 - 168 - 169 - 171 - 172 -
173 - 174 - 175 - 176 - 177 - 178 - 179 -
180 - 181 - 182 - 183 - 188 - 190 - 192 -
194 - 207 - 208 - 210 - 211- 213 - 214 -
215 - 216 - 220 - 222 - 224 - 225 - 226 -
232 - 233 - 238 - 252 - 255 - 256 - 257 -
258 - 260 - 262 - 263 - 264 - 265 - 267 -
268 - 269 - 270 - 272 - 276 - 277 - 279 -
282 - 283 - 284 - 285 - 287 - 288 - 289 -
290 - 291 - 293 - 294 - 295 - 296 - 297 -
300 - 302 - 312 - 313 - 322 - 335 - 347 -
353 - 354 - 357 - 358 - 363 - 364 - 384

Mustafa Reşid (Paşa) — 225
Mustafa Sabri — 56 - 113 - 185 - 212 - 277 - 278 - 279 - 280 - 353 - 381
Mustafa Sagir — 175
Mustafa Suphi — 171
Mustafa Vasfi — 324 - 329
Mutasım (Halife) — 106
Müfid Bey — 271 - 291 - 293
Münip Hayri Ürgüplü — 231
Müşir Hüseyin Kaydavî — 136
Mütevekkil Alleh — 50 - 116 - 118 - 330 - 350

— N —

Nâci Kâşif Kıcıman — 112 - 120 - 135
Nâci (Paşa) — 144
Nâciye Sultan — 141
Nâima — 45
Napolcan — 208
Nazif Bölükbaşı — 128
Necmeddin Ömer Nesefî — 47
Necmeddin Sâdık — 303
Nehru — 251
Nermin Sultan — 370
Nicholson — 129
Nihal Atsız — 227
Nilüfer Sultan — 360
Niyazi Bey — 276
Nizâmeddin Nazif Tepedenlioğlu — 208 - 349 - 350
Nureddin (Paşa) — 274 - 275
Nuri Demirağ — 364 - 365

— O —

Orhan Efendi (Şehzade) — 12 - 372
Osman Gâzi — 47 - 138 - 198 - 320 - 321
Osman (Hz) — 15 - 16 - 33 - 34 - 35 - 66 - 65 - 78 - 80 - 81 - 82 - 83 - 84 - 85 - 87 - 88 - 89 - 90 - 91 - 92 - 93

— Ö —

Ömer (Hz.) — 15- 28- 33 - 35 - 42 - 47 - 50 - 53 - 61 - 66 - 70 71 - 73 - 75 - 76 - 77 - 78 - 79 - 80 - 81 - 82 84 - 85 - 92 - 142
Ömer İbni Abdülâziz — 31 - 103
Ömer İbnü'l As — 28
Ömer İbni Aziz — 33
Ömer Fâruk (Şehzâde) — 145 - 289
Ömer Lütfi — 146 - 147 - 167
Ömer Nasuhî Bilmen — 31 - 99 - 100
Ömer Rıza Doğrul — 360 - 380

— P —

Papaz Fru — 153 - 162 - 163
Pech Edgar — 165

— R —

Râgıp Bey — 324 - 325 - 328
Rahmi Bey — 325
Rasih Efendi — 222 - 224

Rauf Orbay — 149 - 150 - 161 - 163 - 166 - 173 - 174 - 188 - 190 - 210 - 211 - 215 - 216 - 232 - 238 - 273 - 281 - 303
Receb Peker — 317 - 322 - 323 - 324
Refet (Paşa) — 111 - 163 - 165 - 172 - 227 - 273 - 276 - 284 - 293 - 294
Refii Cevad Ulunay — 209
Refik Bey — 329
Refik Koraltan — 317
Reşad (Paşa) — 209 - 276
Rıfkı Bey — 290
Rıza Nur — 147 - 167 - 168 - 170 - 173 - 175 - 176 - 222 - 226 - 252 - 272 - 275
Rıza Tevfik — 128 - 129
Rüşen Eşref — 317

— S—

Saaddettin Molla — 60
Saaddettin Efendi — 60 - 118
Sa'd bin Ubâde — 66 - 70 - 71 - 72
Sa'd İbni Ebî Vakkas — 66 - 97
Said İbni Zeyd — 66
Salih (Paşa) — 175
Salliklad (General) — 164
Sâlim — 69
Sami Beyzâde Fethi Sâmi — 209
Sazanof S.D. — 230
Sebahaddin Selek — 166
Sefine — 97

Selâhattin (Miralay) — 163 - 284 - 291
Selahattin Çolak — 281 - 286
Selâhaddin (Şehzâde) — 360
Selâhaddin Tansel — 115
Selâhaddin-i Eyyûbî — 33
Selim Efendi (Şehzâde) — 365
Semiha Ayverdi — 13 - 14
Seyyid Abdulkayyum Mâlik — 233
Seyid Bey — 29 - 114 - 303 - 341 - 342 - 343 - 344 - 345 - 346 347 - 380
Seyyid Talib'ün Nakib — 113
S. Lane — 110
Sıdkı Karababa— 128
Süyuti — 88
Süleyman II. (Kanuni) — 260
Süleyman (Şehzâde) — 141
Süleyman Nazif — 233
Süleyman Necati — 286

— Ş —

Şaban Efendi — 227
Şahin Uçar — 389 - 390 - 392 - 393
Şehâbuddini Haytemi — 36
Şemseddin — 271
Şerif Hüseyin — 112 - 128 - 135 - 137 - 217 - 352 - 362
Şevket Ali — 250 - 251 - 252 - 254
Şevki Bey — 353 - 354
Şevkîi Mısrî — 354 - 380
Şeyh Edibâli — 47
Şeyh Saffet — 313 - 317 - 332 - 333 - 335 - 347
Şeyh Said — 359
Şükrü Çelikalay — 271 - 286 - 295 - 297 - 299

Şükrü Kaya — 317
Şükrü Saraçoğlu — 344

— T —

Taberanî — 37 - 69
Tâhir Harimî Balcıoğlu - 48
Tahsin (Bey) — 60
Tahsin Öz — 115 - 117
Takıyuddin en- Nebhanî — 377
Talha (Hz.) — 53 - 66 - 89 - 90 - 93 - 94
Talat (Bey) — 327
Talat (Paşa) — 250
Târık Mümtaz Göztepe — 111 - 112 - 113 - 173 - 207 - 227 - 229
Tevfik Fikret — 289
Tevfik (Paşa) — 149 - 150 - 152 - 175 - 176 - 194 - 211 - 226 - 227 - 272 - 279 - 281 - 282
Tevfik Rüştü Aras — 351 -361
Tirzimi — 31
Topal Osman — 264
Troçki — 214
Trikopis — 338
Tuğrul (Bey) — 107
Tunalı Hilmi — 284 - 317 - 323 - 330 - 331 - 337 - 339 - 340
Turan Güneş — 367
T.E. Lawrence — 217

— U —

Uceyl eş - Şemmî — 385 - 386
Umar (Gazeteci) — 372

— V —

Vecdi Akyüz — 14
Vehbi Cem Aşkun — 268
Vahideddin Han — 61 - 110 - 111 - 112 - 113 - 137 - 142 143 - 145 - 147 - 149 - 150 - 151 - 152 - 154 - 156 - 159 - 162 - 164 - 172 - 173 - 176 - 182 - 183 - 184 - 185 - 203 - 205 - 206 - 207 - 208- 210 - 211 - 212 - 213 - 214 - 215 - 218 - 219 - 220 - 221 - 223 - 225 - 226 - 228 - 229 - 232 - 255 - 273 - 274 - 275 - 276 - 279 - 280 - 287 - 288 - 289 - 290 - 294 - 295 - 393
Velid Bey — 312
Velid (Halife) — 103
Velid II — 334
Venizelos — 211
Vasıf Çınar — 312 - 313 - 317 - 323 - 340 - 341

— W —

Webb — 225
Wilhelm II — 125 - 127

— Y —

Yahya Gâlib — 317 - 327 - 328 - 330 - 331
Yahya Kemal Beyatlı — 274 - 275
Yakub — 118
Yakub Cemil — 210
Yani Kardatos — 214
Yaşar Kutluay — 83

Yaver Paşa — 209 - 210
Yavuz Sultan Selim — 50 - 64 - 109 - 115 - 116 - 118 - 119 - 198 - 260 - 350
Yezid — 34 - 52 - 92 - 98 - 99 - 100 - 101 - 102 - 334
Yıldırım Beyazid — 321
Yunus Nâdi — 317
Yusuf Kemal — 170 - 173
Yusuf Ziya — 283 - 284 - 285

— Z —

Zeki Kadirbeyoğlu — 322 - 323 - 324 - 325 - 326 - 327 - 328 - 329 - 331 - 336 - 340 - 341
Zeki Paşazade Ali Rıfkı — 290
Zeyd — 48
Zeynelabidin — 73 - 100- 101
Zinovyev — 214
Ziyâeddin Fahri Fındıkoğlu — 45
Ziyaddin er- Reis — 356 - 381 - 382 - 383
Ziya Bey — 268
Ziya Gogem — 312 - 335 - 336
Ziya Gökalp — 233
Ziya Hürşit — 286 - 291
Züyebde Hanım — 105
Zübeyr (Hz.) — 53 - 72 - 89 - 90 - 93 - 94
Zübeyr İbnü'l Avvam — 66
Zübeyr İbni Kays — 100

118.
34
7-3

Sebil Yayınevi

EN GÜÇLÜ MÜCÂDELE ESERLERİ DAİMA

"Bu Bir Sebil Yayınıdır!.."

TAKDİMİNİ TAŞIR

FİKRİ / İLMİ ESERLER:

İSLÂMCI GENÇLİĞİN EL KİTABI ..... *KADİR MISIROĞLU*
OSMANOĞULLARI'NIN DRAMI ..... *KADİR MISIROĞLU*
SARIKLI MÜCÂHİDLER ..... *KADİR MISIROĞLU*
YUNAN MEZÂLİMİ ..... *KADİR MISIROĞLU*
İSLÂM MEYDAN OKUYOR ..... Prof. *VAHİDÜDDİN HAN*
ZİYA GÖKALP ..... (Cemil Meriç) *URIEL HEYD*
MUKADDES DAVA ..... *MUSTAFA YAZGAN*
LOZAN ZAFERMİ, HEZİMET Mİ? C. I ..... *KADİR MISIROĞLU*
LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C.II ..... *KADİR MISIROĞLU*
LOZAN ZAFER Mİ, HEZİMET Mİ? C.III ..... KADİR MISIROĞLU
MOSKOF MEZALİMİ C. I ..... *KADİR MISIROĞLU*
MOSKOF MEZALİMİ C. II ..... *KADİR MISIROĞLU*
DOĞU TÜRKÇE REHBERİ YAHUD
BİN UYDURMA KELİMEYİ BOYKOT ..... *KADİR MISIROĞLU*
İSLÂM YAZISINA DAİR ..... *KADİR MISIROĞLU*
MECELLE ..... *Dr. A. REFİK GÜR*
YAHUDİ ..... *LOUIS MARSCHALKO*
KUVA-YI MİLLİYENİN
KADIN KAHRAMANLARI ..... *AYNUR MISIROĞLU*
İSLÂMDA İKTİSAD NİZAMI ..... ÖMER FERRUH

DİNİ ESERLER :

TELFİK-İ MEZÂHİBE REDDİYE.....*M. ESAT DİLÂVEROĞLU*
İMAN HAKİKATLERİ.....*İSMALİ FENNİ ERTUĞRUL*
CENAZE AHKÂMI .....*A. ZAPSU*
İSLÂMİYET VE MİLLETLER HUKUKU ..... *DR. AHMET REŞİT TURNAGİL*
GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ İLE HİLÂFET .....*KADİR MISIROĞLU*
A'MAK-I HAYAL.....*ŞEHBENDERZADE AHMET HİLMİ*

HATIRAT/ BİYOGRAFİ:

ALİ ŞÜKRÜ BEY .....*KADİR MISIROĞLU*
HİCRET .....*KADİR MISIROĞLU*
HAC HATIRALARIM ..... *MUSTAFA YAZGAN*
İMAM ŞAMİL.....*T. MÜMTAZ GÖZTEPE*
Vahideddin Gurbet Cehenneminde.....*T. MÜMTAZ GÖZTEPE*
ÜSTAD NECİP FAZIL'A'DAİR .....*KADİR MISIROĞLU*
GEÇMİŞ GÜNÜ ELERKEN C. I.....*KADIR MISIROĞLU*
NE DEDİLER?!.
(Turgut Özal Hakkında) I .....*MEHMED NUROĞLU*
NE DEDİLER ?!.
(Turgut Özal Hakkında) II .....*MEHMED NUROĞLU*

ROMAN /HİKAYE /ŞİİR

KANLI DÜĞÜN.....*KADİR MISIRCĞLU*
UZUNCA SEVİNDİK .....*KADİR MISIROĞLU*
KIRIK KILIÇ.....*KADİR MISIROĞLU*
CEMRE-ŞİİRLER .....*KADIR MISIROĞLU*
PERTEV BEY'İN ÜÇ KIZI ..... *MÜNEVVER AYAŞLI*
PERTEV BEY'İN İKİ KIZI.....*MÜNEVVET AYAŞLI*
PERTEV BEY'İN TORUNLARI ..... *MÜNEVVER AYAŞLI*
KANİJE.....*NAKIM KEMAL*
HACI MURAD.....*TOLSTOY*
KIRK SUAL ..... *MEVLÂNÂ FİRÂKI*

POSTER :

KÂBE-İ MUAZZAMA
LÂFZA-I CELÂL
HİLYEYİ SAADET

İSLÂMÎ İDÂRENİN EN ESASLI RÜKNÜ OLAN HILÂFET'İN İLGASI ÜZERİNDEN YETMİŞ GEÇMİŞ BULUNMASIN'A RAĞMEN O'NUN GEREK YIKILIŞI VE GEREKSE GELECEĞİNE DÂİR MÜNÂKAŞALAR KAPANMIŞ DEĞİLDİR!.. BİLÂKİS SON ZAMANLARDA TÜRK MASONLARINDAN AMERİKAYA KADAR UZANAN BİR ALÂKA ZİNCİRİ İLE BU İSLÂMÎ MÜESSESE ÜZERİNDE BİR TAKIM OYUNLAR TEZGÂHLANDIĞI GÖRÜLMEKTEDİR...

DİĞER TARAFTAN ŞİÎ İRAN GÜÜMLÜ KALEMŞÖRLERİN BU MEVUUDAKİ MÜSTAKAR EHL-İ SÜNNET TELÂKKİSİNİ BULANIKLAŞTIRMAYA ÇALIŞAN KASITLI NEŞRİYATI DA BİRBİRİNİ KOVALAMAKTADIR. BÖYLE BİR MEVSİMDE HILÂFETİN DE HAK VE MASLAHAT ÖNÜNDE MUHAKEMESİNİ ZARURİ TELÂKKİETTİK...

ISNB 975 - 7480 - 28 - 2